

ΕΠΙΜΟΥΣΙΑΚΗ ΕΔΙΤΩΡΙΟΥ ΚΟΝΙΤΣΑΣ. & ΖΕΡΑΝΤΖΕΛΗ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΘ. ΔΙΑΦΑ

I S T O R I A

ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

3 αγελα

Ι Ε Γ Ο Ρ Ι Α

ΒΙΒΛΙΑ - ΧΑΡΤΙΚΑ
Χ. Κ. ΠΑΝΤΕΛΙΔΗ
ΣΟΛΩΝΟΣ 33 - ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛ. 629-609

17239

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

I ΣΤΟΡΙΑ

Α. ΛΑΖΑΡΟΥ - ΑΘ. ΔΙΑΦΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΩΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

•

ΔΙΑ ΤΗΝ Ε' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1963

17239
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ (ΙΣΤ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ΝΕΩΝ ΧΩΡΩΝ

X Αἱ ἀνακαλύψεις

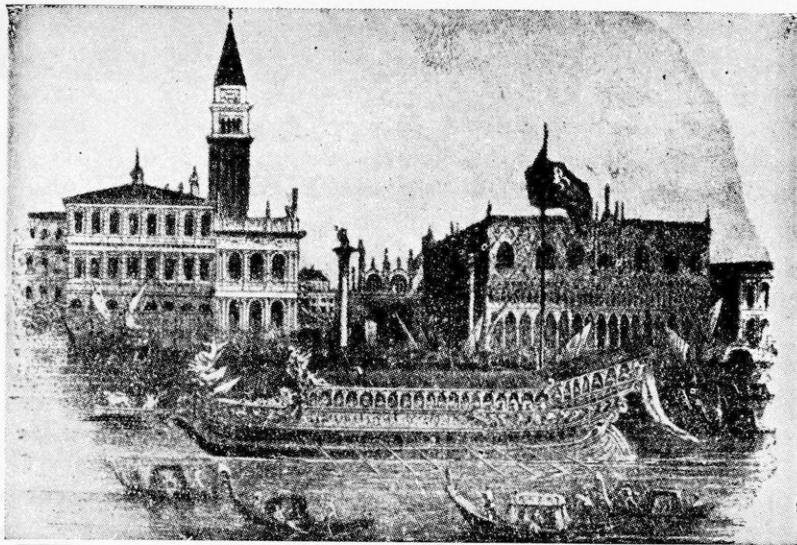
ΑΤΑ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἐπλατύνθησαν τὰ ὄρια τοῦ γνωστοῦ κόσμου διὰ τῶν μεγάλων θαλασσοποριῶν, τὰς ὅποιας ἔξετέλεσαν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὥκεανοῦ, δὲ ὅποιος ἔπαινε νὰ είναι φραγμὸς ἀνυπέρβλητος, ὅπως εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς μέσους χρόνους.

Ἄνεκαλύφθη μία νέα μεγάλη ἥπειρος, ἡ Ἀμερική, καὶ ἡ θαλασσία ὁδὸς πρὸς τὰς Ἰνδίας.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦτο ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ γενικῶς ἡ αὔξησις τοῦ πλούτου τῶν εύρωπαϊκῶν λαῶν.

X Ὁρμὴ πρὸς ἀγνώστους χώρας

Τὰ ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦσαν πολὺ στενὰ, διότι οἱ μεγάλοι ἴστορικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔζησαν καὶ ἔδρασαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπλάτυνε τὰ ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας, ἀλλ’ δὲ σύνδεσμος, τὸν ὅποιον ἐπεχείρησε νὰ δημιουργήσῃ μεταξύ Ἰνδιῶν καὶ Εὐρώπης, διεκόπη ἡδη ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Βραδύτερον, κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινεν ἡ Κωνσταντινού-

1. Η Βενετία εις τὴν ἀρχὴν τῶν Νεωτέρων χρόνων
(ἀρχαία χαλκογραφία)

πολις, ὅπου τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν ἔφθανον διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἀλλ' ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Μ. Ἀσίαν, διεκόπη καὶ ἡ ὁδὸς αὗτη.

Ἄπὸ τότε τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν διεξήγετο διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀραβεῖς ἐμποροὶ μετεκόμιζον διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ διὰ τῆς ἑρυθρᾶς Θαλάσσης τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Ἀλεξανδρειαν. Ἀπ' ἑκεὶ παρελάμβανον αὐτὰ τὰ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων Ἰταλικῶν πόλεων, τὰ μετέφεραν εἰς τὴν Εύρωπην καὶ τὰ ἐπώλουν ἑκεῖ εἰς ὑπερόγκους τιμάς. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦσαν περιζήτητα εἰς τὴν Εύρωπην τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, ιδίως τὰ μπαχαρικὰ λεγόμενα, πιπέρι, γαρύφαλλον, μοσχοκάρυον, κανέλλα κλπ. Ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἥρχοντο ἐπίσης οἱ πολύτιμοι λίθοι, ὁ ἐλεφαντόδοιος, ὁ ἔβενος, τὰ βαμβακερὰ ύφασματα. Αἱ Ἰταλικαὶ πόλεις ἐπλούτησαν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον καὶ ἐκίνησαν τὸν φθόνον ἄλλων ἐμπορικῶν πόλεων.

Πολλοὶ λοιπὸν ἐσκέφθησαν νὰ εὔρουν ἄλλην ὁδὸν διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν πλουτοφόρον χώραν, τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κίναν. Αἱ χῶ-

ραι ἐκεῖναι ἡσαν ἀκόμη ἄγνωστοι ἢ ἀτελῶς γνωσταί. 'Ο ίταλὸς περιπηγητής Μάρκο Πόλο εἶχε περιγράψει, εἰς τὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνος, τοὺς μυθώδεις θησαυρούς των, τὴν Κίναν, πατρίδα τῆς μετάξης, τὴν Ἰαπωνίαν, πλημμυροῦσαν ἀπὸ χρυσόν, τὰς νήσους τῆς Σόνδης νοτιώτερον, τὴν χώραν τῶν μπαχαρικῶν. 'Η δίψα τοῦ κέρδους κυρίως ὥθησε τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀναζήτησιν νέων χωρῶν.

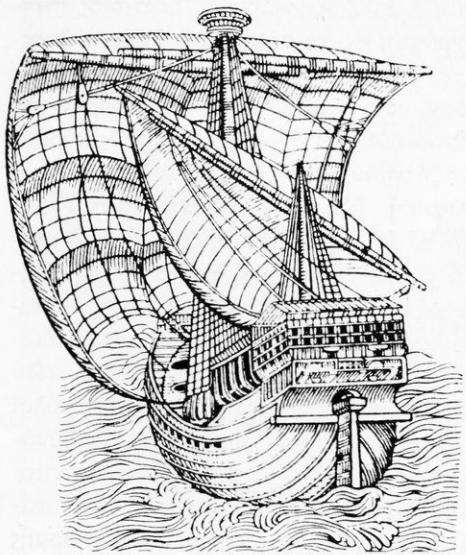
'Αλλὰ καὶ ἡ στιγμὴ ἦτο εύνοϊκή. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρχεν ἀπόθεμα δυνάμεως, τὸ ὅποιον ἔζήτει διέξοδον. Αἱ σταυροφορίαι εἶχον σταματήσει, ἀφ' ὅτου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεκράτησαν ὁριστικῶς οἱ Μωαμεθανοὶ καὶ ὁ ὁρίζων τῆς δράσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐστένευε διὰ τῆς διαρκοῦς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν μέσων χρόνων προωθήσεως τῶν τουρανικῶν φυλῶν, τῶν ὅποιων ἡ πρωτοπορεία εἶχε φθάσει μέχρι τῆς Ούγγαριας. Μογγόλοι ἐπίσης εἶχον ἐμφανισθῆ ἐις τὴν Ρωσίαν. 'Η ἐνίσχυσις τέλος τῆς δυνάμεως τῶν βασιλέων εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ὑπεχρέωσεν εἰς ὑπακοὴν τοὺς εὐγενεῖς. "Οσοι λοιπὸν ἔφερον μὲ δυσφορίαν τὴν νέαν τάξιν ἔζήτησαν στάδιον διὰ τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν τῆς ἰπποτικῆς ὄρμῆς καὶ τῆς ρωμαντικῆς διαθέσεως εἰς θαλασσοπορίας καὶ περιπετείας εἰς μακρυνὰς χώρας.

Τελειοποίησις τῶν τεχνικῶν μέσων. 'Η ναυτικὴ πυξὶς

Κυρίως ὅμως ἡ τελειοποίησις τῆς ναυτικῆς τέχνης ἐπέτρεψε τὴν πραγματοποίησιν τῶν μεγάλων ταξιδίων. Οἱ Βενετοὶ ἐπενόησαν τὸν 14ον αἰῶνα νέον τύπον πλοίου, τὴν καραβέλαν (caravelle, ἀπὸ τὸ ὅποιον τὸ νεοελληνικὸν καράβι), μήκους τριάκοντα περίπου μέτρων, μὲ ὑψηλὰς πλευράς, ἐφωδιασμένον μὲ τρεῖς ἴστοις καὶ πέντε τριγωνικὰ ἴστια, κατάλληλον δι' ἐλιγμούς, ταχὺ καὶ στερεόν, τὸ ὅποιον ἐπέτρεπε νὰ ἀντιμετωπίζουν τὴν τρικυμίαν τοῦ ὥκεανοῦ.

"Ισως παρεστάθη ἐπὶ τὸ ὑπερβολικῶτερον ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὅποιαν προσέφερεν ἡ αυτικὴ πυξὶς εἰς τὰς μεγάλας θαλασσοπορίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων. Εἶναι ἔξηκριβωμένον, ὅτι οἱ Σίναι ἐγνώριζον δύο καὶ πλέον αἰῶνας π.Χ. τὴν ἴδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφεται πρὸς βορρᾶν, οἱ δὲ "Αραβεῖς μαθόντες παρ' αὐτῶν μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τοὺς ναυτικούς τῆς Μεσογείου. Παρὰ τὰς τελειοποιήσεις ὅμως ἡ πυξὶς δὲν ἦτο ἀκόμη εἰς θέσιν

2. Πλοίον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰῶνος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικοὺς νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῷ μέχρι τῶν χρόνων ἑκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἀκτὰς.

Θαλασσοπλοϊα τῶν Πορτογάλων

Ναυτικοὶ τῆς Μεσογείου εἶχον προηγηθῆ εἰς τὴν ἔξερεύνησιν τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ οἱ ἕδιοι ἀνεκάλυψαν τὸν 14ον αἰῶνα νήσους τινὰς τοῦ ὥκεανοῦ, τὰς Ἀζόρας, τὴν Μαδέραν, τὰς Καναρίους.

Ἡ Πορτογαλία, ἀπομονωθεῖσα διὰ τῆς ἔξαπλώσεως κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα τοῦ κράτους τῆς Καστίλλης εἰς τὸ ἄκρον τῆς Εὐρώπης καὶ στερηθεῖσα ἐπαφῆς καὶ ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Ἀραβικὸν κράτος (τῶν Maures, ὅπως τοὺς εἶπαν οἱ Εὐρωπαῖοι), ἔστρεψεν ὅλην τὴν δραστηριότητά της πρὸς τὴν θάλασσαν. Οἱ ναυτικοὶ τῆς ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀλιείαν, ἤρχισαν νὰ ἐμπορεύωνται εἰς τὸν Ὁκεανὸν καὶ ἔκαμαν πραγματικὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν τοῦ Μαρόκου. Ἡ ἴσχυρὰ προσωπικότης ἐνὸς ἀνθρώπου ἤσκησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 14ου αἰῶνος μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὸ μέλλον τῆς χώρας. Ὁ ἵνφαν-

νὰ κατευθύνῃ τοὺς ναυτιλομένους μὲ ἀκρίβειαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Συνδυαζομένη ὅμως μὲ ἄλλας πρακτικωτέρας γνώσεις τῆς ἐποχῆς, ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ναυτικοὺς νὰ ὁρίζουν τὴν θέσιν τῶν πλοίων εἰς τὸ πέλαγος. Τὸν πρῶτον εὔχρηστον τύπον ναυτικῆς πυξίδος ἐπενόησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν (bussola). Πλήρη ὅμως πυξίδα μετ' ἀνεμολογίου κατεσκεύασαν οἱ Πορτογάλοι ναυτικοὶ τὸ 1483. Ἡ τελειοποίησις αὐτὴ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ναυτικοὺς νὰ ἀνάγωνται εἰς τὸ πέλαγος, ἐνῷ μέχρι τῶν χρόνων ἑκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἀκτὰς.

3. Χάρτης των διακασλυγεων

της (πρīγκιψ) Δὸν 'Ερρīκος (1394 - 1460), πρέμπτος υἱὸς τοῦ βασιλέως 'Ιωάννου Α', ἀφοῦ κατὰ τὴν νεότητά του ἔλαβε μέρος εἰς ἐνδόξους ἑκστρατείας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ἀφιέρωσεν, ἀπὸ τοῦ 1419, τὴν ζωήν του εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν συμπολιτῶν του. Διὰ τοῦτο εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ιστορίαν μὲ τὸ ὄνομα Θαλασσοπόρος.

'Ο 'Ερρīκος ὥθησε τοὺς Πορτογάλους ναύτας πρὸς τὰς κατευθύνσεις, τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκαταλείψει ἀπὸ καιροῦ οἱ θαλασσινοί. Πρὸ τῆς πρώτας τῶν πλοίων των ἥρχισαν νὰ διαλύωνται οἱ μῦθοι, τοὺς ὁποίους εἶχον ἐμπινεύσει αἱ ἔρημοι καὶ ἀκατοίκητοι ἀκταὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὰς τροπικὰς χώρας ἡ θάλασσα βράζει, ὅτι εἰς τὴν διακεκαμένην ζώνην ἄνθρωπος δὲν ἡμπορεῖ νὰ ζήσῃ ἢ ὅτι μεταβάλλεται εἰς Αἰθίοπα, ὅτι ἐκεῖ κάπου εἶναι τὸ στόμιον τῆς κολάσεως.

Τὸ 1434 ὑπερέβησαν τὸ Βογιαδὸρ καὶ τὸ 1445, ἀφοῦ ἔκαμψαν τὴν ἐκβολὴν τοῦ Σενεγάλη, παρετήρησαν μὲ εὐχάριστον ἕκπληξιν ἀκρωτήριον κατάφυτον, ἐκεῖ ὅπου ἀνέμενον χώραν ἔρημον καὶ ἄγονον, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν Πράσινον ἀκρωτήριον. "Οταν ἀπέθανεν ὁ 'Ερρīκος τὸ 1460 εἶχε τὴν ίκανοποίησιν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι του προσήγγισαν τὴν ἀκτὴν τῆς Γουϊνέας.

'Αλλὰ τὸ 1471, ἀφοῦ τὸ θάρρος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πορτογάλους νὰ ὑπερβοῦν τὸν 'Ισημερινόν, διεπίστωσαν μὲ ἀπογοήτευσιν ὅτι ἡ ἀφρικανικὴ παραλία, ἀντὶ νὰ δείξῃ διέξοδον πρὸς τὰς Ἰνδίας, ἔκαμπτετο πρὸς νότον. 'Επὶ δέκα ἔτη ἔδιστασαν νὰ διακινδύνεύσουν εἰς τὸ νέον αὐτὸν ἡμισφαίριον, ὅπου δὲ πολικὸς ἀστὴρ δὲν ἦτο δρατός. Τὸ 1482, ἐπὶ τοῦ βασιλέως 'Ιωάννου Β', ἐπανέλαβον τὴν προσπάθειαν καὶ τὸ 1485 ἔφθασαν εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Κογκὸ καὶ κατόπιν τοῦ 'Οράγγη.

Τέλος τὸ 1486 ὁ Βαρθολομαῖος Διάς (Bartolomeu Dias), ἐνῷ μὲ τρία ἐλαφρὰ πλοῖα ἐσυνέχιζε τὸν πλοῦν πρὸς νότον, ἔμεινεν ἕκπληκτος βλέπων τὴν ξηρὰν πρὸς τὴν Δύσιν. Εἶχε παρακάμψει τὴν νοτιωτάτην ἄκραν τῆς Ἀφρικῆς χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ. 'Η κακοκαιρία τὸν ἡμπόδισε νὰ προχωρήσῃ καί, ὅταν ἐπεχειρήσει νὰ ἐπιστρέψῃ, διέκρινε τὸ ἀκρωτήριον νὰ μαστιγώνεται ἀπὸ τὰ κύματα. Τὸ ὠνόμασεν Ἀκρωτήριον τῶν Τρικυμιῶν. "Οταν ὅμως τὸ ἐπόμενον

εἶτος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λισσαβῶνα, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τὸ ἔβα-
πτισεν Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος.

‘Ανακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς

Ἐνδοῦ οἱ Πορτογάλοι ἐζήτουν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας πλέον-
τες πρὸς ἀνατολάς, ἄλλοι ἐσκέφθησαν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύ-
χουν τοῦτο πλέοντες πρὸς δυσμάς.

Ἄποδο αἰῶνος ἡδη ἐγένετο λόγος περὶ τούτου εἰς τὸν κόσμον τῶν
λογίων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Φλωρεντῖνος ἰατρὸς Πάολο
Τοσκανὸς ἐλειπόμενος μὲν θέρμην τὴν ἀποφιν. Ἔσχεδίασε μά-
λιστα σχετικὸν χάρτην, τὸν ὃποῖον ὑπέβαλε μετὰ ὑπομνήματος εἰς
τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας. Ὁ Κολόμβος ἀπεφάσισε νὰ πράγμα-
τοποιήσῃ τὴν ἴδεαν.

Ο Χριστόφορος Κολόμβος (Christoforo Kolombo, 1446 -1506) ἐγεννήθη περὶ τὸ 1446 εἰς τὰ περίχωρα τῆς Γενούης,
ἀπὸ πατέρα ὑφαντουργόν, ἔλαβε μικρὰν μόρφωσιν καὶ μέχρι τοῦ
25ου ἔτους κατεγίνετο εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρός του. ‘Ἄλλ’ αἱ
διηγήσεις καὶ τὰ ἀναγνώσματα περὶ ἀγνώστων καὶ περιέργων χω-
ρῶν ἔξηψαν τὴν φαντασίαν του. Ἐγνώριζε τὸν Τοσκανέλι καὶ ἐπί-
στευεν εἰς τὸν χάρτην του. Ἐγινεν ὁ ἴδιος ναυτικὸς καὶ χαρτογράφος
καὶ ἐταξίδευσεν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς
θαλάσσας, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀ-
φρικῆς ἕως τὴν Βόρειον Θάλασσαν,
ἴσως καὶ εἰς τὰς θαλάσσας τῆς
Ἀνατολῆς. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν
Λισσαβῶνα, ὅπου καὶ ἐνυμφεύθη.
Συνεδύαζε διορατικότητα ἐπιστη-
μονικὴν μὲν ζωηρὰν φαντασίαν, εύ-
κολόπιστος ἀπὸ μυστικοπαθῆ διά-
θεσιν.

Ἐπειδὴ ἡ πορτογαλικὴ κυβέρ-
νησις δὲν ἔδεχθη τὴν πρότασίν του
νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔξερευνητικὸν πλοοῦν
πρὸς δυσμάς, κατέφυγεν εἰς τοὺς
βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδον

4. Ὁ Κολόμβος

και Ἰσαβέλλαν. Οἱ σοφοὶ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σαλαμάγκας, εἰς τοὺς ὅποιους παρέπεμψαν τὴν ὑπόθεσιν, δὲν ἔβιάζοντο νὰ ἀπαντήσουν. “Οταν ὅμως οἱ δύο βασιλεῖς ἐκυρίευσαν τὴν Γρενάδαν καὶ ἥνωσαν τὴν Ἰσπανίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν των, ἐφάνησαν πρόθυμοι διὰ μεγάλας ἐπιχειρήσεις. ‘Η Ἰσαβέλλα ἵδιως ἔλαβεν ὑπὸ τὴν εὔνοιάν της τὸν Κολόμβον.

Τὴν 17ην Ἀπριλίου 1492, ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς Γρενάδας στρατοπέδου, ὑπέγραψαν συμβόλαιον, διὰ τοῦ ὅποιου ἔδεχοντο τοὺς ὄρους τοῦ ἐρευνητοῦ, τίτλον εὐγενοῦς καὶ μεγάλου Ναυάρχου εἰς τὸν ἕδιον καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ἀντιβασιλείαν καὶ τὸ δέκατον ἐπὶ τῆς φορολογίας τῶν ἀνακαλυφθησομένων χωρῶν.

‘Ο Κολόμβος ἀπέπλευσε μὲ τρία πλοῖα τὴν 3ην Αὔγουστου 1492 ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Πάλου. ‘Ο ἕδιος ἐπέβαινε τοῦ μεγαλυτέρου, τῆς « Santa María », 23 μέτρων μήκους (πρβλ. εἰκ. 2 σελ. 8). Τὸ πλήρωμα τῶν πλοίων, 90 περίπου ἄνδρες, ἀπετελεῖτο ἐν μέρει ἀπὸ καταδίκους τῆς φυλακῆς. Ἡκολούθησε τὴν γνωστὴν ὁδὸν μέχρι τῶν Καναρίων νήσων, καί, ἀφοῦ ἀνεπαύθη δλίγον, ἐρρίφθη εἰς τὸν ὥκεανόν. Οἱ ναῦται ἡσαν ἀνήσυχοι, ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἐπανίδουν τὴν Εύρωπην, ἐγόγγυζον, στάσις ὅμως δὲν ἔγινεν. ‘Ο ἕδιος ἦτο σταθερὸς καὶ ἔδειξε πεποίθησιν καὶ θάρρος.

Τὴν 12ην Ὁκτωβρίου, 23 ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἀπὸ τὰς Καναρίους, διέκριναν ἔτηράν καὶ τὴν ἐπομένην ἀπεβιβάσθησαν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Βαχαμικοῦ πελάγους, τὴν ὅποιαν ὁ Κολόμβος ὠνόμασε San - Salvador, δηλαδὴ “Α γιον Σωτῆρα. Κατόπιν ἀνεκάλυψε τὴν Κούβαν καὶ τὴν Χαϊτήν, ἐκ τῶν ὅποιων τὴν πρώτην ἔξελαβεν ὡς Κίναν καὶ τὴν δευτέραν ὡς Ἰαπωνίαν, ὅπως εἰκονίζοντο αὗται εἰς τὸν χάρτην τοῦ Τοσκανέλι.

Ἐπέστρεψε τὴν 15ην Μαρτίου 1493 εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου τοῦ ἔγινε θριαμβευτική ὑποδοχή. Εἶχε φέρει μαζί του βάμβακα, χρυσόν, θιαγενεῖς, ὅχι ὅμως μπαχαρικά. ‘Η ἀνακάλυψις προεκάλεσε κατάπληξιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ ἀνθρωποί εἶπον, ὅτι ὁ Κολόμβος ἔδωρησεν ὀλόκληρον νέον κόσμον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

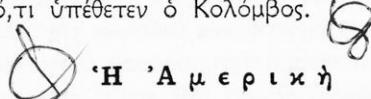
‘Ο Κολόμβος ἔκαμεν ἄλλα τρία ταξίδια. Τὸ δεύτερον ἔγινε μὲ πολὺ μεγαλυτέρας δυνάμεις, 14 καραβέλλας, 3 φορτηγά καὶ ἔνοπλον ἀποβατικὸν ἄγημα ἀπὸ 1200 ἄνδρας. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως δὲν

ξδικαίωσαν τὰς προσδοκίας, διότι ἡ ἀνακάλυψις δὲν ἀπέφερεν οὔτε μπαχαρικά, οὔτε ἀρώματα καὶ χρυσόν.

Εἰς τὸ τρίτον ταξίδιον (1498 - 1500) προσήγγισε τὴν βόρειον ἀκτὴν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, πλησίον τῆς ἐκβολῆς τοῦ Ὁρενόκου. Ἐπίστευεν ὅτι αὐτὴν τὴν φορὰν εύρισκετο εἰς τὰς Ἰνδίας, « πλησίον τοῦ ἐπιγείου παραδείσου ». Ἀλλὰ δυσαρέσκεια καὶ ἔξεγέρσεις ἐναντίον του ἡνάγκασαν τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀφαιρέσουν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τὸν Κολόμβον, ὃ δὲ ἀντικαταστάτησ του ἔθεωρησε καλὸν νὰ τὸν φυλακίσῃ καὶ νὰ τὸν στείλῃ μαζὶ μὲ τοὺς δύο ἀδελφούς του σιδηροδέτους εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Κολόμβος ὅμως κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά του καὶ οἱ βασιλεῖς ὅχι μόνον τὸν ἐτίμησαν καὶ τὸν ἀπεζημίωσαν, ἀλλὰ τοῦ ἀνέθεσαν καὶ τέταρτον ταξίδιον.

Τὸ τέταρτον ταξίδιον (1502 - 1504) ἦτο ἀτυχέστερον. Ζητῶν, ὡς ἐνόμιζε, διέξοδον πρὸς τὸν κόλπον τῆς Βεγγάλης εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου ἥδη εἶχον φθάσει οἱ Πορτογάλοι, προσήγγισε τὸν ἴσθμὸν τοῦ Παναμᾶ, πιστεύων ὅτι περιπλέει τὴν Κίναν, ὅτι ἀπέχει 18 ἡμερονύκτια ἀπὸ τὸν Γάγγην καὶ ὅτι εύρισκεται πρὸ τῆς « Χερσονήσου τοῦ χρυσοῦ », ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Σολομὼν εἶχε προμηθευθῆ τὰ μέσα διὰ νὰ κτίσῃ τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Τρικυμίαι καὶ ἔξεγέρσεις τῶν Ιθαγενῶν, πρὸς τοὺς ὄποιούς οἱ ἐρευνηταὶ συμπεριεφέροντο ἀπανθρώπως, τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν (Νοέμβριος 1504). « Η Ἰσαβέλλα μετ' ὅλιγον ἀπέθανεν, ὁ Φερδινάνδος δὲν ἔδειξεν ἐνδιαφέρον δι' αὐτὸν καὶ ἀπέθανε τὴν 20ὴν Μαΐου 1506 σχεδὸν λησμονημένος.

Ο Κολόμβος μέχρι τέλους ἐπίστευεν ὅτι ἀνεκάλυψε τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἀσίας. Διὰ τοῦτο, τὰς νήσους, εἰς τὰς ὄποιας προσωριμίσθη, ὡνόμασαν Δυτικὰς Ἰνδίας καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῶν Ἰνδούς. Οἱ δύσπιστοι ὅμως δὲν ἔλειψαν. Διορατικὸς ἱστορικὸς ἀπὸ τὸ 1493 ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ πλανήτης μας εἶναι πολὺ εὐρύτερος ἀπὸ ὅ,τι ὑπέθετεν ὁ Κολόμβος.

Ἐν τούτοις ἡ νέα ἥπειρος, τὴν ὄποιαν εἶχεν ἀνακαλύψει ὁ Κολόμβος, ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ ἄλλον, τὸν Φλωρεντινὸν ναυτικὸν Ἀμέριγον Βεσπούτσι (Amerigo Vespucci), ὁ ὄποιος

συνώδευσε τὸν Κολόμβον εἰς τὰ νεώτερα ταξίδιά του καὶ ἔδωσε περιγραφὴν τῶν νέων χωρῶν ὑπὸ τύπον ἐπιστολῶν. Εἰς μίαν ἀπ' αὐτάς, τὸ 1507, ἔκαμνε λόγον περὶ μεγάλης ἡπείρου, τοῦ νέου κόσμου (novus mundus), ἀνακαλυφθείσης πρὸς δυσμὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, μεταφρασθεῖσα εἰς πολλὰς γλώσσας, συνέδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὴν νέαν ἡπείρουν. Ὁ ἴδιος ἀπέθανε (1512) χωρὶς νὰ ἤδη τὴν μεγάλην τύχην, ἡ ὁποία ἐπεφυλάσσετο εἰς τὸ ὄνομά του. Περὶ τῆς παρουσίας νέας ἡπείρου ἐβεβαιώθησαν ὅταν, τὸ 1513, ὁ Ἰσπανὸς Μπαλμπόα (Balboa) διέκρινεν ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ τὸν Εἱρηνικὸν καὶ περισσάτερον, ὅταν ὁ Μαγελᾶνος ἀνεκάλυψε τὴν διάβασιν εἰς αὐτόν.

Οι Πορτογάλοι φθάνουν εἰς τὰς Ἰνδίας (1498)

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πορτογάλοι ἔξηκολούθησαν τὴν προσπάθειάν των νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας, καὶ ἐνέτειναν αὐτὴν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Κολόμβου. Τὴν 8ην Ἰουλίου 1497 ὁ Βάσκος Γάμα (Basco da Gama), υἱὸς θαλασσοπόρου καὶ ἀπὸ βασιλικὸν γένος, ἀνεχώρησε μὲ τέσσαρα σκάφη. Τὴν 22αν ὑπερέβαινε τὸ τέρμα τοῦ ταξιδίου τοῦ Διάς, τοῦ ὁποίου εἶχε συμπαραλάβει τὸν πλοηγόν. Τὴν 15ην Ἀπριλίου 1498 εύρισκετο εἰς τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν ἀπέναντι τῆς Μαδαγασκάρης, ὅπόθεν καὶ ἔλαβεν "Αραβας πλοηγοὺς καί, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν περιοδικὸν ἄνεμον τοῦ Ἰνδικοῦ μουσιμοῦ (mousson), προσήγγισε τὰς Ἰνδίας, τὴν 20ὴν Μαΐου, πλησίον τῆς Καλκούτας, καὶ ὑστερὸν ἔφθασεν εἰς τὴν Γόαν.

Ο πρῶτος περίπλους τῆς γῆς

Ο Μαγελᾶνος (Magalhães) ἀπὸ μεγάλην πορτογαλικὴν οἰκογένειαν ἀσκηθεὶς εἰς τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τῆς πατρίδος του εἰς τὰς Ἰνδίας ἐπεφορτίσθη ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, τὸν περίφημον Κάρολον Ε', νὰ ἀναζητήσῃ δρόμον πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὰς Μολούνκας νήσους. Μὲ πέντε πλοιαῖς καὶ 265 ἄνδρας ἀνεχώρησε τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου 1519 ἀπὸ λιμένα τῆς νοτίου Ἰσπανίας. Ἐχρειάσθη μῆνας διὰ νὰ πλεύσῃ τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Αμερικῆς, καὶ τὴν 21ὴν Ὁκτωβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἐλικοειδῆ πορ-

θμὸν μεταξὺ τῆς ἡπείρου καὶ τῆς Γῆς τοῦ Πυρός, ὁ ὄποιος ἀπὸ τότε φέρει τὸ σηνομά του, κατηγάλωσεν ὀλόκληρον μῆνα διὰ νὰ τὸν περάσῃ καὶ ἔξῆλθεν εἰς εύρυχωρον ὥκεανόν, τὸν ὄποιον ὠνόμασεν Εἰρηνή, διότι τοῦ ἐφάντη ἔξαιρετικὰ ἡσυχος, ἐπειδὴ ἦτο ἡ περίοδος τῆς γαλήνης.

Μετὰ μακρὸν καὶ κοπιώδη πλοῦν ἔφθασεν εἰς τὰς Φιλιππίνας, ὅπου ὁ ἕδιος ἐφονεύθη εἰς συμπλοκὴν μὲ τοὺς θιαγενεῖς. Οἱ ἄνδρες του ἔξικολούθησαν τὸν δρόμον, ἔφθασαν εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου συνηντήθησαν μὲ τοὺς Πορτογάλους καὶ διὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος οἱ περισωθέντες 18 ἄνδρες ἀπὸ τοὺς 265 μὲ ἐν πλοϊον ἐπέστρεψαν τὴν 6ην Σεπτεμβρίου 1522. Τοιουτοτρόπως συνετελέσθη ὁ πρῶτος περίπλους τῆς γῆς. 8

Κατάληψις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν νέων χωρῶν

Τὰς ἀνακαλύψεις ἡκολούθησε ζωηροτάτη κίνησις διὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν νέων χωρῶν. Οἱ Εὐρωπαῖοι κατελήφθησαν ἀπὸ τὸ πάθος ταξιδίων, ὑπερποντίων ἐπιχειρήσεων καὶ περιπετειῶν. Πολλοὺς ἔκινει ἡ ἔλξις τοῦ ἀγνώστου. "Ἄλλοι ἡσαν ἐνθουσιώδεις ἀπὸ θρησκευτικὸν ζῆλον νὰ κατηχήσουν τοὺς εἰδωλολάτρας. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς περιφήμους αὐτοὺς καὶ τακτητὰς (ἰσπανιστὶ conquistadorī) ἡσαν παράτολμοι διῶκται τύχης καὶ ἐπικερδῶν ἀνδραγαθημάτων, σκληροὶ καὶ ἀπληστοί, τοὺς ὅποιους ἔκαμνε τολμηροτέρους ἡ ἐπίγνωσις, ὅτι ἔχουν νὰ μετρηθοῦν μὲ ἀστέρια.

Εἰς τὰς ἀποικιακὰς ἐπιχειρήσεις προτιγήθησαν οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ισπανοί. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Αμερικῆς, τὴν 3ην Μαΐου 1493, ἐνῷ ἀκόμη ἡ γῆ κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἦτο ἀγνωστος, ὁ Πάπτας Ἀλέξανδρος ΣΤ' ἐμοίρασεν αὐτὴν διὰ τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ διερχομένου 370 μίλια πρὸς δυσμάς τῶν Αζορῶν, εἰς δύο μέρη, ἐκ τῶν ὅποιων τὸ δυτικόν, τὸν Νέον Κόσμον, ἔδωσεν εἰς τοὺς Ισπανούς, τὸ ἄλλο εἰς τοὺς Πορτογάλους.

Δὲν ἤργησαν ὅμως τοὺς δύο αὐτοὺς λαοὺς νὰ ἀκολουθήσουν ἄλλοι, 'Ολλανδοί, 'Αγγλοι, Γάλλοι, οἱ ὄποιοι ἔδειξαν μεγαλυτέρας ίκανότητας.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Πορτογάλων

Εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὡκεανὸν καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Πορτογάλοι διὰ νὰ μονοπωλήσουν τὸ ἐμπόριον, περιῆλθον εἰς προστριβάς πρὸς τοὺς Ἀραβαῖς, τοὺς Ἰνδοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὅποιους οἱ Ἀραβεῖς ἔξηρέθιζον, πρὸς τὴν Αἴγυπτον, καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὴν Βενετίαν. Ἐδειξαν ἀρκετὴν δραστηριότητα καὶ ἐπέβαλον ἐπί τι διάστημα τὴν κυριαρχίαν τῶν εἰς τὰς Ἰνδικὰς θαλάσσας, ἄλλοτε συνεννοούμενοι, ἄλλοτε μετερχόμενοι βίᾳν, καίοντες τὰ πλοῖα, σφάζοντες ἢ ἀκρωτηριάζοντες τὰ πληρώματα, βομβαρδίζοντες καὶ δίδοντες πραγματικὰς ναυμαχίας πρὸς τοὺς Ἀραβαῖς.

Οἱ κύριοι ὅμως ἴδρυτής τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Πορτογάλων εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανὸν ὑπῆρξεν ὁ Ἀλφόνσος δ' Ἀλμπουκέρκε (Affonso d' Albuquerque), ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τὸ 1508 - 1515. Καταλαβών ἐπικαίρους θέσεις, ἔξουσίαζε τὴν εἰσόδον τοῦ Περσικοῦ Κόλπου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ κατέστησε κέντρον τῶν πορτογαλικῶν κτήσεων τὴν Γόαν, σπουδαίαν ἀγορὰν ἀνατολικῶν προϊόντων. Οἱ Πορτογάλοι ἔξουσίαζον μόνον τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ, ἐπὶ τῆς ὅποιας ἴδρυσαν πρακτορεῖα καὶ φρουρια. Κατέλαβον τὴν Κεϋλάνην, τὰς νήσους τῆς Σούδης, τὴν Μαλάκκαν. Πρὸς ἀνατολὰς ἔξετειναν τὴν ἔξερεύνησίν των μέχρι τῆς Αὔστραλίας, ἐστράφησαν ὅμως περισσότερον πρὸς τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἰαπωνίαν.

Εἰς τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν ἴδρυσαν πρῶτον πρακτορεῖα, ἀργότερα δὲ καὶ ὁχυρὰς θέσεις (Γουϊνέα 1515, Κόγκο καὶ Ἀγγολα 1575-1584). Ἐγκατασταθέντες εἰς τὸ Ἀκρωτήριον, συνέδεσαν τὰς κτήσεις των τοῦ Ἀτλαντικοῦ μετὰ τῶν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ.

Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Βραζιλίαν τὴν ὅποιαν ἀνεκάλυψαν τυχαίως. Κατὰ τὴν πρώτην δηλαδὴ ἐκστρατείαν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ὁδοῦ πρὸς τὰς Ἰνδίας μὲ 13 πλοῖα παρεσύρθησαν ἀπὸ τὰ ρεύματα καὶ προστήγγισαν τὴν παραλίαν τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Ἡ Βραζιλία ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν πορτογαλικὴ κτήσις, οἱ δὲ Πορτογάλοι ἀπώκισαν αὐτὴν συστηματικώτερον.

Ἐπί τι διάστημα οἱ Πορτογάλοι ἐμονοπώλησαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἰνδικοῦ Ὡκεανοῦ καὶ ἡ Λισσαβών, ὑποσκελίσασα τὴν Βενετίαν, ἔγινεν ἡ μεγάλη ἀγορὰ τῶν μπαχαρικῶν. Ἡ Λισσαβών εἶχε περὶ τοὺς

100.000 κατοίκους, έφαίνετο ύπερπληρωμένη άπό πλούτον και ή μικρά Πορτογαλία παρουσιάσθη πρὸς στιγμὴν ώς μεγάλη δύναμις καὶ ἀνέδειξε ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς.

’Αλλ’ ἡ πτωχὴ εἰς ἀνθρώπους καὶ μέσα χώρα δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ κρατήσῃ τὸ βάρος αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς, ὅπως τῶν Φοινίκων, ἀπετελεῖτο ἀπὸ σειρὰν πρακτορείων, διεσκορπισμένων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, ἐπὶ 20.000 χιλιομέτρων χωρὶς συνοχήν. Οἱ Πορτογάλοι ἐκυβέρνησαν κακῶς. Καταχρήσεις ὑπολλήλων, αὐθαιρεσίαι καὶ ἀπανθρωπίαι ἀντιβασιλέων, διωγμοὶ θρησκευτικοί, ἔφεραν εἰς ἀπόγυνωσιν τοὺς ιθαγενεῖς. Οταν δὲ τὸ 1580 ἡ Πορτογαλία προσηρτήθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, αἱ ἀποικίαι τῆς ἔμειναν ἀδέσποτοι. Κληρονόμοι τῶν ὅμως ἔγιναν οἱ Ὀλανδοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοί.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἰσπανίας

Θέατρον τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Ἰσπανῶν ἦτο ἡ Ἀμερική. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰσπανῶν ἔξετείνετο εἰς τὴν Κεντρικὴν καὶ Νότιον Ἀμερικήν, πλὴν τῆς Βραζιλίας, ἡ ὁποία ἦτο κτῆσις πορτογαλική. Αἱ δύναμαστότεραι κατακτήσεις εἶναι τοῦ Μεξικοῦ, τοῦ Περού καὶ τῆς Χιλῆς.

Αἱ φυλαὶ τῶν μερῶν αὐτῶν εἶχον χρῶμα ποικίλον, ἀπὸ τοῦ κιτρίνου μέχρι τοῦ ἐρυθροῦ, μαλλιὰ χονδρά, μαῦρα, λεῖα, ἀραιὰ γένεια, ἔξωγκωμένας παρειάς, ὀφθαλμοὺς βαθύουλοὺς καὶ μικρούς, ἀνάστημα μέτριον. Εἰς τοὺς ιθαγενεῖς, οἱ λευκοὶ ἄνθρωποι ἐφαίνοντο ὅντα ὑπερφυσικά, διότι μὲ τὰ πυροβόλα ὅπλα τῶν παρουσιάζοντο ώς χρησιμοποιοῦντες τὸν κεραυνὸν καὶ διότι ἐπολέμουν ἔφιπποι.

Τὸ 1519 ὁ Ἰσπανὸς Φερδινάνδος Κορτές (Fernando Cortés) ἐκυρίευσε μὲ δλίγας ἔκατοντάδας ἀνδρῶν τὸ Μεξικόν, εἰς τὸ ὅποιον ἔζη λαὸς ὥργανωμένος εἰς κράτος μὲ τὴν ἱερατικὴν τάξιν τῶν Ἀζτέκων καὶ βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Ὁ ἀρκετὰ προχωρημένος πολιτισμός των, μὲ ὑφαντικήν, μὲ χρυσοχοϊκήν, μὲ μεγάλας γεφύρας καὶ μὲ πυραμιδοειδεῖς ναούς, εύρισκετο εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Οἱ Ἀζτέκοι, οἱ δόποιοι δὲν ἔγνωριζον τὴν χρῆσιν ἵππου καὶ πυροβόλων ὅπλων, ἐλάττερον θεόν, εἰς τὸν ὅποιον προσέφερον ἀνθρωποθυσίας. Ἡ πρωτεύουσά των Μεξικόν μὲ τοὺς 200.000 κατοί-

κους της ήτο μία άπό τάς μεγαλυτέρας πόλεις του κόσμου. Οι Ισπανοί, μὲ τὰς ἀπανθρώπους βιαιοπραγίας ἐναντίον τῶν ιθαγενῶν, ἔγιναν κύριοι τῆς χώρας, ἀνεμείχθησαν ὅμως ταχέως μὲ τοὺς ἐγχωρίους. Σήμερον κατοικοῦν εἰς τὸ Μεξικὸν 19ο) λευκοί, 38ο) Ινδιάνοι, 43ο) μιγάδες.

Ο Φραντσίσκο Πιτζάρρο (Francisco Pizarro) μὲ 165 ἄνδρας κατέλαβε τὸ Περού, τὸ θεοκρατικὸν κράτος τῶν "Ινκας, « τῶν νιῶν τοῦ ήλιου ». Ή εύφορωτάτη γῆ ήτο κτῆμα τοῦ κράτους. Ή ἐσοδεία ἐμοιράζετο εἰς τοὺς κατοίκους. Υφαντουργικὴ ταπήτων οἰκοδομικὴ ναῶν, πυλῶν, πύργων, εύρισκετο εἰς ἀξιοσημείωτον πρόοδον. Σκληρότερος ἀπὸ τὸν Κορτές, δλιγάωτερον ἵπποτικὸς καὶ περισσότερον ληστρικός, ὁ Πιτζάρρο ἐπωφελήθη ἀπὸ τὴν διένεξιν δύο ἀδελφῶν καὶ ἡχμαλώτισε τὸν βασιλέα, τὸν ὅποιον ἐφόνευσεν, ἀφοῦ ἔλαβεν ὅγκους χρυσοῦ ὡς λύτρα. Μέγα μέρος τῶν ιθαγενῶν ἐξηφανίσθη (1535).

Οἱ Ισπανοὶ ἀρχηγοὶ εἶχον κακὸν τέλος. "Αλλος ἀπηγχονίσθη, ἄλλος κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ὁ Πιτζάρρο ἐδολοφονήθη.

Ἄπὸ τὴν Μαδρίτην τὸ Συμβούλιον τὸν Ινδιῶν, ίδρυθὲν τὸ 1511, εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀποικιῶν, ἔως ὅτου τὸ στέμμα ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς αὐθαιρεσίας τῶν τυχοδιωκτῶν, ἀναλαβὸν αὐτὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τῶν ἀποικιῶν.

'Ανακαλύψεις τῶν "Αγγλων, Γάλλων, 'Ολλανδῶν

Ἐνῷ οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ισπανοὶ ἐξήτησαν τὴν ὁδὸν εἰς τὰς Ινδίας πρὸς Νότον, ἄλλοι ἐσκέφθησαν ὅτι ήτο δυνατὸν νὰ φθάσουν εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν πλέοντες βορειοδυτικά: "Οταν δὲ ἀπεκαλύφθη ὅτι ή εύρεθενσα γῆ ήτο ἡπειρος, φυσικὸν ήτο νὰ σκεφθοῦν ὅτι θὰ ὑπῆρχε διέξοδος εἰς τὸν Ειρηνικὸν καὶ ἀπὸ τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς. "Αγγλοι καὶ Γάλλοι μὲ ἐπιμονὴν ἐξήτησαν τὴν διέξοδον αὐτήν.

Ἄπὸ τοῦ 1497 ὁ Γενουνήσιος Τσοβάννι Καμπότο (Giovanni Cabotto), διατελῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Αγγλίας 'Ερρίκου Η', μὲ τοὺς τρεῖς υἱούς του προσήγγισε τὴν παραλίαν βορειοανατολικῶς, ἔως ὅτου τὸν ἡμπόδισαν οἱ κινητοὶ πάγοι. Τὸ ἐπόμενον ἔτος, πλεύσας πρὸς ἀντίθετον διεύθυνσιν, συνεπλήρωσε τὴν ἔξερεύησιν τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Βορείου Αμερικῆς, ἡ ὅποια βραδύτερον ἔγινε τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν "Αγγλων.

Γάλλοι ναυτικοί ύπό τὸν τολμηρὸν θαλασσοπόρον Ἱάκωβον
Καρτιέ (Jacques Cartier), ζητοῦντες ἐπίσης τὴν πρὸς βορρᾶν
διάβασιν, κατέλαβον τὸν Καναδᾶν, ὅπου ἀργότερα ἴδρυσαν εἰς
τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Saint - Lorenz τὴν πόλιν Κεμπέκ,
(Quebec, 1608). Οἱ Ὀλλανδοὶ ἐπίσης πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν
κατηύθυναν τὰς προσπαθείας των.

• Αποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Αἱ γεωγραφικαὶ ἀνακαλύψεις καὶ ἡ ἐγκατάστασις πολυαριθμῶν
Εὐρωπαίων εἰς τὰς νέας χώρας ἥλλαξαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὰς ἐμ-
πορικὰς ὁδούς, τὸν τρόπον τῆς μεταφορᾶς, τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος
τῶν ἀνταλλασσομένων ἐμπορευμάτων, τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ
ἐμπορίου, μὲν μίαν λέξιν τὰ ὄλικὰ μέσα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διὰ ξηρᾶς μεταφορὰ ἥλαττωθῇ ἀπὸ τοῦ τέλους
τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς ὄφελος τῆς διὰ θαλάσσης. Εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀ-
φρικήν ἔξηκολούθησαν τὰ καραβάνια μὲ τὰς χιλιάδας τῶν ἀνθρώπων
καὶ τὰς ἑκατοντάδας τῶν καμήλων. Ἐν τούτοις τὸν 16ον αἰῶνα τὸ
φορτίον ἐνὸς πλοίου ἐρχομένου ἀπὸ τὰς Ἰνδίας εἰς τὴν Λισσαβῶνα
ὑπερέβαινε τὸ μεγαλύτερον καραβάνι. Τὰ φορτηγὰ τῆς ἐποχῆς ἔφθα-
νον τοὺς 2.000 τόννους, δηλαδὴ 2 ἑκατομμύρια χιλιόγραμμα, ἐνῷ τὸ
σύνθετο φορτίον τῆς καμήλου εἶναι 150 χιλιόγραμμα.

Οἱ νέοι δρόμοι ἡσαν περισσότερον θαλάσσιοι παρὰ ἥπει-
ρωτικοί, περισσότερον ὠκεάνιοι παρὰ μεσογειακοί. Οἱ μεγάλοι ὠκε-
άνιοι δρόμοι εἶχον τρεῖς κατευθύνσεις : 1) μεταξὺ δυτικῆς Εὐρώπης,
Ἀκρωτηρίου, Ἰνδιῶν, νήσων Σόνδης, Κίνας καὶ Ἰαπωνίας 2) μετα-
ξὺ Λισσαβῶνος καὶ Βραζιλίας 3) μεταξὺ Σεβίλλης καὶ Μεξικοῦ.

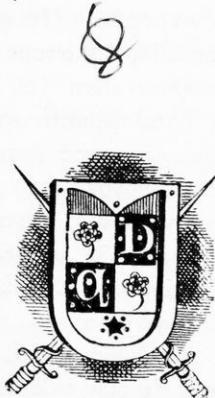
Ἡ εἰσαγωγὴ καθαρῶς ἀμερικανικῶν προϊόντων, ἀραβοσίτου, κα-
πνοῦ, κακάο, βανίλλιας, ἀργότερα καὶ πατάτας, ἥλλαξεν ὀλίγον
κατ' ὀλίγον τὸν τρόπον τῆς ζωῆς τῶν Εὐρωπαίων. Οἱ Εὐρωπαῖοι
εἰσήγαγον εἰς τὴν Ἀμερικὴν τὰ εἴδη τῶν ἴδιων μας σιτηρῶν, λαχα-
νικά, ὄπωρικά, σακχαροκάλαμον, ἵππους, βοῦς, ἀκόμη καὶ καφὲ καὶ
βάμβακα

Οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἰσπανοὶ ἀπηγόρευον αὐστηρῶς εἰς τὰς
ἀποικίας νὰ φυτεύσουν ὅ,τι φύεται εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Πορτο-
γαλίαν.

Εις τὴν Ἀσίαν αἱ Ἰνδίαι ἔδιδον πιπέρι, κανέλλαν καὶ ὄπιον, αἱ νῆσοι τῆς Σόνδης σάνδαλον (ἔρυθρόξυλον διὰ βαφήν), καμφοράν, μοσχοκάρυον, ἡ Περσία τάπητας καὶ ἵππους, ἡ Κίνα μέταξαν, σινικήν μελάνην, πορσελάνην, όρείχαλκον. Ἡ χρῆσις τῶν ἔξωτικῶν αὐτῶν προϊόντων ἐγενικεύθη καὶ ἡ τιμή των ἔπεσεν.

"Εγινε ζωηροτάτη ἑκμετάλλευσις τῶν εύρεθέντων εἰς τὰς νέας χώρας μεταλλείων. Μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου εἰσέρρευσαν εἰς τὴν εύρωπαϊκὴν ἀγοράν. Ἡ συνολικὴ περιουσία τῆς Εύρωπης εἰς εύγενη μέταλλα, ἐνῷ τὸ 1500 ἀντεπροσώπευε 2 1)2 χρυσᾶ δισεκατομμύρια, ηύξηθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 16ου αἰώνος εἰς 4 δισεκατομμύρια. Ὁ τόκος κατῆλθεν εἰς 5 ο), ἡ ἀξία τοῦ χρήματος εἰς τὸ 1)6 τῆς παλαιάς.

Οἱ ιθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς, φύσει μικρᾶς ἀντοχῆς καὶ ἀπὸ τὴν κακὴν μεταχείρησιν, ἔξηφανίσθησαν ἥ ἔφυγον εἰς τὰ δάση. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄποικοι ἔχρειάζοντο ἐργατικὰς χειρας διὰ τὰ μεταλλεῖα καὶ τὰς φυτείας, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν τὸν 16ον καὶ 17ον αἰώνα, ἥρχισαν νὰ εἰσάγουν μαύρους ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν. Παρὰ τὰς ἀσθενεῖς διαμαρτυρίας τῶν ἱεραποστόλων, ἡ μαύρη φυλή ἀκουσίως μετηνάστευσεν εἰς τὴν Ἀμερικήν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

1. ΑΝΑΓΙΤΥΞΙΣ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ — ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

‘Η συνοπτική εἰκών

ΕΤΑ μακράν προετοιμασίαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἥρχισε ζωηρὰ πνευματικὴ κίνησις τὸν IE' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα εἰς τὴν δυτικὴν Εύρώπην, ιδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ ἀνθρωποι διψῶντες μάθησιν, ἐστράφησαν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. "Ο, τι εἶχεν ἀπομείνει δπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρώμην ἔγινεν ἀντικείμενον θερμῆς λατρείας. Οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ γλύπται, οἱ ζωγράφοι ἔλαβον ὡς πρότυπον τοὺς ναοὺς καὶ τ' ἀγάλματα, οἱ συγγραφεῖς ἐμιμήθησαν τὸ ὑφος τῶν ἀρχαίων.

‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἥλλαξαν αἱ περὶ κόσμου καὶ ζωῆς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων. ‘Η παλαιὰ ἀσκητικὴ ἀντιλήψις ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς.

‘Η ἐπίδρασις τῶν ἀρχαίων ὑπῆρξεν εὔεργετική. Πολλαὶ χῶραι τῆς Εύρώπης, ιδίως ἡ Ἰταλία, ἀνέδειξαν ἀξιολόγους καλλιτέχνας, λογίους καὶ συγγραφεῖς. Τὴν κίνησιν αὐτὴν ὀνόμασαν 'Αναγέννησιν.

‘Η ἔννοια τῆς 'Αναγεννήσεως

Τὴν 'Αναγέννησιν δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς φαινόμενον αἰφνίδιον προκληθὲν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαιότητος. Προηγήθησαν εύνοϊκαὶ συνθῆκαι καὶ μακρὰ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Δύσιν διὰ νὰ δεχθῇ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα. Μετὰ τὴν ἀναστάτωσιν τῶν γερμανικῶν μεταναστεύσεων εἰς τὴν Δύσιν ἔμειναν ἀρκετὰ στοιχεῖα τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὅποια ἔχρησίμευσαν ὡς ζύμη διὰ τὴν ἀναγέννησιν.

‘Η Δύσις ούδεποτε ἔπαινε νὰ θαυμάζῃ τὴν ἀρχαιότητα. ‘Ο Κάρολος ὁ Μέγας ἔφερεν ἀπὸ τὴν Ραβέννων κίονας διὸ νὰ κοσμήσῃ τὸν ναόν του εἰς τὸ “Ααχεν. ‘Ο Ἑγκιναρντ διὰ νὰ γράψῃ τὸν βίον Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἔλαβεν ὑπόδειγμα τὸν Ρωμαῖον ἴστορικὸν Σουητώνιον. Μία μοναχὴ τοῦ 10ου αἰῶνος ἔγραφε θρησκευτικάς κωμῳδίας ἀπομιμουμένη τὸν Ρωμαῖον ποιητὴν Τερέντιον. ‘Εκεῖνος ὅμως, δὲ ὅποιος ἐσωζεν ίδιαιτέρως τὴν μνήμην τῶν ἀρχαίων εἰς τὴν Δύσιν ἤτο διλόσοφος ‘Αριστοτέλης, δὲ λατρευτὸς διδάσκαλος τῶν σοφῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Αἱ χῶραι τῆς Δύσεως ἦσαν πλούσιαι, οἱ κάτοικοί των, Ἰταλοί, Ἰσπανοί, Γάλλοι, Ἀγγλοί, Γερμανοί, ἦσαν πολυπληθεῖς καὶ εἶχον νεαρὸν αἷμα καὶ μεγάλην ζωτικότητα. ‘Η ζωὴ των κατὰ τὸν μεσαίωνα δὲν ἤτο σκότος καὶ ἀμάθεια, ὅπως ἤθελαν νὰ παραστήσουν παλαιότερον. Εἶχον ἔντονον σφρῆγος κοὶ ἀνέπτυξαν ἴδιον πολιτισμόν, τὸν μεσαιωνικὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως, τοῦ ὅποίου ἐκδηλώσεις εἶναι δὲ ἵπποτικὸς βίος, αἱ πολεμικαὶ ἀρέται, ἄγοραὶ καὶ πανηγύρεις, δημώδης ποίησις, οἱ γοτθικοὶ ναοί.

‘Απὸ τῶν Σταυροφοριῶν καὶ ἔξῆς οἱ δυτικοὶ λαοὶ ἀναπτύσσονται. Δημιουργοῦν ναυτικόν, ἐπιδίδονται εἰς τὸ ἐμπόριον, κινοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται δραστηρίας.

Τὸν 14ον ἥδη αἰῶνα ἀνακαλύπτουν τοὺς ἀρχαίους. ‘Η κίνησις λαμβάνει τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα, εἰς τὰς Ἰταλικὰς ἴδιας πόλεις, μορφὴν ραγδαίας μεταβολῆς. ‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων αἱ τέχναι, τὰ γράμματα, αἱ ἰδέαι καὶ τὰ ἡθη μεταμορφώνονται. Οἱ σύγχρονοι εἶχον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἀνεστήθησαν τὰ ἀρχαῖα γράμματα, αἱ τέχναι, τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν γόνιμον πνοὴν αὐτοῦ ἀνεκανίσθη ὁ πολιτισμός. Διὰ τοῦτο τὴν σημαντικωτάτην αὐτὴν κίνησιν εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ὠνόμασσαν ‘Αναγέννηση (Renaissance).

Εἰς τὴν πραγματικότητα εύρισκόμεθα πρὸ μεγάλης ἀνθήσεως. Δι’ αὐτὸν ἡ ‘Αναγέννησις δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ξαναγέννημα τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ δὲ πολιτισμὸς οὐδέποτε ἀπέθανεν, ἀλλὰ ὡς ἀναγέννησις τῆς ἀρχαίας παραράστασεως καί, εἰς εὐρύτεραν ἔννοιαν, ἀκμήν, ἀνθησίαν τοῦ πολιτισμοῦ. ‘Υπὲρ’ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν δύμιλοῦμεν καὶ σήμερον περὶ ἀναγεννήσεως εἰς τοῦτον ἡ ἐκείνην τὸν κλάδον, εἰς αὐτὴν ἡ ἐκείνην τὴν χώραν.

Αἱ πόλεις καὶ οἱ ἄρχοντες

‘Η Ἰταλία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο τὸ θέατρον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο καθολικῶν ἔξουσιῶν, τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας (τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας) καὶ τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 13ου αἰώνος παρέλυσεν ἡ δύναμις τῶν αὐτοκρατόρων, οἵ δὲ Πάπαι ἀπὸ τοῦ 1309 ἥσαν αἷχμάλωτοι τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀβινιόν. ‘Η Ἰταλία, ἀπαλλαγεῖσα τότε ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς ἴσχυρὰς ἔξουσίας, εὐρέθη διηρημένη εἰς δεκάδας κρατῶν, ἐκ τῶν δόποιών τὰ σημαντικώτερα ἥσαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ μέσον, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας πρὸς νότον, αἱ μεγάλαι δημοκρατικαὶ πόλεις Βενετία, Μιλᾶνον, Φλωρεντία πρὸς βορρᾶν.

Τὰ κράτη τῆς Ἰταλίας ὑπέφεραν πολὺ ἀπὸ τὰς ἀτελεύτητους προστριβὰς καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν μεγάλων οἰκων διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἔξουσίας ἐπροκάλεσεν αἰματηρὰς συγκρούσεις. Τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι ἀναθέτουν εἰς πολεμιστὰς ἔξι ἐπαγγέλματος, ἀρχηγοὺς μισθοφόρων, εἰς τοὺς περιφήμους Condottieri, οἵ δόποιοι γίνονται πολλάκις κύριοι τῆς ἔξουσίας καὶ ἰδρύουν πραγματικὰς τυραννίδας, τὰς δόποιας προσπαθοῦν νὰ ἔχασφαλίσουν δι’ ἑαυτοὺς καὶ τὴν οἰκογένειάν των μὲ πᾶν μέσον.

Οἱ μικροὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἐκυβέρνησαν αὐταρχικῶς στηριζόμενοι εἰς τοὺς ἐνόπλους των. Ἐδωσαν τοιουτορόπως πρῶτοι τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τοῦ μονίμου στρατοῦ εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης. Ὑποχρεωμένοι νὰ ζοῦν « ἐπικινδύνως », εἶχον τὸ πνεῦμα διαρκῶς ἄγρυπνον. Ἐπροστάτευσαν τοὺς σοφοὺς καὶ καλλιτέχνας, κυρίως διὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰς τεχνικάς των γνώσεις πρὸς κατασκευὴν ὀχυρωμάτων, μηχανῶν, τηλεβόλων, συγχρόνως ὅμως διότι ἀπέκτησαν τὴν αἰσθήσιν τοῦ καλοῦ.

Τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ ἡγεμόνος ἐκθέτει ὁ Φλωρεντινὸς

5. Μακιαβέλλι

(Ἀγγώστου Καλλιτέχνου - Φλωρεντία,
μουσείον Uffici)

συγγραφεὺς Μακιαβέλλι εἰς τὸ ὄνομαστὸν σύγγραμμά του « 'Ο 'Η-γεμών » (Il Principe).

«Συζητεῖται, γράφει, ἀν είναι προτιμότερον (δ ἄρχων) νὰ είναι ἀγαπη-τὸς ἢ ἐπίφορος. Εὐκταῖα είναι καὶ τὰ δύο. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς είναι δύσκολον καὶ χρειάζεται νὰ γίνη ἑκλογή, πρέπει νὰ προτιμήσωμεν τὸ δεύτερον... » Αλλωστε οἱ ἀνθρωποι τολμοῦν νὰ προσβάλουν δλιγώτερον δόσους φοβοῦνται παρὰ ὄ-σους ἀγαποῦν... Μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ ἀρχοντος πρέπει νὰ είναι νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἔξουσίαν του... Τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ὑποχρέωνται πολλάκις τὸν ἡγεμόνα νὰ παραβῇ τὸν λόγον καὶ τὴν πίστιν του καὶ νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς φιλανθρωπίας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας... «Οπου πρόκειται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῆς πατριδός, δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζῃ κανεὶς ἀν είναι δίκαιον ἢ ἀδίκον, ἥπιον ἢ ἀπάνθρωπον, ἀξιέπαινον ἢ ἀξιοκατάκριτον ».

‘Η ἀντίληψις αὐτή, κοινὴ εἰς τοὺς ἀρχοντας τῆς ἐποχῆς, ἔχρη-σίμευσεν ὡς βάσις τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τῆς μυστικῆς διπλωματίας

‘Η νέα ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ζωῆς

“Οπως ἡ πολιτεία ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς καθολικὰς δυνάμεις, οὕτω καὶ ὁ ἀνθρωπὸς ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἔξαρτησιν ἀπὸ τὰς κοινότητας, σωματεῖα, συντεχνίας κλπ. ‘Η Ἀναγένησις ἐκήρυξε τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος, τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου νὰ δημιουργήσῃ τὴν ζωὴν του. Καὶ ὁ ἀνθρωπὸς, ἐλεύθερος πλέον, ἐστράφη πρὸς τὸν κόσμον, ἀνεκάλυψε τὸν κόσμον καὶ τὸν ἑαυτόν του. Τὴν θέσιν τοῦ ἀσκητισμοῦ, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὸν πόθον λυτρώσεως, ἔλαβον ἡ χαρά, ἡ ἀγάπη τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ὁ πόθος ἰσχύος καὶ κοσμικῆς ἀπολαύσεως. Ἀνε-γεννήθη δηλαδὴ τὸ εὔθυμον πνεῦμα τῶν ἀρχαίων.

‘Ο ἀνθρωπὸς ἀρχίζει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν νὰ συγκινήται ἀπὸ τὰς φυσικὰς καλλονάς, ἐνθουσιάζεται ἀπὸ πᾶν ὃ, τι δίδει χρῶμα καὶ λάμψιν εἰς τὸν κόσμον. Ἐλέχθη ὅτι ὁ νεώτερος ἀνθρωπὸς ἐγεννήθη καθ’ ἥν ἡμέραν ὁ ποιητὴς Πετράρχης ἀνέβη εἰς ἐν ὅρος διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου.

‘Αλλ’ ὅστις θέλει νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν πλήρη ἀγώνων ζωὴν, ὁφείλει νὰ ἀναπτύξῃ ἴδιαιτέρας ἱκανότητας. ‘Ο ἀνθρωπὸς ὡς ἄτομον, ὡς προσωπικότης, ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς πνευματικάς, ψυχικάς καὶ σωματικάς ἱκανότητας ἐν πλήρει ἐσωτερικῇ ἀρμονίᾳ. ‘Η

πολυμερής μόρφωσις, ὁ καθολικὸς ἀνθρωπος, ὁ *homo universalis*, ξ-γινε τὸ ἴδαινικὸν τῆς ἐποχῆς. Ἀκριβῶς εἰς τὴν δίψαν αὐτὴν πρὸς γνῶσιν, μάθησιν, μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν ἰκανοτήτων συνίσταται ἡ ἀνανέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Ἀναγέννησις.

Στροφὴ πρὸς τὴν Ἀρχαιότητα

Ἡ νοσταλγία πρὸς γνῶσιν ὥθησε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀνακαλύψουν τοὺς ἀρχαίους. Παρετήρησαν ὅτι εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων ἐκρύπτοντο θησαυροὶ πολύτιμοι. Κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησαν τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, διότι ἡ λατινικὴ ἡτο γνωστὴ εἰς τὴν Δύσιν ὡς γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Πετράρχης, τὸ 1354, ἔγραφεν εἰς ἕνα φίλον, ὃ δόποιος τοῦ εἶχε κάμει δῶρον τὸν "Ομηρον εἰς τὸ πρωτότυπον: «Ο Ομηρός σου εἶναι βωβὸς δι' ἐμὲ τῇ ἔγῳ εἶμαι κωφὸς δι' αὐτόν. Ἐν τούτοις χαίρω καὶ μόνον νὰ τὸν βλέπω ἐμπρός μου καὶ πολλάκις ἀναλογίζομαι τὸ βιβλίον καὶ λέγω μὲ στεναγμόν: ώ, σύ, Μεγάλε, πόσον ἔπιθυμω νὰ σὲ ἀκούσω!». Ἄλλ' ἀπὸ τὸν 15ον αἰώνα ἥρχισεν ἡ μετανάστευσις Ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν Δύσιν, ἵδιως εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤναγκασε πολλοὺς νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐδίδαξαν τὴν Ἑλληνικήν. Συγχρόνως ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολλὰ χειρόγραφα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ λόγιοι τῆς Δύσεως παρετήρησαν τότε ὅτι οἱ "Ἑλληνες συγγραφεῖς ἥσαν πολὺ ἀνώτεροι καὶ ὅτι ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἡρχισαν ἐπίσης νὰ κατανοοῦν καλύτερον καὶ νὰ ἀγαποῦν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης.

Τότε ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀρχαίων ἔγινεν ἀντικείμενον λατρείας καὶ οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶδον εἰς αὐτὸν πραγματοποιημένον τὸ ἴδαινικὸν τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δεξιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μόρφωσις διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων ἐθεωρήθη ἡ μᾶλλον ἐμπρέπουσσα εἰς τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἡ ἐνασχόλησις εἰς αὐτὰ ὀνομάσθη ἀνθρωπιστικαὶ σπουδαὶ (studia humaniora ἢ humanitatis) καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτὴ κίνησις ἀνθρωπισμὸς (humanismus).

II. Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τὰ κέντρα

Πρὸ τῶν νέων Ἰδανικῶν ὑποχωρεῖ ἡ παλαιὰ διαιρεσις τῆς κοινωνίας εἰς πλουσίους καὶ πτωχούς. Δημιουργεῖται νέα διάκρισις, τῶν μορφων ων καὶ τῶν ἀμορφών. Πνεῦμα καὶ μόρφωσις θεωροῦνται πρώτην φορὰν ἀπαραίτητα διὰ τὴν γυναικα.

Ἡ νέα ἀριστοκρατία τοῦ πνεύματος δημιουργεῖ κοινωνικοὺς τρόπους καὶ πλῆθος λεπτῶν ἐνασχολήσεων καὶ ἀπολαύσεων, τὰς ὁποίας δὲν εἶχεν ἵδει ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκτιμᾶται ὁ ἀνθρωπός, ὁ ὄποιος ἔχει γνώσεις, καλαισθησίαν, καλὴν συμπεριφοράν. Ὁ ἐκλεκτὸς ἀνθρωπός τῆς ἐποχῆς εἶναι ἔξι ἵσου δεξιός εἰς τὴν ἴππασίαν, ξιφομαχίαν, κυνήγιον καὶ χορόν, ὅσον καὶ ἔμπειρος εἰς τὰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις. Φιλόμουσοι ἡγεμόνες καὶ κληρικοὶ ὑποστηρίζουν τὴν κίνησιν.

Ἐστία πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶναι ἡ Φλωρεντία, ὅπου ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ἔριων συγκεντρώνουν μεγάλα κεφάλαια καὶ δημιουργοῦν μεγάλας Τραπέζας. Οἱ Μέδικοι (Medici), ἰδιοκτῆται μεγάλου τραπεζικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ οἴκου, ἀποκτοῦν εἰς τὴν πόλιν ἡγεμονικήν δύναμιν. Οἱ Μέδικοι Κόσιμοις καὶ ἴδιως ὁ Λορέντζο, ὁ ἐπικληθεὶς μεγαλοπρεπής, εἶναι ὁ ὀνομαστὸς Μαϊκήνας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸ μέγαρόν του, ὅπως ἀλλοτε εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Περικλέους, συναντῶνται αἱ ἔξοχώτεραι κεφαλαὶ τῆς Ἰταλίας καὶ περὶ τὴν φιλόξενον τράπεζαν συζητοῦν περὶ Ἰτασοῦ καὶ Πλάτωνος καὶ ὀντιρεύονται νέαν θρησκείαν, ἡ ὄποια θὰ ἔνωσῃ χριστιανικὴν ἡθικότητα καὶ ἐλληνικὴν καλαισθησίαν.

Ἡ στροφὴ εἰς τὰ ἐγκόσμια καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐπροχώρησε τόσον ὥστε νὰ σκανδαλίζῃ τοὺς ἀπλουστέρους. Περὶ τὸ 1500 ἡ Κούσθη ἡ βιαία διαμαρτυρία τοῦ δομινικανοῦ μοναχοῦ Σαβοναρόλα (Savonarola), ὁ ὄποιος εἰς τὰ φλογερὰ κτηρύγματά του ὠνόμαζε τὴν Φλωρεντίαν ἀμαρτωλήν, τοὺς ἴσχυρούς Μεδίκους καὶ τοὺς φίλους των «εἰδωλολάτρας». Ἐπὶ κεφαλῆς λαϊκῆς ἔξεγέρσεως, προσεπάθησε νὰ ἀλλάξῃ τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς εἰς τὴν πόλιν. Ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα ἐθραυσθήσαν, συγγράμματα τῶν «εἰδωλολατρῶν» ἐκάπησαν. Ὁ Σαβοναρόλας κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Πάπτα ὡς αἵρετικὸς καὶ ἐτελείωσε τὴν ζωὴν του ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Τὸν 16ον αἰῶνα τὴν ἡγεσίαν ἔλαβεν ἡ Ρώμη. Εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία διέσωζε περισσοτέρας ἀναμυήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, εἶχον συναθροισθῆ μεγάλα πλούτη. Ἐπὶ τῶν παπῶν Ἰουλίου Β' καὶ Λέοντος I' ἡ Ἀναγέννησις ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἄνθησιν. Οἱ πάπας Λέων I' ἥτο υἱὸς τοῦ Λορέντζου τῶν Μεδίκων.

Ἡ Ἀναγέννησις λοιπὸν παρουσιάζει δύο περιόδους, τῆς Φλωρεντίας, τὸν 15ον αἰῶνα, καὶ τῆς Ρώμης, τὸν 16ον αἰῶνα.

6. Ο Πάπας Λέων I'
(Τοῦ Ραφαήλ - Φλωρεντία, Μέγαρον Πίττι)

Oi "Ελληνες λόγιοι εἰς τὴν Δύσιν

Ἡ Ἰταλία, πολὺ πλησίον εἰς τὴν Ἀνατολήν, δὲν διέκοψε ποτὲ τὰς σχέσεις τῆς μὲ αὐτήν. Εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν διατηροῦνται ἀκόμη σήμερον ἐλληνόφωνοι καὶ εἰς μοναστήρια τῆς Καλαβρίας δὲν ἔπαυσε νὰ καλλιεργῆται ἡ ἐλληνική.

"Οταν ἡ ἔξαπλωσις τῶν Ὁθωμανῶν ἐδημιούργησε θλιβερὰν κατάστασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, πολλοὶ λόγιοι ἔζήτησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὡς πρῶτος γνήσιος Ἐλλην διδάξας τὴν ἐλληνικὴν (εἰς τὴν Βενετίαν, Φλωρεντίαν, Παβίαν, Ρώμην) ἐμφανίζεται, περὶ τὸ 1415, ὁ Μανουὴλ Χρυσόλωρᾶς. Ἀργότερα ἤλθεν ὁ ἀνεψιός του Ἱωάννης Χρυσόλωρᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε μαθητὴν τὸν Φραγκίσκον Φίλελφον (Filelfo, Filelphus, 1388 - 1481), ὁ ὁποῖος διεκρίθη ὡς ἐλληνιστὴς καὶ συνεζύχθη τὴν λογίαν θυγατέρα τοῦ διδασκάλου του Θεοφανῶν.

Εἰς τὸ Μιλάνον ἐδίδαξεν ὁ Κωνσταντινουπόλιτης Κωνσταντίνος Λάσκαρης. Τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ σουλτάνου Βαγιαζίτ, διαδόχου τοῦ Μωά-

μεθ, ὁ Λορέντζος Μέδικος διὰ νὰ ἀγοράσῃ Ἑλληνικὰ χειρόγραφα.

Αἱ δύο σύνοδοι πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν (Φερράρας - Φλωρεντίας, 1439) ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ ἐπίσημοι "Ἐλληνες. Μεταξὺ αὐτῶν ἡτο δὲ ἔξοχώτατος τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς, δὲ Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλάτων (1355-1450), δὲ πλατωνικὸς ἢ, ὅρθότερον, νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ θερμὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ἴδιαιτέρως πρὸς τὸν Πλάτωνα. Ἡτο ἐπιβλητικὴ φυσιογνωμία καὶ πολυμαθής, μὲ θρησκευτικὰς τάσεις. Οἱ Πλήθων παρέμεινεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἀγάπη τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τοὺς λογίους τῆς Ἰταλίας.

Φίλος καὶ ὁμοϊδεάτης του ἡτο δὲ Βασίλειος Βησσαρίων, γεννηθεὶς εἰς τὴν Τραπεζοῦντα (1395-1475). Ἡκολούθησε τὸν βασιλέα Ἰωάννην Παλαιολόγον εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἡγωνίσθη διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν (1439). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προσπαθείας ἡναγκάσθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου προήχθη εἰς καρδινάλιον καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ γίνη Πάπας. Διαλακτικὸς φύσει καὶ ἀγαθός, ἐστενοχωρεῖτο διὰ τὴν ἐμπάθειαν τῶν προσφύγων λογίων εἰς τὰς συζητήσεις των, ἡ ὅποια ἐκινδύνευε νὰ τοὺς ἐκθέσῃ πρὸ τῶν ξένων. Οἱ "Ἐλληνες λόγιοι δηλαδή, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἥσαν διηρημένοι εἰς Ἀριστοτελικούς καὶ Πλατωνικούς καὶ ἔξηκολούθησαν καὶ ἕκει τὰς φιλονεικίας των. Ἡθελον μάλιστα νὰ περιπλέξουν καὶ τὸν Βησσαρίωνα, ἐπειδὴ ἔτρεφεν, ὅπως ὁ Πλήθων, μεγαλυτέραν συμπάθειαν πρὸς τὸν Πλάτωνα. Οἱ ἴδιοι ἥθελε μὲ πάντα τρόπον νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα : « Ἐμὲ δέ, γράφει, φιλοῦντα μὲν ἵσθι Πλάτωνα, φιλοῦματα δ' Ἀριστοτέλη καὶ ως σοφωτάτω σεβόμενον ἑκατέρω ».

Χάρτης. Τυπογραφία

Τὴν διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων διηγούλυναν ἡ γενίκευσις τῆς χρήσεως τοῦ χάρτου καὶ ἡ τελειοποίησις ὡρισμένων τεχνικῶν μέσων, ἴδιως ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας.

Οἱ χάρτης ἡτο γνωστὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ παλαιοτέρων χρόνων. Οἱ Ἀραβεῖς ἔμαθαν αὐτὸν ἀπὸ Σίνας αἰχμαλώτους τὸ 751 καὶ πρώτην φορὰν τὸν 11ον αἰῶνα ἔγινε γνωστὸς εἰς τὴν Εύρωπην.

‘Η χρῆσίς του ὅμως ἐγενικεύθη πολὺ ἀργότερα, κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα.

‘Η τυπογραφία ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὴν ξυλογλυπτικὴν καὶ ξυλογραφίαν. Ἀπὸ μακροῦ δηλαδὴ ἐγνώριζον νὰ σκαλίζουν ἐπὶ ξύλου εἰκόνας μετὰ ρητῶν, ἀρχικὰ χειρογράφων, κοσμήματα καὶ ὄλοκλήρους φράσεις καὶ νὰ ἀποτυπώνουν αὐτὰ ἐπὶ πανίου καὶ βραδύτερον ἐπὶ χάρτου. Ἔσκαλιζον ἀκόμη ὄλοκλήρους σελίδας καὶ τὰς ἐπολλαπλασίαζον διὰ τῆς ἀποτυπώσεως. ‘Η τυπογραφία ὅμως ἐγενήθη ὅταν κατεσκεύασαν κινητὰ στοιχεῖα καὶ μὲ τὸν συνδυασμὸν των ἐσχημάτιζαν τὰς λέξεις. Τοῦτο φαίνεται ὅτι ἔπραξεν ἔνας Ὄλλανδός. ‘Ο Ἰωάννης Γούτεμβεργ (Gutenberg, 1397 - 1468) εἰς τὴν Μαγεντίαν (Mainz, ἐπὶ τοῦ Ρήνου) κατεσκεύασε πρῶτος μετάλλινα στοιχεῖα. Συνεταιρισθεὶς μετὰ τοῦ χρυσοχόου Φούστ (Fust), ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν εἶχε κεφάλαια, ἐτελειοποίησε τὴν τέχνην αὐτὴν καὶ ἔξεδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον, τὴν ‘Ἄγιαν Γραφὴν (Biblia latina vulgata). Εἰς αὐτὸν ἀναγνωρίζομεν διὰ τοῦτο τὸν ἐφευρέτην τῆς τυπογραφίας. ‘Η σπουδαιοτάτη ἐφεύρεσις διεδόθη ταχέως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἵδιως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ὅπου ὁ Ἀλδος Μανούτιος (Aldus Manutius) ἐτύπωσεν ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes, Βενετία περὶ τὸ 1470).

Διὰ τῆς τυπογραφίας τὸ βιβλίον ἔπαυσε νὰ εἰναι κτῆμα τῶν πλουσίων καὶ ἔγινε προσιτὸν εἰς τοὺς πολλούς.

III. ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΑΙ

Τὰ κλασσικὰ γράμματα

Οἱ λόγιοι ἔξεθαψαν ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας τῶν μοναστηρίων τὰ κείμενα τῶν μεγάλων συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος (Πλάτωνος, Πινδάρου, Λουκιανοῦ, Λουκρητίου, Κικέρωνος κλπ.), τὰ ἔξεδωσαν καὶ τὰ ἐσχολίασαν καὶ ἐθαύμασαν τὸ ὑψος καὶ τὰς ἰδέας των. ‘Ο Πλάτων καὶ ὁ Κικέρων ἀπεθεώθησαν. ‘Ο Μαρσιλίος Φικίνος (Marsilio Ficino, 1433 - 1499) παρέστησε τὸν Πλάτωνα ὡς ἀρχαῖον Θεόν, δ ὅποιος προανήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Αὔτὸς καὶ οἱ φίλοι του ἰδρυσαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὴν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν, τῆς ὅποιας τὰ μέλη ἐπεδίδοντο εἰς σοφάς συνομι-

λίας εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὁδῶν τῆς Τοσκάνης, τῶν φυτευμένων μὲν ἐλαίας καὶ κυπαρίσσους.

Αἱ δύο κλασσικαὶ γλῶσσαι ἔθεωρήθησαν αἱ μόναι ἄξιαι νὰ γραφοῦν. 'Ο Κικέρων ἔγινε πρότυπον κλασσικοῦ ὑφους. 'Η μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας περιεφρονήθη.

Εἰς τὴν ἐκκαθαρισθεῖσαν αὐτὴν λατινικὴν ἔγραψαν οἱ λόγιοι τῆς ἐποχῆς Ἰστορίας καὶ ἄφθονα ποιήματα. Εἰς τὰ ἀνθρωπιστικὰ σχολεῖα ἔγραφον καὶ ἔπαιζον δράματα εἰς τὴν λατινικὴν Ἑλληνικοὶ καὶ λατινικοὶ λέξεις εἰσῆλθον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ οἱ λόγιοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἔξελληνίσουν ἢ νὰ ἐκλατινίσουν τὰ ὄντα των. 'Ο Hauslicht ἔγινεν Οἰκολαμπάς, ὁ Schwarzerd Μελάγχθων, ὁ Schmidt Faber καὶ ὁ Weber Textor.

'Αλλὰ πέραν ἀπ' αὐτὰς τὰς ἔξωτερικότητας ἔγινεν ἀληθινὴ διανοητικὴ ἐπανάστασις εἰς τὸ μεσαιωνικὸν πνεῦμα καὶ ἀνατολὴ τοῦ νεωτέρου πνεύματος, ἐπιστροφὴ εἰς τὴν ἐλευθέρων ἔρευναν.

'Η Ἀναγέννησις ἐξωγόνησε τὴν ἐπιστήμην. Πολλοὶ ἀνθρωπισταὶ ἀπέρριψαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς πατικῆς ἐκκλησίας καὶ ἤνοιξαν τὸν δρόμον πρὸς τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν εἴτε τὴν ἐλευθέρων διανόησιν.

7. 'Ο Ἐρασμος (1467 - 1536)

Πολλαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης εἶχον λατινιστάς καὶ ἐλληνιστάς.

7. 'Ο Ἐρασμος
(Χόλμπαϊ, Μουσείον Λούβρου)

"Ολους ὅμως ὑπερέβη εἰς τὴν φήμην δὲ Ολλανδὸς λόγιος ἀπὸ τὸ Ρόττερδαμ, δὲ γνωστὸς μὲ τὸ ἔξελληνισμένον ὄνομά του Ἐρασμος (Desiderius). Προωρισμένος διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, ἐστράφη εἰς τὰ κλασσικὰ συγγράμματα καὶ μὲ τὴν ἔξαιρετικήν του εὐφυΐαν ἔγινεν ἐντριβέστατος γνώστης τῶν ἀρχαίων. Ἐγραφε τὴν λατινικὴν εἰς ὑφος κικερώνειον, ἔγραφε τὴν ἐλληνικὴν καὶ ἦθελε νὰ τὴν προφέρῃ ὅπως οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰσοκράτους. Αὐτὸς εἰσήγαγε τὴν γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομά του προφορὰν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς.

"Εκαμεν ἔξαιρέτους ἐκδόσεις τῶν καλυτέρων Ἑλλήνων καὶ Λατί-
νων συγγραφέων, καθώς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν Πατέρων.
Εἰς ίδιαίτερον σύγγραμμα συνεπύκνωσε τὰς σοφὰς γνώσεις τῶν ἀρ-
χαίων καὶ τὰς ἔξελατίκευσε διὰ τῶν ἐγχειριδίων του. Οἱ λίβελοι καὶ
αἱ σάτιραι του μὲ τὸ ἔξαιρετικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν πνεῦμα καὶ καυστι-
κότητα ἀνεγινώσκοντο ἀπλῆστως. Ἡ δονομαστοτέρα ἐξ αὐτῶν εἶναι
ὅ "Ἐπαινος τῆς μωρίας (*Iaus stultitiae*), διὰ τοῦ ὁ-
πιού σατιρίζει ὅλα τὰ εἰδη τῆς ἀνθρωπίνης μωρίας καὶ τὴν σχολα-
στικότητα καὶ ἀμάθειαν τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανε-
πιστημίων. Οἱ "Ἐρασμος ἔμεινεν ἐν τούτοις πιστὸς εἰς τὴν καθολικὴν
Ἐκκλησίαν καὶ ἔγραψε μόνον εἰς τὴν λατινικήν.

Διὰ τοῦτο δὲν ὑπολογίζεται εἰς καμμίαν ἀπὸ τὰς ἔθνικὰς λογο-
τεχνίας. Οὔτε ἀναγνωρίζομεν σήμερον λογοτεχνικὰς ἀρετὰς εἰς τὸ
ἔργον του.

IV. ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὰ ιταλικὰ γράμματα

Ἄλλα δὲν ἥργησε νὰ γίνη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ κλασσικισμοῦ
Οἱ Εύρωπαῖοι παρατηρήσαντες ὅτι εἰς ξένην καὶ νεκρὰν γλῶσσαν
δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφοῦν ἔργα ζωντανὰ ἐστράφησαν πρὸς τὴν
γλῶσσάν των καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὰ λαϊκά ίδιωματα ἡ ιταλική, ἡ
γαλλική, ἡ ισπανική, ἡ ὄγγιλική κτλ. ὑψώθησαν εἰς γραφομένας
γλώσσας καὶ ἀνέδειξαν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Τοιουτορόπως ἐγεν-
νήθησαν αἱ ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι.

Ἡ Ιταλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς εἰς τὴν ἔθνικὴν γλῶσσαν
πολὺ πρὸ τοῦ 15ου αἰώνος. Ὁ ἐπιβλητικώτερος ἐξ αὐτῶν, ὁ Δάντης (1265 - 1321), ἔγραφε τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν καὶ ἔγινεν ὑπό-
δειγμα τῆς γραπτῆς ιταλικῆς, ἡ ὁποία ἀπέβη τὸ μέσον διὰ τὴν πνευ-
ματικὴν ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης πατρίδος του. Ὁ Πετράρ-
χης (1304 - 1374) εἰς τοὺς ιταλικοὺς στίχους δόφείλει τὴν φημην ὡς
λυρικὸς ποιητής, ἐνῷ τὰ λατινικὰ του ποιήματα ἐλησμονήθησαν.

Εἰς τὸν 14ον αἰώνα ἀνήκει ἐπίστης ὁ Βοκκάκιος (1313 -
1367), λατινιστής καὶ ἐλληνιστής, πολυμαθής καὶ εὐφυέστατος, ἐρ-
γάζεται διὰ τὴν διάδοσιν ἀνθρωπιστικῶν γνώσεων εἰς εὐρυτέρους

κύκλους, γράφει λατινικά συγγράμματα και ποιήματα, έγινεν όμως ἀθάνατος μὲ τὰ εὐφύέστατα εἰς τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν διηγήματά του, τὴν Δεκαήμερον.

Μετά τὴν διάδοσιν τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν οἱ λόγιοι ἐπονῆθον εἰς τὰς κλασσικὰς γλῶσσας καὶ ἐμεσολάβησε παροδικὴ ἀναβίωσις τῆς λατινικῆς. 'Αλλ' ἡ προσπάθεια νὰ ἀναστήσουν τὴν γλῶσσαν τοῦ Κικέρωνος ἀπέτυχε καὶ ἐπεκράτησεν δριστικῶς ἡ Ἰταλική, ἡ διάλεκτος τῆς Φλωρεντίας, ἡ τοσκανική, ἡ ὅποια ἐπεβλήθη ὡς γραφομένη καὶ ὡς πνευματικὸς σύνδεσμος τοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους. Τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Ἰταλία ἀνέδειξεν ἀξιολόγους πεζογράφους καὶ ποιητάς.

Ο Νικόλαος Μακιαβέλλι (Nicolas Machiavelli, 1469-1527), διοικητικὸς καὶ διπλωματικὸς ὑπάλληλος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του Φλωρεντίας, ἐμελέτησε τὴν πολιτικὴν τῆς ἐποχῆς του, ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς φλωρεντινῆς πολιτείας καὶ εἰς τὸ περιβόητον βιβλίον του δ 'Ηγεμών (Il Principe, 1513), ἐξέθεσε τὴν ἀποψίν του περὶ τῆς διοικήσεως τῶν πολιτειῶν. Πατριώτης θερμός, ἐπόνει διὰ τὴν διαίρεσιν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπεθύμει τὴν ἐπικράτησιν ἐνὸς οίσουδήποτε ἡγεμόνος καὶ μὲ ὅποιονδήποτε μέσον. Διὰ τοῦτο θέτει ὑπεράνω πάντων, ὑπέρ τὴν ἡθικὴν καὶ φιλανθρωπίαν, τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα (ὅπως εἴδομεν εἰς τὸ ἀνωτέρω σελὶς 24 ἀπόσπασμα). Τὴν ἀποκρουστικὴν αὐτὴν ἀποψιν ὠνόμασαν μακιαβελλικόν, μακιαβέλλιον. Ο Μακιαβέλλι γράφει εἰς ὑφος λιτόν, σταθερόν, ἐκφραστικὸν καὶ ζωηρόν.

Όνομαστοὶ εἶναι οἱ Ἰταλοί ποιηταὶ τοῦ 16ου αἰῶνος. Ο Αριόστο (Ariosto, 1474 - 1533), μὲ ρωμαντικὴν φαντασίαν, μὲ τὸ χάρισμα ἀκριβοῦς παρατηρήσεως, μὲ οἰστρον ἀπαράμιλλον καὶ σπάνιον αἰσθῆμα τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ μέτρου, διηγήθη εἰς τὸ εὐθυμογραφικὸν ἔπος Ρολάνδος μακινόμενος (Orlando Furioso) τὴν περιπέτειαν τοῦ γάλλου μεσαιωνικοῦ ἥρωος, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, δόπιος, ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν μιᾶς εἰδωλολάτριδος, χάνει τὸ λογικόν του καὶ διέρχεται μανιώδης, ἀναστατώνων τὰ πάντα, τὴν Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Βόρειον Ἀφρικήν. Θεραπεύεται δὲ μόλις ἐπανευρίσκει τὸν ἐγκέφαλόν του, δόπιος ἐπὶ μακρὸν ἔμεινε κρυμμένος εἰς τὴν σελήνην, μεταξὺ

πλήθους ἄλλων ἔξαφανισθέντων πραγμάτων, δακρύων ἐραστών, αὐτοπάτης, εὐγνωμοσύνης καὶ ἀναριθμήτων ἐγκεφάλων.

‘Ο Τορκοᾶτος Τάσσος (Tottusoato Tasso, 1544 - 1595) ἔγινεν ἔνδοξος ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἥδη ἔτους. Εἰς τὸ θελκτικώτατον ἔπος Ἐλευθερίαν τὴν εἰρούσαλή μὲν ἔξυμνησε τοὺς ἵπποτας τῆς πρώτης Σταυροφορίας καὶ περισσότερον ἀκόμη τὰς φανταστικὰς περιπετείας τῆς μαγίσσης Ἀρμίδας. Ἡ ὑποβλητική μαγεία τοῦ ὑφους, ἡ μουσικὴ τοῦ στίχου, ἡ ζωηρότης τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν καὶ αἱ συναισθηματικαὶ περιπέτειαι θέτουν τὸ ἔργον εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ύψηλοτέρας κορυφὰς τῆς Ἰταλικῆς λογοτεχνίας.

Η Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνθρωπιστικῆς κινήσεως ἔγινε μόλις τὸν 16ον αἰῶνα πραγματικῶς αἰσθητὴ εἰς τὰ γαλλικὰ γράμματα, διότι αὐτὰ εἶχαν μακράν παράδοσιν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀλλαγῆς μεθόδων διδασκαλίας ὁ Φραγκίσκος Α' ἴδρυσε τὸ Collège de France (1530), τὸ ὅποιον εἶχεν ὡς ἔμβλημα νὰ διδάσκωνται τὰ πάντα (omnia docere).

Ἡ τυπογραφία ἐβοήθησε τὴν ἔκδοσιν διαρκῶς νέων κειμένων. Λεξικά, γραμματικαὶ καὶ μεταφράσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν. Τῆς κινήσεως προϊστατὸ ἔξοχος λατινιστὴς καὶ Ἑλληνιστὴς Γουλιέλμος Μπυντέ (Guillaume Budé, 1468 - 1540), ὁ Ἐρασμος τῆς Γαλλίας, γραμματεὺς τοῦ Βασιλέως καὶ ἐμψυχωτὴς τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Κατὰ προτροπήν του ὁ Ἄμυο (Amyot) ἤρχισε τὴν δύνομαστήν μετάφρασιν τοῦ Πλουτάρχου.

Παρὰ τὴν μεγάλην του οἰκειότητα μὲ τὰ κλασσικὰ γράμματα, γνήσιος γάλλος συγγραφεύς, ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ὅλων τῶν χρόνων, ἔμεινεν ὁ Φραγκίσκος Ραμπελά (François Rabelais, 1494 - 1553), ὁ ὅποιος εἰς τὸ σατιρικὸν μυθιστόρημά του Gargantua et Pantagruel περιγράφει ὑπὸ μορφὴν χονδρῆς σατίρας τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του καὶ διασύρει τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον τῶν μέσων χρόνων.

Ἡ νεοκλασσικὴ παιδεία ἐθριάμβευσε κατὰ τὸ μέσον τοῦ αἰώνος, ἀφοῦ εύρεθη ὁ ἐπιτυχὴς συμβιβασμὸς τῶν δύο τάσεων. Ἡ ἀρχαιότης τοῦ λοιποῦ δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλὰ μέσον διὰ νὰ πλουτίσῃ

τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν λάμψιν της. Ἀντὶ νὰ πνίγῃ τὴν γαλλικὴν ἰδιοφυίαν, παιδεύει καὶ ἀναπτύσσει αὐτήν. Τὸ δόγμα τῆς νέας αἰσθητικῆς ἐσάλπισε τὸ 1549 ὁ νεαρὸς Ἰωακεῖμ ντὸν Μπελά (Joachim du Bellay) εἰς τὸ περίφημον μανιφέστο "Αμυνα καὶ στολισμὸς τῆς γαλλικῆς γλώσσης Défense et illustration de la langue française.

Ύπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸν εἰργάσθη ἡ δύναμις τῶν ἐπτὰ ποιητῶν περὶ τὸν Πιέρ Ρονσάρ (Pierre Ronsard, 1524 - 1585), ἡ λεγομένη Πλειάδα (Pleiade), τῶν ὅποιων ἡ γαλλικὴ μοῦσα ἐλλήνιζε καὶ ἐλαστίνιζε.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἐσημείωσε μεγάλην ἀνάπτυξιν ἡ γαλλικὴ πεζογραφία, ἀντιπροσωπευθείσα ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. Ὁ ἔξοχότερος ἀπ' αὐτοὺς Μιχαήλ Μονταίν (Michel Montaigne, 1533 - 1592) εἰς τὰ Δοκίμια του (Essais) ἐκθέτει τὰς γνώμας του περὶ διαφόρων συγχρόνων προβλημάτων ἀποδοκιμάζων τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, αἱ ὅποιαι φέρουν τὰς διαιρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κρίνων μετ' ἐπιεικείας τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας. Ὅπὸ τὸν ἐλαφρὸν σκεπτικισμὸν του κρύπτεται ἀκριβῆς γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολλὴ φιλανθρωπία.

④ 'Η Ἀναγέννησις εἰς τὴν Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν

Παραλλήλως πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς τὰ γράμματα ἀνεπτύχθησαν καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἔδωσαν τροφὴν τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα τῶν ἀνακαλύψεων. Μετὰ πολλὰς ἀποπείρας, ἡ γλῶσσα κατέστη ὥριμος καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ἔγινεν ὅργανον πρὸς σπουδαίαν παραγωγὴν. Τὸ θέατρον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λόπε ντὲ Βέγκα (Lope de Vega, 1562 - 1635), παρουσίασε πραγματικὸν θαῦμα. Ὁ γονιμώτατος συγγραφεὺς ἐμελέτησε τὴν ἰσπανικὴν κοινωνίαν, ἐσχεδίασε τοὺς τύπους της, μὲ τὴν αὐτὴν ἱκανότητα ἔχρησιμοποίησε ποικιλωτάτους ρυθμοὺς τοῦ στίχου καὶ συνέγραψε 1800 δράματα.

Ἄλλὰ εἰς τὸν πεζὸν ὁ Μιχαήλ Θεοβάντες (Miguel de Cervantes, 1547 - 1616), ἔγραψε μετάξὺ τοῦ 1604 καὶ 1614, τὸ ἀληθινὸν ἀριστούργημα τῆς ἐποχῆς καὶ ὅλης τῆς ἰσπανικῆς καὶ γενι-

κώτερον τῆς εύρωπαϊκῆς λογοτεχνίας, τὸν περίφημον Δὸν Κιχ ώ την (Don Quichotte), διὰ τοῦ ὅποιου παρώδησε τὰ περὶ ἵπποτῶν μυθεύματα τῶν χρόνων του. Ὁ φαντασιόπληκτος ἥρως του, παρὰ τὴν ἡμιπαραφροσύνην, τὰς ἀτυχεῖς περιπέτειας καὶ τὰς κωμικὰς τύχας του, μένει ἔξαιρετικὸν πρόσωπον, τύπος αὐτοθυσίας καὶ εὐγενοῦς φρονήματος.

Ἡ Ἀγγλία ἐδυσκολεύθη νὰ προσ-αρμοσθῇ εἰς τὴν νέαν παιδείαν καὶ τεχνοτροπίαν. Οἱ ἀγγλοσάξονες συγγραφεῖς, ἐμιμήθησαν τὸν 16ον αἰῶνα περισσότερον τοὺς κλασσικίζοντας συγγραφεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας παρὰ τῆς ἀρχαιότητος ἀπ' εὐθείας. Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο σημαντικὴ ἡ ἀπόδοσίς των εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα κυρίως. Πρὸς τὸ τέλος ὅμως τοῦ 16ον αἰῶνος καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου ἐπὶ τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ, ὁ Γουλιέλμος Σαΐξπηρ (William Shakespeare, 1564 - 1616), παρορμηθεὶς ἀπὸ τὴν ἀναγέννησιν, ἀκολουθῶν ὅμως τὴν ἐμπνευσιν τῆς μεγάλης του διανοίας καὶ δλιγότερον τὰ διδάγματα καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἀνθρωπιστῶν, ἐδημιούργησε τὰ ἀθάνατα δράματά του, τῶν ὅποιών τὰς ὑποθέσεις ἔλαβεν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἱστορίαν, ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν μέσων χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη.

Ἡ Γερμανία ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ πνεῦμα τῶν δυτικωτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν διὰ τῆς ἐκ τῶν ἀνω ἐπιβολῆς, τῆς ἰδρύσεως δηλαδὴ ἀνωτάτων ἐκπαιδευτηρίων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος Δ' ἴδρυσε τὸ 1348 τὸ πρῶτον Γερμανικὸν Πανεπιστήμιον εἰς τὴν Πράγαν, εἰς τὸ ὅποιον προσεκάλεσε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, οἱ ὅποιοι ἔφερον μαζὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ὑπαλληλίαν.

Ο γερμανικὸς οὐμανισμὸς ἔδραν εἶχε κυρίως τὰ πανεπιστήμια καὶ ἔμεινε σχεδὸν πάντοτε χριστιανικός, καί, ὅταν ἐπέρασε τὸ στάδιον τῆς μιμήσεως, ἔγινεν ἔθνικιστικός. Οἱ Γερμανοὶ λόγιοι δηλαδὴ ἥρχισαν νὰ ἔξεγείρωνται κατὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν δυτικῶν λαῶν, κατὰ

8. Γουλιέλμος Σαΐξπηρ

τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις διετήρησεν ἡ γερμανικὴ διανόησις εἰς ὅλην τὴν ζωήν της. 'Αλλ' οἱ Γερμανοὶ λόγιοι ἐπειδὴ ἔμειναν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, δὲν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικὰ ἔργα κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν.

• Η • Ε πιστή μη

Ἡ ἀνακάλυψις τῶν νέων χωρῶν ἀνεστάτωσε τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν εἶχον περὶ τοῦ κόσμου οἱ ἄνθρωποι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, καὶ ἀφύπνισε τὸ ἐρευνητικόν πνεῦμα, τὸ ὅποιον μετὰ μακροὺς ἐνδοιασμοὺς ἔκαμνε τὴν πρώτην προσπάθειαν νὰ στηρίξῃ τὰς γνώσεις ἐπὶ παρατηρήσεως καὶ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ.

Ἡ ἀξίωσις αὐτὴ ὠδήγησε τοὺς σοφοὺς τῆς Ἀναγέννησεως εἰς τὴν προϋπόθεσιν πάσης ἐπιστήμης, τὰ μαθητικά. Ἡ ἀριθμητική, ἡ ἀλγεβρα, ἡ γεωμετρία ἐκαλλιεργήθησαν μὲν ἀγάπην.

Τὸ πείραμα προβάλλει ἀκόμη δειλὰ εἰς τὴν φυσικήν. Ὁ Λεονάρδος δὲ Βίντσι ἐπιδίδεται εἰς ἐρεύνας ἐπὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ, ἐπὶ τῶν μέσων τῆς κατασκευῆς μηχανῶν, πλοίων, φρουρίων, ἀκόμη καὶ τῆς πτητικῆς μηχανῆς. Ἀσχολεῖται εἰς ἀνατομικὴν ἐρευναν ἐπὶ πτωμάτων. Οὐ μὲν τὸ ἐκκλασσικισμένον ὄνομά του γνωστὸς Ἐλβετὸς ἴατρὸς καὶ ἀλχημιστὴς Θεόφραστος Παράκελσος (1493 - 1541) ἔξωρίσθη, διότι ἔκαμε μαθήματα εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν, καὶ ἔξήγειρε τὸ μῖσος τῶν ὁμοτέχνων του, διότι ἐκηρύχθη κατὰ τῶν μεθόδων τῆς παλαιοτέρας ἴατρικῆς. Καταδιωκόμενος ἐφονεύθη κατόπιν εἰς τὴν Γερμανίαν. Αὐτὸς ὅμως ἐβελτίωσε πρῶτος τὴν χημείαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ φαρμακοποιοῦ καὶ μετερρύθμισε τὴν ἴατρικήν, ὄνομασθείς διὰ τοῦτο Λούθηρος τῶν ἴατρῶν.

Ἡ σημαντικωτέρα ὅμως ἐπιστημονικὴ κατάκτησις τῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Κοπερνίκου περὶ τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος.

ΟΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΠΡΕΝΙΚΟΣ (Copernicus, 1473 - 1543) ἐγεννήθη εἰς τὸ Θύρον τῆς Πολωνίας, ἀλλ' εἶναι κυρίως μαθητὴς τῆς Ἰταλικῆς ἐπιστήμης. Ἐσπούδασεν ἴατρικήν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὴν πατρίδα του, ἥκουσεν ὅμως ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀστρονομίαν καὶ μαθηματικὰ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας. Ἀφοῦ ἔγινε διδάκτωρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρωθιερεὺς

εις μίαν πόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσσίας. Ἀπὸ παρορμήσεις, τὰς δόποιας ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς Ἰταλούς διδασκάλους του, διεμόρφωσε τὴν θεωρίαν, ὅτι κέντρον τοῦ πλανητικοῦ μᾶς συστήματος εἰναι ὁ ἥλιος, καὶ ὅχι ἡ γῆ καὶ ὅτι περὶ αὐτὸν στρέφονται ἡ γῆ καὶ οἱ πλανῆται.

Τὸ κύριον ἔργον του *De evolutionibus orbium coelestium* εἶδε τὸ φῶς μόλις κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του, ἐκδοθὲν εἰς τὴν Χαϊδελβέργην. Εἰς αὐτὸν ὁ Κοπέρνικος ἀπεδείκνυε τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, τὴν περὶ τὸν ἄξονα στροφὴν αὐτῆς, τὴν κεντρικὴν θέσιν τοῦ ἥλιου, τὴν στροφὴν τῶν πλανητῶν περὶ τὸν ἥλιον κτλ.

Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶχαν φθάσει οἱ ἀρχαῖοι "Ελληνες ἥδη τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, ὅπως βλέπομεν εἰς τὸ γεροντικὸν σύγγραμμα τοῦ Πλάτωνος, τοὺς Νόμους. Περὶ τὸ 280 π.Χ. διετύπωσε καθαρὰ τὴν ἥλιοκεντρικὴν ἀποψιν ὁ ἀστρονόμος Ἐρίσταρχος ὁ Σάμιος. Ἡ διδασκαλία του ἔγινε γνωστὴ εἰς κύκλον ἐκλεκτῶν ἀπὸ ἀνακοινώσεις τοῦ ἴδιου ἡ περιλήψεις τῶν ἀπόψεών του ἀπὸ μαθητὰς καὶ φίλους.

Τὸ αὐτὸν ἔτος (1543) ἔξεδόθη τὸ κύριον ἔργον τοῦ βέλγου ιατροῦ Ἀντρέ Βεζάλ (André Vésal), ὁ ὁποῖος προήγαγε σημαντικῶς τὴν ἀνατομίαν καὶ ἐπολέμησε τὰς θεωρίας τοῦ "Ελληνος ιατροῦ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος Κλαυδίου Γαληνοῦ, ὁ ὁποῖος ἔξηκολούθει νὰ θεωρῆται αὐθεντία εἰς τὰ ιατρικὰ ζητήματα, ὅπως ὁ Πτολεμαῖος εἰς τὰ κοσμογραφικά.

'Αλλ' οἱ ἀνθρωποι τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ζάλην τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων μικρὰν προσοχὴν ἔδωσαν εἰς τὰς ἀνακαλύψεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἔφερον λαμπρούς καρπούς κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας.

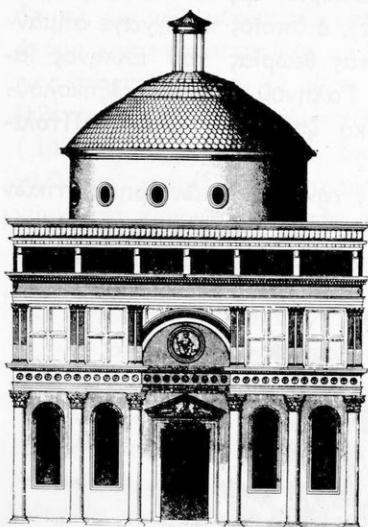

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'
ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ
Αἱ τέχναι

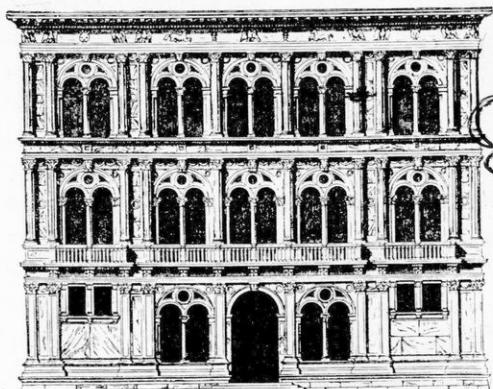
ΓΝΗΣΙΩΤΕΡΑ καὶ ἀξιολογωτέρα ἐκδήλωσις τῆς Ἀναγεννήσεως είναι αἱ καλαὶ τέχναι. Λέγοντες ἀναγέννησιν ἀναπολοῦμεν ιδίως καλλιτεχνίαν, πολυτελῆ μέγαρα, μαρμαρίνους ναοὺς καὶ κίονας, γοητευτικούς πίνακας ζωγραφικῆς καὶ ὄγάλματα. Συγχρόνως μὲ τὴν διανοητικὴν ζωὴν ἀνακαίνιζεται ἡ καλλιτεχνικὴ.

Ἡ Εὐρώπη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους εἶχε προηγμένην τέχνην. Ιδίως ἥκμασεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐκτίσθησαν ἀξιόλογοι ναοὶ γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως οἱ ὀνομαστοὶ καθεδρικοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὔλμ κλπ. Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ νέων συνδυασμῶν ἐδημιουργησαν τὸν λεγόμενον Ρυθμὸν τῆς Ἀναγέννησεως.

9. Μπρουνελλέσκι
(Φλωρεντία, παρεκκλήσιον Pazzi) λήψεις τῶν ἀρχαίων, περιεφρο-

τικῆς Εὐρώπης ἐκτίσθησαν ἀξιόλογοι ναοὶ γοτθικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως οἱ ὀνομαστοὶ καθεδρικοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὔλμ κλπ. Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ νέων συνδυασμῶν ἐδημιουργησαν τὸν λεγόμενον Ρυθμὸν τῆς Ἀναγέννησεως. Ἡ τέχνη τῶν μέσων χρόνων, ἐπειδὴ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὰς περὶ ρυθμοῦ ἀντι-

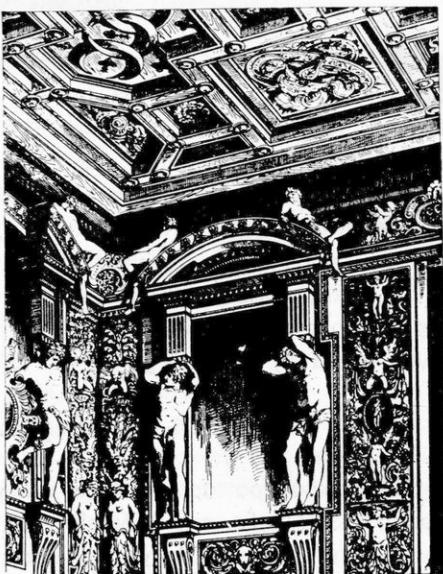

10. Μέγαρον Βεντραμίνι Καλέργι (Βενετία) λαδή αἰώνα, δύο όποιος ἀρχίζει μὲ τὸ 14, είναι περίοδος μεταβατική. Ἡ ἀρχαία καὶ ἡ μεσαιωνικὴ παράδοσις συνυπάρχουν ἐνίστε εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον. Ἰδιαιτέρως διέπρεψε τότε ἡ Φλωρεντία κυβερνωμένη ὑπὸ τῶν Μεδίκων. Πρώτη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπανέρχεται εἰς μεθόδους οἰκοδομήσεως καὶ εἰς διακόσμησιν, αἵ δύοισι μιμοῦνται τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Οἱ ζωγράφοι κατορθώνουν νὰ δώσουν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ζωὴν καὶ εὐκαμψίαν ἀγνώστους ἔως τότε. Ο Ντονατέλλο (Donatello, 1386-1466) πρῶτος εἰς τοὺς νέους χρόνους, ἐτόλμησε νὰ παρουσιάσῃ γυμνὰ σώματα καὶ νὰ στήσῃ εἰς πλατείαν ἔφιππον ἄγαλμα. Τὰ ἔργα του, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, δὲ Δασὶδ, συνενώνουν τὴν ἀρχαίαν ἀπλότητα μὲ τὸ μεσαιωνικὸν ρεαλισμὸν. Εἰς

νήθη ὡς τέχνη βαθάρων, τῶν Γότθων, ἔξ οῦ ἡ ὀνομασία γοτθικὴ τέχνη.

Φλωρεντία, τὸ Κου- αττροτσέντο

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰταλικῆς τέχνης ὁ 15ος αἰών, τὸν δόποιον οἱ Ἰταλοὶ καὶ μὲ αὐτοὺς οἱ ἱστορικοὶ τῆς τέχνης ὀνομάζουν Quattrocento, δη-

11. Ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρώμη)

12. 'Η "Ανοιξις
(Μποττιτσέλλι - Φλωρεντία, 'Αρχαία Πινακοθήκη)

τὴν ζωγραφικὴν ὁ Ἰσχυρὸς δημιουργὸς Φρά 'Αντζέλικο (Fra Angelico 1387 - 1455), ὁ ζωγράφος δηλαδὴ τῶν ἀγγέλων, εἴναι ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων τοῦ μεσαίωνος, τοῦ ὅποιού τὸ ἔργον διαπρέπει μὲ τὴν χάριν τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὸν ἀμίμητον χρωματισμόν, ἐνῷ ὁ Μποττιτσέλλι (Botticelli, 1444 - 1510) ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὸ Κουαττροσέντο είναι εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν ἡ ἐποχὴ μεγάλης τεχνικῆς προόδου. Κατ' αὐτὴν μεταξὺ ἀλλων ἀνεκαλύφθη ὁ νόμος τῆς προοπτικῆς καὶ ἐμελετήθη λεπτομερῶς ἡ ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος.

Oi téssarēs khorufatōi

'Η μακρὰ προπαρασκευὴ καὶ ἡ ἔργασία γνωστῶν καὶ ἀγνώστων προδρόμων ἤνοιξε τὴν ὁδὸν εἰς τοὺς τέσσαρας μεγάλους, Λεονάρδο δὲ Βίντσι, Μιχαήλ 'Αγγελον, Ραφαήλ, Τιτσιάνο.

'Ο Λεόναρδος δὲ Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452-1519) παρουσιάζεται μὲ τὴν πολυμερεστάτην μόρφωσιν ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικωτέρους τύπους τῆς 'Αναγεννήσεως. Ζωγράφος,

γλύπτης, ἀρχιτέκτων,
μουσικὸς καὶ ἐπιδέξιος
μηχανικὸς, δημιουργεῖ
ὑπέροχα καλλιτεχνή-
ματα καὶ κατασκευάζει
γεφύρας, ὁχυρωματικὰ
ἔργα καὶ πλοῖα. Πρὸς
τούτοις ἀφησε χειρό-
γράφα περὶ μηχανικῆς,
πολεμικῆς τέχνης καὶ
φυσικῶν ἐπιστημῶν,
ἀπὸ τὰ ὄποια φαίνεται
ὅτι ὁ Λεονάρδο ἦτο
πλουσιωτάτη διάνοια
καὶ ὅτι προεῖδε τὰ
στοιχεῖα πολλῶν ἐφευ-
ρέσεων, αἱ ὄποιαι ἐπρα-
γματοποιήθησαν ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν μας, ὅπως
π.χ. τῆς πτητικῆς μη-
χανῆς. ‘Ο Λεονάρδο
εἰργάσθη εἰς τὸ Με-

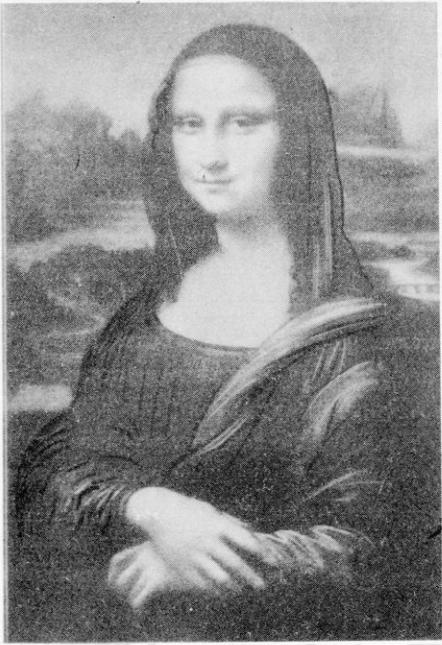
διόλανον, ὅπου ὁ Δούξ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν κατασκευὴν
οἰκογενειακοῦ μνημείου μετ’ ἐφίππου ἀνδριάντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς
οἰκογενείας. Τὸ σημαντικώτερον ἔργον κατὰ τὴν διαμονήν του εἰς
τὸ Μεδιόλανον εἶναι ὁ Μυστικὸς Δεῖπνος, τὸν ὄποιον ἐζω-
γράφισεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ έστιατορίου μιᾶς μονῆς.

Εἰς τὴν Ρώμην ἐφίλοτεχνησε τὴν προσωπογραφίαν τῆς ὥραίας
φιλωρευτικῆς κυρίας, τῆς Mona Lisa, τῆς ὄποιας ἀπέδωκε πιστῶς τὰ
χαρακτηριστικὰ ἔχιδανικεύσας συγχρόνως αὐτὰ. ‘Η εἰκὼν αὐτὴ εἶναι
ἡ ὀνομαστὴ Gioconda, εύρισκομένη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. ‘Ο
Λεονάρδο εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης Λούμπρου δικῆς σχολῆς.

‘Ο Μιχαήλ “Αγγελος” (Michel Angelo Buonarrotti, 1475 - 1564) ἦτο μεγάλος δημιουργός, γλύπτης κυρίως, ἀλλὰ καὶ
ζωγράφος καὶ ποιητής, συνθέσας ὥραία ποιήματα, ἐπίστης νοῦς πο-
λυμερής, ὅπως ὁ Λεονάρδο. Μετὰ μακρὰς ἀνατομικὰς μελέτας ἀπέβη

13. ‘Η παρθένος, ή ‘Αγια “Αννα καὶ ὁ Χριστὸς
(Λεονάρδο δὲ Βίντσι - Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

14. Τζιοκόντα
(Λεονάρδο δὲ Βίντσι-Παρίσιοι,
Μουσεῖον Λούβρου)

ματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ λεγομένη Pietà.

‘Ο πάπας ’Ιούλιος Β’ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν νὰ κοσμήσῃ μὲ τοιχογραφίας τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ‘Αγίου Σίξτου ἐντὸς τοῦ Βατικανοῦ. ‘Ο Μ. “Ἄγγελος εἰργάσθη ἐπὶ τέσσαρα καὶ ἥμισυ ἔτη δυσανασχετῶν πολλάκις, διότι ἡναγκάζετο νὰ ζωγραφίζῃ τὴν ὁροφὴν ὑπτίος ἐπὶ ἵκριώματος. Εἰς τὴν ὁροφὴν εἰκόνισε σκηνὰς ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, τὴν Δημιουργίαν, τὴν Παρακοήν, εἰς τὰς γωνίας κολοσσιαίας μορφὰς Προφῆτῶν καὶ Σιβυλλῶν καὶ εἰς τὸν τοῖχον τοῦ θυσιαστηρίου τὴν Δευτέραν Παρούσιαν μὲ τὴν ἡράκλειον παράστασιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ μέσον καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοὺς δικαίους ἀνερχομένους εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς κατακρημνιζομένους εἰς τὴν κόλασιν. Τὰ πρόσωπα ἐνθυμίζουν ἀρχαϊκὰς μορφὰς καὶ ἐπανευρίσκουν εἰς αὐτὰς τὸ μεγα-

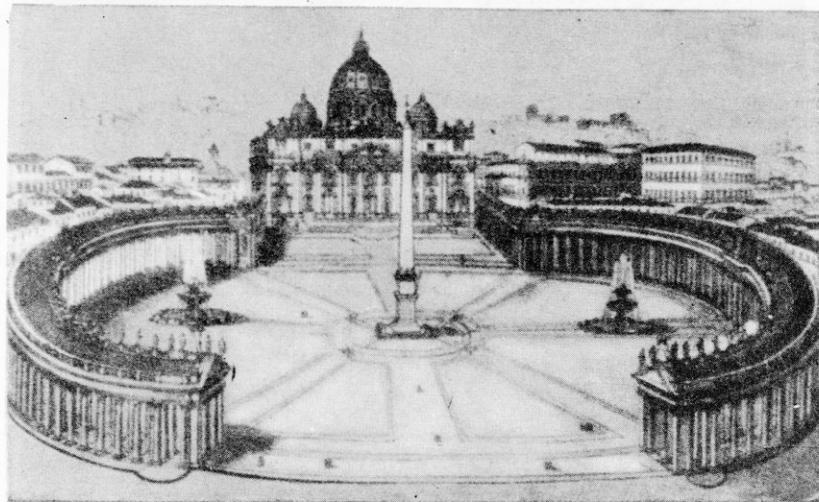
γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ἡ βαθυτέρα του τάσις ἦτο νὰ αἰσθητοποιήσῃ ύψηλὰς ἐννοίας μὲ πλαστικήν μορφήν, κατώρθωνε δὲ τοῦτο δίδων τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παραστάσεών του, καὶ δὲν ύπεχωρει πρὸ τῶν μεγίστων δυσχερειῶν. Διὰ τοῦτο τὰ ἔργα του περισσότερον συγκινοῦν καὶ ταράττουν καὶ ὀλιγώτερον δίδουν τὴν ἥρεμον ἀπόλαυσιν τοῦ ὥραίου. Τοιοῦτον δημιούργημα εἶναι ἡ γιγαντιαία μορφὴ τοῦ Μωϋσέως, τὴν διποίαν ἔστησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πάπα τοῦ Ιουλίου Β’, καθὼς καὶ ἡ νεανικὴ μορφὴ τοῦ Δαυΐδος, αἱ μορφαὶ τῶν Μεδίκων ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μαυσωλείου αὐτῶν καὶ ἡ Μαρία πρὸ τοῦ σώ-

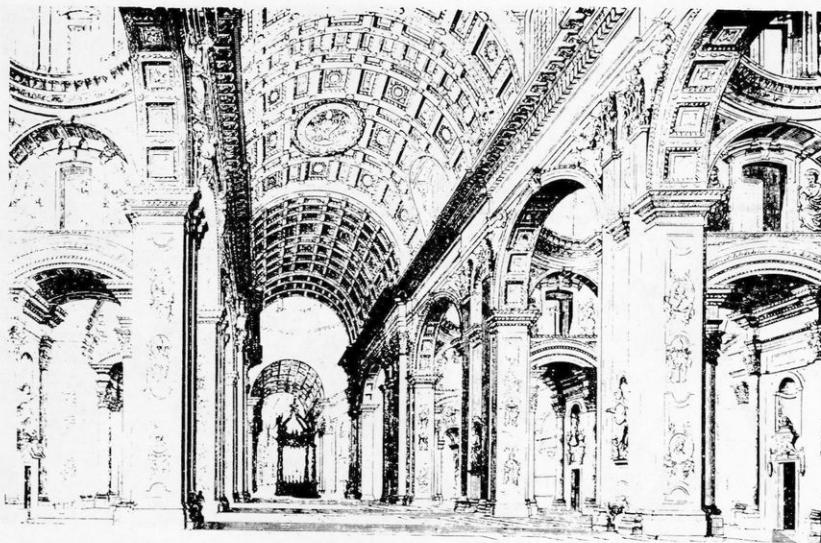
15. Ἡ Πιετά τοῦ Ἅγίου Πέτρου
(Μιχαὴλ Ἀγγέλου)

16. Ὁ Ἀναστὰς Χριστὸς
(Μιχαὴλ Ἀγγέλου)

17. Πλατεῖα Ἅγιου Πέτρου (Ρώμη)

18. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου (Ρώμη)

19. Σχολὴ Ἀθηνῶν
(Ραφαήλ, Τοιχογραφία εἰς αἴθουσαν τοῦ Βατικανοῦ)

λειῶδες, τὸ ὄποιον χαρακτηρίζει τὴν γλυπτικὴν τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου. 'Ο Μ. "Αγγελος εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης Φλωρεντινῆς Σχολῆς.

Εἰς τὸν Μ. "Αγγελον ἀνετέθη ἡ ἔξακολούθησις τῆς οἰκοδομῆς τοῦ μεγάλου Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου, τὴν ὄποιαν εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1505 ὁ ὀνομαστὸς ἀρχιτέκτων Μπραμάντε (Bramante) καὶ τὰς ἐργασίας εἶχε διευθύνει ἐπί τινα χρόνον ὁ Ραφαήλ. 'Ο Μ. "Αγγελος ἔδωκε νέον σχέδιον εἰς τὸν ναόν, τὸ ὄποιον ὅμως δὲν ἤκολούθησαν πιστῶς οἱ διάδοχοί του. 'Ο ναὸς συνεπληρώθη μετὰ δύο

20. Μία Μαντόννα (Ραφαήλ)

μόλις αἰῶνας καὶ ἔγινεν ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἔργα τέχνης, ἐμπινέων σεβασμὸν καὶ κατάνυξιν διὰ τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ μυθώδους πλούτου τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου.

'Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaello Santi, 1483 - 1520) ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ιταλικῆς ζωγραφικῆς. 'Ο βραχὺς βίος του (διότι ἀπέθανε 37 ἔτῶν) ὑπῆρξε διαρκής δημιουργία. 'Ο Ραφαήλ

21. Τὸ νόμισμα τοῦ Κήνου
(Τίτσιανο - Μουσεῖον Δρέσδης)

εἰκονίζονται συμπλέγματα παριστῶντα τὴν Θεόλογιαν, τὴν Ποίησιν, τὴν Φιλοσοφίαν, καὶ τὴν Δικαιοσύνην (Disputa, Σχολὴ Ἀθηνῶν κτλ.).

‘Ο Ραφαήλ εἶναι ὁ κατ’ ἔξοχὴν ζωγράφος Ἱερῶν εἰκόνων, τὰς ὅποιας χαρακτηρίζουν οἱ στρογγυλοπρόσωποι μικροὶ ἄγγελοι καὶ οἱ πλήρεις παιδικῆς ἀθωότητος καὶ εὐρωστίας μικροὶ Χριστοὶ καὶ ἴδιως αἱ ὁμοίας τεχνοτροπίας Παναγίαι, τὰς ὅποιας παριστᾶ νεαρὰς καὶ ὡραίας ἐντὸς γλυκυτάτου φωτὸς καὶ ἀπαραμίλλου χρωματισμοῦ. Ἐξωγράφισε μέγα πλῆθος εἰκόνων τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ παιδὸς Χριστοῦ, αἱ ὅποιαι εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Madonna. ‘Ονομαστοτάτη ἀπ’ αὐτὰς εἶναι ἡ Παναγία τοῦ Ἀγίου Σίξτου (Madonna Sixtina), τῆς ὅποιας τὸ πρωτότυπον εύρισκεται εἰς τὴν πινακοθήκην τῆς Δρέσδης. ‘Ο Ραφαήλ εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ρω-

ἥτο φύσις καλλιτεχνικὴ ἀπὸ τὰς σπανίας, προικισμένος μὲ λεπτήν αἴσθησιν τοῦ ὥραίου καὶ ἀρμονικοῦ. Μὲ ἀπεριγραπτον εὔχέρειαν καὶ κυριαρχίαν τοῦ χρωστῆρος ἐξωγράφισεν εἰκόνας ἀποπνεούσας εὐλάβειαν καὶ χάριν συγχρόνως, καθὼς καὶ δραματικὰ συμπλέγματα καὶ προσωπογραφίας πλήρεις ζωῆς.

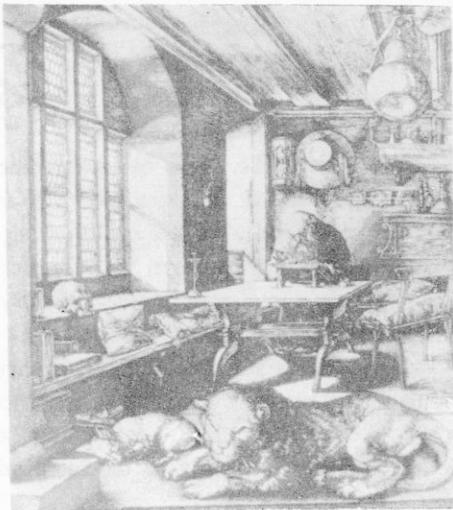
‘Ο Ραφαήλ, τοῦ ὅποιου ἡ ἰδιοφυΐα εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, προσεκλήθη μόλις 25ετής ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰουλίου Β’ εἰς Ρώμην, ὅπου ἐκόσμησε τοὺς τοίχους διαμερίσματος τοῦ Βατικανοῦ.

Εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας

22. Οι Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Μᾶρκος ("Αλμπρεχτ Ντύρερ")

παραστάσεις, σκηνὰς ἀπὸ τὴν μυθολογίαν ἢ ἀπὸ τὴν Ἱερὰν ἴστορίαν.
 Ἄλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων τούτων ἡσαν σύγχρονοι ἀνθρώποι φέροντες στολὰς τῆς ἐποχῆς τοῦ ζωγράφου πολυτελεστάτας καὶ εἰς τὸ σύνολον αἱ παραστάσεις διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν ζωηρότητα καὶ χάριν. (Ἐργα: Ἡ ταφὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ Μαδοννα τοῦ οἴκου Pesaro, Ούρανιος καὶ Ἐπίγειος Ερως, τὸ Νόμισμα τοῦ Κήνσου κλπ.). Ὁ Τίτισάνιο διεκρίθη καὶ ὡς προσωπογράφος καὶ εἶναι δόνομασταὶ αἱ εἰκόνες τῶν

23. Ὁ Ἅγιος Ἱερώνυμος
("Αλμπρεχτ Ντύρερ")

μαϊκῆς σχολῆς καὶ ὁ γυνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ιταλικῆς ἀναγεννήσεως.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἡ Βενετία εἶχε μεγάλους καλλιτέχνας καὶ ιδίως ζωγράφους. Ὁ δόνομαστότερος ἔξ αὐτῶν Τίτισάνιο (Tiziano, 1477-1576) ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας καὶ ἐφίλοτε χρησίμησε πλῆθος εἰκόνων. Εξωγράφεις συνήθως ἐπὶ τοίχων πλαστυτάτας

δύο άντιζήλων τότε ήγεμόνων: τοῦ Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου τῆς Γαλλίας.

‘Η τέχνη ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας

‘Η Ἰταλία δὲν ἦτο ἡ μόνη χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἥκμασσαν αἱ τέχναι. ‘Η Γαλλία, ἡ Γερμανία, αἱ Κάτω Χῶραι κ. ἄ. ἥκολούθησαν τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν. Ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, ὅπου ὑπῆρχε παλαιοτάτη παράδοσις τῆς τέχνης, παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξιόλογα ἔργα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρως ἡ ξυλογλυπτική. ‘Ο “Αλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer 1471 - 1528) ἐφιλοτέχνησε μερικὰ ἔργα πολὺ χαρακτηριστικά, ὅπως είναι ὁ ‘Ιππότης Θάνατος καὶ Διάβολος καὶ ἡ περίφημος Μελαγχολία, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς ἐν ἑκατόντα βαθυτάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως,

24. ‘Ο Πιλάτος νίπτει τὰς χειράς
(Χάνς Χόλμπαχ - Βασιλεία, Μουσεῖον)

ὁ δὲ Ἰωάννης Χόλμπαχ (Holbein, 1497 - 1543), ὁ νεώτερος, διεκρίθη ὡς προσωπογράφος καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του θεωροῦνται ἀπὸ τὰ τελειότερα τῆς Ἀναγεννήσεως (Ἐρασμος, ὁ Δήμαρχος Meyer, Georg Gisze κτλ.). Αἱ δὲ θρησκευτικοῦ περιεχομένου εἰκόνες του διακρίνονται διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπόδοσιν τῆς πραγματικότητος (Madonna τοῦ δημάρχου Meyer, ὁ Χριστὸς νεκρὸς κτλ.).

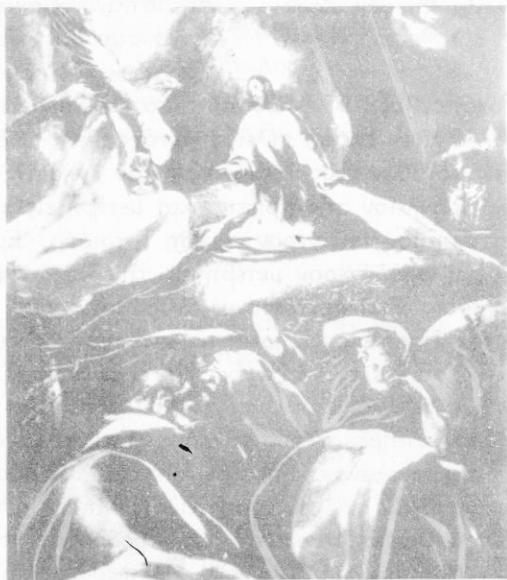
Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ἔγχωριος γλυπτική, ἡ ὁποία προσεπάθει νὰ ἀπομηθῇ φυσικὰ ἀντικείμενα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες ἐξηκολούθησαν νὰ

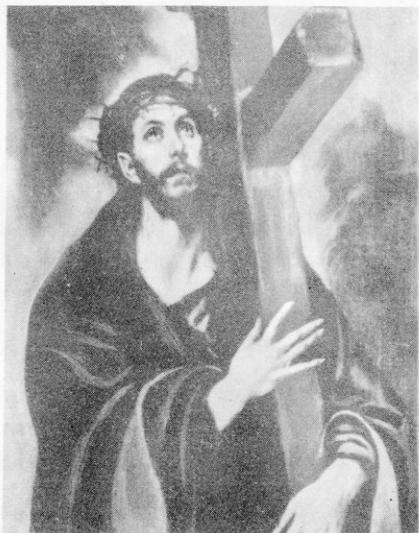
25. Εἰκὼν νέου
(Χάνς Χόλμπαχ)

26. Διάκοσμον πινάκιον τοῦ
16ου αἰώνος

27. 'Ο Ἰησοῦς εἰς τὸ δρός τῶν ἔλαιων
(Θεοτοκόπουλος — Λέλλη, Μουσεῖον)

28. 'Ο αἵρων τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ
(Θεοτοκόπουλος - Μαδρίτη, Μουσεῖον)

μήνικος Θεοτοκόπουλος, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τῷ ὄνομα El Greco (1545 - 1614). "Εγίνεν ἐνωρὶς τέλειος κάτοχος τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς καὶ εἰς τὸ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του, τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης, καὶ μετέβη εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου είργασθη πλησίον τοῦ γέροντος ἥδη Τιτσιάνο. "Εμεινεν ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην καὶ βραδύτερον μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Τολέδον. 'Εκεῖ συνεδέθη μὲν ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, στρατιωτικοὺς καὶ ἐπιστήμονας καὶ ἔγινε γνωστὸς ὡς περιφήμος ζωγράφος. «'Η ζωγραφική, ἔλεγεν ὁ Γκρέκο, δὲν είναι τεχνική, δηλαδὴ συνταγὰς καὶ κανόνες, ἀλλὰ ἀθλος, ἔμπνευσις, ἐνέργεια ἀπολύτως προσωπική».

Τὸ ἔργον του ὑπῆρξε πλουσιώτατον. 'Ἐπὶ πολὺ ὅμως ἔμεινεν ἄγνωστον ἡ περιφρονημένον. Σήμερον διεγείρει ἄπειρον ἐνθουσιασμόν, αἱ δὲ πινακοθῆκαι τῆς Εὐρώπης είναι πλήρεις ἀπὸ ἔργα του Θεοτοκοπούλου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ως πρόδρομος τοῦ ἔξπρεσιονισμοῦ, τῆς τεχνοτροπίας, ἡ ὅποια θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἔκφρασιν (expression) τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια αἰσθάνεται ως ἔμψυχα, καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

κτίζουν κατὰ τὸν γοτθικὸν ρυθμόν. 'Αλλὰ βαθμηδὸν καλλιτέχναι ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰσήγαγον τὴν Ἰταλικὴν τέχνην εἰς τὴν Γαλλίαν. 'Ο Μιχαήλ Κολόμπ (Michel Colombe) συνδυάζων τὰς δύο τάσεις ἐφιλοτέχνησε τὸν τάφον τοῦ δουκὸς τῆς Bretagne, ἐν τῶν χαριεστάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως. 'Επίσης καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐπέδρασεν ἡ Ἰταλικὴ τέχνη, ιδίως εἰς τὸ διακοσμητικὸν μέρος τῶν οἰκοδομῶν.

Μεταξὺ τῶν ζωγράφων τῆς Ἰσπανικῆς ἀναγεννήσεως ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Ἑλλην ζωγράφος Κυριάκος Δο-

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Δ'

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

·**Η** ἔννοια τῆς μεταρρυθμίσεως

ΑΤΑ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν νέων χρόνων, τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἀπησχόλησαν πολὺ τοὺς ἀνθρώπους.

Πολλοὶ ἐπέκριναν τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν βίον τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου, τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ Πάπα καὶ γενικῶς τὰς καταχρήσεις, αἱ ὄποιαι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Τοιουτοτρόπως ἥρχισε σημαντικὴ κίνησις, ἡ ὅποια ὡνομάσθη μεταρρύθμισις, διότι σκοπὸν εἶχε νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

·**Η** μεταρρύθμισις ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς ὁξείας θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις, ἐπροκάλεσεν αἵματηροὺς πολέμους καὶ τέλος ἐπέφερε τὴν διάσπασιν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος εἰς τὴν Δύσιν.

T à α ἵ τι α

Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν μεταρρυθμίσεων δὲν ἥθελαν νὰ ἴδρυσουν νέαν θρησκείαν. Διετείνοντο ὅτι ἀποκαθιστοῦν τὸν Χριστιανισμὸν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, ὁ ὅποιος εἶχε χάσει τὴν γνησιότητα εἰς τὸ δόγμα καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν. Ἡτο λοιπὸν πάλιν ἐπάνοδος εἰς τὸ παλαιόν, τὸ γνήσιον, τὸ κλασσικὸν, ὅπως εἰς τὴν γλῶσσαν (τὰ καλὰ λατινικά), εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν ἡ τὸ ὑπόδειγμα τῆς τέχνης. ·**Η** ἔμπνευσις ἐπίστης ἥτο ὁμοία.

·**Η** θρησκευτικότης τῶν μέσων χρόνων ἥτο μᾶλλον θρησκοληψία καὶ δεισιδαιμονία. ·**Ο** μεσαιωνικὸς ἄνθρωπος ἔζη διαρκῶς ὑπὸ τὸν φόβον τοῦ Σατανᾶ καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἀμαρτάνει εἰς κάθε βῆμα.

Τὸ κυριώτερον μέλημά του ἦτο πῶς νὰ ἀποφύγῃ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως. Ἐπίστευεν ὅτι σώζεται ἀπὸ τὴν ἄμαρτίαν καὶ ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως μὲ τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν Ἱερῶν λειψάνων. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρει μακρυνὰς ἀποδημίας καὶ ἐπήγαινεν εἰς τοὺς Ἱεροὺς τόπους, διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ ἀφεσίν ἄμαρτιῶν. Κύριος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ἦσαν οἱ "Ἄγιοι Τόποι. 'Αλλ' ἀφ' ὅτου οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὴν Παλαιστίνην, ἥρχισαν νὰ πηγαίνουν εἰς ἄλλα μέρη, ίδίως εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου τοὺς ἔδιδον γραπτήν ἀφεσίν ἄμαρτιῶν, τὰ περίφημα συγχωροχάρτια (indulgentia).

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων, ἔνεκα διαφόρων λόγων, ἀφυπνίσθη τὸ θρησκευτικὸν συνάισθημα εἰς τὴν Δύσιν, ίδίως εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας. Ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἥρχισε νὰ μὴ ἴκανοποιῇ πολλούς. Οἱ εὐφυέστεροι, μελετῶντες τὰς Γραφάς, ἔβλεπον ὅτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ιδίως ἐσκανδάλιζε τὴν συνείδησιν τῶν αὐστηροτέρων ἡ πολιτεία τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, οἱ ὄποιοι ἔζων βίον πολυτελῆ, ὅπως οἱ κοσμικοὶ ἀρχοντες, ἔνεδύοντο ὅπως οἱ ἵπποται, ἔθήρευον καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς πολέμους μετὰ τὴν διάδοσιν δὲ τῆς παιδείας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεγίγνωσκον τοὺς ἀρχαῖους συγγραφεῖς καὶ εἶχον ἐμπνευσθῆ τὴν ἀγάπην τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ή ὅποια χαρακτηρίζει τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀσκητικὴν τάσιν τῶν μέσων χρόνων.

Ἐντύπωσιν ἐπροξένει ἐπίστης ἡ κατάστασις τοῦ κατωτέρου Κλήρου, ὁ ὄποιος ἐστερεῖτο μονίμου εἰσօδήματος· διετηρεῖτο ἀπὸ τὴν ἐλεμοσύνην τῶν πιστῶν, ἥτο ἀμαθής, ἔζη ὅπως οἱ πτωχοὶ χωρικοί, ἐσύχναζεν εἰς τὰ λαϊκὰ κέντρα, ἔπινε καὶ ἐχαρτοπαίκτει.

'Η μεταρρύθμισις εἰς τὴν Γερμανίαν

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶχον αἰσιανθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως π.χ. ὁ Ἰωάννης Οὐκλεφ (Wicel, 1324 - 1384) εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ Ἰωάννης Χούντς (Hus, 1369 - 1413) εἰς τὴν Βοημίαν. 'Αλλ' ἡ φωνή των δὲν εύρισκεν εύρυτέραν ἀπήχησιν, ἐνῷ δὲ Κλῆρος, πανίσχυρος ἀκόμη καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὴν κοσμικὴν ἔξουσίαν, κατέπνιγε τὰς

διαμαρτυρίας, πολλάκις κατά τρόπουν ἄγριον. 'Ο Χοὺς π.χ. ἐκάη ζῶν, κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντίᾳ συνόδου.

'Αλλὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὁ ἀναβρασμὸς ἦτο πολὺ ζωηρότερος. 'Ιδίως ἔξημμένα ἦσαν τὰ πνεύματα εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ ὅποια ἐπιέζετο βαρύτερον ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, διότι ἡ γερμανικὴ Ἐκκλησία ἔξηρτάτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν Πάπαν.

'Ο πάπας Λέων I', ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ χρήματα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μαγεντίας τὴν ἕκδοσιν συγχωροχαρτίων ἐπὶ 8 ἔτη, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μοιρασθοῦν τὰ κέρδη. 'Η πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ἔγινετο κατὰ τρόπουν σκανδαλώδη. 'Ο δομινικανὸς μοναχὸς Τέτζελ (Tetzsel) ἐκήρυξε τὴν ἀφεσινή ἀμαρτιῶν. 'Αντὶ ὡρισμένου τιμήματος ἡδύνυνατό τις νὰ ἔξαγοράσῃ ὅχι μόνον τὰς ἀμαρτίας του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀποθανόντων συγγενῶν. «Μόλις ἀκουσθῇ ὁ ἥχος τοῦ γρήματος, ἔλεγεν, ἡ ψυχὴ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸ καθαρτήριον».

'Ο Αὐγούστινιανὸς μοναχὸς Μαρτῖνος Λούθηρος Ἱεροκήρυξ καὶ καθηγητής τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης, ἔξιγέρθη κατὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἀμαρτιῶν. 'Επετέθη κατὰ τοῦ Τέτζελ εἰς τὰ κηρύγματά του καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀνήρτησε τὴν 31 Ὁκτωβρίου 1517 εἰς τὴν θύραν τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων 95 θέσεις¹, διὰ τῶν ὅποιων κατέκρινε τὸν τρόπον τῆς πωλήσεως τῶν συγχωροχαρτίων καὶ ἄλλας καταχρήσεις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ προεκάλει τὸν Τέτζελ εἰς δημοσίαν συζήτησιν. 'Η πρᾶξις τοῦ Λουθήρου εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν εἰς τὴν Γερμανίαν.

29. Λουθῆρος

(τοῦ Λουκᾶ Κράνχ, "Λουξμπουργκ")

1. Θέσεις (theses, Thesen) ἦσαν θέματα προτεινόμενα πρὸς δημοσίαν συζήτησιν.

‘Ο Μαρτίνος Λούθηρος (Martin Luther, 1483 - 1546, ἐγεννήθη εις Ἀισλέμπεν (Eisleben) τῆς Σαξονίας, ἀπὸ γονεῖς πτωχούς. Ἐλαβε τὴν ἔνδυσιν λατινικήν καὶ σχολαστικήν μόρφωσιν τῶν χρόνων ἑκείνων, ἡ ὅποια παρείχετο δι’ ἀφθόνων ραβδίσμῶν. Διῆλθεν εὐθυμοτέρας ἡμέρας ὡς φοιτητής εἰς τὴν πόλιν Erfurt. Ἀλλὰ περιστατικά τινα συνετέλεσαν νὰ περιβληθῇ τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ τάγμα τῶν Αύγουστίνων. Βραδύτερον ἐσπούδασε Θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης καὶ διωρίσθη καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου καὶ συγχρόνως Ἱεροκήρυξ τῆς πόλεως αὐτῆς.

‘Η διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

“Οπως ὅλοι οἱ ἐμπνευσμένοι ἰδρυταὶ θρησκειῶν καὶ ἀναμορφωταί, ὁ Λούθηρος δὲν ἔδωσε πλῆρες καὶ ὄριστικόν σύστημα τῶν διδασκιῶν του. Αἱ βασικαὶ ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἰναι ἡ τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἐλεύθερας καὶ ἀναμορφωταί, ὁ Λούθηρος δὲν ἔδωσεν ἱκανοποιητικήν λύσιν, διδάξας ὅτι ὁ ἀνθρωπός δὲν σώζεται δι’ ἑργῶν νόμου (ἀσκήσεων, νηστειῶν, προσευχῶν, προσκυνημάτων κλπ.), ἀλλὰ διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ δι’ ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἕνεκεν μεσολαβήσεως Ἱερέων, ἐπισκόπων ἢ τοῦ Πάπα, καὶ ὅτι τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εύρισκει κανεὶς μελετῶν ἀπ’ εὐθείας τὴν ‘Αγίαν Γραφήν, διότι ἡ παράδοσις, εἰς τὴν ὅποιαν ἐστηρίζετο ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, δὲν ἔχει ὀξίαν, ἐφ’ ὅσον δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν Γραφήν.

Αὐτὰ εἰναι τὰ δύο γενικώτερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, τὰ ὅποια ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν καὶ προσείλκυσαν ὅπαδούς.

Ἐκ τῶν μυστηρίων ὁ Λούθηρος ἔδέχετο δύο, τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν. ‘Η τελευταία εἰναι τελετή, κατὰ τὴν ὅποιαν δὲν γίνεται μετουσίωσις, ἀλλ’ ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. ‘Η λατρεία πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν δミλουμένην γλῶσσαν τοῦ τόπου καὶ ὅχι εἰς τὴν λατινικήν. Κέντρον αὐτῆς εἰναι τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο ἡ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησία ἔχει Ἱεροκήρυκας ἀντὶ Ἱερέων καὶ καταργεῖ τὰς πομπώδεις τελετάς. ‘Ως συμπλήρωμα αὐτοῦ ἔρχονται τὰ ἄσματα. Τὰ πρωτεία τοῦ Πάπα δὲν ἔχουν δικαιολογίαν, ὅπως καὶ ἡ ἀγαμία τῶν Ἱερέων, καὶ ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δὲν εἰναι προϊὸν ἐπι-

στημονικής ἔρεύνης, ἀλλὰ γέννημα ζωηρᾶς θρησκευτικής συγκινήσεως. Ὁμιλεῖ μὲν περιφρόνησιν διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀποστρέφεται τὴν ὄρμὴν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν, ἡ δόποια χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ μεταρρύθμισις στρέφεται κατὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρικῶν συγγραφέων καὶ κατὰ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ἡ δόποια ἦτο συνέπεια αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ Ἐρασμος ἔγραφεν ὅτι, ὅπου διαδίδεται ὁ λουθηρανισμός, καταστρέφονται αἱ ἐπιστῆμαι. Κατ' εύσίαν ὁ Λουθηρος θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Ἑκκλησίαν εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα.

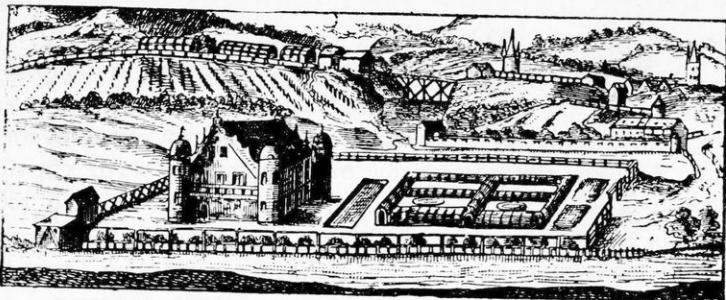
Ἄπὸ μιᾶς ἀπόψεως μόνον, ἡ μεταρρύθμισις εἶχε γόνιμον ἐπίδρασιν. Ἐπειδὴ ἔδιδεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερίαν νὰ μορφώσῃ τὴν πίστιν του διὰ τῆς ἀμέσου μελέτης τῆς Γραφῆς, ἐνίσχυε τὴν ἀτομικότητα καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἄλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἐφάνησαν βραδύτερον.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου διεδόθη εἰς τὴν μέσην καὶ εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ εἰς τὴν Δανίαν, ὅπου ἔδειχθησαν αὐτὴν οἱ τίγμεόνες καὶ τὴν κατέστησαν θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἡ ἔξαπλωσις τῆς μεταρρυθμίσεως

Ἡ μεταρρύθμισις εὗρε πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἔξηπλώθη κυρίως, διότι ὑπεστηρίχθη, διὰ λόγους πολιτικούς, ὑπὸ τῶν μικρῶν τίγμεον. Συνήντησεν ὅμως καὶ μεγάλα ἔμποδια καὶ ἰσχυρούς ἀντιπάλους, τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Ρώμης.

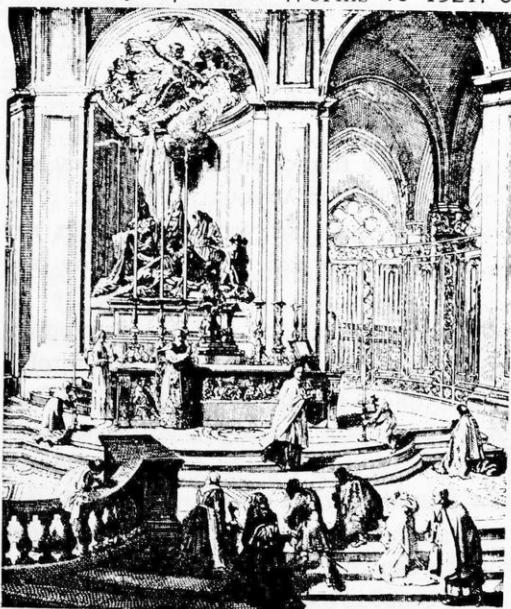
Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου (1519) ἀνηγόρευεντο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος Ε', τὸν δόπιον θά γνωρίσωμεν καλύτερα κατωτέρω. Ὁ Κάρολος ἔτρεφε τὸ σχέδιον νὰ ταπεινώσῃ τοὺς μικροὺς τίγμεον τῆς Γερμανίας, νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς χειράς του καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο εἶχε λόγους νὰ ἀντιπαθῇ τὴν μεταρρύθμισιν, ἡ δόποια θὰ προεκάλει νέαν διαιρέσιν εἰς τὴν διηρημένην ἥδη Γερμανίαν καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στήριγμα εἰς τοὺς φεουδάρχας.

30. Κατοικία γερμανοῦ εύγενοῦς τὸν 16ον αἰῶνα

‘Ο Πάπας ἐπίσης, μετὰ τινας ἐνδοιασμούς, ἐκηρύχθη κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφώρισε τὸν Λούθηρον. Ἐκεῖνος δὲ ἔκαυσε τὴν « βούλλαν » τοῦ Πάπα πανηγυρικῶς πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του καὶ ἀπὸ πλῆθος λαοῦ, ὡς ἔγγραφον αἱρετικὸν (1520).

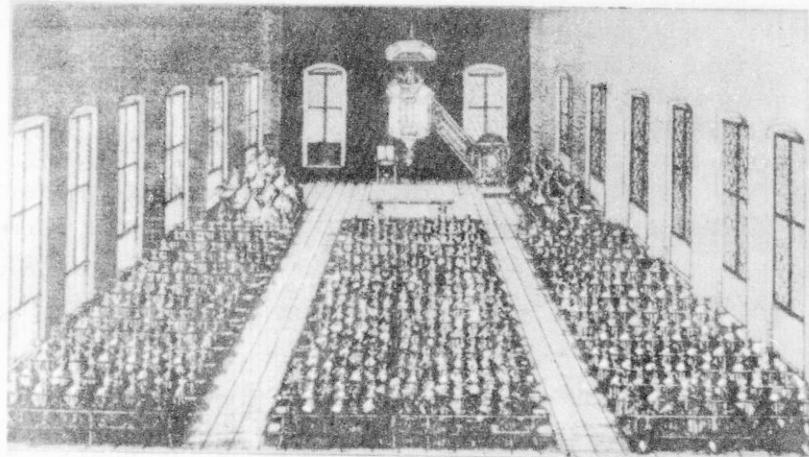
Εἰς τὴν πρώτην συνέλευσιν τῶν Γερμανῶν ἱγειμόνων, τὴν δίαιταν ἥ Reichstag, ὅπως ὀνομάζεται αὕτη, τὴν ὅποιαν συνεκάλεσεν εἰς τὴν πόλιν Worms τὸ 1521. ὁ αὐτοκράτωρ ἡθέλησε νὰ

31. Καθολικὴ ἑκκλησία.

λύσῃ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ἐκάλεσε τὸν Λούθηρον πρὸ τοῦ συνεδρίου, ὁ ὅποιος, ἀφοῦ συνῆλθεν ἀπὸ τὴν ταραχὴν τῆς πρώτης ἡμέρας, ἐδήλωσεν ὅτι ἀρνεῖται νὰ ἀνακαλέσῃ τὰς γνώμας του, ἃν δὲν ἀνεσκεύαζε κανεὶς αὐτὰς διὰ τῶν γραφῶν ἥ τοῦ λογικοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκήρυξεν αὐτὸν ἐκτὸς νόμου καὶ διέταξε νὰ καίωνται τὰ συγγράμματά του.

Καταδικασθεὶς τοιούτοις ὄπτως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ

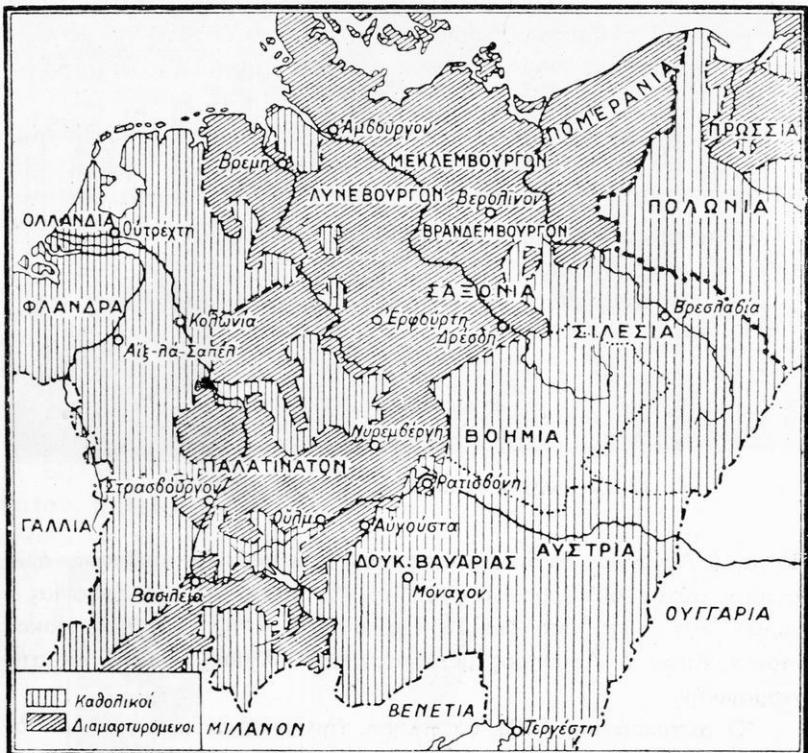

32. Λειτουργία εἰς ἑκκλησίαν διαμαρτυρομένων

Πάπτα, ὁ Λούθηρος ἐφαίνετο διατρέχων τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀλλ’ ἔσωσαν αὐτὸν οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες. Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξονίας ἔκρυψεν αὐτὸν ἕπι δύο ἔτη εἰς ἔνα πύργον ἐντὸς τοῦ θουριγκικοῦ δάσους, ὅπου ὁ Λούθηρος μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν εἰς τὴν γερμανικήν.

‘Ο αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ πλήξῃ τὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλὰ τὸν ἡμπόδισεν δι πόλεμος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ ὁ τουρκικὸς κίνδυνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δι πανίσχυρος σουλτάνος τῶν Τούρκων Σουλεϋμάν τοῦ Β' ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τῆς τὴνωμένης Γερμανίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ μεταρρύθμισις κατέκτησεν ἔδαφος. Πολλοὶ ἡγεμόνες εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὴν χώραν των, κατέλαβον τὰ ἑκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ ἐκήρυξαν ἐαυτοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἑκκλησίας τοῦ κράτους των. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ κρατικαὶ ἑκκλησίαι τῆς Γερμανίας. “Οταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἔξαπλωσιν τῆς μεταρρυθμίσεως, οἱ λουθηρανοὶ κατέθεσαν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν καὶ ὡνομάσθησαν διὰ τοῦτο Διαμαρτυρόμενοι (Protestantes), ἐνῷ οἱ ᾱδιοι ἐκάλουν ἐαυτοὺς Εὐαγγελικούς.

33. Η Γερμανία μετά τὴν συνθήκην τῆς Αύγουστας

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1530) εἰς τὴν δίαιταν τῆς Αύγουστας οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπέβαλον ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως τὴν ὀνομασθεῖσαν Αὔγουσται αν δομολογίαν (Confessio augustana), διὰ τῆς ὅποιας ἤθελον νὰ δείξουν ὅτι οἱ μεταρρυθμισταὶ δὲν εἶναι κακόδοξοι αἵρετικοι, ἀλλ᾽ ὅτι θέλουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν γνησίαν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὴν ὁμολογίαν εἶχε συντάξει ὁ ὀνομαστὸς Ἑλληνιστής, γνωστὸς μὲ τὸ ἔξελληνισθέν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως, ὄνομά του Φίλιππος Μελάγχθων (1497 - 1560), ὁ ὅποιος ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθῆρου.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἕριδες ἔλαβον διαστάσεις εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ ὀπαδοὶ τῶν δύο δογμάτων ὡργάνωθησαν καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος

έφασίνετο ἔτοιμος νὰ ἐκραγῇ. 'Αλλ' ὁ Κάρολος Ε', βλέπων ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, ἐπροτίμησε νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Διὰ τῆς λεγομένης Θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστας (1555) ὠρίσθησαν τὰ ἔξῆς : 1) Τὰ δύο δόγματα ἔχουν ἵσα διακαιώματα, 2) οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πολιτεῖαι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλουν τὸ δόγμα τῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους των (cuius regio, eius religio) καὶ 3) τὰ μέχρι τοῦ 1552 κατασχεθέντα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα μένουν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους.

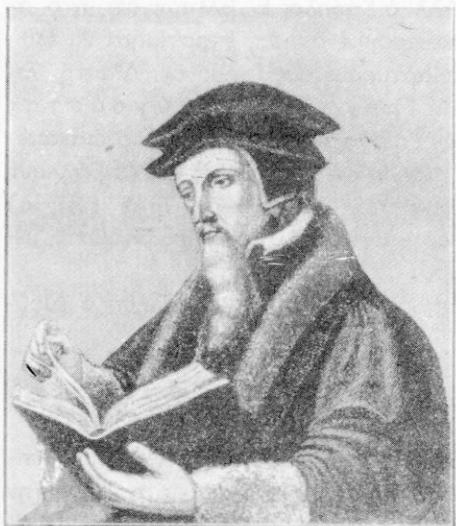
Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀπεσοβήθη εἴτε ἀνεβλήθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

‘Η μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἐλβετίαν καὶ τὴν Γαλλίαν

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸν Λουθηρὸν καὶ λαβὼν ἀφορμὴν ἐπίστης τὰ συγχωροχάρτια, ἐκήρυξε τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ζυρίχην ὁ Ἐλβετὸς ἱερεὺς Οὐλριχ Ζβίγγλιος (Zwingli, 1484 - 1531). Πολιτικώτερος ἀπὸ τὸν Λουθηρὸν ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὰς περιφερείας, αἱ ὅποιαι εἶχον δεχθῆ τὴν μεταρρύθμισιν, κατὰ τῆς καθολικῆς Αὐστρίας καὶ τῆς συγκεντρωτικῆς τάσεως τοῦ Ἀψβουργικοῦ Οἴκου. Κατὰ παρακίνησίν του, ἡ Ζυρίχη κατήργησε μοναστήρια, εἰκόνας, λειτουργίαν. Συνταυτίζων κρατικὴν καὶ θρησκευτικὴν κοινότητα, ἰδρυσε κρατικὴν ἐκκλησίαν. ‘Η διδασκαλία του, ἡ ὅποια διέφερεν ἀπὸ τὸν Λουθῆρον κυρίως εἰς τὸ ζήτημα τῆς θείας εὐχαριστίας, διεδόθη εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Ἐλβετίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν, ἐνῷ ἡ ὄρεινὴ Ἐλβετία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν Πάπαν. Ο Ζβίγγλιος ἐφονεύθη εἰς μίαν σύγκρουσιν ὀπαδῶν του μὲ τοὺς κατοίκους τῆς περιφερείας αὐτῆς (1531).

Περισσότερον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Λουθηρὸν ὁ γάλλος μεταρρυθμιστής Καλβίνος (Jean Calvin, 1509 - 1564). Γεννηθεὶς εἰς τὴν Βορειον Φαλλίαν, ἔλαβεν ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ νέος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουθῆρου.

Ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τὰς θρησκευτικάς του ἀντιλήψεις, κατέψυγεν εἰς τὴν Γενεύην, ὅπου εὗρε πρόσφορον ἔδαφος διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν του, ἡ ὅποια ὠνομάσθη Καλβίνισμὸς καὶ οἱ ὀπαδοί του Καλβίνισταί. Ο Καλβίνος

34. Ὁ Καλβίνος.

έδιδαξε τὸν προορισμόν, διτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς γεννήσεώς του προορίζεται ἀπὸ τὸν Θεόν ἄν θὰ σωθῇ ἢ θὰ καταδικασθῇ. "Ηθελε νὰ ἐπιβάλῃ μεγαλύτεραν αὐστηρότητα εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Κατήργησε τὸν κλῆρον καὶ ὥρισε νὰ διοικοῦν τὴν ἐκκλησίαν οἱ γέροντες τῆς κοινότητος (πρεσβύτεροι). Διὰ τοῦτο ἡ καλβινικὴ ἐκκλησία ὀνομάζεται Πρεσβυτεριανή.

Εἰς τὴν Γενεύην ὁ Καλβῖνος ἀπέκτησε δικτατορικὴν ἔξουσίαν, διωργάνωσε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν κοινότητα

καὶ ἐκανόνισε τὸν δημόσιον καὶ ἴδιωτικὸν βίον. Ἀπηγόρευσε τοὺς χοροὺς, τὰ παιγνίδια, τὰς διασκεδάσεις, ὥρισε τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν τροφήν, ἔκλεισε τὰ θέατρα καὶ τὰ καπηλεῖα, καὶ ὑπεχρέωσεν, ὅσους δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθοῦν, νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν.

‘Ο Καλβίνος ἦτο ἐμπαθής καὶ μισαλλόδοξος, ὅσον ὁ χειρότερος τῶν ἱεροεξεταστῶν. Συνέλαβε μὲν δόλον τὸν Ἰατρὸν Σερβέ (Michel Servet), ὁ ὅποιος εἶχε γράψει κατὰ τοῦ δόγματος τῆς Ἀγίας Τριάδος καὶ τὸν ἔκαυσε (1553).

‘Η μεταρρύθμισις τοῦ Καλβίνου διεδόθη εἰς τὰς νεολατινικὰς χώρας, ἵδιως εἰς τὴν Γαλλίαν, καθὼς καὶ εἰς τὰς Κάτω Χώρας, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ λαὸς δὲν ἤθελε κυρίως θρησκευτικὸν νεωτερισμὸν καὶ οἱ βασιλεῖς κατεδίωξαν ἀμειλίκτως τὴν αἵρεσιν, ἡ ὅποια ἦπειλει νὰ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Μολαταῦτα, ἡ μεταρρύθμισις ἀπέκτησε θερμούς δόπαδούς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γαλλίας, ἵδιως εἰς τὰς πόλεις καὶ μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων. Οἱ Καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἀνέπτυξαν ζωηρὰν δρᾶσιν καὶ ὀνομάσθησαν Οὐγγένοτοι (Huguenots).

Θ

Η μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σκωτίαν

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου τὰ πνεύματα ἡσαν ἀπὸ μακροῦ προπαρεσκευασμένα διὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταβολήν, τὴν μεταρρύθμισιν εἰσήγαγεν ὁ δραστήριος καὶ ἴδιότροπος βασιλεὺς Ἐρρίκος ὁ Ή'. Οὐ 'Ἐρρίκος ἥθελε νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγόν του Αἰκατερίνην τῆς Ἀραγωνίας, θείαν τοῦ Καρόλου Ε', καὶ νὰ συζευχθῇ μίαν κυρίαν τῶν τιμῶν, τὴν "Ανναν πρόλευν (Boleyn). Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲ Πάπας παρεῖλκε τὴν ύπόθεσιν, ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀνεξάρτητον καὶ ἔαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1531).

Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν διῆλθε σειρὰν περιπτειῶν. 'Οριστικὴν μορφὴν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς περιφήμου βασιλίσσης Ἐλισάβετ, θυγατρὸς τοῦ Ἐρρίκου Ή' καὶ τῆς Ἀννας Μπόλεϋν. Οὐ βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι διετηρήθησαν, εἰσῆχθη ἡ λειτουργία εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἐνῷ κατὰ τὰ ἄλλα ἔγινε δεκτὸν τὸ καλβινικὸν δόγμα. Ἄλλὰ συγχρόνως διετηρήθησαν τύποι τινὲς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ σταυρός, τὸ δργανον, ἡ στολὴ τῶν ιερέων κλπ. Τοιουτορόπως διεμορφώθη ἡ ἀγγλικὴ Ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία.

Ἡ Σκωτία εἰσήγαγε ριζικώτεραν μεταρρύθμισιν. Κατήργησε τοὺς ἐπισκόπους καὶ ὄλους τοὺς ἔξωτερικοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι ὑπενθύμιζον τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ σκωτικὴ ἐκκλησία διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Γενεύῃ καλβινικῆς (πρεσβυτεριανή).

Ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν καὶ σκωτικὴν ἐκκλησίαν ἀπεσχίσθησαν δύο ὁμάδες αὐστηροτέρων μεταρρυθμιστῶν, οἱ Πουριτανοὶ καὶ οἱ Ἀνεξάρτητοι, οἱ ὅποιοι ἀπέρριπτον πᾶσαν τελετὴν καὶ ἐδέχοντο ἰσότητα μεταξὺ τῶν πιστῶν.

Ἡ Ἰρλανδία ἔμεινε καθολικὴ καὶ οὕτως εἰς τὴν ἔθνικὴν διαφορὰν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσετέθη καὶ ἡ θρησκευτικὴ.

Σ

Η ἀντιμεταρρύθμισις

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν προεκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὅποια ἥγερθη μετ' ὀλίγον, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν αἵρεσιν. Οὕτως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰώνος ἤρχισε

ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὅποιαν δνομάζουν 'Αντιμεταρρύθμισιν ἢ Καθολικὴν μεταρρύθμισιν. Ὡς μέσα διὰ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν ἐπίθεσιν ἔχρησίμευσαν εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν:

1) Ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος, ἡ ὅποια συνῆλθεν εἰς τρεῖς περιόδους, ἀπὸ τὸ 1545 - 1563, διετύπωσε τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς ἑνιαῖον σύστημα καὶ ἐξῆρε σκοπίμως τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἡ καθολικὴ ἐκκλησία διεφώνει πρὸς τὴν διαμαρτυρομένην. Ἀνεγνώρισε τὸν Πάπαν ἀνώτερον τῶν συνόδων καὶ ἐνέκρινε τὴν δίωξιν τῶν αἵρετικῶν.

2) Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουΐτῶν (Societas Jesu, 1540), τὸ ὅποιον ἴδρυσεν ὁ Ἰσπανὸς Λούόλα (Loyola), ὀργανώσας αὐτὸ στρατιωτικῶς. Οἱ Ἰησουΐτης εἶναι καλόγηρος καὶ συγχρόνως στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας. Ἐκτὸς τῶν μοναχικῶν ἀρετῶν, τῆς πενίας καὶ τῆς παρθενίας, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἀρετὴν τῆς ὑπακοῆς, τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς (ὡς πτῶμα) πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος καὶ πρὸς τὸν Πάπαν. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τάγματος, ὑπῆρξε καταπληκτική. Προτοῦ συμπληρωθῇ αἱών, οἱ Ἰησουΐται εἰχον ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλην τὴν Εύρωπην. Ἐπειδὴ δὲ ἀντελήθησαν ὅτι ἰσχυρὸν ὅπλον ἦτο ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας, κατώρθωσαν νὰ λάβουν εἰς χειρὰς των μέγα μέρος τῆς ἐκπαίδευσεως τῆς Εύρωπης.

3) Ἡ Ἱερὰ Ἔξετασις (Inquisitio). Ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἔξ καρδιναλίους καὶ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Κατηρτίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς Ἰσπανίας, τὸ ὅποιον εἶχον χρησιμοποιήσει οἱ Βασιλεῖς τῆς χώρας ταύτης πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀνυποτάκτων φεούδαρχῶν καὶ βραδύτερον πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀλλοδόξων, ἔβραίων, μωαμεθανῶν, διαμαρτυρομένων. Κατεδίκαζεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τοὺς ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὴν ὄρθην πίστιν. Ἡ ἀπάνθρωπος αὐτὴ πρᾶξις ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἔξοχὴν θεάρεστος, ἔργον πίστεως (actus Fidei, ἔξ οὗ τὸ Ἰσπανικὸν autodafé), καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὸν καταδικαζόμενον, διότι οὗτος διὰ τῆς προσκαίρου βασάνου ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν αἰώνιαν καταδίκην. Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκτύπωσιν συγγραμμάτων ὃνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως ἢ ἀπηγόρευε τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν ἀνάγνωσιν ὥρισμένων βιβλίων. Ἐκ τούτων

προιζήλθον οἱ Πίνακες ἀπηγορεύενται νων βιβλίων (Indices librorum prohibitorum ή ἀπλῶς Index) πίνακες, δηλαδή, εἰς τοὺς ὅποιους ἀνέγραφε καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ ἀναγράφῃ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὰ ἀνεπιθύμητα συγγράμματα. Ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις διέπραξε φρικτὰς ὁγριότητας καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Πλὴν τῶν ἔξωτερικῶν τούτων ἀμυντικῶν μέτρων, ἔγινε βαθύτερα μεταβολὴ εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν μεταρρύθμισιν εἶχεν ως ἀποτέλεσμα τὴν ἀφύπνισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος εἰς τὸν καθολικὸν κόσμον. Ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τούτου βλέπομεν εἰς τὴν τέχνην καὶ τὴν λογοτεχνίαν τῶν μετὰ τὴν μεταρρύθμισιν χρόνων, εἰς τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς, ιδίως εἰς τὸν νέον, τὸν βαρύν καὶ ἐπιβλητικὸν ρυθμὸν τῶν ναῶν, τὸν λεγόμενον Μπαρόκ, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν, τῆς ὅποιας κορύφωμα είναι ἡ «Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ» τοῦ Τάσσο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I. ΚΑΘΟΛΙΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑΙ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

‘Η μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης (Πυρίτις - Πεζὸς στρατὸς)

ΑΤΑ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἔγιναν δύο σημαντικοὶ νεωτερισμοὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἡ χρησιμοποίησις τῆς πυρίτιδος διὰ πολεμικούς σκοπούς καὶ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ διὰ τοῦ μισθοφορικοῦ πεζικοῦ.

“Αλλοτε ἐπίστευον γενικῶς, ὅτι οἱ Σῖναι ἀνεκάλυψαν τὴν πυρίτιδα καὶ ὅτι ἀπ’ αὐτοὺς τὴν παρέλαβον οἱ Ἀραβεῖς καὶ μετέδωσαν αὐτὴν εἰς τὴν Εὐρώπην. Σήμερον πολλοὶ παραδέχονται ὅτι εἴναι ἐφεύρεσις τῶν Εύρωπαίων καὶ συνδέουν αὐτὴν μὲ τὸ οὐγρὸν ἢ ἐλληνικὸν πῦρ τῶν Βυζαντινῶν, τὸ ὅποιον ἦτο μεῖγμα ρητίνης, νίτρου καὶ θείου.

Τὸν 13ον αἰῶνα εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπεχείρησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν δύναμιν τῆς πυρίτιδος, διὰ νὰ ἐκσφενδονίζουν βλήματα, καὶ κατεσκευάσθη νέον ὅπλον, ἀπὸ σίδηρον καὶ ὀρείχαλκον, τὸ τηλεβόλον ἢ μποράρδα (canon, bombarde), τὸ ὅποιον ἔγινε γνωστὸν τὸν 14ον αἰῶνα εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης.

Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ ἐφωδίασαν μὲ τροχούς, τέσσαρας κατ’ ἄρχας, βραδύτερον δύο.

‘Αργότερα κατεσκεύασαν πυροβόλα τῆς χειρός, εἶδος μικροῦ τηλεβόλου (piouquet), τὰ ὅποια ὅμως ἥσαν βαρέα καὶ δύσχρηστα, ὥστε ἐπὶ μακρὸν τὸ δόρυ ἐμεινε τὸ κυριώτερον ὅπλον. Κατὰ

τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος μόλις τὸ ἥμισυ τοῦ πεζικοῦ ἦτο ἐφωδιασμένον μὲ πυροβόλα ὅπλα. Δέν ἥργησεν ὅμως νὰ φανῇ ὅτι τὸ πυροβολικὸν θὰ ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ἡδη κατὰ τὸν Ἐπταετῆ πόλεμον τὸ τηλεβόλον ἐβοήθησε τοὺς Ἀγγλους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ βραδύτερον τοὺς Γάλλους, διὰ νὰ τοὺς ἐκδιώξουν.

Τὸ πυροβόλον ἀνεστάτωσε τὴν πολεμικὴν τέχνην, διότι τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὅπλα δὲν ἔξησφάλιζον πλέον τοὺς πολεμιστὰς καὶ ἐπεσαν εἰς ὁχρηστίαν. Ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία δὲν ἦτο ἀποτελεσματικὴ καὶ οἱ ἀγέρωχοι ἵπποτοι πύργοι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὴν δύναμιν τῶν τηλεβόλων. Ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ παρακμὴ τοῦ στρατοῦ τῶν εὐγενῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυρία δύναμις ἦτο τὸ ἵππικόν.

‘Η ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας

Ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πλούτου, προεκάλεσεν οὔσιώδη πολιτικὴν μεταβολήν. Εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ ἡγεμόνες, διαθέτοντες ἀφθονώτερα χρήματα διὰ τῆς τακτικῆς φορολογίας, κατήρτισαν στρατὸν ἀπὸ μισθοφόρους χωρικούς, δ ὅποιος ἐφάνη ἀποτελεσματικότερος ἀπὸ τὸ ἵππικόν. Ἰσχυροὶ διὰ τοῦ χρήματος καὶ τοῦ στρατοῦ οἱ ἡγεμόνες ἥθελησαν νὰ παραμερίσουν πάντα περιορισμὸν τῆς ἔξουσίας των καὶ νὰ κυβερνήσουν αὐταρχικῶς.

Διὰ τοῦ μονίμου στρατοῦ οἱ βασιλεῖς συνέτριψαν τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν. Ἐπεβλήθησαν δηλαδὴ εἰς τοὺς φεουδάρχας καὶ εἰς τὰς ὄργανώσεις (κοινότητας καὶ ἀντιπροσωπείας τῶν τάξεων), αἱ ὅποιαι κατὰ τὸν Μεσαίωνα παρενέβαινον εἰς τὴν διοίκησιν. Ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς φεουδαρχίας. Γενικῶς ὅμως οἱ ἀρχοντες μεγάλου εἴτε μικροσκοπικοῦ κράτους εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐπέμενον νὰ κυβερνήσουν αὐταρχικῶς, χωρὶς περιορισμὸν τῆς ἔξουσίας των. Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων ἥρχισε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ Ἀπόλυτος Μοναρχία.

Τὸ παράδειγμα ἔδωσαν οἱ, μικροὶ ἡγεμόνες καὶ τύραννοι τῆς Ἰταλίας· καὶ εἰς εύρυτέραν κλίμακα τὸ ἡκολούθησαν οἱ κυβερνῆται τῶν μεγάλων κρατῶν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρῶτοι τὸν 15ον

αἰῶνα ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἡ κολούθησαν ἄλλοι ἡγεμόνες, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἀγγλίας κλπ.

‘Η ἀπόλυτος μοναρχία ἦτο κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα τὸ Ἰδανικὸν διὰ τοὺς διανοούμενους, διότι ἔθετε τέρμα εἰς τὴν μεσαιωνικήν διάσπασιν τῆς ἔξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἀπήλλασσε τὴν χώραν ἀπὸ τὸ πλήθος τῶν μικρῶν τυραννίσκων.

Δυναστικὰ καὶ Ἐθνικὰ κράτη

‘Η νέα αὐτὴ κατάστασις προεκάλεσε μεγάλην μεταβολὴν εἰς τὴν σύστασιν τῶν κρατῶν. Τὸν Μεσαίωνα, καθὼς γνωρίζομεν, ἐπεβλήθησαν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθολικαὶ ὑπερεθνικαὶ ἔξουσίαι, ἀρχοντες δηλαδή, οἱ ὅποιοι ἔξουσίαζον λαῶν διαφέροντας εἰς τὴν γλώσσαν, τὴν θρησκείαν κλπ. Τὸ ἔθνικὸν αἰσθῆμα δὲν ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ὡς διακριτικὸν γνώρισμα τῶν λαῶν ἔχρησίμευεν ἢ θρησκεία.

Εἰς τὴν Δύσιν λοιπόν, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Δυτικῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀρχηγὸς τῶν χριστιανικῶν λαῶν ἔμεινεν ὁ Πάπας. Ἰσχυροὶ ἡγεμόνες ὅμως ἐπεχείρησαν νὰ ἀνασυστήσουν τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, ὅπως ὁ Κάρολος Μέγας τῆς Γαλλίας (800) καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους (ἀπὸ τὸ 962). Αἱ δύο ἔξουσίαι, αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ Πάπας, διετέλεσάν εἰς διαρκεῖς ἔριδας. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας ἀπέκτησαν κατὰ καιρούς μεγάλην ἐπιβολὴν καὶ ἔξουσίασαν πολλὰς χώρας, ίδιως τὴν Ἰταλίαν.

‘Απὸ τοῦ 13ου ὅμως αἰῶνος αἱ ὑπεράνω τῶν ἔθνῶν ἔξουσίαι αύται ὑποχωροῦν. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἔξασθενεῖ διὰ τῆς ἐπεκτάσεως καὶ ἐνισχύσεως τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ μετὰ τὴν ἔξαφάνισιν τῆς οἰκογενείας τῶν Στάουφεν (1250) ἡ ἔξουσία τῆς καταντᾷ σκιώδης. Οἱ Πάπαις, πρόσφυξ ἢ αἰχμάλωτος τῶν Γάλλων βασιλέων εἰς τὴν Ἀβινιόν (ἀπὸ τοῦ 1309 - 1377), βλέπει νὰ διαλύεται τὸ ὄνειρον τῆς παγκοσμίου μοναρχίας.

‘Απὸ τὰ ἔρείπια τῶν μεσαιωνικῶν ἔξουσιῶν, προβάλλει ἡ ὅρμὴ τῶν λαῶν νὰ συγκροτηθοῦν εἰς ἔθνικὰ κράτη. Ἀσθενής ἀκόμη καὶ

ἀκαθόριστος ἡ τάσις αὐτή, ἐμπλέκεται κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὰ κωλύματα. Τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων ἀλλαχοῦ βοηθοῦν τὴν κίνησιν, ἀλλαχοῦ ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτήν. Ἀποτελεσματικὴ εἶναι εἰς ὀρισμένας χώρας, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Ἀγγλίαν, αἱ ὅποιαι συμπληρώνουν τὴν ἔθνικήν των ἔνωσιν καὶ ἀναπτύσσονται εἰς μεγάλα κράτη. Ἀνυπέρβλητα προσκόμματα συναντῷ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν.

Ἐξακολουθοῦν ὅμως οἱ ἡγεμόνες νὰ θέτουν τὰ δυναστικὰ συμφέροντα ὑπεράνω τοῦ συμφέροντος τῶν λαῶν. Χῶραι καὶ λαοὶ κληρονομοῦνται, δίδονται ὡς προΐξ, ἢ ἀνταλλάσσονται εἴτε προσαρτῶνται διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὄπλων. Ἡ Εύρωπη λοιπὸν ταράσσεται ἀπὸ δυναστικοὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι περιπλέκονται πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διενέξεις καὶ τὸ σύνολον τῶν συγκρούσεων αὐτῶν δίδει τὴν χαρακτηριστικὴν μορφὴν εἰς τὸν 16ον αἰώνα.

6 ΙΙ. ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία

Προέλευσις. Ἡ Γερμανία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, τῶν ὅποιων οἱ ἡγεμόνες εἶχον διαφόρους τίτλους (βασιλεῖς, δοῦκες, κόμιτες κλπ.). Τὸν 10ον αἰώνα, πρὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ούγγρων, οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἥσθιανθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἔνωθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἀρχοντα, ὁ ὅποιος νὰ διευθύνῃ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐξέλεξαν τὸν ἰσχυρότατον ἡγεμόνα τῆς ἐποχῆς, τὸν Ἐρρίκον τῆς Σαξονίας, ὃς ἀνώτατον ἀρχοντα τῆς Γερμανίας (919 - 936). Ἀπὸ τότε τὰ γερμανικὰ κράτη ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀγία Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους. Οἱ σημαντικώτεροι γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἐππάτα τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρχὰς, βραδύτερον ὀκτώ, οἱ καλούμενοι ἐκλέκτορες, ἔξελεγον ἑκάστοτε ὡς αὐτοκράτορα ἔνα ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, τὸν ἰσχυρότερον συνήθως, ὁ ὅποιος ἔξηκολούθει νὰ εἶναι ἡγεμὼν τῆς ἐπικρατείας του μὲ τὸν πολαιὸν τίτλον του καὶ συγχρόνως εἶχε τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα.

Οἱ Ἀψύργοι. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἐνῷ κατὰ

τούς τελευταίους αιώνας τῶν μέσων χρόνων εἶχε περιπέσει εἰς ἀφάνειαν, ἥρχισε πάλιν νὰ ἀκμάζῃ κατὰ τὸν 16ον αἰώνα, μὲ τοὺς Ἀψβουργούς ἐπὶ κεφαλῆς.

Ἄπὸ τὸ τέλος δηλαδὴ τοῦ 14ου αἰώνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἑκλέγουν αὐτοκράτορας κανονικῶς πρίγκιπας ἀπὸ τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον (Habsburg). Οἱ Ἀψβουργοί ἦσαν ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας καὶ εἶχον τὸν τίτλον τοῦ ὀρχιδουκός. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 16ου αἰώνος ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος ἔγινε κύριος ἐκτεταμένων χωρῶν διὰ κληρονομίας καὶ πρὸ πάντων δι' ἐπιτυχῶν ἐπιγαμιῶν.

Μαξιμιλιανὸς Α' (1493 - 1519), εὐφυής καὶ δραστήριος, ἥτο ἄξιον τέκνον τῆς Ἀναγεννήσεως. Μορφωμένος, κομψός, εὐγλωττός, συγγραφεὺς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων, καλὸς στρατηγὸς καὶ δημοφιλής, ἔλαβε διὰ τοῦ γάμου του μὲ τὴν κληρονόμον τῆς Βουργουνδίας (Bourgogne) ὡς προΐκα τὸ Ἀρτοά, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν, τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (Franche Comté). Νυμφεύσας τὸν υἱόν του Φίλιππον μὲ τὴν Ἰωάνναν τὴν Τρελλήν, κληρονόμον τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, κατώρθωσε νὰ περιέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του ἡ Ἰσπανία, ἥ μεσημβρινὴ Ἰταλία καὶ ἥ Ἀμερική. «Ἄς κάμουν πόλεμον ἄλλοιοι» σύ, εύτυχὴς Αὐστρία, νυμφεύου! » ἔλεγε λατινικὸν ἐπίγραμμα τῆς ἐποχῆς (della gerant alii, tu, felix Austria, nube).

Κάρολος Ε' (1519 - 1556). 'Ο Κάρολος Ε', υἱὸς τῆς Ἰωάννας τῆς Τρελλῆς καὶ τοῦ Φιλίππου, υἱοῦ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας 16 ἑτῶν. "Οταν μετ' ὀλίγον ἔχήρευσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ὁ θρόνος τῆς Γερμανίας, οἱ ἑκλέκτορες ἔσπευσαν νὰ ἑκλέξουν αὐτόν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν Φραγκίσκον Α' τῆς Γαλλίας, ὁ δόποιος ἥτο συνυποψήφιος, ὡς συγγενεύων ἐπίστης πρὸς τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον.

'Ο Κάρολος ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ε' (Carolus Quintus, Charles Quint) ἔγινεν ὁ πρῶτος ἥρως τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀψβουργῶν. 'Υπερήφανος, ψυχρός, ὑπολογιστικός, ὑποκριτής, πείσμων ὅμως, τολμηρὸς καὶ σταθερὸς εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς τύχης, εἶχε θαυμαστὴν εὐκολίαν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ χάρισμα τῆς γλωσσομαθείας. 'Ωμίλει τὴν γλῶσσαν ὅλων τῶν ὑπηκόων του, γερμανικά, Ἰσπανικά, Ἰταλικά, φλαμανδικά, τσεχικά καὶ οὐγγρικά.

Αἱ κτήσεις του ἦσαν ἀπέραντοι. 'Ως βασιλεὺς τῆς Ἰσπανί-

ας ἔξουσίαζε τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Νεάπολιν καὶ Σικελίαν καὶ τὰς ἀπεράντους κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς, ἐπίσης τὰς Κάτω Χώρας, τὰς κτήσεις τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας· ως ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας τὰς κληρονομικὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, τὴν Αὐστρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν ἀπὸ τοῦ 1526 τὸ βασίλειον τῆς Ούγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας, καὶ ἦτο συγχρόνως αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Δικαίως ἔλεγον ὅτι εἰς τὸ κράτος του ὁ ἥλιος δὲν δύει.

Ἡ βασιλεία του συνέπεσε μὲν ἔξαιρετικῶς δραματικὰ γεγονότα, τὴν διάδοσιν τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν προέ- (Τιτσιάνο—Μαδρίτη, Μουσείον Πράντο) λασιν τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Εὐρώπην. Αἱ κυριαρχικαὶ καὶ κατακτητικαὶ τάσεις του ἀφ' ἐτέρου ἐδημιούργησαν μεγάλης σημασίας γεγονότα εἰς τὴν Εὐρώπην.

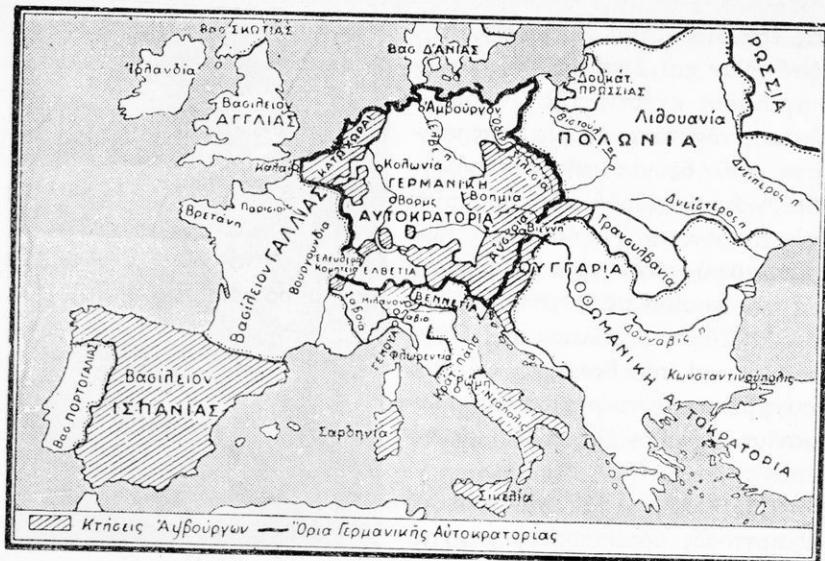
Τὸ δνειρὸν τοῦ Καρόλου ἦτο νὰ κάμη τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ σχέδιά του ἀνησύχησαν τοὺς γείτονας, περιῆνθεν εἰς μακρὸν πόλεμον πρὸς τὸν Φραγκίσκον Α' τῆς Γαλλίας, προεκάλεσε συνασπισμὸν ἐναντίον του, ἢ δὲ θρησκευτικὴ πολιτικὴ του ἐξήγειρε σειρὰν ἐσωτερικῶν ταραχῶν εἰς τὴν Γερμανίαν.

Οἱ Κάρολοις δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς του, κατελήφθη ἀπὸ μελαγχολίαν, ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐμοίρασε τὸ κράτος του μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Φερδινάνδου καὶ τοῦ υἱοῦ του Φιλίππου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ τιρῶτος ἔλαβε τὴν Γερμανίαν καὶ ὁ δεύτερος τὴν Ἰσπανίαν. Ἐξηκολούθησεν ὅμως νὰ διευθύνῃ ἀπὸ τὰ παρασκήνια.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου Φερδινάνδος Α' (1558 - 1564), Μαξιμιλιανὸς Β' (1564 - 1570) καὶ Ροδόφος Β' (1576 -

35. Κάρολος Ε'

36. 'Η Εύρωπη καὶ ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε'

1612) ὑπῆρχαν ὀλιγώτερον φιλόδοξοι καὶ ὀλιγώτερον λαμπροί, ἐκβέρνησαν ὅμως μὲ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν. Εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἦσαν ὀλιγώτερον φανατικοί. 'Ο Μαξιμιλιανὸς Β', ἀνεκτώτερος καὶ μὲ εὐρύτερον πνεῦμα, ἐπροστάτευσε τοὺς καλλιτέχνους καὶ τοὺς λογίους.

Γ α λ λ í α

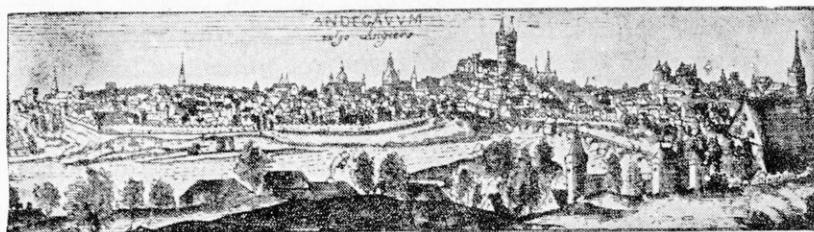
Σύστασις τοῦ Κράτους. 'Η Γαλλία εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κατοικῆται ἀπὸ δόμοιογενῆ πληθυσμόν. 'Ο βασιλικὸς οἶκος δὲν εἶχε διακοπήν, ἀλλὰ ἔδωσε σειρὰν ἐπιβλητικῶν βασιλέων, ώστε εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν ἐπῆλθε παράλυσις τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας, ὅπως ἔγινε τοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν. 'Η χώρα τούναντίον συνεσφίγγετο περὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑκατονταετοῦ πολέμου (1453) ἔξαιρετικὰ γεγονότα ἐνίσχυσαν τὴν ἔξουσίαν τῶν γάλλων βασιλέων.

Οἱ βασιλεῖς τοῦ 15ου αἰῶνος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 15ου αἰῶνος σειρὰ δραστηρίων βασιλέων ἐθεμελίωσε τὴν βα-

σιλικήν ἔξουσίαν εἰς τὴν Γαλλίαν. 'Ο Κάρολος Ζ' (1422 - 1461), ἐνῷ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν "Ἀγγλῶν εἶχε δεῖξει ἀσύγγνωστον χαλαρότητα, ἐφάνη δραστήριος καὶ δργανωτικὸς μετὰ τὴν εἰρήνην. "Ἐλαβεν δόστοὺς συμβούλους καὶ, στηριζόμενος εἰς τὰ καλῶς ὠργανωμένα οἰκονομικά τοῦ κράτους, ἐδημιούργησε πρώτος μεταξύ τῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης μόνιμον στρατόν, καλῶς μισθιδοτούμενον, καὶ ἐγκατέστησε φρουροὺς εἰς δῆλην τὴν χώραν. 'Ἐπέβαλε φόρους χωρὶς νὰ ζητῇ τὴν ἔγκρισιν τῶν γενικῶν τάξεων. Διὰ συμβάσεως ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα. 'Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του νὰ Γαλλία παρουσιάσθη τὸν ἰσχυρότερον στρατιωτικῶς κράτος τῆς Εὐρώπης.

Τὴν προσπάθειάν του ἔξηκολούθησεν δὲ υἱός του Λουδοβίκος ΙΑ' (1461 - 1483), σιληρὸς καὶ ὑπουρος, δῆπος δὲ πατέρος του, νευροπαθής, φιλόδοξος καὶ ἐκδικητικός, ἔκαμεν ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ τῶν ἰσχυρῶν εὐγενῶν τῆς χώρας, οἱ δῆποιοι διωργάνωσαν πολλὰς συνωμοσίας καὶ ἔξεγέρσεις ἐναντίον του. 'Ο Λουδοβίκος ἐκινδύνευσεν, ἀλλὰ διὰ τῆς διπλωματίας του κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ. 'Ἐξωλόθρευσε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, τέλος τὸν ἰσχυρὸν καὶ ἐπικίνδυνον δοῦκα τῆς Βουργουνδίας Κάρολον (Charles le Téméraire) καὶ συνήνωσε τὰς κτήσεις του μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ στέμματος. 'Εβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἐδιπλασίασε τὰ εἰσοδήματα τοῦ δημοσίου δι' ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν. 'Απεμάκρυνε τοὺς συμβούλους καὶ ἐκυβέρνησε προσωπικῶς καὶ αὐταρχικῶς. Κλῆρος, εὐγενεῖς, ὀστοί καὶ λαὸς ἐδοκίμασαν τὴν ἐπιβολὴν τῆς αὐθαιρεσίας του. 'Ο Λουδοβίκος ήτο ἐπίφοβος, ὅχι ὀγκαπητός.

37. Πόλις τῆς Γαλλίας τοῦ 16ου αἰῶνος
(Η 'Ανζέ, Angers, Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς)

38. Φραγκίσκος Α'
(Παρίσιι, Μουσεῖον τοῦ Λούβρου)

Φραγκίσκος Α' – Ερρίκος Β'. Ο Φραγκίσκος Α' (1515 - 1547), ήτο φιλομάθης, ταχὺς εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ ἀνῆλθε νεώτατος εἰς τὸν θρόνον. Η βασιλεία του εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὄνομαστοτέρας τῆς γαλλικῆς ἱστορίας, διότι συνέπεσεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, διὰ τὴν δποίαν ἐφρόντισε μὲ ἀγάπην. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καὶ ἡ Αὔλὴ ἔλαβον μεγίστην λαμπρότητα. Ὄνομαστὸς ἔγινε διὰ τοὺς μακροὺς καὶ περιπτειώδεις πολέμους του πρὸς τὸν Κάρολον Ε', τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, καὶ διὰ τὴν συνεννόησιν μὲ τὸν περίφημον Σουλτάνον τῶν Τούρκων Σουλεϋμᾶν τὸν Μεγαλοπρεπῆ.

Ο νίος του 'Ερρίκος Β' (1547 - 1559) ήτο ὀλιγώτερον λαμπρός, ἀλλὰ σοβαρώτερος καὶ ἔξηκολούθησε μὲ μεγαλυτέραν ἐπιτύχιαν τοὺς πολέμους τοῦ πατρός του. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βρετανῆς, τοῦ Μέτσ, τῆς Τούλ, καὶ τοῦ Καλαί, τὸ δποίον ἀφήρεσε τελειωτικῶς ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους, ἔδωσε μεγάλην συνοχὴν εἰς τὴν Γαλλίαν. Η διοίκησις ἡσκεῖτο διὰ τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως

'Η ἀπολυταρχία ἔγινεν ἡπιώτερα ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου Η' (1483 - 1498) καὶ Λουδοβίκου Β' (1498 - 1515). Στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἴσχυος τῆς χώρας, οἱ δύο ἥγεμόνες ἐσκέφθησαν δι' ἔξωτερικάς κατακτήσεις, ἵδιως εἰς τὴν Ἰταλίαν. 'Αλλ' ἡ πολιτική των αὐτὴν περιέπλεξε τὴν Γαλλίαν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Πάπαν, τὸν αὐτοκράτορα καὶ βραδύτερον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Οι Ἰταλικοὶ πόλεμοι διήρκεσαν 21 ἔτη (1494 - 1515), ἔξετροχίασαν τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας καὶ ἐσπατάλησαν ἀσκόπως καὶ ἐπιβλαβῶς τὴν δύναμιν τῆς χώρας.

εις τὸ κέντρον καὶ διὰ τῶν συμβουλίων τῶν νομαρχῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ δικαιοσύνη, ἡ φορολογία καὶ τὸ δικαίωμα πολέμου περιῆλθον δλίγον κατ' δλίγον εἰς τὸν βασιλέα.

Απὸ τοῦ 1461 μέχρι τοῦ 1560, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνὸς αἰώνος, ἡ Γαλλία ἔγινεν αὐστηρῶς συγκεντρωμένον κράτος. Ἡ φεουδαρχία, ἡ δποία κατὰ τὸν Μεσαίωνα διέσπα τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἔχασε τὴν δύναμιν της. Διὰ τοῦτο τὸ γαλλικὸν κράτος κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς σκληρὰς δοκιμασίας τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος.

Ι σ π α ν i α

Προέλευσις. Οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τῆς χερσονήσου Ἱβηρεῖς ἔξελατινίσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Βησιγότθοι, οἱ δποίοι τὸν καιρὸν τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως τῶν γερμανικῶν λαῶν κατέλαβον τὴν χώραν, ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς παλαιοὺς κατοίκους, ὥστε οἱ Ἰσπανοὶ ἔξακολουθοῦν μέχρι σήμερον νὰ δミλοῦν μίαν ἀπὸ τὰς νεολατινικὰς γλώσσας.

Τὸν 8ον αἰῶνα ἥλθον οἱ Ἀραβεῖς, ἐνίκησαν τοὺς Βησιγότθους, κατέλαβον τὰ εύφορώτερα μέρη τῆς χώρας καὶ περιώρισαν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὰς ὁρεινὰς περιοχάς. Ἐκεῖ οἱ χριστιανοὶ ἴδρυσαν κράτη, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς πολεμιστάς, καὶ διετέλουν εἰς διηνεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς Ἀραβαῖς, ὅπως ὡνομάσθησαν οἱ ἀφρικανοὶ ἐπιδρομεῖς.

Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγον τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκαλλιέργησαν μὲ ἐπιμέλειαν τὴν γῆν, εἶχον ἔξαρτον σύστημα ὑδρεύσεως, προϊγάγον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἔκτισαν ἔξαιρέτους οἰκοδομάς, ὅπως τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρενάδαν (13ος αἰών.).

Τὸν 11ον αἰῶνα διελύθη τὸ χαλιφᾶτον τῆς Κορδούνης καὶ πρῆλθον διάφορα μουσουλμανικὰ κράτη, τὰ δποία περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς ἄλληλα. Οἱ χριστιανοὶ ἤγεμόνες ἐπωφελήθησαν ἀπ' αὐτὸν καὶ ἔξέτειναν τὰς κτήσεις των πρὸς νότον. Ὁ πόλεμος τῶν χριστιανῶν τῆς Ἰσπανίας κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἦτο συμπαθής εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης, εἶδος σταυροφορίας, καὶ ἐνισχύετο ἀπὸ τὸν Πάπαν.

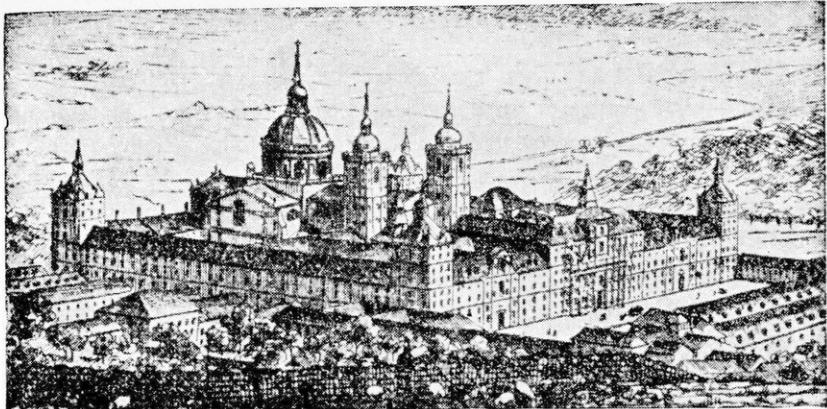
Ἡ ἐνωσις τῆς Ἰσπανίας. Ἰσαβέλλα - Φερδι-

ν ἀ ν δ ο σ. Τὸν 15ον αἰῶνα τὰ δύο χριστιανικά κράτη, τῆς Καστίλλης, καὶ τῆς Ἀραγωνίας, παρουσίαζον ἀρκετήν ἀνάπτυξιν. Ἡ βασιλισσα τῆς Καστίλλης Ἰσαβέλλα αὕτη ἐνεργητική, εὐσεβής, μὲ βλέψεις, αἱ ὄποιαι ἔφθασαν πέραν τῶν μικρῶν ἐδαφικῶν ἐπιτυχιῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδος ἡτο ρωμαλέος, δεξιός, πονηρός, καὶ φιλόδοξος. Οἱ δύο ἡγεμόνες συνεζεύχθησαν καὶ ἦνωσαν τὰ κράτη των (1469), δηλαδὴ τὰ τέσσαρα πέμπτα τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Ἀνέλαβον τότε μὲ περισσοτέρων διάθεσιν καὶ μεγαλύτερα μέσα τὸν ὅγωνα κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Ἐχρειάσθησαν δέκα ἔτη διὰ νὰ καταβάλουν τὴν ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν τῆς πρωτευούστης των Γρεναδας. Ἡ πτώσις τοῦ τελευταίου προπυργίου τῶν Μωαμεθανῶν (1492) εἶχε τεραστίαν ἀπήχησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἡτο μία ἀνακούφισις μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινούπολεως καὶ τὴν ἀνησυχητικὴν ἔξαπλωσιν τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Πάπας ὠνόμασε τὸν Φερδινάνδον Καθολικὸν.

Οἱ δύο βασιλεῖς, ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα, ἦνωσαν ὅλην τὴν χερσόνησον, πλὴν τῆς Πορτογαλίας, ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν των. Ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην ἀστικὴν τάξιν καὶ συνέτριψαν τοὺς εὐγενεῖς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐδημιούργησαν ἴδιαίτερον δικαστήριον, τὴν Ἱερὰν Ἑξάτασιν, τὸ ὄποιον κατεδίωξε τοὺς ἀνυποτάκτους φεούδαρχας.

Ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδηνία ἀνήκον ἀνέκαθεν εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀραγωνίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Φερδινάνδος κληρονομικῷ δικαιώματι κατέλαβε τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως, ἐνῷ ὁ Κολόμβος εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν Ἀμερικὴν. Ἐφάνη τότε ὅτι ἀνοίγεται εὐρὺν μέλλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ ὄποια πρόγματι ἔφθασεν εἰς μεγάλην λαμπρότητα ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τῶν δύο βασιλέων Καρόλου.

Κάρολος Α'. Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα κληρονόμον εἶχον μίαν κόρην, τὴν λεγομένην Ἰωάνναν τορελήν, τὴν διποίαν συνεζεύχθη (1496) ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Μαξιμιλιανοῦ Φίλιππος (βλ. σελ. 68). Τοιουτορόπειρος ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος, ἀπὸ τὸν διποίον κατήγετο ὁ Μαξιμιλιανός, ἔηπιλωθη καὶ εἰς τὸν Ἰσπανικὸν θρόνον. Ἀπὸ τὸν γάμον τοῦτον ἐγένητη τὸ 1500 ὁ διάσημος Κάρολος Α' (1516 - 1556), ὁ ὄποιος τὸ

39. Τὸ Ἐσκουριάλ

1519 ἔξελέγη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ὡς γόνος τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, καὶ ἔγινεν ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Πέμπτος (βλ. σελ. 68). Συνήνωσε μὲ τὰς κτήσεις τῆς Ἰσπανίας τὰς ἀπεράντους κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ἐπεδίωξε νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν.

Φίλιππος Β'. 'Ο Φίλιππος Β' (1556 - 1598), υἱὸς τοῦ Καρόλου καὶ διάδοχός του ἐπὶ τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, ἦτο ὁ πλουσιώτερος καὶ ἴσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς ἐποχῆς του εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐξουσίαζε, πλήν τῆς Ἰσπανίας, τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν), τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σικελίαν καὶ τὸ Μεδιόλανον καὶ κατεῖχεν ἀπεράντους χώρας εἰς τὴν Ἀμερικήν, διέθετε δὲ ὀφθόνους πόρους, στρατὸν καὶ στόλον.

Ψυχρὸς καὶ δυσπρόσιτος, ἐργαστικὸς εἰς ἄκρον ὡς ὁ πατέρων του, βραδὺς ὅμως εἰς τὴν ἐργασίαν δύσσον καὶ εἰς τὴν σκέψιν, ἔζησε μονήρη βίον εἰς τὰ δυναμαστὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἐσκουριάλ (Escorial), τὰ δποῖα ἔκτισεν ὁ ἴδιος. Προση λωμένος, δπως ὁ πατέρων του, εἰς τὴν καθολικὴν θρησκείαν, μὴ ἔχων ὅμως τὴν πολιτικότητα ἐκείνου, ἐνόμιζεν διτὶ ἐκτελεῖ θεάρεστον πρᾶξιν καταδιώκων τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. "Ελαβε ζωηρὸν μέρος εἰς τὰς θρησκευτικὰς διαμάχας τῆς ἐποχῆς, κατεδίωξε τοὺς ἀλλοδόξους πάσης ἀποχρώσεως εἰς τὸ κράτος του καὶ περιεπλάκη εἰς ἔξωτερικοὺς πολέμους, οἱ δποῖοι ἔζηντλησαν τὴν δύναμιν τῆς Ἰσπανίας.

‘Η διαμόρφωσις τοῦ κράτους. Τὰς περιόχας, αἱ δοποῖαι ἀποτελοῦν σήμερον τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ὡνόμαζον κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων Κάτω Χώρας. Εἰς τὴν πρώτην κατοικοῦν γαλλόφωνοι, εἰς τὴν δευτέραν δραστηρία καὶ ἐργατικὴ γερμανικὴ φυλή, ἡ δοποία διμιλεῖ κλάδον τῆς γερμανικῆς. ‘Η εὐνοϊκὴ θέσις τῆς χώρας εἰς τὴν ἐκβολὴν μεγάλων ποταμῶν (Ρήνου, Μάας, Σέλδε) καὶ τὸ σχεδὸν μονοπωλιακὸν μεταπρατικὸν ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπλούτισαν τὴν χώραν καὶ ἀνέπτυξαν εἰς αὐτὴν εὐπορίαν σαν ἀστικήν τάξιν. Αἱ Κάτω Χῶραι, ἀνήκουσαι εἰς τὸ στέμμα τῆς Βουργουνδίας, περιῆλθον δι’ ἐπιγαμίας εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ δι’ αὐτοῦ εἰς τὸν Φίλιππον Β’ τῆς Ἰσπανίας.

‘Η μεταρρύθμισις διεδόθη εἰς αὐτὰς ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἰδίως δὲ Καλβινισμὸς ἀπέκτησε φανατικοὺς ὄπαδούς.

‘Η ἀνεξαρτησία τοῦ Φιλίππου νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν, ὅπως ἀπεκάλει τὴν μεταρρύθμισιν, προεκάλεσε τὴν ἔξεγερσιν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας, ἐνῷ τὸ καθολικὸν Βέλγιον ἔμεινε πιστὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Αἱ ἐπτά βόρειοι ἐπαρχίαι ἐσχημάτισαν, τὸ 1579, τὴν Ἐνωσιν τῆς Ούτρεχτ καὶ, τὸ 1581, ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. ‘Η ἀνακήρυξις ἔχει μεγάλην σπουδαιότητα, διότι εἰς αὐτὴν πρώτην φοράν ἐμφανίζεται ἡ ἴδεα τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τοῦ ἡγεμόνος, καθὼς καὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστάσεως.

«Ο Λαός δὲν ἐπλάσθη χάριν τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλ’ ὁ ἡγεμὼν χάριν τοῦ λαοῦ, διότι χωρὶς τὸν λαὸν δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἡγεμών. »Εργον τοῦ ἡγεμόνος εἶναι νὰ κυριευῇ τοὺς ὑπηκόους μὲ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν καὶ νὰ τοὺς ἀγαπᾷ ὡς πατήρ τὰ τέκνα του... »Αν δὲν τοὺς μεταχειρίζεται κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀλλὰ ὡς δούλους, τότε πιαύει νὰ είναι ἡγεμών καὶ γίνεται τύραννος. Οἱ ὑπήκοοι του δῆμως ἔχουν τὸ δικαίωμα, μετὰ νόμιμον ἀπόφασιν τῶν ἀντιπροσώπων των, ἃν δὲν μένη πλέον δλλο μέσον νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τὸν τύραννον ἔξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν ζωὴν καὶ περιουσίαν, διὰ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν (Διακήρυξις ἐλευθερίας, 26 Ιουλίου 1581).

Αἱ ‘Ηνωμέναι· Ἐπαρχίαι, μετὰ μακρὸν καὶ περιπετειώδη ὀγῶνα δύδοικοντα περίπου ἑτῶν, ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνθήκης τῆς Βεστφαλίας (1648) ὡς ἀνεξάρτητον κράτος, τὸ

όποιον ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν καὶ ἐπικρατεστέραν ἐπαρχίαν ὡνομάσθη Ὀλλανδία.

Τὸ δόμοσπονδιακὸν σύστημα. Ἡ Ὀλλανδία ἔδωσεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ παράδειγμα τοῦ δόμοσπονδιακοῦ κράτους. Αἱ ἐπαρχίαι διετήρησαν τὴν αὐτοδιοίκησίν των, τὰς ἐπαρχιακὰς τάξεις, δηλαδὴ συμβούλιον ἀντιπροσωπείας τῶν πόλεων, καὶ τοὺς Διοικητὰς των. Τὴν ἀνωτάτην δύναμιν ἔξουσίαν τῶν ‘Ηνωμένων’ ἐπαρχιῶν εἶχον αἱ Γενικαὶ τάξεις, ὡς νομοθετικὴ ἔξουσία, καὶ τὸ ‘Ἀνώτερον Συμβούλιον μὲ τὸν Κυβερνήτην (Stathouder), ὡς ἐκτελεστική. Τὸ ἀξίωμα τοῦ Κυβερνήτου ἔγινε κληρονομικὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Ὀράνιας, τῆς δόμοιας οἵ ἀρχηγοὶ εἶχον προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ὡς διοικητὴς τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ὁ κυβερνήτης ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχων τῆς χώρας καὶ οἱ Ὀράνιοι ἀπέκτησαν ἡγεμονικὴν ἔξουσίαν.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος, ἡ ἀκμή. Εἰς τὸ νέον κράτος ἥκμασε τὸ ἐμπόριον, ιδίως τὸ μεταπρατικόν, καὶ αἱ τέχναι. Τὸ χρηματιστήριον τοῦ Ἀμστερνταμ (1609) ἔγινε μεγάλη χρηματογορά. Ἡ ἔξασθηνσις τῆς Ἰσπανίας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ὀλλανδοὺς νὰ ἰδρύσουν ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος. Ἰδρυσαν ἀποικίας εἰς τὴν Κεϋλάνην, εἰς τὰς νήσους τῆς Σόνδης, εἰς τὴν Νότιον Αφρικήν (Ακρωτήριον) καὶ εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Νέας Υόρκης ἔκτισαν τὸ Νέον Ἀμστερνταμ.

Δύο ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ ἐταιρεῖαι, ἰδρυθεῖσαι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰώνος, ἡ ‘Εταιρεία τῶν Ἀνατολικῶν’ ή νδιῶν (1602) καὶ ἡ ‘Εταιρεία τῶν Δυτικῶν’ ή νδιῶν (1621), 20.000 πλοῖα καὶ 168.000 ναυτικοί, μὲ τὸ Ἀμστερνταμ ὡς κέντρον, ὑπηρέτουν τὴν συγκοινωνίαν εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας τοῦ κόσμου.

‘Αποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς καὶ τῆς γνωριμίας τοῦ κόσμου ἦτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ ὀλλανδικοῦ λαοῦ ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἐβοήθησεν ἡ ἰδρυσις τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λάιντεν (Leiden), ὃπου ἐδίδαξεν ὁ περίφημος φιλόλογος καὶ νομικός Οὐγκός Γκρότιούς (Hugo Grotius), ὁ διποῖος ἀνενέωσε τὴν περὶ φυσικοῦ δικαίου διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Ελλήνων, ὡνειρεύετο τὴν Ενωσιν τῆς Εὐρώπης εἰς μίαν μεγάλην

‘Ομοσπονδίαν καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ κράτος εἰναι συμβόλαιον μεταξὺ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Εἰς τὴν Ὀλλανδίαν ἔζησεν ὁ Ἐβραῖος φιλόσοφος Σπινόζα, ὁ καταδικόμενος ἀπὸ τοὺς διοικητὰς τους, καὶ ἐκεῖ ἐδημιουργήθησαν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔξοχώτερα ἔργα ζωγραφικῆς.

8

Α γ γ λ ί α

Προέλευσις. Τὸ δραστήριον ἀγγλικὸν ἔθνος προτῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν παλαιοτέρων κατοίκων τῆς μεγάλης Βρετανίας, τῶν Βρεττανῶν, ἐκ τοῦ κελτικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μετὰ τοῦ ὄρμητικοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἵ δποιοὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος μ.Χ. μετηνάστευσαν ἀπὸ τὴν βόρειον Γερμανίαν εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν καὶ ιδρυσαν εἰς αὐτὴν διάφορα κράτη. Κατὰ τὰς ἀρχὰς ἦδη τῶν μέσων χρόνων οἱ Ἀγγλοί ήσαν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένοι.

Βραδύτερον ὑπέστησαν ἴσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Γάλλων, ιδίως ὅταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας (Γουλιέλμος ὁ κατακτητής, 1066) ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Διοίκησις. Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ’ ἡ βασιλεία ἔμεινε πάντοτε ἀρκετὰ ἴσχυρά, διότι ἡ ἀριστοκρατία οὐδέποτε ἔγινε κυρίαρχος εἰς τὴν χώραν καὶ οἱ κόμητες ήσαν μᾶλλον ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως.

Τὸ Κοινοβούλιον εἶναι τὸ ιδιάζον γνώρισμα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς Ἀγγλίας. Παρὰ τὴν βασιλικὴν δηλαδὴ ἔξουσίαν, ἀνεπτύχθη Συμβούλιον τῶν γαιοκτημόνων (Parliament), τὸ δρποῖον εἶχε γνώμην ιδίως ἐπὶ φορολογικῶν ζητημάτων. Ο βασιλεὺς δηλαδὴ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλῃ φόρους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ σώματος τούτου, τὸ δρποῖον τοιουτορόπτως περιώριζε τὴν ἔξουσίαν του. “Οταν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων τὸν 13ον αἰῶνα, ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο, οἱ εὐγενεῖς ἔξηγέρθησαν καὶ τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ ἐπικυρώσῃ τοῦτο δι’ ἐπισήμου ἐγγράφου, τῆς Magna Charta (1215), ἡ δρποία εἶχε σοβαρωτάτην σημασίαν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Ἐξωτερικοὶ καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας περιεπλάκη-

σαν είς μακρότατον πόλεμον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὁ ὄποιος διήρκεσε μετὰ διαιλειμμάτων περισσότερον ἀπὸ 100 ἔτη καὶ ὠνομάσθη ‘Ἐκατονταετὴς πόλεμος (1337 - 1453). Μετὰ πολλὰς φάσεις καὶ περιπετείας οἱ Ἀγγλοί, οἱ ὅποιοι εἶχον καταλάβει σημαντικὸν μέρος τῆς Γαλλίας, ἔξεδιώχθησαν ἐξ αὐτῆς. Τὸ γεγονὸς αὐτὸς ἀπήλλαξε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὴν ξένην ἐπιδρομὴν καὶ δὲν ἦτο δόλιγώτερον εὐεργετικὸν διὰ τὴν Ἀγγλίαν, διότι ἐσώθη ἀπὸ τὰς περιπετείας καὶ τὴν σπατάλην τῶν δυνάμεών της εἰς ἄσκοπον πόλεμον, συνεκεντρώθη εἰς ἑαυτὴν καὶ ἔστρεψε τὴν δραστηρότητά της πρὸς ἀλλην κατεύθυνσιν, τὴν θάλασσαν, ὅπου ἐπεφύλασσετο δι’ αὐτὴν λαμπρότατον μέλλον, καθὼς καὶ εἰς τὰ ζητήματα τῶν δύο γειτονικῶν κρατῶν, Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας.

Κατὰ τὰ ἔπομενα τριάκοντα ἔτη ἡ Ἀγγλία ἐταράχθη ἀπὸ αἰματηρὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἐνεκα τῆς ἀντιθέσεως τῶν δύο βασιλικῶν οἰκῶν Λανκάστερ καὶ ‘Υόρκ διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, τὸν ὄνομασθέντα Πόλεμον τῶν Δύο Ρόδων (1455 - 1485), δ ὅποιος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔξαφάνισιν μεγάλου μέρους τῶν εὐγενῶν καὶ τὴν ἔξασθέντην τοῦ Κοινοβουλίου καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἐνίσχυσιν τῆς βασιλείας.

Ἡ βασιλεία τὸν 16ον αἰῶνα. ‘Ο Ἐρρίκος Ζ’ Τυδώρ (Tudor, 1485 - 1509) ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἐστερέωσε τὴν οἰκογένειαν τῶν Τυδώρ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὡστε ὁ ἀμεσος διάδοχός του ἦτο ἰσχυρὸς ἡγεμών.

‘Ο Ἐρρίκος Η’ (1509 - 1547) εἶναι ὁ περίφημος ἄγγλος βασιλεὺς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Δεκαοκτώ ἔτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου, προικισμένος μὲν ἔξαιρετικὰ χαρίσματα, νεότητα, κάλλος, ἀθλητικὴν ρώμην καὶ δεξιότητα, ἀντίληψιν διὰ τὴν τέχνην, τὴν ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν, τὴν θεολογίαν καὶ τὰς ξένας γλώσσας, ἀλλὰ θρησκόληπτος συγχρόνως, νωχελής, φιλόδοξος, ὡστε νὰ θέλῃ νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ μέρους τῆς Εὐρώπης ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, εἶχεν ἀνήσυχον καὶ ταραχώδη βασιλείαν. Αἱ διαζεύξεις καὶ οἱ ἔξι γάμοι του ἔξεδεσαν τὴν δυναστείαν του. Εἶχε συζευχθῆ εἰς πρῶτον γάμον μὲ τὴν ἀδειαν τοῦ Πάπα τὴν νύμφην του, σύζυγον τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του, Αἴκωτερίνην πριγκίπισσαν τῆς Ἀραγωνίας, ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Ε’. Μετὰ 18 ἔτη (1527) ἀντελήφθη ὅτι τὰ ίερὰ κείμενα δὲν ἐπέ-

40. Ἐρρίκος Η'
(Αγγλία, ἀνάκτορα τοῦ Οὐνδσορ)
γάλην σκληρότητα πρὸς τοὺς ἀντιθεμένους.

Ἐδούαρδος ΣΤ'. 'Ο Εδούαρδος ΣΤ' (1547 - 1553), υἱὸς τοῦ 'Ἐρρίκου Η' ἀπὸ τὴν τρίτην γυναικά του, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον 13 ἔτῶν. Ἀδύνατος καὶ ἀσθενικός, ἀπέθανε 17 ἔτῶν.
Ἡ Μαρία Τυδώρ (1553 - 1558), κόρη τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀραγωνίας, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον 37 ἔτῶν. Καθολική ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς μητρός της καὶ ἀπὸ πεποίθησιν, εἶχε μητσευθῆ τὸν Φίλιππον τῆς Ἰσπανίας, τὸν διποῖον συνεζεύχθη μόλις ἔγινε βασίλισσα (1554), καί, παρακινουμένη ὑπ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὸν καθολικισμὸν εἰς τὴν χώραν της καὶ περιεπλάκη εἰς ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν χώραν της ἔξωτερικοὺς πολέμους. 'Ο ἀνεπιθύμητος γάμος της μὲ τὸν καθολικώτατον ἡγεμόνα καὶ ἡ θρησκευ-

τρεπτὸν τοιούτον γάμον. 'Η ἐπιμονὴ του νὰ τὴν χωρίσῃ τὸν ἔφερεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὸν ὀδήγησεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. 'Η δευτέρα σύνυρός του, ἡ "Ἀννα Μπόλεύν, μία ωραία Ἰρλανδίς, τοῦ ἔδωσε μίαν κόρην, τὴν 'Ελισάβετ, ἀλλὰ τοῦ ἐφάνη πολὺ φιλάρεσκος καὶ τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (1536). 'Η τρίτη ἀπέθανεν, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς αὐτὸν υἱόν, τὸν Ἐδουάρδον. Τὴν τετάρτην διεζεύχθη, τὴν πέμπτην ἐκρέμασεν ἐπίστης, ἡ ἔκτη (1543) ἐπέζησε τοῦ τρομεροῦ συζύγου.

Διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀπεριόριστον κυβέρνησιν, ὑπεχρέωσεν εὐγενεῖς καὶ Κοινοβούλιον εἰς ὑπακοὴν καὶ ἔχωρισε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὴν Ρώμην, κατέσχε τὴν περιουσίαν τῶν μοναστηρίων καὶ ἔδειξε με

τική πολιτική της προεκάλεσαν ἐ-
ξεγέρσεις εἰς τὴν χώραν. Εἰς τὴν
Γαλλίαν οἱ Ἀγγλοι ἔχασαν τὸ
Καλαί, τὸ τελευταῖον φρούριον, τὸ
ὅποιον κατεῖχον ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων ἡ
Ἀγγλία ἐφαίνετο ὅτι παρητήθη
ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἐλευθερίας τῆς
καὶ ὅτι ἀνέχεται πολιτικὴν καὶ
θρησκευτικὴν δεσποτείαν. Ἡ θρη-
σκεία της ἥλλασε μὲ τοὺς βασι-
λεῖς. Ἐξήτει ὅμως δοκιμαστικῶς
τὸν δρόμον της, τὸν ὄποιον εὗρεν
ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ.

Ἐλισάβετ. Ἡ Ἐλισάβετ (1558 - 1603) κόρη τῆς Ἀννας
Μπόλεϋν, ἐγκαινιάζει τὴν περίο-
δον τῆς δόξης εἰς τὴν ιστορίαν τοῦ
ἀγγλικοῦ λαοῦ. Ὁταν ἀνήλθεν εἰς
τὸν θρόνον, ἡ Ἀγγλία ἦτο πτω-
χὴ ἀγροτικὴ χώρα μὲ 3 ἑκατομ-
μύρια κατοίκους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας της οἱ Ἀγ-
γλοι ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς βιομηχανίας, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἀ-
ποικιακοῦ κράτους των.

Ἡ Ἐλισάβετ ἦτο ίδιόρρυθμος χαρακτήρ. Εἴκοσι πέντε ἐτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου,
ἀφοῦ εἶχε δοκιμάσει πικρίας ἐπὶ τῶν προκατόχων της, ἦτο ζωηρά, φιλάρε-
σκος καὶ ματαιόδιδος, χωρὶς νὰ εἶναι ὠραία μὲ τοὺς μικροὺς εὐκινήτους ὁφθαλ-
μούς της, οἱ ὄποιοι ἐφώτιζον πρόσωπον μακρὸν καὶ ὀστεῶδες. Ἐπίμονος καὶ
ἐργαστική, ἐγνώριζε νὰ ὑποκρίνεται. Εἰς αἰῶνα θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἔμεινε
σκεπτικίστρια καὶ οὐδέποτε παρεφέρετο. Εἶχε λάβει ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν
καὶ ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν Ἀναγένησιν, ἔμεινεν ὅμως βαθύτατα ἀγγλίς,
ἔννοούσα καὶ ἔννοουμένη ἀπὸ τὸν λαόν της.

Ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς μὲ προσωπικὸν συμβούλιον, χω-
ρὶς Κοινοβούλιον. Ἐπέβαλε τὴν εὐεργετικὴν διὰ τὴν χώραν θρη-
σκευτικὴν γαλήνην, διὰ τῆς ὄριστικῆς διαμορφώσεως τῆς Ἀγ-
γλικανικῆς ἐκκλησίας, μὲ τὸν βασιλέα ἐπὶ κεφαλῆς. Πρά-

41. Ἡ Βασιλισσα Ἐλισάβετ

42. Μαρία Στούαρτ

γματι, καθ' ὃν χρόνον αἱ γειτονικαὶ χῶραι τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἦρημώνοντο ἀπὸ τοὺς θρησκευτικοὺς πολέμους, ἡ Ἀγγλία διῆλθε περίοδον ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ οἰκονομικῆς ἀκμῆς.

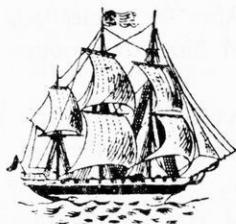
Περίφημος ἔγινεν ἡ ἀντιζηλία της πρὸς τὴν ἔξαδέλφην της (ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρός της, ἡ δοκία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Σκωτίας Ἰάκωβον Ε' Στούαρτ), τὴν Μαρίαν Στούαρτ, βασίλισσαν τῆς Σκωτίας, ὡς νεωτέραν καὶ θελκτικωτέραν. Ἡ Μαρία εἶχε συζευχθῆ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον Β', εζησεν εἰς τὴν περίφημον διὰ τὴν λαμπρότητά της γαλλικὴν αὐλὴν καί, μετὰ τὸν πρώωρον θάνατον ἐκείνου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σκωτίαν, ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου. Οἱ καθολικοὶ μάλιστα αὐτὴν ἐθεώρουν ὡς νόμιμον διάδοχον τοῦ

ἀγγλικοῦ θρόνου, ἐπειδὴ δὲν ἀνεγνώριζον ὡς κανονικὸν τὸν γάμον τοῦ Ἐερίκου Η' μὲ τὴν Ἀνναν Μπόλευν. Κατόπιν περιπτεῖων εἰς τὴν χώραν της, ἡ Μαρία ἡναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἵπου ἡ Ἐλισάβετ τὴν ὑπεδέχθη φιλικῶς, κατόπιν τὴν ἔθεσεν εἰς μακροχρόνιον περιορισμὸν καὶ τέλος τὴν κατεδίκασεν εἰς θάνατον (8 Φεβρουαρίου 1587).

Νηφαλία εἰς τὴν ἐξωτερικήν πολιτικήν, ἀποστρέφεται τὰ μεγάλα σχέδια καὶ τὰς περιπλοκὰς διὰ θρησκευτικούς λόγους. Ἀναγκάζεται ἐν τούτοις εἰς τὴν Σκωτίαν, τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν Γαλλίαν νὰ εύρεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας. Τὸν ἀγγλογαλλικὸν ἀνταγωνισμὸν ἀντικαθιστᾷ ὁ ἀγγλοϊσπανικός.

Ἡ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις τῆς Ἀγγλίας ἀνεπτύχθη μετὰ

τραχύν ἀγῶνα πρὸς τὴν Ἰσπανίαν. Διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀητ-
τήτου Ἀριμάδας (1588, πρβλ. σελ. 91) ἐκρίθη ἡ ἐπικίνδυνος πάλη
πρὸς τὴν Ἰσπανικήν κοσμοκρατορίαν, ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἔλαβε συνεί-
δησιν τῆς σημασίας του καὶ τὴν δριστικήν του θέσιν μεταξὺ τῶν ἀ-
ποικιακῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς οἱ
Ἀγγλοὶ ἴδρυσαν τὴν πρώτην ἀποικίαν, τὴν ὅποιαν πρὸς τιμὴν
τῆς ἀνυπάνδρου βασιλίσσης ὠνόμασαν Βιργινίαν. Ἐν ἔτος
μετὰ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἴδρυσαν τὴν Ἐ-
ταίρείαν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, κατὰ παρά-
δειγμα τῆς ὄλλαυδικῆς.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν ΣΤ'
ΟΙ ΔΥΝΑΣΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Αἱ διεθνεῖς περιπλοκαὶ

ΟΝ 16ον αἰῶνα ὑπάρχουν πολλαὶ ἀφορμαὶ πρὸς διεθνεῖς συρράξεις. Ἀλλαι ὅπ' αὐτὰς ἐκληρονομήθησαν ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ ἄλλαι προέκυψαν ἀπὸ τὴν νέαν μορφήν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ Εὐρώπη.

Εἰς τὰς πρώτας ἀνήκει τὸ τουρκικὸν πρόβλημα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κληρονομίας ὡρισμένων χωρῶν. Πῶς νὰ ἀναχαιτίσουν δηλαδὴ τοὺς Τούρκους; Θὰ ἀναλάβουν σταυροφορίαν; Πῶς θὰ συμβιάσουν τὴν Ἀνατολικήν καὶ τὴν Δυτικήν Ἐκκλησίαν; Ὁξύτερα διὰ τὴν Εὐρώπην εἰναι τὰ ζητήματα, ἀν εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ περιέλθουν αἱ κτήσεις τῆς Βουργουνδίας, τί θὰ γίνουν αἱ διαφιλονεικούμεναι περιοχαὶ Νεαπόλεως, Σικελίας, Μιλάνου.

Νέα προβλήματα γεννῶνται ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὁργάνωσιν ὡρισμένων κρατῶν καὶ τὴν αὔξησιν τῶν δυνάμεων μερικῶν ἐξ αὐτῶν, ἀπὸ τὴν σχέσιν βασιλέων καὶ τῶν φεουδαρχικῶν ἀρχόντων, μὲ τὴν ὁποίαν ἀμέσως συνδέεται τὸ πρόβλημα τῆς θέσεως τοῦ προτεσταντισμοῦ.

Τὰ προβλήματα δὲν παρουσιάζονται μεμονωμένα. Περιπλέκονται καὶ δημιουργοῦν συγκεχυμένας καταστάσεις, διότι τὰ πολιτικά, θρησκευτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά συμφέροντα ἐπιδρῶσι διαρκῶς τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

‘Ο 16ος αἰών εἶδε τὰς πρώτας πραγματικὰς διεθνεῖς συρράξεις, εἰς τὰς ὁποίας δῆλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες εἶχον τὸ μέρος των. Εἰς αὐτὰς ἔδωσαν ἀφορμὴν κατ’ ἀρχὰς τὰ κληρονομικὰ ζητήματα καὶ αἱ κατακτητικαὶ τάσεις ὡρισμένων ἡγεμόνων. Αἱ θρησκευτικαὶ διενέξεις ἔπειτα ἔδημιούργησαν πραγματικὰς διεθνεῖς ἀντιπάλους παραστάξεις. Αἱ διεθνεῖς αὐταὶ σχέσεις ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν διεθνοῦς διπλωματίας. Τὰ κράτη, ἀκολουθοῦντα τὸ πα-

ράδειγμα τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων, ἥρχισαν νὰ διατηροῦν εἰς τὰς ξένιας ἐπικρατείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττον μυστικούς ἀντιπροσώπους, τοὺς πρεσβευτὰς (ambassadeurs). Ἐγεννήθη δὲ μεταξὺ τῶν ἔθνῶν δίκαιον, τὸ λεγόμενον Διεθνὲς Δίκαιον.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τοὺς πολέμους τοῦ 16ου αἰῶνος διακρίνομεν εἰς δυναστικούς καὶ θρησκευτικούς.

Οἱ Ἰταλικοὶ πόλεμοι

Οἱ πρῶτοι διεθνοῦς χαρακτῆρος πόλεμοι τῆς Εύρωπης εἶναι οἱ λεγόμενοι Ἰταλικοὶ Πόλεμοι.

Προεκλήθησαν ἀπὸ τὴν ἀξίωσιν τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας νὰ ἔξουσιάσουν τὴν Ἰταλίαν, ἢ ὅποια, διηρημένη εἰς τρεῖς περίπου δεκάδας κρατῶν, ἥτο διαρκής ἐστία ταραχῶν καὶ ἀφορμὴ εἰς ξένιας ἐπεμβάσεις.

‘Ο Κάρολος Η’, φιλόδοξος, ἵπποτικός, διεκδικεῖ τὰς κληρονομικὰς ὅξιώσεις τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς Νεαπόλεως, ὁ νειροπολῶν περιπτετίας καὶ ἵπποτικὰ μυθιστορήματα. Μετὰ τὴν Νεάπολιν καὶ Ἰταλίαν ἔρχεται ἢ ‘Ανατολή. ‘Αγοράζει τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματα τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, θέλει νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ στεφθῇ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. ‘Η προέλασίς του διὰ μέσου τῆς Ἰταλίας λαμβάνει κατ’ ἄρχας μορφὴν θριαμβευτικῆς πορείας (1494).

‘Υπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἑνῶνονται ἐναντίον τῶν Τούρκων, συνησπίσθησαν κατ’ αὐτοῦ Βενετία, Γένουα, ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ’, ὁ Φερδινάνδος τῆς Ἀραγωνίας, ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμilians καὶ ὁ Ἐρρίκος Η τῆς Ἀγγλίας (1495). Ἐχρειάσθη ὅλη ἡ γαλλικὴ ὁρμή, διὰ νὰ διανοίξουν τὸν δρόμον τῆς ἐπιστροφῆς. ‘Η ἐπιχείρησις τοῦ Καρόλου ἐνεκανίασε περίοδον ἔξαντλητικῶν περιπτετιῶν διὰ τὴν Γαλλίαν. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΒ’ κυριεύει καὶ χάνει δύο φοράς τὸ Μιλάνον, ὁ Φραγκίσκος Α’ τὸ ἀνακτᾶ (1521). ‘Αλλὰ μετὰ τὴν ἀνοδον τοῦ Καρόλου Ε’ εἰς τὸν θρόνον τῆς Γερμανίας (1519), ὁ γαλλικὸς ἴμπεριαλισμὸς εὐρίσκει ἀντιμέτωπον τὸν ἰσχυρότερον ἴσπανογερμανικὸν ἴμπεριαλισμόν.

‘Η προέλασις τῶν Τούρκων

Περὶ τὸ 1520 τρεῖς νεαροὶ καὶ φιλόδοξοι ἡγεμόνες ἐκυβέρνων

43. Η Ιταλία κατά τὸν 17ον αἰώνα

τὰ τρία ισχυρότερα κράτη, δὲ Φραγκῖσκος Α' τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὸ 1515, δὲ Κάρολος Ε' τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τὸ 1519 καὶ μετὰ ἐν ἔτος ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τῶν Ὀθωμανῶν δὲ διαπρεπέστερος τῶν σουλτάνων ΣΟΥΛΕΥΜΑΝ Β' δὲ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ (1521 - 1566). Χρησιμοποιῶν τὴν τεραστίαν δύναμιν τῶν Ὀθωμανῶν δὲ Σουλεύμαν ἔκαμε τὴν πρώτην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἡδη εἶχε καταβάλει τὰ δύο προπύργια τῶν Χριστιανῶν, τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Ρόδον (1522), καὶ ἐνῷ οἱ δύο ισχυρότεροι ἥγειμοιες τῆς Εὐρώπης, δὲ Κάρολος καὶ δὲ Φραγκῖσκος, εἶχον περιπλακῆ εἰς δεινὸν μεταξύ των ἀγῶνα, δὲ σουλτάνος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ούγγαρίαν καὶ ἐνίκησε τοὺς

Ούγγρους εις τὴν καταστρεπτικὴν μάχην τοῦ Μοχάτς (1526). Ό βασιλεὺς τῶν Λουδοβίκος, ὁ ὅποῖος ἦτο συγχρόνως βασιλεὺς τῆς Βοημίας, ἐφονεύθη. Οἱ εὐγενεῖς τῶν δύο χωρῶν προσέφερον τότε τὰ δύο στέμματα, τῆς Ούγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας, εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καρόλου Ε' Φερδινάνδον, εἰς τὸν ὅποῖον ἐκεῖνος εἶχε δώσει ὡς φέουδον τὰς αὐστριακὰς κτήσεις τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ὁ ὅποῖος ἐκυβέρνα τὴν Γερμανίαν ἀντὶ ἐκείνου. Ἡ Βοημία περιῆλθεν ἀμέσως εἰς τὸν Ἀψβουργικὸν οἴκον, σημαντικὸν ὅμως μέρος τῶν Ούγγρων ἔξελεν ἔγχωριον ἄρχοντα καὶ ἔθεσεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ σουλτάνου. Ο Σουλεύμαν ὅμως ἥθελε πολὺ περισσότερα. Ἀνεκῆρυξεν ἑαυτὸν Χαλίφην τῆς Ρώμης καὶ τὸ 1529 ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης. Ο Κάρολος ἀνήσυχος ἔβλεπεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν τὸν κίνδυνον εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους.

Κοσμοκρατορικὴ πολιτικὴ Καρόλου Ε'

Κυρίαρχος τοῦ ἀχανοῦς κράτους ὁ Κάρολος ὠνειρεύθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν προσφιλὴ εἰς τὸν μεσαίωνα Ἱδέαν τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς μοναρχίας.

Πρῶτον σταθμὸν ἐπικρατήσεως ἔθεωρε τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὅποια ἔξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Μεσόγειον, ἤνοιγε τὴν ὅδὸν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διηγόλυνε τὴν συγκοινωνίαν τῆς Τεργέστης, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Παλέρμου μὲ τὴν Βαρκελώνην καὶ τὴν Βαλτικήν.

Ἄλλὰ μεταξὺ τῶν μεγάλων κτήσεών του τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας, Γερμανίας καὶ Κάτω Χωρῶν παρενεβάλλετο ὡς συμπαγὴς ὅγκος ἡ Γαλλία, τῆς ὅποιας ὁ βασιλεὺς ἐτρεφεν ἐπίστης κυριαρχικὰ σχέδια καὶ εἶχε παρουσιασθῆ ἀντίπαλός του, ὁπαίτητῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου.

Οἱ δύο ἡγεμόνες περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον, τὸν ὅποιον συνέχισαν οἱ διάδοχοί των. Τοιουτορόπως ἥρχισεν ἡ πάλη μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἡ ὅποια διήρκεσεν ἐπὶ αἰώνας, συνετάραξε τὴν Εύρωπην καὶ συνείζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ γαλλογερμανικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

‘Ο Κάρολος, ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν ‘Ερρίκον Η’ τῆς Ἀγγλίας,

προσέβαλε τὸν Φραγκῖσκον εἰς τὸ κράτος του καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὡς ἐπίθεσις εἰς τὰ δυτικὰ σύνορα ἀνεχαιτίσθη, καθὼς καὶ ὁ προσπάθειά του νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Νότιον Γαλλίαν δὲν ἐπέτυχεν. Ἀλλ' ὁ ἵπποτικὸς στρατὸς τῶν Γάλλων συνετρίβη παρὰ τὴν Παβίαν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ πεζικοῦ καὶ ὁ Φραγκῖσκος, πολεμῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γάλλων εὐγενῶν, συνελήφθη αἰχμάλωτος (1525).

Μετὰ σκληρὰν αἰχμαλωσίαν ὁ Φραγκῖσκος ὑπέγραψε τὴν Συνθήκην τῆς Μαδρίτης (Ἰανουάριος 1526), διὰ τῆς ὃποιας παρητεῖτο τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ τῆς Βουργουνδίας, τῆς Ναβάρρας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Μιλάνου.

Ὁ συνασπισμὸς κατὰ τοῦ Καρόλου Ε'

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Καρόλου ἀνησύχησεν ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὁ ‘Ερρίκος Η’ εἶπεν: « Ἡ συνθήκη αὐτὴ τὰ δόδηγήσῃ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν χριστιανικὴν μοναρχίαν ». Ἡ Ἰταλία ἔτρεμε μήπως ὑποδουλωθῇ εἰς τὸν νικητήν, ὡστε ὅλοι ἐπεδοκίμασαν τὸν Φραγκῖσκον Α’, ὅταν ἐδήλωσεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἀποξενωθῇ παρὰ τὴν θέλησίν των τοὺς ὑπηκόους τῆς Βουργουνδίας καὶ ὅταν ἡ Βουργουνδία ἐβεβαίωσεν ὅτι μένει γαλλική. Περὶ τὸν ἡττημένον τῆς Παβίας συνησπίσθησαν δὲ Πάπτας, δὲ ‘Ερρίκος Η’, δὲ Βενετία, δὲ Φλωρεντία. Μανιώδης δὲ Κάρολος, ιδίως ἐναντίον τοῦ Πάπτα, δὲ δόποιος, ἐκτὸς τούτου, εἶχεν ἀπαλλάξει τὸν Φραγκῖσκον ἀπὸ τὸν ὄρκον του νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν συνθήκην τῆς Μαδρίτης, ἐρρίφθη κατὰ τῆς Ρώμης, τὴν ὅποιαν ἀγρίως ἐλεηλάτησαν οἱ γερμανοὶ στρατιῶται (6 Μαΐου 1527).

Ἡ πρᾶξις προεκάλεσε γενικήν ἀγανάκτησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ὁ Κάρολος, πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τοῦ νέου τουρκικοῦ κινδύνου, περιώρισε τὰς ἀξιώσεις του καὶ ἔκλεισεν εἰρήνην, διὰ τῆς ὃποιας ὁ Φραγκῖσκος ἐκράτει τὴν Βουργουνδίαν; ἐγκατέλειψεν ὅμως τὴν Ἰταλίαν (1529). Ὁ Πάπτας ἔστεψε τὸν Κάρολον Ε’ εἰς Βολωνίαν, ἐν μέσῳ ἴσπανικῆς φρουρᾶς, αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης. Διὰ τῆς στέψεως αὐτῆς, δὲ ὃποια εἴναι ἡ τελευταία γενομένη ὑπὸ τοῦ Πάπτα, δὲ ‘Αγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἔγινε τοῦ ἴσπανικοῦ ἔθνους.

Διὰ νὰ κρατήσῃ ἴσορροπίαν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ Φραγκ-

σκος Α' δὲν ἐδίστασε νὰ ἔνωσῃ εἰς ἓνα συνασπισμὸν τοὺς Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας καὶ Σουηδίας, τὸν Σουλεύμανὸν Β', τὸν Ἐρρίκον Η' καὶ τὸν Πάπταν. Καὶ ὁ κόσμος εἶδε τὸν « χριστιανικῶτατον » βασιλέα τῆς Γαλλίας νὰ κλείη συμμαχίαν μὲ τὸν τρομερὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀπίστων καὶ νὰ ὑποκινῇ αὐτὸν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν χριστιανῶν. 'Ο μωαμεθανικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χαῖρεντὶν Βαρβαρόσσαν ἐλεγήλατησε τὴν Νότιον Ἰταλίαν καὶ ἀπῆγαγε πολλοὺς αἰχμαλώτους.

Διὰ τοῦτο ὁ Κάρολος ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τύνιδος, ἡ ὅποια ἔλαβε χαρακτῆρα σταυροφορίας. Εἰς αὐτὴν μετέσχον κυρίως Ἰσπανοί, ἀλλὰ καὶ Ἰταλοί καὶ Γερμανοί (1535). Τὴν 14 Ἰουλίου κατελήφθη ἡ Γολέττη, τὴν 20ὴν συνετρίβη ὁ ἀριθμητικῶς ἀνώτερος στρατὸς τοῦ Χαῖρεντὶν πρὸ τῆς Τύνιδος. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως κραστούμενοι 20.000 αἰχμάλωτοι ἐπαινεστάτησαν καὶ ἐπιτεθέντες ἐκ τῶν ὅπισθεν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν διηγούλυναν τὸν Κάρολον νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν.

'Ο πόλεμος συνεχίσθη ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Φραγκίσκου Ἐρρίκου Β'. Εἰς τὸ τέλος ἐπεκράτησε νέα τάξις εἰς τὴν Εὐρώπην. 'Αντὶ τῆς μονοκρατίας ἐπεβλήθη τὸ σύστημα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἴσιρροπίας. 'Ο Κάρολος, μολονότι ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς συνησπισμένους Διαμαρτυρομένους τῆς Γερμανίας (1547), ὑπεχρεώθη νὰ συνομολογήσῃ τὴν Θρησκευτικὴν Εἱρήνην τῆς Αὐγούστας (Augsburg, 1555) καὶ, ἀπογοητευμένος, διότι κανὲν ἀπὸ τὰ μεγάλα σχέδιά του δὲν κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ, παρητήθη ἀπὸ τὸν θρόνον, τὸ 1556 (πρβλ. σελ. 69).

Τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν πολέμων αὐτῶν ἐκλεισεν ἡ εἰρήνη τοῦ 1559 μεταξὺ τοῦ Φερδινάνδου Β' καὶ τοῦ Ἐρρίκου Β', δ ὅποιος ἐγκατέλειψε τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὰ νοτιοανατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους του, ἀφοῦ ἐκράτησε τὸ Μέτσ, Τούλ καὶ Βερντέν.

‘Η πολιτικὴ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας (1556 - 1598)

Εἰς τὰς ἀπεράντους κτήσεις, τὰς δόποιας ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, προσέθεσεν δ Ὁφιλίππος τὰς Φιλιππίνας (1565 -

1571), δόνομασθείσας οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματός του, καὶ τὴν Γορτογαλίαν (1580), ἡ ὁποία ἔμεινεν ἕπι 60 ἔτη Ισπανική.

‘Ο Φίλιππος Β’ ἔγινεν ἀπὸ πεποίθησιν ὑπέρμαχος τοῦ καθολικισμοῦ, ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας ἔγινε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ὑπέρμαχος τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐνῷ ἡ Γαλλία ἔγινεν ἡ παλαίστρα, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκρούσθησαν ὁ καθολικισμὸς καὶ ὁ προτεσταντισμός. ‘Ο Φίλιππος ὑπέτασσε τὴν πολιτικὴν εἰς τὴν θρησκείαν. Ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἥτο ὑποχρεωμένος νὰ ἔξοντώσῃ διὰ παντὸς μέσου τοὺς ἐτεροδόξους. Διηγύθυνεν ὁ Ἰδιος τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν καὶ εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του διετέλεσεν εἰς σταυροφορίαν ἐναντίον 1) τῶν Μωαμεθανῶν τῆς Ισπανίας· 2) τῶν Τούρκων· 3) τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς Ισπανίας· 4) τῶν αἵρετικῶν ἄλλων χωρῶν.

1) Οἱ ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν κατακτητῶν, οἱ περισσότεροι ἔξαραβισμένοι Βέρβεροι, εἶχον βαπτισθῆ πρὸ τῆς ἀπειλῆς τῶν διωγμῶν τοῦ 1521, διετήρουν ὅμως μυστικῶς τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη των. ‘Ο Φίλιππος ἔκήρυξεν ἔξοντωτικὸν διωγμὸν ἐναντίον των. Ἀπορεῖ κανεὶς διὰ τὴν ἐφευρετικότητα εἰς ἀπάνθρωπα μέσα. Κατόπιν ἀγρίας ἔγεγρεσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἔξωθησαν αὐτοὺς τὰ φρικτὰ παθήματα, ἔξοντώθησαν σχεδὸν δλοι. “Οσοι τοὺς ἀντικατέστησαν « δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν οὔτε τὰ ἀνθη εἰς τοὺς κήπους οὔτε τὰ σπαρτὰ εἰς τὰ ὑψώματα οὔτε τοὺς φράκτας εἰς τὰς κοιλάδας » (1571).

2) Ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Πάπαν, κατήρτισε τὸν στόλον, ὁ ὁποῖος, ἐνισχυθεὶς μὲ πλοϊα τῆς Βενετίας καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Πάπα οὐπὸ τὸν ἐτεροθαλῆ ἀδελφὸν τοῦ Φιλίππου Ντὸν Ζουάν τῆς Αὐστρίας (Don Juan d’ Austria), κετεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Λεπάντου ἢ τῆς Ναυπάκτου, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς (1571).

3) Θέλων, ὅπως ὁ πατέρη του, νὰ προφυλάξῃ τὴν χώραν του ἀπὸ τὸ μόλυσμα τοῦ προτεσταντισμοῦ ἢ καὶ νὰ ἐκριζώσῃ τὸν ὑπάρχοντα, ἔλαβεν αὐστηρότατα μέτρα. ‘Ο Ἰδιος διηγύθυνε τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν. ‘Η Ισπανία ὑπεβλήθη εἰς πνευματικὸν ἀποκλεισμόν. Οὐδεὶς φοιτητὴς ἢ καθηγητὴς ἐπετρέπετο νὰ φοιτήσῃ εἰς ξένους πανεπιστήμιον.

4) Ἐπιχειρήσας νὰ ἐκριζώσῃ τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὰς Κάτω

Χώρας καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὰς ἀπολυταρχικῶς, προσέκρουσεν εἰς ζωηρὰν ἀντίστασιν, ἡ ὅποια κατέληξεν εἰς ἔξεγερσιν. Ὁ Φίλιππος μετῆλθε βίαια μέσα. Ὁ στρατηγός του κόμης Ἀλβιζίνη περιβόητος διὰ τὰς ὠμότητάς του. Εἰς τὸ τέλος ἡ Ὀλλανδία ἀνέκτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς μετὰ μακροχρόνιον καὶ τραχύν ἀγῶνα.

5) Εἰς τὴν Γαλλίαν, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς καθολικοὺς ἐναντίον τῶν διαμαρτυρομένων, κατέβαλεν ἐπίμονον καὶ ἀδέξιον ἀγῶνα διὰ τῆς διπλωματίας ἢ τῶν μυστικῶν συνεννοήσεων μὲ τοὺς Γκυζίας.

6) Συνεζεύχθη τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας Μαρίαν Τυδώρ, διὰ νὰ συνεργασθῇ μὲ αὐτὴν πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν χώραν. Ὑπεστήριξε κατόπιν τὴν Μαρίαν Στούαρτ καὶ μετὰ τὴν θανάτωσιν ἐκείνης ἀνέλαβεν ἐπιχείρησιν μεγάλην. Ὁ Ἰσπανικὸς στόλος, ἀποτελούμενος ἀπὸ 130 πλοῖα, τῶν ὅποιων ἐπέβαινον 19 χιλιάδες πολεμιστά, καὶ φέρων 2.700 τηλεβόλα, ἐπρόκειτο νὰ παραλάβῃ ἄλλας 30.000 ἄνδρας ἀπὸ τὴν βελγικήν ἀκτὴν καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεττανίαν. Ἄλλ' ἡ Ἀράδα (Invincibile Armada), ὅπως ὀνομάσθη ὁ στόλος αὐτός, προσεβλήθη αἰφνιδιαστικῶς ἀπὸ τὰ μικρὰ ὀγγλικὰ πλοῖα καὶ πυρπολικά, ὑπέστη μεγάλας ζημίας καὶ τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τρικυμία (1588). Οὕτω διεσπάσθη ἡ κυριαρχία τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ οἱ Ἀγγλοί ἐπέτυχον ἐλευθερίαν κινήσεως.

‘Ο Φίλιππος, παρὰ τὰ ὥρισμένα προσόντα του, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς μίαν ἴδεαν, ἐπεσώρευσε μόνον ἀτυχήματα εἰς τὴν χώραν του, τὴν ὅποιαν ἔξήντλησε μὲ τοὺς μακρούς καὶ ἀσκόπους πολέμους του, ὡστε ἡ ὀνομαστὴ ἄλλοτε διὰ τὰ πλούτη ‘Ισπανία νὰ καταντήσῃ ἡ χώρα τῆς πείνης.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων του Φιλίππου Γ' καὶ Φιλίππου Δ' ἔξηκολούθησεν ἡ παρακμή. Ἡ γῆ ἐκαλλιεργεῖτο κακῶς, ἀφ' ὅτου ἡ μισαλλοδοξία ἔξεδίωσεν ἀπὸ τὴν χώραν τοὺς Μωαμεθανούς, οἱ ὅποιοι ἦσαν καλοὶ γεωργοὶ καὶ τεχνῖται. Ὁ κλῆρος ἐπεκράτησε, σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ὑπουργοί, διοικηταὶ ἐπαρχιῶν ἦσαν κληρικοὶ καὶ τὸ 1700 τὸ ἥμισυ τῆς γῆς ἀνήκεν εἰς τὸν κλῆρον καὶ τὰ μοναστήρια.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ζ'

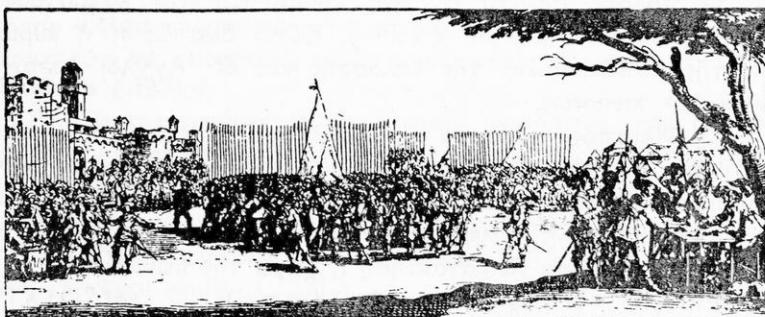
ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Μορφὴ τῶν νέων πολέμων

EXPI τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος ἡ μεταρρύθμισις ἦτο κυρίως θρησκευτικὸν ζήτημα. "Οταν ὅμως διεδόθη πλατύτερον καὶ ἀντεμετώπισε διωγμούς, ἔγινεν ὄργάνωσις καὶ παράταξις. Ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι παρεμερίσθησαν αἱ ἀντιθέσεις διὰ τὰ δυναστικὰ καὶ τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἔλαβε χαρακτῆρα πάλης μεταξὺ δύο ἀντιθέτων θρησκευτικῶν παρατάξεων.

"Απὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος, σχεδὸν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα, ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ θρησκευτικὰς ἔριδας.

44. Στρατὸς τοῦ πρώτου ήμισεως τοῦ αἰῶνος

"Ιδίως ὅμως θέατρον αίματηρῶν πολέμων ἔγινε κατὰ τὸ πρῶτον. ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Γερμανία. Ἡ ἐπέμβασις ξένων δυνάμεων ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. Ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἡ χώρα ἔγινε τὸ πεδίον τῶν μοχῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὑπέστη φρικτὰς καταστροφὰς (1618 - 1648).

Οι θρησκευτικοί πόλεμοι τῆς Γαλλίας

Οι βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπολέμησαν σφοδρότατα τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν διὰ νὰ προλάβουν τὴν διάσπασιν, τὴν ὅποιαν ἡπείλει νὰ φέρῃ εἰς τὸ κράτος των. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος ἐταράχθη σχεδὸν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπὸ ἐμφυλίων θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἔξεμεταλλεύθησαν οἱ εὐγενεῖς, διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἰσχὺν καὶ τὰ παλαιὰ δικαιώματά των.

Τὴν βασιλείαν τοῦ Ἐερρίκου Β' ἡκολούθησεν ἡ ἀσθενής βασιλεία τῶν σίῶν τοῦ Φραγκίσκου Β' (1559), Καρόλου Θ' (1560 - 1574) καὶ Ἐερρίκου Γ' (1574 - 1589), ἐκ τῶν ὅποιων οἱ δύο ἀνῆλθον ἀνήλικοι εἰς τὸν θρόνον. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε μεγάλως ἡ μήτηρ των, ἡ πονηρὰ καὶ φίλαρχος Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων. Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων διεφιλονείκουν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν αὐλὴν δύο ἴσχυραὶ οἰκογένειαι, οἱ Βούρβονοι (Bourbons) καὶ οἱ Γκυζαί (Guises). Οἱ Γκυζαί ἦσαν ἀδιάλλακτοι καθολικοί, ἐνῷ οἱ Βουρβόνοι ἐκλιναν πρὸς τὴν μεταρρύθμισιν.

Διὰ νὰ παγιωθῇ ἡ εἰρήνη, οἱ περὶ τὴν Αἰκατερίνην ἐμνήστευσαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καρόλου Θ' μετὰ τοῦ νεαροῦ βουρβόνου Ἐερρίκου τῆς Ναυάρρας, ὁ ὄποιος, δῆπος καὶ ὁ οἰκός του, ἀνῆκεν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Οἱ Βουρβόνοι λοιπὸν καὶ οἱ Ούγενότοι ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἡ Αἰκατερίνη, φοβουμέμενη μήπως παραγκωνισθῇ τελείως, συνεννοήθη μὲ τοὺς Γκυζαίς καὶ τὸ καθολικὸν κόμμα. Κατὰ τὴν τέλεσιν λοιπὸν τῶν γάμων τοῦ Ἐερρίκου συνέβησαν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν σκηναὶ τρομακτικαί, ἐκ τῶν βαρβαρωτάτων τῆς ἴστορίας. Οἱ καθολικοί, τῇ ὑποκινήσει τῆς Αἰκατερίνης, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ούγενότων, οἱ δόποιοι εἶχον συρρεύσει εἰς Παρισίους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων, καὶ κατέσφαξαν δύο χιλιάδας ἔξι αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη Νύξ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου (23 Αὔγ. 1572). Ἡ καταδίωξις τῶν Ούγενότων ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, δῆπου ἐφοεύθησαν τερὲρὶ τὰς 30.000.

Οἱ καθολικοί συνηνώθησαν εἰς τὴν λεγομένην Liga καὶ δάγων ἐπανελήφθη μετὰ πείσματος, διότι οἱ καθολικοί ἤθελον νὰ

έμποδίσουν τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἄνοδον τοῦ ‘Ερρίκου τῆς Ναυάρας, ὁ ὅποιος ἦτο νόμιμος διάδοχος τοῦ ἀτέκνου ‘Ερρίκου Γ’. Μετὰ πεισματώδη πάλην, ἐπεκράτησεν ὁ ‘Ερρίκος τῆς Ναυάρας, ὁ ὅποιος ἐδέχθη τὸ καθολικὸν δόγμα, εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα ‘Ερρίκος Δ’ (1589).

Διὰ τοῦ ‘Ερρίκου Δ’ (1589 - 1610), ὁ ὅποιος εἶναι εἰς τῶν σοβαρωτέρων βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐτέθη τέρμα εἰς τοὺς θρη-

45. Μετάλλιον ὀναμηστικὸν τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου

σκευτικοὺς πολέμους καὶ ἡ Γαλλία, ἡσυχάσσασα πάλιν, εἰσῆλθεν εἰς περίοδον ἀκμῆς. Πρὸς δριστικὴν κατάπαυσιν τῶν θρησκευτικῶν ἔριδων, ἔξεδωκεν ὁ ‘Ερρίκος Δ’ τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1598), διὰ τοῦ ὅποιου παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Ούγεινότους, οἱ δόποιοι πρὸς τούτοις διετήρησαν ὀχυρὰς τινας θέσεις. Διὰ τοῦ ‘Ερρίκου Δ’ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ Βουρβονικὸς ὁ Ἰ-κός.

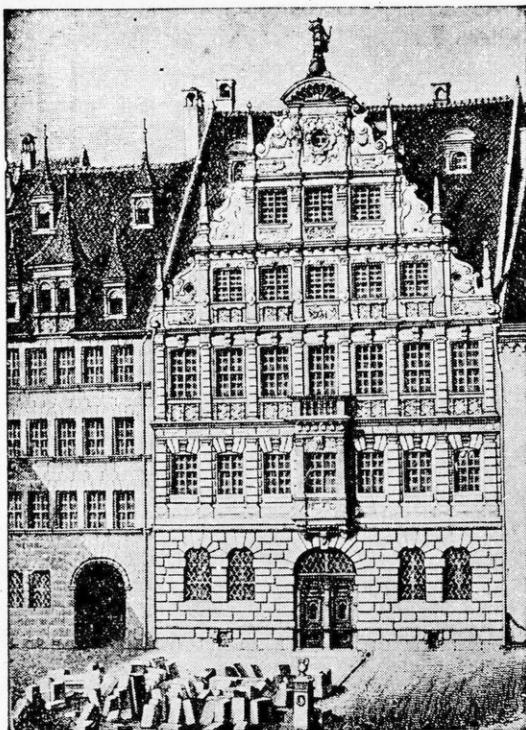
‘Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618 - 1648)

‘Η θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αύγουστας (1555) εἶχεν ἀποκαταστήσει τὴν γαλήνην εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ ὅποια διετηρήθη πλέον τοῦ ἥμισεως αἰῶνος. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ μεταρρύθμισις προώδευσε πολὺ. Οἱ δισμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἀπετέλεσαν συνασπισμόν, ὁ ὅποιος ὠνομάσθη Union (ἔνωσις), τῆς ὅποίας ἀρ-

46. Χάρτης τοῦ τριακονταετοῦ πολέμου.

Χηγὸς ἦτο δὲ Φρειδερίκος Δ', ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου. Συνεννοήθησαν καὶ μετὰ ξένων δόμοφρόνων ἡγεμόνων, τῆς Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὀρανίας, ἀρχοντος τῆς Ὀλλανδίας, καὶ μετὰ τοῦ Ἐρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ καθολικοὶ ἡγεμόνες συνέστησαν τὴν *Liga* (σύνδεσμον), τοῦ δόποιου προϊστάτο δὲ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανός.

47. Οικία Νυρεμβέργης
('Αρχὴ τοῦ 17ου αἰώνος)

‘Η ἀπὸ μακροῦ ἀπειλουμένη σύρραξις ἥρχισε τὸ 1618 ἐξ ἀφορμῆς τῶν ταραχῶν τῆς Βοημίας. Ό αὐτοκράτωρ συνέτριψε τοὺς διαμαρτυρομένους τῆς Βοημίας καὶ σχεδὸν ἐξερρίζωσε τὴν μεταρρύθμισιν ἀπὸ τὴν χώραν των. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας εἰσῆλθον ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς βοήθειαν αὐτῶν ἔσπευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς Δανίας καὶ Σουηδίας. Τέλος εἰσῆλθεν εἰς τὸν πόλεμον ἡ Γαλλία. Ό ἀγὼν διήρκεσε τριάκοντα ἔτη καὶ ὠνομάσθη τριακονταετὴς πόλεμος (1618 - 1648).

Διαιροῦν αὐτὸν εἰς τέσσαρας περιόδους, τὴν Παλαιά τινικήν, τὴν Δανικήν, τὴν Σουηδικήν καὶ τὴν Γαλλοσουηδικήν.

Ο πόλεμος ἥρχισε δι' ἔξεγέρσεως τῶν Διαμαρτυρομένων τῆς Πράγας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ματθία. Ό ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκος Δ' ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος. Τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὅποιος δὲν εἶχε στρατόν, ὑπεστήριξεν ὁ ἔξαδελφός του ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας καὶ ἡ Liga. Ό στρατηγὸς τῆς Liga Τίλλι (Tilly) ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας, ὑπεχρέωσε τὸν Φρειδερίκον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Όλλανδίαν καὶ προήλασε πρὸς τὴν Βόρειον Γερμανίαν, ἀπειλῶν ὅχι μόνον τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ τὴν Δανίαν, Σουηδίαν καὶ τὰς Κάτω Χώρας.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπενέβη ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Χριστιανὸς Δ', δραστήριος καὶ ἐπιχειρηματικὸς ἡγεμών. Οἱ διαδεχθεῖς τὸν Ματθίαν αὐτοκράτωρ Φερδίνανδος Β', θέλων ν' ἀποκτήσῃ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ τὴν καθολικὴν ἔνωσιν (Liga), ἀπεφάσισε νὰ ἀποκτήσῃ ἴδιον στρατόν. Τότε παρουσιάσθη ὁ περίφημος βοημὸς εὐναπταρίδης "Αλμπερέχτ Βαλλενστέιν" (Wallenstein), ὁ ὅποιος ἀνέλαβε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν διὰ τὸν αὐτοκράτορα.

48. Στρατόπεδον τριακονταετοῦ πολέμου
('Απὸ τὴν συλλογὴν J. Callot < Αἱ ἀθλιότητες τοῦ πολέμου >, 1633)

Οἱ γερμανοὶ ἴστορικοὶ ἔξυμνοῦν ὡς μέγαν ὄργανωτὴν καὶ στρατηγὸν τὸν Βαλλενστάϊν. Κατήρτισε πράγματι ἀξιόλογον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στρατιωτικὴν δύναμιν ἀπὸ μισθοφόρους πάστης προελύσεως. Οἱ ὅπλισμός του, ὅπως δὲν τῶν στρατῶν τῆς ἐποχῆς, ἦτο κατὰ τὸ ἥμισυ μεσαιωνικός, διότι ὁ πεζὸς στρατὸς ἦτο ὠπλισμένος μὲ λόγχας καὶ δλίγα μόνον τάγματα ἔφερον πυροβόλα ὅπλα. Ἐγκανίασε τὸ σύστημα νὰ συντηρῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τόπου, διὰ βιαίων ἐπιτάξεων καὶ διαρπαγῆς τῆς ἔχθρικῆς καὶ τῆς ἴδιας χώρας.

49. Βαλλενστάϊν
(τοῦ Βὰν Ντάϊκ, Μόναχον, Μουσείον)

Διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς κατήρτισε στρατόν, δ ὁποῖος κατὰ καιρούς ἔφθασε τὰς 70 καὶ 100 χιλιάδας, ἐπέτυχε σημαντικὰ κατορθώματα καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ.

Ο Χριστιανὸς τῆς Δανίας ἡττήθη καὶ ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ κράτος του καὶ δ Βαλλενστάϊν νικητής κατῆλθε πρὸς τὴν Βαλτικήν, ἔλαβεν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τὸν τίτλον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου καὶ ἀρχιγοῦ τοῦ Ὡκεανοῦ καὶ τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐπεχείρησε νὰ ναυπηγήσῃ στόλον.

Ο Βαλλενστάϊν, μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτήν, συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ συντρίψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας καὶ νὰ μεταβάλῃ αὐτήν εἰς μέγα, ἐνιαῖον καὶ συγκεντρωμένον κράτος. Διὰ τοῦτο ἐτιμήθη ἔξαιρετικῶς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Γερμανούς πατριώτας ὡς δ πρόδρομος τοῦ Βίσμαρκ.

Τοῦτο ὅμως ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν ἀκόμη καὶ τοὺς καθολικοὺς ἡγεμόνας, τοὺς συμμάχους τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ὁποῖοι ἀπήτησαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Βαλλενστάϊν, ἀπειλοῦντες ὅτι θὰ συμπράξουν μὲ τὴν Γαλλίαν. Ο αὐτοκράτωρ, μετὰ τινας δισταγμούς, ἐθυσίασε τὸν Βαλλενστάϊν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν Τίλλυ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην διὰ τοὺς Διαμαρτυρομένους στιγμὴν (1630) ἐπενέβη δ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γούσταος Ἀδόλφος (1611 - 1632), διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς ὁμοδόξους του, καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Βαλτικήν. Η Γαλλία, τῆς ὁποίας τὴν πολιτικὴν διηγήθυνε δ περίφημος Καρδινάλιος Ρισελιέ, ὑπεστήριξεν αὐτὸν χρηματικῶς.

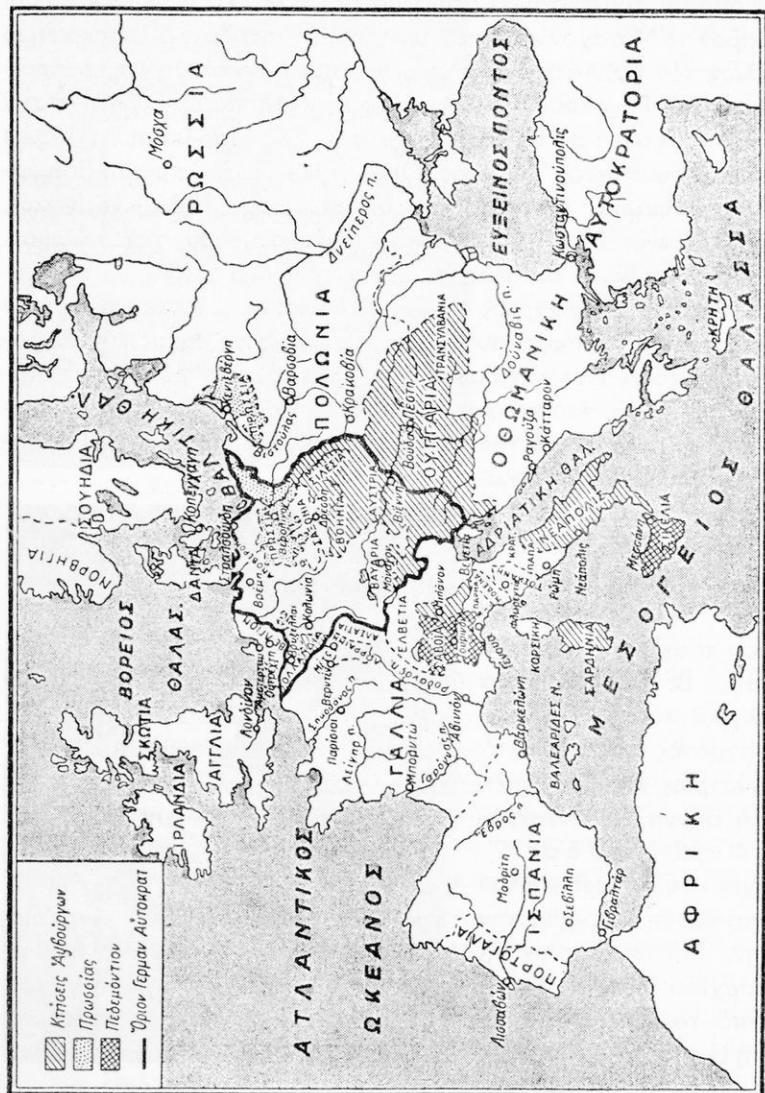
Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1632 ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας προήλασε νικηφόρως πρὸς τὴν Βαυαρίαν. Ὁ Τίλλυ, προσπαθήσας νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Λέχ, ἡττήθη καὶ ἐφονεύθη, οἱ δὲ Σουηδοὶ κατέλασθον τὸ Μόναχον καὶ ἡπείλουν τὴν Βιέννην. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ ἀνεκάλεσε τὸν Βαλλενστάϊν, ὁ ὅποιος ὄμως ἡναγκάσθη νὰ κρατήσῃ ἀπέναντι τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἐφεκτικὴν στάσιν. Εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν Λούτσεν (Lützen) τῆς Σαξονίας μάχην (1632) ἐφονεύθη ὁ Γουσταύος Ἀδόλφος. Οἱ Σουηδοὶ ὄμως, ὑπὸ τὸν Βερνάρδον τῆς Βαϊμάρης, ἐνίκησαν τὸν στρατὸν τοῦ Βαλλενστάϊν καί, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἔξηκολούησαν τὸν πόλεμον.

‘Η Γαλλία ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον. “Οταν δὲ ὁ Βερνάρδος ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ὁ Ρισελιέ ἥγορασεν τὸν στρατὸν του καὶ κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγινε κύριος τῆς Ἀλσατίας, τὴν ὅποιαν εἶχε καταλάβει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ στρατὸς τοῦ Βερνάρδου. ‘Ο ἀγών περιεπλάκη περισσότερον, ὅταν ἡ Ἰσπανία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ ἔλαβε χαρακτῆρα βάρβαρον, συνοδευόμενον ἀπὸ καταστροφᾶς καὶ ἐρημώσεις.

‘Ἀλλ’ ἀφοῦ ὁ νεαρὸς πρīγκιψ Κονδέ (Condé) συνέτριψε τὸ 1643 τὸν Ἰσπανικὸν στρατὸν παρὰ τὸ Ροκρο (Rocroi, Β. Γαλλία, παρὰ τὰ Βελγικὰ σύνορα), ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐστράφη κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ ἥδη ἡπειλεῖτο ἡ Βιέννη. ‘Ο αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος Γ’, διάδοχος τοῦ Φερδινάνδου Β’, ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν εἰρήνην, διὰ τὴν ὅποιαν εἶχον ἀρχίσει διαπρωγματεύσεις ἀπὸ τὸ 1641. Οὕτω τὸ 1648 ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη ἐτερμάτισε τὸν μακρὸν καὶ καταστρεπτικὸν πόλεμον.

50. Γουσταύος Ἀδόλφος
(τοῦ Βάν Ντάκ, Μόναχον, Μουσεῖον)

51. Η Ευρώπη μετά την Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648)

Ειρήνη Βεστφαλίας

Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας:

1) Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν ὄριστικῶς τὸ Μέτσο, Τούλι καὶ Βερ-
δὲν καὶ προσήρτησε τὴν Ἀλσατίαν. Ἡ Σουηδία ἔλαβε τὰς
ἀκτὰς τῆς Πομερανίας καὶ ὅλας ἐπικαίρους θέσεις εἰς τὰς
γερμανικὰς ἀκτάς, οὕτως ὥστε ἐξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλ-
τικῆς καὶ ἔξουσίαζε τὰς ἐκβολὰς τῶν γερμανικῶν ποταμῶν. Ἀνε-
γνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐλβετίας ἀπό τοῦ αὐτοκράτορος καὶ
τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπό τῆς Ἰσπανίας.

2) Ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, ἀνεγνωρίσθησαν ἵσα
δικαιώματα εἰς τὰ διάφορα δόγματα καὶ ἀποκατεστάθη ἡ θρησκευ-
τικὴ εἰρήνη.

3) Ἀνεγνωρίσθη πλήρης αὐτοτέλεια τῶν ἡγεμόνων
τῆς Γερμανίας ἐντὸς τῶν κτήσεών των καὶ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς τὸ δι-
καίωμα νὰ συνάπτουν συμμαχίας μεταξύ των καὶ μεταξύ ξένων
κρατῶν.

Αποτελέσματα τοῦ πολέμου

‘Ο τριακονταετὴς πόλεμος μετέβαλε τὴν Γερμανίαν εἰς ἐρείπια.
Ἡ χώρα ἐλεηλατήθη, τὰ χωρία κατεστράφησαν, οἱ ὅγροι ἔμειναν
ἀκαλλιέργητοι, αἱ πόλεις ἡρημώθησαν καὶ σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει οἱ
τεχνῖται. Ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆνεις βαθμὸν ἀπίστευτον.
Τοιουτοτρόπως ἡ χώρα ὑπέστη ἴσχυρὸν πλῆγμα, ἡ ἀνάπτυξίς της
καθυστέρησε ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα τούλαχιστον καὶ μόλις περὶ
τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Γερμανία κατώρθωσε νὰ συνέλθῃ καὶ
ν’ ἀκολουθήσῃ τὴν πρόοδον τῶν δυτικῶν λαῶν.

‘Ἡ εἰρήνη ὅμως αὐτὴ ἦτο ἀπὸ ὅλης ἀπόψεως ἀρχὴ νέας ζωῆς
διὰ τὴν Γερμανίαν, διότι ἐκλεισε τὴν ἐκαποντατῆτη περίοδον τῶν θρη-
σκευτικῶν διενέξεων καὶ ἐξησφάλιζε τὸ πολύτιμον στοιχεῖον τῆς ἀν-
θρωπίνης προόδου, τὴν ἐλευθερίαν ταύτην, ἔφερε τὴν πνευ-
ματικὴν ἀποτελμάτωσιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπεξενώθη ὀλίγον κατ’
ὅλιγον ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ (ΙΖ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΓΑΛΛΙΑ
ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

I. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΓ' — ΡΙΣΕΛΙΕ, MAZAPEN

'Η ἀπολυταρχία εἰς τὴν Γαλλίαν

ΕΤΑ προσωρινάς διακοπάς κατά τὴν ἀνηλικιότητα τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' (1610 - 1624) καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' (1643 - 1653), ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐστερεώθη εἰς τὴν Γαλλίαν κατά τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος διὰ τῶν ὑπουργῶν Ρισελιέ (1624 - 1642) καὶ Μαζαρέν (1643 - 1661) καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν μεγάλην αὐτῆς ἰσχύν κατά τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ'.

'Η Γαλλία ἔγινε τότε πρώτη δύναμις τῆς Εὐρώπης, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριόν της ἀνεπτύχθησαν καὶ ἥκμασαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ Γαλλία εἶχε τὸν λεγόμενον χρυσοῦν αἰῶνά της.

'Ἀλλ' ἡ ἀποκλειστικὴ συγκέντρωσις ὅλων τῶν ἔξουσιῶν, ἡ κατάπινξις πάστης πρωτοβουλίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἡγεμονίας εἰς τὸ ἔξωτερικόν καὶ οἱ μακροὶ καὶ ἔξαντλητικοὶ διὰ τὴν χώραν πόλεμοι ἐπιφέρουν τὸν βαθμαῖον κλονισμὸν τοῦ καθεστῶτος. Διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ὁ Λουδοβίκος ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ζύμωσιν, ἡ ὅποια κατέληξεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

‘Η Γαλλία τὸ 1610

‘Ο ‘Ερρίκος Δ’, βασιλεὺς ἀπὸ τοῦ 1589, ἔδολοφονήθη τὸ 1610 ὑπὸ φανατικοῦ καλογήρου, ὁ δποῖος ἔβλεπεν εἰς αὐτὸν ἐκπρόσωπον τοῦ Σατανᾶ, ἔτοιμον νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πάπτα καὶ τῆς Ἰσπανίας.

‘Ο « ὅγαθός », ὁ « πατήρ », ὅπως ὡνομάσθη ὁ ‘Ερρίκος, ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς καταστροφὰς τεσσαρακονταετοῦ περίπου πολέμου καὶ ἀπέδωσεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς. Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ εὔεργετικωτάτου Διατάγματος τῆς Νάντης (1598) ἀποκατέστησε τὴν θρησκευτικὴν γαλήνην, ἔβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῆς γεωργίας καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐμπορίου. Ἔνισχυσε τὴν ἐπικινδύνως κλονισθεῖσαν βασιλικὴν ἔξουσίαν καὶ ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εύρωπην (πρβλ. σελ. 94).

Τὸ 1610 ἡ κατάστασις ἐφαίνετο ἔξαίρετος. Οἱ εὐγενεῖς ἡσαν ἡττημένοι, οἱ Διαμαρτυρόμενοι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχὴν, ὁ λαὸς ἡτο προστηλωμένος εἰς τὴν βασιλείαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, τὴν δποίαν εἶχεν ἐπανεύρει.

Ἐν τούτοις ἡ ἀντίδρασις παρεμόνευεν. Οἱ εὐγενεῖς ἐνοστάλγουν κρυφίως τὴν ἐπιφροὴν τῶν προγόνων των καὶ λόγω τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων ἀπετέλουν ωργανώς εἰς τὴν βασιλείαν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, τὴν δποίαν εἶχεν ἐπανεύρει.

‘Εξασθένησις τῆς βασιλείας (1610 - 1624)

‘Ο ‘Ερρίκος ἀπέθανε, προτοῦ συμπληρώσει τὸ ἔργον του, καὶ ἡ ἀντικατάστασις ἀνδρὸς εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας ὑπὸ τοῦ ἐννεαετοῦς υἱοῦ του Λουδίκρου ΙΓ’ ἔφερε κλονισμὸν εἰς τὸ καθεστώς. ‘Εφ’ ὅσον τὸν ἀνήλικον βασιλέα ἐπετρόπευεν ἡ βασιλομήτωρ Μαρία τῶν Μεδίκων ἐπεκράτησαν οἱ εύνοούμενοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες. Ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὴν κατάστασιν ἥρχισαν νὰ κινοῦνται οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ καλβινισταί. Διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ πᾶσαν πρόφασιν πρὸς ἔξεγερσιν, ἡ Μαρία ἐκάλεσε τὰς Γενικὰς Τάξεις, τοὺς

52. 'Ο Ρισελιέ
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

ἀντιπροσώπους δηλαδή τῶν τριῶν τάξεων (1614), οἱ δποῖοι ὅμως ἐφάνησαν ἀνίκανοι νὰ θεραπεύσονται τὴν κακὴν διοίκησιν. Οἱ ἀντιπρόσωποι, ὑπερβολικά εὐλαβεῖς πρὸ τῆς βασιλείας, περιωρίσθησαν εἰς συζητήσεις διὰ τὰ προνόμια των. 'Η Μαρία, ἀφοῦ ἐπέτυχεν ὅ,τι ἀνέμενεν ἀπὸ τὴν συνέλευσιν, διέκοψε τὰς ἔργασίας αὐτῆς (24 Φεβρουαρίου 1615). "Οταν τὴν ἐπομένην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τάξεων εἶδον κλεισμένην τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, διελύθησαν ἡσύχως. Ἀπὸ τότε αἱ γενικαὶ τάξεις δὲν συνεκλήθησαν μέχρι τοῦ 1789.

'Ο Ρισελιέ (1624 - 1642)

'Η κατάστασις ἐφαίνετο ἔξελισσομένη εἰς ἀναρχίαν, ἰδίως μετὰ τὴν διένεξιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' πρὸς τὴν μητέρα του, δπότε τὴν ἔξουσίαν ἔλαβεν εἰς τὰς στιβαράς του χεῖρας ὁ καρδινάλιος Ρισελιέ (1624).

'Ο Armand du Blessis κόμης τοῦ Richelieu (1585 - 1642) κατήγετο ἀπὸ εὐγενῆ οἰκογένειαν καὶ ἔλαβε τὴν ἀνατροφὴν τῶν εὐγενῶν. Ἀρχικῶς προωρίζετο διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καὶ ἔμαθε ξιφασκίαν, ἵππασίαν καὶ ἀλλας σωματικὰς ἀσκήσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχρειάσθη νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπισκοπήν, τὴν δποῖαν ἔλαμβανον οἱ δευτερότοκοι τῆς οἰκογενείας του, κατέγινεν εἰς θεολογικὰς μελέτας καὶ εἰκοσι ἔτῶν ἔχειροτονήθη ἐπίσκοπος. Ἐζησεν ὅμως εἰς τὴν αὐλήν, δπως πολλοὶ κληρικοὶ τῆς ἐποχῆς. Τὰ προσόντα του διέκρινεν ἡ βασιλομήτωρ, ἡ δποία διώρισεν αὐτὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἔξωτερικῶν. Μετὰ τὴν διένεξιν ὅμως πρὸς τὸν υἱόν της, ὁ Ρισελιέ ἔξορίζεται ἐπὶ

τι διάστημα. Ἀνακληθείς, κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τὸν υἱὸν μὲ τὴν μητέρα καὶ διὰ τὴν ἑκδούλευσιν αὐτὴν ὡνομάσθη καὶ ρ 1 ν ἀλ 1 ος. Κληθεὶς εἰς τὸ Σύμβολιον τοῦ βασιλέως, ἔλαφε μετ' ὀλίγον τὴν πρώτην θέσιν εἰς αὐτὸν (13 Αὔγουστου 1624), τὴν δόποίσαν διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1642).

Εύφυτής, διορατικός, κρυψίνους καὶ σκοτεινός, γνώστης τῶν ἀνθρώπων, ίδιως γνωρίζων νὰ ἐκμεταλλεύεται τὸν Λουδοβίκον II', ψυχρός καὶ ἀτεγκτος, ὥστε νὰ φαίνεται ἐστερημένος ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, ἐπεβλήθη διὰ τῆς θελήσεως του, ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ἐπὶ δεκαοκτὼ ἔτη καὶ ἐπέβαλε τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν ἴσχυν τῆς Γαλλίας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, ὥστε ἡ διοικησίς του νὰ θεωρῆται μία ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικωτέρας περιόδους τῆς Γαλλικῆς ἴστορίας καὶ ὁ ἕδιος ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἀνδρας τῆς ἴστορίας.

Δι' αὐτοῦ ἤρχισε νὰ μορφώνεται τὸ δόγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Κατὰ τὸν καρδινάλιον, ἡ βασιλικὴ ἔξουσία ἡ «Ζωντανωτέρα εἰκὼν τοῦ Θεοῦ», δὲν ἡμπορεῖ νὰ περιορίζεται ἀπὸ καμίαν κοσμικὴν ἢ πνευματικὴν ἔξουσίαν. Διὰ νὰ διατηρήσῃ καὶ ἔξασφαλίσῃ τὰ συμφέροντα, μὲ τὰ δόποια εἶναι ἐπιφορτισμένος δὲ ἡγεμών, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μεταχειρίζεται δῆλα τὰ μέσα, νόμιμα καὶ μή. Ὡς ἀντάλλαγμα ὅμως διὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτήν ὑπακοήν εἰς τὰ θελήματά του, δὲ βασιλεύς ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ προστατεύεται τοὺς ὑπόκειδους τούς καὶ νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν εὐτυχίαν των. «Οσοι ἀντιτάσσονται εἰς τὸ ἔργον αὐτό, εἶναι ἔνοχοι τοῦ ἐγκλήματος καθοσιώσεως.

‘Ο Ρισελιέ, ὅπως ὁ ἕδιος ἔγραψεν ἀργότερα εἰς τὴν Πολιτικὴν Διαθήκην του, ἐπεδίωξε: 1) νὰ καταστρέψῃ τὸ κόμμα τῶν Οὐγενότων· 2) νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εὐγενεῖς, καὶ 3) νὰ ἀνυψώσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, συντρίβων τὴν δύναμιν τῶν ‘Αρψούργων. Ἐπέτυχε καὶ τὰ τρία, παρὰ τὰς ἀμέτρους δυσκολίας καὶ τοὺς πολυαριθμούς καὶ ἐπικινδύνους ἐχθρούς, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον καὶ πολλάκις σκληράν δραστηριότητά του.

Τὸ 1628, μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν, ἐκυριεύθη ἡ Λα Rochelle (La Rochelle), ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γαλλίας, τὸ ἴσχυρότερον προπτύργιον τῶν καλβινιστῶν, παρὰ τὴν ζωηράν ἀντίστασιν τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ο Ρισελιέ ὅμως εἶχε τὴν περίνοιαν νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἴσοτητα τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως, έστραφη ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ κατέβαλεν αὐτοὺς διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν θανατώσεων. Διέταξε νὰ καταστρέψουν τοὺς ὁχυρωμένους πύργους, ὃσοι δὲν ἔχρησίμευον διὰ τὴν διμυναν τῆς χώρας. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίναξαν πολλοὺς πύργους.

Διὰ τῶν μέσων αὐτῶν καὶ τῆς συνεχοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του ἐστερέωσε τὴν βασιλικὴν ἀπολυταρχίαν. Δὲν συνεκάλεσε τὰς γενικὰς τάξεις καὶ κατέπνιξε δι’ αὐστηρῶν μέτρων τὴν ἀντίστασιν τοῦ Κοινοβουλίου (Parlement), δηλαδὴ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῶν Παρισίων, τὸ δποῖον, κατὰ παλαιὸν συνήθειαν, εἶχεν ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν διαταγμάτων τῆς κυβερνήσεως.

‘Ο Ρισελιέ ἐμισεῖτο πολὺ καὶ ἡ θέσις του ἦτο ἐπισφαλής. Εἶχεν ἀσπονδον ἔχθρὸν τὴν βασίλισσαν καὶ ἦτο κίνδυνος εἰς πᾶσαν στιγμὴν οἱ ἀντίθετοι νὰ ἀποκτήσουν τὴν εύνοιαν τοῦ βασιλέως καὶ νὰ ἐπιτύχουν τὴν καταστροφήν του. Διὰ τῆς ἀπαραμίλου ἐπιτηδειότητός του διέλυε τὰς δολοπλοκίας. Διὰ μυστικῶν δργάνων ἐπέβλεπε τὰ πάντα, ἐκυβέρνα τυραννικῶς, καὶ ἐφόνευσεν ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ἀνθρώπους, ὡς ἐπιβούλευομένους τὴν ζωήν του.

Εἰς τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν ἔξεμεταλλεύθη τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς τῆς Γερμανίας, διὰ νὰ ταπεινώσῃ τὸν αὐστριακὸν οἶκον. Ἐβοήθησεν, δπως εἴδομεν, κατ’ ἀρχὰς τὸν Γουσταῦον Ἀδόλφον καὶ βραδύτερον εἰσῆλθεν ὁ Ἰδίος εἰς τὸν Τριακονταετῆ πόλεμον.

‘Ο Ρισελιέ κατ’ οὐσίαν ἐκυβέρνα κακῶς. Ἡτο μισάνθρωπος, ἔγωιστής, δ ὅποιος διὰ τῆς ψυχρᾶς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ραδιουργίας ἐπέβαλε τὴν αὐθαίρεσίαν του καὶ παρεκώλυε τὴν ἀνάπτυξιν προσωπικοτήτων καὶ εὐγενεστέρων χαρακτήρων. Καταστρέπτικὴ ἦτο Ἰδίως ἡ οἰκονομικὴ πολιτική του. Ὁταν ἀπέθανεν εἶχε προεξοφλήσει τὰ ἔσοδα πολλῶν ἐτῶν. Τὰ ἔξοδα ὑπερέβαινον κατὰ 50 ἑκατομμύρια τὰ ἔσοδα, ἐνῷ οἱ γεωργοὶ κατεστρέφοντο ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Ὁ καρδινάλιος ἀπέθανε μισούμενος ἀπὸ δλους.

Βραδύτερον, Ἰδίως τὸν 19ον αἰῶνα, ἔξεθείασαν αὐτὸν οἱ Γάλλοι πατριῶται, διότι συνέτριψε τὴν δύναμιν τῆς Γερμανίας, δπως διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον οἱ Γερμανοὶ τὸν Βαλλενστάϊν καὶ τὸν Βίσμαρκ.

Ἐπὶ τοῦ Ρισελιέ ἴδρυθη ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία (1635) καὶ ἡ Γαλλία εἶδε τὴν πρώτην μεγάλην ἀκμὴν τῶν γραμμάτων.

Ὀ Μαζαρὲν (1643 - 1661)

Ο Ρισελιέ δὲν εἶδε τὸ τέλος τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου. Τὴν πολιτικήν του ὅμως συνέχισεν ὁ διάδοχός του καρδινάλιος Μαζαρέν.

Ο Μαζαρέν (Mazarin), Ιταλὸς τὴν καταγωγήν, γεννηθεὶς τὸ 1602, δινετράφη εἰς τὴν Ρώμην καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Σαλαμάγκαν τῆς Ἰσπανίας, ὅπου κατώρθωσε νὰ διαπιστώσῃ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἰσπανίας. Κατ' ἀρχὰς στρατιωτικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πάπα, ἐστράφη εἰς τὴν διπλωματίαν, ἔγνώρισεν εἰς τὰς ἀποστολὰς του τὸν Ρισελιέ, ἔχειροτονήθη περιστούστερον ἀπὸ ὑπολογισμὸν παρὰ ἀπὸ πεποίθησιν, ἐποιτογραφήθη γάλλος, ἔκερδισε τὴν φιλίαν τοῦ Ρισελιέ, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Συμβούλιον (1642) καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ καρδιναλίου. Ἐντελῶς ἀντίθετος τοῦ Ρισελιέ, ὑποχρεωτικός καὶ γλυκύς, μετριοτατής, οὐδένα κατεδίκασεν εἰς θάνατον· ἔξαιρετικὸς εὐλύγιστος καὶ δεξιός, δὲν ἀπέφευγε τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὸ ψεῦδος.

Ο Λουδοβίκος ΙΓ' ἀπέθανεν ὀλίγον μετὰ τὸν περίφημον πρωθυπουργὸν του (1643) καὶ ἀφῆσε κατάστασιν ὅμοίαν πρὸς τὴν τοῦ 1610, διότι ὁ υἱός του Λουδοβίκος ΙΔ' ἦτο πέντε ἔτῶν. Τὴν ἀντιβασιλείαν ἔλαβεν ἡ μήτηρ του Ἀννα ἡ Αὔστρια (Anne d' Autriche) καὶ αὐτὴ διώρισε πρωθυπουργὸν τὸν Μαζαρέν.

Ἐξέγερσις τῶν εὐγενῶν (1648 - 1653)

Ο νέος πρωθυπουργὸς ἔξικολούθησε τὸν πόλεμον, ὁ ὅπτοιος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας. 'Αλλ' ἀκριβῶς τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὅποιον ὑπεγράφη ἡ τόσον ευνοϊκὴ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας, ἡ χώρα ἐταράχθη ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἔξέγερσιν. 'Η βαθυτέρα αἰτία ἦτο ἡ ἀντιπολιτευτικὴ κατὰ τῆς ἀπολυταρχίας διάθεσις. Ἀφορμὴν ὅμως ἔδωκεν ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ καρδιναλίου. 'Ο λαὸς ἐστέναζεν ἥδη ὑπὸ τὸ βάρος τῆς φορολογίας, ἐνεκα τῆς κακῆς διαχειρίσεως τοῦ Ρισελιέ. Τὸ Κοινοβούλιον τῶν Παρισίων διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν νέων φορολογικῶν νομοθετημάτων. 'Οταν δὲ ὁ Μαζαρέν διέταξε τὴν σύλληψιν μερικῶν ἀπὸ τὰ ζωηρότερα μέλη του, ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐπανεστάτησεν, ὑποκινούμενος ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. 'Η ἔξέγερσις

διήρκεσε πέντε έτη (1648 - 1653) καὶ ὀνομάσθη Fronde (Σφενδόνη) κατὰ τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν τῆς ἐποχῆς, ἐπειδὴ εἶχε πολλὰ εὐτράπελα ἐπεισόδια, ὅπως ἐκθέτει εἰς τὰ περίφημα ἀπομνημονεύματά του δὲκτῶν πρωταγωνιστῶν καρδινάλιος τοῦ Ρέτζ (Mémoires du cardinal de Retz).

Ἡ ἀντίστασις τοῦ Κοινοβουλίου συνετρίβη εὐκόλως. Ἐπικινδυνωδεστέρα ὅμως ἦτο ἡ ἐμφάνισις ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅπιοι ἔδωσαν τὴν τελευταίαν μάχην διὰ τὰ προνόμιά των. Ἀποτέλεσμα τῆς στάσεως αὐτῆς ἦτο ἡ μεγάλη πενία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ τελειωτικὴ ἐπιβολὴ τῆς ἀπολυταρχίας.

II. Η ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661 - 1715)

“Οταν ἀπέθανεν δὲ Μαζαρέν, δὲ Λουδοβίκος ἦτο 22 ἑτῶν καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας ἑκείνης δὲν εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Τὴν ἡμέραν ὅμως τοῦ θανάτου τοῦ Μαζαρέν προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἀπεράσισε νὰ εἴναι δὲ ίδιος πρωθυπουργός του καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν διεχειρίσθη μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς βασιλείσας του. Τὰ δὲ ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μίαν τῶν ἀξιοσημειώτων περιόδων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ (Louis XIV) δὲν διεκρίνετο διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ιδεῶν, ἀλλ’ εἶχε διαυγεστάτην ἀντιληψιν, ἰσχυροτάτην βούλησιν καὶ τὰ προσόντα τοῦ ὅρχοντος εἰς ὄψιστον βαθμόν. Τὸ πρόσωπον καὶ αἱ κινήσεις του εἶχον κάτι τὸ ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπές, εἰς τοὺς τρόπους του εἶχεν ἐπισημότητα, ἥτο κύριος τῶν κινήσεων καὶ τῶν λόγων του καὶ σχεδὸν οὐδέποτε ἐγέλα, οὔτε ὠργίζετο, ὡμίλει δλίγον καὶ ἥκουε μετὰ προσοχῆς τοὺς ἄλλους. Κατὰ βάθος δὲν ἦτο κακός, ἀλλ’ δὲ μετρος ἐγωισμός του, αἱ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ θυμιάματα, τὰ δποῖα προσέφερε προθύμως τὸ σμήνος τῶν αὐλικῶν, συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἀγαπᾶται μόνον τὸ ἑαυτόν του.

Τὸ δόγμα τῆς ὀλοκληρώτικῆς μοναρχίας διετύπωσεν δὲ ίδιος καθαρώτατα εἰς τὰ δύο συγγράμματα, ‘Ἀπομνημονεύματα διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ διαδόχου καὶ Στοχασμοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ ἐπαγγέλματος.

‘Ο Λουδοβίκος ἔθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς

γῆς, ὑπεύθυνον καὶ ὑπόλογον μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.' Εφρόνει ὅτι ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλέως οὐδένα ἔχει περιορισμόν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων. 'Ο βασιλεὺς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ κράτους. «Ἐγὼ εἴμαι τὸ κράτος» (L' état c'est moi), συνήθιζε νὰ λέγῃ, καὶ τὰ βασιλικὰ διατάγματα συνήθως ἐτελείωναν διὰ τῆς φράσεως car tel est mon plaisir. 'Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι ὁ «χριστιανικώτατος», ὁ «πρεσβύτερος» υἱὸς τῆς Εκκλησίας. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν συμμερίζεται ἡ πλειονότης τῶν συγχρόνων. 'Ο περίφημος θεολόγος Μποσσούε τὴν στηρίζει εἰς τὰς 'Αγίας Γραφάς.

'Η κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἔγινεν αὐταρχική, ἥσκειτο αὐτηροτάτη ἀστυνομικὴ ἐπίβλεψις· οἱ ὑποπτοί καὶ οἱ ὑποπτίτοντες εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀρχόντων συνελαμβάνοντο διὰ τῶν μυστικῶν ἐνταλμάτων (lettres de cachet) καὶ ἐνεκλείσοντο, χωρὶς νὰ δικασθοῦν, εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους, τῶν ὅποιων ὀνομαστοτάτη ἦτο ἡ Βαστίλη (Bastille), ἀρχαῖον φρούριον τῶν Παρισίων. 'Ο Λουδοβίκος ἐγκατεστάθη εἰς τὰ πολυτελῆ ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν, τὰ ὅποια ἔκτισεν ὁ ἴδιος. Περὶ αὐτὰ ἔκτισαν τὰ μέγαρά των οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι ἀνέμενον τὰ πάντα ἐκ τῆς εύνοιας τοῦ ἀρχοντος. 'Ο βασιλεὺς περιεστοχίσθη ἀπὸ πολυτελεστάτην καὶ δαπανηροτάτην αὐλήν. 'Υπὲρ τὰς τρεῖς χιλιάδας πρόσωπα ἀπετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν του. 'Η ζωὴ τῆς αὐλῆς ἔκανον ἔτερον τὴν σηκωθῆ ὁ βασιλεὺς, πότε θὰ ἔξελθῃ τοὺς οἰκείους, ποίος θὰ προσφέρῃ τὸ νυκτερινὸν ἔνδυμα, ὅταν μετέβαινεν εἰς τὴν κλίνην, ἢ τὸν πίλον, ὅταν ἔξήρχετο.

53. Λουδοβίκος ΙΔ'
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

Μὲ τὴν ἴδιαν αὐστηρότητα κανονίζεται καὶ ἡ ἐνασχόλησις τοῦ βασιλέως, ἡ λειτουργία τῶν γραφείων τῆς αὐλῆς. Ὁ Λουδοβίκος εἰς τὸ ὑψος τῶν ἀνακτόρων του περιστοιχισμένος ἀπὸ τοὺς αὐλικούς. του εἶναι δὲ αστιλεὺς ἥλιος εἰς τὸ μέσον τῶν ἀστερισμῶν

Ὑπὸ τὴν ἐκλαμπρότητα ὅμως αὐτήν, τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν πρόθυμον ὑπόκλισιν, ἐκρύπτετο πολλὴ ὑποκρισία, ψεῦδος καὶ διαφθορά.

Διοίκησις

Ἡ αὐταρχία ἔκτείνεται εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐχομεν λοιπὸν ἀπολυταρχίαν διοικητικήν, τοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, βιομηχανικήν καὶ οἰκονομικήν, στρατιωτικήν, θρησκευτικήν.

Ἡ διοίκησις τοῦ κέντρου ὡργανώθη τελειωτικῶς χωρὶς πολλοὺς νεωτερισμούς. Αἱ κυριώτεραι ὑπηρεσίαι, συμβούλια, ὑπουργεῖα, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς Βερσαλλίας. Εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν ὅλαις αἱ παλαιαὶ ἐλευθερίαι κατηργήθησαν. Κυβερνήται, δικαστικὰ σώματα (Parlements), ἐπαρχιακαὶ τάξεις καὶ πόλεις ἔχασαν τὰ προνόμια των. Ὅλη ἡ ἔξουσία περιῆλθεν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸν intendant.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἱκανότητα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συνεργάτας του. Διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους ἔχρησιμοποιήσεν ἐκ συστήματος ἀνδρας ἀπὸ τὴν ἀστικήν τάξιν, υἱούς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιτῶν, διότι ἡσαν ἐργατικώτεροι καὶ πειθαρχικώτεροι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπουργούς του ἔδειξαν ἔξαιρετικήν ίδιοφυΐαν καὶ ἔγιναν ὄνομαστοί, ὅπως π.χ. ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν Κολμπέρ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Λουβιόα.

Τὰ οἰκονομικὰ

Ο Κολμπέρ (Colbert) διεχειρίσθη ἐπὶ μακρὸν τὰ οἰκονομικά. Ἐργατικώτατος, μὲ ἀσυνήθη ἀντοχήν, συνεκέντρωνε τὰς ὑποθέσεις ἐπτὰ σημερινῶν ὑπουργείων. Ὁ Κολμπέρ εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Ἐφρόνει ὅτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ποσὸν τοῦ ὑπάρ-

χοντος εις αύτήν χρήματος. Διὰ νὰ αὔξηθῃ ὁ πλοῦτος τῆς Γαλλίας, ἔπρεπε νὰ εἰσάγεται ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον χρῆμα. Τοῦτο θὰ κατωρθοῦτο, ἢν ή ἐξαγωγὴ ὑπερέβαινε τὴν εἰσαγωγήν, μὲ ἄλλας λέξεις, ἢν ή Γαλλία εἶχεν ἀκμάιαν βιομηχανίαν. 'Ο Κολμπέρ ἐπίστευεν ὅτι ή βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνον μὲ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους. Τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ λάβῃ προστατικὰ μέτρα, νὰ ἐμποδίζῃ δηλαδὴ τὴν εἰσαγωγὴν ξένων βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ διευκολύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ύλῶν, νὰ κανονίζῃ τὴν παραγωγήν. Τὴν οἰκονομικήν αὐτήν ἀντίληψιν, ή δποία χαρακτηρίζει τὸν 17ον αἰῶνα, ὡνόμασαν μερκαντισμόν.

Συγχρόνως ὁ Κολμπέρ κατήργησε τοὺς ἐντὸς τῆς Γαλλίας περιορισμοὺς τοῦ ἐμπορίου, κατεσκεύασεν ὁδούς, διώρυγας κτλ. Εἰς τοὺς καλούς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τὸ ἐμπόριον καὶ ή βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμήν καὶ ή Γαλλία ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ἀποικιακὸν κράτος, τὸν Καναδᾶν, καὶ τὴν Λουϊζιάναν ἐπὶ τοῦ Μισσισσιππῆ.

Ο στρατὸς

Συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς ήτο ή μεγάλη στρατιωτικὴ ἴσχυς τοῦ Λουδοβίκου. 'Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐπὶ δεκαετίας ἦτο ὁ πλουσιώτερος ἡγεμὼν τῆς Εύρωπης. 'Εδημιούργησεν ἴσχυρὸν στρατόν, ὁ δποίος ἦτο τὸ στήριγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τὸ ἔξωτερικόν. 'Οργανωτής τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο ὁ Λούβος (Louvois).

'Η στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἀνῆλθεν εἰς 220 χιλιάδας ἀνδρας, ἐνῷ ή χώρα δὲν εἶχε περισσοτέρους ἀπὸ 15 - 20 ἑκατομ. κατοίκους. Οἱ στρατιῶται ἦσαν, ὅπως εἰς ὅλην τὴν Εύρωπην, μισθωτοί. 'Αλλ' ὁ Λουδοβίκος ἐστρατολόγει μόνον Γάλλους, ἵδιως χωρικούς. 'Ο γαλλικὸς στρατὸς ἦτο προτιγμένος πολὺ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως (πυροβολικόν, τελειότερα ὅπλα, συνένωσις πυροβόλου, ὅπλου καὶ λόγχης). 'Αντιθέτως εἰς ἀνωτέρας θέσεις τοῦ στρατοῦ ὁ Λουδοβίκος μετεχειρίσθη μόνον εὐγενεῖς. 'Ο στρατὸς ἦτο καθαρῶς βασιλικός, ὁ ἵδιος ὁ βασιλεὺς διώριζε τοὺς ἀξιωματικούς καὶ ἐμισθοδότει αὐτοὺς ἐκ τοῦ ταμείου του.

'Ο Λουδοβίκος ἀπέκτησε πολλοὺς ὀνομαστοὺς στρατηγούς, ὅπως

τὸν Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat κ.ἄ., καθὼς καὶ τὸν διάσημον μηχανικὸν Vauban, ὁ ὅποιος ὡχύρωσε τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικὰ σύνορα τοῦ κράτους μὲ νέου τύπου ὄχυρώματα, χαμηλὰ καὶ παχέα, καλυπτόμενα μὲ πυκνὸν χῶμα καὶ χλόην. Ἡ Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ἀπέκτησεν ἐπίσης σημαντικὴν ναυτικὴν δύναμιν.

Τὰ θρησκευτικά. Ἀνάκλησις τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης

‘Ο Λουδοβίκος ἤθελε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπεν εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ βασιλεύῃ μία πίστις, εἰς βασιλεὺς καὶ εἰς νόμος (un roi, une loi, une foi). Διὰ τοῦτο ἤλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν, τοῦ δποίου ἥθελησε νὰ περιορίσῃ τὸ δικαίωμα εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων. ‘Ο βασιλεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ πρόθυμον ἀπολογητὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του εἶχε τὸν ὀνομαστὸν ρήτορα καὶ συγγραφέα Μποσσουέ (Bossuet).

‘Απάνθρωπος καὶ συγχρόνως ἀσύνετος ἦτο ἡ συμπεριφορά τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τοὺς καλβινιστάς. Παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἴδιως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. ‘Αφοῦ μετεχειρίσθη πολλὰ βίαια μέτρα κατ’ αὐτῶν, ἀνεκάλεσε τὸ Διάταγμα τῆς Νάντης (1685). Οἱ καλβινισταὶ ἦ ἔπρεπε νὰ δεχθοῦν τὸν καθολικισμὸν ἢ νὰ ἐγκατολείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Τὴν διαταγὴν συνώδευσαν ἀπάνθρωπα καὶ ἔξευτελιστικὰ μέτρα. Χιλιάδες καλβινισταί, ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας, ἀφησαν τὴν πατρίδα των. ‘Ο

54. ‘Ο Μποσσουέ
(Ηερίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

βασιλεύς ἐφάνη ὅτι ἔθριάμβευσε καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπανηγύριζεν ὁ καθολικὸς κλῆρος.

‘Αλλ’ ἡ ἀνάκλησις τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης (Révocation de l' Edit de Nantes) ἦτο καταστρεπτικὴ διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ εἶχε διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης συνεπείας, τὰς ὅποιας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προΐδῃ τις. Οἱ Οὐγενότοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, Ἰδίως εἰς τὰς ὁμοδόξους, φέροντες τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμέλειάν των εἰς αὐτάς, διότι πολλοὶ ἀπ’ αὐτοὺς ἦσαν ἀριστοί τεχνῖται. Εἰς τὴν Πρωσίαν μόνον ἐγκατεστάθησαν ύπερ τὰς 20 χιλιάδες, οἱ ὄποιοι ἐδημιούργησαν πυρήνα τεχνικῆς, βιομηχανικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Οἱ ἐγγράμματοι, οἱ λόγιοι, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ‘Ολλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. ‘Ο θρησκευτικὸς ζῆλος καὶ τὸ πάθος κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ἔκαμαν αὐτοὺς καλοὺς συγγραφεῖς. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦτο ὁ περίφημος Πιέρ Μπάιλ (Pierre Bayle, 1647 – 1706), δημοσιογράφος, σατιριστής, καὶ φιλόσοφος. Αὐτοὶ ἔξέδωκαν ἐφημερίδας, περιοδικά, καὶ βιβλία, διὰ τῶν ὅποιών ἦνοιξαν σφοδράν πολεμικὴν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου καὶ διέσυραν αὐτὸν καὶ τὸ καθεστώς του. Στήριγμα εἶχον τὸν ἀντίπαλόν του βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμον τῆς Ὁρανίας καὶ τὸ μίσος, τὸ ὅποιον ἀπέλυσαν εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ πόλεμοι τοῦ Λουδοβίκου.

Θάνατος τοῦ Λουδοβίκου (1715)

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ ἀπέθανεν 77 ἔτῶν, τὸ 1715, ἀφοῦ

55. ‘Ο ἄρτος τοῦ βασιλέως
(Χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς)

έμεινεν εἰς τὸν θρόνον 72 ἔτη καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν 54 ἔτη.

‘Ο ἀντιπρόσωπος αὐτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, δὲ βασιλεὺς
Ἡλίος, ἀποθνήσκων, ἀφῆνε τὴν χώραν του κατεστραμμένην,
ὅπως δὲ Φίλιππος Β' τὴν Ἰσπανίαν πρὸ ἑκατὸν ἔτῶν. Ἐδαπάνησε
κολοσσιαῖα ποσὰ διὰ νὰ ἴκανοποιήσῃ τὰς ὁρέεις του. Ἀπὸ τοῦ
1689 διεξῆγε διαρκῆ πόλεμον κατὰ τῆς Εύρωπης, ἐνῷ αἱ δαπάναι
διὰ τὰς οἰκοδομάς, τὰ δῶρα εἰς τοὺς εὐνοούμενους καὶ δὲ πολυτελῆς
βίος τῆς αὐλῆς ἐσπατάλησαν μυθώδη ποσά.

‘Η ἀκαταλόγιστος φορολογία ἀπεμύζησε τὸ αἷμα τῶν χωρικῶν,
ἡ καταδίωξις τῶν Ούγενότων ἐστέρησε τὴν χώραν τεχνιτῶν καὶ κατ-
έστρεψε τὴν βιομηχανίαν. Ο βίος εἰς τὴν ὑπαιθρὸν ἤτο θλιβερός. Εἰς
πολλὰ μέρη οἱ χωρικοὶ μόλις εὔρισκον ἄρτον καὶ εἰς δλην τὴν Γαλλίαν
παρετηρήθη ἐλάττωσις πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ λαός ἡσθάνθη ἀνα-
κούφισιν, δταν ἔμαθε τὸν θάνατόν του, καὶ ηύχαριστήθη, διότι ἔληξεν
ἡ μακρὰ βασιλεία του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑΝ

Πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

ΑΓΓΛΙΚΟΣ λαὸς ἀνεπτύχθη πολιτικῶς ἐνωρίτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἡδη κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἐτέθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ βάσεις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ βασιλεῖς ἐπεχείρησαν, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν γάλλων βασιλέων, νὰ καταργήσουν τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ νὰ κυβερνήσουν ἀπολυταρχικῶς. Ἄλλ' οἱ Ἀγγλοὶ διὰ δύο ἐπαναστάσεων, τοῦ 1648 καὶ 1688, ἐματαίωσαν τὴν προσπάθειαν αὐτῶν.

Οὕτως ἡ χώρα διῆλθε περίοδον πολιτικῶν ἀναστατώσεων, διὰ τῶν δόποιών ἐπαγιώθη καὶ διεμορφώθη περαιτέρω τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα.

Ἄπὸ τότε ἡ Ἀγγλία, εἰρηνεύσασα καὶ εὐνομούμένη, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὅδὸν τῆς μεγάλης ὑλικῆς καὶ διανοητικῆς προόδου.

Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἥτο οὐσιωδῶς διάφορος τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Οἱ βασιλεῖς αὐτῆς διετήρησαν πάντοτε μεγάλην ἴσχυν, ἐνῷ οἱ εὐγενεῖς οὐδέποτε ἀπέκτησαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Ἡ βασιλικὴ ἔξουσία ὅμως ὑπεβάλλετο ὀνέκαθεν εἰς μερικοὺς περιορισμούς. Ἰδίως εἰς ζητήματα φορολογίας δὲ βασιλεὺς ἐπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῶν φορολογουμένων. Ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἐπι-

βάλη νέον φόρον, έκάλει εἰς συμβούλιον τοὺς γαιοκτήμονας, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων. Οὕτω διεμορφώθη τὸ πρῶτον κοινοβούλιον (Parlement) ἡ Βούλη τῷ Λόρδῳ.

“Οταν τὸν 13ον αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων (1199 - 1216) ἥθελησε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὰς δρέξεις του, οἱ εὐγενεῖς ἔξανέστησαν καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ὀνομαστὴν Magna Charta (1215), τὸν πρῶτον δηλαδὴ συνταγματικὸν χάρτην τῆς Ἀγγλίας, ὃ διποίος ἔξισφάλιζε τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεσις διὰ τὴν φορολογίαν, προσωπικὴ ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ συμβουλεύεται ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ οἰκονομικῶν ἰδίως ζητημάτων, ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλίων τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Τοιουτορόπως προῆλθε δεύτερον συμβούλιον, ἡ δευτέρα ἀγγλικὴ Βουλή, ἡ Βούλη τῷ Κοινοτῷ των, ἡ διποία σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβε μεγαλυτέρων σπουδαιότητα, διότι ἀντεπροσώπευε μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ.

Τοιουτορόπως ἡ βασιλεία εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐτέθη ὑπὸ τὸν νόμον, ἐνῷ ἡ βασιλεία εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο ὑπὲρ τὸν νόμον.

‘Απολυταρχικαὶ τάσεις τῶν Στούαρτ

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ (1603), εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας προσεκλήθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας Ἰάκωβος, ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας Στούαρτ. Τοιουτορόπως ἀνῆλθεν ἡ δυναστεία τῶν Στούαρτ εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον καὶ ἦνωθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸν σκῆπτρον Ἀγγλία καὶ Σκωτία.

Οἱ Στούαρτ, ἀκολουθοῦντες τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς των, ἰδίως τὸ παράδειγμα τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐπεχείρησαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπολυταρχικῶς. Ἀλλὰ προσέκρουσαν εἰς τὰς συνηθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ ἔξήγειραν ἴσχυρὰν ἀντίδρασιν. Ἐπιχειρήσαντες ἀφ’ ἐτέρου νὰ κανονίσουν αὐθαιρέτως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἔξηρέθισαν τοὺς δπαδούς καὶ τῶν δύο δογμάτων.

Διὰ τοῦτο εἶχον διαρκεῖς προστριβάς πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Πολλάκις διέλυσαν αὐτό, ἀλλ’ ἡναγκάσθησαν πάλιν νὰ τὸ συγκαλέσουν, διότι εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ τακτικὴ των γενικῶς δὲν εἶχε σταθερότητα καὶ συνέπειαν.

‘Ο Ιάκωβος Α’
(1603 - 1625) είχε μεγάλην
ιδέαν διὰ τὸ βασιλικὸν ἀξί-
ωμα. Ἐφρόνει ὅτι ὁ βασιλεὺς
εἶχεν ἔξουσίαν ζωῆς καὶ θα-
νάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του.

Υἱὸς καθολικῆς, ἀνατρα-
φεὶς εἰς τὸ καλβινικὸν δόγμα,
ἥτο ἀρκετὰ ἔχυπνος καὶ μορ-
φωμένος, ἀλλὰ στενὸς εἰς τὴν
ἀντίληψιν καὶ σχολαστικός.
Ιδίως ἐνόμιζεν ἕαυτὸν ἀρμό-
διον εἰς τὰ θεολογικὰ ζητή-
ματα. Διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ
θρησκευτικά, ἐστηρίχθη εἰς
τὴν ἀγγλικήν ἐκκλησίαν, τῆς
ὅποιας ἥτο ἀρχηγός, καὶ ἐ-
πίεσε τοὺς καθολικούς καὶ
πουριτανούς. Οἱ καθολικοί,
κατόπιν σκοτεινῆς συνωμο-
σίας, ἀποδιθείστης εἰς αὐτούς, κατεδιώχθησαν ἀπηνέστατα. Ἐναντίον
τῶν πουριτανῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἦθελον ἐπισκόπους, ἐπίσημα προσευ-
χητάρια καὶ διασκεδάσεις τῆς Κυριακῆς, ἔλαβε τοιαῦτα μέτρα, ὡστε
μετηνάστευσαν οὗτοι ὁμαδικῶς εἰς τὴν Ἀμερικήν καὶ ἴδρυσαν τὰς πρώ-
τας ἀγγλικάς ἀποικίας. ‘Ο Ιάκωβος διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς
προστριβάς πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἐσώρευσε σφάλματα, τὰ ὅποια
ἐπλήρωσε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον νίσις του Κάρολος ὁ Α’.

‘Ο Καρόλος Α’ (1625 - 1649) ἥτο διάφορος τοῦ πατρός
του. Εὔκινητος, ωραῖος καὶ ἵπποτικὸς τὴν ἐμφάνισιν, κατὰ βάθος
ἥτο ἀδύνατος χαρακτήρ καὶ δὲν ἀπέφευγε τὸ ψεῦδος. Ἐπολιτεύθη
κακῶς, ὅπως ὁ πατήρ του. Διέλυσεν ἐπανειλημμένως τὸ Κοινοβούλιον,
ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη ἀπολυταρχικῶς, ἀλλ’ ὅταν τέλος ἤναγ-
κάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὸ ὄνομασθὲν Μακρὸν Κοινοβούλιον,
ἔνεκα τῆς μακρᾶς διαρκείας (1640 - 1653), προσέκρουσεν εἰς σφο-
δράν ἀντίδρασιν. Ἡ βουλὴ κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὑπουργούς τοῦ
βασιλέως, οἱ ὅποιοι ἦσαν συνένοχοι εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ μέτρα καὶ

56. Κάρολος Α'
(Βάν Ντάκ, Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

τὰς θρησκευτικὰς καινοτομίας. ‘Ο Κάρολος ἤλθε τέλος εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τὸ Κοινοβούλιον καὶ ἔξηλθεν εἰς τὴν ὑπαιθρὸν διὰ νὰ ὄργανωσῃ τὸν πόλεμον κατ’ αὐτοῦ.

‘Η ἐπανάστασις τοῦ 1648. Κρόμβελ

Οὕτως ἥρχισεν δὲ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ βασιλέως καὶ Κοινοβουλίου. Μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὀπαδοὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει αἱ δυτικαὶ καὶ βόρειοι ἐπαρχίαι, ἐνῷ τὸ πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῆς Ἀγγλίας, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, ὑπεστήριξε τὸ Κοινοβούλιον. ‘Ο στρατὸς τοῦ βασιλέως ἦτο μαχιμώτερος, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εὐγενεῖς ἵππεις, ἔξηστημένους καὶ τολμηρούς, καὶ τὸ ἵππικὸν ἀπετέλει ἀκόμη τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ τότε στρατοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ στρατὸς τοῦ Κοινοβουλίου, δὲ ὅποιος ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀστούς μὴ ἔξηστημένους εἰς τὸν πόλεμον, εἶχε πολλὰς ἀποτυχίας.

Τότε δὲ Κρόμβελ, βουλευτὴς καὶ ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κοινοβουλίου, εἰσήγαγε νέαν τακτικήν. Κατήρτισεν ἵππικὸν ἀπὸ ὀρεινούς πουριτανούς, φανατισμένους εἰς τὴν πίστιν των, οἱ δόποιοι δὲν ἐπολέμουν, ὅπως οἱ μισθιφόροι, διὰ τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν θρησκείαν. Οἱ πολεμισταὶ αὐτοί, ὅπως καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἦσθανοντο βαθεῖαν ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν καθολικόν. ‘Ο Κρόμβελ κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα μὲ βίον αὐστηρόν, μὲ προσευχάς, μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ μὲ ἄσματα τοῦ ψαλτηρίου. ‘Ο στρατὸς αὐτὸς δὲν ἤργησε νὰ φανῇ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως. ‘Ο Κρόμβελ διωρίσθη στρατηγός καὶ ἐνίκησε τὸν βασιλέα, δὲ ὅποιος ἤναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Σκωτίαν. ‘Αλλ’ οἱ Σκῶτοι παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον.

‘Ο Ολιβιέρος Κρόμβελ (Olivier Cromwell, 1599 - 1658) ἦτο υἱὸς εὐπόρου γαιοκτήμονος, μεγαλόσωμος καὶ ρωμαλέος, δραστηριώτατος, μὲ αὐστηρὰν φυσιογνωμίαν καὶ ρήτωρ νευρώδης. Ἐνεπνέετο ἀπὸ θερμὸν θρησκευτικὸν ζῆλον καὶ διετήρει τὴν ὡμότητα τῆς ἀγγλικῆς φυλῆς κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους. ‘Ανεδίχθη ἀξιος ὄργανωτῆς καὶ διπλωμάτης δῆσμορκῆς, ὥστε νὰ θεωρῆται ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὰς τοῦ ἀγγλικοῦ μεγαλείου.

Τοιουτοτρόπως ἐπεκράτησε τὸ Κοινοβούλιον. Δὲν ἤργησεν ὅμως

νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν νικητὴν στρατηγόν. Ἡ πλειοψηφία τοῦ Κοινοβουλίου ἤτο ἐναντίον τοῦ Κρόμβελ καὶ ἦθελε νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαιρεσίας του. Ἐκεῖνος εἰσῆλθε μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὸ Λονδίνον καὶ ἀπέθαλε τοὺς ἀντιπολιτευομένους απὸ την Βουλήν. Τοῦτο ὠνομάσθη κἀθαρσις τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τὸ οὕτως ἀκρωτηριασθὲν σῶμα Κολοβὸν Κοινοβούλιον (Rump-Parlement), κατὰ τὴν σκωπτικὴν τάσιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὅπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ὡρίμασεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἡ ἴδεα, ὅτι πᾶσα κυριαρχία στηρίζεται εἰς τὸν λαόν καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Τοιουτορόπως ἔγενη θή, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀξιωμα τῆς ἐλέω Θεοῦ κυριαρχίας, τὸ ἀξιωμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ.

Ο Βασιλεὺς εἰσῆχθη εἰς δίκην πρὸ ἐκτάκτου στρατοδικείου, κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὡς τύραννος, προδότης καὶ ἔθρος τοῦ λαοῦ, καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1649).

Η Δημοκρατία (1649 - 1660)

Η μερίς, ἡ ὅποια εἶχε γίνει κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ Κρόμβελ, ἀπετέλει μειοψηφίαν. Ἀλλ’ ἔδειξε μεγίστην δραστηριότητα καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη εἰς τὴν ἀρχήν. Η Ἀγγλία ἀνεκτηρύχθη δημοκρατία, ἡ Ἀνω Βουλὴ διελύθη, ἀνετέθη δὲ εἰς ἐκτακτὸν συμβούλιον ἡ κυβέρνησις. Ἀλλ’ ἐπειδὴ ἡ Σκωτία καὶ ἡ Ἰρλανδία δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπανάστασιν, δικρόμβελ ἀπεβιβάσθη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἀντίστασιν. Ἐπίστης κατεστάλη ἡ ἔξεγερσις τῆς Σκωτίας.

57. Ο Κρόμβελ

(κατὰ προσωπογραφίαν τοῦ 1657,
Λονδίνον, Ἐθνικὴ Πινακοθήκη)

58 'Γ Κρόμβελ συνομιλῶν μὲ τοὺς δικηγόρους
(Λονδῆνον, Πινακοθήκη)

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτάς, ὁ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἥρχισε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἔξυψωσιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας.

'Ἐπειδὴ ἡ ὄλλανδικὴ δημοκρατία ὑπεστήριξε τοὺς ἄγγλους βασιλόφρονας, ὁ Κρόμβελ ἐστράφη κατ' αὐτῆς. Τὸ 1651, τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισε τὴν περίφημον περὶ ναυτιλίας πρᾶξιν, ἡ ὁποία ἀπηγόρευεν εἰς ξένα πλοῖα νὰ μεταφέρουν εἰς ἀγγλικούς λιμένας προϊόντα ὅλλα ἕκτὸς τῶν ἐν τῇ Ἰδίᾳ χώρᾳ παραγομένων. Τοῦτο ἔβλαππεν Ἱδίως τὴν ὄλλανδικὴν ναυτιλίαν, ἡ ὁποία τότε διεξῆγε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑφηλίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ὀλλανδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας. 'Αλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχε σειράν ἐπιτυχιῶν καὶ ἡ Ὀλλανδία ἦν αγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν πρᾶξιν τῆς ναυτιλίας.

'Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κρόμβελ διέλυσε βιαίως τὸ Κολοβὸν Κοινοβούλιον καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἀνώτατον ἀρχοντα Ἰσοβίως, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Λόρδου Προστάτου (Lord Protector). 'Ο Κρόμβελ ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν καὶ ἐκβέρνα τὴν χώραν ὡς δικτάτωρ μὲ συμβούλιον, τοῦ ὅποιου αὐτὸς

διώριζε τὰ μέλη. 'Η Ἀγγλία κατέστη ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἴσχυρότερον δια-
μαρτυρόμενον κράτος, αἱ δὲ αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήτουν τὴν συμ-
μαχίαν του, μολονότι ἀπεστρέφοντο αὐτὸν ὡς βασιλοκτόνον.

'Ο Κρόμβελ ἀπέθανε τὸ 1658 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ νίος του Ρι-
χάρδος Κρόμβελ ὡς λόρδος προστάτης. Ἀλλά, λεπτὸς καὶ
εύγενής ἐκ φύσεως, δὲν εἶχεν οὔτε σθένος οὔτε τὰ ἀρχικὰ προσόντα
τοῦ πατρός του. Διὰ τοῦτο παρηγήθη οἰκειοθελῶς.

Παλινόρθωσις τῶν Στούαρτ

Τότε ὁ στρατηγὸς Μούνκ (Monk), ὁ ὅποιος εἶχε καταστεί-
λει νέαν ἐπανάστασιν τῆς Σκωτίας, ἐβάδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του
κατὰ τῆς πρωτευούσης, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἄντιστάσεως καὶ
ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῆς πλειοψηφίας, ἡ ὅποια ἐπεθύμει τὴν κατά-
λυσιν τῆς στρατοκρατίας καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς βασιλείας. Τὸ
νέον Κοινοβούλιον ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κάρολον Β', τὸν ὅποιον
ὁ λαὸς ἐδέχθη μὲν ζωηράς ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

'Αλλ' οἱ Στούαρτ δὲν εἶχον συνετισθῇ εἰς τὴν ἔξορίαν. 'Ο Κά-
ρολος Β' καὶ ὁ ἀδελφός του 'Ιάκως Β' ἐπανέλαβον τὰ σφάλ-
ματα τῶν προκατόχων καὶ ὑπερέβησαν αὐτά. 'Ἐπειδὴ ἐζησαν ὡς
φυγάδες εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', εἶχον προσοικειωθῆ τὰς
συνηθείας τῆς γαλλικῆς αὐλῆς καὶ ἥθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἀγ-
γλίαν τοὺς ἀπολυταρχικούς τρόπους καὶ τὸν αὐλικὸν βίον τοῦ βα-
σιλέως τῆς Γαλλίας. 'Εκτὸς τούτου, εἰργάσθησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ
τοῦ καθολικοῦ δόγματος.

'Η βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' διῆλθε μὲν συνεχεῖς προστριβὰς πρὸς
τὸ Κοινοβούλιον. 'Ο Κάρολος εἰργάσθη διὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν θέσιν
τῶν καθολικῶν. 'Άλλὰ τὸ Κοινοβούλιον ἐψήφισεν ὅτι μόνον ὅπαδοι
τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται εἰς δημοσίας θέσεις. 'Ολίγον
βραδύτερον ἐψήφισε τὸν περιφήμον νόμον Habeas corpus, ὁ ὅποιος
ἐξησφάλιζε τοὺς πολίτας ἀπὸ τὴν αὐθαίρετον φυλάκισιν, διότι κατήρ-
γησε τὴν προφυλάκισιν, δρίσας ὅπως πᾶς πολίτης συλλαμβανό-
μενος προσάγεται εἰς δίκην ἐντὸς εἰκοσιτεσάρων ὡρῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς πολιτικῆς διαμάχης ἐμορφώ-
θησαν τὰ δύο μεγάλα κόμματα τοῦ ὁγγλικοῦ Κοινοβουλίου, τὰ ὅποια
ἐπὶ δύο καὶ πλέον αἰῶνας ἐκυβέρνησαν τὴν Ἀγγλίαν, τὸ κόμμα τῶν

φιλοβασιλικῶν, οἱ ὅποιοι ὡνομάσθησαν Τόρις (Toris, οἱ σημερινοὶ συντηρητικοὶ) καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, οἱ ὅποιοι ὡνομάζοντο Οὐίξ (Whigs, οἱ σημερινοὶ φιλελεύθεροι).

‘Η ἐπανάστασις τοῦ 1688

‘Ο διαδεχθεὶς τὸν Καρολὸν Β' Ἰάκωβος Β' ὑπεστήριξεν ἀναφανδὸν τὸν καθολικισμὸν, ἐπέτρεπεν ἐπισήμως τὴν καθολικὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ὑψιστα ἀξιώματα καθολικούς. ‘Ο λαὸς ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ὑπερβασίας αὐτᾶς μὲ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, διότι αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Ἰακώβου, αἱ ὅποιαι ἔμελλον νὰ διαδεχθοῦν αὐτόν, ἡσαν διαμαρτυρόμεναι. Ἀλλά, παρὰ προσδοκίαν, ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν υἱόν, δ ὅποιος ἀσφαλῶς θὰ ἀνετρέφετο εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα. Τότε συνεννοήθησαν Τόρις καὶ Οὐίξ καὶ προσεκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὴν μεγαλυτέραν κόρην τοῦ Ἰακώβου Μαρίαν καὶ τὸν σύζυγόν της Γούλιέλμον τῆς Ὀρανίας, τὸν κυβερνήτην τῆς Ὀλλανδίας. Καὶ ὅταν ἐκεῖνοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ χώρα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἰάκωβος ἐφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ὁ Λουδοβίκος τὸν ἔδέχθη ἡγεμονικῶς.

‘Η ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούσης τάξεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648, ἡ ὅποια εἶχε προέλθει ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἐπανάστασις ἐστερεώθη καὶ οἱ Ἀγγλοί τὴν ὠνόμασαν ἐν δοξον ἐπαταξιν.

‘Ο Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ ὑπέγραψαν τὴν Διακήρυξιν τῶν Δικαιωμάτων (Bill of rights), διὰ τῆς ὅποιας ἔξησφαλίζοντο τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ ὄγγυλικοῦ λαοῦ (1688). ‘Η διακήρυξις εἶναι συμβόλαιον μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως, δ ὅποιος δὲν δικαιοῦται, χωρὶς ἔχουσιοδότησιν τοῦ Κοινοβουλίου, νὰ ἀναστείλῃ ἢ νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς νόμους, νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους ἢ νὰ συλλέξῃ στρατεύματα. Αἱ δύο Βουλαὶ πρέπει νὰ συγκαλῶνται κανονικῶς καὶ νὰ ἀποφασίζουν χωρὶς νὰ παρεμβάλλωνται κωλύματα εἰς τὸ ἔργον των. Ἐπιτρέπεται ἡ ἐλευθέρα ἀσκησις ὅλων τῶν δογμάτων, τὰ δόποια προῆλθον ἀπὸ τὴν μεταρρύθμισιν. ‘Ο βασιλεὺς ὑποχρεοῦται κατὰ τὴν στέψιν του νὰ ὀρκίζεται ὅτι θὰ διατηρήσῃ τὸν προτεσταντισμὸν καὶ τοὺς θεμελιώδεις νόμους.

‘Ο Κοινοβουλευτισμὸς

Αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ ἐτέθησαν εἰς ἑφαρμογήν, χωρὶς πολλοὺς κλονισμούς, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου Γ' (1689 - 1702) καὶ τῆς Ἀννης (1702 - 1714).

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἔξουσία ἡσκήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ὑπὲν θύνων πρὸ τοῦ Κοινοβουλίου. Ἀπὸ τοῦ 1694 ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνῃ διβασιλεύς τοὺς ὑπουργούς του ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Δύο μεγάλα, ἵσχυρῶς ὠργανωμένα κόμματα, οἱ Οὐτῖς καὶ οἱ Τόρις, παρακάθηνται εἰς τὴν Βουλὴν, τὸ ἐν εἰς τὴν ἔξουσίαν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Καὶ τὰ δύο εἶναι δλιγαρχικά, ἀντιπροσωπεύουν τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, ὀλλὰ προστατεύουν μαζὶ μὲ τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά των καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους.

Ἡ Ἀγγλία πρώτη ἔγινε συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ μοναρχία.

Γουλιέλμος Γ' (1689 - 1702)

“Οταν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ὁ Γουλιέλμος, ἢτο ἥδη ἀνὴρ μεγάλης δράσεως καὶ φήμης. Ἀρκετὰ καλὸς στρατηγός, ἔξαίρετος διπλωμάτης, ἔδοξάσθη κυρίως εἰς τὴν ἄμυναν τῆς Ὀλλανδίας κατὰ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς καὶ διετέλεσεν εἰς ὅλην τὴν ζωήν του, διδραστήριος καὶ ἐπικινδυνος ἀντιπάλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἡ ψυχὴ τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς καταπληκτικῆς πολιτικῆς του καὶ πρόμαχος τῆς προτεσταντικῆς ὑποθέσεως.

Ἀπέκρουσεν ἀπόπειραν τοῦ Ἰακώβου Β', ὁ ὅποῖος ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἔχων ὄρμητήριον τὴν καθολικὴν Ὀλλανδίαν, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Σκωτίαν, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του.

Ἡ πρᾶξις τῆς διαδοχῆς. Ἡ βασίλισσα Ἀννα (1702 - 1714)

Ἡ Μαρία, σύζυγος τοῦ Γουλιέλμου Γ' καὶ πρωτότοκος κόρη τοῦ Ἰακώβου Β', ἀπέθανε τὸ 1695 καί, ἐπειδὴ ἡ δευτέρα κόρη τοῦ ἴδιου Ἀννα ἢτο ἀτεκνος, τὸ Κοινοβούλιον διὰ τῆς Πράξεως τῆς Διαδοχῆς (1701) ἀπέκλεισεν ἐκ τοῦ θρόνου τὸν καθολικὸν νίὸν

τοῦ 'Ιακώβου καὶ ὡρισε διάδοχον πρῶτον τὴν "Ανναν καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐγγονὴν τοῦ 'Ιακώβου Α' Σοφίαν, ἡ ὅποια εἶχε συζευχθῆ τὸν ἐκλέκτορα τοῦ 'Αννοβέρου τῆς Γερμανίας.

Μετὰ τὸν Γουλιέλμον Γ' ἐβασίλευσεν ἡ "Αννα Στούαρτ, ὅπως λέγεται, τῆς δόποιας τὴν σύντομον βασιλείαν μὲ εὐχαρίστησιν ἐνθυμοῦνται οἱ "Αγγλοι.

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς βασιλείας της, ἡ ὅποια εἶναι ἡ μακροτέρα καὶ ἐνδοξοτέρα, ἡ βασίλισσα εύρισκεται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Οὐίξ καὶ διευθύνεται ἀπὸ τὴν δούκισσαν τοῦ Μάρλμπορω (Marlborough). Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ισπανίας εἶχεν ἀρχίσει ὅταν ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Ἐδέχθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' συνασπίσμόν. Διπλωμάτης καὶ στρατηγός της ἦτο ὁ σύζυγος τῆς εύνοουμένης της Μάρλμπορω, ὁ δόποιος ἀνεδείχθη ἔξοχος στρατηγός. Οἱ "Αγγλοι εἶχον μεγάλας ἐπιτυχίας κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ισπανίας. Ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἀφήρεσαν τὸ Γιβραλτάρ, τὸ δόποιον εἶναι ἡ κλείς τῆς Μεσογείου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ καὶ τὸ δόποιον κατέχουν ἕκτοτε (1704). Συγχρόνως κατέστησαν σχεδὸν ὑποτελῆ τὴν Πορτογαλίαν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔγινεν ἡ ὄριστικὴ ἔνωσις τῆς Σκωτίας μὲ τὴν "Αγγλίαν καὶ ἡ "Αννα ἥλαβε τὸν τίτλον τῆς βασιλίσσης τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἡ "Αγγλία ἀπέκτησε μεγάλην οἰκονομικὴν ἀκμὴν καὶ ἀνέδειξεν ἀξιολόγους συγγραφεῖς, ὕστε ἡ βασιλεία τῆς "Αννης θεωρεῖται μία ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας περιόδους τῶν ἀγγλικῶν γραμμάτων.

Λόγοι ἔξωτερικῆς πολιτικῆς, ἵδιας ἡ ἐπιθυμία της νὰ παλινορθώσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ἀδελφόν της 'Ιακώβον Γ', διαμένοντα ἀπὸ τοῦ ἐκθρονισμοῦ τοῦ πατρός του εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν παρεκίνησαν νὰ διακόψῃ ἀποτόμως τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς Οὐίξ καὶ νὰ προσεγγίσῃ τοὺς Τόρις. Διέκοψεν ἐπίσης τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Γαλλίαν καί, καταλλήλως ἐργασθεῖσα, ἔξησφάλισε τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Τόρις κατὰ τὰς ἐκλογάς. 'Αλλ' ἡ βασίλισσα ἀπέθανεν ἐν μέσω τῆς προσπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Τὰ αἰτια

ΟΝ 17ον αἰῶνα δὲ πόλεμος ἔξηκολούθησε νὰ εἶναι ἐνδημική κατάστασις, ἡ δὲ εἰρήνη βραχυχρόνιον διάλειμμα μεταξὺ τῶν συγκρούσεων.

‘Ο Τριακονταετής πόλεμος (1618 - 1648) εἶχεν ὅστις συνέχειαν τὸν πόλεμον μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648 - 1659) καὶ ἀπὸ τοῦ 1667 ἥρχισεν ἡ σειρὰ τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἱ ὅποιοι ἐπλήρωσαν μετὰ διαλειμμάτων τὰς τρεῖς τελευταίας δεκαετίας τοῦ αἰῶνος καὶ συνεχίσθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 18ου αἰῶνος. ‘Η εἰρήνη λοιπὸν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐταράχθη ἐπὶ 60 περίπου ἔτη ἀπὸ διεθνεῖς περιπλοκάς.

‘Αφορμὴν εἰς τὴν σύρραξιν ἔδωσαν κατ’ ἀρχὰς αἱ κυριαρχικαὶ διαθέσεις τῶν ‘Αψβούργων καὶ κατόπιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. Κατὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἡγεμονίας ἐνὸς ἵσχυροῦ ἄρχοντος συνησπίσθησαν αἱ ἄλλαι δυνάμεις. ‘Οπως παλαιότερον ἡ Γερμανία, οὗτω καὶ ἡ Γαλλία ἔξηλθεν ἔξηντλημένη ἀπὸ τὴν ἀσύνετον ἐπιχείρησιν τοῦ βασιλέως της.

‘Ισπανικὸς πόλεμος. Ἡττα τῶν ‘Αψβούργων

Αἱ συμπαγεῖς κτήσεις τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου εἰς τὴν Κεντρικὴν Εύρωπην (Αὐστρία, Βοημία, Ούγγαρία) ἀπετέλουν βάσιν ἵσχυρᾶς δυνάμεως. ‘Απόλυτοι κύριοι εἰς αὐτὰς οἱ ‘Αψβούργοι ἐπεχείρησαν νὰ μεταβάλουν τὴν αἱρετὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Γερμανίας εἰς κληρονομικὴν μοναρχίαν. ‘Έκ τούτου προῆλθεν ὁ μακρὸς καὶ περιπετειώδης Τριακονταετής πόλεμος (1618 - 1648), ὁ ὅποιος, ἔνεκα τῶν γνωστῶν ἐν Γερμανίᾳ συνθηκῶν, ἔλαβε τὴν μορφὴν σκληροῦ θρη-

σκευτικοῦ πολέμου καὶ είχεν ώς ἀποτέλεσμα τὴν ἡπταν καὶ ἔξασθέ-
νησιν τῶν ‘Αψβούργων τῆς Βιέννης.

‘Ο βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ’, ἔγγονος τοῦ Φιλίππου Β’,
δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας, διότι, ἀκριβῶς
κατὰ τὸ ἔτος τῆς ὑπογραφῆς της, ἡ Γαλλία ἤρχισε νὰ ταράσσεται
ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἔξεγερσιν τῆς Fronde, τῆς ὁποίας ἥλπιζε νὰ
ἐπιφεληθῇ.

‘Ο πόλεμος μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (1648 - 1659) ἔγινε
κυρίως εἰς τὰ βόρεια σύνορα τῆς Γαλλίας, μὲ διφετηρίαν τὸ Βέλγιον,
τὸ ὅποιον ἦτο κτῆσις Ἰσπανική. Κύριοι εἰς τὴν θάλασσαν οἱ Ἰσπανοί,
είχον τὴν εὔκολιαν νὰ μεταφέρουν διὰ θαλάσσης στρατεύματα καὶ
νὰ στρατολογοῦν μισθοφόρους ἀπὸ τὴν Γερμανίαν.

‘Η διπλωματία ὅμως τοῦ Μαζαρὲν κατώρθωσε, παρὰ τὴν ἀντι-
πάθειαν τῆς γαλλικῆς αὐλῆς πρὸς τὸν φουέα τοῦ Καρόλου Α’ τῆς
Ἀγγλίας, θείου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’, νὰ προσελκύσῃ τὸν Λόρδον
Προστάτην (τὸν Κρόμβελ) καὶ συγχρόνως νὰ ἐνώσῃ τοὺς ἡγεμόνας
τῆς Δυτικῆς Γερμανίας εἰς τὴν συμμαχίαν τοῦ Ρήνου (1658). Τοιου-
τοτρόπως ἀπεκλείσθη ἡ θαλασσία ὀδὸς εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς καὶ ἔξη-
σφαλίσθη ἡ οὐδετερότης τοῦ αὐτοκράτορος.

Διὰ ζωηρᾶς ἐπιθέσεως δ στρατηγὸς Turenne, ἐπὶ κεφαλῆς γαλ-
λικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ἀπέκλεισεν ἡ κατέλαβεν ἐπικαίρους
θέσεις καὶ ἐβάδισε κατὰ τῶν Βρυξελλῶν. ‘Ο βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας
ἔδεχθη τὴν εἰρήνην.

‘Η Συνθήκη τῶν Πυρηναίων (7 Νοεμ. 1659) ἔξη-
σφαλίσεν ἀξιόλογα ἐδαφικὰ ὠφελήματα εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐσημεί-
ωσε τὴν ὄριστικὴν ὑποχώρησιν τῆς Ἰσπανικῆς δυνάμεως. ‘Ο Λουδο-
βίκος ΙΔ’ συνεζεύχθη τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, κόρην τοῦ Φιλίππου Δ’,
ἡ ὁποία παρητήθη ἀπὸ πᾶσαν ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰ-
σπανίας, ἔναντι πληρωμῆς 500.000 ταλλήρων ἐντὸς ἔξαμήνου, ὑπο-
σχέσεως δυσεκπληρώτου διὰ τὴν οἰκονομικῶς ἔξηντλημένην Ἰσπανίαν.

‘Εξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’

Αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, διαύτοκράτωρ τῆς Γερ-
μανίας καὶ ἡ Ἰσπανία, ἔξηλθον ἔξηντλημέναι ἀπὸ τοὺς δύο πολέμους,
τὸν Τριακονταετῆ καὶ τὸν Ἰσπανικόν. ‘Η Ἀγγλία δὲν εἶχε μόνιμον
στρατὸν καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀκαταστασίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτει ὑπὸ τοὺς

Στούαρτ, δὲν ήτο εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης. Διὸ τοῦτο δὲ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἔγινεν δὲ ἵσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκυριάρχησεν ἐπὶ μακρόν. 'Αλλ' ὁ Λουδοβίκος ἔχρησιμοποίησε κακῶς τὴν δύναμίν του, διότι ἡθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του εἰς βάρος τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀνώτατος δεσπότης εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ ἄλλοι λαοὶ συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ 23 ἑπτή διεξῆγε πολέμους ἐναντίον τῆς Εὐρώπης. Κίνητρον διὰ τοὺς πολέμους ήτο ἡ ἐπιθυμία νὰ δοξασθῇ καὶ φθάσῃ τὰ φυσικὰ σύνορα, δύποτε ἔλεγον εἰς τὴν Γαλλίαν, δηλαδὴ τὸν Ρῆνον. 'Ο Λουδοβίκος ὑπηρετήθη ἀπὸ ἔξοχους διπλωμάτας καὶ στρατιωτικούς. Οἱ ἔχθροί του ὠνόμασαν αὐτούς ληστρικούς πολέμους, διότι σκοπόν είχον τὴν ἀρπαγὴν ξένων χωρῶν.

Πόλεμος περὶ διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας (1667 - 1668)

"Οταν τὸ 1665 ἀπέθανεν δὲ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ', δὲ Λουδοβίκος ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κληρονομίας του, παρὰ τὴν ἐπίσημον παραίτησιν τῆς συζύγου του ἀπὸ παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῶν Ἰσπανικῶν κτήσεων. 'Ο στρατός του εἰσῆλθεν ἀνευ ἀντιστάσεως εἰς τὰς Ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας καὶ κατέλαβε τὴν Φλάνδραν καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν. 'Αλλ' ἡ Ὀλλανδία κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Σουηδίας καὶ ἡ τριπλῆ συμμαχία ἤναγκασε τὸν Λουδοβίκον νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἡ δποία δύως ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ δώδεκα στρατηγικὰς θέσεις εἰς τὰ σύνορα (Ειρήνη Αἴξ - λα - Σαπέλ, 2 Μαΐου 1668).

Ο πόλεμος τῆς Ὀλλανδίας (1672 - 1678)

Διψῶν ἐκδίκησιν δὲ Λουδοβίκος, ἐστράφη κατὰ τῆς δημοκρατικῆς, καλβινικῆς καὶ ἐμπορικῆς Ὀλλανδίας. Κατώρθωσε νὰ τὴν ἀπομονώσῃ καὶ τὴν προσέβαλε μὲ πρωτοφανῆ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δύναμιν, μὲ 90 χιλιάδας ἄνδρας, τοὺς δποίους ἐνίσχυσαν 30 χιλιάδες τῶν συμμάχων γερμανῶν ἥγεμόνων. 'Η Ὀλλανδία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον. Αἱ πόλεις ἐδέχοντο τοὺς Γάλλους χωρὶς ἀντίστασιν, φοβούμεναι τὸν βομβαρδισμόν. 'Ο Ὀλλανδικὸς λαὸς ἀνέτρεψε τὴν

59. Ο Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας
(κατὰ χαλκογραφίαν τοῦ Romain
Hooghe)

τα ἔτη καὶ ἀνεδείχθη ἔξοχος διπλωμάτης,
ώς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἔξικολούθησε νὰ συνασπίζῃ διάφορα κράτη
κατά τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

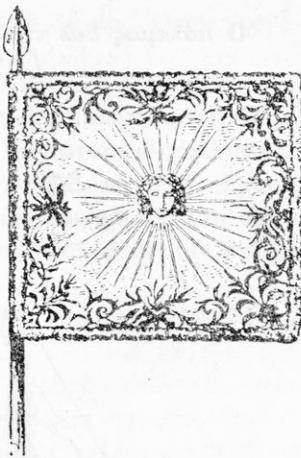
Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Γουλιέλμου στρατὸς βραδεμβουργικὸς
καὶ αὐτοκρατορικὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Βεστφαλίαν καὶ μετ' ὅλί-
λον συνήφθη συμμαχία κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, τὴν ὁποίαν ἀποτέ-
λεσεν δὲ αὐτοκράτωρ, ἡ Ὀλλανδία καὶ ἡ Ἰσπανία. Ο γαλλικὸς στρα-
τὸς ἦναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Ὀλλανδίαν, ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν
ἄγριώς τὴν χώραν κατὰ διαταγὴν τοῦ Λουδοβίκου (manger le
pays). Ἐπηκολούθησε πόλεμος εἰς τὰ διάφορα μέτωπα, νικηταὶ ἀνε-
δείχθησαν οἱ Γάλλοι καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου ἐπλήρωσε πάλιν ἡ
Ἰσπανία, παραχωρήσασα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας τὴν Ἐλευ-
θέραν Κομητείαν καὶ συνοριακάς θέσεις εἰς τὸ Βέλγιον (Συνθήκη
Νιμέγκ, Nimègue, 10 Αὔγ. 1678).

*Ο πόλεμος τοῦ Συνασπισμοῦ τῆς Αὐγούστας (1688 - 1697)

Ο Λουδοβίκος εἶχε κατισχύσει τοιουτοτρόπως πολεμῶν ἐναν-
τίον τοῦ ἡμίσεος τῆς Εὐρώπης. Ἐφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνά-
μεως καὶ ἐδέσποζε τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο ἐνόμισεν ὅτι ἥδυνατο νὰ

καταλάβη χώρας ἀνευ ἀντιστάσεως. Συνέστησεν ίδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), διὰ νὰ ἔξετάσουν τίνες πόλεις ἡ χώραι εἶχον ἀποτελέσει ἄλλοτε ἔξαρτήματα τῆς Γαλλίας. Τὰ συμβούλια ταῦτα ἀνεζήτησαν παλαιοὺς τίτλους, ἐκ τῶν ὅποιών τινὲς ἀνήρχοντο μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ βασιλέως Δαγούβερτου. 'Ο Λουδοβίκος κατελάμβανε διὰ τοῦ στρατοῦ ἐν πλήρει εἰρήνῃ τὰς ἐπιδικαζομένας εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμβουλίων πόλεις. Οὕτω κατέλαβε κατ' ἀρχὰς δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, κατόπιν τὸ Στρασβούργον (1681), χώρας ἀνηκούσας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αύτοκρατορίαν. 'Αλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο ἀπησχολημένος, λόγῳ τῶν ταραχῶν τῆς Ούγγαρίας καὶ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πολέμου, καὶ δὲν ἤδυνήθη ν' ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Λουδοβίκου.

'Ο Λουδοβίκος δὲν ἥργησε νὰ εύρεθῇ πρὸ δευτέρου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὅποιον ἀφορμὴν ἔδωκεν, ὅπως πάντοτε, ὁ Ἡδιος, διότι, διεκδικῶν τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀποθανόντος ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου ὑπὲρ τῆς Ἐλισάβετ Σαρλόττε (Charlotte), συζύγου τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ ἀδελφῆς τοῦ ἐκλέκτορος, κατέλαβε τὴν χώραν. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ τρίτος ληστρικὸς πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου. 'Αλλὰ τὰ πράγματα ἐστράφησαν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, διότι, κατόπιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔξεδιώχθη ὁ φίλος του βασιλεὺς Ἰάκωβος Β' καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας, ὁ ὅποιος συνήνωσε κατὰ τοῦ Λουδοβίκου τὸν αὐτοκράτορα, νικητὴν ἥδη εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Σαβοίαν. 'Ο πόλεμος διεξήχθη εἰς διάφορα μέτωπα. Οἱ Γάλλοι, ἀναγκασθέντες νὰ ἔκκενωσουν τὸ Παλατινάτον, ἥρμωσαν τὴν χώραν κατὰ τρόπον βάρβαρον. 'Ο Λουδοβίκος διετήρησε τὰς κτήσεις, ὡς καὶ τὸ Στρασβούργον, ἀλλ' ἡ ὄφρὺς αὐτοῦ ἐταπεινώθη.

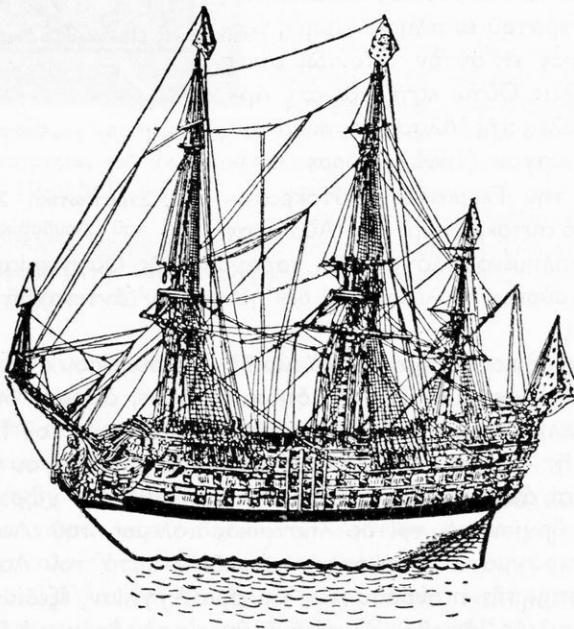

60. Στρατιωτικὴ Σημαία
τοῦ Λουδοβίκου

**‘Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ ‘Ισπανικοῦ θρόνου
(1701 - 1713)**

‘Ο τέταρτος καὶ τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου Ήπηρᾶς κα-
γαστρεπτικὸς δι’ αὐτὸν καὶ ἐσημείωσε τὴν κατάρρευσιν τῆς γαλλικῆς
ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εύρωπην.

‘Ο πόλεμος ἤρχισεν εὐθὺς μὲ τὸν νέον αἰῶνα καὶ διήρκεσε δεκα-
τρία ἔτη. ‘Ο Λουδοβίκος ἐπεχείρησε νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον

61. Πολεμικὸν τοῦ IZ' αἰῶνος « Λουδοβίκος ΙΔ ».

τῆς Ἰσπανίας τὸν ἔγγονόν του Φίλιππον δ' Ἀνζού (Philippe d' Anjou) ὡς διάδοχον τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἀπαιδος βασιλέως Καρόλου Β'. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ τοιουτοτρόπως ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας θὰ ἀπέβαινε μεγίστη, συνηστιπίσθησαν κατ' αὐτοῦ αἱ σημαντικώτεραι δυνάμεις τῆς Εύρωπης. Μόνον ἡ Ἰσπανία ἐτάχθη μὲ τὸν Λουδοβίκον. Οὕτω προϊλθε νέος πόλεμος, ὁ λεγόμενος Πόλεμος διὰ τὴν δια-

δοχὴν τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου, δὲ ὅποιος ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις καὶ χαρακτῆρα παγκοσμίου πολέμου.

Ἡ Γαλλία δὲν διέθετε πλέον τὰ ἀφθονα μέσα, δὲ Λουδοβίκος ἦτο γέρων καὶ εἶχον ἀποθάνει οἱ καλύτεροι στρατηγοί του, ἐνῷ οἱ ἔχθροὶ του ἀνέδειξαν δύο ἔξαιρέτους στρατηγούς, οἱ Αὐστριακοὶ τὸν πρίγκιπα Εὔγενιον τῆς Σαβοΐας, δὲ ὅποιος εἶχε δοξασθῆ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους, καὶ οἱ Ἀγγλοί τὸν Μάρλμπορο (Marlborough), τὸν σύζυγον τῆς εύνουσμένης τῆς βασιλίσσης Ἀννης (σελ. 124).

Οἱ πόλεμοι ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς εύνοϊκὴν τροπὴν διὰ τὸν Λουδοβίκον, ἀλλ' ἀφοῦ οἱ δύο στρατηγοί, Εὐγένιος καὶ Μάρλμπορος μετέφεραν κρυφίως τὸν ἀγγλοολανδικὸν στρατὸν ἀπὸ τὰς κάτω Χώρας εἰς Βαυαρίαν, δὲ ἐκεῖ εύρισκόμενος γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη δεινὴν ἥτταν. Τότε ἀκριβῶς (1704) ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὸ ὅποιον διατηροῦν οἱ Ἀγγλοί μέχρι σήμερον. Μετὰ νέαν νίκην τοῦ ἡνωμένου στρατοῦ εἰς Βέλγιον, οἱ δύο στρατηγοὶ ἐβάδιζον ἥδη κατὰ τῶν Παρισίων. Ἀπὸ τὴν κρίσιμον αὐτὴν θέσιν ἔσωσε τὸν Λουδοβίκον αἰφνίδια πολιτικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἡ Κυβέρνησις Οὐίξ ἀνετράπη, δὲ στρατηγὸς Μάρλμπορως ἀπώλεσε τὴν ἴσχυν καὶ ἡ νέα κυβέρνησις τῶν Τόρις, ἔκλινε πρὸς τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσῆφ Α' καὶ ὁ ἀδελφός του Κάρολος, δὲ ἀπαιτητὴς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ολλανδία δὲν εἶχον συμφέρον νὰ ἐνωθῇ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ νὰ ἀναστηθῇ τὸ Κράτος Καρόλου Ε'. Τοιουτορόπως ἡ συμμαχία διεσπάσθη.

Εἰρήνη τῆς Ούτρεχτ (11 Απρ. 1713)

Ἡ εἰρήνη τῆς Ούτρεχτ (Utrecht, πόλεως ὀλλανδικῆς) ὥρισε τὰ ἔξῆς :

1) Ὁ Φίλιππος Ε', ἔγγονος τοῦ Λουδοβίκου, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν ('Αμερικῆς), ἐπὶ τῷ ὄρῳ νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας.

2) Αἱ ισπανικαὶ κτήσεις τῆς Εὐρώπης (Κάτω Χῶρας, Μιλάνον, Σαρδηνία, καὶ Νεάπολις) παρεχωρήθησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν πρίγκιπα τῆς Σαβοΐας.

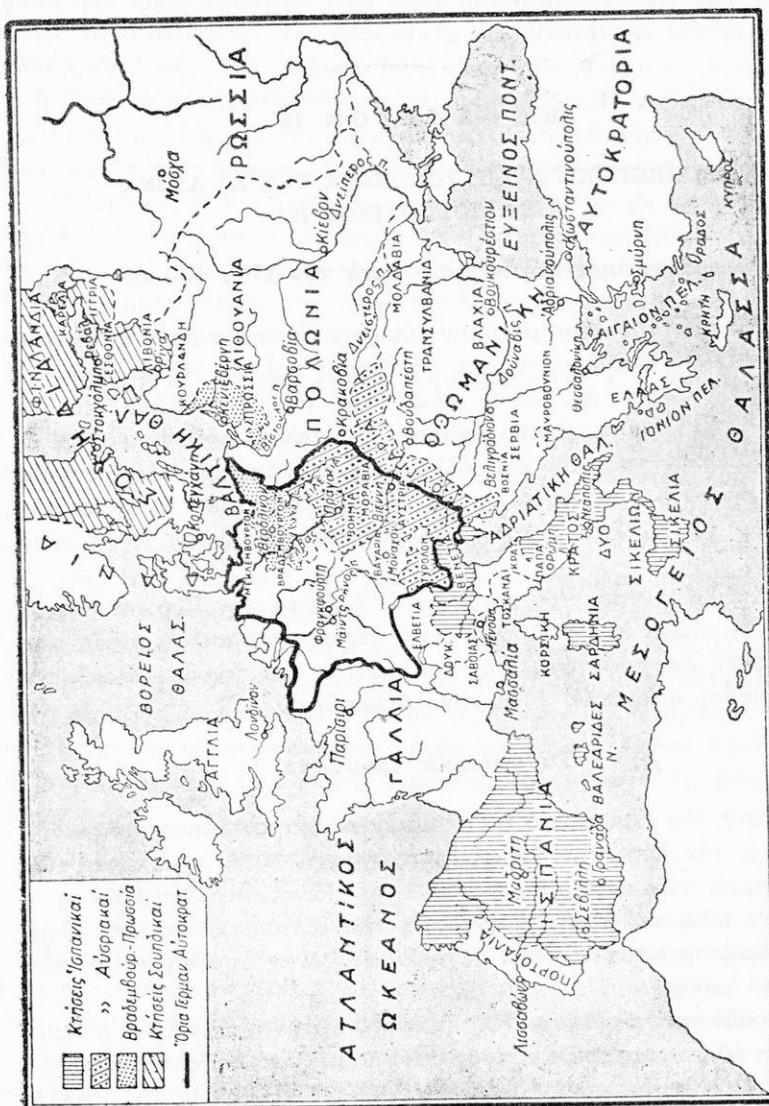
3) Ό δοις της Σαβοίας Εύγενιος ἔλαβε τὴν Σικελίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ὑπεχρεώθη ὅμως νῦν ἀνταλλάξῃ τὴν Νεάπολιν ἐναντὶ τῆς Σαρδηνίας.

4) Ἡ Ἀγγλία ἔλαβε τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Μινόρκαν καὶ πλεονεκτήματα ἐμπορικά, ίδίως τὸ ἐμπόριον τῶν διούλων εἰς τὰς ισπανικὰς κτήσεις τῆς Ἀμερικῆς.

5) Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν ὀκέραιον τὸ ἔδαφός της εἰς τὴν Εύρωπην, τὰς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', παρεχώρησεν ὅμως εἰς τὴν Ἀγγλίαν σημαντικὰς ἀποικίας τοῦ Καναδᾶ, τὴν Νέαν Γῇν (μεγάλην νῆσον εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Σαιν-Λόρενς), τὴν Ἀκαδίαν (ἀπέναντι αὐτῆς, σήμερον Νέα Σκωτία). Ἀνεγνώρισε τὴν κλεῖδα τοῦ Καναδᾶ. Ἀνεγνώρισεν ἐπίσης τὸν Γεώργιον Α' τοῦ Ἀννοβέρου ὡς βασιλέα τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐδέχθη νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἀπαιτητὴν τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου Στούαρτ.

Ἡ εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ ἔχει διὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας διὰ τὸν 17ον. Ἐπεσφράγισε τὴν γαλλοϊσπανικὴν ἥτταν. Διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἐσήμαινε ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποστῆ ἐκ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας. Δι' αὐτῆς ἡ Αὐστρία ἀπέβαινε πάλιν ἴσχυρὰ δύναμις. Ἐξουσίαζε μέρος τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἐκυριάρχει ἐπι τῆς Ἰταλίας, ἐνῷ εἶχε γίνει κυρία ὁλοκλήρου τῆς Ούγγαρίας ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους.

Ἡ Ἀγγλία ἐπεξετάθη πολὺ εἰς τὰς ἀποικίας, ἐνῷ ἡ Ὀλλανδία κατέπιπτε διαρκῶς. Ἡ Γαλλία διετήρησε τὰς κατακτήσεις της, δὲν ἦτο ὅμως πλέον δεσπόζουσα εἰς τὴν Εύρωπην δύναμις.

62. Η Εύρωπη μετά την ειρήνη της Οστρέχ (1713)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

**ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ
ΑΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'**

‘Η πνευματική κίνησις κατά τὸν 17ον αἰῶνα

MΕΤΑ τὴν μεγάλην ζύμωσιν, ἡ ὅποια ἔγινε κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἀπέκτησαν ἀξιόλογον ὥριμότητα τὸν 17ον αἰῶνα. Εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασαν ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ ισπανικὴ καὶ ὁλλανδικὴ ζωγραφική. Παραλλήλως ἔγινε σημαντικὴ πρόοδος εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ ἀνεπτύχθησαν τὰ πρῶτα μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νέων χρόνων.

Ἐπειδὴ κέντρον τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἦτο ἡ Γαλλία καὶ ὁ περίφημος βασιλεὺς αὐτῆς παρουσίασθη ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ὁλόκληρος ἡ περίοδος ὧνομάσθη αἰών τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

‘**τὰ γαλλικὰ γράμματα**

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γαλλία ἔγινε κέντρον διανοητικῆς κινήσεως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἰδίως ἀνεπτύχθη πολὺ ἡ λογοτεχνία. Οἱ ἔξοχώτεροι τῶν συγγραφέων τοῦ 17ου αἰῶνος ὑπῆρχαν Γάλλοι, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἡ γλῶσσα τῶν ἀνεπιτυγμένων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους λαούς.

Βραδύτερον ὑπέθεσαν ὅτι τὴν ἀκμὴν αὐτὴν προεκάλεσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', προστατεύσας τοὺς συγγραφεῖς, καὶ ὁ Βολταῖρος ὡνόμασε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν Αἰῶνα Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβές, διότι ἡ Γαλλία εἶχε μεγάλους συγ-

γραφεῖς ἥδη πρὸ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἡ λεγομένη ἐπίδρασις τοῦ βασιλέως ἥτο πολὺ μικροτέρα παρ' ὅσον ύπεθεσαν. 'Ἡ ἀνάπτυξις ἥτο κυρίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἑσωτερικῆς καὶ ἔξωτερικῆς ισχύος τῆς Γαλλίας κατά τὸν 17ον αἰῶνα. 'Αλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Γαλλικὴ αὐλή, σκορπίσασα πλουσίως τὰ μέσα τῆς εὐεξίας εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐδημιούργησεν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὸ ἄνθισμα ἥτο ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων.

'Ἡ κοινωνία ἐκείνη ἥτο κομψὴ καὶ ἀνυπέρβλητος εἰς λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ πειθαρχική, ἀνευ ἴσχυρᾶς ἑσωτερικῆς ὁρμῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς μορφῆς, ἀλλὰ δὲν διαπνέεται ἀπό τὴν ισχυρὰν δημιουργικήν πνοήν.

'Ἡ γαλλικὴ Ἀκαδημία

'Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία ἥτο κατ' ἀρχὰς συνάθροισις ἰδιωτῶν. 'Αλλ' ὁ Ρισελιέ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς ἐπίσημον σωματεῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα «Γαλλικὴ Ἀκαδημία» καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου αὐτῆς (1635). 'Ωσαύτως καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐπροστάτευσεν αὐτήν, ὅταν δὲ τελειωτικῶς ὡργανώθη, ἀπετελέσθη ἀπὸ τεσσαράκοντα μέλη, τὰ ὅποια βραδύτερον ὠνομάσθησαν ἀθάνατοι. 'Ο Ρισελιέ ἐπεφόρτισεν αὐτὴν νὰ κανονίσῃ τὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ ἔχαρκῇ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἐπρεπε νὰ συντάξῃ λεξικόν, γραμματικήν, ρητορικήν καὶ ποιητικήν, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μόνον τὸ λεξικόν. Οὕτω προῆλθε τὸ ὄνομαστὸν Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας (1η ἑκδοσίς, 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Τὸν ΙΖ' αἰῶνα δὲν ύπτηρχεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἰδιαιτέρα τάξις συγγραφέων, διότι δὲν ύπτηρχεν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὰ ἔργα ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Οἱ λογοτέχναι τοῦ 17ου αἰῶνος ἤσαν εὐκατάστατοι ἀστοί, καλλιεργοῦντες ἔρασιτεχνικῶς τὰ γράμματα. 'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἔδῃ λαμπρυνομένην τὴν βασιλείαν του ἀπὸ μεγάλους συγγραφεῖς, ὡς καὶ ἀπὸ μεγάλας νίκας. Διὰ τοῦτο ἥθέλησε νὰ προστατεύσῃ τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ

63. Ο Μολιέρ
(Παρίσιοι, Εθνική Βιβλιοθήκη)

γραφεῖς τῆς Γαλλίας κατά τὸν 17ον αἰῶνα, πρότυπον εἶχε τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα. Τὰς ὑποθέσεις του ἐλάμβανε κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ιστορίαν, διότι οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως ἔλεγεν, εἶχον ὕφος μεγαλοπρεπές. 'Ο Όρατιος, ὁ Κίνας, ὁ Πολύευκτος εἶναι τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων του.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Ντεκάρτ (René Descartes 1594 - 1650) ἔξεδωκε τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον φιλοσοφίας εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸν Περὶ μεθόδου λόγου, διὰ τοῦ ὅποιου ἔγινεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

'Ολίγον βραδύτερον ὁ Πασκάλ (Blaise Pascal, 1623 - 1662), ὁ ὅποιος σχεδὸν παῖς εἶχε δείξει σπανίαν ἰδιοφυΐαν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικήν, ἐδημοσίευσε σειρὰν ἐπιστολῶν κατὰ τῶν 'Ιησουϊτῶν, αἱ ὅποιαι ὀνομάσθησαν Provinciales καὶ ἐθεωρήθησαν ὡς πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως, οἱ φίλοι του ἐδημοσίευσαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Pensées, τὰ ἀποσπάσματα συγγράμματος, τὸ ὅποιον συνέταξε, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὀρθότητα τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου διεκρίθησαν τέσσαρες ποιηταί, ὁ Μολιέρ, ὁ Λαφοντάιν, ὁ Μπουαλὼ καὶ ὁ Ρασίν.

'Ο Μολιέρ (Molière, 1622 - 1673) ἦτο ἔξαιρετικὴ ἰδιοφυΐα,

τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διδόμενα ἐπιδόματα διενέμοντο ἀδεξίως, ὥστε οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὀλίγον ὠφελήθησαν ἀπ' αὐτά.

Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου γενεὰν ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς

'Ο Πέτρος Κορνέιγ (Pierre Corneille 1606 - 1684), ἀφοῦ προηγουμένως συνέγραψε περιπλόκους κωμῳδίας, παρουσίασε τὸ 1653 τὸν Cid, δρᾶμα ἱπποτικόν, τοῦ ὅποιου ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πρωτοφανής. 'Ο Κορνέιγ ἐκαλλιέργησε τὸ ἡρωϊκὸν δρᾶμα.

"Οπως ἔλοι οἱ δραματικοὶ συγ-

ό μόνος ἀληθινὸς δημιουργὸς ἀπὸ τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τοῦ 17ου αἰῶνος. Αἱ 29 κωμῳδίαι του εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα δημιουργήματα τοῦ εἰδούς. Ὁ Μολιέρος ἔγνώριζε καλῶς τὸν ἀνθρωπὸν, κατεῖχε τὴν σκηνικὴν τέχνην καὶ διέσυρε τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν κωμῳδῶν του ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια τῶν χρόνων του καὶ ἀποβαίνουν αἰώνιοι τύποι. Ὁ Ἀρχοντοχωριάτης, αἱ Σοφαὶ Γυναῖκες, ὁ Κατὰ φαντασίαν ἀσθετικὴς εἶναι θεατρικὰ ἔργα πλήρη χάριτος, δεικνύοντα τὰς διαφόρους ὅψεις τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος, ἐνῷ ὁ Μισάνθροψ, καὶ ὁ Ταρτοφός εἶναι μεγάλα ἀριστουργήματα, εἰς τὰ ὄποια τὸ κωμικὸν ἐγγίζει τὰ ὄρια τοῦ τραγικοῦ.

Ο Λαφονταίν (Jean de la Fontaine, 1621 - 1695) ἦτο ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Διεκρίθη κυρίως ὡς ποιητὴς μύθων, τῶν ὄποιών τάξ ὑποθέσεις ἐλάμβανεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μυθογράφους. Ὑπὸ τὴν μορφὴν ὅμως τῶν ζῴων ἐζωγράφισε τὰ ἥθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, ὃστε οἱ μῦθοι του εἶναι ἀληθῆ μικρὰ δράματα, διακρινόμενα διὰ τὴν ζωηρότητα καὶ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. Ο Λαφονταίν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ οἱ μῦθοι του τάσσονται μεταξύ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ο Μποϊαλώ (Nicolas Boileau, 1636 - 1711) δέγι ἦτο κυρίως ποιητής, ἀλλ' εἶχε λεπτὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν. Εἶναι ὁ ἀνεγνωρισμένος κριτικὸς τῶν χρόνων τούτων. Ἡτο θαυμαστής τοῦ Ὁρατίου καὶ κατ' ἀπομίμησιν ἐκείνου ἔγραψε Σατίρας καὶ Ἐπιστολὰς καὶ τὴν Ποιητικὴν τέχνην. Ο Λουδοβίκος διώρισεν αὐτὸν ἴστοριογράφον τῆς αὐλῆς.

Ο καλλιτεχνικώτερος ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἦτο ὁ νεώτερος Ρασίν (Jean Racine, 1639 - 1699). Ἐκπαιδευθεὶς εἰς σχολὴν μοναχῶν, προωρίζετο διὰ τὸ Ἱερατικὸν στάδιον, ἀλλ' ἡγάπητο τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τραγῳδίας ἀπομιμούμενος τὸν Εὐριπίδην, τὸν ὄποιον ἔγνώριζεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον, χωρὶς νὰ τὸν ἔννοῃ πάντοτε καλῶς. Ἐντὸς δεκαετίας παρήγαγε τὰ ἀριστα τῶν ἔργων του, τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὴν Ἰφιγένειαν, τὸν Βρεττανικὸν καὶ τὴν Φαιδραν, γράφων μὲ παραδειγματικὴν εὐχέρειαν στίχους ἀπαλούς καὶ ἐπιτυγχάνων ἄμειπτον συμμετρίαν τοῦ συνόλου. Ο Ρασίν θεωρεῖται τὸ πρότυπον τοῦ κλασσι-

64. Ο Ρασιν
(Παρίσιοι, Εθνική Βιβλιοθήκη)

έπειβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, τὰ ἔργα των ἔθεωρήθησαν ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανόνες, τοὺς ὅποιους ἔθέσπισεν ὁ Μπουαλώ εἰς τὴν Ποιητικὴν Τέχνην, ἵσχυσαν ἐπὶ πολὺν καιρόν, ώς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὕτη εἰναι ἡ κατ’ ἔξοχὴν κλασικὴ λογοτεχνία της Γαλλίας.

Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡκμασαν ἀξιόλογοι ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες, διότι ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε Βουλὴ οὔτε ἐλευθερία λόγου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκμάσῃ ἄλλη ρητορικὴ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ο δόνομαστότερος τῶν ἱεροκηρύκων τῶν χρόνων τοῦ Λουδοβίκου εἰναι ὁ Μποσιέ (Bossuet 1627 - 1704), εύνοούμενος τοῦ βασιλέως καὶ παιδαγωγὸς τοῦ διαδόχου. Περιήγημοι εἰναι αἱ δμιλίαι του, ἴδιως οἱ Ἐπικήδειοι λόγοι (Oraisons Funèbres), τοὺς ὅποιους ἀπήγγειλε κατὰ τὸν θάνατον ἔξεχόντων προσώπων, καθὼς καὶ ἡ Πραγματεία ἐπὶ τῆς Γενικῆς Ἰστορίας (Discours sur l' histoire universelle), εἰς τὴν ὅποιαν ἔξιστορεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἰστορίας.

Εἰς νεωτέραν γενεάν καὶ διάφορον κόσμον ἰδεῶν καὶ τεχνοτρόπιαν ἀνήκουν ὁ συγγραφεὺς τῶν Χαρακτήρων Λαμπρούγερος

κοῦ ὑφους καὶ τῆς κλασσικῆς τέχνης. Πικρανθεῖς ἀπὸ τὴν κακὴν ὑποδοχὴν τῆς Φαΐδρας, ἀπεμακρύνθη εἰς τὴν σύνθεσιν θρησκευτικῶν ποιημάτων. Μόλις βραδύτερον καὶ κατὰ παράκλησιν τῆς κυρίας Μαιντενὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τὰ δύο θρησκευτικὰ δράματα, τὴν Ἐσθὴρ καὶ τὴν Ἀθαλίαν, τὰ ὅποια δεικνύουν ἄλλην ὅψιν τῆς ἴδιοφυίας τοῦ ποιητοῦ καὶ εἰναι ἔργα λεπτῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως, ἐνθυμίζοντα εἰκόνας τοῦ Ραφαήλ.

Οἱ τέσσαρες οὔτοι συγγραφεῖς

έπειβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, τὰ ἔργα των ἔθεωρήθησαν ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανόνες, τοὺς ὅποιους ἔθέσπισεν ὁ Μπουαλώ εἰς τὴν Ποιητικὴν Τέχνην, ἵσχυσαν ἐπὶ πολὺν καιρόν, ώς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὕτη εἰναι ἡ κατ’ ἔξοχὴν κλασικὴ λογοτεχνία της Γαλλίας.

Ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡκμασαν ἀξιόλογοι ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες, διότι ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε Βουλὴ οὔτε ἐλευθερία λόγου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκμάσῃ ἄλλη ρητορικὴ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ο δόνομαστότερος τῶν ἱεροκηρύκων τῶν χρόνων τοῦ Λουδοβίκου εἰναι ὁ Μποσιέ (Bossuet 1627 - 1704), εύνοούμενος τοῦ βασιλέως καὶ παιδαγωγὸς τοῦ διαδόχου. Περιήγημοι εἰναι αἱ δμιλίαι του, ἴδιως οἱ Ἐπικήδειοι λόγοι (Oraisons Funèbres), τοὺς ὅποιους ἀπήγγειλε κατὰ τὸν θάνατον ἔξεχόντων προσώπων, καθὼς καὶ ἡ Πραγματεία ἐπὶ τῆς Γενικῆς Ἰστορίας (Discours sur l' histoire universelle), εἰς τὴν ὅποιαν ἔξιστορεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς Ἰστορίας.

Εἰς νεωτέραν γενεάν καὶ διάφορον κόσμον ἰδεῶν καὶ τεχνοτρόπιαν ἀνήκουν ὁ συγγραφεὺς τῶν Χαρακτήρων Λαμπρούγερος

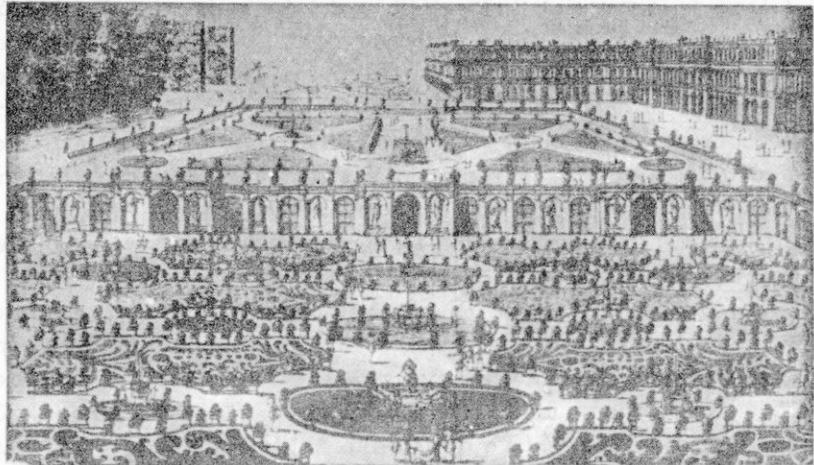
(Jean de la Bruyère, 1645 - 1696) καὶ δ ἀρχιεπίσκοπος Φενέλων (Fénélon, 1651 - 1715), δ παιδαγωγὸς τοῦ ἐγγόνου τοῦ βασιλέως. Αἱ περιπλανήσεις τοῦ Τηλέμαχος (Aventures de Télémaque) εἰναι εἶδος ἐπικῆς διηγήσεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ὀδυσσείας. Κύριος ὅμως σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἡτο νὰ δώσῃ νέον πρότυπον ἡγεμόνος, δ ὅποιος ἐργάζεται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του. Αἱ περιπλανήσεις ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς καὶ δ συγγραφεύς των κατεδικάσθη εἰς εὔσχημον ἔξορίαν, ἀπομακρυνθεὶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης ἔχουν ἀξιολόγους συγγραφεῖς. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔξακολουθεῖ, παρὰ τὴν πολιτικὴν παρακμήν, ἡ ἀκμὴ τῆς λογοτεχνίας. Εἰς τὴν Ὑλλανδίαν εύδοκιμοῦν τὰ Πανεπιστήμια, εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν παλινόρθωσιν τῶν Στούαρτ ὁ Τζάκομος Μίλτον (John Milton, 1608 - 1674) ἔγραψε τὸ περίφημον ἐπικὸν ποίημα Ἐπειόματα. Αἱ πολεμίσεις, παρὰ δεὶσισ, εἰς τὸ ὅποιον περιγράφει τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν χαράν τοῦ πρωτοπλάστου εἰς τὸν Παράδεισον, ἀλλὰ καὶ τὴν λόγῳ ἀνυπακοῆς τιμωρίαν του.

Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ζωγραφικὴ ἐν Γαλλίᾳ

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα παρημελήθη ὁ γοτθικὸς ρυθμός. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας προσεκάλεσαν ἵταλοὺς ἀρχιτέκτονας πολλάκις καὶ ἐργάτας ἵταλούς, οἱ δόποιοι ἔκτισαν ἀνάκτορα καὶ ἐκκλησίας κατὰ τὸν ρυματικὸν ρυθμὸν, δικτύωδεις οἰκοδομὰς μὲ κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν, στεγαζομένας ἀπὸ ὑπερμεγέθεις θόλους, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ρώμης.

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ἐδαπάνησε κολοσσιαία ποσὰ δι' οἰκοδομάς, ἐπειδὴ ἥθελε νὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν του μὲ μνημεῖα μεγαλοπρεπῆ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀνεζωγονήθησαν διὰ τῆς γενναιοδωρίας του. Ο Λουδοβίκος ἐπεσκεύασε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ (Tuilleries) καὶ τὸ Λούβρον, ἔκτισε τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μαρλύ (Marly) καὶ τοῦ Τριανόν (Trianon). Ἀλλὰ τὸ κύριον ἀρχιτεκτονικὸν στημεῖον τῆς βασιλείας του εἴναι τὰ μυθώδη διὰ τὴν πολυτελείαν ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλίων (Versailles). Αἱ Βεργαλλίαι εύρισκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς Παρισίους

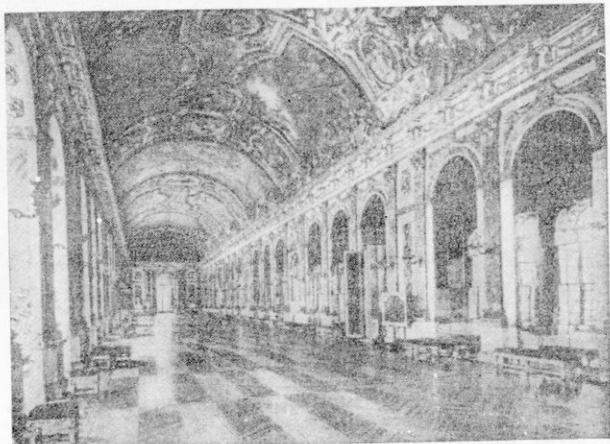
65. Βερσαλλία

καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τὸ κεντρικὸν οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος 450 μέτρων καὶ κοσμεῖται ἀπὸ κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ὄριζόντιον ὅροφον πολὺ ύψηλόν, ἐπὶ τοῦ διποίου ἐπικάθηται δεύτερος χαμηλότερος, καὶ ἀντὶ στέγης φέρει ὄριζόντιον δῶμα. Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου ἐκτείνεται ἀπέραντος κῆπος μὲ εύρυχωρον δεδροστοιχίαν, ὁ διποίος κοσμεῖται μὲ μαρμάρινα ἀγάλματα, παριστάνοντα θεούς τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι τοῦ ἀλσους ὁδηγοῦν εἰς κρήνας ἢ μικρὰς λίμνας, αἱ ὅποιαι στολίζονται μὲ ἀγάλματα ἀρχαίων θεῶν καὶ μὲ πίδακας, εἰς τοὺς διποίους τὸ ὄδωρ ἔρχεται μὲ δρόμην καὶ ἀναπτηδῷ εἰς μέγα ύψος.

Τὰ οἰκοδόμηματα αὐτὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὴν διποίαν ὠνόμασσαν Μ π αρ δ κ (Baroque). Οἱ νέοι ρυθμὸς ζητεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλειώδους καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ μὲ τὸν δύκον τῆς δῆλης οἰκοδομῆς καὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν. Προτιμᾶς τὴν τεθλασμένην ἢ τὴν καμπύλην γραμμὴν καὶ τὸν φόρτον τοῦ γλυπτικοῦ καὶ γραφικοῦ διακόσμου, ἀντὶ τῆς εὐθυγραμμίας καὶ τῆς λιτότητος τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

Ομοίας τάσεις παρουσιάζει καὶ ἡ ζωγραφική. Ἀλλὰ ἡ γαλλικὴ ζωγραφικὴ τοῦ 17ου αἰῶνος δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλης ἀξίας.

Ἐνῷ ἡ τέχνη εἶχε τελειοποιηθῆ καὶ οἱ τεχνῖται ἔζωγράφιζον μὲν γάλην ἐπιμέλειαν, τὸ κοινὸν ἔζήτει τὸ πομπῶδες καὶ βαρύ. Διὰ τοῦτο περισσότερον ἀπὸ τὰς κανονικάς, τὰς σοβαρὰς καὶ ψυχρὰς συνθέθεσις ἐκτιμῶνται τὰ ἔξαιρετα τοπία καὶ τὰ ιστορικὰ θέματα τοῦ N. Poussin (N. Poussin), ὡς οἱ Ποιμένες τῆς Ἀρκαδίας, τὸ Ἰδεῶδες τοπίον, ὁ Κατακλυσμὸς κλπ. καὶ τὰ Ιταλικὰ τοπία τοῦ Κλώντ Λορραίν (Claude Lorrain), Πρωΐα - Ἐσπέρα, Ἀποψις λιμένος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἥλιου κτλ.

66. Ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Ἡ αἴθουσα τῶν κατόπτρων)

Ισπανοὶ ζωγράφοι

Ἀντιθέτως ἡ Ἰσπανία ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς καλυτέρους ζωγράφους τῆς Εὐρώπης.

Ο Βελάσκεθ (Velasquez, 1599 - 1660) ἔζωγράφιζε μὲν τέχνην καὶ ἀνυπέρβλητον ἐκφραστικότητα κατορθώσας μὲν ἀπλᾶ χρώματα νὰ παράγῃ ἀρμονίαν φωτοοσκιάσεων. Πλὴν τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν εἰκόνων (Σταύρωσις κ.ἄ.), ἐφιλοτέχνησε προσώπογραφίας βασιλέων καὶ μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, τῶν ὅποιών τινὲς εἶναι ὀνομασταὶ (Πριγκίπισσα Μαργαρίτα), ὡς

67. 'Η Ινφάντιν Τερέζα (Βελάσκεθ)

καὶ ιστορικούς πίνακας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Παράδοσις τῆς Βρέδα εἶναι περίφημος.

‘Ο Μουρίλο (Murillo, 1617 - 1682) ἔζωγράφιζεν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μοναστηρίων καὶ ἀνωθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης τῶν ναῶν σκηνὰς ἀπὸ τὴν ἱερὰν ιστορίαν. Ἐξαιρετικῆς χάριτος εἶναι αἱ Παναγίαι, τὰς ὁποίας παρίστανεν ἐν μέσω ἀπαλοῦ φωτὸς καὶ ὁ μικρὸς Χριστὸς παίζων μετὰ τοῦ παιδός Ἰωάννου ἡ μετ’ ἀρνίου. Ἐζωγράφιζεν ἐπίσης σκηνὰς τοῦ καθ’ ἡμέραν βίου, χωρικούς καὶ ἀγυιόπαιδας ἐντὸς χρυσοῦ φωτισμοῦ καὶ μὲ πιστὴν παράστασιν τῆς πραγματικότητος (ἡ Ἀγία Οἰκογένεια, ἡ Ἀνάληψις τῆς Παρθένου, ἡ Ἀγία Σύλληψις, δ “Αγιος Ἀντώνιος μετὰ τοῦ Χριστοῦ παιδός, Χριστὸς καὶ Ἰωάννης παῖδες μετὰ τοῦ ἀρνίου, Παῖδες παῖζοντες κύβους κ.ἄ.).

68. Αγία Σύλληψις
(Μουρίλλο, Μουσείον Λούβρου)

69. Παιδες παιζοντες κυβους
(Μουρίλλο, Μουσείον Μονάχου)

Η ζωγραφική εἰς τὰς Κάτω Χώρας

Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα αἱ Κάτω Χῶραι ἀνέπτυξαν ὀξιόλογον ζωγραφικὴν, ἡ ὅποια ἐν πολλοῖς εἶναι πλουσιωτέρᾳ καὶ πολυμερεστέρᾳ καὶ ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν ζωγραφικὴν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς εἶναι ἡ Φλάνδρα (B r a b a n t) καὶ ἡ Ὀλλανδία. Αἱ δύο σχολαί, ἡ Φλαμανδικὴ καὶ ἡ Ὀλλανδική, ἔχουν κοινὸν ἔθνικὸν χαρακτῆρα τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως. 'Αλλ' ἡ Φλάνδρα, μείνασσα πιστὴ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα καὶ ἔξαρτωμένη ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς χρι-

στιανικῆς τέχνης, ἐνῷ η
‘Ολλανδία ἀποσπασθεῖσα
ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκ-
κλησίαν καὶ ἀπὸ τὸν ι-
σπανικὸν ζυγόν, ἐδημιούρ-
γησε τέχνην μᾶλλον κοσμι-
κήν.

‘Ο εξοχώτερος ἀπὸ
τοὺς φλαμανδούς ζωγρά-
φους, ὁ Ροῦμπενς
(Rubens, 1577 - 1640) ἔ-
ζησεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς
τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐμελέτησε
τοὺς ἀρχαιοτέρους τεχνί-
τας. Ἐγκατασταθεὶς ἐπειτα
εἰς τὴν Ἀμβέρσαν, διῆλθε
μετὰ τῆς πρώτης συζύγου
του ἥμέρας εὐτυχίας, τῆς ὁ-
ποίας ἀνάμνησιν ἔχομεν ἐν τῇ
διπλῇ προσωπογραφίᾳ τοῦ
καλλιτέχνου μετ’ αὐτῆς. Με-
τὰ τὸν θάνατον αὐτῆς, συ-
νεζέύχθη, εἰς ἡλικίαν 53 ἑτῶν, τὴν νεαρὰν ἀνεψιάν του, τῆς ὅποιας
ἡ μορφὴ ἔκαμεν εἰς αὐτὸν τόσην ἐντύπωσιν, ὥστε παρέστησεν αὐτὴν
ὅχι μόνον εἰς προσωπογραφίας καὶ οἰκογενειακάς εἰκόνας, ἀλλὰ
καὶ εἰς μεγάλας θρησκευτικάς ἡ μυθολογικάς παραστάσεις. Σώζε-
ται μέγας ἀριθμὸς πινάκων τοῦ Ροῦμπενς, οἱ ὅποιοι εἶναι διασκορ-
πισμένοι εἰς τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Φαίνεται ὅτι εἶχε παραγάγει
ύπερ τὰ δισχίλια ἔργα. Πολλὰ ἀπ’ αὐτὰ εἶναι καλλιτεχνήματα με-
γάλης ἀξίας, ἐπιβαλλόμενα διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς συλλήψεως καὶ τὴν
ἀριστοτεχνικὴν ἐκτέλεσιν. Αἱ μορφαὶ τῶν θρησκευτικῶν πινάκων
ἔχουν τι τὸ ύπερφυσικὸν καὶ προκαλοῦν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὑψηλοῦ,
τοῦ μυστηριώδους καὶ ἀνησυχητικοῦ (ἡ ‘Ετοιμασία τοῦ
Σταυροῦ, ἡ ‘Αποκαθόλωσις, ἡ Προσκύνησις
τῶν Μάγων, ἡ Μαντόνα τοῦ ‘Αγίου Ἰλδεφόν-
σο), ἐνῷ ἀφθονία ζωῆς καὶ κοσμικὸν αἰσθημα ἔκχειλίζει ἀπὸ τὰ

70. ‘Ο Ροῦμπενς καὶ η σύζυγός του
(Ροῦμπενς, Μόναχον, Πινακοθήκη)

συμπλέγματα παίδων καὶ τὰς μυθολογικὰς παραστάσεις (Στέφανος καρπῶν, αἱ Τρεῖς Χάριτες, κλπ.).

Μετὰ τὸν Ροῦμπενς, ὁ γνωστότερος τῶν Φλαμανδῶν ζωγράφων εἶναι ὁ Βάν Ντάϊκ (Van Dyck), ὁ ὀποῖος ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐν τῇ αὐλῇ Καρόλου Α' (Ἐπιτάφιος θρῆνος, τὰ τέκνα Καρόλου Α', προσωπογραφία Καρόλου Α') καὶ ὁ διάσημος τοπιογράφος Ρόύσνταλ (Ruydsael).

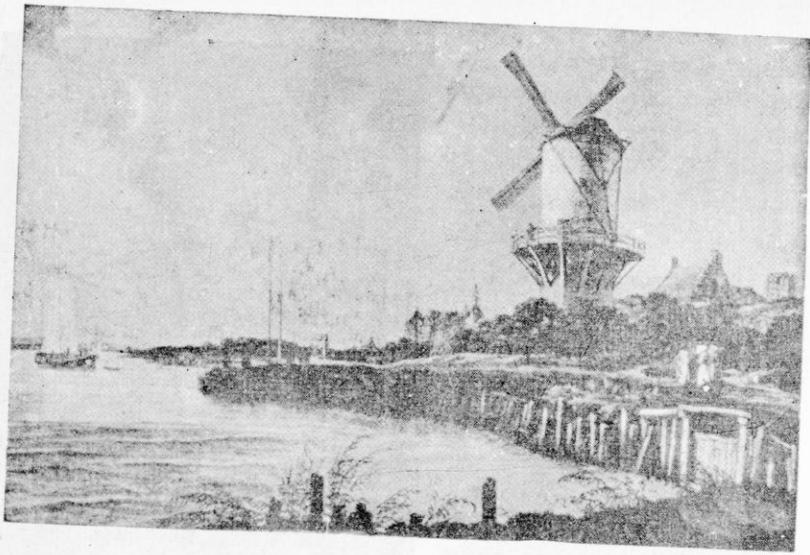
Οἱ Ὀλλανδοὶ ζωγρά-

71. Ὁ Βάν Ντάϊκ
(Αὐτοπροσωπογραφία)

φοι εἰργάσθησαν διὰ τοὺς πλουσίους ἀστούς καὶ ἔζωγράφισαν ἴδι-
ως σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, διότι οἱ Ὀλλανδοὶ, ὡς καλβινισταί,
δέν συνήθιζον εἰκόνας εἰς τὰς ἐκκλησίας, οὔτε εἶχον εύγενεῖς καὶ πρίγ-
κιπας. Διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι των ἐπεδόθησαν εἰς προσωπο-
γραφίας ἥ παρέστησαν σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, τοπία, δάσος,
παραλίας, κήπους, γωνίαν τινὰ τῆς πόλεως, καπηλεῖα κ.λ.π. Ἐ-
ζωγράφιζον κατὰ φύσιν, προσπαθοῦντες νὰ δώσουν ζωὴν καὶ φυ-
σικὴν χάριν εἰς τὰς παραστάσεις. Ἐτελειοποίησαν τὴν τέχνην καὶ
ῆσαν ἀπαράμιλλοι εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρωμάτων καὶ τοῦ φωτός.

Ἡ Ὀλλανδία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀνέδειξε πλῆθος ζωγράφων,
μεταξὺ τῶν ὅποιών τινὲς ἦσαν ἔχοντες καλλιτέχναι. Εἰς ἓξ αὐτῶν,
ὁ Ρέμπραντ (Rembrandt, 1606 - 1669), ᾧτο μεγάλη καλλιτε-
χνικὴ ἴδιοφυΐα. Ἡ ἀξία του ἔγκειται εἰς τὴν ἀπεικόνισιν ψυχικῶν
καταστάσεων, διότι κατορθώνει νὰ παρατηρῇ τὴν πραγματικότη-
τα μὲ σπανίαν διορατικότητα καὶ κατέχει τὴν τέχνην νὰ ἀποδίδῃ
αὐτὴν μὲ ἀσυνήθη ἐκφραστικότητα. Ἀπὸ τὰ ὀρχαιότερα ἔργα του
εἶναι τὸ περίφημον Μάθημα τῆς Ἀνατομίας, τὸ ὄποιον,

72. Ανεμόμυλος
(Ρόθσνταλ, Άμστερνταμ, Πινακοθήκη)

παριστάνει όνομαστὸν ἰστρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του τὸ ἀνατεμόμενον σῶμα. Ὁμοίας τεχνοτροπίας εἶναι καὶ ἡ Νυκτερινὴ φρουρὰ. Σώζονται περὶ τοὺς 600 πίνακες καὶ 300 εἰκόνες τοῦ Ρέμπραντ (Ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀσώτου, διησοῦς θεραπεύων τοὺς ἀσθενεῖς, οἱ Προσκυνηταὶ τῆς Εμμαούς, Ἀποκαθήλωσις, ἡ συγκλονιεύλογεῖ τοὺς ἔγγόνους του κ.ἄ.).

Ἡ Μουσικὴ

Αἱ φυλαὶ τῆς Δ. Εύρωπης εἶχον ἀνέκαθεν μεγάλην μουσικὴν ἴδιοφυίαν. Αἱ ψαλμῳδίαι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ λαϊκὰ ῥίσματα ἡσαν ποικιλώτατα καὶ μελωδικώτατα. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἀνεπτύχθη πολὺ εἰς τὴν Δύσιν.

‘Ο Λούθηρος ἤγάπα τὴν μουσικὴν καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλη-

73. Ο Ρέμπραντ
(Αύτοπροσωπία)

74. Οι προσκυνηταὶ τῆς Ἐμμαοῦς
(Ρέμπραντ, Μουσεῖον Λούβρου)

75. Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ, Μουσεῖον τοῦ "Αμστερνταμ")

σίαν ψαλμωδίαν ὅπλην, ἀλλὰ κατανυκτικήν, ἐκλέξας ὅπο τὰ παλαιά ἐκκλησιαστικὰ καὶ ὅπο τὰ δημώδη ᾔσματα καὶ συνθέσας ὁ ἕδιος νέας μελωδίας. Ἡ χορωδία, εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ γαπήθη ὅπο τὸν λαὸν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν μουσικὴν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐφ' ἔτερου οἱ Καλβινισταὶ τῆς Γαλλίας ἔψαλλον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ, τοὺς ὅποιους εἶχον μελοποιήσει περίφημοι μουσικοὶ τοῦ 16ου αἰῶνος, ὅπως ὁ Γκουντιμέλ (Goudimel, 1505 - 1572).

Οἱ καθολικοὶ ἀπεμιμήθησαν τοὺς διαμαρτυρομένους. Τὸν 16ον αἰῶνα ὁ μουσικὸς τῆς παπικῆς ἐκκλησίας Παλεστρίνα (Palestrina, 1524 - 1594) συνέθεσε τὴν ὀνομαστὴν λειτουργίαν τοῦ πάπα Μαρκέλλου.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δρᾶμα ἔχρησίμευσεν ὡς πρότυπον διὰ παραστάσεις κοσμικάς. Τοιουτοτρόπως ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν σχεδὸν ταυτοχρόνως τὸ Ὁρατόριον καὶ τὸ Μελόδραμα ("Οπερα"), περὶ τὸ 1600. Ὁρατόριον εἶναι μουσικὸν δρᾶμα μὲθ θρησκευτικὴν ὑπόθεσιν, ἀποτελούμενον ἀπὸ δρχήστραν, ἐνῷ τὸ μελόδραμα εἶναι δρᾶμα κοσμικόν, τοῦ ὅποιου τὰ πρόσωπα ψάλλουν τὸ μέρος των. Τὸ πρῶτον μελόδραμα Ὁρφεὺς καὶ Εὐρυδίκη ἐπαίχθη εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν πρῶτος ὁ Ἰταλὸς Λούλι (Lulli) συνέθεσεν ἀληθῆ μελοδράματα.

Ἡ Φιλοσοφία

Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἶχον ἀναπτύξει πλουσιωτάτην φιλοσοφίαν, προσπαθοῦντες νὰ ἔρμηνεύσουν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὸν σκοπόν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἐξέθεσε συστηματικῶς τὰς γνώσεις τῶν χρόνων του εἰς τὰ διεξοδικά συγγράμματά του, ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἐπομένας γενεὰς καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἔγινεν αὐτὴν τὸ στηριχθῆ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ πᾶσα σοφία. Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων αὐτῶν, λεγομένη Σχολαστικὴ φιλοσοφία, αὐτὸν εἶχε διδάσκαλον καὶ ὁδηγόν.

Κατά τὴν Ἀναγέννησιν οἱ σοφοὶ τῆς Εύρωπης ἐμελέτησαν τὰ ἔργα τῶν ἔλλήνων φιλοσόφων καὶ μερικοὶ ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλέσουν εἰς τὴν ζωὴν τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἰδίως ἐμελε-

τήθη πολὺ καὶ ἀπέκτησεν ὁ παδοὺς ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ τὰ αὐτοτελῆ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων ἐδημιουργήθησαν μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα.

Ο διάσημος Ἀγγλος φιλόσοφος Φράνσις Μπέϊκον (Francis Bacon, 1561 - 1626) ἐσυστηματοποίησε καὶ ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδίδασκεν ὅτι τὰς περὶ τῆς φύσεως γνώσεις ποριζόμεθα ἐκ τῆς ἐμπειρίας. Πρέπει πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ φαινόμενα καὶ νὰ ἔσκριβώσωμεν διὰ τοῦ πειράματος, ἐπειτα νὰ ταξινομήσωμεν αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ συναγάγωμεν ἐπαγωγικῶς τὸ γενικόν, δηλ. τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σχολαστικοὶ ἡκολούθησαν τὴν ἀντίθετον δόδον, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης τῶν παλαιῶν σοφῶν καὶ προσπαθοῦντες ἀπὸ γενικὰς ὑποθέσεις νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ μερικὰ φαινόμενα, ὁ Μπέϊκον ἐπολέμησε ζωηρῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμά του ὀνόμασε Νοῦμ Οργανισμόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὅποιαν εἶχον ὀνομάσει "Οργανισμόν, διότι ἐθεωρήθη ὡς τὸ μέσον τῆς ὁρθῆς διανοήσεως, ἐπὶ τοῦ ὅποιου εἶχε στηριχθῆ τὴν σχολαστικὴν ἐπιστήμην.

Ο γάλλος φιλόσοφος Ντεκάρτ (Descartes, 1596 - 1650), ὁ γνωστός μὲ τὸ ἐκλατινισθὲν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ὄνομά του Καρτέσιος (Cartesius), ὑπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Ο Καρτέσιος ἐσκέφθη ὡς ἔξῆς: Οἱ ἀνθρώποι παραλαμβάνουν συνήθως τὰς γνώσεις ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους, χωρὶς νὰ ἔξελέχουν αὐτάς, στηριζόμενοι μᾶλλον εἰς τὴν γνώμην παλαιοτέρων σοφῶν, εἰς τὰς αὐθεντίας. Περὶ τῆς ἀκριβείας ὅμως τῶν γνωμῶν αὐτῶν δὲν ἔχομεν πειστικὴν βεβαιότητα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλαὶ ἀπὸ τὰς γνώμας αὐτὰς ἀποδεικνύονται ὡς μὴ ὁρθαί, μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλω δι' ὅλα, ὅχι μόνον διὰ τὰ διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου ἀκόμη καὶ νὰ μὴ δεχθῶ ὡς ἀλήθειαν παρὰ μόνον ὅτι φαίνεται εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον λογικὸν καὶ σαφές.

Αὐτὸς ἐσήμαινε τὴν ὄριστικὴν καταδίκην τῆς σχολαστικῆς μεθόδου καὶ τῆς πίστεως εἰς αὐθεντίας. Τὰς γνώμας ταύτας ἐξέθεσεν εἰς τὸ σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικὸν σύγγραμμά του, εἰς τὸν Περὶ μεθόδου λόγον (Discours de la méthode), τὸ ὅποιον ἔγρα-

ψεν εἰς τὴν ὁμιλουμένην γαλλικήν. ‘Ο Καρτέσιος ἡτο ἔξαίρετος μαθητικός καὶ φυσικός, ἐδέχετο τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου, καὶ ὑπεστήριζεν ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον γίνονται κατὰ μηχανικὴν καὶ νάτυραν ἀντίτιμην. ’Ιδιαιτέραν ὅμως θέσιν ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, δὲ διποτίος κατὰ τὸν Καρτέσιον διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸ σῶμα, τὴν ὕλην γενικῶς, ἀπὸ τὴν ἐκτατὴν οὐσίαν, ὅπως χαρακτηρίζει τὴν ὕλην.

‘Η διδασκαλία τοῦ Καρτεσίου ἔκαμεν ἐντύπωσιν, διεδόθη πολὺ καὶ ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδούς. ’Αλλ’ οἱ θεολόγοι κατεδίκασαν τὸ σύστημά του καὶ τὸν 18ον αἰῶνα ἀκόμη οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα του.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος ἀξιόλογον φιλοσοφικὸν σύστημα ἀνέπτυξεν ὁ Μπαρόν Σπινέζα (Spinoza, 1632 - 1677), τὸ διποτίον ἔξετιμήθη βραδύτερον. Εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ ἔβραικήν οἰκογένειαν εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον καὶ ἔζησεν εἰς τὴν Χάγην πτωχός καὶ ἀφανής, κατοικῶν ὡς οἰκότροφος εἰς οἰκίας μικροαστῶν μετρίας οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τὴν λείανσιν ὑέλων διὰ δίοπτρα ἢ ἀπὸ συνδρομὰς φίλων. ‘Ο Σπινόζα ἤθελε νὰ δώσῃ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τοὺς συλλογισμούς του. Διὰ τοῦτο τὸ κύριον σύγγραμμά του ἡ Ἡθικὴ (Ethica ordine geometrico demonstrata), ἔχει τὴν διάταξιν ἐγχειριδίου Γεωμετρίας (θεωρήματα, ἀποδείξεις, πορίσματα). Παρεδέχετο ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον ἀνάγονται εἰς ἔνιαίαν ἀρχὴν καὶ αἴτιαν, ἡ διποτία εἶναι ἐν ταυτῷ Θεὸς καὶ φύσις, δηλαδὴ θεὸς καὶ φύσις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸν (deus sive natura). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημά του ὠνόμασαν πανθεϊστικόν. ‘Η φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ὑψος καὶ τὴν εὐγένειαν, διότι διδάσκει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, συντελούσα εἰς τὴν γαλήνην τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν κατευνασμὸν τῶν παθῶν.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος παρατηρεῖται σημαντικὴ μεταβολὴ. Αἱ ζυμώσεις, τὰς διποίας προεκάλεσαν αἱ ἀγγλικαὶ ἐπαναστάσεις, δίδουν τὴν εὐκαιρίαν ν’ ἀναπτυχθῆ ἡ λεγομένη ἐμπειρικὴ ἀποψία. ‘Ο κυριώτερος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς, ὁ ἀγγλος φιλόσοφος Τζόν Λόκκ (John Locke, 1632 - 1704) εἰς τὸ ὄνομαστὸν σύγγραμμά του, Δοκίμιον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὄντην, τὸ διποτίον ἔξεδόθη δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐνδοξὸν ἐπανάστασιν (τὸ 1690), ὑπεστήριξεν ὅτι ὅλαι μας αἱ γνώσεις πηγὴν ἔχουν τὴν

αἰσθησιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἐντυπώσεων εἰς τὸν νοῦν. Καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Καρτεσίου περὶ ἐμφύτων ἐννοιῶν καὶ καταλήγει εἰς τὸ περίφημον συμπέρασμα : « Οὐδὲν ἐν τῇ νοήσει, ὅ μή πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει ».

Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ὠνόμασαν ἐμπειρικὴν ἢ ἐμπειρικήν (empirisme), ἐνῷ ἡ ἀντίθετος, ἡ δεχομένη ὅτι πηγὴ τῶν γνώσεων εἶναι ἡ νόησις, ὁνομάζεται ὀρθολογικὴ ἢ ὁρθολογισμὸς (rationalisme, ἀπὸ τὸ λατ. ratio - λόγος, λογικόν). Ἡ φιλοσοφία τοῦ Λόκη σημαίνει ἀποφασιστικὴν ἀντίδρασιν εἰς τὰ θεωρητικὰ συστήματα τοῦ 17ου αἰώνος καὶ τὴν ἀρχὴν νέας περιόδου εἰς τὴν φιλοσοφίαν.

Ολίγα ἔτη νεώτερος ὁ γερμανὸς Λάϊμπνιτς (Leibnitz, 1646 - 1716), ἡ πρώτη ἀξιόλογος φιλοσοφικὴ διάνοια τῆς Γερμανίας μετὰ τὰς ἀναστατώσεις τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ἐπεχείρησε νὰ σώσῃ τὸν ὀρθολογισμόν, δίδων εἰς αὐτὸν διάφορον ἐννοιῶν. Ἐξαίρετος σοφός, ἐκ τῶν πολυμαθεστέρων τῆς Εὐρώπης, ἀνεκάλυψε συγχρόνως μὲ τὸν Νεύτωνα τὴν βάσιν τοῦ ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ. Εἰς τὰ ἔργα του, Νέα δοκίμια διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν (ἀπάντησις εἰς τὸν Λόκη), Θεοδικία καὶ Μοναδολογία, ἀνέπτυξεν ἀξιολόγους σκέψεις, ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν περὶ ἐμφύτων ἐννοιῶν καὶ τὴν αἰσιόδοξον περὶ τοῦ κόσμου ἀποψιν, ἡ δόποια συνοψίζεται : « ὁ κόσμος εἶναι ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς κόσμους ». Ἡ βαθυτέρα προσπάθεια τοῦ Λάϊμπνιτς εἶναι νὰ δικαιολογήσῃ διὰ τοῦ ὄρθου λόγου τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας.

Αἱ ἐπιστῆμαι

Απὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἀνθρωπος ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἀνεκαίνισε τὸν βίον του.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἀνθρωποι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας, εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ἴδιως τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν τὸ σύστημα αὐτό.

Τὸν 17ον αἰῶνα ὅμως πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν ἀπ'

εύθειας τήν φύσιν. Κατεσκεύασαν κατάλληλα σργανα, μὲ τὰ ὅποια κατώρθωσαν νὰ παράγουν κατὰ βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ ὅποια ἥθελον νὰ μελετήσουν. Τοιουτοτρόπως ἐδημιούργησαν τήν νεωτέραν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τήν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειχσαν μεγάλην δεξιότητα εἰς τήν ἔρευναν τῆς φύσεως, κατὰ τοῦτο δὲ ὑπερτεροῦν πολὺ τοὺς ἀρχαίους.

Τὸν 17ον αἰῶνα οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς ἦσαν: ὀλιγάριθμοι καὶ ὄλοι σχεδὸν ἔρασιτέχναι, εύρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὅποια μὲ πεῖσμα ἀπέκλειον τὸν νέον τρόπον τῆς ἔρευνης. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν εἰς τήν μελέτην τῆς φύσεως ὡς αἵρεσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἦσαν πολὺ ἀνεπτυγμέναι, ὥστε δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κατέχῃ τις ὁλας τὰς γνώσεις τοῦ καιροῦ του εἰς ὅλας τὰς ἐπιστήμας. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος ἦσαν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοί καὶ φυσιολόγοι. Κατεγίνοντο ἴδιως εἰς τὰ Ματικά, τὴν Ἀστρονομίαν ουμίαν, τὴν Φυσικήν. Ἔγραφον κατὰ κανόνα εἰς τήν λατινικήν καὶ τὰς γνώμας καὶ ἀνακαλύψεις των ἀνεκοίνων πρὸς ἀλλήλους προφορικῶς ἢ δι' ἐπιστολῶν.

Αἱ κυβερνήσεις παρετήρησαν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ὡφέλεια ἀπὸ τὰς μελέτας αὐτάς. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὅποια προσείλκυσε περισσότερον τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦτο ἡ ἀστρονομία, διότι ὁ πολὺς κόσμος ἐξηκολούθει νὰ πιστεύῃ εἰς τήν πρόγνωσιν διὰ τῶν ἀστρων. Δὲν ἦργησαν δῆμος οἱ σοφαρώτεροι νὰ ἐκτιμήσουν τὰς θετικὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀστρονομίας. Τὸ 1667 ἐκτίσθη τὸ Ἀστεροσκοπεῖον Γκρενιτς (Greenwich) πλησίον τοῦ Λονδίνου καὶ σχεδὸν συγχρόνως τὸ ἀστεροσκοπεῖον Παρισίων. Κατήρτισαν βοτανικούς κήπους, ἴδιως εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ολλανδίας καὶ συλλογὰς φυτῶν καὶ ὀρυκτῶν, τὰς δῆμοις ὀνόμαζον Μουσεῖα. Τὸ ὄνομαστότερον ἔξ αὐτῶν ἦτο τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον (British Museum).

Ἐπειδὴ δῆμος τὰ Πανεπιστήμια δὲν ἥθελον νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὸν νέον τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνης, αἱ κυβερνήσεις ἰδρυσαν Ἐπιστημονικὰς Ἀκαδημίας, τῶν δῆμοις τὰς δέλητης δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπι-

στημίων. Αἱ Ἀκαδημίαι ἐβοήθησαν πολὺ τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀστρονομία καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐσημείωσαν σημαντικὴν πρόοδον κατὰ τὸν 17ον αἰώνα. Αἱ ἀπόψεις τοῦ Κοπερνίκου προεκάλεσαν βαθύτατην ἐντύπωσιν καὶ ἐπεδοκιμάσθησαν ἀπὸ πολλοὺς σοφούς. Ὁ γερμανὸς ἀστρονόμος Κέπλερ (Kepler, 1571 - 1630) ἔδωκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰώνος μαθηματικὴν ἀπόδειξιν τοῦ συστήματος, διατυπώσας τοὺς λεγομένους Νόμους τοῦ Κέπλερ. Ἄλλ' ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης είναι ὁ διάσημος Ἰταλὸς Γαλιλαῖος (Galilei, 1564 - 1642), ὁ ὄποιος παρεδέχετο ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ κέντρον τοῦ ἥλιακοῦ συστήματος είναι ὁ ἥλιος καὶ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ αὐτόν. Ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων καὶ ἔθεσεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατεσκεύασε μεγεθυντικοὺς φακούς, διὰ τῶν ὄποιων διέκρινε τὰ ὄρη τῆς σελήνης, τοὺς δορυφόρους τοῦ Διὸς καὶ ἐξηκρίβωσε τὴν φύσιν τοῦ Γαλαξίου. Ἄλλ' ἡ Ἱερὰ Ἐξέτασις κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξῃ γονυκλινής τὰς δοξασίας του ὡς πλάνας.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐσυστηματοποίησεν ὁ διάσημος ἀγγλος φυσικὸς Νεύτων (Newton, 1642 - 1727) συνενώσας αὐτὰς εἰς τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἔλξεως, ὁ ὄποιος φέρει τὸ ὄνομά του. Τὰς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν παρέλαβον οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μελετῶντες τοὺς Ἑλληνας μαθηματικούς. Ὁ γάλλος Βιέτ (Viète 1540 - 1603) ἔδωκεν εἰς τὴν "Ἀλγεβραν" τὴν νεωτέραν μορφήν, εἰσαγαγὼν τὰ γράμματα, ὁ δὲ φιλόστοφος Ντεκάρτ, ἐξαίρετος μαθηματικός, εἰσήγαγε τὸν ἀλγε-

76. Ὁ Γαλιλαῖος

77. Ἰσαάκ Νεύτων

ἐνδὸν ὁ Τορριτσέλλι (Torricelli, 1608 - 1647), ήταλός καὶ αὐτός, ἐμελέτησε τὸν νόμον τῆς ισορροπίας τῶν ρευστῶν καὶ κατεσκεύασε τὸ βαρόμετρον, τὸ ὅποιον μετ' ὀλίγον ἐπέτρεψε νὰ παρατηρήσουν τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος (Pascal). Οὕτως, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Φυσικὴ ἔγινε πειραματικὴ ἐπιστήμη.

βρικὸν ὑπολογισμὸν εἰς τὴν Γεωμετρίαν, δημιουργήσας τὴν Ἀναλυτικὴν Γεωμετρίαν, δημιουργήσας τὴν Ἀναλυτικὴν Λογισμὸν, οὕτω δὲ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνος εἶχον διαμορφωθῇ οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν Μαθηματικῶν.

Ἡ Φυσικὴ κατ’ ἀρχὰς δὲν ἦτο χωρισμένη ἀπὸ τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν Ἀστρονομίαν. Οἱ Γαλιλαῖος ύπελόγισε τὸν νόμον τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων,

τὴν ίσορροπίαν τῶν ρευστῶν, τὸ βαρόμετρον μετ’ ὀλίγον ἐπέτρεψε νὰ παρατηρήσουν τὴν βαρύτητα τοῦ ἀέρος (Pascal). Οὕτως, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Φυσικὴ ἔγινε πειρα-

ματικὴ ἐπιστήμη.

Αἱ ΜΑ. Η νοέση του Σερβικού φέρεται σε απότομη ανάπτυξη γιατί η παρατηρητική πολιτική των τότε Βασιλέων απέδειχε την αρχαιότερη πολιτική στην Ευρώπη ότι ήταν από την οποία μόνο οι Βαρδάρι έδιναν σημαντική στήριξη στην ανάπτυξη της χώρας. Η απότομη ανάπτυξη αποδείχθηκε από την ίδρυση της Ακαδημαϊκής Κοινωνίας της Βαρδάρι (ΕΚΔΙ. 1887) μετά την απόδοση της ιδέας της άλωσης της Βαρδάρι στην Κωνσταντινούπολη το 1877. Η ίδρυση της Ακαδημαϊκής Κοινωνίας της Βαρδάρι σηματοδότησε την επαρχίαν σημαντικό βαθμό στην ανάπτυξη της χώρας. Οι γιατροί που ήταν μέρος της Ακαδημαϊκής Κοινωνίας της Βαρδάρι ήταν από τους πιο πλούσιους για την ανάπτυξη της χώρας. Η Ακαδημαϊκή Κοινωνία της Βαρδάρι ήταν από τις πιο σημαντικές οργανώσεις στην Ευρώπη στην ανάπτυξη της χώρας. Η Ακαδημαϊκή Κοινωνία της Βαρδάρι ήταν από τις πιο σημαντικές οργανώσεις στην Ευρώπη στην ανάπτυξη της χώρας.

μη
Ο ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (ΙΗ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'
Η ΑΓΓΛΙΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Γενική 'Επισκόπησις

18ος αἰών είναι σημαντικώτατος διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Τρία ἀξιολογώτατα γεγονότα χαρακτηρίζουν αὐτὸν: ἡ στερέωσις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος, ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ ἡ δημιουργία ἀποικιακοῦ κράτους μὲ βάσεις τὰς ἐνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν.

Τὸ πολιτικὸν καθεστώς, τὸ καθιερωθὲν διὰ δύο ἐπαναστάσεων τὸν 17ον αἰῶνα, στερεώνεται τὸν 18ον ὑπὸ τὴν νέαν δυναστείαν τοῦ Ἀννοβέρου. Οἱ δύο πρῶτοι βασιλεῖς, ξένοι καὶ χωρὶς ἐπιβολήν, ἐμπιστεύονται τὴν κυβέρνησιν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ πλειοψηφοῦντος κόμματος τῆς βουλῆς, τὴν ὁποίαν ἔξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τὰ δύο κόμματα, τῶν Οὐτές καὶ τῶν Τόρις.

'Απὸ τοῦ 1760 δὲ τρίτος βασιλεὺς τῆς δυναστείας Γεώργιος Γ' διεκδικεῖ τὰς βασιλικὰς προνομίας. 'Εξ αὐτοῦ δημιουργεῖται κοινοβουλευτικὴ κρίσις, ἡ ὁποία διαρκεῖ ὑπὲρ τὰ εἴκοσι ἔτη (1760 - 1782). 'Αλλ' ἡ ἀντίστασις τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἔξωτερικαὶ ἀποτυχίαι ὑποχρεώνουν τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ δὲ περίφημος Πιτ ὁ νεώτερος ἀποβαίνει ἰσχυρὸς κοινοβουλευτικὸς κυβερνήτης. 'Εκ τῆς κρίσεως ἔξερχεται τὸ πολίτευμα περισσότερον στερεωμένον.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἥρχισεν ἡ βιομηχανικὴ κίνησις, ἡ ὁποία κα-

τέστησε τὴν Ἀγγλίαν πρώτην οἰκονομικὴν δύναμιν τοῦ κόσμου.

Τέλος, κατόπιν σκληρᾶς πάλης πρὸς τοὺς Γάλλους, οἱ Ἀγγλοὶ ἔγκαθίστανται ὅριστικῶς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὸν Καναδᾶν καὶ γίνονται ἀδιαφιλούνεικητοι ἡγεμόνες εἰς τὰς ἀποικίας.

Οι δύο πρῶτοι Γεώργιοι

"Οταν ἀπέθανε τὸ 1714 ἡ βασίλισσα Ἀννα, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ, παρὰ τὴν ζωηράν ἐπιθυμίαν τῆς, νὰ ἔξασφαλίσῃ τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς εἰς τὸν ἀδελφόν της Ἰάκωβον Γ', εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ἐκλήθη, κατὰ τὴν ἀπὸ τὸ ἔτος 1701 πρᾶξιν τοῦ Κοινοβουλίου, ὁ δισέγγονος τοῦ Ἰακώβου Α' (ἀπὸ τὴν μητέρα του Σοφίαν), ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου Γεώργιος. Δι᾽ αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἄγγλικὸν θρόνον ἡ δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου, ἡ ὅποια βασιλεύει μέχρι σήμερον.

'Ο Γεώργιος Α' (1714 - 1727) ἦτο ἥδη 54 ἔτῶν, ὅταν

ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δὲν ἔγνώριζε τὴν ἄγγλικήν, ὅπως καὶ οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν Γερμανοί. "Εμεινε πάντοτε ξένος μεταξὺ τῶν ξένων καὶ οὐδέποτε παρηγορήθη, διότι ἔγκαττέλειψε τὸ Ἀννοβέρον. Ἐξηκολούθησε νὰ είναι συγχρόνως ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του ἔθετε πάντοτε ὑπεράνω τῶν Ἀγγλικῶν.

'Ο υἱός του Γεώργιος Β' (1727 - 1760) εἶχε τὰς ἔξεις καὶ τὰς ἴδεας τοῦ πατρός του. Οἱ Ἀγγλοὶ ὅμως ἤνεχθησαν αὐτοὺς ἀπὸ αἰσθημα νομιμοφροσύνης, κυρίως ὅμως διότι ἡσαν διαμαρτυρόμενοι καὶ λόγω τῆς θέσεώς των ἡσαν ἀκίνδυνοι διὰ τὰς ἄγγλικὰς ἐλευθερίας.

78. Ἀγγλος εὐγενής μὲ στολὴν αὐλῆς

Πράγματι, οἱ δύο πρῶτοι Γεώργιοι, χωρὶς ἐνδιαφέρον διὰ τὸν τόπον καὶ χωρὶς ἐπιβολήν, ἀφησαν τὴν φροντίδα τῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ καθιέρωσαν τὴν συνήθειαν νὰ λαμβάνουν τοὺς ὑπουργούς των ἀπὸ τὸ πλειοψηφοῦν εἰς τὴν Βουλὴν κόμμα. Ἡ συνήθεια αὕτη ὑπῆρξεν εὐνοϊκὴ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Χάρις εἰς τὴν ἐπὶ τόσα ἔτη ἀποχὴν τῆς βασιλείας νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις ὅτι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.

Τὸ κυβερνητικὸν σύστημα

Ἐπεκράτησεν, ὅχι διὰ νομοθεσίας, ἀλλὰ διὰ τῆς συνήθείας, ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν.

1) Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀνεύθυνος, τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ὑπουργοί. Ἔνδι προηγουμένως τοὺς ὑπουργούς ὑπεδείκνυεν ὁ βασιλεὺς, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ γίνεται πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πλειοψηφοῦντος εἰς τὸ Κοινοβούλιον κόμματος.

2) Ἡ νομοθετικὴ ἔξουσία ἀνήκεν εἰς τὸ Κοινοβούλιον, συνιστάμενον ἀπὸ δύο Βουλάς, τὴν Βουλὴν τῶν Λόρδων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἔξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τούλαχιστον ὑπὸ μέρους αὐτοῦ, διὰ μίαν ἐπταετίαν (ἀπὸ τοῦ 1716). Σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἔχασε τὴν ἐπιροήν της, πρὸς ὄφελος τῆς δευτέρας.

3) Ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο κόμματα, τοὺς Τόρις καὶ τοὺς Οὐτῖς. Οἱ πρῶτοι ἔθεωροῦντο ἀριστοκρατικοί, οἱ δεύτεροι λαϊκῶτεροι. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἀντεπροσώπευον καὶ τὰς δύο ὀλιγαρχίας. Οἱ Τόρις τὴν μεγάλην ἴδιοκτησίαν, οἱ Οὐτῖς τὸ χρῆμα (βιομηχανίαν καὶ ἐμπόριον). Καὶ τὰ δύο δὲν ἤθελον νὰ ἀλλάξουν τὸ ἐκλογικὸν σύστημα, τὸ ὄποιον ἦτο εὐνοϊκὸν δι' αὐτά.

4) Τὸ ἐκλογικὸν σύστημα ἦτο ἐλάχιστα δημοκρατικόν. Κατ' οὐσίαν ἐψήφιζε μικρὰ μειοψηφία τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς νομοὺς τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἶχε περιέλθει κυρίως εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας, εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ σωματεῖα. Ἰσχυροὶ ἄνδρες διέθετον μέ-

γαν ἀριθμὸν ἔδρῶν καὶ ἐπώλουν αὐτὰς εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας.
Ἐπίστης οἱ ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι ἐμπορεύοντο τὴν ψῆφον των
ἔναντι θέσεων καὶ ἀμοιβῶν. Πραγματικὴ διαφθορὰ καὶ φαυλοκρα-
τία ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν.

Ἡ Κυβέρνησις τῶν Οὐΐξ

Οἱ Τόρις ἡσαν ὑποπτοί, ὅτι εἶχον εὔνοήσει τὴν ἔκπτωτον δυ-
ναστείαν καὶ ὅτι διετήρουν μυστικὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτήν. Ἀντι-
θέτως, οἱ Οὐΐξ, ἐπειδὴ ἐπολέμησαν αὐτὴν καὶ ἔχρησίμευσαν ὡς
στήριγμα τῆς προτεσταντικῆς δυναστείας, εἶχον τὴν εὔνοιαν τῶν
βασιλέων καὶ ἐκράτησαν τὴν ἀρχὴν σχεδὸν ἐπὶ ἥμισυ αἰῶνα. Ἡ
πολιτικὴ των ἦτο ἐπὶ μακρὸν φιλειρηνική.

Ο Οὐάλποουλ (Walpole), ὁ δραστηριώτερος πρωθυπουργὸς
των τῆς περιόδου αὐτῆς, ἐκυβέρνησεν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἓν δόλοκληρα
ἔτη (1721 - 1742), ὃσον οὐδέποτε ἄλλη κοινοβουλευτικὴ κυβέρ-
νησις. Ἀπέφυγε μὲν ἐπιμέλειαν πᾶσαν ἔξωτερικήν περιπλοκήν. Διε-
τήρησεν ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τὴν Γαλλίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην
τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τι διάστημα.

Ἐκέρδισε τοὺς ἰδιοκτήτας, ἐλαφρώσας τὴν φορολογίαν
τῆς γεωργίας, καὶ τοὺς ἐμπόρους, ἐγκαινιάσας εἰδος ἐλευ-
θερίας συναλλαγῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ ἄλλα κράτη ἐκλειον
αὐστηρῶς τὰ σύνορά των εἰς τὴν ἔξαγωγὴν καὶ εἰσαγωγὴν. Διηγ-
κόλυνε τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ύλῶν καὶ ἔξαγωγὴν βιομηχανικῶν
προϊόντων.

Ἡ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν τόλμην του. Αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι
εἶναι σήμερον κέντρα τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐπὶ τῶν ἥμερῶν
του εἶδον τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἔξαγωγὴ ἀπὸ 600 000 ἀντίθετεν
εἰς 12.000.000 λίρας καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀκινήτων ἐτριπλασιάσθη.

Ο ταχὺς αὐτὸς πλουτισμὸς καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τοῦ Οὐάλ-
ποουλ ἐγένεντοσαν πραγματικὴν διαφθορὰν καὶ ἡθικὴν κρίσιν εἰς
τὴν χώραν. Ἐναντίον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἀντί-
δρασις. Ἡ ἀπομόνωσις, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀδηγήσει τὴν χώ-
ραν ἡ φιλειρηνική πολιτική, ἔξήγειρε πολλοὺς ἔθνικιστάς. Ἡ χα-
λαρά τέλος στάσις του κατά τὴν σύρραξιν διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς
Αὐστρίας ἐπέφερε τὴν πτῶσιν του (1742). Οἱ Οὐΐξ ἐκράτησαν

τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἔγινον
φιλοπόλεμοι, ὑπὸ τὸν
νέον αὐτῶν ἀρχηγόν,
τὸν Πίτ.

Ο Ούτλλιαμ Πίτ (William Pitt) ἦ δὲ πρῶτος Πίτ, ὃπως λέγουν, ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους πολιτικούς ἄνδρας τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου. Βουλευτὴς εἰκοσιεπτά ἑτῶν, ἥτο ἀντίπαλος τοῦ Οὐάλποοουλ, τὸν δόποιον κατηγόρει ὡς ὑπαίτιον τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀνυποληψίας τῆς Ἀγγλίας. Εὔθυς, εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ὀνομάζεται ἀδιάφορος, θερμὸς πατριώτης, μὲ ἀπέραντον οἴησιν, τὴν ὅποιαν ἐξέφραζε διὰ θεατρικῆς εὐγλωττίας, ἀπέκτησε πρωτοφανῆ δημοτικότητα.

Υπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πίτ οἱ Οὐίξ ἔκαμαν τοὺς δύο πολέμους, τῆς διαδοχῆς τῆς Αύστριας καὶ τὸν Ἐπταετῖ.

Ἐξῆγλθον ζημιωμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον, διὰ τοῦ δευτέρου ὅμως ἔξησφάλισαν μεγάλα κέρδη, τὴν στρατιωτικὴν ἔξασθενησιν τῆς Γαλλίας καὶ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὰς ἀποικίας.

Γεώργιος Γ' (1760 - 1820). 'Η Κοινοβουλευτικὴ κρίσις

Ο Γεώργιος Γ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἑτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, κανονικὸς εἰς τὴν ζωήν, εἰλικρινής καὶ εὐλαβής, ἀποστρεφόμενος τὴν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὴν πρωσσίδα μητέρα του τὴν ἴδεαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ είναι πραγματικὸς « βασιλεύς ».

79. Ρόμπερτ Ούάλποοουλ
(Αριστερά, δμιλῶν μὲ τὸν Πρόεδρον τῆς Βουλῆς)

‘Ο Γεώργιος Γ’ ήθέλησε νὰ μὴ εἶναι μόνον βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ νὰ κυβερνήσῃ. ‘Ηθελε μάλιστα νὰ εἶναι ὁ πρῶτος υπουργὸς τοῦ βασιλείου. Εἶχε δηλαδὴ τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν κοινοβούλευτικὴν κυβέρνησιν διὰ προσωπικῆς. Σύμφωνος εἰς τοῦτο μὲ τὰς περὶ τοῦ βασιλέως ἀντιλήψεις τῶν Τόρις, ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς αὐτούς, ἐνῷ ἀπεστρέφετο τοὺς Οὐΐξ.

‘Η ἀπαίτησις τοῦ βασιλέως ἐδημιούργησεν ἀληθῆ κοινοβουλευτικήν κρίσιν. ‘Η πρώτη ἀπόπειρά του νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸ κόμμα τῶν Τόρις προσέκρουσεν εἰς ἑξέγερσιν τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ τὸ 1770, ἐπωφεληθεῖς ἀπὸ τὴν περιπλοκὴν μὲ τὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς, ἔχρησιμοποίησεν ἐπὶ δώδεκα ἔτη (1770 - 1782) τὸν λόρδον Νόρθ (North) καὶ ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ὁ Ἰδιος.

‘Αλλ’ ὁ ζωηρὸς ἐρεθισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ δόποιος ἑξεδηλῶθη διὰ τῆς ἰδρύσεως πολιτικῶν σωματείων, συγκεντρώσεων, διαδηλώσεων, σατίρας καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ἵδιως ὅμως τὰ ἀτυχήματα εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὑπεχρέωσαν τὸν βασιλέα νὰ ὑποχωρήσῃ. Εὑρεθεὶς πρὸ ἀδιεξόδου, ὁ Γεώργιος παρέδωσε τὴν ἑξουσίαν εἰς τὸν νεαρὸν νίὸν τοῦ Πίτ, τὸν δεύτερον Πίτ (1782).

‘Ο Δεύτερος Πίτ (1759 - 1806)

‘Εγινε πρωθυπουργὸς εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν. ‘Α διάφθορος καὶ πατριώτης, ὅπως διατήρη του, ἡλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὑπὸ ἔξαιρετικὰς περιστάσεις, ὀλλ’ εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἐναντίον του τὸ Κοινοβούλιον, τὸ δόποιον κατεψήφισεν αὐτὸν δέκα ἔξι φορὲς ἐντὸς τριμήνου. ‘Ο Πίτ ὅμως, ἀντιθέτως πρὸς τὴν παράδοσιν, δὲν παρητήθη καὶ διέλυσε τὸ Κοινοβούλιον. Αἱ ἐκλογαὶ ἔφερον πλειοψηφίαν ὀφωσιωμένην εἰς αὐτὸν καὶ ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος κύριος τὴν Ἀγγλίαν ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν (1784 - 1806).

‘Ανύψωσε τὸ ἡθικὸν τῆς χώρας, ἐτακτοποίησε τὰ ἀναστατωμένα ἐκ τοῦ πολέμου τῶν ἀποικιῶν οἰκονομικὰ καὶ ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον. Δι’ αὐτοῦ ἐμετριάσθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Οὐΐξ καὶ Τόρις καὶ ἐσχηματίσθη κόμμα πατριωτικόν, ἀφωσιωμένον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὸ σύνταγμα. Τοιουτοτρόπως τὸ ἔθνος ἥνωμένον ἀν-

τεμετώπισε τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, κατὰ τῆς ὁποίας ὁ Πίτερος οὐκέτη υπήρξεν « ἔξοντωτικὸν πόλεμον ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ἀγγλία ἀνεπτύχθη εἰς χώραν κατ' ἔξοχὴν βιομηχανικὴν καὶ ἐμπορικήν. Τὴν πρώτην ὕθησιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἔδωσεν ἡ ὑπερβολικὴ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ της, ὁ δόποιος ἐδιπλασιάσθη ἀπὸ τοῦ 1700-1780. Ἐπειτα ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἄνθρακος ἀντὶ τοῦ ξύλου διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου ὑπῆρξε διὰ τὴν πλουσίαν εἰς γαιάνθρακα καὶ σίδηρον Ἀγγλίαν ἡ ὀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, ἡ δόποια ἐπὶ μακρὸν ἔμεινεν ἀσυναγώνιστος.

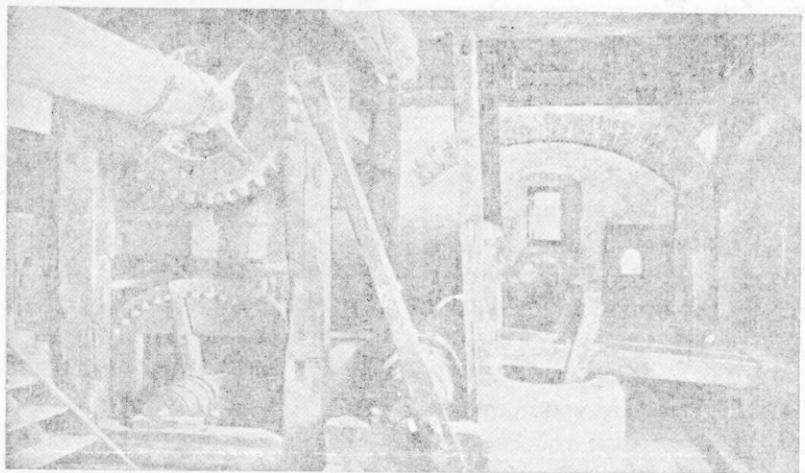
Σχεδὸν συγχρόνως ἀνεκάλυψαν διαφόρους μηχανάς, μεταξὺ τῶν δόποίων καὶ τὴν κλωστικὴν μηχανήν, ἐνῷ ὁ Όυάτ (Watt) ἔδιε τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἐργοστάσια, τελειοποιῶν τὴν ἀτμομηχανήν (1769 - 1779).

Εἰς τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν ἦτο ἀνάλογος καὶ ἀκόμη μεγαλύτερα ἡ ἀνάπτυξις. Ἀφοῦ ἔξετοπισαν τοὺς ἀντιπάλους των Ἰσπανούς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδούς, οἱ Ἀγγλοί ἀπέβησαν κυρίαρχοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν αὐτοὶ ἀμαξηλάται τῶν θαλασσῶν (rouliers des mers), ὅπως συνήθιζον νὰ ὀνομάζουν ταλαιότερον τοὺς Ὀλλανδούς.

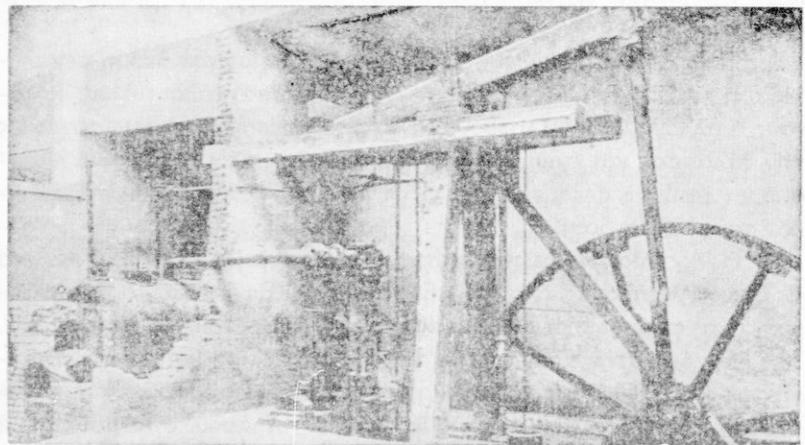
Ἡ Ἀγγλία ἔθεωρεῖτο ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιάζετο ὡς ὑποδειγματικὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Αἱ Βουλαὶ συνεδρίαζον δημοσίᾳ καὶ αἱ συζητήσεις ἐδημοσιεύοντο αὐθημερὸν εἰς τὰς ἐφημερίδας. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶδον τὸ φῶς πολλαὶ ἐφημερίδες, μεταξὺ τῶν δόποιων μερικαὶ ἔξειλίχθησαν εἰς τεραστίους δημοσιογραφικούς ὄργανους καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ ἐκδίωνται καὶ σήμερον, ὅπως οἱ Καιροὶ (Times), ὁ Πρωινὸς Ταχυδρόμος (Morning Post) κ.ἄ.

80. Ὁ δεύτερος Πίτερος Λόρεντς, Ἀνάκτορον Οὐάτερτον

81. Μύλος χάρτου τοῦ 18ου αἰώνος (Μόναχον, Γερμανικὸν Μουσεῖον)

82. Ἀτμομηχανή τοῦ Ούάτ τοῦ 18ου αἰώνος
(Μόναχον, Γερμανικὸν Μουσεῖον)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

·Η ἀπολυταρχία εἰς τὴν Γαλλίαν

ΑΘ' ΟΛΗΝ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αἰῶνος εἰς τὴν Γαλλίαν συνεχίζεται, κατὰ τύπους τούλαχιστον, τὸ καθεστώς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Οἱ δύο βουρβόνοι, Λουδοβίκος ΙΕ' καὶ Λουδοβίκος ΙΣΤ', τῶν ὅποιων ἡ βασιλεία πληροῖ τὸν αἰῶνα, εἶναι ἀπόλυτοι μονάρχαι, ἀσκοῦντες προσωπικὴν διοίκησιν. Ἐπίστης τὸ περιβάλλον των, τὰ κρατικὰ ὅργανα, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς ἀπολυταρχίας.

‘Αλλ’ ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν εἶχε κλονισθῆ ἥδη ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ἡ διάστασις μεταξὺ βασιλείας καὶ λαοῦ εύρυνεται, ἔνεκα τῶν μεγάλων σφαλμάτων τῆς νέας βασιλείας.

‘Η ἔλλειψις διορατικότητος ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων δημιουργεῖ σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλην ἔντασιν, ἡ δόποια καταλήγει εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας κρίσεις τῆς ἱστορίας, τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

I. Η ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ

·Ο ἀντιβασιλεὺς Φίλιππος τῆς Ὀρλεάνης

‘Ο Λουδοβίκος ΙΕ', πενταετής κατὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του, ἐμεινεν ἐπὶ τοῦ θρόνου πεντήκοντα ἐννέα ἔτη (1715 - 1774). ‘Η βασιλεία του λοιπὸν εἶναι ἡ μακροτέρα μετὰ τὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη : ‘Ανηλικιότης καὶ ἀντιβασιλεία τοῦ Δουκὸς τῆς Ὀρλεάνης ἀπὸ τοῦ 1715 - 1723 καὶ προσωπικὴ διοίκησις ἀπὸ τοῦ 1723 - 1774.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ είχε φροντίσει νὰ δρίσῃ διὰ διαθήκης ἀντιβασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Φίλιππον τῆς Ὀρλεάνης, ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἔξουσίαν ἔδιδεν εἰς συμβούλιον, εἰς τὸ ὄποιον ἐπεκράτει ἡ φατρία τῶν εὐνοούμενῶν του. Τὸ ἀνώτατον ὅμως δικαστήριον τῶν Παρισίων ἡκύρωσε τὴν διαθήκην καὶ ὁ δούξ ἀνηγορεύθη ἀντιβασιλεὺς χωρὶς περιορισμόν.

‘Ο Φίλιππος δοὺς τῆς Ὄρλεάνης, ὁ ὄποιος ἔγινεν ὀνομαστὸς εἰς τὴν ἴστορίαν μὲ τὸ ἐπώνυμον Régent (‘Αντιβασιλεὺς) ἡτο ἀνθρωπὸς εὔφυής, μὲ ζωηρὰν ἀντίληψιν, ἀμεμπτον ἀνατροφὴν καὶ κομψοὺς τρόπους. Οἱ ἀντίπαλοι του ὅμως εἶχον διασύρει τὰ προσόντα του καὶ κατώρθωσαν νὰ τὸν παρουσιάσουν ὡς δλίγον σοβαρὸν ἀνθρωπὸν. Τὸ χειρότερον ὅμως ἦτο, ὅτι ἐπ’ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ ὅλης τῆς γενεᾶς του ἔβαρυνον αἱ ἀμαρτίαι τῆς προηγουμένης βασιλείας. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ είχεν ἀφήσει τεράστιον χρέος, τὸ ὄποιον ἔξωγκώνετο διαρκῶς ἐκ τοῦ ἐτησίου ἐλλείμματος τοῦ προϋπολογισμοῦ.

Ἡ κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐγίνετο περισσότερον ἀπελπιστική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βαρύτατα χρέη τοῦ παρελθόντος, ὁ προϋπολογισμὸς ἐσημείωσεν 69 ἑκατομμυρίων ἔσοδα, ἔναντι ἔξόδων ἐξ 147 ἑκατομμυρίων.

Τὸ σύστημα Λὼ

Πολλοὶ συνεβούλευσαν εἰς τὸν ἀντιβασιλέα τὴν χρεωκοπίαν. Ἐκεῖνος προετίμησε νὰ δοκιμάσῃ τὸ σύστημα, τὸ ὄποιον προέτεινεν ὁ σκῶτος οἰκονομολόγος Λὼ (Law).

‘Ο Λὼ, ἀποκτήσας τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀντιβασιλέως, ἐφήρμοσε πρώτην φορὰν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα τὴν χρῆσιν τοῦ χαρτονομίσματος. Ἡ ἰδιόκτητος τράπεζά του, ἡ ὄποια εἶχεν ἐργασθῆ μὲ ἐπιτυχίαν, ὀνομάσθη, τὸ 1718, Βασιλικὴ Τράπεζα, ἡ ὄποια ἔξεδωκε χαρτονομίσματα μὲ ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν. ‘Ο Λὼ ἐδημιούργησε τὴν Δυτικὴν Ἐταιρείαν μὲ κεφάλαιον 100 ἑκατομμυρίων, διηρημένον εἰς 20.000 μετοχὰς τῶν 500 φράγκων, ἔξηγόρασε τὸ προνόμιον τῆς Ἐταιρείας τῷ ν. Ἀνατολικῷ ἑνδιῶν τοῦ ναυτιλαρχεῖ τὴν κοπήν τῶν νομισμάτων, τὴν πώλησιν τῶν καπνῶν καὶ τὴν ἐνοικίασιν τῶν ἀγροκτη-

μάτων. Τέλος, τὸ 1719, ἔξεδωκε δάνειον διὰ λογαριασμὸν τῶν ἑταιρειῶν. Διὰ τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ ὑπέσχετο νὰ ἀποσβέσῃ βαθμιαίως τὰ χρέη εἰς τοὺς πιστωτὰς τοῦ δημοσίου.

‘Η ἐπιχείρησις, μετ’ ἐντυπωσιακὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἀρχήν, κατέληξεν εἰς καταστροφήν, κυρίως διότι τὸ χαρτονόμισμα δὲν εἶχεν ἀντίκρυσμα εἰς μέταλλον. ‘Ο Λὼ ἐδραπέτευσεν, ἀφήνων χάος ὅπισθέν του.

II. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΕ'

‘Η Βασιλεία

Ἐνηλικιωθεὶς ὁ Λουδοβίκος τὸ 1723, ἀφησε τὴν κύβερνησιν ἐπὶ εἴκοσι ἔτη εἰς τοὺς πρωθυπουργούς. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ πεντήκοντα ἔτη, κατὰ τὰ ὄποια ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν (1723 - 1774), δὲν ὑπέβαλε τὸν ἔαυτόν του εἰς τὸν κόπον νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν προβλημάτων τοῦ προϋπολογισμοῦ ἢ τῆς διοικήσεως, πεπεισμένος ἐκ τῶν προτέρων ὅτι αὐτὰ εἶναι ἄλυτα. Σκληρός, φιλάργυρος, σκώπτης ἐκ μικρᾶς ἡλικίας, οὐδέποτε ἀπεφάσισε νὰ ἐργασθῇ σοβαρῶς. Οὕτε ἐσκέφθη ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ὑποχρεώσεις. Ἐφρόντιζε μόνον πῶς νὰ ζῆ ἀνετώτερον.

Ίδιως μετὰ τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τῆς Αὐστρίας κατέπεσεν ἥθικῶς καὶ τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας ἦγον καὶ ἔφερον εὔνοούμενοι καὶ εὔνοούμεναι. Τὰ οἰκονομικὰ ἐξηρθρώθησαν τελείως διὰ τῆς ἀκαταλογίστου σπατάλης τῆς αὐλῆς, διὰ τῶν πολεμικῶν ἐξόδων καὶ τῆς κακῆς διαχειρίσεως, ἐνῷ τὸ γόγητρον τῆς Γαλλίας κατέπεσεν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τοὺς πολέμους, ίδιως διὰ τῆς ἀπωλείας τῶν ἀποικιῶν.

‘Ο Λουδοβίκος εἶχεν ἐνίστε στιγμὰς νηφαλιότητος, συνησθάνετο τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ κράτους. Περὶ τῶν ὑπουργῶν του ἔλεγεν, ὅτι θὰ καταστρέψουν ἀσφαλῶς τὸ κράτος διὰ τῆς κακῆς διοικήσεως. Ἀλλὰ προσέθετε : « Θὰ διαρκέσῃ ἐν τούτοις ὅσον ζῶμεν ἡμεῖς ». Διὰ τοῦτο ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν φράσιν : . « Après moi le déluge ».

‘Ο καρδινάλιος Φλερύ

83. ‘Η κυρία Πομπαντούρ
(Λατούρ, Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου)

Μεταξύ τῶν ὑπουργῶν τῆς πρώτης εἰκοσαετίας διακρίνεται ὁ καρδινάλιος Φλερύ (Fleury). Χρηματίσας διδάσκαλος τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ἔγινε ἐργάτης τῆς οἰκονομίας, μετριόφρων καὶ υποχρεωτικός, ἡρυγήθη νὰ δεχθῇ τὸν τίτλον τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἀντικατέστησε τὴν προσωπικήν πολιτικήν τῶν προκατόχων του διὰ μιᾶς πολιτικῆς ἐθνικῆς ἀντιρρήσεως, στηριζόμενης ἐπὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης.

‘Η συνετή αὐτὴ διοίκησις ηὔξανε τὴν εὐμάρειαν. Κατε-

σκεύασε νέας ὁδούς, αἱ ὁποῖαι διηγούνται τὸ ἐμπόριον. Κατὰ τὸν θάνατόν του Φλερύ ἡ Γαλλία εἶχεν ὀρθοποδήσει καὶ θεραπευθῆ. Εἰς τὸ ἔξωτερικὸν ἐπεβάλλετο ὡς διαιτητής καὶ ἡ διοίκησις τοῦ καρδιναλίου ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς καλὰς σελίδας τῆς βασιλείας.

‘Η Αύλή. Αἱ εὐνοούμεναι

Μετὰ τὸν θάνατόν του οὐδεμία κυβέρνησις ἐστερεώθη. ‘Ο Λουδοβίκος ΙΕ' ἔζησεν εἰς τὴν ἀπραξίαν καὶ τὴν φιλαυτίαν. ‘Η βασιλικὴ οἰκογένεια δὲν ἔχει ἐπιτροπὴν ἐπ' αὐτοῦ. Ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμενοι, πρὸ πάντων αἱ εὐνοούμεναι. ‘Ο Λουδοβίκος εἶχε κατὰ καιρούς διαφόρους. Αἱ πρῶται, ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν παρεκίνουν αὐτὸν εἰς τὴν δρᾶσιν. Ἐπροτίμησε μίαν ἀστήν, τὴν ὄποιαν ὀνόμασε Μαρκησίαν την Πομπαδούρ (Marquise de Pompadour), ἔξαιρετικῆς πραγματικῶς καλλονῆς. Μορφωμένη, ἐπιτηδεία καὶ

πολὺ φιλόδοξος, ἔξουσίαζεν ἐπὶ 19 ἑτη τὸν βασιλέα καὶ δι' αὐτοῦ τὴν Γαλλίαν, ἐκτιμωμένη ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας καὶ τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς ὄποιούς ἐπροστάτευσε, μισουμένη ὅμως ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τὴν σπατάλην τῆς.

Προσπάθειαι ἀνορθώσεως δὲν ἔλειψαν καὶ κατὰ τὰ σκοτεινότερα ἡτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΕ', χωρὶς νὰ καταλήξουν εἰς σοβαρὰ ἀποτελέσματα. 'Ο « πολυαγάπητος », δόπως τὸν ὠνόμασεν ὁ λαὸς τὸν καιρὸν μιᾶς ἀσθενείας του κατὰ τὴν νεότητα, ἀπέθανε μισούμενος ὑπὸ πάντων.

III. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ'

**Λουδοβίκος ΙΣΤ'
Μαρία Ἀντουανέττα**

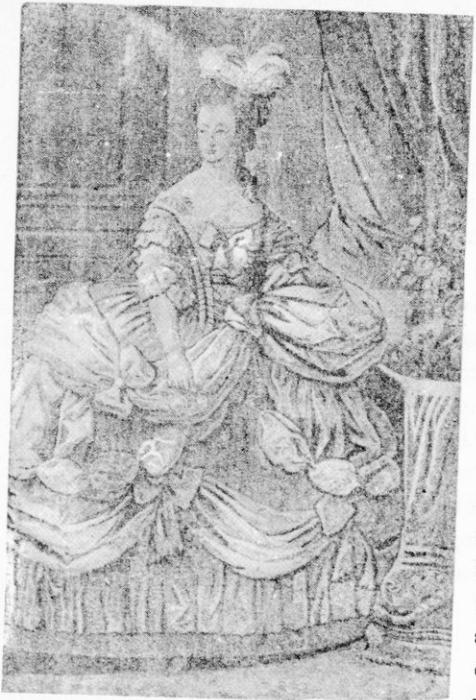

84. Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Κατὰ τὸν Καλλέ, Μουσεῖον Βερσαλλιῶν)

'Ανακουφισθεὶς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ὁ λαὸς ἐστήριξεν ἐλπίδας εἰς τὸν διάδοχόν του, ἀπὸ τὸν δόποιον περιέμενε νέαν πολιτικήν.

'Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' (1774 - 1792), ἔγγονος τοῦ προκατόχου, ἡλικίας εἴκοσι ἑτῶν, ἦτο δημοφιλῆς διὰ τὰς ἀρετὰς τῆς ἴδιωτικῆς του ζωῆς, τὴν ὄγνότητα τῶν ἡθῶν, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν τιμιότητα. 'Ο νέος βασιλεὺς εἶχε πράγματι ὀγκοθήν ψυχῆν, ἀλλὰ οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἐννοήσῃ καλῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους. 'Εδυσκολεύετο νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις μόνος καὶ ἐπηρεάζετο πολὺ ἀπὸ τὸ περιβάλλον του.

'Η Μαρία Ἀντουανέττα (Marie Antoinette), ἡ σύζυγός του, κόρη τῆς Αὐτοκρατείρας Μαρίας Θηρεσίας, δὲν εἶχε

85. Μαρία 'Αντουανέττα
(Κατά τὸν Καλλέ, Μουσεῖον Βερσαλλιῶν)

τι οἱ ἀντίπαλοι τῆς γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας ἥσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν, τὴν διέσυρον διὰ παντὸς μέσου, ὥστε ὁ λαὸς νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὴν ὡνόμαζον « autrichienne » ἢ « madame veto ».

'Απόπειραι μεταρρυθμίσεων

Μετὰ τὴν γενικὴν ἔξαρθρωσιν ἐπὶ τῆς προηγουμένης βασιλείας ἦτο κοινὴ καὶ διάχυτος εἰς τὴν χώραν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνορθώσεως. Εἰς τὸ ἑσωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἑξωτερικὸν τὸ κυβερνητικὸν πρόβλημα τῆς Γαλλίας ἀπετέλει τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας.

Ἡ πίεσις τῆς κοινῆς γνώμης ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα νὰ λάβῃ

τὸ πολιτικὸν ἔνστικτον ἐκείνης. Βασίλισσα εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν δὲν εἶχεν ἀποκτήσει σοβαρότητα, τὴν ἅγαπα τὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἔξοδα καὶ εἰρωνεύετο τὴν ἔθιμοτυπίαν, διὰ νὰ μὴ ὑποβάλλεται εἰς κόπους. Νεαρά, εὐειδής, ζωηρά, εἶχε μεταφέρει τὸν ἔλαφρὸν ἀφελῆ βίον τῆς Βιένης, ὃ ὅποιος ἦτο ἀσύμφωνος πρὸς τὰ ἥθη τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. Ἐνδιεφέρετο περισσότερον διὰ τὰς διασκεδάσεις, τὸ χαρτοπαίγνιον καὶ τὸ θέατρον παρὰ διὰ τὴν πολιτικήν. Συνήθιζεν ὅμως νὰ ὑποστηρίζῃ μετ' ἐπιμονῆς τοὺς εὔνοούμενους της καὶ ἤσκησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως εἰς κρισίμους στιγμάς.

Δὲν εἶχε πολλὰς συμπαθείας εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι οἱ άντιπαλοί τῆς γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας ἥσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν, τὴν διέσυρον διὰ παντὸς μέσου, ὥστε ὁ λαός νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων.

μεταρρυθμιστάς ύπουργούς. 'Εξ αύτῶν πρῶτος δ Τουργκότ διορισθεὶς γενικὸς ἐλεγκτής, δηλαδὴ ύπουργός τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον, προσεπάθησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ οἰκονομικὰ διὰ περιστολῆς τῆς σπιατάλης καί, ἀκολουθῶν συγχρόνους ἀντιλήψεις, ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ σημαντικὰς μεταρρυθμίσεις. Κατήργησε τοὺς τελωνειακούς δασμούς τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἡθέλησε νὰ καθιερώσῃ τὴν ἔλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, διὰ τῆς καταργήσεως τῶν συντεχνιακῶν δικαιωμάτων καὶ τῆς ἀγγαρείας. 'Εσχεδίαζε μάλιστα νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συνεργασίαν ἔθνους καὶ βασιλέως. 'Επεδοκιμάσθη ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλ᾽ ἀνετράπη διὰ τῆς ραδιουργίας τῶν προνομιούχων (1776).

"Ἄλλοι ύπουργοι ἐπεχείρουν νὰ λάβουν ἀνθρωπιστικὰ ἢ φιλελεύθερα μέτρα, νὰ διοργανώσουν τὸν στρατὸν διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς μορφώσεως, ἐναυπήγησαν στόλον, δ ὅποῖς ἐπολέμησεν ἐνδόξως ὑπὲρ τῶν Ἀμερικανῶν.

'Ο Νέκερ (Necker), διαπρεπής τραπεζίτης, κληθεὶς τὸ 1776 νὰ διευθύνῃ τὰ οἰκονομικά, ἐπεχείρησε νὰ λάβῃ ριζικώτερα μέτρα. 'Εξέδωκε διάφορα δάνεια καί, ἀκολουθῶν τὰς ἰδέας τοῦ Τουργκότ, ἔδημιούργησε τὰς ἐπαρχιακὰς συνελεύσεις, διὰ νὰ συνεργασθοῦν μὲν τὸν βασιλέα.

"Ολαὶ αὐταὶ αἱ προσπάθειαι καὶ αἱ ἀγαθαὶ προθέσεις ναυαγούντινεκα τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως τῶν προνομιούχων καὶ τῆς αὐλῆς, ἀφήνουν πικρίαν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἐτοιμάζουν τὸ ἔδαφος διὰ ριζικωτέρων ἐκκαθάρισιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΤΟΝ ΙΔ' ΑΙΩΝΑ

'Η μέση Εύρωπη

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ἀνάπτυξις τῆς μέσης καὶ ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἐπροχώρησε βραδύτερον. Τὸν 17ον αἰῶνα ἡ Γερμανία Αὐστρία, Πολωνία, Ρωσσία εἶναι ἀκόμη κράτη ὀγροτικὰ μὲν χαλαρὰν κεντρικὴν ἔξουσίαν. 'Ολίγον κατ' ὅλίγον ὅμως δημιουργοῦν βιομηχανίαν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν ἀπολυταρχίαν.

'Η Γερμανία ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη καὶ ἡ τάσις τῶν ἡγεμόνων τῆς νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἔξασθενει τὴν ἔξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἀψβούργοι ὅμως τῆς Αὐστρίας ἀποκτοῦν μεγάλην ἰσχὺν εἰς τὰς χώρας τοῦ στέμματος καὶ διὰ τῶν ἐπιτυχῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἀναπτύσσουν τὸ κράτος των εἰς μεγάλην δύναμιν. Παραλλήλως ὅμως ἀναπτύσσεται ἡ Πρωσσία εἰς ἀξιόλογον συγκεντρωμένον στρατιωτικὸν κράτος καὶ ἀντίπαλον τῆς Αὐστρίας. Τοιουτοτρόπως δημιουργεῖται τὸν 18ον αἰῶνα ἡ γερμανικὴ δυναρχία.

I. Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις

'Η Γερμανία τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὸ σύνολον μένει ὀγροτική, ἀραιῶς κατωκημένη, πιτωχὴ καὶ διηρημένη εἰς πολλὰ κρατίδια.

'Ο Τριακονταετής πόλεμος ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ καθολικισμὸς καὶ νὰ ἔνωθῃ ἡ χώρα ὑπὸ μίαν διοίκησιν. 'Αντιθέτως τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἔγεννησαν τὴν θρησκευτικὴν ἀνοχήν. Εἰς πολλὰ κράτη

τὰ δύο δόγματα συζοῦν, ἀλλα, ὅπως τὸ Βραυδεμβοῦργον, εἶναι προτεσταντικὰ καὶ ἀλλα, ὅπως ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βαυαρία, καθολικά.

Οἱ ἡγεμόνες, ἀκολουθοῦντες τὸ γενικὸν παράδειγμα, εἰσήγαγον τὴν ἀπολυταρχίαν, κατήργησαν τὰ δικαιώματα τῶν ἀντιπροσωπειῶν καὶ ἐπέβαλον τὸν μερκαντιλισμὸν εἰς τὴν γεννωμένην βιομηχανίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἀποζημιώνονται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς των δυνάμεως, προτιμώμενοι εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἐνῷ ἡ ἀναπτυσσομένη καὶ πλουτίζουσα εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν κρατῶν ἀστικὴ τάξις εἶναι φορεὺς τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

Ἡ Αὐτοκρατορία

Ἡ Βεστφαλικὴ Εἰρήνη (1648) καθιέρωσε τὴν πολιτικὴν διάσπασιν τῆς Γερμανίας καὶ τὸν ούσιαστικὸν ἔξαφανισμὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἑξουσίας. Ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸ προσωπικόν των συμφέρον, οἱ ἡγεμόνες δὲν θέλουν νὰ εἶναι ἀπλοὶ ἀκόλουθοι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ δὲν διστάζουν νὰ συνασπισθοῦν ἐναντίον του. Τὸ 1785 ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσσίας σχηματίζει τὴν λεγομένην «Ο μοσπὸν δίαν τῶν ἡγεμόνων», ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ υπερασπίσουν «τὰ γερμανικὰ δικαιώματα», εἰς τὴν πραγματικότητα δύμως διὰ νὰ περισώσουν τὰ πιλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἔχορήγησεν εἰς αὐτοὺς ἡ Συνθήκη τῆς Βεστφαλίας. Ἡ αὐτοκρατορία εἶχε καταντήσει σκιά.

Οἱ ἡγεμόνες

Ἡ Γερμανία εἶναι διηρημένη εἰς μέγαν ἀριθμὸν κρατῶν, κυβερνωμένων ἀπὸ πολυμελεῖς ἡγεμονικούς οἴκους, μὲ ποικιλωτάτους τίτλους. Οἱ ἡγεμόνες θέτουν τὰ ἀτομικά των συμφέροντα ύπεράνω τοῦ κοινοῦ, ἔχουν διαρκῶς ἔδαφικά ζητήματα πρὸς ἄλλήλους, σπαταλοῦν διὰ νὰ διατηρήσουν πολυτελεῖς αὐλὰς καὶ εἰς ματαιοδοξίας καὶ δίδουν ἀφορμὴν εἰς ξένας ἐπεμβάσεις. Ὁ πόλεμος τοῦ 1740 - 1763 ὑπῆρξε καταστρεπτικὸς καὶ διὰ τὰ μεγαλύτερα κράτη τῆς Γερμανίας.

Ἡ κακὴ κατάστασις τῶν οἰκονομικῶν ἔπεισε πολλοὺς ἡγεμά-

νας νὰ εἰσαγάγουν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν διοίκησιν, αἱ ὅποιαι κα-
τέστειλαν τὰς καὶ ταχρήσεις καὶ κατήργησαν τὰ πρωνόμια.
‘Υπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν γάλλων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων,
πολλοὶ ἡγεμόνες εἰργάσθησαν ώς προοδευτικοὶ ἀρχοντες. Εἰς τὴν
μαρκιωνίαν τῆς Βάδης, εἰς τὸ δουκάτον τοῦ Σάξ - Βάιμαρ, εἰς τὴν
Σαξονίαν καὶ ίδιως εἰς τὴν Βαυαρίαν, οἱ ἡγεμόνες ἐπροστάτευσαν
τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐτακτοποίησαν
τὰ οἰκονομικά, κατήργησαν τὰς βαναύσους ποινάς, καθιέρωσαν
θρησκευτικὴν ἀνοχὴν καὶ ἐσχεδίασαν ἢ ἐδημοσίευσαν δικαστικοὺς
ἢ διοικητικούς κώδικας.

Τὰ μεγαλύτερα γερμανικὰ κράτη τοῦ 18ου αἰῶνος ἦσαν τὸ
‘Αννόβερον, ἡ Σαξονία καὶ ἡ Βαυαρία. Κυρίως ὅμιως δύο ἐξ αὐτῶν,
τὸ κράτος τῶν ‘Αψβούργων (Αύστρια) καὶ τὸ κράτος τῶν Χοεν-
τζόλλερν (Πρωσσία) ἦσαν μεγάλαι δυνάμεις.

‘Η πνευματικὴ ἀνάπτυξις

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐστημειώθη ἀξιόλο-
γος πνευματικὴ κίνησις εἰς τὰ γερμανικὰ κράτη.

‘Η διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἐπεβλήθη ἀρχικῶς ἐκ τῶν ἀνω διὰ
τῶν πανεπιστημίων, τὰ ὅποια οἱ ἡγεμόνες Ἰδρυσαν εἰς τὰς ἔδρας
τῶν. Παρὰ τὰ παλαιὰ πανεπιστήμια, ιδρύθησαν νέα, προοδευτι-
κώτερα, ὅπως τῆς Ἰένας, Λειψίας, Χάλλης, εἰς τὰ ὅ-
ποια δὲν ἐδίδασκον μόνον θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν,
ἀλλὰ καὶ νομικήν, ιστορίαν, φιλολογίαν καὶ φυ-
σικὰς ἐπιστήμας.

Πολλαὶ ἀπὸ τὰς ἔδρας τῶν ἡγεμονιῶν ἀνεπτύχθησαν εἰς πλου-
σίας καὶ πολυσυνθρώπους πόλεις. Οἱ ἡγεμόνες ἔκτισαν εἰς αὐτὰς ἀ-
νάκτορα κατ’ ἀπομίμησιν τῶν Βερσαλλιῶν καὶ εἰσήγαγον τὴν ἐπί-
πλωσιν, τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς γαλλικῆς αὐλῆς. ‘Η τάξις
τῶν εύπόρων, ἡ ὅποια ἐδημιουργήθη εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν ἡ-
γεμονιῶν καὶ εἰς τὰς ἐλευθέρας πόλεις, ἀνεπτύχθη διανοητικῶς καὶ
ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. ‘Απὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν
ἡ πολιτικὴ διαίρεσις ἤτο πλεονέκτημα, διότι ἡ Γερμανία εἶχε πολλὰς
πρωτευούσας, αἱ ὅποιαι ἔγιναν κέντρα πνευματικά, ἐνῷ ἡ πνευμα-
τικὴ κίνησις τῆς Γαλλίας συνεκεντρώνετο μόνον εἰς Παρισίους.

Κατ' ἀρχὰς ἡ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐλλ' ἀφοῦ ἀφυπνίσθη ἡ ἔθνικὴ συνείδησις, οἱ γερμανοὶ λόγιοι κατεπολέμησαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτὴν καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν ἔθνικήν των γλῶσσαν. Ἡ γερμανικὴ ἐπεβλήθη μετὰ μακρὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τῆς καθιερωμένης λατινικῆς, ἡ ὅποια ὅμως ἐξηκολούθησε νὰ γράφεται καθ' ὅλον τὸν 18ον αἰῶνα.

II. Η ΑΓΣΤΡΙΑ

‘Ανάπτυξις εἰς μεγάλην δύναμιν

Οἱ ‘Αψβούργοι τῆς Βιέννης ἐξηκολούθουν νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὁ όποιος ἔγινε κληρονομικὸς εἰς τὴν οἰκογένειάν των, χωρὶς νὰ ἔχῃ οὐσιαστικὴν σημασίαν.

Ἐλλ' ἡ συμπαγής κτήσις των ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, αὐξῆθεῖσα σημαντικῶς διὰ τῶν νικῶν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς συνθήκης τῆς Ούτρεχτ (1714), ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀποκτήσουν μεγάλην ἰσχύν. Διὰ τῶν πολέμων πρὸς τοὺς Τούρκους ἡ Αύστρια ἀνεπτύχθη εἰς μεγάλην δύναμιν.

Τὸν 18ον αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζουν Αὔστριαν τὸ σύνολον τῶν κτήσεων τοῦ ‘Αψβουργικοῦ οἴκου καὶ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν αὐτοκράτορα. Αἱ κτήσεις αὗται, ἐκτὸς τῶν παλαιῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, τοῦ δουκάτου τῆς Αύστριας, Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρνιόλης, περιελάμβανον τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας καὶ Ούγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν, πρὸς τούτοις τὰς νέας κτήσεις, τὸ Μιλάνον, τὴν Νεάπολιν, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὸ Βέλγιον.

Ἡ Αύστρια λοιπὸν ἦτο μεγάλη μοναρχία τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ιστορίαν μέχρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914). Κατὰ τὴν σύνθεσιν ὅμως ἦτο κράτος καθολικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ Γερμανούς, Τσέχους, Ούγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλούς, Γάλλους. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀπετέλουν ιδιαίτερα κράτη, τὰ διποῖα συνήνωντε τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. Εἶχον ιδίαν πρωτεύουσαν, ιδίαν διοίκησιν καὶ ιδίαν βουλὴν εὐγενῶν, συνήθως διαταν καλου-

μένην. Ή Βοημία και ἡ Ούγγαρια μάλιστα εἶχον και ἴδιους καταστατικοὺς χάρτας.

Προσπάθεια συγκεντρώσεως

Τοιοῦτον συγκρότημα ὅμως δὲν εἶναι στερεὸν και ἡ ἔξαπλωσις ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὸ κράτος. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας εἶχον πολλὰς προστριβὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν και ζητήματα μὲ τοὺς πολυαριθμοὺς γείτονάς των. Διὰ νὰ συγκρατήσουν τὰ ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα τῆς μοναρχίας και τὰς βλέψεις τῶν ἐξωτερικῶν ἔπειτε νὰ διατηροῦν ἰσχυρὸν στρατόν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος δὲ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ἡ πείλησε τὴν ὑπαρξίν τοῦ κράτους.

Ο αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ' (1711 - 1740), υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Α' και διάδοχος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ Α' (1705-1711), ἀνεμείχθη εἰς τὰ θορυβώδη γεγονότα τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ αἰῶνος. Όλιγον ἔλειψε νὰ ἀρπάσῃ τὸ στέμμα τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τὸν Φίλιππον Ε' (πόλεμος διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας). Άναπτερωθεὶς ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας τῆς συνθήκης τῆς Ούτρεχτ, ὠνειρεύθη τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς αὐτοκρατορίας Καρόλου Ε'. Εύτυχήσας εἰς τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Τούρκους (εἰρήνη Πασσάροβιτς, 1718), ἐσχεδίασε νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὰ Βαλκάνια. Διὰ τὴν διπλῆν αὐτὴν φιλοδοξίαν ἔξηντλησε πόρους και στρατεύματα και ἀκόμη περισσότερον ἔξησθέντες τὸ κράτος του διὰ προσωπικᾶς ἐπιδιώξεις.

Ο Κάρολος, μὴ ἔχων ἄρρενα γόνουν, ἥθελε νὰ ἀφήσῃ διάδοχον τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Θηρεσίαν. Κατά τινα ὅμως διάταξιν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου (1693), δὲ θρόνος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου περιήρχετο εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ ἐπίστης χωρὶς ἄρρενα γόνουν ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ Α'. Ο Κάρολος διὰ πράξεως, ἡ δόπια ὀνομασθή Pragmatica Sanctio (1713) και ἔγινεν ὀνομαστὴ εἰς τὴν Ἰστορίαν, ὥριζε, μαζὶ μὲ τὸ δικαίωμα τῆς γυναικείας διαδοχῆς, διάδοχόν του τὴν ἴδικήν του θυγατέρα Μαρίαν Θηρεσίαν. Δι' ἀκαταπονήτων προσπαθειῶν, παραχωρήσεων και ὑποσχέσεων, κατώρθωσεν ἡ πρᾶξις νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τοὺς διμέσως ἐνδιαφερομένους και τοὺς ξένους ἡγεμόνας.

"Οταν ὅμως ἀπέθανε, κανεὶς δὲν ἐσεβάσθη τὴν συνθήκην, διότι εἶχε παραλείψει νὰ στηρίξῃ αὐτὴν ἐπὶ ίσχυροῦ στρατοῦ ὅπως συνεβούλευσεν αὐτὸν δι πρίγκιψ Εύγένιος.

Ἡ Αύστρια περιεπλάκη εἰς ὀκταετῆ πόλεμον, κατὰ τὸν ὁποῖον συνησπίσθησαν ἐναντίον της αἱ μεγαλύτεραι ἡπειρωτικαὶ δυνάμεις Πρωσσία, Γαλλία, Ἰσπανία. "Οταν λοιπὸν ἀπεσοβήθη ὁ κίνδυνος ἔγινε ζωηρῶς αἰσθητῇ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ κράτους καὶ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἔξουσίας, ὅπως εἰς ἄλλα κράτη.

Μαρία Θηρεσία (1740 - 1780)

Λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν εἰκοσιτριῶν ἑτῶν, ἐν μέσῳ φοβερῶν ἀνωμαλιῶν, ἡ κόρη τοῦ Καρόλου ΣΤ', ἔδειξεν ἐνεργητικότητα, ἀνδρικὸν θάρρος καὶ πρωτοβουλίαν. Ἡ Μαρία εἶχεν ἀνατραφὴ διὰ νὰ κυβερνήσῃ. Ἀπὸ τὸ 18ον ἔτος παρευρίσκετο εἰς τὰ συμβούλια καὶ ἐπέδειξε διαυγὴ ἀντίληψιν, εὐθυκρισίαν καὶ πρακτικὸν πνεῦμα. Εἰλικρινής καὶ τολμηρά, ἀφελής καὶ εὐθυμος, ἔγινε παροιμιώδης διὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ὑπηκόους της. Ἀντελήφθη εύσυνειδήτως « τὸ ἔργον τοῦ βασιλέως » καὶ εἰργάσθη μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς. Ἡγάπα ἔξαιρετικῶς τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον ἐσυνήθιζε νὰ ἐπιθεωρῇ ἔφιππος. Οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ φιλοσοφίας καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡγάπα ὅμως τὴν μουσικήν καὶ τοὺς χορούς. Ἐπ' αὐτῆς ἡ Βιέννη προσέλαβε τὴν ὀνομαστὴν φαιδρότητα καὶ λάμψιν.

Ἡ Μαρία, βοηθουμένη ἀπὸ τὸν υἱὸν της Ἰωσήφ, ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος, νὰ ἐπιβάλῃ ὁμοιόμορφον διοίκησιν καὶ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς χειράς της. Ἐπροχώρησεν ὅμως μεθοδικά καὶ μὲ προσοχήν, διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν ποικίλων λαῶν τοῦ κράτους της. Ἐκυβέρνησε μόνη μὲ ὀλίγους συμβούλους καὶ ὡς προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρχεως τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας εἶχε τὸν στρατόν. Διὰ τοῦτο ἐφρόντισε νὰ διατηρῇ ἀξιόλογον καὶ ἀξιόμαχον στρατιωτικὴν δύναμιν. Τοιουτοτρόπως κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος της αὐστριακῆς συγκεντρωμένον, ἐκτὸς τῆς Ούγγαρίας, ἡ ὁποία διετήρησε τὴν αὐτόνομον ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν καὶ τὴν Διαιτάν της. Ἀποτέλεσμα τῆς δεξιᾶς ταύτης πολιτικῆς ἦτο ἡ ὀργάνωσις τῆς μοναρχίας εἰς κρά-

ΤΟΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ, ΤΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΟΝ ΝΗΣΙΩΝ ΕΙΣ ΕΝΙΑΙΑΝ ΔΙΟΙΚΗΣΙΝ,
ΜΕ ΒΈΛΓΟΥΣ, ΙΤΑΛΟΥΣ ΚΑΙ ΟΥΓΓΡΟΥΣ άφωσιωντος ΕΙΣ ΑΥΤΟΥ.

Ιωσήφ Β' (1780 - 1790)

Ο πρεσβύτερος υἱὸς τῆς Μαρίας, Ιωσήφ Β', ἐπλάτυνε τὸ πρόγραμμα καὶ ἥλλαξε τὴν τακτικὴν τῆς μητρός του, τῆς διποίας ἥτο συνεργάτης ἀπὸ τοῦ 1765. Ἐξαιρετικὴ καὶ συμπαθής μορφή, ἀπλοῦς, συνετός, μὲ νύψηλὰ φρονήματα, εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου φιλόσοφος καὶ κατ' ἔξοχὴν φιλάνθρωπος ἡγεμών, τοῦ διποίου διβίος ὑπῆρξε πρότυπον τάξεως καὶ φιλεργίας.

Ο Ιωσήφ ἐπεχείρησε νὰ ἐφαρμόσῃ σημαντικώτερον τὴν μεταρρύθμισιν καὶ νὰ συνδυάσῃ αὐτὴν μὲ τὰς νέας ἀντιλήψεις τοῦ κράτους καὶ τῆς διοικήσεως. Εἶχε μελετήσει τοὺς γάλλους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του καὶ ἥθελε νὰ διαρρυθμίσῃ τὸ κράτος του κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ ὄρθιοῦ λόγου, ὅπως ἐδίδασκον οἱ φυσιοκράται καὶ οἱ φιλόσοφοι. "Οπως ή πλειονότης τῶν διανοούμενων τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀπεστρέφετο τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, πᾶν τὸ παραδεδομένον καὶ ιστορικῶς καθημένον. Ἀλλὰ τὸ καθεστώς τῆς Αὐστρίας ἐστηρίζετο κατ' ἔξοχὴν ἐπὶ τῆς παραδόσεως καὶ ἐπὶ τῶν ιστορικῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν, τὰ διποία οἱ φιλόσοφοι ὠνόμαζον προλήψεις.

Ο Ιωσήφ κατήργησε τὴν διοιλοπαροϊκίαν, διότι ἐφρόνει διτοι οἱ ἀληθεῖς ἴδιοκτῆται τῆς γῆς εἶναι οἱ γεωργοὶ καὶ ὅχι οἱ φεουδάρχαι, ἔθέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ καθιέρωσε τὴν ἀνεξιθρησκείαν (tolérance). Ἐξεδίωξε τοὺς Ιησουΐτας, διέλυσε πολλὰ μοναχικά τάγματα καὶ μετέτρεψε 2.000 μοναστήρια εἰς νοσοκομεῖα, σχολεῖα ἢ ἐργοστάσια καὶ ἐπεχείρησε ριζικωτέρων διοικητικὴν μεταρρύθμισιν, διὰ νὰ μετασχηματίσῃ τὴν Αὐστρίαν εἰς κράτος συγκεντρωμένον μὲ δόμισι μορφοφόν διοίκησιν. Η Βιέννη ἔγινεν ἡ μοναδικὴ πρωτεύουσα, τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον τῆς Πράγας μετεβλήθη εἰς στρατῶνα, τὸ στέμμα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν Βουδαπέστην, κατηργήθησαν τὰ προνόμια τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν εὐγενῶν.

Εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν νεωτερισμῶν του διοικητή προηγήθη τῶν

μεταρρύθμιστικῶν θεσμῶν τῆς Γαλλικῆς 'Επαναστάσεως, ἡ ὅποια ἔξερράγη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του. 'Αλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ἔδαφος διὰ τοιαύτας ριζικὰς μεταρρύθμισεis. Οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς ἔξωργίσθησαν διὰ τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, οἱ Βέλγοι διὰ τοὺς θρησκευτικοὺς νεωτερισμούς. Αἱ διατάξεις περὶ ἀνεξιθρησκείας προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ μισαλλοδοξίαν τοῦ ὄχλου, ἐνῷ ἡ διοικητικὴ ἀφομοίωσις ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τὰς ἔθνοτητας. Οἱ Βέλγοι ἐπανεστάτησαν, ἐκήρυξαν ἔκπτωτον τὸν Ἰωσήφ καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

'Ο Ἰωσήφ εἶδε νὰ καταρρέῃ ἡ προσπάθειά του καὶ ἀπέθανε πλήρης πικρίας παρὰ τὸν Δούναβιν, ὅπου ἐπολέμει κατὰ τῶν Τούρκων, ὀνειρεύομένος νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ἔλευθερώσῃ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς.

'Ο ἀδελφὸς καὶ διάδοχός του Λεόπολδος (1790 - 1792) ἐσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ ὅλας σχεδὸν τὰς διατάξεις του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γαλήνην τοῦ κράτους. Αἱ μεταρρυθμίσεις ὅμως τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἀπέτυχον εἰς τὸ σύνολον, διότι κατέστησαν τὴν Αὐστρίαν κράτος συγκεντρωμένον, γερμανικὸν εἰς τὴν ὀργάνωσιν, στρατιωτικὸν πρὸ παντός, καὶ οἰκονομικῶς ἀκμαῖον, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ πλέον ἀκόμη. Τὸ 1789, ὅταν ἥρχιζεν ἡ Γαλλικὴ 'Επανάστασις καὶ νέα περίοδος πολέμων, ἡ Αὐστρία ἦτο εἰς καλυτέραν κατάστασιν παρὰ τὸ 1713.

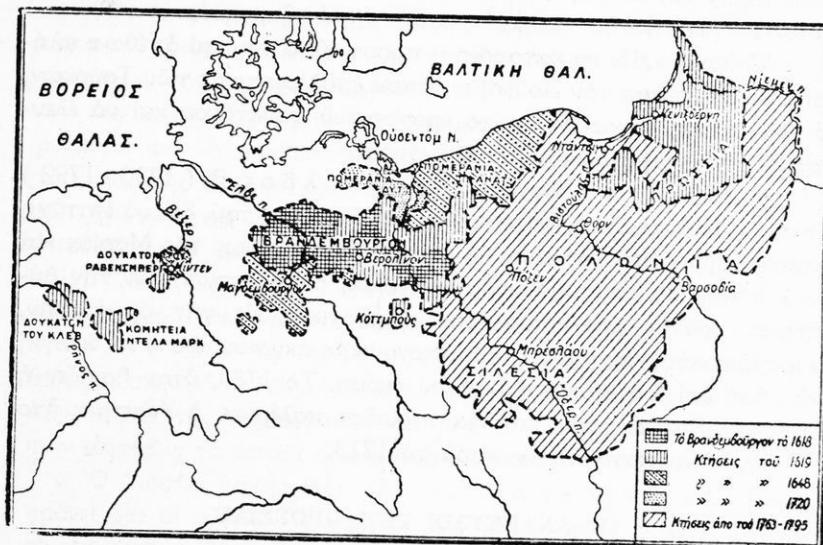
III. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΣΣΙΑΣ

Παλαιοτέρα ιστορία τῆς Πρωσσίας

'Η Πρωσσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀσήμαντος ἡγεμονία. 'Ο πυρήν, ἀπὸ τὸν ὄποιον ἀνεπτύχθη, είναι ἡ μαρκιανία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg), κειμένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν "Ελβα καὶ "Οδερ. "Ολὴ ἡ χώρα ἀνατολικῶς τοῦ "Ελβα κατωκεῖτο ἀπὸ Σλάβους, οἱ δύποιοι ἔξεγερμανίσθησαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Εἰς τὰς χώρας αὔτάς, ὅπως καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν, οἱ Γερμανοὶ διὰ μακρῶν πολέμων ἴδρυσαν μικρὰς ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἀκριτικὰς (Mark). Τὸν 14ον αἰῶνα δὲ αὐτοκράτωρ ἔδωσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος καὶ τὸν 15ον αἰῶνα ἔδω-

ρησε τὸ Βρανδεμβούργον εἰς τὸν οἶκον τῶν Χοεντζόλλερν (Hohenzollern). Τοιουτοτρόπως δὲ οἶκος οὗτος, δὲ δόποιος ἦτο ἀρχικῶς νοτιογερμανικὸς (Nuremberg), μετεφυτεύθη εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, δῆποι τὸν ἀνέμενεν ἔνδοξον μέλλον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰώνος οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπέκτησαν ἐκ κληρονομίας μικρὰν κτήσιν ἐπὶ τῷ Ρήνῳ, τὸ δουκᾶτον Κλέβ, καθὼς καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Πρωσίας, τὰς σοσίας, τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Πρωσσίαν, ἡ δόποια διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πολωνίας.

86. Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας

Μόνον αἱ δυτικαὶ κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν ἦσαν σχετικῶς ἀνεπτυγμέναι, διότι ἔκει ὑπῆρχον διπωσδήποτε πόλεις ὅμοιαι μὲ τὰς δόλαιανδικάς, ἐνῷ αἱ κτήσεις αὐτῶν, αἱ δόποιαὶ ἔκειντο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἐλβα, ἦσαν τότε εὐρεῖα πεδιάς ἀμμώδης καὶ ἄγονος, διακοπτομένη ἀπό δάση καὶ ἔλη καὶ ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Πόλεις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ οὔτε καὶ ἀστικὴ τάξις. Οἱ κάτοικοι ἦσαν ἡ ἵπποτα (Ritter) ἢ γεωργοί (Bauer).

Οἱ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος, διότι τὸ μὲν Βρανδεμβούργον ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

τορος, τὸ δὲ δουκᾶτον τῆς Πρωσσίας ἔξηρτάτο ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας. Ἀλλ’ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰώνος εύτυχῇ γεγονότα καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία των ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Χοεντζόλλερν νὰ ἑκτείνουν τὴν ἐπικράτειάν των καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν.

‘Ο Μέγας Ἐκλέκτωρ (1640 - 1688)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἔφερον ἐπὶ μακρὸν τὸν τίτλον τοῦ Ἐκλέκτορος. Εἰς ἔξ αὐτῶν, ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, (1640 - 1688), ὁ ἐπονομασθεὶς Μέγας Ἐκλέκτωρ, ἦτο ἡγεμὼν ἔξαιρετικῆς ἀξίας. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του εἶδεν ἐρημουμένην τὴν χώραν ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου. Εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας ἀπέκτησε τὴν Πομερανίαν. Ἀλλὰ τὸ κράτος ἦτο εἰς κακὴν κατάστασιν. Εἶχεν ἐν συνόλῳ ἥμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους, ἡ πρωτεύουσά του, τὸ Βερολίνον, μόνον 6 χιλιάδας καὶ ἀπὸ τὰς 1200 οἰκίας του αἱ 350 ἥσαν ἐγκαταλειμμέναι. Ο στρατός του δὲν ὑπέρβαινε τὰς 7 χιλιάδας. Ο Μέγας Ἐκλέκτωρ ἐποιείτεθη μὲ δεξιότητα, ἐπέβαλε τακτικὴν φορολογίαν, κατήρτισε στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ὀλλανδικοῦ καὶ ἔγινε κύριος εἰς τὸ κράτος του. Ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν του τοὺς γάλλους καλβινιστάς, οἱ δποῖοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Διαστάγματος τῆς Νάντης. 20 χιλιάδες περίπου ἀνθρωποι ἀνεπτυγμένοι, καλοὶ τεχνῆται, ἔδωσαν τὴν πρώτην ὥθησιν εἰς τὴν πρόδοιον τῆς Πρωσσίας. Ἀπὸ τοὺς 1.600 ἀξιωματικούς τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου οἱ 300 ἥσαν γάλλοι. Τέλος κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ δουκᾶτον τῆς Πρωσσίας ἀπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Τοῦτο ἦτο γεγονός σημαντικόν, διότι οἱ ἡγεμόνες τοῦ

87. ‘Ο Μέγας Ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος

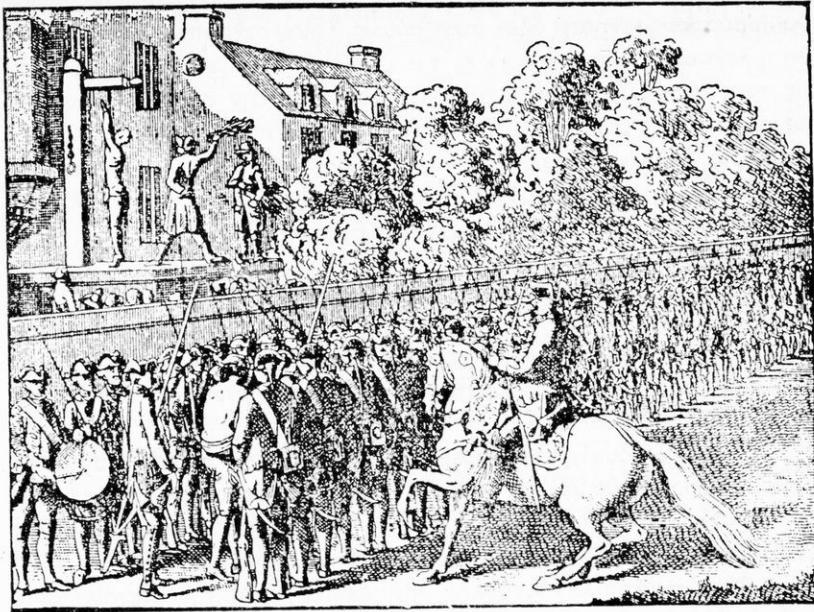
Βρανδεμβούργου ἐγίνοντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεξάρτητοι εἰς ἐν τμῆμα τοῦ κράτους τῶν.

Ἡ Πρωσσία βασίλειον (1701)

Ουίος του Φρειδερίκου Α' (1688 - 1713) παρέλαβεν ἀπὸ τὸν πατέρα του κράτος ὡργανωμένον καὶ ἀξιόλογον στρατόν, ἔβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ὡς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως διὰ τὸ ἀνεξάρτητον τμῆμα τοῦ κράτους του, τὴν Πρωσσίαν. Ἀπὸ τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὠνομάσθησαν Βασιλεῖς τῆς Πρωσσίας καὶ οἱ ὑπήκοοι των ἀδισφόρων Πρώσων, εἰς ὅποιον τμῆμα τῆς ἐπικρατείας καὶ ἀν ἀνῆκον. Ο Φρειδερίκος Α' εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἡ δημιουργία τοῦ νέου αὐτοῦ βασιλέως προεκάλεσε τὸν γέλωτα. Ἄλλ' ἡ Πρωσσία ἐπεφύλασσεν ἐκπλήξεις.

88. Πρῶσσοι στρατιῶται τοῦ 18ου αἰῶνος
(Γρεναδιέροι τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ τάγματος τῶν Ούσσαρων, 1760)

89. Τιμωρία εις τὸν πρωσσικὸν στρατὸν

‘Ο διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α’ (1713 - 1740), ὁ πατήρ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἥτο ἄνθρωπος περίεργος καὶ ἴδιορρυθμος μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῆται εἰς τὴν Εὐρώπην ως μὴ « ἔχων ἐντελῶς σώσας τὰς φρένας ». Νέος ούδεν ἐδιδάχθη, οὔτε ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων, ἐπειδὴ ἐπίστευεν δtti ὁ Θεὸς φροντίζει δι’ αὐτόν. Ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἐπέβαλλεν αὐστηράν οἰκονομίαν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Συνέβη νὰ ραβδίσῃ εἰς τὸν δρόμον ἐργάτας, διότι κατὰ τὴν κρίσιν του δὲν είργαζοντο καλῶς. Κατὰ βάθος ὅμως εἶχε νοῦν πρακτικὸν καὶ παρὰ τὰς ἴδιορρυθμίας του ἐκύβερνησε καλά. Ἐφόρντισε κυρίως διὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κατώρθωσε νὰ αὐξήσῃ σημαντικῶς τὰ εἰσοδήματά του.

‘Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἤγάπησε μὲ πάθος τὰ στρατιωτικά. Ἐφόρει διαρκῶς τὴν στρατιωτικὴν στολὴν καὶ συνανεστρέφετο ἀξιωματικούς. Εισήγαγε νέαν τακτικὴν εἰς τὸν στρατὸν. Κατεπόνει τοὺς στρατιώτας μὲ ἀκατάπτουστα γυμνάσια. Ἡθελε νὰ ἐκτελοῦν

δμοιοιμόρφους κινήσεις ὅλοι συγχρόνως. Τοιούτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ λεγομένη Πρωστικὴ τακτικὴ. Εἶχε μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τοὺς ὑψηλοὺς στρατιώτας καὶ κατήρτισε τὴν φρουράν του ἀπὸ μεγαλοσώμους ἄνδρας. Ἀποθνήσκων ἄφησε περίσσευμα 8 1)2 ἑκατομμύρια τάλληρα (τάλληρον = 3 φράγκα περίπου), στρατὸν ἀπὸ 83 χιλιάδας καὶ πληθυσμὸν 2.700.000 κατοίκων, ἀντὶ τῶν 1.700.000, οἱ ὄποιοι ἦσαν κατὰ τὴν ἐνάρξιν τῆς βασιλείας του.

Φρειδερίκος ὁ Μέγας (1740 - 1786)

Τὴν δύναμιν αὐτὴν μετεχειρίσθη ὁ νιός του Φρειδερίκος Β' διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Πρωστίαν μεγάλην δύναμιν.

‘Ο πατέρ του εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν ἐκπαίδευσίν του εἰς δύο πρώσους ἀξιωματικούς καὶ εἰς γάλλον εὐγενῆ μετανάστην, ἥθελε δὲ νὰ γίνῃ ὁ νιός του «εὐσεβῆς χριστιανός, γενναῖος στρατιώτης καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης». Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην ἀπογοήτευσιν ὁ νιός ἐδείκνυε κλίσιν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἀνετονίαν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἀπεστρέφετο τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις. Ο βασιλεὺς ἤρχισε νὰ μὴ ἀνέχεται τὸν «θηλυπρεπῆ» αὐτὸν νιόν, τὸν ἔλεγεν ὁργανοπαίκτην καὶ ποιητήν, τὸν ύθριζε καὶ τὸν ἐρράβδιζεν.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πατρὸς καὶ σιοῦ ἔφθασεν εἰς τόσην ὀξύτητα, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἀπεφάσισε νὰ δραπετεύσῃ εἰς τὸ ἔσωτερικόν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιόν του ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ βασιλεὺς ἔξω φρενῶν εἰσήγαγεν αὐτὸν καὶ τὸν συνένοχον ἀξιωματικὸν εἰς δίκην ἐπὶ λιποταξίᾳ. Τὸ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν ἀξιωματικὸν εἰς ἰσόβια δεσμά, ἀλλ᾽ ἔκρινεν ἑαυτὸν ἀναρμόδιον νὰ δικάσῃ τὸν διάδοχον. Ο βασιλεὺς ἐφυλάκισε τὸν σιόν του ἐντὸς φρουρίου εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς χώρας καὶ διέταξε νὰ ἀποκεφαλίσουν τὸν ἀξιωματικὸν ὑπὸ τὸ παράθυρόν του. Μόλις βραδύτερον συνεφιλιώθη πρὸς αὐτὸν, ὅταν ὁ Φρειδερίκος ἐδέχθη νὰ συζευχθῇ τὴν γυναικα τὴν ὅποιαν εἶχεν ἐκλέξει ὁ πατέρ του. Ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἤρχισε τάπειτα νὰ μυῆται εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὸν πατέρα του. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ νεαρὸς διάδοχος (Kronprinz) διῆλθεν εἰς τὸ ἀνάκτορον

τοῦ Ράιν μπεργκ (Rheinberg) εὐχάριστα ἔτη, κατανέμων τὸν χρόνον του εἰς στρατιωτικάς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὴν μελέτην τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Τότε συνέγραψε τὴν πραγματείαν του 'Αντιμαχιάβελ, εἰς τὴν ὅποιαν προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσῃ τὴν περὶ τοῦ ἡγεμόνος γνωστὴν μας (βλ. σελ. 24) διδασκαλίαν τοῦ Ἰταλοῦ συγγραφέως Μακιαβέλλι καὶ ἐκθέτει τὰς ἰδέας περὶ τοῦ καθήκοντος τοῦ βασιλέως, τὰς ὅποιας ἐλησμόνησεν, ὅταν ἥλθεν εἰς τὴν ἀρχήν.

'Ο Φρειδερίκος κατὰ τὴν νεότητά του εἶχε συμπαθήσει τὰς περὶ κράτους θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἔδιδασκον ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰναὶ ἵσοι καὶ ἐλεύθεροι ἐκ φύσεως καὶ ὅτι ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸν λαόν. "Οταν ὅμως ἔγινεν ἀρχων ὑπεύθυνος, ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς. 'Ανεγνώριζε μὲν τὸ φυσικὸν δίκαιον τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν τοῦ πατρός του καὶ τῆς ἐποχῆς του περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως, ὅτι δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι κύριος τοῦ κράτους καὶ δικαιοῦται νὰ ἀποφασίζῃ μόνος καὶ χωρὶς περιορισμού-περὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν ὑπηκόων του.

'Αλλ' ὁ Φρειδερίκος διέφερεν ἀπὸ τοὺς προκατόχους του εἰς βασικὰ σημεῖα. 'Επρέσβευε δηλαδὴ ὅτι ὁ βασιλεὺς ὀφείλει νὰ κυβερνᾷ μὲν δικαιοσύνην καὶ ἀφιλοκέρδειαν καὶ νὰ ἔχῃ πρῶτον μέλημα τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διότι ὁ βασιλεὺς εἰναὶ χάριν τοῦ βασιλέως. «Ο Βασιλεὺς, ἔλεγεν, εἰναὶ ὁ πρῶτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». «Οι βασιλεῖς, ἔλεγεν, εἰναὶ ὁ πρῶτος ὑπάλληλος τοῦ κράτους». 'Επρέσβευε δηλαδὴ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων του περὶ φωτισμένης ἡ συνετής δεσποτείας (βλ. κατωτέρω, σελ. 214).

Σκληρυνθεὶς ὅμως ἀπὸ τὰς δοκιμασίας τῶν νεανικῶν χρόνων, ἔγινε ψυχρὸς καὶ σκεπτικιστής καὶ ὁ πολυμαθής καὶ φιλόσοφος, λεγόμενος, βασιλεὺς δὲν ἔκαμε τίποτε ἀξιόλογον διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἐφρόντισε μᾶλλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. 'Αλλὰ μέχρι τέλους ἔμεινεν ὁ μᾶλλον ἀνεξίθρησκος ἕγεμὼν τῆς Εὐρώπης. «Εἰς τὴν Πρωσίαν, ἔλεγεν, ἔκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του, ὅπως ὁ ἴδιος θέλει». 'Η χώρα του ἐπλούτισεν, ὁ πληθυσμός της ηὔξηθε καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς μετὰ ταῦτα βιομηχανί-

κῆς ἀκμῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἐγκατεστάθησαν τριακόσιαι χιλιάδες μετανάσται εἰς τὸ κράτος του. Τοῦτο ὠνόμαζεν δὲ ἕδιος ἐσωτερικὴν κατάκτησιν.

Οὐ φρειδερίκος ἦτο θαυμαστής τῶν γάλλων συγγραφέων. Προσεκάλεσε τὸν Βολταῖρον, δὲ ὁποῖος διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, ἀπολαύων ἡγεμονικῶν τιμῶν. Ἀλλ' οἱ δύο ἀνδρες δὲν ἤργησαν νὰ ψυχρανθοῦν καὶ ἔχωρίσθησαν περιφρονοῦντες ἀλλήλους. Οὐ φρειδερίκος συνέγραψε διάφορα ἔργα γαλλιστί. Καὶ οἱ μὲν στίχοι του, τὸ πλειστον φιλοσοφικοῦ διδακτικοῦ περιεχομένου, δὲν εἶναι ἀπταιστοι, ἀλλὰ τὰ ἱστορικά του συγγράμματα (*Mémoires pour servir à l' histoire de mon temps κλπ.*), παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ὑφους, εἶναι ἔργα μεγάλης ἀξίας, διακρινόμενα διὰ τὴν βαθύτητα τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

Τὸ πρώτιστον ὅμως μέλημα τοῦ φρειδερίκου ἦτο διαστρός. Διωργάνωσεν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ διεξήγαγε μακροὺς πολέμους καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Ἀπὸ τὴν Πολωνίαν ἀπέσπασε χώρας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκατεστάθη ἡ συνοχὴ τῆς Πρωσσίας μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, καὶ ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν ἀξιόλογον ἐπαρχίαν, τὴν Σιλεσίαν. Κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς κατακτήσεις ἐναντίον σχεδὸν ὅλης τῆς συνησπισμένης Εύρωπης. Οὕτω μετὰ 15 ἑτῶν βασιλείαν εἶχε σχεδὸν διπλασιάσει εἰς ἕκτασιν τὸ κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) καὶ σχεδὸν τριπλασιάσει εἰς πληθυσμὸν (6 ἑκατομμ. κάτοικοι). Οἱ φόροι ἀπέδιδον 22 ἑκατομμ. τάλληρα ἐτησίως καὶ τὸ ταμεῖον εἶχε περίσσευμα συνολικὸν 60 ἑκατομμ. Ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἤσαν εἰς μεγάλην ἀκμήν.

Ἡ Γερμανικὴ Δυαρχία

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας ἐδημιούργησε νέον γερμανικὸν κράτος, τὸ διποίον ἥρχισε νὰ διεκδικῇ τὴν ἐπὶ τῆς Γερμανίας κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἔως τότε ἡ Αὐστρία. Ο πρωστικὸς στρατὸς εἶχεν ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τοῦ αὐστριακοῦ καὶ αἱ νίκαι του, ίδιως κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκολάκευσαν τὸν ἔθνικὸν ἔγωγισμὸν τῶν Γερμανῶν. Ἀπὸ τότε ἐφάνη ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ δυοιογενὲς ἔθνικὸν κράτος τῆς Πρωσσίας καὶ ἐγενήθη ζωηρὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας, διὰ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὠνόμασαν γερμανικὴν δυαρχίαν (*dualismus*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

'Η Ἀνατολικὴ Εύρωπη

Α ΚΡΑΤΗ τῆς Ἀνατολικῆς Εύρωπης ἡσαν περισσότερον καθυστερημένα καὶ γενικῶς δὲν κατώρθωσαν νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυτικωτέρων λαῶν.

Μόνον εἰς τὴν Ρωσίαν δὲ Μέγας Πέτρος ἐπέτυχε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἔξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς του καὶ διὰ τολμηρῶν νεωτερισμῶν εἰσήγαγε τὴν χώραν του εἰς τὸν κύκλον τῶν εύρωπαικῶν κρατῶν.

Ἡ Πολωνία, ἡ Τουρκία καὶ ἡ Σουηδία, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωσαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς νέας συνθήκας, ἔξησθένησαν καὶ ἡ κρωτηριάσθησαν. Ἡ Πολωνία μάλιστα διεμελίσθη ὑπὸ τῶν γειτόνων της καὶ ἐπαυσε νὰ ὑφίσταται ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

I. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ

Οἱ Ρῶσσοι

Εἰς τὰς ἐκτεταμένας πεδιάδας τῆς βορειοανατολικῆς Εύρωπης ἔζων ἀνέκαθεν σλαβικαὶ φυλαί, ἀπὸ τὰς ὅποιας προῆλθον οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοί, Ρῶσσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἀνεπτύχθησαν πολὺ βραδύτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εύρωπης.

Ἡ πολυαριθμοτέρα καὶ ἴσχυροτέρα σλαβικὴ φυλή, οἱ Ρῶσσοι, ἡσαν ἔξηπλωμένοι εἰς τὴν λεγομένην Μεγάλην Ρωσίαν. Τὸ πρῶτον ρωσσικὸν κράτος ἴδρυσαν Νορμανδοί, τὸν 9ον αἰῶνα, εἰσελθόντες εἰς τὴν χώραν διὰ τῶν μεγάλων ποταμῶν τῆς Βαλτικῆς, τὸν καιρὸν τῶν νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ρούρικ ἐβασί-

λευσε μέχρι τοῦ 15ου αἰώνος. Τὰ πρῶτα ὅμως στοιχεῖα τοῦ πολιτισμού οἱ Ρῶσσοι ἔλαβον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰώνος εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ οἰκος τῶν Ρωμανῶν (1613), ὁ ὄποιος ἐκυβέρνησε σχεδὸν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Τὸν 17ον αἰώνα ὅμως ἡ Ρωσσία ἐθεωρεῖτο ὡς χώρα ἀσιατική. Οἱ κάτοικοι τῆς ἔμειναν μακρὰν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρησαν ἡθη ἀσιατικά. Οἱ Ρῶσσοι ἐφόρουν πιο δήρεις ἐνδυμασίας, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ χαιρετοῦν τοὺς ἄρχοντας πίπτοντες εἰς τὰ γόνατα, ἥσαν θρησκόληπτοι καὶ περιώριζον τὰς γυναῖκας. Ἡ κυρίαρχος τάξις, οἱ εὐγενεῖς δηλαδὴ καὶ ὁ κλῆρος, ἦτο ἐχθρικὴ πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς δόπιούς ἐθεώρουν αἰρετικούς.

Τὸ ρωσσικὸν κράτος δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς κατεῖχον οἱ Σουηδοί καὶ τὰ παράλια τοῦ Εὔξείνου Πόντου οἱ Τούρκοι. Ἡ μοναδικὴ ρωσσικὴ θάλασσα, ἡ Λευκὴ θάλασσα, εἶναι παγωμένη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους. Ἐκεῖ εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ Ἀργαγγέλου, εἰς τὸν ὄποιον ἤρχοντο νὰ ἐμπορευθοῦν τὰ ἀγγλικὰ καὶ δλανδικὰ πλοια.

Οἱ Ρῶσσοι ὅμως ἀνήκουν εἰς τὰς ἀνωτέρας φυλάξ, αἱ δόπιοιαι δύνανται νὰ δεχθοῦν καὶ προσαγάγουν τὸν πολιτισμόν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνος ἤλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐντὸς δύο αἰώνων κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κύκλον τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

‘Ο Μέγας Πέτρος (1689 - 1725)

‘Ο Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ἡγεμών, ὁ δόποιος εἰσήγαγε τὸν λαὸν του εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ κατέστησε τὴν Ρωσσίαν μεγάλην δύναμιν. Κολοσσός, ὑψους περισσότερον τῶν δύο μέτρων, μὲ πρόσωπον ἐκφραστικόν, νευρικὸς καὶ βίαιος, εἶχε λάβει ἀτελῆ μόρφωσιν. Ἐμαθεν ὅμως πολλά, συναναστρεφόμενος τοὺς ξένους τῆς Μόσχας. Παρ’ αὐτῶν ἐμυήθη εἰς τὴν ἰδέαν τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς καὶ τοῦ διεθνούς. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον, ἔθεσε διπλοῦν σκοπόν, νὰ « ἀνοίξῃ παραθυρὸν », δηπως ἔλεγε, πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ κάμη τὴν Ρωσσίαν συγχρονισμένον Κράτος, εἰσάγων εἰς αὐτὸν τὰς δύο δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, τὴν φυσικὴν ἐπιοτήμην καὶ τὴν τεχνικήν.

90. Εξάπλωσις τῆς Ρωσίας

‘Ο Πέτρος ἐζήτει διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν καὶ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, ἀλλὰ τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς, ὡς εἴπομεν, κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια τοῦ Εὔξεινου οἱ Τούρκοι. Η πρώτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένου λιμένος Ἀζώφ ἀπέτυχεν. Ἐκάλεσεν Εύρωπαίους ἀξιωματικούς, ἐναυπτίγησε πλοῖα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Δόν καὶ μετεκόμισε πυροβολικὸν μὲ αὐτά. Συνέπραξε μὲ τοὺς Εύρωπαίους συμμάχους, οἱ ὅποιοι ἐπολέμουν τοὺς Τούρκους καὶ κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

91. 'Ο Μέγας Πέτρος

Ἐταξίδευσεν ὕστερον εἰς τὴν Εύρωπην, διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν τεχνικὴν τῶν Εὐρωπαίων. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Πρωσίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ὅπου εἰργάσθη ὡς ἀπλούς ἐργάτης, ὑπὸ τὸ ὄνομα Πέτρος ὁ Ξυλούργος, εἰς τὰ ναυπηγεῖα. Ἀπ' ἐκεῖ μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου διέμεινε μακρότερον, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τῶν Ἀγγλων ἤρεσεν εἰς αὐτὸν περισσότερον.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, εἶδος Γενιτσάρων τῆς Ρωσσίας, ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς παλαιορώσσους καὶ ἀπὸ

τὴν ἀδελφήν του Σοφίαν, ἐπανεστάτησαν, διότι ἐφθόνουν τοὺς ξένους ἀξιωματικούς καὶ δὲν ἦνείχοντο τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Πέτρου. Ἡ στάσις κατεστάλη καί, ὅταν ἐπέστρεψεν ὁ Πέτρος, προέβη εἰς ὁμαδικὸς θανατώσεις, ἐφόνευσεν ἴδιοχείρως τοὺς στασιαστὰς καὶ διέλυσε τὸ τάγμα τῶν Στρελίτων. "Οταν οἱ πρόκριτοι ἥλθον νὰ τὸν προσκυνήσουν, ἀπηγόρευσε τὴν γονυκλισίαν καὶ ἔκοψε μὲ τὴν ψαλίδα τὴν γενειάδα των. Τὴν ἑσπέραν εἰς τὸ συμπόσιον ἔκοψε τὰς ἄκρας τῶν χειρίδων καὶ ἐπέβαλε νὰ φέρουν εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα καὶ ἀμέσως κατόπιν δι' οὐκαζίου (διατάγματος) ὤρισε λεπτομερῶς τὴν ἐνδυμασίαν.

Ο ρωσσικὸς λαὸς ἐσκανδαλίζετο ἀπὸ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ βασιλέως καὶ οἱ καλόγηροι διέδιδον τρομερὰ περὶ αὐτοῦ. 'Αλλ' ὁ Πέτρος συνέτριψε τὴν ἀντίδρασιν, ἔξαναγκάσας εἰς ὑπακοήν τὸν κλῆρον.

Τὴν διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν ἔξεβίασε μετὰ δεινὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν πολεμικώτατον βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ'. Ἡ ἐπιχείρησις ἡκολούθησε τὴν αὐτὴν πορείαν πρὸς τὴν κατὰ τῶν

Τούρκων. Εις τὸν λεγόμενον Δεύτερον Βόρειον πόλεμον (1700 - 1720) ὁ κακῶς ὡργανωμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος στρατός του εἶχεν ἀποτυχίας. 'Ο Πέτρος ὅμως δὲν ἀπεθαρρύνθη. « Όι Σουηδοί, εἶπε, μὲ τὰς νίκας των θὰ μᾶς διδάξουν νὰ τὸν νικήσωμεν ». Καὶ ἡ νίκη τῆς Πολτάβας (1709) ἐστήματε τὴν κρατίωσιν τῆς αὐτοκρατορίας του καὶ τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ του ἔργου.

'Η Σουηδία ἔχασε τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βαλτικῆς, τὴν κυριαρχίαν της εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔπαισε νὰ εἴναι μεγάλη δύναμις. 'Η Ρωσία κατέλαβε τὴν Ἱγγρίαν, Λιβονίαν καὶ τὴν Ἐσθονίαν καὶ ἀπέκτησε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν. "Ηδη τὸ 1703 ὁ Πέτρος εἶχε θέσει εἰς τὸ βάθος τοῦ Φινλανδικοῦ κόλπου καὶ ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ ποταμοῦ Νέβα τὰ θεμέλια νέας πόλεως, ἡ ὄποια ἀνεπτύχθη ταχέως εἰς ἐπιθαλασσίαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομά του.

Αἰκατερίνη Β' (1762 - 1796)

'Ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Πέτρου, οἱ ὄποιοι δὲν εἶχον οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν πολυτραγμοσύνην του, ἐξηγολούθησεν ἡ πάλη μεταξὺ νεωτεριστῶν καὶ παλαιορώσσων καὶ ἐπανελήφθησαν οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τούρκων, ἔως ὅτου τὸ 1762 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ἡ περίφημος Αἰκατερίνη Β'.

'Η Αἰκατερίνη ἦτο Γερμανίς, κόρη γερμανοῦ δουκός, καὶ εἶχε συζευχθῆ τὸν διάδοχον τοῦ ρωστικοῦ θρόνου Πέτρον. "Εδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ρωστικὸν λαόν, ἔμαθε τὴν γλῶσσάν του προσῆλθεν εἰς τὴν ὄρ-

92. Αἰκατερίνη Β

θιδοξίαν, ἐνῷ ήτο διαμαρτυρομένη, προσεποιήθη μεγάλην εὔσεβειαν καὶ ἔγινε δημόφιλής. ‘Ο σύζυγός της ήτο ἀνάξιος, ἐμέθυε, τὴν ἐκακομετεχειρίζετο καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπ’ αὐτήν. ‘Η Αἰκατερίνη τὸν ἐπρόλαβεν. Ἐκέρδισε τὴν εὔνοιαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνέτρεψε τὸν Πέτρον, τὸν ὅποιον οἱ φίλοι τῆς ἐδολοφόνησαν εἰς τὴν φυλακήν.

‘Η Αἰκατερίνη (1729 - 1796) ήτο μέσου ἀναστήματος, εὔσαρκος, ύγιής, βραδυκίνητος δλίγον, ἀλλὰ διαρκῶς εὐθυμος καὶ δραστηριωτάτη. ‘Ηγάπτα τὰς διασκεδάσεις δύσον καὶ τὴν ἐργασίαν. Κατὰ τὴν νεότητά της εἶχε λάβει καλὴν μόρφωσιν. ‘Εμαθε τὴν γαλλικὴν καὶ ἀνεγίγνωσκε γάλλους συγγραφεῖς, τὸν Βολταΐρον καὶ τὸν Μοντεσκιέ. ‘Ηθελε πολὺ νὰ γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο καὶ ἐκολάκευε τοὺς γάλλους συγγραφεῖς, διότι ἤλπιζεν δτὶ δι’ αὐτῶν θὰ γίνῃ ὀνομαστή. ‘Ἐπι 15 ἔτη εἶχεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Βολταΐρον. ‘Ἐπεισε τὸν Ντιντερώ νὰ ἔλθῃ εἰς Πετρούπολιν καὶ ἔστελλεν εἰς τὸν Μπυφόδον μετάλλια καὶ γουναρικά τῆς Σιβηρίας. ‘Ἐγραφεν εἰς τὴν γαλλικὴν ὅχι μόνον ἐπιστολὰς καὶ ἀπομνημονύματα, ἀλλὰ καὶ Ιστορικά δράματα καὶ κωμῳδίας. ‘Η αὐταρχική καὶ φιλάρεσκος βασίλισσα κατώρθωσε νὰ κατακτήσῃ τοὺς παρισινοὺς καὶ δλούς τοὺς προοδευτικοὺς τοῦ 18ου αἰώνος, διότι ἤξευρε νὰ παίζῃ τὸ πρόσωπον τοῦ προοδευτικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ ἡγεμόνος.

‘Η Αἰκατερίνη ἡγάπτα τὴν πρόοδον καὶ ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὸν εύρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν χώραν της, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της. Δι’ ὅλων τῶν μέσων ἦθελε νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν Δυτικὴν Εύρωπην τὴν ἐντύπωσιν προοδευτικῆς καὶ φιλανθρώπου ἡγεμόνος. Πράγματι ἀπέκτησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν Εύρωπην καὶ ώνομάσθη Σεμίραμις τοῦ Βορρᾶ. Κατ’ οὐσίαν ὅμως ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς, ήτο ἔλαφρὰ καὶ ματαιόδοξος, παράφορος εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν καὶ εἶχεν ἀνώμαλον ἴδιωτικὸν βίον.

‘Η Αἰκατερίνη, σύγχρονος τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, ἔπαιξεν ἀξιόλογον μέρος εἰς τὴν Εύρωπαϊκὴν πολιτικὴν καὶ συνειργάσθη μετὰ τῶν εἰρημένων δύο ἡγεμόνων διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας, ἀπὸ τὸν ὅποιον ἔλαβε σημαντικὸν μερίδιον. ‘Ονομαστοί κυρίως καὶ ἐνδιαφέροντες δι’ ἡμᾶς είναι οἱ πόλεμοί της πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὡς καὶ αἱ συνεννοήσεις καὶ ἡ συνεργασία της μὲ τοὺς ‘Ελληνας, ἐκ τῶν ὅποιων προῆλθον σημαντικὰ κινήματα τῶν ‘Ελλήνων.

II. ΠΟΛΩΝΙΑ

‘Η ἐσωτερική διάσπασις

“Οπως τὸ κράτος τῶν Μοσχοβίτων, ὡς ὀνόμαζον τοὺς Ρώσσους τὸν 18ον αἰῶνα, οὕτω καὶ ἡ Πολωνία ἐθεωρεῖτο ἡμιασια-τικὴ χώρα. Παρὰ τὰς ἐδαφικὰς ἀπωλείας, τὰς ὁποίας ὑπέστη τὸν 17ον αἰῶνα, ἔξτικολούθει νὰ είναι τὸ μεγαλύτερον κράτος τῆς Εὐρώπης.

‘Η Πολωνία ἦτο ἀχανής πεδιάς, περιλαμβάνουσα διαφόρους περιφερείας, τῶν ὅποιών ἦτο δυσχερής ἡ ἐπικοινωνία. Ἀπετελέ-σθη ἀπὸ δύο κράτη ἥνωμένα εἰς τὸν πρόσωπον τοῦ βασιλέως, τὸ Βασίλειον τῆς Πολωνίας, καὶ τὸ Μέγα Δουκᾶτον τῆς Λιθουανίας, τὰ ὅποια ὅμως διετήρησαν τὴν ἰδιαιτέραν διοίκησιν. Πολωνοὶ καὶ Λιθουανοὶ ἤσαν Σλάβοι καὶ καθολικοὶ τὸ θρή-σκευμα. ‘Υπῆρχον ὅμως καὶ λουθηρανοὶ Γερμανοὶ καὶ ὄρθδοξοι Ρώσ-σοι. Ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ὁ ἵσχυρὸς καθολικὸς κλῆρος παρακινού-μενος ἀπὸ τοὺς Ἱησουαίτας, κατεδίωξε τοὺς ὀπαδούς τῶν ἄλλων δογμάτων. Γεωγραφική, πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ διάσπασις ἀπε-τέλουν ἀδυναμίαν διὰ τὴν χώραν.

Κοινωνικὴ κατάστασις

‘Η Πολωνία εἶχεν ἀφθονίαν εὐγενῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπ’ αὐ-τοὺς εἶχον μόλις τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐκαλλιέργουν, ὅπως οἱ χωρικοί, μόνοι τοὺς ἀγρούς των καὶ ἐκοιμῶντο εἰς ἀχυροσκεπεῖς καλύβας, ἀλλ’ ἔφερον τὸ πράσινον ἔνδυμα τῶν εὐγενῶν, ὑψηλὰ ὑποδήματα καὶ τὸ ξίφος. Τοὺς νίούς των ἐδίδασκον ἴππασίαν καὶ ἔστελλον αὐ-τοὺς εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἱησουαίτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο τὴν Λατι-νικήν.

‘Υπῆρχον περίπου διακόσιαι ἡ τριακόσιαι οἰκογένειαι μεγαλο-κτηματιῶν ἀποτελοῦσαι τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν. Οἱ ἀρχη-γοὶ αὐτῶν, μαγνᾶτοι καλούμενοι, διηγένθησαν τὴν Διαταν (Βουλήν), περιστοιχιζόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπόρων εὐγενῶν, οἱ ὁποίοι ἀπετέλουν τὴν φρουράν των. Ἀστικὴ τάξις δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν ὑπῆρχον οὔτε βιομηχανία οὔτε πόλεις, καθόσον, πλὴν τῆς πρωτευ-ούσης Βαρσοβίας, δὲν ὑπῆρχε πόλις ἀριθμοῦσα πλέον τῶν 20

χιλ. κατοίκων. Αἱ τετρακόσιαι βασιλικαὶ λεγόμεναι πόλεις ἡσαν μικραὶ κῶμαι, ἔχουσαι δλιγωτέρους τῶν χιλίων κατοίκων.

Οἱ χωρικοὶ ἡσαν ὅπως οἱ δουλοπάροικοι τῶν μέσων χρόνων, προσκολλημένοι εἰς τὸ κτῆμα τοῦ κυρίου, ὑποχρεωμένοι εἰς ἀγγαρεῖαν - ἐνίστε ἔξαήμερον τὴν ἔβδομάδα - καὶ παραδεδομένοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν. Ἡ ζωὴ των ἦτο θλιβερά. Ἔζων τιμίγυνοι, ἐτρέφοντο τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους μὲ σικάλινον ἄρτον καὶ χόρτα, συναγελαζόμενοι μὲ τὰ ζῷα εἰς ἴσογείους καὶ χαμηλὰς καλύβας.

Διοίκησις καὶ στρατὸς

Τὸ κράτος των οἱ Πολωνοὶ ὠνόμαζον Δημοκρατίαν. Εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν ἔξουσίαν εἶχον οἱ εὐγενεῖς. Λέγοντες Πολωνοί, πολωνικὸν ἔθνος, εἶχον ὑπ' ὅψει μόνον τοὺς εὐγενεῖς. Αὔτοὶ ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Δίαιταν. Ἡ Δίαιτα ἦτο τὸ κυρίαρχον σῶμα. Αὕτη ἔξελεγε τὸν βασιλέα καὶ ὑπεχρέωνεν αὐτὸν νὰ μὴ μεταβάλῃ τίποτε ἀπὸ τὸ πολίτευμα. Ἐπίστης καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἔξελέγοντο ὑπὸ τῆς Διαίτης καὶ ἡσαν ὑπόλογοι ἀπέναντι αὐτῆς. Ἡ Δίαιτα συνήρχετο κατὰ διετίαν, ὀλλὰ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο διὰ τῆς συναινέσεως πάντων. Ἡρκεὶ δηλαδὴ εἰς καὶ μόνον νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐναντίον ἀποφάσεώς τινος, διὰ νὰ θεωρηθῇ αὗτη ἄκυρος, διότι δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐπιβάλῃ τις εἰς τὸν εὐγενῆ ἀπόφασιν, τὴν δόποιαν δὲν ἐνέκρινε. Τοῦτο ἦτο τὸ λεγόμενον liberum veto, τὸ ὁδοποιὸν ἔχρησίμευεν ὡς πρόχειρον μέσον ἰκαλυσιεργείας καὶ παρέλυε τὴν διοίκησιν τῆς χώρας, διότι ἡ Δίαιτα σπανίως κατώρθωνε νὰ λάβῃ ἀποφάσεις. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 1652 - 1702 ἀπὸ 55 συνόδους τῆς εἶχον ματαιωθῆ ἀριθμὸς 48. Οἱ ἐκλογεῖς προστήρχοντο ἔφιπποι καὶ ὠπλισμένοι καὶ συνήθως διηροῦντο εἰς δύο μερίδας, αἱ δόποιαι ὅχι σπανίως ἐφιλονείκουν καὶ ἔφθανον εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰ ξίφη.

Ἡ Πολωνία δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν, διότι τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῶν Πολωνῶν ἀπετέλουν οἱ εὐγενεῖς, οἱ δόποιοι ἡσαν συνήθως ἀρκετὰ γενναῖοι. Ἀλλ' ἐστρατεύοντο ὅταν ἥθελον ἢ ὅταν ἦτο μεγάλη ἀνάγκη καὶ συναθροιζόμενοι, ἀπετέλουν συγκεχυμένην μᾶζαν, ἢ δόποια δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ μὲ τακτικὸν στρατόν.

‘Η τύχη τῆς Πολωνίας

Οι Πολωνοί δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εύρωπης. Παρουσίαζον μάλιστα τὸν κλασικὸν τύπον τοῦ ὁπισθιδρομικοῦ λαοῦ. Διοίκησις, στρατός, βιομηχανία, οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ μόρφωσις ἦσαν εἰς ἀξιοθήητον κατάστασιν. Εἶχον μεγάλην ἰδέαν διὰ τὸν ἑαυτόν των, ἐπίστευον ὅτι τὰ ἔθη καὶ ἔθιμά των ἦσαν τὰ καλύτερα καὶ δὲν ἥθελον τίποτε νὰ ἀλλάξουν. Ἡ ἀδυναμία νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς νέας συνθήκας τῆς ζωῆς ἔφερε τὴν χώραν εἰς καταστροφήν. Οἱ Πολωνοί δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἡ χώρα των διεμελίσθη ὑπὸ τῶν ἴσχυρῶν γειτόνων των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

ΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

·Ο χαρακτήρ τῶν πολέμων τοῦ αἰῶνος

18ος ΑΙΩΝ είναι ύπερφορτωμένος ἀπὸ πολέμους. Ἐκτὸς τοῦ δεκατριετοῦ πολέμου διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας, ὁ ὅποιος συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος (1701 - 1714), καὶ τῶν πολέμων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ ὅποιοι τὸν κλείουν (1792 - 1802), ἔχομεν σειρὰν πολέμων, τῶν ὅποιων τινὲς λαμβάνουν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ ἢ καὶ παγκοσμίου πολέμου.

Οἱ πόλεμοι τοῦ 18ου αἰῶνος είναι πολυπλοκώτεροι ἀπὸ τοῦ 17ου. Ἐκεῖνοι παρουσιάζουν τὸ τυπικὸν γνώρισμα ὅτι προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, τῶν 'Αψβούργων κατ' ἀρχάς, τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' βραδύτερον, νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης.

Τὸν 18ον αἰῶνα δὲν ὑπάρχει ἡγεμονεύουσα δύναμις. Ἀντιθέτως, εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς παλαιοτέρας ἐποχῆς, Αὔστριαν, Γαλλίαν, Ἰσπανίαν, Ἀγγλίαν, Όλλανδίαν, προσετέθησαν δύο νέοι, Πρωσσία, καὶ Ρωσσία, καὶ παρὰ τοὺς παλαιοτέρους ἀνταγωνισμούς, Αὔστριας - Γαλλίας, Ἰσπανίας - Γαλλίας, Ἀγγλίας - Γαλλίας, ἀνεπτύχθησαν νέοι, Αὔστριας - Πρωσσίας, Ρωσσίας - Τουρκίας.

Σχεδὸν ισόπαλοι αἱ δυνάμεις μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εύρωπαϊκῆς ισορροπίας διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Ούτρεχτ (1713), ζητοῦν συμμάχους καὶ σχηματίζουν συνασπισμούς. Ἐκ τούτου δημιουργεῖται ζωηρὰ διπλωματικὴ κίνησις, αἱ δὲ φανεραὶ ἢ μυστικαὶ συνέννοήσεις καὶ αἱ συμμαχίαι διαρκῶς ἐναλλάσσονται. Τὰ προ-

βλήματα τῆς ἡπειρωτικῆς Εύρωπης περιπλέκονται μὲ τὰ συμφέροντα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἀποικίας.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ πόλεμοι τὸν 18ον αἰῶνα ἔγιναν συχνότεροι, ηύξηθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐμπολέμων καὶ τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἐπεξετάθησαν.

‘Ο Βόρειος πόλεμος (1700 - 1720)

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος, ἐνῷ ἡ δυτικὴ Εύρωπη ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὸν πόλεμον διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ισπανίας, ἡ ἀνατολικὴ ἐταράχθη ἀπὸ πόλεμον μακροτέρας διαρκείας, εἰς τὸν ὅποιον ἀφορμὴν ἔδωσεν ὁ συνασπισμὸς τῶν γειτόνων τῆς κατὰ τῆς Σουηδίας.

Ισχυρὰ διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς ἔξουσίας εἰς χεῖρας τῶν ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Βαζαρίλεων της, ἡ Σουηδία ἐπαίξε τὸ μέρος μεγάλης δυνάμεως τὸν 17ον αἰῶνα καὶ μὲ τὰς ἐπιτυχίας τῆς κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας ἔξισθισε τὴν κατοχὴν τῆς νοτίου παραλίας τῆς Βαλτικῆς.

Οταν ὅμως τὸ 1697 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Κάρολος ΙΑ', ἐπὶ τοῦ ὅποιου τὰ Σουηδικὰ ὅπλα εἶχον ἐπιτυχίας, Δανία, Πολωνία καὶ Ρωσσία ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ δεκαπενταετοῦ διαδόχου του Καρόλου τοῦ ΙΒ', ὁ ὅποιος ὅμως ἀνεδείχθη ἔξαιρετικὸν πρόσωπον καὶ ἐπλήρωσε μὲ τὴν δρᾶσιν, τὰ πολεμικὰ κατορθώματα καὶ τὰς περιπτείας του τὴν ἐποχήν.

Ο Κάρολος ΙΒ' (1697 - 1718) ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ δώσῃ ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὴν δρμήν του πρὸς δρᾶσιν. Ἡ ἀνάγνωσις μυθιστορηματικῆς διηγήσεως διὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον καὶ ποιημάτων διὰ τὰ μυθικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν σκανδιναύων πολεμιστῶν, ὡς καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ μεγαλείου τῆς Σουηδίας, κατέστησαν αὐτὸν τολμηρὸν καὶ ἵπποτικὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ γίνη ἐπικίνδυνος διὰ τὸν τόπον του.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἔξεπληξε τοὺς ἀντιπάλους του μὲ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν τόλμην του. Ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ζεελάνδην, ἥπειλησε τὴν Κοπεγχάγην καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα τῆς Δανίας νὰ είρηνεύσῃ. Κατόπιν ἐστράφη κατὰ τῆς Πολωνίας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ρωσσίας Μεγάλου Πέτρου, ὁ ὅποιος μὲ 40.000

κακῶς ὡργανωμένου καὶ κακῶς ὡπλισμένου στρατοῦ ἐποιόρκει τὴν Νάρβα, πρωτεύουσαν τῆς Ἰγγρίας, ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς. Προσέβαλε τὸν Ρῶσσον βασιλέα μὲ 8.000, ἐν μέσῳ χιονοθύελλης, καὶ διέλυσε τὸν στρατόν του. Οἱ αἰχμάλωτοι ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νικητάς.

‘Ο Κάρολος ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Βορειοανατολικὴν Εὐρώπην, ὑμνήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὡς ὁ «Τῆρας τοῦ βορρᾶ», ἢ δὲ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, περιπεπλεγμέναι εἰς τὸν πόλεμον τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας, ἐπεδίωξαν τὴν συμμαχίαν του.

‘Ο Πέτρος ὅμως δι’ ἐπιμόνου προσπαθείας ἀναδιωργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ ἡ ὀνομαστὴ μάχη τῆς Πολτάβης ἔδωσε τὴν κρίσιν εἰς τὸν ἄγῶνα. ‘Ο Κάρολος ἤττήθη κατὰ κράτος, ὁ στρατός του διελύθη καὶ ὁ ἴδιος μὲ δλίγους ἵππεῖς κατέφυγε εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος (1709).

‘Ο Κάρολος ἔμεινε πέντε ἔτη εἰς ἐν χωρίον τῆς Βουλγαρίας, τὸ διποῖον παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ σουλτάνος. Κατώρθωσε νὰ κινήσῃ αὐτὸν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας, ὁ δόποιος ὅμως, παρὰ τὴν ἥτταν τοῦ Πέτρου, ἔμεινε χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Τέλος ὅμως μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τοὺς ἔξωφρενισμοὺς ἔγινε τόσον ἐνοχλητικός, ὡστε ὁ σουλτάνος διέταξε νὰ τὸν ἔξωσουν διὰ τῆς βίας. ‘Ο Κάρολος ἀντέταξεν ἔνοπλον ἀντίστασιν μὲ τοὺς δλίγους φίλους καὶ, σωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος, ἐπέστρεψε μετὰ δεκαέξῃ ἡμερῶν ἵππασίαν εἰς τὸ βασίλειόν του, ὃπου ἐφονεύθη κατὰ τὴν πολιορκίαν νορβηγικῆς πόλεως (1718).

Διὰ τῆς συνθήκης τῆς Νύσταδ (Nystand 1721), ἡ Σουηδία ἔχασε τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ μετ’ αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν θάλασσαν αὐτὴν καὶ ἐπαυσε νὰ εἴναι μεγάλη δύναμις. ‘Ο Πέτρος κατέλαβε τὴν Ἰγγρίαν, Λιβονίαν καὶ Ἐσθονίαν.

Οἱ πόλεμοι διὰ τὰς διαδοχὰς τῶν θρόνων

Ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ πολέμους διὰ κληρονομικὰ ζητήματα τῶν βασιλέων κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισου τοῦ 18ου αἰῶνος. Τὰ πρῶτα 13 ἔτη πληροῦνται μὲ τοὺς πολέμους διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας.

Μετά τὴν εἰρήνην τῆς Οὔτρεχτ (1713, σελ. 131) οἱ θρόνοι τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλλίας, καὶ τῆς Ἀγγλίας διεφίλουνεικοῦντο, ὁ πρῶτος ὑπὸ τοῦ Καρόλου ΣΤ', ὁ δεύτερος ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ τα' τος ὑπὸ τοῦ ἐκπιτώτου Ἰακώβου Γ'. Ὁ Φίλιππος Ε' εἶχεν ἐπίσης κληρονομικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν αὐστριακῶν κτήσεων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἔγιναν πολλαὶ προστριβαί. Ὁ ὀνομαστὸς ὑπουργὸς τῆς Ἰσπανίας καρδινάλιος Ἀλμπέρονι (Alberoni, 1714 - 1719) ἀναδιοργανώσας τὰς δυνάμεις τοῦ βασιλείου, προέβη εἰς ἔνοπλον κατάληψιν τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Σικελίας. Ἀλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐβομβάρδισεν ἰσπανικὸς λιμένας καὶ ναυπηγεῖα καὶ κατέστρεψε τὸν ἰσπανικὸν στόλον πρὸ τῆς Σικελίας (1717). Ἐν τούτοις ὁ γενικώτερος πόλεμος ἀπεσοβήθη χάρις εἰς τὴν κατευναστικὴν πολιτικὴν τοῦ Φλερύ καὶ τοῦ Ούάλπου.

Μεγαλυτέρας διαστάσεις ἔλαβεν ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Πολωνίας (1733 - 1738), ὅστις καὶ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὸν γαλλοαυστριακὸν πόλεμον, ὁ δόποιος διεξήχθη κυρίως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς Γαλλίας. Ἡ κρίσις τοῦ Πολωνικοῦ ζητήματος εἶχε δύο ἀπρόοπτα τελέσματα, τὴν ἐγκατάστασιν τρίτου βασιλεύοντος βουρβονικοῦ οἴκου παρὰ τὸν γαλλικὸν καὶ ἰσπανικόν, διότι ὁ νίδος τοῦ Φιλίππου Β' Δὸν Κάρλος, ἔγινε βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν, καὶ τὴν τελειωτικὴν προσάρτησιν τῆς Λαρραίνης εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ἡ συνθήκη τῆς Βιέννης, ἡ δόποια ἐξεκαθάρισε τὴν κατάστασιν, ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εἶναι κύριος καὶ διαιτητὴς τῆς Εύρωπης (1738).

Ο πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου (1740-1748)

Μετὰ δύο ἔτη ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος, διὰ νὰ λάβῃ αὐτὴν τὴν φορὰν διαστάσεις πανευρωπαϊκοῦ πολέμου. Ὁταν δηλαδὴ τὸ 1740 ἀπέθανε τέλος ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ', κανεὶς ἀπὸ τοὺς ὑπογράψαντας τὴν Pragmatica ἡγεμόνας δὲν ἐσεβάσθη τὴν ὑπογραφήν του. Ἐπὶ τῶν κτήσεων τῆς θεωρουμένης ἀπείρου καὶ πτω-

χῆς εἰς μέσα **άμυντης** είκοσιεξατοῦς διαδόχου Μαρίας Θηρεσίας ἡ-γέρθησαν πολλοὶ ἀπαιτηταί. 'Ο Κάρολος Ἀλβέρτος, ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, υἱὸς τῆς πρεσβυτέρας κόρης τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Α', ἥθελε τὴν Βοημίαν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Τὴν πρωτο-βουλίαν τῶν ἐπιχειρήσεων ἔλαβεν ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσσίας, ὅστις, χωρὶς νὰ κηρύξῃ πόλεμον, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σιλεσίαν καὶ ἔξη-σφάλισε τὴν κατοχήν της δι'. ὄνομαστῆς νίκης (1741).

'Η αἰφνιδιαστικὴ πρᾶξις ἀπεκάλυψε τὴν δύναμιν τῆς Πρωσσίας καὶ ἔδωσε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Αὔστρια διαλύεται. 'Η Γαλλία, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Φλερύ, συνεννοήθη μὲ τὸν Φρειδερίκον καὶ ἐσχηματίσθη συνασπισμὸς κατὰ τῆς Αὔστριας, εἰς τὸν ὅποιον εἰσῆλθεν ἡ Ἰσπανία, ἡ Βαυαρία, ἡ Σαξονία καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρ-δηνίας. Σαράντα χιλιάδες Γάλλοι ἡνωθῆσαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας Καρόλου Ἀλβέρτου καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Αὔστριαν. 'Αλλ' ἀντὶ νὰ διευθυνθοῦν κατὰ τῆς Βιέννης, ἐπρο-χώρησαν πρὸς τὴν Βοημίαν, τῇ ἐπιμονῇ τοῦ ἐκλέκτορος. Διὰ τολ-μηρᾶς προελάσεως οἱ Γάλλοι ἔγιναν κύριοι τῆς Πράγας καὶ ἐστεψαν τὸν Κάρολον Ἀλβέρτον βασιλέα τῆς Βοημίας. Μετ' ὀλίγας ἑβδομά-δας οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἔξελεξαν τὸν ἴδιον αὐτοκράτορα εἰς τὴν Φραγκφούρτην, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ζ' (23 Ιανουαρίου 1742).

Εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν αὐτὴν κατάστασιν ἡ Μαρία Θηρεσία ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηρίατητα. Μὲ σοβαράς παραχωρήσεις ἐκέρδισε τοὺς εὐγενεῖς τῆς Ούγγαριας, μὲ τὴν παραχώρησιν τῆς Σι-λεσίας ἀπέσπασε τὸν Φρειδερίκον ἀπὸ τὴν συμμαχίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐγγύρασε τὸν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐπεσεν ὁ Οὐάλποουλ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἥλθον οἱ φιλοπόλεμοι Οὐίς, οἱ ὅποιοι πρῶτον ὑπεστήριξαν τὸν Φρειδερίκον μὲ χρήματα καὶ βραδύτερον ὡργάνωσαν στρατὸν εἰς τὸ 'Αννόβερον, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὅποιού ἐτέθη ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Β'.

Εἰς τὴν Πράγαν 25.000 Γάλλοι περιεκλώθησαν ἀπὸ 50.000 Αύστριακούς καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν μίαν σκοτεινὴν νύκτα καὶ διὰ περιπτειώδους πτορείας, ἡ ὅποια ἔγινεν ὄνομαστή, ἐφθασσαν εἰς τὸν Ρήνον. Οἱ Αύστριακοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον. 'Εκπτωτος ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος ὡ-νομάσθη ἱωάννης Ἀκτήμων, ὅπως ὁ γνωστὸς μεσαιωνι-κὸς ἄγγλος βασιλεὺς Ιωάννης (1167 - 1216). 'Η πρωτοπορία

τῶν Αύστριακῶν εφυάσεν εἰς τὸν Ρήγον καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία ἔξῆ-
πτε τὸ μῖσος τῶν Γερμανῶν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐζήτει τὴν Ἀλ-
σαστίαν καὶ Λωρραίνην.

‘Ο Φρειδερίκος, ἀνησυχήσας ἀπὸ τὰς ἐπιτυχίας της, ἐλαβε
πάλιν τὰ ὅπλα. ‘Αλλ’ ἀφοῦ μετὰ ὀνομαστὰς νίκας ἔξησφαλίσθη
ὁ ἴδιος, ἐγκατέλειψε πάλιν τοὺς συμμάχους του. ‘Η Γαλλία, ἡ δ-
ποία δὲν εἶχε χωτικὸν συμφέρον εἰς τὸν πόλεμον, ἔμεινεν ἀπομεμο-
νωμένη. ’Εξῆλθεν ὅμως ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν μὲρωμαλέαν ἐπίθεσιν
εἰς τὰς Κάτω Χώρας. ‘Ο στρατηγὸς Μωρίς ντὲ Σάξ (Maurice
de Saxe) ἐκέρδισε τὰς ὀνομαστὰς νίκας του, αἱ ὁποῖαι ἦσαν καὶ αἱ
τελευταῖαι τῆς μοναρχικῆς Γαλλίας. Τὸ Βέλγιον κατεκτήθη, ὁ ἀγ-
γλικὸς στρατὸς παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀντοχήν, τὴν ὁποίαν ἔδει-
ξεν, ἥρχισε νὰ κάμπτεται καὶ ἡ ‘Ολλανδία ἥπειλήθη ὅπως ἐπὶ Λου-
δοβίκου ΙΔ’.

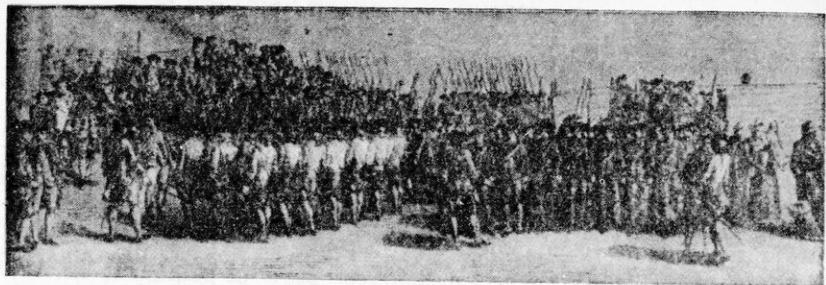
‘Η εἰρήνη τῆς Αϊξ - λὰ Σαπέλ (Aix - la - Chapelle, 20
’Οκτωβρίου 1748) ἦτο δυσμενής διὰ τὴν Γαλλίαν. ’Ανεγνώρισε
κατ’ οὐσίαν τὴν Pragmatica, ἡ Μαρία Θηρεσία διετήρησε τὸ
στέμμα, ἡ αὐστριακὴ μοναρχία ἐστερεώθη. ‘Η Γαλλία παρητήθη
ἀπὸ τὰς κατακτήσεις της. Εἰς τὰς ἀποικίας ἐπανῆλθε τὸ status quo.
‘Ο Φρειδερίκος ἐκράτησε τὴν Σιλεσίαν.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο μεγάλη ἡ ἀγανάκτησις, διότι ἐπολέμη-
σαν διὰ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας. ‘Η βασιλεία ἐζημιώθη ἐξαιρε-
τικῶς ἀπὸ τὴν διεξαγωγὴν καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου.

‘Ο Ἐπταετὴς πόλεμος (1756 - 1763)

Εἰς τὴν Εύρωπην εἶχον τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ εἰρήνη ἦτο προσω-
ρινὴ καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ὀκτὼ ἔτη οἱ διπλωμάται παρεσκεύασαν
τὴν ὀνομασθεῖσαν ἀντιστροφὴν τῶν συμμαχῶν. ‘Η Γαλλία, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παλαιὰν παράδοσιν, συνεμάχησε
μὲ τὴν Αύστριαν, διότι ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τὰς ζητή-
ματα τῶν ἀποικιῶν εἶχεν ὀξυνθῆ πολύ. Μεταξὺ Αύστριας καὶ Πρωσίας
ἀνεπτύχθη ἡ ἀντιζηλία διὰ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Γερμανίας,
ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ αἰῶνα καὶ ἐχώρισε τοὺς Γερμα-
νούς εἰς δύο πολιτικὰ καὶ ιδεολογικὰ στρατόπεδα.

‘Ο βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις καὶ αἱ ἐπι-

93. Γαλλικὸν πεζικὸν κατὰ τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος

τυχίαι εἶχον ἀνησυχήσει τοὺς γείτονάς του, εύρεθη πρὸ τοῦ συναπτισμοῦ Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσίας, τὸν ὁποῖον ἐνίσχυσαν βραδύτερον ἡ Σουηδία, μικρὰ γερμανικὰ κράτη καὶ ἡ Ἰσπανία. ‘Υπεστηρίχθη ὅμως ζωηρῶς ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας. Οἱ πρῶτοι Πίτ, ὑπουργὸς κατὰ τὸν πόλεμον, διέθεσε τοὺς πόρους καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς χώρας του ἐναντίον τῆς Γαλλίας, ἐνῷ εἰς τὴν Γαλλίαν τοὺς στρατηγοὺς διώριζεν ἡ Πομπαντούρ.

‘Ο Φρειδερίκος περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ, ἐνίοτε εἰς ἀπελπιστικὴν θέσιν, ἀλλ’ ἐσώθη, διότι διέθετεν ἔξαίρετον στρατόν, 150.000 στρατιώτας, μορφωμένους ἀξιωματικούς, διεξῆγε τὴν ἐπίθεσιν ταχέως καὶ λελογισμένως καὶ ὁ ἕδιος ἦτο ἀριστος στρατηγός, κυρίως ὅμως διότι εἶχε σύμμαχον τὴν Ἀγγλίαν.

Οἱ καλύτεροι στρατηγοὶ τῆς Γαλλίας ἦσαν ἐναντίον τῆς συμμαχίας μὲ τὴν Αὐστρίαν, οἱ ἀλλοὶ ἀνίκανοι, προαχθέντες διὰ τῶν εὔνοουμένων, ὡδήγησαν τὸν γαλλικὸν στρατὸν εἰς ὀδυνηρὰς ἀποτυχίας. ‘Ο αὐστριακὸς στρατὸς ἦτο βραδυκίνητος. Μεγάλας ἰκανότητας ἔδειξεν ὁ ρωσικὸς στρατός, ἀποτελούμενος ἀπὸ ὑγιεῖς καὶ ἀφωσιωμένους εἰς τὸν αὐτοκράτορα χωρικούς. Κατέφερε φοβερὰ κτυπήματα εἰς τοὺς Πρώσσους καὶ τὸ ἵππικὸν τῶν Κοζάκων προήλασε, λεηλατοῦν τὴν χώραν, σχεδὸν μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Βερολίνου. ‘Αλλ’ οἱ ἀρχηγοὶ του δὲν εἶχον πρωτοβουλίαν καὶ ἀνέμενον ὅδηγίας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν. ‘Η συνεννόησις καὶ ἡ συνοχὴ μεταξὺ τῶν συμμάχων ἔλειπε. Τὰ τρία κράτη ἐκυβέρνων τρεῖς γυναῖκες ἀντίπαλοι τοῦ Φρειδερίκου, ἡ Μαρία Θηρεσία τὴν Αὐστρίαν, ἡ Ἐλισάβετ τὴν Ρωσίαν καὶ ἡ Πομπαντούρ τὴν Γαλλίαν.

‘Ο πόλεμος εἶχε τυπικὴν μορφὴν. Κατ’ ἔτος οἱ σύμμαχοι περιέ-

σφιγγον τὸν Φρειδερίκον καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ἐκεῖνος ὅμως ἐπωφελεῖτο ἀπὸ τὴν Ἑλλειψιν συνοχῆς μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων, κατώρθωνε νὰ τοὺς κτυπήσῃ χωριστὰ καὶ ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν δυσχερῆ θέσιν. Μὲ τὰς ὀνομαστὰς νίκας του ἐκέρδισε συμπαθείας, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἔχθρικὰς χώρας. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ ἀντιπάθειαν πρὸς τὴν αὐλὴν ἐχειροκρότουν τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Φρειδερίκου καὶ διέσυρον τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'.

‘Αλλ’ ὁ ἐπταετής πόλεμος, παρὰ τὰς θορυβώδεις μάχας εἰς τὴν Ἑηράν, εἶναι κυρίως πάλη κατὰ θάλασσαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας διὰ τὰς ἀποικίας. Ἡ Ἀγγλία, δεσμεύσασα τὰς κυριωτέρας δυνάμεις τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν περιπέτειαν, κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ αὐτὴν εἰς τὴν θάλασσαν.

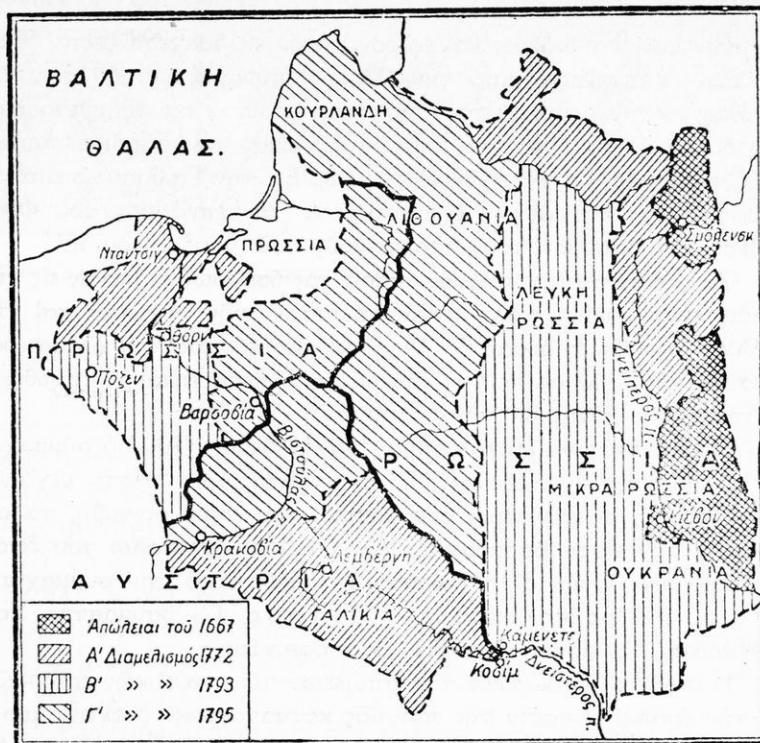
‘Ο Πιτ ἤθελε νὰ ἔξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. ’Αλλ’ ὁ σύμιαχός του Φρειδερίκος εἶχεν ἔξαντληθῆ. ‘Ο στρατός του ὑπέστη μεγάλας καταστροφάς, οἱ καλύτεροι ἀξιωματικοί του εἶχον φονευθῆ, τὰ οἰκονομικά του εἶχον βαραθρωθῆ. ’Αλλὰ καὶ οἱ ἀντίπαλοί του ἥσαν ἔξηγτλημένοι. “Οταν δὲ ἡ Ρωσσία ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν συμμαχίαν, διότι τὴν Ἐλισάβετ διεδέχθη δ Πέτρος Γ”, θαυμαστής τοῦ Φρειδερίκου, ἡ εἰρήνη κατέστη ἀναπόφευκτος.

‘Η συνθήκη ἐπεκύρωσε τὴν ἀπώλειαν τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς παλαιᾶς καταστάσεως (status quo) εἰς τὴν ἡπειρον. ‘Ο Φρειδερίκος, παρὰ τὴν τρομεράν του συντριβὴν εἰς ἄνδρας καὶ χρῆμα, διετήρησε τὴν Σιλεσίαν καὶ τὸ γόντρόν του.

‘Η Γαλλία, ὑποστηρίζουσα ξένα συμφέροντα εἰς τὴν Εύρωπην, ἔχανε τὰς ἀποικίας της καὶ ἡ γαλλικὴ βασιλεία ἀθεραπεύτως τὸ κύρος της.

Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας (1772, 1793, 1795)

‘Η Πολωνικὴ δημοκρατία, ὅπως ὠνόμαζον τὸ κράτος των οἱ Πολωνοί, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τῶν γειτόνων της, οἱ ὅποιοι ἀπέκτησαν τὴν συνήθειαν νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικά της. Οἱ τρεῖς γείτονες, Ρωσσία, Αύστρια καὶ Πρωσσία, παρουσιάζοντο ὡς προστάται τοῦ « νομίμου καθεστῶτος », τὸ ὅποιον ἔξησφάλιζε τὴν ἀναρχίαν καὶ ἀδυναμίαν τῆς Πολωνίας. Τὸ 1764 ἐπέβαλον τὸν προστατευόμενον αὐτῶν εἰς τὸν θρόνον, ἀφοῦ

94. Διαμελισμοί τής Πολωνίας

εστειλαν ή Ρωσσία 60.000 και ή Πρωσσία 20.000 ἄνδρας. Ἡ Δίαιτα ὑπεχρεώθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἰσότητα τῶν μὴ καθολικῶν καὶ τρεσβευτῆς τῆς Ρωσσίας ἐφέρετο ὡς κυρίαρχος εἰς τὴν Βαρσοβίαν.

Οἱ καθολικοὶ καὶ πατριῶται ἐσχημάτισαν ὁμοσπονδίαν, διὰ νὰ πολεμήσουν «ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας». Ἡσαν ὅμως δλίγοι, μόλις 8.000, ἀνεπαρκεῖς νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν τακτικὸν στρατὸν τῶν Ρώσσων. Ἐνικήθησαν καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ἔκπατρισθοῦν.

Νικήτρια εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Τουρκίαν η Αἰκατερίνη ἐσκέφθη νὰ προσαρτήσῃ τὴν Πολωνίαν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος συνεννοήθη μὲ τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, η ὅποια ἥρχισε νὰ συγκεντρώνῃ στρατεύματα εἰς τὰ ρωσσικὰ σύνορα. Ἡ Αἰκατερίνη ἔστερξεν εἰς τὴν διανομήν.

‘Η Συνθήκη τῆς Πετρουπόλεως (5 Αύγουστου 1772) ὡρισε τὸ μερίδιον ἐκάστου. ‘Ο Φρειδερίκος προσήρτησε τὴν Πολωνικὴν Πρωσσίαν ἐκτὸς τοῦ Θόρου καὶ τοῦ Δαντζιγ, 600 - 900 χιλ. Γερμανούς καὶ Πολωνούς, ἡ Αὐστρία τὴν Γαλικίαν καὶ τὴν Ἐρυθρὰν Ρωσσίαν, 2.600.000 Πολωνούς καὶ Ρώσους, ἡ Αἰκατερίνη τὴν Λευκὴν Ρωσσίαν ἀνατολικῶς τοῦ Ντίνα (Düna) καὶ τοῦ Δνίπερ, 1.600.000 δρυθόδρους Ρώσους.

Ἐπὶ εἰκοσι ἔτη ἡ Αἰκατερίνη, ἀπὸ ἀντιζηλίαν ἵσως πρὸς τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, ἄφησε τὴν Πολωνίαν καὶ ἡσχολήθη μὲ τὴν Τουρκίαν. Ἔννοοῦντες τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον, οἱ Πολωνοὶ ἔκαμαν πραγματικὴν προσπάθειαν, διὰ νὰ μεταρρυθμίσουν τὸν στρατόν των καὶ νὰ δώσουν εἰς τὸ κράτος των νεώτερον Σύνταγμα, ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνο, τὸ δποῖον τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπεξειργάζετο ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις εἰς τὴν Γαλλίαν (1791).

‘Η ἀνόρθωσις αὐτῇ, ἐνθαρρυνομένη ἀπὸ τὸν νέον βασιλέα τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκον Γουλιέλμον Β', ἀνησύχησε τὴν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία κατήγγειλε τοὺς συνταγματικοὺς τῆς Βαρσοβίας ὡς Ἰακωβίνοις, ὅμοίους μὲ τοὺς παριστούντος, καί, τὸ 1792, ἀφοῦ ἀπηλλάγῃ ἀπὸ τὸν τουρκικὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἔβλεπε τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσσίαν ἀπησχολημένας μὲ τὰ ζητήματα, τὰ ὅποια ἐγένησεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἔστειλεν 100.000 Ρώσους εἰς τὴν Λιθουανίαν. ‘Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος δχι μόνον δὲν ἐβοήθησε τοὺς Πολωνούς, ἀλλὰ εἰσέβαλε συγχρόνως μὲ τοὺς Ρώσους εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. ‘Η Συνθήκη τοῦ δευτέρου διαμελισμοῦ ὑπεγράφη τὴν 23ην Ἰανουαρίου 1793. ‘Η Ρωσσία ἔλαβε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Λιθουανίας καὶ ἡ Πρωσσία τὸ Θόρον, τὸ Δάντζιγ καὶ τὸ Πόζεν.

‘Υπελείπετο μικρὸν ράκος μόνον ἀπὸ τὴν Πολωνίαν καὶ αὐτὸ κατείχετο ἀπὸ ρωσικὰ στρατεύματα Ἀλλ' ὁ πληγεὶς πατριωτισμὸς τῶν Πολωνῶν ἐφάνη πρόθυμος διὰ θυσίαν. ‘Ο Θαδδαῖος Κοστσιούσκο, πολεμήσας εἰς τὴν Ἀμερικὴν κατὰ τὸν ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἀγῶνα, ἐκάλεσε, τὸ 1794, τοὺς νέους καὶ μὲ τὰ λείψανα τοῦ πολωνικοῦ στρατοῦ ἔξε-

δίωξε τοὺς Ρώσους ἀπὸ τὴν Βαρσοβίαν καὶ ἐγκατέστησεν ἐκεῖ προσωρινὴν Κυβέρνησιν.

‘Η ἐπέμβασις τῶν γειτόνων ἔγινε ραγδαία. Ἀποκλεισθέντες ἀπὸ τὴν προτιγουμένην διανομήν, οἱ Αύστριακοὶ ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὴν Γαλικίαν. ‘Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀνεκάλεσε τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὸν Ρῆνον. ‘Ο Κοστσιούσκο, ἡττηθεὶς καὶ πληγωμένος, ἐπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ρώσων. Πιθανὸν νὰ μήν ἀπίγγειλε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ περίφημον « *finis Poloniae* ». Ἀλλ’ ἡ φράσις ἔχαρακτήριζεν ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν. Ὅτο τὸ τέλος τῆς Πολωνίας.

Τὴν 26 Ὁκτωβρίου 1795, διὰ τῆς τρίτης συνθήκης τοῦ διαιμελισμοῦ, τὸ ὑπόλοιπον τῆς Λιθουανίας καὶ ἡ Κουρλανδία ἐδόθησαν εἰς τὴν Ρωσίαν, ἡ Δυτικὴ Πολωνία μὲ τὴν Βαρσοβίαν εἰς τὴν Πρωσίαν καὶ ἡ μεσημβρινὴ Πολωνία μὲ τὴν Κρακοβίαν εἰς τὴν Αύστριαν. Ἡ Πολωνία διεγράφη ὡς ἀνεξάρτητον κράτος.

Αἱ τρεῖς δυνάμεις, ἀντικαταστήσασαι τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν διὰ τοῦ δικαίου τοῦ ἴσχυροτέρου καὶ ἐγκαινιάσασαι τὸ σύστημα τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν ἀνταλλαγμάτων, ἐδημιούργησαν προτιγούμενον ἐπικίνδυνον διὰ τὰς συνεπείας του.

‘Ο πρῶτος πόλεμος τῆς Αἰκατερίνης Β’ κατὰ τῆς Τουρκίας (1768 - 1774)

‘Η εύτυχὴς διὰ τὴν Τουρκίαν εἰρήνη τοῦ Βελιγραδίου, τὸ 1739, ἐσήμαινε τὴν ἀναχαίτισιν τῆς αὐστριακῆς ἔξαπλώσεως εἰς τὴν Βαλκανικήν. Ἀπὸ τότε ἐπικίνδυνος ἔχθρὸς τοῦ σουλτάνου εἶναι ἡ Ρωσία.

‘Οταν τὸ 1768 ὁ στρατὸς τῆς Αἰκατερίνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πολωνίαν, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον της, παροτρυνομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Ἀλλ’ ἐνῷ ὁ τουρκικὸς στρατὸς βραδέως ἤρχετο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, οἱ Ρώσσοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν τουρκικῶν κτήσεων τοῦ Εύξείνου. Οἱ δύο στρατοί, κακῶς ὠπλισμένοι καὶ κακῶς συντηρούμενοι, ἀλληλεσφάζοντο εἰς τὰς μεταξὺ Δνειστέρου καὶ Προύθου ἐλώδεις πεδιάδας, ἐνῷ περισσοτέρους ἀπεδεκάτιζον αἱ ἀσθένειαι. ‘Ο Φρειδερίκος Β’ τῆς Πρωσίας ἔλεγεν ὅτι πρόκειται « *περὶ πολέμου μονοφθάλμων μὲ τυφλούς* ». Τέλος οἱ γενίτσαροι, νικηθέντες, ἤρνήθησαν νὰ διαχειμάσουν εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως

χώρας καὶ ἔξεκένωσαν τὴν Βεσσαραβίαν, Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν,
τὰς ὁποίας κατέλαβον οἱ Ρῶσσοι.

Ἡ Αἰκατερίνη ἔστειλε μοναχοὺς νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν
εἰς τοὺς χριστιανικούς λαοὺς τῆς Τουρκίας καὶ ὁ ρωσσικὸς στόλος
διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ὁ στόλος αὐτὸς, κακῶς
ώπλισμένος καὶ κακῶς ἐφωδιασμένος, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξίου
Ορλώφου, εὐνοούμενου τῆς Αἰκατερίνης, ἐφωδιάσθη εἰς
τὴν Ἀγγλίαν, παρέλασθεν ἄγγλους δῆμογοὺς καὶ ἀξιωματικούς, ἔκα-
με τὸν γύρον τῆς Εὐρώπης, εἰσέπλευσεν ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ καὶ ἐνε-
φανίσθη εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ἀνεπτερώθησαν τότε
αἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ οἱ "Ἐλληνες τῆς Πε-
λοποννήσου ἐπανεστάτησαν. Ἀλλὰ στίφη τουρκαλβανῶν, κατὰ
διασταγὴν τοῦ σουλτάνου, εἰσέβαλον εἰς τὴν χερσόνησον, προέ-
βησαν εἰς τρομερὰς σφαγὰς καὶ ὁ ρωσσικὸς στόλος ἦναγκάσθη νὰ
ἀπομακρυνθῇ. Προσέβαλεν ὅμως τὸν τουρκικὸν στόλον, διπλάσιον
κατὰ τὸν ἀριθμόν, εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τεσσεράκου, ἀπέναντι τῆς Χίου.
Οἱ ἄγγλοι καὶ οἱ ρῶσσοι ἀξιωματικοὶ ἔξαπέλυσαν πυρπολικὰ κατὰ
τῶν τουρκικῶν πλοίων, μετέδωσαν εἰς αὐτὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν κατα-
στροφὴν συνεπλήρωσαν διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ (6 Ἰουλ. 1770).
Οἱ Ρῶσσοι ὅμως δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὴν συμβουλὴν
τῶν ἄγγλων ἀξιωματικῶν καὶ νὰ προσβάλουν τὰ Δαρδανέλλια,
τὰ ὁποῖα εἶχε προφθάσει νὰ ὀψυρώσῃ ὁ βαρῶνος Τότ.

Αἱ πρόοδοι τῶν Ρώσσων ἀνήσυχησαν τὴν Αύστριαν καὶ πρὸ
πάντων τὸν Φρειδερίκον Β', ὁ ὁποῖος ἐφρόντισε νὰ στρέψῃ τὰς βλέ-
ψεις τῆς Αἰκατερίνης πρὸς τὴν Πολωνίαν, ἥ δηποτε καὶ ὑπέστη τὸν
πρῶτον διαμελισμόν. Ὁ πόλεμος ἔξηκολούθησεν. Οἱ Ρῶσσοι κατέ-
λαβον τὴν Κριμαίαν, διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ περιεκύκλωσαν
τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Σούλμαν. Οἱ οὔλεμαί εἰσι (νομοδιδάσκα-
λοι) ἀπεφάνθησαν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὸν Ἱερὸν νόμον νὰ
διοθοῦν εἰς τοὺς ἀπίστους χῶραι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάρχουν τεμένη.
Ἡ ἔξαντλησις ὅμως ὑπεχρέωσε τὸν σουλτάνον νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Κιουστούκ Καϊναρτζῆ (πλησίον
τῆς Σιλιστρίας, 21 Ἰουλίου 1774) εἶναι σπουδαῖος σταθμὸς εἰς τὰς
ρωσσοτουρκικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὴν ιστορίαν τῆς Βαλκανικῆς. Τὰ
ἔδαφικὰ ὠφελήματα τῆς Ρωσίας δὲν εἶναι μεγάλα. Ἐκράτησε τὸ

‘Αζώφ καὶ Κέρτζ καὶ ὑπεχρέωσε τὸν σουλτάνον ν’ ἀναγνωρίσῃ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας καὶ τοῦ Κουμπάν. Κυρίως ὅμως ἐπέτυχε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ναυσιπλοίας εἰς τὸν Εὔξεινον καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἔλαβεν εἶδος προστασίας ἐπὶ τῶν ὁρθοδόξων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. ‘Η Τουρκία ὑπεχρεοῦτο, ὥστας ἐλεγεν ἡ συνθήκη, νὰ « προστατεύῃ διαρκῶς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ τοὺς ναοὺς τῆς καὶ νὰ λαμβάνῃ ὑπ’ ὅψει τὰς παραστάσεις τῶν Ρώσσων ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ». Ἐπομένως ἡ συνθήκη τοῦ Καΐναρτζῆ ἔδιδεν εἰς τοὺς Ρώσσους τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. ‘Η Αύστρια, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἐπενέβη φιλικῶς, ἔλαβε τὴν Βουκοβίναν.

‘Ο δεύτερος πόλεμος τῆς Αίκατερίνης Β’ κατὰ τῆς Τουρκίας (1787 - 1792)

‘Η Αίκατερίνη ὑπέθεσεν ὅτι φθάνει πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου τῆς, νὰ προσαρτήσῃ δηλαδὴ τὰς εἰς τὴν Εύρωπην κτήσεις τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπωφελουμένη ἀπὸ τὰς διχονοίας τῶν Τατάρων, κατέλαβε τὴν Κριμαίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔκτισε τὸ φρούριον τῆς Σεβαστούπολης. Ἐνα ἐκ τῶν νίῶν τοῦ υἱοῦ τῆς Παύλου ὡνόμασε Κωνσταντίνον, ἔδιδαξεν αὐτὸν τὴν ἐλληνικὴν δι’ ἐλληνίδος παιδαγωγοῦ καὶ ἔκοψε μετάλλιον παριστάνον τὴν ‘Αγίαν Σοφίαν μετὰ τοῦ Εὔξεινου Πόντου καὶ τοῦ ἀνατέλλοντος ἀστρου. Τὸ 1786 ἐπεχείρησε τὴν ὄνομαστὴν περιοδείαν τῆς εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν Σεβαστούπολιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ θριαμβευτικὴ ἀψίς ἔφερε τὴν ἐπιγραφήν: « ‘Ο δὸς πρὸς τὸ Βυζάντιον », ἐνῷ ὁ εύνοούμενός της Ποτέμκιν παρουσίασε διὰ διαφόρων τεχνασμάτων ὡς πλουσίαν καὶ εύδαιμονα τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν ρωσσικὴν κακοδιοίκησιν χώραν.

Τὰ σχέδια αὗτὰ ἀνησύχησαν τὰς ἄλλας δυνάμεις. ‘Η Αύστρια ἰδίως δὲν ἦθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ρωσσίαν νὰ ἔχει πλωτή μόνη εἰς τὴν Βελκανικήν.

‘Ο Ἰωσήφ Β’ ἐσκέφθη νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ὥπως εἰς τὸ πολωνικόν, νὰ συνενυοηθῇ δηλαδὴ μὲ τὴν Αίκατερίνην. Τοιουτοτρόπως προῆλθε τὸ περίφημον πρόγραμμα τοῦ

διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας. Οἱ ἴσχυροὶ ἐλάμβανον τὰς μερίδας των, ἀνιδρύετο ὅμως καὶ ἡ Ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον ἐλάμβανεν ἡ Βενετία, τὴν Αἴγυπτον τέλος ἡ Γαλλία.

‘Ο πόλεμος ὥρισθη κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν δύο ἡγεμόνων εἰς Χερσῶνα, κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν περιοδείαν τῆς Αίκατερίνης εἰς τὴν νότιον Ρωσσίαν, τὸ 1787. Εἰς τὸν δεύτερον αὐτὸν πόλεμον, ὁ ὄποιος διήρκεσε περίπου πέντε ἔτη, ἡ Τουρκία εἶχε πάλιν ἀποτυχίας καὶ ἐκινδύνευσεν. Ἐσώθη ὅμως χάρις εἰς τὴν μυστικὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας. Τὸ 1790 ἀπέθανεν ὁ Ἰωσήφ Β’, καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀδελφός του Λεοπόλδος Β’, συνετὸς καὶ φιλειρηνικός, ὑποχρεωμένος ν’ ἀγωνισθῆ ἐναντίον ἔξεγέρσεων εἰς τὸ κράτος του, ἰδίως τῶν Βέλγων, καὶ ἀνήσυχος διὰ τὴν πρόοδον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὡς γυναικάδελφος τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ’, εἰρήνευσε μὲ τὴν Τουρκίαν (1791).

‘Η Αίκατερίνη ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον. ‘Ο στόλος τῆς ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν Εὔξεινον, οἱ στρατοί της ἐκυρίευσαν τὰς παραδουναβίους ἐπαρχίας. ‘Αλλ’ αἱ ἀπειλαὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὰ αἰτήματα τῆς Πολωνίας ὑπεχρέωσαν τὴν τσαρίναν νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὰς κατακτήσεις τῆς.

‘Η εἰρήνη τοῦ Ἱασίου (9 Ιαν. 1792) ἀνενέωσε τοὺς ὄρους τοῦ Καϊναρτζῆ. ‘Η Τουρκία ἀπέφυγε τὸν διαμελισμόν, ὅχι διὰ τὸ θάρρος τῶν γενιτσάρων της, ἀλλὰ συνεπείᾳ εύτυχῶν συμπτώσεων. Μὲ τοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμους τῆς Αίκατερίνης συνδέονται ἀξιομημόνευτα γεγονότα εἰς τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ὄποιων θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἰστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

‘Ο Διαφωτισμός

ΑΤΑ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Λουδοβίκου ΙΔ' ἐκλονίσθη τὸ κύρος τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἔγιναν καταφανέστερα τὰ τρωτά τοῦ καθεστῶτος, ὅπως εἶχον κληρονομηθῆ ἀπὸ τοὺς μέσους χρόνους.

Μεταξύ κυβερνώντων καὶ λαοῦ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ μακροῦ χάσμα, τὸ ὅποιον ἐγίνετο διαρκῶς βαθύτερον. ‘Υπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς διεδόθησαν εἰς πλαστύτερα στρώματα αἱ νέαι ἀντιλήψεις, αἱ ὅποιαι εἶχον ἀναπτυχθῆ τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, τὸ περισσότερον Γάλλοι, τοὺς ὅποιους ὡνόμασσαν, φιλοσόφους καὶ οἰκονομολόγους, διεφώτισαν τὸν λαόν, προσπαθοῦντες νὰ ἀπαλλάξουν αὐτὸν ἀπὸ τὰς παραδεδομένας προλήψεις καὶ νὰ διαδώσουν λογικῶς καὶ πραγματικῶς ὄρθις γνώσεις. Συγχρόνως κατέκριναν τὰ τρωτά καὶ τὰ παράλογα τοῦ κρατοῦντος καθεστῶτος. Διὰ τοῦτο τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὡνόμασαν αἰῶνα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἡσαν, πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν οἰκονομολόγων, καὶ πολλοὶ ἀνεπτυγμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίσης πολλοὶ κληρικοὶ καὶ εὐγενεῖς ἡσαν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὅπως π.χ. ὁ Κονδορέτ (Condorcet), ὁ ὅποιος, ἀνήκων εἰς τὴν ἀνωτάτην κοινωνικὴν τάξιν, ἦτο ἀπό τοὺς πρώτους δημοκρατικοὺς τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Λαφαγιέτ (La Fayette), ὁ ὅποιος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ὄγων τῶν Ἀμερικανῶν.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶχον κοινὸν γνώρισμα, ὅτι ἥθελον νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὸ κράτος μεταρρυθμίσεις κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὅρθοῦ λόγου, τῆς *raison*, ὅπως ἔλεγοι εἰς τὴν γαλ-

λικήν. Άλλα ύπηρχον δύο τάσεις. Οι μὲν ἥθελον, μένοντες πιστοί εἰς τὸν θεσμὸν τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας, νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν διοίκησιν, νὰ ἐνοποιήσουν τοὺς νόμους, νὰ καθιερώσουν τὴν ἴσοτητα τῆς φορολογίας καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν τοῦ χωρικοῦ. Οἱ ἄλλοι, ἔκτὸς τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναμορφώσεως, ἥθελον καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ σύνταγμα, τὸ ὅποιον νὰ δίδῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἡκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσόφων καὶ εἶχον ὡς πρότυπον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμά καὶ τὸ πρόσφατον ἀμερικανικὸν (βλ. σελ. 157 καὶ 225). ‘Ως πρότυπα εἶχον τὸν παραδειγματικὸν διὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς πολιτικὸν βίον τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ ψηφίζουν τοὺς νόμους καὶ νὰ μὴ συλλαμβάνωνται ἀνευλόγου (*Habeas corpus*). Τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας καὶ ἐγκαθίδρυσιν τῆς δημοκρατίας ἔζητον κατ’ ἀρχὰς πολὺ ὀλίγοι.

Οἱ φιλόσοφοι

Οἱ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ 18ου αἰῶνος ἀνεγιγνώσκοντο μὲ πολλὴν ἀγάπην εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέκτησε διάδοσιν καὶ ἐπιβολὴν μεγαλυτέραν. ‘Αλλ’ οἱ συγγραφεῖς δὲν ἦσαν πλέον ποιηταί ἢ καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλ’ ἐπραγματεύοντο κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Κατέκρινον αὐστηρῶς τὸ κρατοῦν πολιτειακὸν σύστημα καὶ διέδιδον τὰς νέας περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας.

Πατρὶς τῶν νέων ἦ; ὅπως ἔλεγον τότε, τῶν φιλελεύθερων ἡ; Ἄντιληψις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ (σελ. 118) καὶ οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι, ιδίως ὁ περίφημος Τζόν Λόκ (John Lock, 1632 - 1704), ἐδίδαξεν ὅτι ὁ ἀνθρωπός εἶναι φύσει ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφέρεται δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἴδιοκτησίας. Αὔτα εἶναι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνθρώποι παραχωροῦν τὴν ἀπαιτουμένην ἔξουσίαν εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰ δικαιώματά των. Μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνώντων ὑπάρχει εἶδος συμβολαίου, τὸ ὅποιον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβοῦν οἱ κυβερνῆται. Αὔτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ

κοινωνικοῦ συμβολαίου. Ἐάν δέ τοι κράτος, ἀντὶ νὰ προστατεύῃ, παραβιάζῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, τὸ μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτῶν συμβόλαιον διαλύεται καὶ οἱ πολίται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον δικαίωμα ἀντιστάσεως.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι, κατὰ τὸν Λόκο, ἐκούσιος συνεταιρισμὸς τῶν ἀνθρώπων νὰ λατρεύουν δημοσίᾳ τὸν Θεόν, ὅπως κρίνουν αὐτοὶ θεάρεστον καὶ σύμφορον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των. Τὸ κράτος, εἴτε ἄλλη ὀργάνωσις, δὲν δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλῃ βιασίως ὠρισμένον δόγμα οὔτε ὠρισμένον τύπον λατρείας. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀνθροπικής σκέψης (tolérance). Οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι ἐδίδασκον, ὅτι ὅλαι αἱ θρησκεῖαι ἔχουν κοινάς καὶ θεμελιώδεις δοξασίας, τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξίαν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν τῶν πράξεων. Τὸ σύνολον τῶν κοινῶν αὐτῶν δοξασιῶν εἶναι ἡ φυσικὴ θρησκεψία. Ἐν γένει οἱ σοφοὶ τῶν χρόνων αὐτῶν πιστεύουν εἰς τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς φύσεως, ὅτι δηλαδὴ οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι πολὺ σοφώτεροι καὶ εὐεργετικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπίνους. Διὰ τοῦτο τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία πρέπει νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθερα, διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν, κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Οἱ προστατευτικοὶ καὶ περιοριστικοὶ νόμοι τῶν ἀνθρώπων βλάπτουν μόνον ἀντὶ νὰ ὠφελήσουν.

Εἰς τὴν παλαιοτέραν γενεὰν τῶν γάλλων φιλοσόφων ἀνήκουν δύο ὀνομαστοὶ συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσκιέ.

Βολταῖρος (1694 - 1778)

Ο Βολταῖρος (Voltaire), καταγόμενος ἀπὸ πλουσίαν ἀστικήν οἰκογένειαν, εἶχε σπουδάσει εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Νέος ἀκόμη ἐφιλονείκησε μὲν ἐνα εὐγενῆ, ὁ δόποιος τὸν ἔσυλοκόπησε καὶ, ὅταν ἐζήτησε δικαιοσύνην, τὸν ἔκλεισαν εἰς τὴν Βαστίλην. Ὅταν ἀπελύθη, ἐθεώρησε καλόν, κατὰ συμβουλὴν φίλων, νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἐμεινει τρία ἔτη. Ἡ διαμονὴ αὕτη εἰς τὴν φιλελευθέραν καὶ προηγμένην χώραν τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἶχε βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διανοίας του.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Γαλλίαν ἐδημοσίευσε τὰς Φιλοσοφικὰς ἐπιστολὰς (*Lettres philosophiques*), ἐκθειάζων τὰ πολιτικὰ ἥθη καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀγγλῶν καὶ κατὰ τὸν μακρὸν βίον του ἀνέπτυξε δραστηρίαν συγγραφικήν δρᾶσιν, ἀπέκτησε πανευρωπαϊκὴν φήμην καὶ ἡσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν.

Ο Βολταῖρος ἦτο τολμηρά καὶ πολυμερής διάνοια, συγγραφεὺς γλαφυρός, πολυμαθής, καὶ εὐφυολόγος, ὅχι δύμως πάντοτε βαθύς. Διέπρεψεν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ὡς ἐπικός ποιητής καὶ δραματογράφος, ὡς μυθιστοριογράφος καὶ σατιρικός, ὡς φιλόσοφος καὶ κριτικός, ὡς ἱστορικός, ἀκόμη καὶ μαθηματικός. Κατὰ βάθος δὲ Βολταῖρος δὲν ἦτο δημοκρατικῶν διαθέσεων, οὔτε εἶχε γνήσιον πολιτικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡθελε μόνον νὰ καταργήσῃ τὰ ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας καὶ ἐπολέμησε σφεδρότατα τὴν μισαλλοδοξίαν.

Μοντεσκιέ (1689 - 1755)

Ο Μοντεσκιέ (*Montesquieu*) εἶχε γίνει γνωστὸς μὲ τὰς Περσικὰς ἐπιστολὰς (*Lettres persanes* 1721), εἰς τὰς ὁποίας ἐσατίρισε τὰ ἥθη τῶν εὐγενῶν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν κυβερνώντων. Ἀργότερα μὲ τὸ ὄνομαστόν του ἔργον τὸ *Πνεῦμα τῶν Νόμων* (*L' esprit des lois* 1748), ἐπραγματεύθη συστηματικῶς καὶ μὲ δξύνοιαν τὰς νέας περὶ κράτους θεωρίας. Ἀπήτησε τὴν διαιρεσιν τῶν ἔξουσιῶν εἰς τρεῖς, τὴν νομοθετικήν, τὴν ἐκτελεστικήν καὶ τὴν δικαστικήν. Ο Μοντεσκιέ ἦτο ἀπὸ τοὺς ἐμβριθεστάτους συγγραφεῖς τοῦ αἰῶνος καὶ ἦπιδρασίς του ὑπῆρξε γονιμωτάτη.

Οι ἔγκυκλοπαιδισταί

Ο Βολταῖρος καὶ δο Μοντεσκιέ ἦσαν κατὰ βάθος ἀριστοκράται καὶ μοναρχικοί. Ἐπεζήτουν ὅχι τὴν ἀνατροπήν τοῦ καθεστῶτος, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν μεταρρύθμισίν του. Δὲν ἤργησεν δύμως νὰ ἐμφανισθῇ νέα γενεὰ φιλοσόφων, ἢ ὅποια ἦτο ἐπαναστατικώτερα καὶ ἐζήτει ριζικώτεραν ἀνατροπήν. Εἰς τὴν γενεὰν αὐτὴν ἀνήκουν λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι περιστοιχίζουν τὸν Diderot καὶ ὄνομά-

ζονται διὰ τοῦ κοινοῦ δνόματος Ἐγκυκλοπαίδεια, διότι συνειργάσθησαν εἰς τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν τῆς ἐποχῆς.

Ο Ντιντέρω (Diderot 1713 - 1784) κατήγετο, ὅπως ὁ Βολταίρος, ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ εἶχε σπουδάσει, ὅπως ἔκεινος, εἰς Σχολὴν Ἰησουΐτῶν. Ἐγκατασταθεὶς εἰς Παρισίους, ἔζη μὲ κόπον ἀπὸ ιδιωτικὰς παραδόσεις καὶ ἐκδοτικὰς ἐργασίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰώνος ἀνέλαβε τὴν ἕκδοσιν μεγάλου ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ μὲ συνεργασίαν πολλῶν λογίων. Τὸ ἔργον εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ ἐπισκόπησιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὴν σύνταξιν συνειργάσθησαν πολλοὶ ἐπαναστατικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὸ ἔργον ἔγινε πολεμικὸν ὅργανον τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν νέων ἰδεῶν. Ὁ κυριώτερος συνεργάτης του, ὁ μαθηματικὸς Νταλαμπέρ (D' Alembert), ἔγραψε τὸν πρόλογον, ὁ ὀποῖος ἔξετιμήθη πολύ. Ἡ ἕκδοσις τοῦ ἔργου ἀπηγορεύθη ἐπανειλημμένως. Ἀλλ' ἡ Ἐγκυκλοπαίδεια ἦτο ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις, διὰ τὴν ὄποιαν ἐνδιεφέροντο βιβλιοπῶλαι καὶ πολλοὶ εὐγενεῖς. Διὰ τοῦτο ἡ ἕκδοσις ἐπανελήφθη, μὲ τὴν ὑποστήριξιν μάλιστα τῆς κυρίας Πομπαντούρ, καὶ συνεπληρώθη. Εἰς τοὺς τελευταίους τόμους συνειργάσθησαν συγγραφεῖς ριζοσπαστικῶτεροι, ὁ Ἐλβέτιος (Helvetius) καὶ ὁ βαρώνος Χόλμπαχ (Holbach), οἱ ὀποῖοι ἐκλιναν εἰς τὸν ὑλισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀθεϊσμόν. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο δημοσίευμα ἔξεδόθη ἀπὸ τοῦ 1751 - 1772 καὶ προῆλθε τοιουτοτρόπως ἡ Μεγάλη Ἐγκυκλοπαίδεια (Grande Encyclopédie), μνημειῶδες ἔργον τοῦ 18ου αἰώνος.

Ρουσσώ (1712 - 1778)

Φήμην μεγάλου συγγραφέως εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau). Υἱὸς ὡρολογοποιοῦ τῆς Γενεύης, δὲν ἔλαβε συστηματικὴν μόρφωσιν. Ὁνειροπόλος καὶ συναισθηματικός, εἶχε πωλλάς περιπτετίας καὶ ἡσκῆσε διάφορα ἐπαγγέλματα, τοῦ μουσικοῦ, οἰκοδιδασκάλου, θαλαμηπόλου. Ἐπομένως δὲν εἶχε λόγους νὰ είναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν τάξιν τῆς κοινωνίας. Εἰς τὸ κύριον ἔργον του, τὸ Κοινωνικὸν Σύμβολον (Contrat Social, 1762) λέγει : « Ὁ ὄνθρωπος ἐγεννήθη ἀλεύθερος καὶ ὅμως πανταχοῦ είναι σι-

δηροδέσμιος. 'Η κοινωνία είναι ἄδικος, διότι δίδει περισσότερα δικαιώματα εἰς τοὺς προνομιούχους ». Ο Ρουσσώ δὲν ήθελε νὰ ὀργανώσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον, ἐπειδὴ ἐφρόνει ὅτι οἱ Ἀγγλοὶ ἔχουν φαινομενικήν μόνον ἐλευθερίαν. « Οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγε, πρέπει νὰ νομιθετοῦν ἀπ' εὐθείας, συνερχόμενοι οἱ ἴδιοι, ὅπως ἐγένετο εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, διότι ἡ κοινὴ βούλησις ζητεῖ πάντοτε τὸ ἀριστον ». Ο Ρουσσώ πιστεύει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη φύσει ἀγαθός, ἀλλὰ διέφθειρεν αὐτὸν ὁ πολιτισμός. Διὰ νὰ διορθωθῶμεν, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν παλαιὰν ἀθωότητα, πρέπει νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν φύσιν.

"Οταν ἔξεδόθη τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον, τὸ δικαστήριον τῶν Παρισίων εἶχε κοταδικάσει ὃλο ἔργον του, τὸν Αἰμίλιον, καὶ εἶχε διατάξει τὴν σύλληψιν τοῦ συγγραφέως του. Ἄλλ' ὁ Ρουσσώ ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ἐλβετίαν. Ο Αἰμίλιος είναι τὸ δόνομαστὸν παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ Ρουσσώ, εἰς τὸ δόποιον διδάσκει, ὅτι πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὰς φυσικὰς τάσεις τοῦ παιδός, καὶ κατ' αὐτὰς νὰ ρυθμίσωμεν τὴν ἀγωγήν του. Σημαντικώτάτη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρουσσώ. Οἱ ριζοσπαστικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας εἶχον γνώμας καὶ φράσεις του εἰς τὰ χείλη καὶ ὁ συναισθηματικὸς καὶ ὀνειρώδης συγγραφικὸς τρόπος του προπαρεσκεύασε τὸν ρωμαντισμὸν τοῦ 19ου αἰώνος. Ο Αἰμίλιος ἔξειμήθη, τὸν 19ον αἰώνα, ιδίως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν παιδαγωγικήν ἐπιστήμην.

Οἱ οἰκονομολόγοι

Αἱ γνῶμαι περὶ πλούτου τῶν λαῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἤλλαξαν κατὰ τὸν 18ον αἰώνα. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ἥσαν ιδίως Γάλλοι καὶ ὀνομάσθησαν οἰκονομολόγοι.

Κατὰ τὸν 17ον αἰώνα ἐπίστευον, ὅτι ὁ πλούτος μᾶς χώρας συνισταται εἰς τὸ ποσὸν τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρυσοῦ καὶ μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ ἔθεώρουν τὸ ἔξαγωγικὸν ἐμπόριον. Τὸν 18ον αἰώνα ὁ Γάλλος Κούνεϊ (Quesnay) ἐδίδαξεν ὅτι ἡ γῆ είναι ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου, διότι καλλιεργουμένη παράγει πᾶν ὅ, τι

έπιθυμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀληθεῖς παραγωγοὶ εἰναι οἱ γεωργοί. Πτωχοὶ γεωργοί, ἔλεγε, πτωχὸν κράτος· πτωχὸν κράτος, πτωχὸς βασιλεύς. Οἱ δπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὡνομάσθησαν φυσιοκράται. 'Ο Γκουρναϊ (Gourney) πάλιν ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν εἰναι ἐπιβλαβής καὶ ἀπήτησε τελείαν ἐλευθερίαν παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου.

Τὰς θεωρίας αὐτὰς ἐσυστηματοποίησεν ὁ διασημότερος ἀπὸ τοὺς οἰκονομολόγους τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Σκῶτος Ἀδάμ Σμιθ (Adam Smith, 1723 - 1790), εἰς τὸ ὄνομαστὸν ἔργον, "Ἐρευναὶ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλούτου τῶν λαῶν". Ἐδίδασκεν ὅτι τὸν πλοῦτον παράγει ἡ ἐργασία ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καί, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ἀφήσωμεν ἕκαστον νὰ ἐργάζεται ὥπως θέλει. Αἱ ἀνθρώπιναι διατάξεις, αἱ δόποιαι σκοποῦν δῆθεν νὰ προστατεύουν τὸ κοινὸν συμφέρον, φέρουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. «Τὸ ἀπομονῶν ἐργαζόμενον δι' ᾧδιον ὅφελος ὀδηγεῖται ὑπὸ ἀοράτου χειρός, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὸ κοινόν ἀγαθόν». Αὕτη εἰναι ἡ θεωρία τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ.

Τοιουτοτρόπως τὸν 18ον αἰῶνα, ἀντιθέτως πρὸς τὸ προστατευτικὸν σύστημα τῶν χρόνων τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Αὕτη εἰναι ἡ λεγομένη φιλελευθέρα τάσις ἢ οἰκονομικὸς λιμπεραλισμός (Liberalismus).

'Η φωτεινὴ δεσποτεία

Αἱ νεαὶ περὶ κράτους καὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἰδέαι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἔκαμαν βαθείαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ δὲν ἄφησαν ἀσυγκινήτους καὶ τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ κυβερνῆται ἐπρόσεξαν τὰς νέας ἰδέας ἀπὸ συμπάθειαν ἢ ἀπὸ συμφέρον. Νεαροὶ πρίγκηπες ἴδιως ἐφάνησαν εὐαίσθητοι εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἀντιλήψεις. "Ἀλλοι, διὰ νὰ μὴ φανοῦν καθυστερημένοι, ἤκουσαν καὶ ἐπροστάτευσαν τοὺς φιλοσόφους. "Ἀλλοι πάλιν, ἀπὸ ἀντίθεσιν εἰς τὸν ἀντιδραστικὸν καὶ δεσποτικὸν προκάτοχὸν των, ἥσπασθησαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀρχὰς αὐτάς. Τὴν νέαν ἀντίληψιν συνώψιζον εἰς τὸ ἀξίωμα, ὅτι «ὁ ἡγεμὼν ἐπλά-

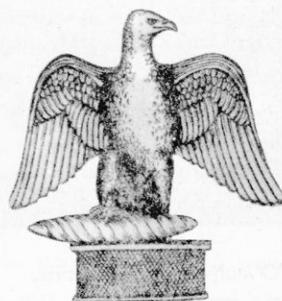
σθη διὰ τὸν λαὸν ἢ ὅτι τὸ κράτος δὲν εἶναι κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος ».

‘Αφ’ ἔτέρου ἢ βαθεῖα κρίσις, τὴν ὅποίαν διήρχοντο ὅλαι αἱ βασιλεῖαι, καθίστα ἀναγκαίαν τὴν μεταρρύθμισιν. Πολυτελής αὐλή, εὔνοούμεναι, γραφειοκρατία κλπ. κατέστρεφον οἰκονομικῶς τὰ κράτη. Πολλοὶ ἡγεμόνες λοιπὸν ἤλπιζον νὰ αὐξήσουν τοὺς πόρους των μὲ τὴν μεταρρύθμισιν, τὴν καταπολέμησιν τῶν καταχρήσεων καὶ τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων.

Τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς ὀνόμασσαν συνετούς ἢ φωτισμένους δεσπότας καὶ τὸ σύστημα συνετὴν ἢ φωτισμένην δεσποτείαν.

Οἱ διάφοροι ἡγεμόνες ἀντελήφθησαν διαφόρως τὴν μεταρρύθμισιν. ‘Ολοι ὅμως ἤθελον νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὴν, χωρὶς νὰ βλάψουν τὴν ἔξουσίαν των. Συνήθως τὴν μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ τὴν αὐξήσουν.

Καὶ ἀν εἰλικρινῶς ἐφρόντιζον διὰ τὸ καλὸν τῶν ὑπηκόων των, ἤθελον νὰ πράξουν τοῦτο χωρὶς τὴν συνεργασίαν αὐτῶν. « ‘Ολα διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ », ἢτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου Μεγάλου τῆς Πρωσσίας. Ἐνθαρρύνουν τὴν γεωργίαν, καταργοῦν τελωνεῖα, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγας, λιμένας, φροντίζουν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, καταργοῦν ἢ περιορίζουν τὴν δουλοπαροικίαν, μετριάζουν τὰς σκληρὰς πτοινάς. ‘Αποφεύγουν ὅμως κάθε πολιτικὸν νεωτερισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

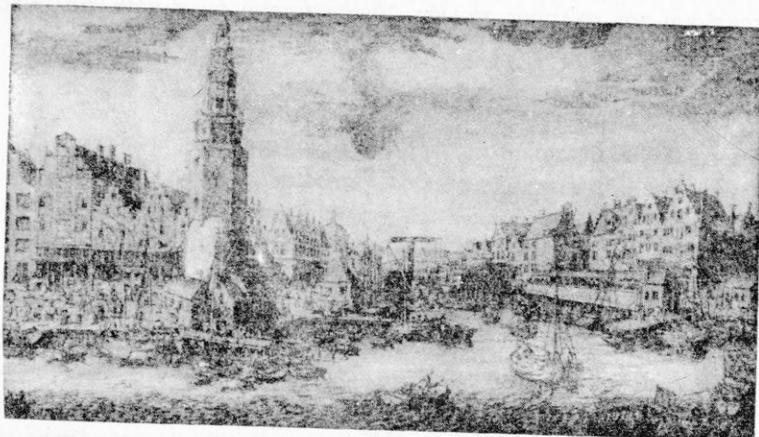
1. ΑΠΟΙΚΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ

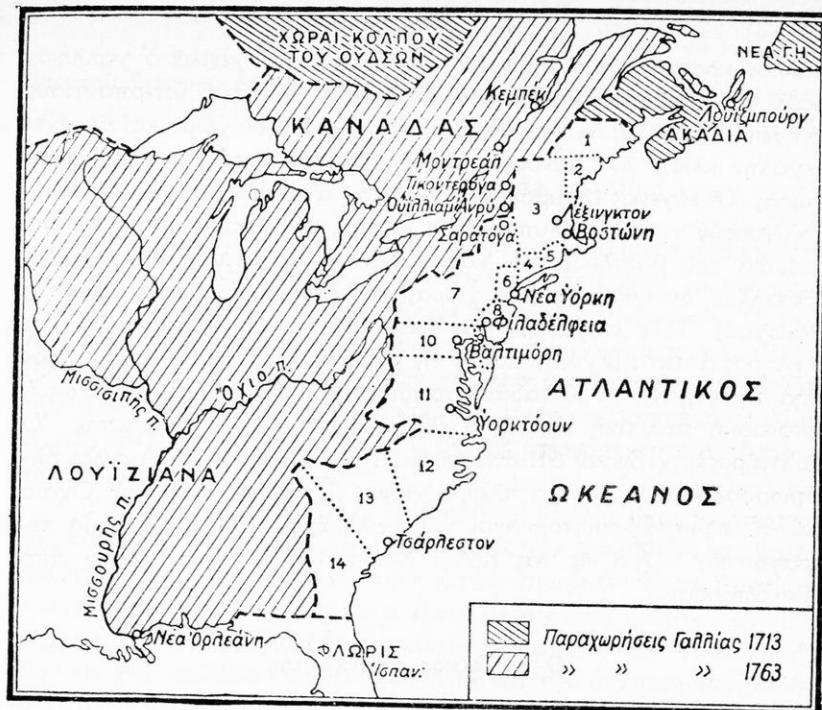
‘Αποικιακοί λαοί

OΙ ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ καὶ οἱ Ἰσπανοὶ προηγήθησαν, ὅπως εἴδομεν, εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἔξερεύνησιν τῶν νέων χωρῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐφάνησαν ἕξιοι τῆς μεγάλης τύχης. Καὶ οἱ δύο ἡσαν λαοὶ μετρίας εὐφυίας, ὀλίγον δημιουργικοί καὶ ὀλιγώτερον προοδευτικοί. Κατέλαβον τὰς νέας χώρας ἐπ’ ὄνόματι τῶν βασιλέων των καὶ ἔξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς, θέλοντες νὰ πλουτήσουν ὀκόπως. ‘Οσοι ἀπ’ αὐτοὺς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἢ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἔξειλιχθησαν εἰς λαοὺς ὀλίγον ἐνεργητικούς.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔδειξαν μεγαλυτέρων δεξιότητα. Ἐξεμεταλλεύθη

95. ‘Ο λιμὴν τοῦ Ἀμστερνταμ
(Κατὰ χαλκογραφίαν τῆς ἑποχῆς, Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη)

96. Ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς

σαν τὰς Ἰνδίας μεθοδικώτερον, ἐδημιούργησαν σημαντικήν ναυτιλίαν καὶ τὸν 17ον αἰῶνα εἶχον εἰς χειράς των τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑφηλίου. Παραλλήλως ἀνέπτυξαν εἰς τὴν χώραν των ἀξιόλογον πολιτισμόν, δὲ Ἱδιωτικὸς βίος των ἐλεπτύνθη καὶ ἡκμασεν ἡ τέχνη, ἰδίως ἡ ζωγραφική. Ἀλλὰ τὸ ἀποικιακὸν σύστημα καὶ τῶν Ὀλλανδῶν ἦτο ἐλαττωματικόν. Ἐδρυσαν μᾶλλον ἐμπορικοὺς σταθμοὺς παρὰ πραγματικὰς ἀποικίας, ἔθεώρουν τὰς ἀποικίας μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ καὶ ἐφάνησαν συμφερούτολόγοι καὶ μικρόψυχοι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους.

Μετὰ τοὺς Ὀλλανδοὺς ἥλθον οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί.

‘Ο γαλλικὸς ἀποικισμὸς

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν νὰ δημιουργήσουν ἀποικιακόν κράτος. Ἀλλ’ ὁ γαλλικὸς ἀποικισμὸς ἦτο

μᾶλλον κρατική ἐπιχείρησις ἐνῷ οἱ ἴδιῶται καὶ γενικὰ διατάξεις λαὸς δὲν ἔδειξαν πραγματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ὑπερποντίους κτήσεις. Ὁ Γάλλος ἀγαπᾷ ὑπερβολικὰ τὸ πάτριον χῶμα καὶ δὲν ἔχει μεγάλην κλίσιν διὰ μακρυνάς ἀποδημίας καὶ περιπετείας εἰς ἔνας χώρας. Οἱ εὐγενεῖς ἐλάμβανον τὴν ἀδειαν ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀνακαλυπτομένην χώραν, κατελάμβανον αὐτὴν ἐπ’ ὄνόματι τοῦ βασιλέως των καὶ ἐκυβέρνων ὡς ἐπαρχίαν γαλλικήν. Ἐστελλον συνήθως εἰς τὰς χώρας καταδίκους καὶ πολὺ δλίγους γεωργούς. Τοὺς ἐπιχειρηματίας ἡκολούθησαν οἱ ἱεραπόστολοι καὶ δικῆρος ἀπέκτα μεγάλην ἰσχὺν εἰς τὰς ἀποικίας. Τὸ μέγιστον μέρος π.χ. τῆς γῆς εἰς τὸν Καναδᾶν ἦτο ἴδιοκτησία τοῦ κλήρου. Γενικῶς ἡ αποικιακὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχεν δλίγους θιασώτας. Ὁ Εολταῖρος π.χ. ἔλεγεν ὅτι ἀπορεῖ διατί οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί ἀλληλοσφάζονται δι’ δλίγα πλέθρα χιόνος εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ὁχάσιο καὶ οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας ἐφρόνουν, ὅτι « μία τετραγωνικὴ λεύγα εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ μίαν ἀποικίαν ».

‘Ο ἀγγλικὸς ἀποικισμὸς

Αντιθέτως, τὰς ἀγγλικὰς ἀποικίας ἐδημιούργησεν ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία. Τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἀγγλῶν εἰς τὰς ἀποικίας. Αὐτοὶ δὲν ἔστάλησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα ἢ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ’ ἔφυγον οἰκειοθελῶς, διὰ νὰ εὔρουν νέαν πατρίδα. Δὲν ἦσαν κατάδικοι, ὅπως οἱ γάλλοι ἀποικοὶ, ἀλλ’ ἀνθρωποί ἐλεύθεροι, ἔχοντες ζωηρὰν ἀντίληψιν τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ μετέβαινον εἰς τὰς ἀποικίας διὰ νὰ εὔρουν περισσότεραν ἐλευθερίαν ἀπ’ ὅσην εἶχον εἰς τὴν πατρίδα. Οἱ πουριτανοὶ π.χ. πιεζόμενοι ἐπὶ Ιακώβου Α’ μετηνάστευσαν ὄμαδικῶς εἰς τὴν Βόρειον Αμερικήν.

Ἡ ἀγγλικὴ ἀποικία εἶχεν ἴδιαν διοίκησιν, ἴδιους νόμους. Οἱ ἄγγλοι ἀποικοὶ ἦσαν ἀνεπτυγμένοι, ἔξεδιδον ἐφημερίδας καὶ ἐτύπωνον βιβλία.

Δι’ δλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ Ἀγγλοί ἀνεδείχθησαν ἀξιολογώτατος ἀποικιακὸς λαός. Ἐμφανισθέντες τελευταῖοι ὑπερέβησαν ταχέως δλους τοὺς ἄλλους καὶ κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἐκεῖ-

θεν τοῦ ὀκεανοῦ ἀληθῆ νέον κόσμον, δευτέραν Εύρωπην, ὑπερέχουσαν μάλιστα τῆς παλαιᾶς εἰς σφρίγος καὶ δημιουργικὴν ὁρμήν.

"Αγγλοι καὶ Γάλλοι εἰς τὰς ἀποικίας

Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διεξεδίκησε τὸ κράτος τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Υπῆρξαν χρόνοι, κατὰ τοὺς ὄποιούς ἀνεπτύχθη ἐπικινδύνως τὸ γαλλικὸν ναυτικόν. Οἱ Γάλλοι ἀπέκτησαν σημαντικὰς ἀποικίας εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην δύντητα. Πᾶσα ρῆσις εἰς τὴν Εύρωπην εἶχεν ὡς συνέπειαν πόλεμον εἰς τὰς ἀποικίας καὶ πᾶσα διένεξις εἰς τὰς ἀποικίας εἶχεν ἀντίκτυπον εἰς τὴν Εύρωπην.

Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Β. Ἀμερικῆς οἱ Γάλλοι εἶχον ἔγκατασταθῆ, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος, εἰς τὸν Καναδᾶν, καταλαβόντες τὴν χερσόνησον Ἄκας διαν (τὴν σημερινὴν Νέαν Σκωτίαν) καὶ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἄγιου Λαυρεντίου (Saint Lorenz). Ἐξηρεύνησαν τὸν Καναδᾶν βορειότερον καὶ ἀπὸ τοῦ 1673 κατῆλθον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μισσισσιππῆ καὶ τὴν ἀπέραντον πεδιάδα, τὴν ὄποιαν ἀνεκάλυψαν, ὡνόμασσαν Λούιζιαναν, πρὸς τιμὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Οἱ Ἀγγλοι ἐγκατεστάθησαν νοτιώτερον, εἰς τὰ παράλια τῶν σημερινῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, καταλαβόντες πρῶτον τὴν Βιργίνιαν. Βραδύτερον οἱ ἀγγλοι πουριτανοί, φεύγοντες τὰς πιέσεις τοῦ Ἰακώβου Α', κατέλαβον τὴν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν χώραν, τὴν ὄποιαν ὡνόμασσαν Νέαν Ἀγγλίαν. Ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1608 μέχρι τοῦ 1732 ἴδρυθησαν αἱ 13 ἀγγλικαὶ ἀποικίαι (Βιργινία, Μασσαχουσέτη, Νέα Υόρκη, Καρολίνα, Γεωργία κ.λ.π.), αἱ ὄποιαι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοι ἡκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν Ὀλλανδῶν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἰνδιῶν. Συνέστησαν δηλαδὴ ἐμπορικὰς ἐταιρείας. Ἡ ἀγγλικὴ ἐταιρεία, ἴδρυθεῖσα τὸ 1599, κατέλαβε διαφόρους σταθμούς, τῶν ὄποιων βάσις ἦτο τὸ Μαδρας (Madras) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς χερσονήσου.

Ἡ γαλλικὴ ἐταιρεία ἴδρυθη τὸ 1604, εἶχε τὸν αὐτὸν σχεδὸν δρ-

γανισμόν, κατέλαβε νήσους τινάς τοῦ Ἰνδικοῦ ὥκεανοῦ, ίδιως τὴν Μαδαγασκάρην, καὶ ἐπὶ Κολμπέρ διεξῆγεν ἀρκετὰ ζωηρὸν ἐμπόριον. Οἱ Γάλλοι ἰδρυσαν ἐπίσης πολλοὺς ἐμπορικοὺς σταθμούς ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς παραλίας, τῶν ὅποιων κέντρον ἦτο τὸ Ποντισερύ (Pontichéry) νοτίως τοῦ Μαντράς.

Ἡ σύγκρουσις

Τοιουτοτρόπως οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοί ἡσαν ἀντιμέτωποι εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ μεταξὺ αὐτῶν ἀνταγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακρούς καὶ τραχεῖς ἀγώνας. Κατὰ τοὺς μεγάλους πιολέμους εἰς τὴν Εύρωπην μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν διεξήγετο ζωηρὸς ἀγώνος εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἀγγλοί ἀποικοὶ ἡσαν πολυτιληθέστεροι καὶ δραστηριώτεροι ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὸ κράτος ἔδειξε μεγαλυτέραν ἐνεργητικότητα. Κατὰ τὸν Ἐπταετὸν (1756 - 1763) οἱ Ἀγγλοί κατέλαβον τὰς γαλλικὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τοὺς ναπολεοντείους πιολέμους διὰ τῆς Εἰρήνης τῶν Παρισίων (1815) ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπίσης οἱ Ἀγγλοί κατέλαβον καὶ τοὺς γαλλικοὺς σταθμοὺς τῶν Ἰνδιῶν κυριεύσαντες τὸ Ποντισερύ. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 ἀπέδωσαν αὐτό, καθὼς καὶ τέσσαρας ἄλλας θέσεις, ἀλλ' ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ μὴ διατηρῇ στρατὸν εἰς τὸ Ποντισερύ. Τοιουτοτρόπως ἡ Γαλλία ἔχασε τὸ ἀποικιακὸν κράτος της εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας.

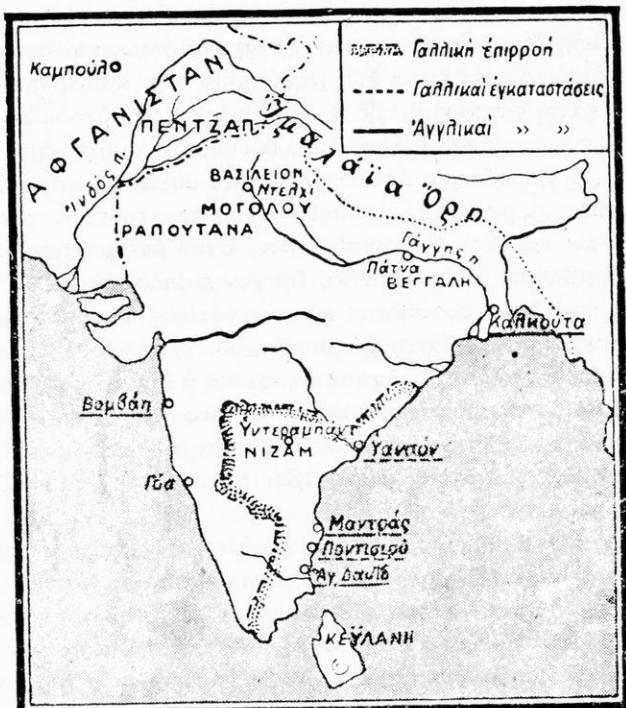
Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας

Οἱ Ἀγγλοί ἡσαν ἥδη σταθερῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν. Ἀφοῦ δὲ ἀπεμάκρυναν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ἐτράπησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς μεγάλης χερσονήσου.

‘Ο λόρδος Κλάϊβ (Clive), διευθυντὴς τῆς ἐταιρείας τῶν Ἰνδιῶν, διωργάνωσε τὴν κατάκτησιν. Λαβὼν ἀφορμὴν ἀπὸ τὸν φόνον ὀλίγων Ἀγγλών, ἤρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ιθαγενῶν καὶ ἐντὸς δέκα ἑτῶν (1757 - 1767) ἐκυρίευσε τὴν Βεγγάλην. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις προβλέπουσα τὸ μέλλον τοῦ Ἰνδικοῦ κράτους,

έκρατησε τὰς κατακτηθείσας χώρας δι' ἐσυτήν καὶ διώρισε τὸν Κλάϊβ
ἔδιοικητὴν αὐτῶν.

Περὶ τὸ 1600 οἱ 'Ολλανδοὶ εἶχον ἀνακαλύψει τὴν ἀνατολικὴν
παραλίαν τῆς Αὔστραλίας. Ἀλλὰ τὴν νέαν ἥπειρον ἔζηρεύνησεν δὲ
ἄγγλος θαλασσοπόρος Κούκ (Cook) καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐπὶ^τ
δύναματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας (1770). Οἱ Ἀγγλῖοι ἰδρυσαν

97. Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750

ἐποικίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς πόλεως Σύνδεϋ (Sydney.) Τοι-
ουτοτρόπως ἐτέθησαν αἱ στερεαὶ βάσεις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους
τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὥκεανόν.

II. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

Αἱ ἀποικίαι κατὰ τῆς Μητροπόλεως

Ο ‘Επταετής πόλεμος (1756 -1763) εἶχεν ώς ἀποτέλεσμα τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ 13 ἔτη μετά τὸ τέλος τοῦ πρὸς τὴν Γαλλίαν πολέμου αἱ ὄγγλικαι ἀποικίαι τῆς Ἀμερικῆς ἔξηγέρθησαν κατὰ τῆς μητροπόλεως καὶ μετὰ μακρὸν πόλεμον διαρκέσαντα ἐπτὰ ἔτη ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν.

Αἱ δεκατρεῖς ἀποικίαι τῆς B. Ἀμερικῆς εἶχον αὐτοδιοίκησιν ὑπὸ ὄγγλικὴν κυριαρχίαν καὶ ἔξηρτῶντο μόνον οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν μητρόπολιν. Αἱ βορειότεραι ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροκαλλιεργητάς, ἀπογόνους τῶν πιουριτανῶν, οἱ ὄποιοι εἶχον ἔγκαταλείψει τὴν πατρίδα τῶν ἐπὶ Ἰακώβου A'. Βραδύτερον, ὅταν ἐπεκράτησεν ὁ Κρόμβελ καὶ ἐπεβλήθη ἡ δημοκρατία, ἔφυγον πολλοὶ εὐγενεῖς ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἔγκατασταθέντες εἰς τὰς νοτίους ἀποικίας, ἐκαλλιέργουν καπνὸν καὶ βάμβακα, χρησιμοποιοῦντες δούλους εἰς τὰς ἐκτεταμένας φυτείας τῶν. Αἱ θαλασσοπορίαι καὶ ὁ διηνεκῆς πόλεμος πρὸς τοὺς ιθαγενεῖς καὶ πρὸς τοὺς γάλλους ἀποίκους εἶχον ἀναπτύξει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν ὄγγλων ἀποίκων. Ο πληθυσμὸς τῶν ἀποικιῶν τὸν 18ον αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς δύο ἑκατομμύρια.

Ἡ ὄγγλικὴ κυβέρνησις ἐκανόνιζε τὸ ἐμπόριον τῶν ἀποικιῶν.

Συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν μερικαντιληνότην πρὸς τῶν χρόνων τούτων, αἱ ἀποικίαι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἔξαγουν τὰς πρώτας ὄλας μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ προμηθεύωνται τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, τῶν ὄποιων ἀπηγορεύετο ἡ κατασκευὴ εἰς τὰς ἀποικίας. Η κυβέρνησις τῶν Οὐίξ, κυβέρνησις μεγαλοβιομηχάνων ίδιως καὶ ἐμπόρων, εἶχεν ἐκμεταλλευθῆ ἀπλήστως τὰς ἀποικίας.

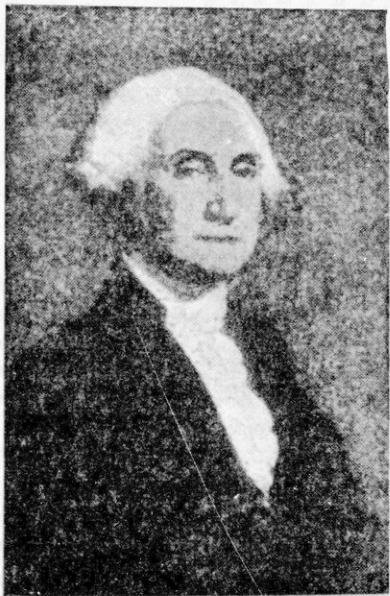
Ο ‘Επταετής πόλεμος πρὸς τὴν Γαλλίαν ἐδημιούργησε μεγάλας οἰκονομικὰς δυσχερείας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Η Κυβέρνησις, διὰ ἀντεπέξελθη ἥνων γάσθη νὰ φορολογήσῃ βαρύτερον ὀκόμη τὰς ἀποικίας καὶ ἐπέβαλε σειρὰν ἀπαγορευτικῶν μέτρων, τὰ ὄποια ἔξήγειραν τοὺς ἀποίκους.

’Αφορμὴν εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἔδωσεν ὁ λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτοσήμου. Κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, ὁ φορολογούμενος νὰ ψηφίζῃ ὁ Ἰδιος τοὺς φόρους, τὸ ἀγγλικὸν κοινοθούλιον δὲν εἰχε δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας, ἐπειδὴ αὐται δὲν ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὸ κοινοθούλιον. ’Η Κυβέρνησις τῆς Βιργινίας διεμαρτυρήθη :

« Οἱ πρῶτοι ἀποικοὶ ἑκομίσαν μεθ' ἔστων καὶ μετέδωσαν εἰς τοὺς ἀπογόνους των ὅλα τὰ προνόμια καὶ ὅλας τὰς ἐλευθερίας τῶν ἄγγλων ὑπηκόων. ’Η γενικὴ συνέλευσις τῆς ἀποικίας ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ φόρους παρὰ τῶν κατοίκων καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, δπως ὅλος τις σφετερισθῇ τὴν ἔξουσίαν αὐτήν, εἶναι παράνομος, ὀντισυνταγματική καὶ ἀδικος καὶ τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν βρετανικήν καθώς καὶ τὴν ἀμερικανικήν ἐλευθερίαν. »

··· Η ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατέργησε τὸν φόρον τοῦ χαρτοσήμου, ἀλλ’ ἀντ’ αὐτοῦ ἐπέβαλε τὸν τελωνειακὸν φόρον ἐπὶ ὡρισμένων εἰδῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἀμερικήν. ’Η φορολογία δὲν ἦτο σημαντική, ἀλλὰ τελωνοφύλακες, τοὺς ὅποιους ἔγκατέστησεν ἡ Ἀγγλία, ὑπὸ τὴν πρόφασιν αὐτήν, ἡμπτόδιζον τὸ λαθρευτόριον, τὸ ὅποιον διεξήγετο εἰς εύρυτατην κλίμακα. Διὰ τοῦτο προεκάλεσε μεγάλην ἔξεγερσιν. ’Ιδιως εἰς τὴν Βοστώνην ἐπῆλθε σύγκρουσις λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμεινε μόνον εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ τείου, ἀλλ’ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἑκφόρτωσιν τῶν πλοίων, τὰ ὅποια ἐκόμιζον τέον. Εἰς τὴν Βοστώνην ὁμάς κατοίκων μετημφιεσμένων εἰς Ἰνδιάνους εἰσῆλθεν εἰς τρία πλοῖα, τὰ ὅποια ἔμενον εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἔρριψε τὰ κιβώτια τοῦ τείου εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο ἔξήγειρε τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Βοστώνης καὶ διετάχθη ἀποκλεισμὸς τοῦ λιμένος τῆς.

Αἱ ἀποικίαι ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν, διὰ νὰ σκεφθοῦν περὶ τῆς καταστάσεως. ’Η Συνέλευσις τῆς Φιλαδέλφειας ἐδημοσίευσε τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων, διὰ τῆς ὅποιας διεμαρτύρετο κατὰ τῆς φορολογίας, καὶ ἀπεφάσισε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. ’Η ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν καὶ ἀπέστειλε στρατιω-

98. Ο Γεώργιος Ουάσιγκτον

κατήρτισεν ιδιαίτερον σύνταγμα. Δι' αὐτοῦ αἱ ἀποικίαι μετεβάλλοντο εἰς ἀνεξάρτητα κράτη, εἰς δὴ μοκρατίας.

Ἡ σημαντικωτάτη τῶν ἀποικιῶν Βιργινία προέταξε τοῦ συντάγματος αὐτῆς Διακήρυξιν τῷν δικαιωμάτῳ τοῦ ἀνθρώπου, τῇ ὁποίᾳ εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, διότι ἀποκρυσταλλώνει τὰς περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντιλήψεις καὶ ἔχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας, ὡς καὶ εἰς τὴν διακήρυξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1789. Αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται, εἶναι αἱ ἔξης :

α) Τὸ φυσικὸν δίκαιον. Ὁ ἀνθρωπὸς γεννᾶται φύσει ἐλεύθερος καὶ δινεξάρτητος καὶ ἔχει δικαιώματα ἀπαραγραπτα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀσφαλείας.

β) Κυριαρχία τοῦ λαοῦ. Πᾶσα ἔξουσία ᾔνηκει εἰς τὸν λαὸν καὶ ἔξ αὐτοῦ πηγάζει, οἱ δὲ ἀρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι καὶ ὑπάλληλοι αὐτοῦ.

τικὴν δύναμιν κατὰ τῆς Βοστώνης, ἀλλ' ἡ πολιτοφυλακὴ τῆς Μασσαχουσέττης ἐλαφε τὰ ὅπλα καὶ ὁ ὄγγλικὸς στρατὸς ἐποιορκήθη εἰς τὴν Βοστώνην.

Ἡ Συνέλευσις τῆς Φιλαδελφίας τότε ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ἀμυνα τῆς Μασσαχουσέττης εἶναι ύποθεσις κοινὴ τῶν ἀποικιῶν, ἀπεφάσισε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν γαιοκτήμονα τῆς Βιργινίας Γεώργιον Οὐάσιγκτον (Washington, 1732 - 1799), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει φήμην εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐπεβάλλετο μὲ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος. Οἱ κάτοικοι ἐκάστης ἀποικίας ἔξελεξαν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία

γ) Τὸ πολίτευμα. 'Ο τελειότερος τύπος πολιτεύματος είναι τὸ ἀντι-τροσωπευτικόν, διότι δημιουργεῖ τὸν υψιστὸν βαθὺν εὐδαιμονίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ πολίτου καὶ παρέχει μεγαλυτέραν ἀσφαλείαν κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) 'Ο χωρισμὸς τῶν ἔξουσιῶν. 'Η νομοθετικὴ, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ ἔξουσία πρέπει νὰ χωρισθοῦν, ὅπως ἔδιδαξεν ὁ Μοντεσκιέ.

ε) Κυβέρνησις αἱρετὴ. Διὰ νὰ προλαμβάνωνται αὐταρχικαὶ ὑπερβασίαι τῶν ἔξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς, πρέπει νὰ περιβάλλωνται αὐτὰς ἀπλοὶ ἴδιωται, ἐκλεγόμενοι κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα.

Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ 6 χιλ. στρατόν, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὰς ἀποικίας. 'Αλλ' ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας δὲν εἶχεν ἀρκετοὺς Ἀγγλους πρὸς στρατολογίαν, ἐμίσθωσε τὸν στρατὸν πολλῶν μικρῶν τίγεμόνων τῆς Γερμανίας. Οἱ Ἀμερικανοί, οἱ ὄποιοι κατὰ βάθος δὲν ἦθελον τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἔξανεστησαν, ὅταν ἔμαθον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὠπλισε ξένους ἐναντίον των. 'Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἀνεπτύχθη 'Εθνικὸν ἀμερικανικὸν αἴσθημα καὶ ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτητικὴν τὴν ἀνεξαρτητικὴν τὴν 4 Ιουλίου 1776.

Τοιουτοτρόπως ἥρχισεν ὁ ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγών τῶν ἀποικιῶν, ὁ ὄποιος διήρκεσεν ἐπτὰ ἔτη (1776 - 1783). Στρατὸν ὡργανωμένον δὲν εἶχον οἱ Ἀμερικανοί, ἀλλὰ ἀποφασιστικότητα καὶ θερμοὺς ἀρχηγούς. 'Η ὑπόθεσίς των ἥγειρεν ἐνθουσιασμὸν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἴδιας εἰς τὴν Γαλλίαν.

'Ο περίφημος πολιτικὸς Benjamin Franklin, 1706-1790 ἐστάλη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ εἰργάσθη μὲν μεγάλην δεξιότητα διὰ τὴν ἀμερικανικὴν ὑπόθεσιν. Τέλος ἡ Γαλλία ἔκλεισεν ἐπίσημον συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ δὲ 'Ισπανία καὶ ἡ 'Ολλανδία ἐπίσης ἐπενέβησαν ὑπέρ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ συμπαθοῦντες τὸ κίνημα τῶν Ἀμερικανῶν. Διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Βερσαλλιῶν (3 Σεπτεμβρ. 1783) ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

Τὸ Πολίτευμα

Αἱ Πολιτεῖαι τῆς B. Ἀμερικῆς τὴν ὑπόθεσαν εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον 'Ηνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερι-

κής (United States of America, συντομογραφικῶς U.S.A.). Κατό τὸ σύνταγμα, τὸ ὅποιον ἰσχύει ἀπὸ τοῦ 1787, ἡ κυβέρνησις τῆς ἔνωσεως ἔδραν ἔχει τὴν Οὐάσιγκτον, διευθύνει τὴν ἑξατερικήν πολιτικήν, τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ νὰ κόπτῃ νόμισμα.

Τὴν νομοθετικὴν ἔξουσίαν ἀσκεῖ τὸ Κογκρέσσον (Congress), ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο Βουλᾶς κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Πολιτειῶν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἑκάστης, καὶ ἀπὸ τὴν Γερουσίαν, ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο γερουσιαστὰς ἐξ ἑκάστης Πολιτείας, τοὺς ὅποιους ἐκλέγει ἡ Ἰδιαιτέρα Βουλὴ τῶν Πολιτειῶν.

Τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν ἀσκεῖ ὁ Πρόεδρος, ὁ ὅποιος ἐκλέγεται διὰ μίαν τετραετίαν ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῶν Πολιτειῶν, ἐκλεγομένων ἐπὶ τούτῳ. 'Ο Πρόεδρος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τὰς συνθήκας καὶ διορίζει τοὺς ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ κράτους, κατόπιν συναινέσεως τῆς Γερουσίας. Αὐτὸς ἐπίστησι διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους.

Τὴν δικαστικὴν ἔξουσίαν ἔχει τὸ Ἀνώτατον Δικαστήριον, τὸ ὅποιον ἀποφαίνεται, δσάκις γεννᾶται ζήτημα ἐρμηνείας τοῦ Συντάγματος ἢ τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι διέπουν τὴν συμπολιτείαν.

Αἱ τρεῖς ἔξουσίαι εἶναι ἀνεξάρτητοι. Τὸ Κογκρέσσον συνέρχεται κατ' ἔτος καὶ ὁ πρόεδρος δὲν δικαιοῦται οὔτε ν' ἀναβάλῃ τὴν σύγκλησιν αὐτοῦ οὔτε νὰ διαλύσῃ αὐτὸν. 'Αλλὰ καὶ τὸ Κογκρέσσον δὲν ἔχει ἔξουσίαν ἐπὶ τοῦ Προέδρου καὶ τῶν ὑπουργῶν, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὀνομάζονται γραμματεῖς καὶ δὲν λαμβάνονται ὑποχρεωτικῶς ἀπὸ τὸ Κογκρέσσον. 'Αλλ' ὁ Πρόεδρος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Κογκρέσσου, νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου νόμου, τὸν ὅποιον δὲν ἔγκρινει ὁ ἴδιος. 'Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, διὰ νὰ λάβῃ ἵσχυν δ νόμος πρέπει νὰ ψηφισθῇ ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. 'Επειδὴ δὲ σπανίως ἐπιτυγχάνεται ἡ πλειοψηφία αὕτη, ἐπιστροφὴ νόμου ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον Veto τοῦ Προέδρου.

'Εκάστη πολιτεία ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος, ἔχον αὐτοδιοίκησιν, ἰδίαν βουλὴν καὶ ἰδίαν κυβέρνησιν. 'Η Ὁμοσπονδία ἀπετελέσθη ἀρχικῶς ἀπὸ 13 Πολιτείας, ἥτο δύμως δεκτικὴ εὐρύνσεως, διότι ἔκάστη

περιφέρεια, μόλις δπέκτα πληθυσμὸν 50 χιλ., εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτελέσῃ Πολιτείαν.

Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ἔλαβον κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν. Ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχον δημιουργηθῆ νέαι πολιτεῖαι. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἡγόρασαν τὴν περιοχὴν τοῦ Μισσισσιππῆ ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, τὴν Φλωρίδα ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν. Βραδύτερον, τὸν 19ον αἰῶνα, τὸ Τέξας ἀπεσχίσθη ἀπὸ τὸ Μεξικὸν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν μεγάλην συμπολιτείαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ Ἀμερικῆς καὶ Μεξικοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον ἐνίκησαν^{αἱ} Πολιτεῖαι καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1848 ἐκτὸς τοῦ Τέξας προσήρτησαν καὶ τὴν Καλιφορνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

I. ΤΑ ΑΙΤΙΑ

Συνοπτική εἰκών

ΑΤΑ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἦτο γενικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστῶτος. Παρὰ τὴν βαθεῖαν ὅμως μεταβολὴν εἰς τὴν σύστασιν τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὰς ἴδεας τῶν ἀνθρώπων, ἡ δργάνωσις τῆς Γαλλίας ἔξηκολούθει νὰ παραμένῃ εἰς τὴν κληρονομηθεῖσαν ἀπὸ τὸν μεσαίωνα μορφήν : διαίρεσιν τῶν κατοίκων εἰς τάξεις, διάκρισιν δικαιωμάτων καὶ ὑποτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου.

Τῇλθεν ὅμως ἡ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι ἥρχισαν νὰ αἰσθάνωνται ἀφόρητον τὴν κατάστασιν καὶ αἱ σχηματισθεῖσαι νέαι δυνάμεις προεκάλεσαν τεραστίαν ἔξεγερσιν, τὴν ὀνομασθεῖσαν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὸ παλαιὸν καθεστώς καὶ εἶχεν ἀνυπολογίστους συνεπείας εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ παλαιὸν καθεστώς

“Οπως ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ’, ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἦτο ἀ πόλιτος μοναρχία. Ο βασιλεὺς μὲ δλίγους ἀνωτέρους λειτουργούς, τοὺς ὁποίους ἐκλέγει ὁ ἴδιος, θέτει τοὺς νόμους, δρίζει τοὺς φόρους, διαθέτει κατ’ ἀρέσκειαν τὸν δημόσιον πλοῦτον.

‘Η Γαλλία δὲν ἔχει τελείως ἐνοποιηθῆ. Οἱ νόμοι, ἡ φορολογία, οἱ τρόποι συναλλαγῆς, τὰ μέτρα, τὰ σταθμά, τὸ νόμισμα, διαφέρουν ἀπὸ περιοχῆς εἰς περιοχήν. Τοῦτο προκαλεῖ σύγχυσιν καὶ μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον.

Τὸ καθεστώς, συνέχεια τοῦ μεσαιωνικοῦ, στηρίζεται ἐπὶ τῆς

ἀνισότητος. Οἱ κάτοικοι τῆς Γαλλίας διαιροῦνται εἰς τοὺς προνομιούχους (privilégiés) καὶ εἰς τὸν κοινὸν λαόν. Οἱ προνομιοῦχοι ἀποτελοῦν μικρὰν μειοψηφίαν, περίπου τὰ δύο ἑκατοστά τοῦ πληθυσμοῦ. Αὗτοὶ ὅμως εἰναι κύριοι τοῦ μεγίστου μέρους τῆς γῆς, ἔχουν δόλα τὰ ἀγαθὰ καὶ κυβερνοῦν τὸν τόπον. Οἱ προνομιοῦχοι διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐγενεῖς.

Οἱ κλῆροι (clergé) ἀποτελεῖται ἀπὸ 130.000 πρόσωπα. Ἐπί αὐτά, 5 - 6 χιλ., ὁ ἀνώτερος κλῆρος (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, τίγούμενοι), εἰναι πλουσίως ἐφωδιασμένοι μὲν εἰσοδήματα. Οἱ κατώτεροι κλῆροι, πενιχρῶς μισθοδοτούμενοι, ζῆται ὅπως ὁ πτωχὸς λαός.

Οἱ εὐγενεῖς περὶ τὰς 400.000, ζῶσιν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα, ἀπὸ ἀργομισθίας καὶ εἰναι ἔξαιρετικῶς ἀπαιτητικοὶ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἀποκλείουν ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα καὶ τὰς προσοδοφόρους θέσεις τοὺς κατωτέρους προελεύσεως (roturiers). Οἱ εὐγενεῖς δὲν ὁμονοοῦν καὶ παρουσιάζουν ἀσθενῆ πλευράν.

Ἐναντὶ τῆς μειοψηφίας αὐτῆς τῶν προνομιούχων εἰναι ὁ μεγάλος ὅγκος τοῦ λαοῦ, ἡ ὄνομαζομένη συνοπτικῶς μὲ μίαν λέξιν, πρερχομένη ἀπὸ τὸν μεσαίωνα, Τιέρς Ἐτά (Tiers État), τρίτη τάξις. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς καὶ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἐπαγγελματίας τῶν πόλεων, τοὺς ἀστούς.

Παράπονα καὶ ἐλπίδες

Εἰς τὴν τρίτην τάξιν ἔχει γίνει μεγάλη διαφοροποίησις. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἀναπτυσσομένη βιομηχανία ἔχει δημιουργήσει τοὺς ἰσχυροὺς τοῦ χρήματος, ἐπιχειρηματίας καὶ ἐπαγγελματίας μὲ οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἴστρούς, δικτυόρους, λογίους, συγγραφεῖς. Αὗτοὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὅποια εὐρίσκεται εἰς τὴν ἄνοδόν της.

Ἡ θέσις τῶν γεωργῶν ἔξακολουθεῖ νὰ εἰναι σκληρά. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ εύρισκονται ἐν διεγέρσει, ἔχουν τὰς ἀξιώσεις των καὶ εἰναι πρόθυμοι ν' ἀκολουθήσουν τὴν προοδευτικὴν τάξιν τῶν πόλεων.

Οἱ Γάλλοι ἔχουν συγκεκριμένας ἀπαιτήσεις. Θέλουν νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν, νὰ περιορίσουν τὴν βασιλικὴν ἔξουσίαν διὰ παγίου νόμου, διὰ Συντάγματος. Εἰς αὐτὸν εἶναι ἐλκυστικὸν τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας.

Θέλουν ἐπίσης διοίκησιν δλιγώτερον πολύπλοκον καὶ δλιγώτερον διεσπασμένην. Ἀπαιτοῦν νὰ ἀρθοῦν τὰ ἐμπόδια τῆς οἰκονομικῆς συναλλαγῆς καὶ ἡ Γαλλία νὰ μεταβληθῇ εἰς ἔνιαίαν ἀγοράν. Τοῦτο ἐκφράζεται μὲ τὴν ὁνομαστὴν οἰκονομικήν ἀρχήν: *laisser faire, laisser passer.*

Κοινὸς πόθος εἶναι νὰ καταργηθοῦν τὰ προνόμια, νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀνισότης. Νὰ δοθῇ εἰς ὅλους ἐλευθερία κινήσεως, φρονημάτων, λόγου.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ γενικὴ αἰσιοδοξία. "Ολοι, πλὴν τῶν προνομιούχων, δλλὰ καὶ ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτούς, αἰσιθάνονται ὅτι τὰ πράγματα ὠρίμασαν καὶ δτι θὰ εὔρεθῇ τρόπος νὰ ἀνακαινισθῇ χωρὶς κλονισμούς τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς Γαλλίας.

Ἡ σύγκλησις τῶν Γενικῶν Τάξεων

Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἶχον φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν Τυργκὸ (Turgot) καὶ Νέκερ (Necker) προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν εὐγενῶν. Τὸ 1788 ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ', ἀπειλούμενος ἀπὸ χρεωκοπίαν, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῶν προνομιούχων νὰ συγκαλέσῃ τὰς Γενικὰς Τάξεις, τὰ États généraux, τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλης τῆς Γαλλίας, διότι ἐλπίζει, αὐτὸς καὶ οἱ εὐγενεῖς, τὴν ψήφισιν νέων φορολογιῶν.

Τὰ États généraux ἥσαν συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων ὅλοκλήρου τοῦ ἔθνους, δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων, κλήρου, εὐγενῶν, τρίτης τάξεως. Ἡ ἀρχή της ἀναβαίνει εἰς τὸν μεσαίωνα. Τοιαύτην συνέλευσιν συνεκάλεσε πρῶτος ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φιλιππος δ' Ὁρσιος, τὸ 1302, διὰ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν τριῶν τάξεων τοῦ ἔθνους, εἰς τὸν ὄγωνά του κατὰ τὸ πάπα Βονιφατίου Η'. Τὰ États généraux συνεκλήθησαν ἔκτοτε πολλάκις κατ' ἀριὰ διαστήματα διὰ διαφόρους σκοπούς. Ἡ τελευταία σύνοδος των τὸ 1614 ἐπὶ Ρισελιέ διελύθη, ἐπειδὴ παρετηρήθησαν συγκρούσεις μεταξὺ τῶν τάξεων καὶ ίδιαιτέρως, διότι ἡ λαϊκὴ ἀντιπροσώπευσις ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ ἐπικρατῆσαν κατὰ τὸν IZ' αἰῶνα πνεῦμα τῆς ἀπολυταρχίας.

Αἱ τάξεις ἔξεδήλωσαν κατὰ τὴν παράδοσιν τὰ παράπονα καὶ τὰς ἐπιθυμίας των μὲ ὑπομνήματα, τὰ λεγόμενα Cahiers de doléances. Διετηρήθησαν πλῆθος ἀπὸ τὰ «τετράδια» αὐτὰ καὶ εἶναι, τῶν λαϊκῶν τάξεων ἰδίως, τὸ εἰλικρινέστερον τεκμήριον τῶν πόθων τοῦ γαλλικοῦ λυταρχίας.

λαοῦ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς αὐτὰ βλέπει κανεὶς ὅτι οἱ Γάλλοι κατὰ πλειονότητα ἡσαν δυσηρεστημένοι ἀπὸ τὸ πολιτικὸν καθεστώς, τὴν διοικητικὴν ὄργάνωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀνισότητα.

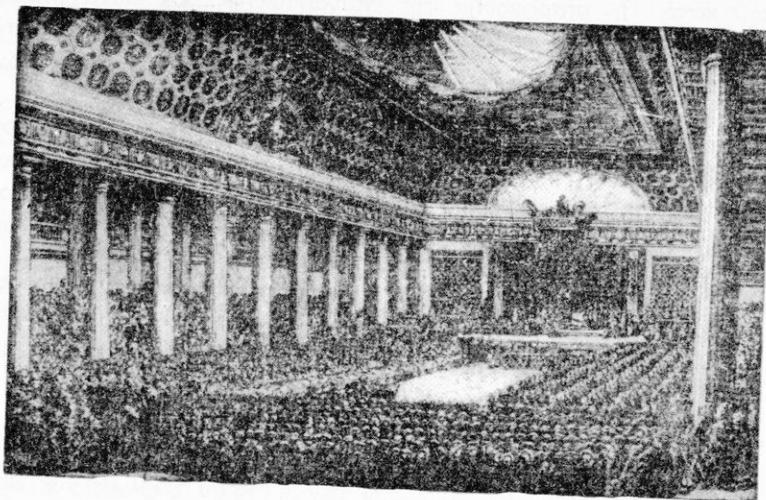
‘Η ἐκλογὴ διὰ τὰς Γενικὰς Τάξεις ἔγινε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1789, ἐντὸς ἀτμοσφαίρας ταραγμένης ἀπὸ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ πάθη. ’Ἐν τούτοις, ὅταν τὴν 5 Μαΐου οἱ ἀντιπρόσωποι συνήλθον εἰς τὰς Βερσαλλίας, ἐπεκράτει αἴσθημα ἀπεράντου αἰσιοδοξίας καὶ ἐλπίδων.

II. ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ (1789)

‘Η Εθνοσυνέλευσις

Τὰ États généraux συνήλθον τὴν 5 Μαΐου 1789 εἰς τὰς Βερσαλλίας. Οἱ Τιέρς (οἱ ἀντιπρόσωποι δηλ. τῆς τρίτης) ἐνεφανίσθησαν πλήρεις ἐλπίδων. Οἱ πατριῶται (patriotes), ὅπως ὀνόμαζον τοὺς ὀπαδούς τῶν μεταρρυθμίσεων, ἡσαν εὐχαριστημένοι μὲ τὸν βασιλέα, διότι εἶχεν ἐπιτρέψει τὸν διπλασιασμὸν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Τρίτης. ’Ἐπὶ 1199 ἀντιπροσώπων, τοῦ κλήρου ἡσαν 306, τῶν εὐγενῶν 282, τῆς Τρίτης 611. ’Αλλ’ ὁ ἐνθουσιασμὸς δὲν διήρκεσε πολύ. ’Ο βασιλεὺς ἔδειξε ψυχρότητα κατὰ τὴν παρουσίασίν των. Εἰς τὸν ἐνακτήριον λόγον του, τὴν 5 Μαΐου, δὲν εἶπε λέξιν περὶ μεταρρυθμίσεων, οὕτε ὁ Νέκερ εἰς τὴν μακρὰν ὁμιλίαν του μετὰ τὸν βασιλέα.

‘Η δυσαρέσκεια ηὔξηθη τὰς ἐπομένας ἡμέρας. Δὲν εἶχε διευκρινισθῆ, ἀν αἱ τρεῖς τάξεις θὰ συνεσκέπτοντο χωριστά, ὅπως ἔγινετο ἄλλοτε, ἢ ὁμοῦ. Τὴν ἐπομένην τῆς συνεδρίας, οἱ Τιέρς ἐκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν νὰ συνενωθοῦν καὶ νὰ συνεργασθοῦν εἰς τὴν ἴδιαν αἴθουσαν. Αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε κατάργησιν τῆς διακρίσεως τῶν τάξεων καὶ τὴν ἔξασφάλισιν συγχρόνως τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Πατριωτῶν. Διότι θὰ κατηργεῖτο ἡ παλαιὰ ψηφοφορία κατὰ τάξεις καὶ θὰ εἰσήγετο ἡ ψηφοφορία κατὰ κεφαλάς, ὅπότε ἡ Τρίτη τάξις θὰ εἶχε τὴν πλειοψηφίαν, ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι ἐφημέριοι καὶ ὀλίγοι εὐγενεῖς ἡσαν πρόθυμοι νὰ ψηφίσουν μὲ

99. Συνεδρίασις τῶν Γενικῶν Τάξεων

(Οἱ κληρικοὶ εἰς τὴν μίαν πλευράν, οἱ εὐγενεῖς εἰς τὴν ἄλλην,
τελευταῖοι τῆς Τρίτης ἀπέναντι τοῦ θρόνου)

τὴν Τρίτην τάξιν. Ἡ πλειονότης τῶν εὐγενῶν ἡρονήθη. Ἐπὶ ἔνα
μῆνα συνεζήτησαν χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Τὴν 17ην Ἰουνίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Τρίτης τάξεως, εἰς
τοὺς δόποιους εἶχον προσχωρήσει 15 ἑφτημέριοι, ἐκήρυξαν ἑαυτούς
ἀντιπροσωπείαν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ὡς Ἐθνοσυνέλευσις.
Καὶ διεκήρυξαν ὅτι εἰς τὸ ἔξῆς οὐδεὶς φόρος θά εἰσεπράττετο, ἀν δὲν
ἐνεκρίνετο παρ' αὐτῆς. Αὔτὴ τὸτε ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πρᾶξις,
ἡ ὅποια ἀνέτρεπε τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κρατοῦσαν τάξιν
τῆς Γαλλίας.

Ἄποπειρα ἀντιδράσεως

Ἡ αὐλὴ ἡθέλησε νὰ ἀντιδράσῃ ἀποφασιστικῶς. Ὁ βασιλεὺς
δὲν ἀνεγνώρισε τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἐκλεισε τὴν αἴθουσαν τῶν
συνέδριάσεων, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι θὰ ἐτοιμασθῇ διὰ τὴν βα-
σιλικὴν συνέδριασιν. Ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς
τὸν ἀββᾶ Σιέγιές (abbé Sieyés) καὶ τὸν ἀστρονόμον Μπα-

γ ύ (Bailly) κατέλαβον μίαν αϊθουσαν τῶν ἀνακτόρων, ἡ ὅποια ἔχρησίμευεν ὡς σφαιριστήριον εἰς τοὺς αὐλικούς, καὶ ἔδωσαν τὸν ὀνομασθέντα "Ο ρ κ ο ν τοῦ Σ φ α i ρ i σ t η ρ i o u (Serment du Jeu de Paume) : «ὅτι δὲν θὰ χωρισθοῦν ποτέ... μέχρις ὅτου τὸ Σύνταγμα τοῦ βασιλείου καταρτισθῇ καὶ ἀσφαλισθῇ ἐπὶ στερεῶν βάσεων» (20 Ιουνίου).

100. Ο Μιραμπό

Εἰς τὴν ἐπίσημον συνεδρίασιν τῆς 23ης ὁ βασιλεὺς ἐκήρυξεν ἄκυρον τὴν ἀπόφασιν τῆς 17ης Ιουνίου καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς τάξεις νὰ συνεδριάζουν ὅμοι. Μετὰ τὸ πέρας τῆς συνεδριάσεως ἡ Τρίτη Τάξις ἔμεινε μόνη εἰς τὴν αϊθουσαν καὶ ἐκήρυξε κατ' εἰσήγησιν τοῦ κόμητος Μιραμπὸ τὰ μέλη τῆς ἐνθοσυνελεύσεως ἀπαραβίαστα. Ἡ πλειονότης τῶν κληρικῶν καὶ σημαντικὸν μέρος τῶν εὐγενῶν προσεχώρησαν καὶ ἡνωμέναι αἱ τρεῖς τάξεις ἀπετέλεσαν τὴν Ἐνθοσυνέλευσιν.

Ο κόμης ντὲ Μιραμπό (Honoré-Gabriel de Mirabeau, 1749 - 1791) δ κατ' ἑξοχὴν ρήτωρ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως, συνετέλεσε διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν γνώσεών του εἰς τὸν κλονισμὸν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Καταγόμενος ἐκ τῆς νοτίου Γαλλίας, διεκρίθη νέος διὰ τὰς φιλελεύθερας ιδέας, ἥλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν αὐταρχικὸν πατέρα του καὶ ἐφυλακίσθη κατ' ἀπαίτησιν αὐτοῦ. Ἀποκλεισθεὶς ἐκ τῆς τάξεώς του, ἐξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς Τρίτης. Ὁπαδὸς τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας, δὲν ἤθελε νὰ καταργήσῃ τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαίρεσίας διὰ παγίου συντάγματος. Ἀπέθανε τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, καθ' ἦν στιγμὴν εἶχον ἀρχίσει νὰ τὸν κατηγοροῦν, δχι ἀδίκως, ὅτι εἶχε συνθηκολογήσει μετὰ τῆς αὐλῆς.

Βαστίλη (14 Ιουλίου 1789)

Ο βασιλεὺς προέβη εἰς δευτέραν ἀπόπειραν. Συνεκέντρωσε περὶ τὰς Βερσαλλίας στρατιωτικὴν δύναμιν, ιδίως ἀπὸ Ελβετούς καὶ Γερ-

μανούς τῆς φρουρᾶς, καὶ ἀπέπεμψε τὸν μεταρρυθμιστὴν ‘Υπουργὸν Νέκερ. ‘Ο ἀναβρασμὸς τοῦ λαοῦ ἔξεσπασε τότε εἰς ζωηρὰν ἔξεγερσιν καὶ τὴν 14ην Ἰουλίου δι’ ἔξαλλου ἐπιθέσεως ὁ λαὸς κατέλαβε καὶ κατεδάφισε τὸ μισητὸν φρούριον τῆς Βαστίλλης, τὸ ὅποιον ἐχρησίμευεν ὡς φυλακὴ τῶν πολιτικῶν καταδίκων.

Τότε ὄλοκληρον τὸ παλαιὸν καθεστώς κατέρρευσεν. Αἱ πόλεις κατήρισαν δημοτικὰ συμβούλια καὶ ἔθνοφρουράς. Ἐπί κεφαλῆς τῆς ἔθνοφρουρᾶς τῶν Παρισίων ἐτέθη ὁ νεαρὸς Μαρκήσιος Λαφαρίζ (La Fayette, 1757-1834), ὁ ὄποιος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἡν. Πολιτειῶν.

Ἐν μέσῳ παραφορᾶς ἡ Συνέλευσις, κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 4ης Αὔγουστου, κατήργησε τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα, τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν προνομιούχων ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἔν απεριγράπτω συγκινήσει ἔδήλωσαν ὅτι παραιτοῦνται ἀπὸ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα. Ἐπηκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως καὶ περιπτύξεις μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων.

‘Ακόμη μίαν φορὰν ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ’ ἐπεχείρησε νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἔξουσίαν. ‘Αλλ’ ὁ ὄχλος τῶν Παρισίων, ὑπερερεθισμένος ἦδη ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφίμων, ἐβάδισε πρὸς τὰς Βερσαλλίας καὶ ὑπερχέρωσε τὸν βασιλέα νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸ Παρίσι (5 καὶ 6 Ὁκτωβρίου).

‘Η Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

‘Η συνέλευσις, ἐγκαταλείψασα τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὄποιον εἶχε κληθῆ, τὴν τακτοποίησιν δηλαδὴ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ σύνταγμα διὰ τὴν Γαλλίαν, τουτέστι θεμελιώδη νομοθεσίαν, ἥ ὅποια νὰ ρυθμίζῃ εἰς τὸ ἔξῆς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὐτὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἔλαβεν ἀπὸ τῆς 9 Ἰουλίου 1789 τὸ ὄνομα Συντακτικὴ Συνέλευσις (Assemblée constituant). Κατὰ πρότασιν τοῦ La Fayette, καὶ κατὰ πρότυπον τῆς Ἀμερικῆς, προέταξε τοῦ συντάγματος γενικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολίτου.

‘Η Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου (26 Αὔγ. 1789), ὅπως ὠνομάσθη ἡ ἐκθεσις τῶν ἀρχῶν τού-

των, είναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, ἡ ριζοσπαστικωτέρα πρᾶξις τῆς συνέλευσεως. Ἐν αὐτῇ κηρύγγονται ἡ ἐλευθερία, ἡ Ισότης πρὸ τοῦ νόμου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πάσης πιέσεως ὡς φυσικὰ δικαιώματα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς πάντα ἀνθρωπον, ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἔθνοτητος καὶ φυλῆς.

‘Η νέα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ διάταξις

Τὸ σύνταγμα, τὸ δόποιον κατήρτισεν ἡ πρώτη συνταγματικὴ συνέλευσις, μετέβαλε ριζικῶς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστὼς τῆς Γαλλίας.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις αὐτοῦ εἶναι:

1. Διαστηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ὅλῃ δὲ βασιλεὺς ἔχει μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν.
2. Τὴν νομοθετικὴν ἔξουσίαν ἀσκοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, ἐκλεγόμενοι δι’ ἐμμένους ψηφοφορίας καὶ ἀποτελοῦντες μίαν βουλὴν.
3. ‘Η δικαστικὴ ἔξουσία, ὅπως πᾶσα ἄλλη, πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ ἑκλέγωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ δίκαια νὰ διεξάγωνται δημοσίᾳ.
4. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, ἀξίας περίπου τριῶν δισεκατομμυρίων, ἐκηρύχθησαν ὡς ἔθνικά.
5. Τὰ μοναχικὰ τάγματα κατηργήθησαν, ἵερεῖς καὶ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι, μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ κράτους. ‘Η πολιτεία ἀνέλαβε τὴν συντήρησιν τῶν ἀγαθοεργῶν Ιδρυμάτων, τὰ δόποια συνετήρει μέχρι τοῦδε ὁ κλῆρος.

Οἱ ἵερεῖς ὑπερχεώθησαν νὰ ὀρκισθοῦν πίστιν εἰς τὸ νέον πολίτευμα. Πολλοὶ ὅμως ἡρνήθησαν νὰ ὀρκισθοῦν, ὀνομασθέντες διὰ τοῦτο ἀνώμοιοι (insermentés), οἱ δὲ χωρικοὶ ἐσέβοντο αὐτοὺς περισσότερον ἀπὸ τοὺς ὀρκισθέντας. Οἱ ἀνώμοτοι ἵερεῖς ἀντέδρων κατά τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὅπαδοὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος εὗρον εἰς αὐτοὺς ἰσχυρὸν στήριγμα.

Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ τάξεως εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν κατηργήθη.

‘Η ἑορτὴ τῆς συναδελφώσεως (14 Ἰουλίου 1790)

‘Η Συνέλευσις εύρεθη ἐνώπιον μεγάλων οἰκονομικῶν δυσχερειῶν. Τὸ κεφάλαιον ἐφυγαδεύθη ἦ απεκρύβη. Ἐκαμε τὴν ἐμφάνισιν

της ή μαύρη ἀγορά (marché noir), όπως ώνομάσθη ἀπό τότε ή κρυφή πώλησις εἰς ύψηλάς τιμάς εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν χρεωκοπίαν καὶ διὰ νὰ προμηθευθῇ οἰκονομικὰ μέσα, ή Συνέλευσις ἥρχισε νὰ πωλῇ τὰ κτήματα τοῦ κλήρου καὶ, ἔχουσα ταῦτα ὡς ἀντιστάθμισμα, ἔξεδωσε χαρτονόμισμα, τὰ assignats.

Ἄφοῦ ἀποκατέστησε τὴν Ισότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἡθέλησε νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀδελφωσύνην. ‘Η μεγαλειώδης τελετὴ τῆς Συναδελφώσεως (Fête de la Fédération, 14' Ιουλίου 1790), ἐπέτειος τῆς ἀλώσεως τῆς Βαστίλης, ὑπῆρξεν ἕορτὴ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς φιλοπατρίας συγχρόνως. ‘Ο βασιλεὺς ὠρκίσθη εἰς τὸ νέον σύνταγμα ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ.

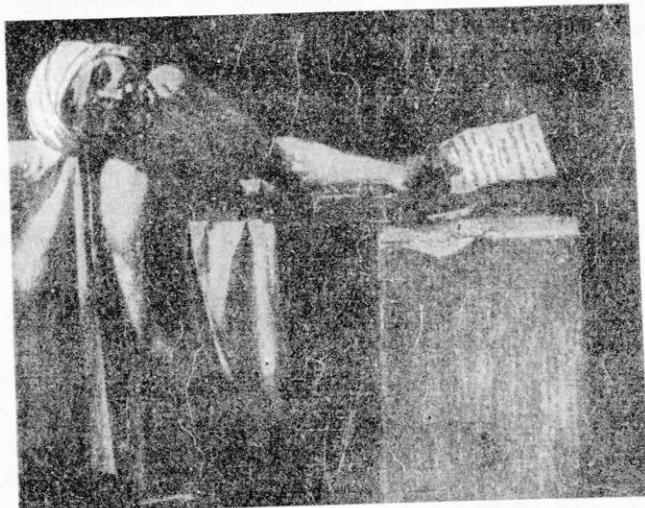
Προμηνύματα θυέλλης

‘Η ἐπανάστασις ἐφάνη πρὸς στιγμὴν λήξασσα. ‘Η πλειοψηφία τῆς συνελεύσεως ἦτο μοναρχικὴ καὶ ἐδείκνυε σεβασμὸν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. ‘Αλλ’ οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι, ή περίφημος Λέσχη τῶν Ἰακωβίνων (Jacobins) καὶ ή Λέσχη τῶν Κορδελιέρων (Cordeliers), ὀνομασθεῖσαι ἀπὸ τὰ μοναστήρια ὅπου αἱ λέσχαι αὐτοὶ συνεδρίαζον, μὲ τὰς πολυαριθμους διακλαδώσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας, διέσπειρον δημοκρατικὰς ἰδέας.

‘Ἐν τῷ μεταξύ ἀπέθανεν ὁ Μιραμπό, κηδευθεὶς μετὰ μεγάλων τιμῶν, ἐνῷ μεγάλην ἐπιρροὴν ἥρχισαν νὰ ἀποκτοῦν οἱ ὀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ιδίως ὁ Ρομπέστρε (Robespierre), ὁ ἡγέτης τῶν Κορντελιέ Ναντόν (Danton) καὶ ὁ περιβόητος Μαρά (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος « L'Ami du Peuple ».

‘Η κίνησις αὕτη δὲν ἔμεινε χωρὶς ἀπάντησιν ἐκ τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Μόλις ἔπεσεν ἡ Βαστίλη, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ Κόμης τοῦ Ἀρτοΐα (Comte d' Artois), ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἀπολυταρχικούς, ἐγκατέλειψε τὴν Γαλλίαν μὲ πολλούς ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἀριστοκρατίας. ‘Ηκολούθησαν αὐτοὺς πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ φυγάδες, ὀνομασθέντες émigrés, συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν παραρρήνειον Γερμανίαν, ιδίως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας, Κολωνίαν, Μαγεντίαν κ.λ.π. καὶ εἰργάσθησαν μὲ πάθος κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καλέσαντες εἰς βοήθειαν ξένα στρατεύματα.

Βαρέως φέρων τὴν πίεσιν καὶ δ' βασιλεὺς ἡθέλησε δι' ἀποφάσιστικοῦ κινήματος νὰ ἔξουδετερώσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν 20 Ιουνίου 1791 ἔφυγε κρυφίως μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν πρὸς τὰ βελγικὰ σύνορα μὲ σκοπὸν νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φυγάδων εὐγενῶν καὶ τοῦ στρατοῦ τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Ἀλλ' ἀνεγνωρίσθη καθ' ὁδὸν εἰς τὸ χωρίον Βαρέν (Varennes πλησίον τοῦ Βερντέν), καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τοὺς Παρισίους (22 Ιουνίου). Ἡ κυβέρνησις ἀνέστειλε τὴν ἔξουσίαν του.

101. 'Ο Μαρά νεκρὸς
("Ἐργον τοῦ Γάλλου ζωγράφου David)

'Αλλ' ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νὰ τὸν ἀνατρέψουν ἀπέτυχεν. Ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὸν ὄρκον του εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ ἀνέλαβε τὴν ἔξουσίαν του.

III. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

'Η Νομοθετικὴ Συνέλευσις
(1 Οκτωβρίου 1791 - 20 Σεπτεμβρίου 1792)

Συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα, τὸ ὅποιον ἐψήφισεν ἡ πρώτη,

η ὀνομασθείσα διὰ τοῦτο Συντακτική Συνέλευσις (Assemblée Constituante), ἐξελέγη τακτικὴ βουλή, ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις (Assemblée legislative), ἡ ὅποια συνῆλθε τὴν 1 Ὁκτωβρίου 1791. Ἡ πλειονότης ἀπετελεῖτο πάλιν ἀπὸ φιλοβασιλικούς. Μεγάλην ἐπιρροὴν ὅμως ἀπέκτησεν ἡ ἀριστερὰ περιλαμβάνουσα δημοκρατικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον χάσει τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Λουδοβίκον ΙΣΤ' μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῆς φυγῆς. Δὲν ἤθελον ὅμως τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας. Οἱ περισσότεροι ἦσαν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου καὶ, ἐπειδὴ μερικοὶ διακεκριμένοι ἦγέται των κατήγοντο ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ Ζιρόνδη (Gironde, νοτιοδυτικὴ Γαλλία, ὅπου ἡ πόλις Μπορντώ), ὠνόμασαν βραδύτερον ὅλον τὸ κόμμα Ζιρονδίνος. Εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων θέσεων τοῦ βουλευτηρίου ἐκάθηντο οἱ ὀλίγοι ἀνατρεπτικοί, οἱ περισσότεροι μέλη τῆς Λέσχης τῶν Κορντελιέ, ὀνομασθέντες λόγῳ τῆς θέσεως των Ὀρεινοί (Montagnards) καὶ κατ’ ἐπέκτασιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ ὠνομάσθησαν ἀπὸ τότε Ὀρεινοί ἢ τὸ Ὀρός (Montagne), ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ συντηρητικοὶ ὠνομάσθησαν Πεδινοί ἢ Πεδιάς (Plaine).

Οἱ Ζιρονδίνοι καὶ ίδιως οἱ Ὀρεινοί εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὸν ὄχλον τῶν Παρισίων, τοὺς ὅποίους ὠνόμασαν sans culotte διότι ἀπέφευγον τὴν ἀριστοκρατικὴν περισκελίδα (culotte) καὶ ἐφόρουν τὸ λαϊκὸν πανταλόνιον, ὥστε sans culotte ἥρχισε νὰ σημαίνῃ τὸν ἐπαναστατικὸν τῶν ἄκρων.

‘Ο πόλεμος (20 Ἀπριλίου 1792)

Ο αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, πολεμικώτερος αὐτός, ὑπέγραψαν, παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς γάλλους μετανάστας τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1792, συμμαχίαν στρεφομένην κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φιλοβασιλικοί, ὅσον καὶ οἱ ἐπαναστατικοί, δι’ ἀντιθέτους λόγους, ἤθελον τὸν πόλεμον. Ἡ Συνέλευσις ἐκήρυξεν αὐτὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας τὴν 20ην Ἀπριλίου 1792.

‘Ο πόλεμος ἥρχισε μὲν ἀποτυχίας, αἱ ὅποιαι συνετέλεσαν νὰ ἐπιδεινωθῇ ἡ κατάστασις εἰς τὸ ἐσωτερικόν. ‘Υπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς ξέ-

νης εἰσβολῆς ή Συνέλευσις ἐκήρυξε τὴν πατρίδα ἐν κινδύνῳ
(La patrie en danger, 11 Ιουλίου 1792).

‘Ο ἀρχιστράτηγος τοῦ ἡνωμένου γερμανικοῦ στρατοῦ, ὁ πρωστὸς κόμης τοῦ Μπραουνσβάϊκ (Braunschweig) ἐδημοσίευσεν ἀπειλητικὴν προκήρυξιν συνταχθεῖσαν ἀπὸ γάλλον μετανάστην. Πᾶς ἀνθιστάμενος κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ θὰ ἔτυφεκίζετο ὡς προδότης καὶ ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἀνακτόρων ἡ πόλις τῶν Παρισίων θὰ μετεβάλλετο εἰς τέφραν (25 Ιουλίου 1792).

‘Η Γαλλία ἐκινήθη ζωηρῶς. Κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς Fédération (14 Ιουλίου) ἐνθιφρουραὶ συνέρρεον εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Τὴν 30 Ιουλίου ἔφθασαν 500 τῆς Μασσαλίας ψάλλοντες τὸ νέον πολεμικὸν ἄσμα, τὸ ὅποιον εἶχε συνθέσει εἰς τὸ Στρασβούργον ὁ ὀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Ρουζέ δὲ Λιλ (Rouget de Lisle) διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ρήγου.

Τὸ ἄσμα ὀνομάσθη Μασσαλιῶτις (Marseillaise) καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἔθικὸς ὕμνος τῶν Γάλλων. Αἱ στροφαὶ του, φλεγόμεναι ἀπὸ θερμὸν πατριωτισμόν, ἔξηρέθισαν περισσότερον τὸν πληθυσμὸν τῶν Παρισίων.

A i συνέπεια

‘Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ ἀναβρασμὸς εἶχεν ἀπροόπτους συνεπείας. Τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Αὐγούστου 1792 οἱ Ιακωβῖνοι ἔξεδίωχαν ἀπὸ τὴν δημαρχίαν τοὺς συντηρητικοὺς συμβούλους καὶ ἐσχημάτισαν νέον κοινοτικὸν συμβούλιον, εἰς τὸ ὅποιον παρεκάθηντο διαντών, δι Μαρὰ καὶ δι Ρομπεσπιέρ καὶ τὴν 10 ἔξήγειραν τὸν λαόν. ‘Η συνέλευσις ἐψήφισε τὴν ἀναστολὴν τῆς βασιλικῆς ἔουσίας καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύγκλησιν νέας συντακτικῆς συνελεύσεως.

‘Η 10 Αὐγούστου 1792 ἐσήμαινε νέαν, ριζοσπαστικωτέραν ἐπανάστασιν.

‘Υπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τὸ μέτωπον, ίδίως ὅταν ἔφθασεν ἡ εἰδησίς ὅτι δι Λαφαγιέτ, δι Ηρως τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, ἀρχηγὸς τοῦ εἰς τὰ Βελγικὰ σύνορα στρατοῦ, ἐπεχείρησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατόν του ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτευούστης καὶ ἀποτυχών ἐδραπέτευσεν εἰς τοὺς ἔχθρούς, δ

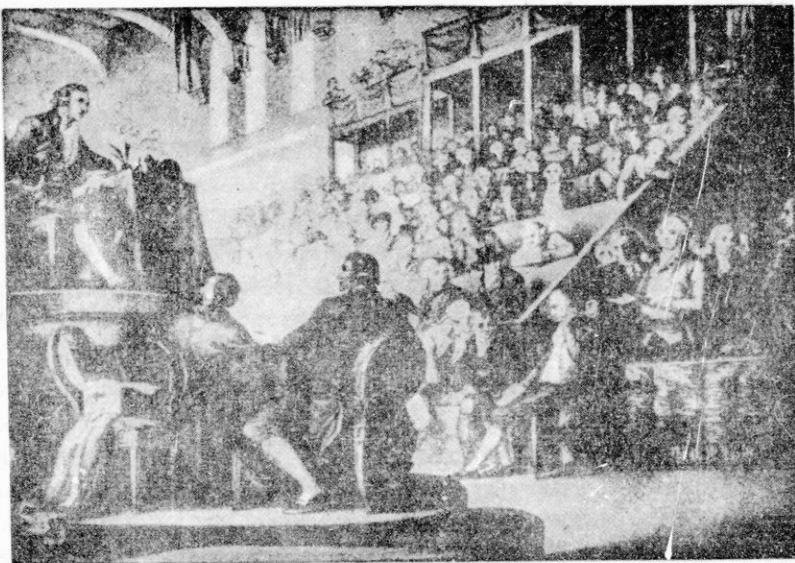
102. Γάλλοι στρατιώται
(Γερμανική γελοιογραφία της έποχής)

λαός ἐξετράπη εἰς ἀπαισίας σφαγάς τῶν ἐγκλείστων εἰς τὰς φυλακὰς (σφαγαὶ τοῦ Σεπτεμβρίου).

Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

‘Αλλ’ ἡ αὐστροπρωσσικὴ εἰσβολὴ τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ κακῶς ὡργανωμένος στρατὸς τῶν γερμανῶν ἥγεμόνων ἦναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

‘Ο πρωστικὸς στρατὸς δηλαδὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν γάλλων μεταναστῶν, τὸ ὅποιον τὸν ἐνίσχυεν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ἐπροχώρει βραδέως. Αἴφνης ὄμως οἱ Γερμανοί παρετήρησαν, δῖτι αἱ συγκοινωνίαι τῶν ἐκινδύνευον νὰ κοποῦν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ δῆποιοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Dumouriez καὶ τοῦ βοηθοῦ του Kel-

103. 'Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' πρὸ τοῦ Κοινβάν

lermann εἶχον ὀχυρωθῆνεις τὸ Valmy 'Εβομβάρδισαν τὴν πόλιν ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἐκράτησαν τὰς θέσεις τῶν. Οἱ Πρῶσσοι καὶ οἱ Γάλλοι εὐγενεῖς ἔμειναν κατάπληκτοι πρὸ τῆς ἀντοχῆς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τὸν δόποιον ὀνόμασαν « στρατόν ὑποδηματοποιῶν καὶ ραπτῶν ». 'Ο Braunschweig ἐθεώρησε καλὸν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἐξεκένωσεν ἐν σπουδῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. 'Ο γερμανὸς ποιητὴς Γκαῖτε, ὁ δόποιος εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατείαν καὶ παρευρέθη εἰς τὴν ὑποχώρησιν, ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων. « Ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸν καὶ ἀπὸ σήμερον, εἶπεν, ἀρχίζει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν παγκόσμιον ἴστορίαν καὶ δύνασθε νὰ εἴπητε, ὅτι εἴσασθε παρών ».

'Ανακήρυξις τῆς Δημοκρατίας (21 Σεπτεμβρίου 1792)

Αἱ ἐκλογαὶ διὰ τὴν νέαν ἔθνοσυνέλευσιν γενόμεναι διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας - ἐνῷ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐψήφισαν μόνον οἱ πληρώνοντες φόρον - ἔφερον δημοκρατικὴν πλειοψηφίαν. Οἱ Ζιρονδῖνοι κατεῖχον τὴν δεξιάν, ἐνῷ ἡ ἀριστερὰ ἐπληρώθη ἀπὸ ὄρει-

νούς. 'Ο Ρομπεσπιέρ καὶ ὁ Δαντών ἦσαν ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκλεγέντας. 'Εξελέγη καὶ ὁ Μαρά.

'Η δευτέρα αὐτὴ ἐθνοσυνέλευσις τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὀνομασθεῖσα Convention nationale ἢ ἀπλῶς Convention, ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν τρία ἔτη περίπου (20 Σεπτεμβρίου 1792 -26 Οκτωβρίου 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατικὴ συνέλευσις.

Τὴν ἐπομένην τῆς συγκλήσεως ἡ Convention ἐψήφισε τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας (21 Σεπτεμβρίου). 'Αμέσως ἤρχισε σκληρὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν κομμάτων. Οἱ Ζιρονδίνοι ἀντιπροσωπεύοντες τὴν δεξιάν, εἶχον ἀντιπάλους τοὺς 'Ορεινούς, οἱ δόποιοι ἐστρίζοντο εἰς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον τῶν Παρισίων.

'Ο γαλλικὸς στρατὸς σχηματισθεὶς δι' ὁμαδικῆς κινητοποιήσεως τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ὁ πρῶτος δηλαδὴ ἐθνικὸς στρατὸς τῆς Εὐρώπης, δόδηγούμενος ἀπὸ νεαροὺς παρατόλμους στρατηγούς, ἐσημείωσε σημαντικὰς ἐπιτυχίας κατὰ τοῦ πολαιοῦ τύπου μισθοφορικοῦ στρατοῦ τῶν γερμανῶν ἥγεμόνων. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 1792 κατελήφθη ἡ Σαβοΐα καὶ ἡ Νίκαια, ἡ ἀριστερὰ ὅχθη τοῦ Ρήνου καὶ, μετὰ τὴν νίκην εἰς Ζεμάπ (Jemappes), τὸ Βέλγιον.

Οἱ δρεινοὶ ἔξωθλοι τὴν Convention εἰς τὰ ἄκρα. 'Ο βασιλεὺς Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἐδικάσθη, κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη (21 Ιανουαρίου 1793).

'Η προσάρτησις τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βασιλέως εἶχον ὡς συνέπειαν γενικὸν συνασπισμὸν κατὰ τῆς Γαλλίας, σοβαρὰν ἔξεγερσιν καὶ ταραχὰς εἰς τὸ ἑσωτερικόν. 'Ο στρατηγὸς Dumouriez, ὁ νικητὴς τοῦ Valmy, ἐπεχείρησε νὰ παρασύρῃ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του, ὀλλ' ἀποτυχών ἐδραπέτευσεν εἰς τὸ αὐστριακὸν στρατόπεδον. Κατόπιν ἀγρίας πάλης οἱ δρεινοὶ ἔξωθλοι τοὺς Ζιρονδίνους. 'Η μνηστὴ ἐνὸς ἔξ αὐτῶν, Charlotte Corday ἐδολοφόνησε τὸν Μαρά εἰς τὴν οἰκίαν του ἐντὸς τοῦ λουτροῦ.

'Η τρομοκρατία (31 Μαΐου 1793 - 27 Ιουλίου 1794)

'Η συνέλευσις, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων τούτων, κατήρτισε τὴν περίφημον 'Επιτροπὴν τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας (Comité de Salut public, 6 Απριλίου 1793), τὴν δ-

ποίαν ἀπετέλεσεν ὁ Δαντών, ὁ Ἰσχυρότατος ἄνθρωπος τῆς ήμέρας μεταξύ τῶν Ὀρεινῶν μὲν ἐννέα ὀπαδούς του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐσχηματίσθησαν παραρτήματα τῆς ἐπιτροπῆς, αἱ λεγόμεναι ἐπιτροπῆς, καὶ εἰς αὐτὰς περιῆλθεν οὐσιαστικῶς ἡ ἔξουσία. Τοιουτορόπτως ἡ Γαλλία ἔξουσιάζετο ἀπὸ τοὺς ἄκρως ἐπαναστατικούς, οἱ ὅποιοι ἔλαβον τὸ κοινὸν καὶ περιβόητον ὄνομα Ἰακωβῖνοι.

Κατ’ εἰσήγησιν τοῦ Δαντών ἐσχηματίσθη ἐκ τακτονῶν ἐπιτροπῶν αἱ στατικὸν δικαστήριον μετὰ παραρτημάτων εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς ἐπαρχίας καὶ ἡρχισαν καταγγελίαι κατὰ τῶν ὑπόπτων καὶ ὁμαδικαὶ θανατώσεις. Ἀντιδραστικοὶ ἑρεῖς, μετανάσται καὶ γενικῶς πᾶς ὁ ἀντιφρονῶν ἢ ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις τῶν κυβερνῶντων συνελαμβάνετο καὶ μετὰ πρόχειρον διαδικασίαν ὥδη γείτο εἰς τὴν λαιμητόμον. Διὰ τοῦτο, τὴν περίοδον τῶν 14 μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1793 μέχρις Ἰουνίου 1794 ὠνόμασαν Τρομοκρατίαν (Terreur).

‘Ο Δαντών ἔθεώρει τὴν τρομοκρατίαν ως προσωρινὸν μέτρον πρὸς στερέωσιν τῆς δημοκρατίας. ’Αλλ’ ἡλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀδιαλλάκτους, τῶν ὅποιων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ρομπεσπιέρ. Κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τοῦ Δεμουλέν, ὁ ὅποιος εἰς τὴν ἐφημερίδα του Le Vieux Cordelier εἶχεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε ἐκυριάρχησεν ὁ Ρομπεσπιέρ καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν νόμου, ὁ ὅποιος ἐπέτρεπε τὴν ἄνευ μαρτύρων καταδίκην, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ὑπερέβησαν πᾶν ὅριον. Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ἡ λαιμητόμος ἐλειτούργησε τακτικῶς εἰς δύο θέσεις τῶν Παρισίων. Ἐγιναν περὶ τὰς 2600 θανατώσεις, ἐκ τῶν ὅποιων αἱ 1376 ἐντὸς τῶν τελευταίων 39 ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὅποιας ἐκυριάρχησεν ὁ Ρομπεσπιέρ.

Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ὁ Χριστιανισμὸς κατηργήθη ἐπισήμως. ’Αντὶ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας εἰσήχθη ἡ μέτρησις ἀπὸ δημοκρατίας (27 Σεπτεμβρίου 1792), τὰ λαϊκικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ λαϊκῶν ὀνομάτων (π.χ. Vendémiaire, Brumaire κτλ.). ’Αντὶ τῆς διαιρέσεως εἰς ἑβδομάδας εἰσήχθη ἡ διαιρεσίς εἰς δεκάδας καὶ ἡ δεκάτη ἀφιερώθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Δαντών ὁ Ρομπεσπιέρ ἐκυβέρνησεν ως

δικτάτωρ μετά τῶν διαβοήτων ὁ παδῶν του Σαιν Ζιούστ (Saint Just) καὶ Κουθόν (Couthon). Ἀλλὰ δὲν ἥργησε νὰ γίνῃ μισητὸς καὶ ἐπίφοβος καὶ εἰς τοὺς ὄπαδούς του ἀκόμη. Ὁρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθησαν καὶ παρεσκεύασαν τὴν περίφημον ἡμέραν τῆς 9 Τhermidor (28 Ιουλίου 1794), κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ θυελλώδη συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως, ὁ Ρομπεσπιέρ συνελήφθη μετὰ τῶν ἐμπίστων του. Ο περιβότος δημεγέρτης ἀνηλθε τὴν λαιμητόμον καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ συλληφθέντες βουλευταί, πολλὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, Ἱακωβίνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.ἄ., τὸ ὅλον 104 ἀτομα.

Τὸ Διευθυντήριον (27 Οκτωβρίου 1795 - 9 Νοεμβρίου 1799)

Ἡ πτῶσις τοῦ Ρομπεσπιέρ εἶχε βαθυτέραν σημασίαν. Ἡ ἐπαναστατικὴ ὁρμὴ εἶχεν ἐκπνεύσει καὶ ἥρχιζεν ἡ ἀντίδρασις.

Ἡ τρομοκρατηθεῖσα τάξις τῶν εὐπόρων ἀνεθάρρησεν. Οἱ νέοι τῆς τάξεως ταύτης, ἡ λεγομένη χρυσὴ νεολαία (Jeunesse dorée) ἐπετέθησαν κατὰ τῆς λέσχης τῶν Ἱακωβίνων, ἡ ὁποία ἐκλείσθη κατὰ διαταγὴν τῆς Συνελεύσεως.

Εἰς τὴν Convention ἐπεκράτησαν οἱ συντηρητικοί, οἱ ὁποῖοι προέβησαν εἰς τὴν σύνταξιν νέου Συντάγματος πολὺ συντηρητικοῦ.

104. Ὁ Ρομπεσπιέρ

Δι' αὐτοῦ ἡ ἐκτελεστικὴ ἔξουσία ἐδόθη εἰς Διευθυντήριον (Directoire) ἀπὸ πέντε ἀνδρας οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων τῇ βοηθείᾳ δύο βουλῶν, τοῦ Συμβουλίου τῶν Πεντακοσίων καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Γεροντῶν (Conseil des Anciens) ἐκ 250 ἀνδρῶν, ἡλικίας ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν μοναρχικῶν, οἱ ὁποῖοι, ἐνθαρρυθέντες ἐκ τῆς νέας καταστάσεως ἐζήτουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν

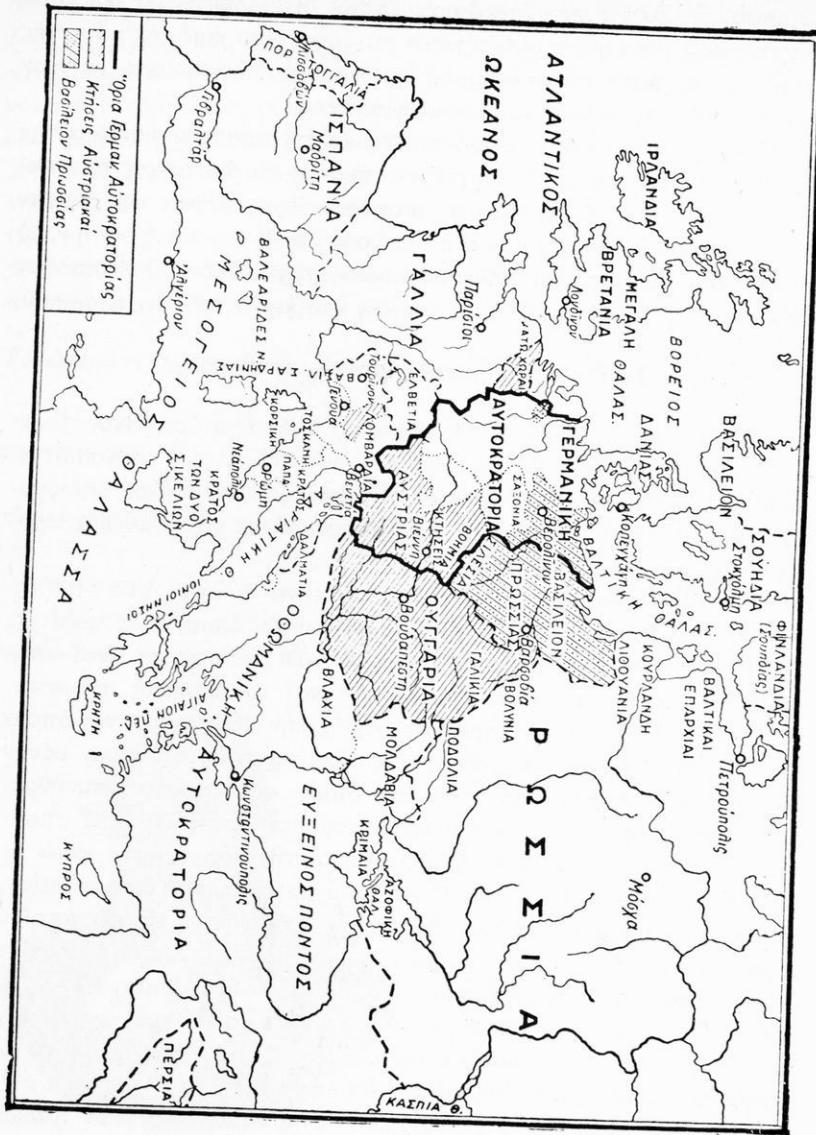
βασιλείαν, ή Συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ὅπως οἱ μέλλοντες νὰ ἐκλεγοῦν διὰ τὴν νέαν βουλήν, ληφθοῦν κατὰ τὰ δύο τρίτα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Convention, διὰ νὰ ἔξασφαλισθῇ δημοκρατικὴ πλειοψηφία. Τὸ νέον σύνταγμα ἔγινε δεκτὸν διὰ δημοψηφίσματος.

‘Αλλ’ ἡ μοναρχικὴ μερὶς τῆς πρωτευούστης προσεταιρισθεῖσα τὴν ἔθνοφρουρὰν ἐπεχείρησε διὰ πραξικοπήματος νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς. ‘Η συνέλευσις εύρεθεῖσα εἰς δύσκολον θέσιν ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν νεαρὸν στρατηγὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην, ὁ δόποιος εἶχε διακριθῆ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλόν. Ο Ναπολέων κατέπνιξεν εὐχερῶς τὴν στάσιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

Τὰ δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀρνητικὸν, διότι κατ’ ἀρχὰς ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. ‘Αλλ’ ἡ ἐπανάστασις διεπνέετο ἐπίστης ἀπὸ ζωηρὸν πόθον δημιουργίας. Καὶ οἱ φοβερώτεροι ἀπὸ τοὺς τρομοκράτας εἶχον σχέδια προδευτικὰ καὶ ἀνθρωπιστικά.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1792 ὥρισε νὰ εἴναι ἡ ἐκ παραίδευσις κοινὴ καὶ νὰ παρέχεται δωρεὰν δι’ ὅλους τοὺς πολίτας. ‘Η Convention ἀπεφάσισε, κατ’ εἰσήγησιν τοῦ Δαντών, νὰ εἴναι ὑποχρεωτικὴ καὶ παρὰ τοὺς ἔξωτερικοὺς καὶ ἔσωτερικοὺς περιστασμούς, ἡ ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν ἰδρύματα, τὰ δόποια τιμοῦν τὴν Γαλλίαν. Οἱ χρόνοι τῆς τρομοκρατίας δὲν εἴναι μόνον χρόνοι αίματων καὶ βιαιοπραγίας, ὅπως φαντάζονται συνήθως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπετελέσθησαν ἔργα μεγάλης σημασίας. Τὸ πρωτοτυπώτερον δημιούργημα τῆς Convention ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς εἴναι ἡ École Normale, δηλαδὴ διδασκαλεῖον, μὲν ἔσωτερικοὺς μαθητὰς καὶ αὐστηρὰν ὀργάνωσιν, εἰς τὸ δόποιον μορφώνονται οἱ καθηγηταὶ τῶν γυμνασίων. Γενικῶς ἐφρόντισε διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, ἰδρύσασα πλῆθος δημοτικῶν σχολείων. Πρὸς τούτοις ἴδρυσε Πολυτεχνεῖον πρὸς μόρφωσιν μηχανικῶν. Αἱ ‘Ακαδημίαι ἔν τῷ μεταξὺ κατηργήθησαν ως ἀντιδραστικὰ ἰδρύματα καὶ ἀντ’ αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν Ἰνστιτούτα πρὸς καλλιέργειαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν. Πλὴν τούτων ἴδρυσε Μουσεῖον Φυσικῆς Ἰστορίας καὶ Ὡ-

105. Η Εύρωπη το 1789

δεῖον. Τέλος σημαντικώτατον ἔργον τῆς Convention ήτο δεκαδικοῦ θμιστικοῦ συστήματος καὶ ή εἰσαγωγὴ τοῦ δεκαδικοῦ.

IV. ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

‘Η νέα τακτικὴ

‘Η ἐπανάστασις ἀπέλυσε θύελλαν πολέμων εἰς τὴν Εύρωπην, διότι πολλοὶ ἡγεμόνες τῆς Εύρωπης συνησπίσθησαν κατ’ αὐτῆς.

‘Απέναντι αὐτῶν οἱ Γάλλοι ἔδειξαν ἀντοχὴν καὶ πρωτοφανῆ δραστηριότητα καὶ πολεμικήν ὁρμήν. Νεαροὶ στρατηγοὶ ὀδηγοῦντες τὸν στρατὸν περιήγαγον τὰς νικηφόρους σημαίας των εἰς διαφόρους χώρας καὶ διέδωσαν τὰς ἐπαναστατικὰς ἴδεας.

Μέχρι τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρατοὶ τῶν εὐρωπαίων ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο, καθὼς γνωρίζομεν, ἀπὸ μισθοφόρους. ‘Ο στρατὸς τῆς ἐπαναστάσεως συνεκροτήθη ἀπὸ τὴν γαλλικὴν νεολαίαν, ἡ ὅποια προσεκλήθη ὑπὸ τὰ ὅπλα, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ συναθροίσουν ὑπὸ τὰς σημαίας μάζας ἀνθρώπων πρωτοφανεῖς εἰς τὴν ἴστορίαν. ‘Ο στρατὸς αὐτὸς εἶχε τὸ προσὸν νὰ μὴ εἴναι τόσον δαπανηρός, ὃσον δὲ μισθοφορικὸς τῶν ἡγεμόνων. Δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν, ἀλλ’ εἶχε θερμὸν ἐνθουσιασμόν, πιλαστυτέραν καὶ φωτεινοτέραν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι οἱ γάλλοι στρατιῶται ἐνισχύοντο ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι πολεμοῦν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν λαῶν.

‘Η σύστασις τοῦ στρατοῦ τῆς Γαλλίας ἀνεστάτωσε τὴν τακτικὴν. Οἱ δῆμοι του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, ταχέως προαχθέντες εἰς στρατηγούς, περιεφρόνησαν τὴν παλαιοτέραν μέθοδον. ‘Ἐπετίθεντο μὲν πυκνὰς φάλαγγας ἐπιδιώκοντες νὰ συγκεντρώσουν ἀνωτέραν δύναμιν κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἔχθροῦ. Διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἐξηρτάτο ἀπὸ συνδυασμένας κινήσεις καὶ συγκεντρώσεις πρὸ τῆς μάχης. Τῆς νέας τακτικῆς ἀριστοτέχνης ἀνεδείχθη ὁ Ναπολέων.

Τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν διωργάνωσεν ὁ περίφημος Λαζαρός Καρνότ (Carnot), ὁ ἐπονομασθεὶς ὁργανωτὴς τῆς νίκης, σοφὸς μαθηματικὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς

106. Γάλλοι στρατιώται τοῦ 1794

Δημοσίας σωτηρίας, ὁ ὅποιος ἐδημιούργησε τὰς 14 στρατιὰς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔχαραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

‘Ο κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς

Ἡ γερμανικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ἀπροσδοκήτου δρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας ὁ στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἔξεκένωσε τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ὁ στρατὸς τοῦ Dumouriez κατέλαβε τὸ Βέλγιον καὶ ἔτερος στρατὸς ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ρήγουν. Συγχρόνως κατελήφθησαν πρὸς νότον ἡ Νίκαια καὶ ἡ Σαβοΐα, αἱ ὅποιαι ἐκηρύχθησαν δημοκρατίαι ὑπὸ τὸ ὄνομα Δημοκρατίαι τῶν Ἀλλοβρόγων. Βαθεῖα συγκίνησις κατεῖχεν ὅλην τὴν Εὐρώπην, οἱ στρατοὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπολέμουν ἀπροθύμως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ οἱ κάτοικοι τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν ἐδέχοντο αὐτοὺς ὡς ἐλευθερωτάς.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων καὶ ἀπειλῶν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας, πολλοὺς γερμανοὺς ἡγεμόνας, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ὀλλαν-

δίαν. Πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ αὐτοῦ ἐφάνη κινδυνεύουσα ἡ δημοκρατία. Οἱ Γάλλοι ἡττήθοσαν εἰς πολλὰ μέρη καὶ εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἔξερράγησαν στάσεις. Ὁ στρατηγὸς Dumouriez, ἔξοργισθεὶς διὰ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ βασιλέως, ἥθελησε νὰ στρέψῃ τὸν στρατόν του κατὰ τῶν δημοκρατιῶν. Ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ ἡύτομόλησε πρὸς τοὺς ἔχθρούς, ὅπως εἶχε πράξει τοῦτο πρὸ αὐτοῦ ὁ La Fayette. Διὰ τοῦτο ἐπεκράτησε γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῶν εὐγενῶν στρατηγῶν, οἱ ὄποιοι ἀντικατεστάθησαν σχεδὸν ὅλοι δι' ἀξιωματικῶν ἀστικῆς προελεύσεως, ἀπὸ τοὺς ὄποιούς πολλοὶ ἥσαν νεαρώτατοι, ὡς ὁ Πίσεγκρου (Pichegrus) 33 ἑτῶν, ὁ συμπαθῆς καὶ ἡρωϊκὸς Χός (Hoche) μόλις 25 ἑτῶν, ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης κ. ἄ. Υπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὑπερίσχυσαν οἱ Ἰακωβῖνοι καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Δημοσίας σωτηρίας ἔστειλεν εἰς τὰ σύνορα μεγάλας μάζας στρατοῦ διὰ τῆς ὁμαδικῆς στρατοῦ διαδικῆς (lévée en masse) καὶ μετ' ἀποφασιστικᾶς μάχας ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων ἀνακατελήθησαν τὸ Βέλγιον καὶ ἡ ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ Ρήνου. Ὁ δὲ Pichegrus μετ' ἐπιμόνους μάχας κατὰ τοῦ ἀγγλο-ολλανδικοῦ στρατοῦ διέβη τοὺς βραχίονας τοῦ Ρήνου ἐπὶ τῶν πάγων καὶ κατέλαβε τὴν Χάγην καὶ τὸ Ἀμστερνταμ. Ὁ ὀλλανδικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς ἐν μέσῳ τῶν πάγων μεταξὺ τῆς Helder καὶ τῆς νήσου Texel παρεδόθη εἰς τοὺς ούσσαρους τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Ἡ Ὀλλανδία ἀνεκτηρύχθη δημοκρατία ὑπὸ τὸ δόνομα Βαταβικὴ δημοκρατία.

Τὸ 1795 ὁ συνασπισμὸς διεσπάσθη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐν Βασιλείᾳ (Basel) τῆς Ἐλβετίας εἰρήνευσε (6 Ἀπριλίου 1795) καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου. Ἀπὸ τότε ἡ Πρωσία διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι τοῦ 1806. Κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος εἰρήνευσε καὶ ἡ Ισπανία.

Τὸν πόλεμον, τὸν ὄποιον εἶχεν ἀρχίσει ἡ Conventionion, ἔξηκολούθησε τὸ Διευθυντήριον. Ἡ Αύστρια ἀπομονωθεῖσα ἥπειλήθη ἀπὸ τρεῖς γαλλικὰς στρατιάς. Τὰς δύο ἀπ' αὐτὰς ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ Ρήνου ὁ δόνομαστὸς στρατάρχης Άρχιδονος Κάρολος. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης στρατιᾶς Ναπολέων Βοναπάρτης ἔγινεν ἐνδοξός κατὰ τὴν δόνομαστὴν ἐκ στρατείαν τῆς Ἰταλίας (1796). Τέλος ἡ Αύστρια ὑπεχρεώθη νὰ κλείσῃ τὴν Ειρήνην τοῦ Καμ-

π ο φ ό ρ μ i o (Campo - Fornio, 17 Οκτωβρίου 1797), διὰ τῆς ὁ-
ποίας παρεχώρησε τὸ Βέλγιον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Λομβαρδίαν
εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσαν Ἐν τε ὅθεν τῷ
"Α λ π ε ω ν Δ η μ ο κ ρ α τί α ν καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνε-
γνώριζε καὶ αὐτῇ τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὅ-
χθης τοῦ Ρήνου. Ὡς ἀντιστάθμισμα ἔλαβε τὴν χώραν τῆς βενετικῆς
δημοκρατίας τὴν ὁποίαν κατέλυσεν ὁ Ναπολέων.

‘Ο κατὰ θάλασσαν πόλεμος

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο μόνη ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν
ὑπὸ τὰ ὄπλα. Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐπάλαισαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν θά-
λασσαν. Τὰ πολεμικὰ πλοιαὶ ἥσαν τότε ξύλινα καὶ ἐκινοῦντο δι' ἴ-
στιων. Τὰ κατ' ἔξοχὴν πολεμικὰ ἥσαν τὰ πλοῖα τῆς γραμ-
μῆς, τὰ ὅποια ἔφερον μέχρι 120 τηλεβόλων, ἐνῷ αἱ φρεγάται ἥσαν
ἔλαφρότεραι καὶ ταχυπλοώτεραι, ὥπλισμέναι μὲ 30 - 60 τηλεβόλα.

Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία εἶχε στόλον
πολὺ ἀνώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγγλικός στόλος ἔθαλασσοκράτει,
χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώῃ νὰ ἀποκλείῃ ἐντελῶς τὰ παράλια τῆς
Γαλλίας. Τὸ 1793 προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλοφρόνων ἐπαναστα-
τῶν κατέλαβε τὴν Τούλον, τὴν ὁποίαν ἡναγκάσθη νὰ ἔγκατα-
λείψῃ, ὅταν ἔφθασεν ὁ γαλλικός στρατός, ὀλλὰ κατέκαυσε τὸν λι-
μένα καὶ τὰ εύρεθέντα ἐκεῖ πολεμικά. Κατὰ τὰς συγκρούσεις εἰς τὴν
θάλασσαν ὑπερίσχυον συνήθως οἱ Ἀγγλοι.

‘Η ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον

Μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ νίκας τὸ Διευθυντήριον περιέβαλε τὸν Να-
πολέοντα μὲ μεγάλας τιμὰς καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ
κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. Οἱ Ναπολέων ἔμελέτησε τὸ σχέδιον ἀ-
ποβάσεως εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν, τὸ ὅποιον δὲν κατώρθωσε
νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἐσκέφθη τότε νὰ προσβάλῃ τὴν βάσιν τῆς ἀγ-
γλικῆς δυνάμεως, τὰς Ἰνδίας, καταλαμβάνων τὴν Αἴγυπτον.

‘Η Αἴγυπτος ἀνῆκεν ὀνόματι μόνον εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι
τὴν ἀρχηγίαν εἶχον κυρίως οἱ Μαύροι μπέηδες, οἱ ἀρχηγοὶ
τῶν Μαμελούκων πολεμιστῶν. Οἱ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς Του-

λὸν ἐκλεκτὸν στρατὸν ἀπὸ 35 περίπου χιλ. καὶ ἐλαβε μαζὶ του τοὺς καλυτέρους ἀξιωματικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον διακριθῆ εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἰταλίας, καθὼς καὶ διαφόρους σοφούς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, γεωργικάς μηχανάς, καὶ ὀλόκληρον ὑλικόν, ὅπως ὁρύξῃ τὸν ἴσθμὸν τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικὸν ἐκρατήθη ἀρκετὰ καλά, καθ' ὅσον δὲ Ναπολέων διέδιδεν, ὅτι ἡτοίμαζεν ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεττανίαν. Πιστεύων εἰς τὰς φήμας δὲ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, δὲ περίφημος Νέλσων, (Nelson, 1758 - 1805), ἀπέκλεισε τὴν διάβασιν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἀφησεν οὕτω τὸν Ναπολέοντα νὰ πλεύσῃ ἀκωλύτως εἰς Αἴγυπτον (19 Μαΐου 1798).

Καθ' ὅδὸν δὲ Ναπολέων κατέλαβε τὸν ὁχυρώτατον λιμένα τῆς Μάλτας (11 Ἰουνίου) καὶ ἀπέκτησεν οὕτως ἰσχυρὰν ναυτικήν βάσιν. Τὴν νῆσον κατεῖχον οἱ Ἰωαννῖται ἵπποται τοὺς ὅποιους εἶχεν ἔκδιώξει ἀπὸ τὴν Ρόδον δὲ Σουλτάνος Σουλεϊμάν. Ἀμέσως κατόπιν δὲ γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἀβούκιρ, κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν δὲ ιρανούς (1 Σεπτεμβρίου) καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Καΐρου. Ἡ ἀντίστασις τῶν Μαμελούκων ἦτο ἀστήμαντος, ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίστη πρὸς τὰς κλιματικὰς συνθήκας, τὰς ὅποιας δὲν εἶχε προβλέψει. Οἱ στρατιῶται διεύοντες διὰ τῶν ἀνύδρων ἐρήμων ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον ἐνδεδυμένοι τὰς βαρείας χειμερινὰς στολάς, κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ μερικοὶ ηύτοκτόνησαν.

Οἱ Μαμελούκοι ἵππεις ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὴν πρὸς τὸ Κάιρον ὁδὸν, ἀλλ' ἥσαν τελείως ἀνίσχυροι κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὴν μάχην τὸν Πυραμίδων, ὅπως ὠνόμασεν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν ὁ Ναπολέων (21 Ἰουλίου), τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν ἐθέρισε δύο χιλιάδας Μαμελούκους, ἐνῷ μόνον 30 Γάλλοι ἐφονεύθησαν. Οὕτω τὸν Οκτώβριον τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τῶν Γάλλων.

'Αλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν δὲ Νέλσων, ἀφοῦ εἶχεν ἀναζητήσει εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον τοὺς Γάλλους καὶ εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἀβούκιρ κατέκαυσε τὸν γαλλικὸν στόλον (1 Αὐγούστου). Ἡ Τουρκία ἐπίσης ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Συρίας (Φεβρουαρίου 1799). Μὲ μικρὰν δύναμιν ἐπέρασε τὴν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἔρημον καὶ κατέλαβε τὴν Ἰόππην.

‘Αλλ’ ἀπέτυχε προσβαλών τὴν δχυρὰν θέσιν τοῦ ‘Α γίου’ Ιωάννου ουτῆς ‘Ακρασ. ’Επιστρέψας εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατόν, τὸν δποῖον εἶχεν ἀποβιβάσει ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀβουκίρ.

Ἡ θέσις ὅμως τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἦτο κρίσιμος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὴν δυσχερῆ αὐτὴν στιγμὴν ὁ Ναπολέων προσεκλήθη κρυφίως ἀπὸ τὸ Διευθυντήριον, διότι ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἶχε περιπλακῆ εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν. Ἀνεχώρησε κρυφίως μετὰ τῶν ἀφωσιωμένων στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ γαλλικὸς στρατός τὸν δποῖον ἐγκατέλειψεν εἰς Αἴγυπτον, ἐσυνθηκολόγησε κατόπιν πολλῶν περιπτειῶν μὲ τοὺς Ἀγγλους ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μετακομισθῇ εἰς Γαλλίαν (1801). ‘Υπὸ τὸν αὐτὸν ὄρον παρεδόθη καὶ ἡ γαλλικὴ φρουρὰ τῆς Μάλτας.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας. Ἐξ αὐτῆς ὠφελήθη σημαντικῶς ἡ ἐπιστήμη, διότι οἱ Γάλλοι σοφοὶ ἐμελέτησαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὄργανωσιν τῆς χώρας, καθὼς καὶ τὸ ἀρδευτικὸν σύστημα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ κατήρτισαν τὸ σχέδιον τῆς διώρυγος ματαξὺ μεσογείου καὶ Ἐρυθρᾶς. Τὸ Αἰγυπτιακὸν ἑνστιτούτον, τὸ δποῖον συνέστησεν ὁ Ναπολέων (22 Αὐγ. 1798) εἰς τὸ Κάιρον, ἔκαμε πολλὰς παραπηρήσεις καὶ ἐμελέτησε μνημεῖα ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Βραδύτερον ὁ γάλλος σοφὸς Σαμπολιόν (Champollion) ἐθεμελίωσε τὴν Αἰγυπτιολογίαν ἀναγνώσας τὴν ἱερογλυφικὴν γραφήν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς μέγα σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ Αἴγυπτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'
Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
I. ΑΝΤΨΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

‘Υπατεία καὶ Αὐτοκρατορία

ΑΤΑ τούς χρόνους τῶν πολιτικῶν κλονισμῶν συμβίνει πολλάκις ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νὰ προκύψῃ στρατιωτικὴ δεσποτεία. Τοῦτο συνέβη εἰς τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς πολιτείας, ὅπου ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐπατριδῶν καὶ τοῦ δήμου ἐγεννήθη ἡ τυραννίς, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν πάλην τῶν πατρικίων καὶ πληβείων προῆλθεν ἡ καισαρικὴ ἀρχῆ.

‘Ομοίως εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τοὺς κλονισμοὺς τῆς ἐπαναστάσεως ἐγεννήθη ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς τρομοκρατίας ἔξεδηλώθη ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἡ δόποια ἐνισχύετο διαρκῶς κατὰ τὴν χαλαρὰν διοίκησιν τοῦ Διευθυντηρίου. ‘Ο λαὸς ἥρχισε νὰ ἀνησυχῇ, διότι ἔβλεπε νὰ κινδυνεύουν τὰ ἀποκτήματα τῆς ἐπαναστάσεως. ‘Υπεστήριξε τότε ἔνα νικηφόρον στρατηγόν, τὸν Ναπολέοντα, δ ὁποῖος ἐσυμβόλιζε δι’ αὐτὸν τὴν δημοκρατίαν, καὶ ἦτο ἡ ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, τὰ δόποια εἰχεν ἀποκτήσει μὲ τὴν ἐπανάστασιν. ‘Ο Ναπολέων ἀνηγορεύθη κατ’ ἀρχὰς ‘Υπατος (1799), βραδύτερον Αύτοκράτωρ τῶν Γάλλων (1804) καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 16 περίπου ἔτη. Τὴν περίοδον ταύτην τῆς ιστορίας των οἱ Γάλλοι ὀνόμαζον ‘Υπατείαν (1799 - 1804) καὶ Αὐτοκρατορίαν (1804 - 1815).

‘Επιστρέψας δ Ναπολέων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εὗρε γενικὴν δυσαρέσκειαν κατὰ τοῦ Διευθυντηρίου. ‘Ανέτρεψεν αὐτὸν διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18 Brumaire (9 Νοεμβρίου 1799) καὶ προέβη εἰς

σύνταξιν νέου συντάγματος. Κατά τὸ νέον σύνταγμα, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους ἔτεθη ὁ Ναπολέων, ὡς Πρῶτος ὑπατος (Premier consul), ἐκλεγεὶς διὰ δέκα ἔτη μετὰ δύο ἀλλων ὑπάτων, οἱ διποῖοι εἶχον συμβουλευτικὴν ψῆφον. 'Ο πρῶτος ὑπατος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς διεχειρίζετο τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Ἐπίσης αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη τῆς Γερουσίας (Senat), ἡ δόποια ἀπετελεῖτο ἀπὸ 60 μέλη καὶ ἔξελεγε τὰ μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπὸ τοῦ καταλόγου τὸν δόποιον κατήρτιζον οἱ ἐκλογεῖς. 'Ο Ναπολέων διορίζων εἰς τὴν Γερουσίαν πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του ἰσόβια, καὶ πλουσίως ἀμειβόμενα, εἶχεν αὐτὴν πάντοτε ἀφωσιωμένην καὶ τοιουτορόπως ἔξουσίαζε τὴν κρατικὴν μηχανήν.

'Ο Ναπολέων εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς δημοκρατικούς, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς νομιμόφρονας βασιλικούς, τοὺς ὄπαδούς δηλαδὴ τῶν Βουρβόνων. Κατίσχυσε καὶ τῶν δύο. Τὸ 1802 μετ' ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὰς νίκας του ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ 'Ισοβίου 'Υπάτου. 'Αλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἔγεννησεν ἀντίδρασιν εἰς τὸν στρατόν, ἔπαισσεν ἡ ἐστειλεν εἰς ὑπερποντίους ἔξοριας τοὺς δημοκρατικούς στρατηγούς. Τέλος, ἀφοῦ κατέπινε τὴν συνωμοσίαν τῶν βασιλοφρόνων ἔλαβε τὸν τίτλον Κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γαλλῶν καὶ τὴν 2αν Δεκεμβρίου 1804 ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων. Μετὰ ἐν ἔτος ἐστέφθη κληρονομικὸς βασιλεὺς τῆς Ιταλίας καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν Εύγενιον Μπωχαρνά, σὺὸν τῆς συζύγου του 'Ιωσηφίνας ἀπὸ τὸν πρῶτον γάμον.

'Ο Ναπολέων (1769 - 1821) είναι ἀπὸ τὰ παρόδοξα δημιουργήματα τῶν ταραχῶδῶν καιρῶν. 'Έγεννήθη τὸ 1769 ἐν Ἀγιάστοι (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. 'Ητο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰταλοῦ δικηγόρου Βοναπάρτε (Buonaparte). 'Εσπούδασεν εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς Βριένης (Brienne) καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν στρατιωτικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων, ὅπόθεν ἔξηλθε μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ Πυρ)οῦ τὸ 1785. Τὸ ὑφός του ἦτο ἐκφραστικὸν καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τὰς ἀγορεύσεις πρὸς τὸν στρατὸν ἐφθανεν εἰς ἐπιβλητικὴν εὐγλωττίαν.

Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἤσαν σπάνια. Εἶχε μνήμην ἀπειρότερον καὶ διορατικότητα καταπληκτικήν. 'Η εὐκινησία τοῦ πνεύματός του ἦτο ἀπαράμιλλος. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν καὶ συγχρόνως νὰ συλλαμ-

βάνη καθαράν εικόνα τοῦ δλου. 'Η αὐτοπεποίθησις καὶ δύναμις τῆς βουλήσεώς του εἶχον κάτι τὸ πρωτοφανές, ἀλλὰ καὶ δὲ ἐγωῖσμός καὶ τὴ φιλοδοξία του δὲν ἐγνώριζον δρια. 'Η δραστηριότης του ἦτο ὑπεράνθρωπος' ὑπηγόρευε συγχρόνως τὰ Ἑγγραφά δλων τῶν ὑπουργείων. 'Ηρκείτο πολλάκις εἰς τρίωρον ὑπνον.

'Η ἀρχὴ τοῦ Ναπολέοντος εἶχεν ἀρκετὰ στερεόν κοινωνικόν στήριγμα, διότι διὰ τὰς λαϊκὰς μάζας ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε συμβολικὴν ἔννοιαν, ἥτο τὴ προσωποποίησις τῆς Δημοκρατίας, ὁ Ἰσχυρὸς ἀνήρ, ὁ ὄποιος ἐπροστάτευσε τὰς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κτηθείσας ἐλευθερίας. 'Η ἀνωτέρα τάξις πάλιν ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν σταθερότητα, ἡ ὄποια ἀπέτρεπε τὰς αἰφνιδίας ἀνατροπᾶς.

107. 'Ο Ναπολέων

'Η διοίκησις τοῦ Ναπολέοντος

'Ο Ναπολέων ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ώς στράτευμα, εἰς τὸ ὄποιον αἱ διαταγαί του ἔπερπε νὰ ἐκτελοῦνται χωρὶς συζήτησιν. Οἱ πολῖται ἐτέθησαν ὑπὸ αὐστηρὰν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπαστείας του ἔπαυσε τὰς περισσοτέρας τῶν ἐφημερίδων καὶ εἰς τὸ ἔξῆς ἔπαυε καὶ διώριζε τοὺς διευθυντὰς τῶν ώς νὰ ἥσαν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι. Εἶχε φυλακάς ὅμοιας μὲ τὴν Βαστίλλην, εἰς τὰς ὄποιας ἐνέκλειε τοὺς ὑπόπτους.

'Εδημιούργησεν αὐλήν, εἰς τὴν δόποιαν εἰσήγαγε τὰς συνθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. Αἱ κυρίαι ἐδιδάχθησαν νὰ ὑποκλίνωνται, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὴν αὐλήν τῶν Βουρβόνων. Οἱ παλαιοὶ τίτλοι ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὀνομάσθησαν αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες.

Μετά τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας ἐδημιούργησε βαρώνους, κόμητας, δούκας, ἵπποτας, δηλαδὴ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νέας αὐτοκρατορίας, εἰς τοὺς ὅποιους ἔδιδεν ἐπιδόματα καὶ ἔχαριζεν εἰσοδήματα. Ἐπίστης ἐδημιούργησε τὴν Λεγεῶνα τῆς τιμῆς, τῆς ὅποιας τὰ μέλη ἐλάμβανον ἐπιδόματα. Διότι ὁ Ναπολέων διέβλεπεν, ὅτι ἡ κληρονομικὴ βασιλεία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ χωρὶς κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν. Διοικηταί, ὑποδιοικηταί, δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν, διωρίζοντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Τοιουτορόπως κατηργήθη ἡ αὐτοδιοίκησις καὶ ἐδημιουργήθη αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Ἐν τούτοις ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο εὐχαριστημένη, διότι τὸ κράτος ἐπανεὗρε τὴν γαλήνην καὶ ἔξησφαλίσθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

‘Ο Ναπολέων ἥθελε νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὅπως ἔπραξεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ’. Ἀλλὰ δὲν ἡγάπα τοὺς ἀνεξαρτήτους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του, τὸν Σατωβριὰν καὶ τὴν κυρίαν Στάελ, ἐνῷ ἐπροστάτευε δευτερευούστης ἀξίας λογοτέχνας. Τὸ 1804 ἔξεδόθη ὁ Ναπολέοντες Κῶδιξ, ὁ ὄποιος περιελάμβανε τὸ ἐπὶ τῶν νέων ἀντιλήψεων στηριζόμενον ἀστικὸν δίκαιον καὶ εἰσήχθη εἰς πολλὰς χώρας.

II. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

‘Η Ναπολεόντειος στρατηγικὴ

‘Ο Ναπολέων ἐτελειοποίησε τὴν τακτικὴν τῶν στατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. ‘Ωρμᾶτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ὅτι ὁ πολυπληθέστερος στρατὸς νικᾷ πάντοτε τὸν ὀλιγαριθμότερον. Διὰ τοῦτο προσεπάθει νὰ κρατῇ συγκεντρωμένας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ συντρίβῃ δι’ ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἔχθροῦ. Ἀνεδείχθη ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς αὐτῆς. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰ πράγματα, νὰ συλλαμβάνῃ ταχέως σχέδια καὶ νὰ ἐκτελῇ αὐτὰ μετὰ θαυμαστῆς ἐπίστης ταχύτητος. Ο στρατὸς του ἦτο ἀκαταπόνητος εἰς τὰς πορείας καὶ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων καὶ τῆς ἐπικαίρου συγκεντρώσεως ἔξησφάλιζε τὴν νίκην: «Διὰ τῶν κνημῶν μας κερδίζει τὰς μάχας», ἔλεγον

οἱ στρατιῶται. Οἱ στρατηγοὶ του ἡκολούθουν τὴν τακτικὴν του, ἥσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, ἔγιναν ἔνδοξοι, ὅπως δὲ Νέε, Μπερναντότ, ὁ Μασσένα καλπ. (Ney, Bernadotte, Masséna).

‘Ο Ναπολέων ἐσυστηματοποίησε τὴν γενικὴν στρατολογίαν, τὴν ὃποιαν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις, καὶ κατώρθωσε νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάζας. ‘Ο στρατός του ἀπὸ τοῦ 1805 ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν Μεγάλη στρατιά (Grande armée). ‘Υπῆρχεν ὅμως καὶ ὑλικώτερος λόγος τῆς τυφλῆς ὀφεσιώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα, διότι ὁ γάλλος χωρικὸς ἐπίστευεν ὅτι, ἂν πέσῃ ἡ ἀρχή του, θὰ ἐπανέλθῃ τὸ παλαιὸν καθεοτάς, καὶ ὅτι θὰ στερηθῇ τὰς γαίας, τὰς ὃποιας εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς.

‘Ο δεύτερος κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς (1798 - 1802)

Τὸ 1798 ἡ Γαλλία εύρεθη πρὸ νέου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὄποιον ἔλαβον μέρος ἡ Ἀγγλία, ἡ Αὐστρία καὶ ὁ τσάρος τῆς Ρωσίας Παῦλος Α', ὁ υἱὸς τῆς Αἰκατερίνης τῆς Β', ὁ ὄποιος ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἡ Τουρκία. Κατ’ ἀρχὰς οἱ Γάλλοι εἶχον σημαντικὰς ἀποτυχίας. ‘Ο Ἀρχιδούξ Κάρολος τῆς Αὐστρίας ἀπώλησε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκεῖνεν τοῦ Ρήνου, ἐνῷ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διάσημος ρωσσος στρατηλάτης Σουβάρωφ δόληγῶν τὸν ρωσσοσαυστριακὸν στρατὸν εἶχε λαμπρὰς ἐπιτυχίας. ‘Ο ρωστικὸς στρατὸς ἐπολέμει μετ’ ἔξαιρετικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «Ἀθέων Γάλλων ἐπαναστατῶν».

‘Ἄλλ’ ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἦλλαξεν, ὅταν ὁ Ναπολέων διεβίβασε διὰ τοῦ Ἀγίου Βερνάρδου εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐφεδρικὴν στρατιάν, τὴν ὃποιαν εἶχεν ἐτοιμάσει κρυφίως. Οἱ Αὐστριακοὶ ἐνικήθησαν παρὰ τὸ Μαρέγκο καὶ ἐξεκένωσαν τὴν Ἰταλίαν (Ιούνιος 1800). ‘Αφ’ ἐτέρου ὁ στρατηγὸς Μορώ (Moreau) ἐκέρδισε λαμπρὰν νίκην παρὰ τὸ Μόναχον καὶ ἤνοιξε τὴν πρὸς τὴν Βιέννην ὁδὸν. ‘Ο αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ. ‘Η εἰρήνη τῆς Λιούνε βίλ (Lunéville, 9 Φεβρουαρίου 1801) ἐπεκύρωσε τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1802), ὅταν εἶχεν ἡδη ἀνατραπῆ ὁ Πίτ, ὑπέγραψε καὶ ἡ

Αγγλία τὴν εἰρήνην τῆς Αμιέν (Amiens, 25 Μαρτίου 1802), διὰ τῆς δποίας ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Πολιτικαὶ μεταβολαὶ

Ἡ εἰρήνη τῆς Λιουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἡσαν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ γάλλος δικτάτωρ διερρύθμισε τὰ πράγματα ὅπως ἤθελεν. Ἀπὸ τὰς δημοκρατίας, αἱ δποίαι εἶχον σχηματισθῆ περὶ τὴν Γαλλίαν, ἀλλας προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του καὶ ἀλλας μετέβαλεν εἰς βασίλεια. Πρὸσήρτησε τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης. Τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων δημοκρατίαν μετεβάπτισεν εἰς Βασίλειον τῆς Ἰταλίας, ἐστέφθη βασιλεὺς αὐτοῦ καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν προγονόν του Εὔγενιον Μπωχαρναί. Σημαντικωτέρα ἦτο ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Ναπολέων παρέδωκε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κράτη καὶ τὰς ἐλευθέρias πόλεις, πλήν ὀλίγων, εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἡγεμόνας, οἱ δποίοι εἶχον ἀπολέσει πέραν τοῦ Ρήνου, χώρας προσαρτηθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι δὲ αὕτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συγκέντρωσις, τὴν δποίαν ἐνίσχυσαν μεταγενέστεραι συνθῆκαι τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνῷ τὸ 1789 εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπῆρχον 190 κρατίδια καὶ ἐλευθεραι πόλεις, τὸ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Τοιουτοράπως ὁ Ναπολέων εἰργάσθη ἀσυναισθήτως διὰ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ο τρίτος συνασπισμὸς (1805)

Οἱ ἄγγλοι ἐμποροὶ δὲν ἡσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν εἰρήνην, διότι διὰ τοῦ πολέμου ἐξησφάλιζον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀγγλία δὲν ἐξεκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Μάλταν καὶ τὸν Μάιον τοῦ 1803 ἐπανελήφθησαν αἱ ἔχθροπραξίαι. Ὁ Πίτ κληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν διεκήρυξεν, ὅτι θὰ πολεμήσῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Βουλώνην μέγαν στρα-

τόν, ἔχων σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς Μ. Βρεττανίαν. ‘Ο Πλίτ συνήνωσε τότε τὴν Αὐστρίαν, Ρωσσίαν καὶ Σουηδίαν κατά τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἔμεινε πάλιν οὐδέτερος.

Οὕλμ — "Αουστερλιτς — Τράφαλγκαρ

‘Ο Ναπολέων ἔστρεψε τὸν στρατόν, τὸν δποῖον εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὴν Βουλώνην, κατὰ τῆς Αὐστρίας. Διὰ ταχυτάτης πορείας προήλασε πρὸς τὸν ἄνω Δούναβιν, ὅπου τὰ νοτιογερμανικὰ κράτη Βυρτεμβέργη καὶ Βάδη ἐτάσσοντο μὲ τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ Μπερναντότ, παραβιάζων τὴν οὐδετερότητα τῆς Πρωσσίας, ἐβάδιζεν ἀπὸ τὸ ‘Αννόβερον πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Τοιουτορόπως ὁ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάκ (Mack) αὐστριακὸς στρατός, ὁ δποῖος εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Ούλμ (Ulm) ἀπεκόπη καὶ ἡναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ· 30 χιλιάδες ἄνδρες καὶ 53 τηλεβόλα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Γάλλους (15 Οκτωβρίου 1805). ‘Ο Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βιέννην.

‘Αφοῦ ἀνέπτασε καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατόν του, προσέβαλε τοὺς αὐστρορώσσους παρὰ τὸ “Α ου στερλιτς” (Austerlitz) βορείως τῆς Βιέννης. ‘Η περιβόητος αὔτη μάχη, ὀνομασθείσα τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, διότι πλήν τοῦ Ναπολέοντος παρευρίσκοντο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Β’ καὶ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α’, εἶναι ὑπόδειγμα ναπολεοντείου τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν 15 χιλιάδας νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 χιλιάδας αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

108. ‘Ο Νέλσων

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντος, τὸν ὅποιον εἶχεν ἔτοιμάσει μὲν πολλὰς θυσίας, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόβασιν, ἔπαθε πανωλεθρίαν. Ὁ γαλλικός δηλαδὴ στόλος, ἡνωμένος μετά τοῦ ἴσπανικοῦ, κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Γαδείρων. Ὅταν δῆμος ἐπεχείρησε νὰ ἔξελθῃ, προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ναυάρχου Νέλσωνος, ὁ ὅποιος κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ καὶ ἤχιμαλώτισε τὰ περισσότερα πλοῖα παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Τράφαλγκαρ βυρείως τοῦ λιμένος τῶν Γαδείρων. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ἐφονεύθη ὁ Νέλσων (21 Οκτωβρίου 1805).

Τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας

Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον πλέον στρατόν. Διὰ τοῦτο ἡ Αὐστρία ἦναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν Εἰρήνην τοῦ Πρέσμπουργκ (26 Δεκεμβρίου 1805), διὰ τῆς ὅποιας παρεχώρει τὴν Βενετίαν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ Τυρόλον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Βυρτεμβέργη ἀνεκτηρύχθησαν βασίλεια. Συγχρόνως ὁ Ναπολέων κηρύττει ἐκπιτώτους τοὺς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παραδίδει τὸ βασίλειον εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. Ἡ Βαταβικὴ δημοκρατία μεταβάλλεται εἰς βασίλειον καὶ δίοσται εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον. Τὸ 1806 δημιουργεῖ τὴν ‘Ομοσπονδίαν τοῦ Ρήνου, ἡ ὅποια περιέλαβεν ὅλιγον κατ’ ὅλιγον ὅλα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας, πλὴν τῆς Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας. Ἡ ‘Ομοσπονδία τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ, συνάπτει μετ’ αὐτοῦ συμμαχίαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοῦ χορηγῇ 63 χιλιάδας στρατὸν εἰς περίπτωσιν πολέμου.

Οὕτω δὲν ὑπῆρχε πλέον Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β’ ἀπέθεσε τὸ γερμανικὸν στέμμα καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας (6 Αὔγ. 1806). Τοιουτοτρόπως ἔπαυσεν ὑφιστάμενον τὸ ‘Αγιον Ρωμαϊκὸν κράτος τοῦ Γερμανικοῦ ‘Εθνους, τὸ ίδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ‘Οθωνος τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

‘Ο τέταρτος συνασπισμὸς - Κατάρρευσις τῆς Πρωσσίας (1806)

‘Ο Ναπολέων ἐκυριάρχει εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὰ στρατεύματά του ἐκινοῦντο ἐλευθέρως, διεχείμαζον εἰς αὐτὴν καὶ συμπεριεφέ-

ροντο ὡς κατακτηταί. Αύτὸν ἔκαμνεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Γερμανούς καὶ πολλοὶ ἤρχισαν νὰ ἔξεγειρωνται κατὰ τῆς ταπεινώσεως καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθη φιλοπόλεμος μερίς, τῆς ὅποιας ψυχὴ ἔγινεν ἡ βασίλισσα τῆς Πρωσσίας. Λοιστίζα, καὶ δέν ἤργησαν αἱ φιλοπόλεμοι ἐκδηλώσεις εἰς τὸ Βερολίνον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας συνεννοήθη μὲ τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπήγτησεν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Ἐκεῖνος ἀντὶ ἀλλης ἀπαντήσεως ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν στρατόν του. Ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ὥργανωμένος κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα καὶ ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸν γηραιὸν Braunschweig, τὸν ἀρχηγὸν τῆς πρώτης γερμανικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, συνετρίβη εἰς δύο μεγάλας μάχας, παρὰ τὴν Ἰέναν (Jena) καὶ τὴν Ἀουρστέδ (Auerstedt). Ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Βερολίνον (27 Ὁκτωβρ. 1806), ἐνῷ οἱ πρῶσοι στρατηγοὶ παρεδίδοντο ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ὄλλου. Καὶ αὐτὸς ὁ μετὰ ταῦτα ἔνδοξος Μπλύχερ (Blücher) ὑποχωρήσας μέχρι Λύμπεκ (Lübeck) ἤναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς Καίνιξμπεργκ.

Βραδέως, καθὼς πάντοτε, ἐνεφανίσθησαν οἱ Ρῶσσοι, ἀλλ’ ἀντέταξαν σοβαρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ διεξήχθη σφοδρὰ πάλη εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πρωσσίαν. Ἀλλὰ τέλος ὑπερίσχυσεν ὁ Ναπολέων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας κατέφυγεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ κράτους του καὶ ὁ Τσάρος ἤναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ.

Τότε ἔγινεν ἡ ὀνομαστὴ συνάντησις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νίεμεν, ἀπέναντι τῆς πόλεως Τιλσίτ, ἐντὸς πλωτοῦ περιπτέρου (25 Ἰουν. 1807). Ὁ Ναπολέων ἐκέρδισε τὸν Ἀλέξανδρον διεγείρας παρ’ αὐτῷ τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ δύο, συνεννοούμενοι, ἡδύναντο νὰ κυριαρχήσουν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὁ Τσάρος ἐγκατέλειψε τὴν Πρωσσίαν, τὴν ὅποιαν διεμέλισεν ὁ Ναπολέων. Ἀπέσπασε τὰς πρὸς Δ. τοῦ "Ἐλβα κτήσεις της, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Ἐσσης, τοῦ Μπράουνσβαϊκ καὶ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ ἐδημιούργησε τὸ βασίλειον τῆς Βερού τοῦ φατίσ, τὸ ὅποιον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἱερώνυμον. Ἀπέσπασε τὴν πρωσσικὴν Πολωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὸ Μέγα Δουκᾶτον

τῆς Βαρσοβίας, τὸ ὅποιον ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξονίας. Ἡ Πρωσσία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ 160 ἑκατ. φρ. πολεμικήν ἀποζημίωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πληρώσῃ, 160 χιλ. γαλλικοῦ στρατοῦ ἐμενον εἰς τὴν χώραν συντηρούμεναι ὑπ' αὐτῆς.

‘Ηπειρωτικὸς ἀποκλεισμὸς

Ο Ναπολέων εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὑψιστὸν σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Ἀπὸ τὸ Βερολίνον ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὅποιου ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν ἀποκλείσει τοὺς γαλλικοὺς λιμένας ἀπὸ τῆς Βρέστης μέχρι τῆς Ἀμβέρσης. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν παραλίων καὶ ἀπηγόρευσε τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπόριον καὶ τὴν πώλησιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὰς χώρας τῶν συμμάχων της. Τοῦτο ὠνομάσθη ἡ πειρατικὸς ἀποκλεισμὸς (Blocus Continental, 21 Νοεμβρίου 1806). Ἡ Ἀγγλία ἀπέκλεισε τότε τοὺς λιμένας τῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἐδέχοντο τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν. Ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ρωσσία προσεχώρησαν εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν.

Ο ἀποκλεισμὸς ἔβλαψεν ἴδιας τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς χώρας τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, διότι ἐπῆλθε μεγάλη ἔλλειψις ἀποικιακῶν καὶ ὑπερετιμήθησαν τὰ εῖδη πρώτης ἀνάγκης.

Κατάληψις Πορτογαλίας καὶ Ἰσπανίας

Ἡ Πορτογαλία δὲν εἶχε δεχθῆ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν καὶ ἡ Λισσαβών ἀπέβη κέντρον λαθρεμπορίου. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων συνενυοθεὶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Λισσαβώνα μὲ 25 χιλ. στρατοῦ καὶ ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας, ὁ ὅποιος ἔφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Βραζιλίαν (1807). Συγχρόνως ὅμως ἡ ἀνάγκη σε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν σύμμαχόν του Ἰσπανίαν, σκοπὸν ἔχων νὰ δώσῃ κίνησιν καὶ ζωὴν εἰς τὴν χώραν, ἡ ὅποια ἔφυτοζῷει ἀπὸ μακροῦ ὑπὸ ἀριστοκρατικήν μοναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ προεκάλεσε μεγίστην ἀντίδρασιν, διότι αἱ μᾶζαι τοῦ

ισπανικοῦ λαοῦ ἥσαν συντηρητικώταται καὶ οἱ Ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τὸν ἐφανάτιζον κατὰ τῶν Γάλλων. Ἡρχισε τότε μακρὸς καὶ ἐπίμονος ἀγών, ὁ ὄποιος ἐστοίχισεν εἰς τοὺς γάλλους περὶ τὰς 300 χιλιάδας ἄνδρας. Οἱ Ἰσπανοὶ διηρημένοι εἰς μικρὰ σώματα καὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ φανατικούς καλογήρους διεξῆγον κλεφτοπόλεμον (ἰσπαν. *gue-rilla*), ἐνῷ αἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐδυσχεράνοντο πολὺ εἰς τὴν ὄρεινήν, θερμὴν καὶ ἄγρον χώραν.

Μετ' ὀλίγον, οἱ Ἀγγλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπὸ τὸν περίφημον στρατηγὸν Οὐέλλινγτον (Wellington) καὶ κατεσκεύασαν στρατόπεδον ὡχυρωμένον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν (1 Αὐγ. 1808). Ἐν τῷ μεταξὺ δύο γάλλοι στρατηγοὶ ἤναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Ναπολέων ἔξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως καὶ κατέλαβε τὴν Μαδρίτην. Ἀλλὰ τὰς περὶ τὴν Λισσαβῶνα ὁχυρὰς θέσεις τῶν Ἀγγλῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ διασπάσουν οἱ γάλλοι στρατηγοὶ παρὰ τὰς αἰματηρὰς ἐπιθέσεις. Βραδύτερον, ὅταν κατέρρευσεν ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος, οἱ Γάλλοι ἔξεκένωσαν τὴν Ἰβηρικήν χερσόνησον καὶ ὁ Οὐέλλινγκτον διῆλθε τὰ Πυρηναῖα καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

‘Ο Αύστριακὸς πόλεμος (1809)

Μετ' ὀλίγον ἡ Αύστρια περιεπλάκη εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας (πέμπτος συνασπισμός). Οἱ Ναπολέων ἔσπευσεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, συνεκέντρωσε τὰς ἐν Γερμανίᾳ δυνάμεις του, ἀπώθησε τὸν αύστριακὸν στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Βιένην. Μετὰ περιπτειώδεις συμπλοκὰς κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουναβέως ἐνίκησεν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὸ Βαρκράμ (Wagram 5-6 Ιουλίου).

Διὰ τῆς Εἰρήνης τῆς Βιέννης (14 Οκτωβρ. 1809) ἡ Αύστρια ὑπερχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὰς Ιλλυρικὰς ἐπαρχίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οὐτως ἐστερήθη τὴν διέξοδον πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐπίστης ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικήν της πολιτικήν, διότι τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἀντικατέστησεν ἀντιδραστικὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν ποντηρὸν Μέττερνιχ.

Εύρισκόμενος εἰς τὸ ὄψιστον σημείον τῆς δόξης του ὁ Ναπολέων διεζέύχθη τὴν Ιωσηφίναν, προφασιζόμενος ὅτι ήτο ἀτεκνός,

καὶ τὸ 1810 συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Β' Μαρίαν Λουΐζαν, εἰκοσαετῆ περίπου τὴν ἡλικίαν. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη διάδοχος, λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ρώμης, ἐπονομασθεὶς Ναπολέων B' (Αετιδεύς, Aiglon).

"Ἐκτασις τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας

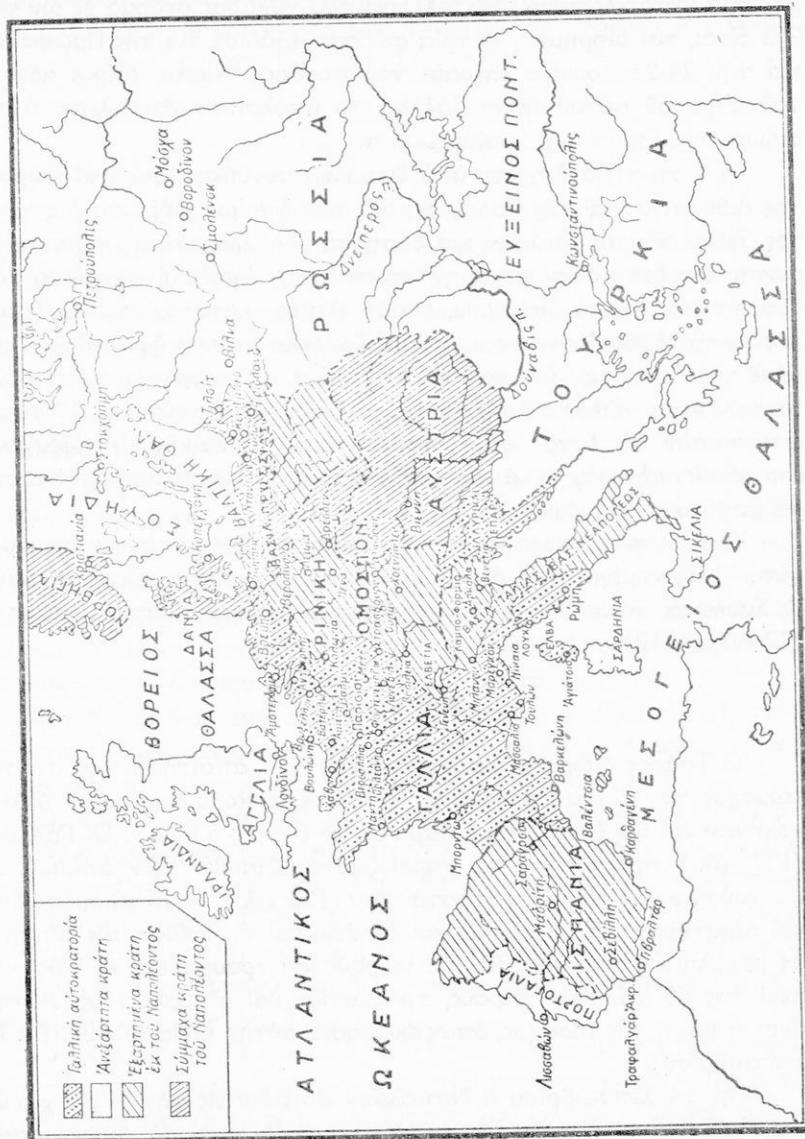
Τὸ 1810 δὲ Ναπολέων ἦτο κύριος ἔκτεταμένης αὐτοκρατορίας, ἡ ὅποια περιελάμβανε πλὴν τῆς Γαλλίας τὴν ἀριστερὰν ὅχθην τοῦ Ρήγου, τὴν Ὁλλανδίαν καὶ τὴν Γερμανικὴν παραλίαν τῆς Βορείου Θαλάσσης μέχρι τοῦ Λύμπεκ (Lübeck). Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεῖχε τὸ Πεδεμόντιον, τὴν Γένουαν, τὴν Τοσκάνην καὶ τὸ κράτος τοῦ Πάπα. Τέλος προσετέθησαν εἰς τὸ κράτος του αἱ Ἰλλυρικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Αὔστριας καὶ αἱ Ἰόνιοι νῆσοι. Ἐξηρτῶντο ἀπ' αὐτὸν τὰ βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἐλβετία, ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήγου καὶ τὸ Μέγα Δουκᾶτον τῆς Βαρσοβίας. Ἡ Πρωσσία, ἡ Δανία καὶ ἡ Ρωσία ἦσαν σύμμαχοί του. Ἡ δὲ Σουηδία, ὅπου πρὸ μικροῦ δὲ γάλλος στρατηγὸς Μπερναντότε εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως, διετέλεσεν ὑπὸ γαλλικὴν ἐπιρροήν.

III. ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

"Ἡ κατὰ τῆς Ρωσσίας ἐκστρατεία (1812)

Μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ τσάρου τῆς Ρωσσίας ὑπῆρχον σοβαραὶ προστριβαί, κυρίως διότι ἡ Ρωσσία δὲν ἐφήρμοζεν αὐστηρῶς τὸν ἡπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Κύριος τῆς δυτικῆς καὶ μέσης Εύρωπης δὲ Ναπολέων ἐσκέφθη, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ρωσσίαν. Ἡρχισε λοιπὸν νὰ σχεδιάζῃ μεγάλην ἐπιχείρησιν, διὰ τῆς ὅποιας ἥλπιζε νὰ κάμψῃ τὸν Τσάρον καὶ νὰ ἀποκλείσῃ ἀποτελεσματικώτερον τὴν Ἀγγλίαν. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἀνήσυχος φύσις του ὥθει αὐτὸν εἰς τὴν περιπετειώδη ἐκείνην ἐπιχείρησιν.

Ο Ναπολέων παρεσκεύασε μεγαλειώδη ἐκστρατείαν. Ἀπὸ τοῦ Γουαδαλκιβίρ μέχρι τοῦ Νίεμεν ἐξηπλοῦντο στρατιωτικαὶ δυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

109. Ναπολεόντειος αύτοκρατορία 1812

νάμεις, γαλλικαὶ καὶ συμμαχικαί, ὑπέρ τὸ ἐκατομμύριον. Ἡ Μεγάλη Στρατιά, ἀποτελουμένη ἀπὸ 500 περίπου χιλιάδας ἄνδρας, ἔξ ὡν τὰ 2)3 ξένοι, καὶ διηρημένη εἰς τρία σώματα, ἐβάδισε διὰ τῆς Πρωσσίας καὶ τὴν 24-25 Ιουνίου ἐπέρασε τὸν ποταμὸν Νίεμεν. Μέρος μόνον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἦσαν Γάλλοι, τὸ ὑπόλοιπον ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμμάχους, Γερμανούς, Ἰταλούς κ.λ.π.

Ἡ ἐκστρατεία ἥρχισεν ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας, διότι αἱ χῶραι τῆς Λιθουανίας καὶ τῆς Πολωνίας, διὰ τῶν ὅποιών διήρχετο ὁ στρατός, ἦσαν πλήρεις ἀπὸ ἔλη καὶ δάση, αἱ δόδοι ἐλεειναί, ὁ ἐπισιτισμὸς ἀνεπαρκής διὰ τόσον μεγάλην στρατιάν, ἡ ὅποιά ἡναγκάζετο νὰ διαινικτερεύῃ εἰς τὸ ὑπαθρόν, ἐπειδὴ ἔλειπτον καταλύματα. Ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος εἰρήνευσε πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Σουηδίας. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ παρατάξῃ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πλέον τῶν 220 χιλ. ἀνδρῶν. Διὰ τοῦτο οἱ Ρῶσσοι ἀποφάσισαν νὰ ἐφαρμόσουν νέον σχέδιον πολεμικῆς. Ἀπέφευγον ἀποφασιστικὴν μάχην, ἀπεσύροντο πρὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἔκαιον τὰ χωρία καὶ ἡρήμωνον τὴν χώραν.

Ο γαλλικὸς στρατός, κατεπεπονημένος ἦδη ἀπὸ τὰς κακουχίας, ἔησθενημένος ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ὁμαδικὰς λιποταξίας, ἔφθασεν εἰς Σμόλενσκ, τὸ ὅποιον οἱ Ρῶσσοι ἔξεκένωσαν μετὰ αίματηρὰν μάχην (17 Αὔγ. 1812).

Μόσχα

Ο Τσάρος διώρισεν ἀρχιστράτηγον κατ' ἀπαίτησιν τοῦ στρατεύματος τὸν Κουντούσωφ, ὁ ὅποιος ἔξηκολούθησε τὴν ὑποχώρησιν καὶ δὲν ἐσταμάτησε παρά εἰς τὸ Βορροῦνον. Οἱ Γάλλοι (137 χιλ.) προσέβαλον τὰ χαρακώματα, ὅπισθεν τῶν ὅποιών ὁ Κουτούσωφ εἶχε τάξει τὸν στρατὸν του (120 χιλ.). Μετὰ πεισματώδη καὶ αίματηρὰν μάχην οἱ Ρῶσσοι ἔξεκένωσαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἡ μεγάλη Στρατιὰ εἶχε 30 χιλ. νεκρούς καὶ τραυματίας, οἱ Ρῶσσοι περὶ τὰς 60 χιλιάδας νεκρούς, τραυματίας καὶ αἷμαλώτους. Αὕτη είναι ἡ μάχη τῆς Μόσχας, ὅπως ὀνόμασεν αὐτὴν ὁ Ναπολέων (5 - 7 Σεπτεμβρίου).

Τὴν 14 Σεπτεμβρίου ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν ἐπομένην ἡ πόλις ἥρχισε νὰ καίεται. Ἡ πυρκαϊά, διαρκέσασα

τέσσαρας ήμέρας, ἀπετέφρωσε μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ 5 χιλ. ρῶσ-
σοι τραυματίαι ἀπέθανον οἰκτρὸν θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ Γάλλοι
εὗρον εἰς τὴν πόλιν καταλύματα καὶ ζωτροφίας.

·Η καταστροφή·

Ἡ ἐκστρατεία εἶχεν ἀποτύχει, διότι δὲ Ναπολέων δὲν κατώρθω-
σε νὰ συντρίψῃ τὸν ρωσικὸν στρατὸν καὶ ἡτο ὡς ἐκ τούτου ἀδύνα-
τον νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ὁ χειμὼν ἐπλησίαζεν, αἱ ζω-
τροφίαι ήρχισαν νὰ σπανίζουν καὶ ἴδιας δὲν ὑπῆρχεν ἀρκετὴ τροφὴ
διὰ τὰ ζῶα, τὰ ὄποια ἀπέθνησκον κατὰ ἑκατοντάδας. Ὁ Ναπολέων
ἐπεχείρησε τότε νὰ διαπραγματευθῇ μὲ τὸν Τσάρον, δὲ ὄποιος ἀπέ-
φευγε πᾶσαν συνεννόησιν. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν τίποτε ἄλλο παρὰ
νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ ὑποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀρχίσασα τὴν 19 Ὁκτω-
βρίου, κατέληξεν εἰς πλήρη καταστροφήν. Ὁ βαρὺς ρωσικὸς χειμὼν
ἐνέσκηψε προώρως, αἱ στερήσεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀποσκευῶν καὶ
τῶν λαφύρων ἔδυσχέραινον τὴν πορείαν, ἐνῷ τὸ σμῆνος τοῦ Ρωσ-
σικοῦ ἵππικοῦ παρηκολούθει τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ τοὺς ἀπεδεκά-
τιζεν. Οἱ Γάλλοι ἕκαστην πρωΐαν ἀποχωροῦντες ἀπὸ τὰς ὑπαιθρίους
κατασκηνώσεις ἀφηνούν νεκρούς, ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας.

Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Βερεζίνα δὲ γαλλικὸς στρατὸς
ὑπέστη σοβαρωτάτην ἀπώλειαν, διότι δὲ ρωσικὸς στρατὸς προε-
λάσας ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν, κατέλαβε τὴν δυτικὴν δύχθην τοῦ πο-
ταμοῦ, ἐνῷ δὲ στρατὸς τοῦ Κουτούζωφ ἐπίειζεν αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀ-
νατολήν, τρίτος δὲ ρωσικὸς στρατὸς ἐπετίθετο ἀπὸ τὸν νότον.
Τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει ἐζήτησαν νὰ ἀνοί-
ξουν δρόμον διὰ τῆς Πολωνίας καὶ Πρωσίας. Ὁ ἴδιος δὲ Ναπολέων
ἐφυγε κρυφίως ἐπὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης καὶ διὰ Βαρσοβίας καὶ Δρέσ-
δης ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ δι' ἀνακοινωθέντος ἀνήγγειλε τὴν κα-
ταστροφὴν τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ρωσίας ὑπῆρξε μία τῶν μεγίστων καταστρο-
φῶν τῆς παγκοσμίου ιστορίας. Ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν στρατιάν,
ἡ ὄποια εἰσῆλθεν εἰς τὸ ρωσικὸν ἔδαφος, 200 χιλ. ήσαν νεκροί, τραυ-
ματίαι ἢ ἀσθενεῖς, 130 χιλιάδες αἰχμάλωτοι, 50 χιλ. λιποτάκται.

Αλλά καὶ ὁ ρωσσικὸς στρατὸς ἀπὸ 220 χιλ. εἶχεν ἀπομείνει μόνον μὲ 40 χιλ.

Οἱ Πρῶσσοι καὶ οἱ Αὐστριακοί, οἱ ὄποιοι εἶχον ἀκολουθήσει ἀναγκαστικῶς τὴν ἐκστρατείαν, ἀπεστάτησαν, μόλις εἶδον τὴν καταστροφήν, καὶ ὅλη ἡ Γερμανία ἐκινεῖτο κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

Ἐξέγερσις τῆς Γερμανίας. Λειψία

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Ρωσσίαν ἥκολούθησε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀ πελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ἐτέθη ἡ Πρωσσία. Ἐνισχυθεῖσα μὲ ὀγγυλικὰ χρήματα καὶ ἐφαρμόσασα τὴν καθολικὴν ὑποχρεωτικὴν θητείαν κατώρθωσε νὰ παρατάξῃ 270 χιλιάδας στρατοῦ. Οἱ Γάλλοι ἔξεκένωσαν τὸ Βερολίνον καὶ ἀπεσύρθησαν ἐκεῖθεν τοῦ "Οδερ. Ἀλλ." ὁ Ναπολέων ἦτο πάντοτε ἐπίφιβος.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε εἰς συμμαχίαν τὴν Πρωσσίαν, τὴν Αὐστρίαν καὶ Σουηδίαν. Ἡ Αύστρια, τῆς ὄποιας τὴν πολιτικὴν διηγήσειν ὁ Μέττερνιχ, μετά τινας ἐλιγμούς προσεχώρησεν εἰς τὴν συμμαχίαν (ἔκτος συνασπισμὸς κατὰ τῆς Γαλλίας).

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ὁ Ναπολέων ἔδωσε πάλιν δείγματα στρατηγικῆς μεγαλοφύΐας, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον. Ὑπέβαλεν εἰς τελευταίαν προσπάθειαν τὸν γαλλικὸν λαόν, ἐστρατολόγησε προληπτικῶς νεωτάτους στρατιώτας μέχρι τοῦ 18ου ἔτους. Τοιουτοτρόπως κατήρτισε στρατὸν 350 χιλ. Οἱ σύμμαχοι ἀντέταξαν κατ' αὐτοῦ 500 χιλ. διηρημένας εἰς τρεῖς στρατιάς. Μίαν ἀπ' αὐτὰς ὡδήγηει ὁ ἄλλοτε στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος Μπερναντότ, ἀλλην ὁ πρῶσσος στρατηγὸς Μπλύχερ (Blücher), ὁ ὄποιος εἶχε γίνει ἔνδοξος μὲ τὰς ἐπιτυχίας του κατὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τὴν τρίτην ὁ αὐστριακὸς στρατηγὸς Σβάρτσενμπεργκ (Schwarzenberg), ὁ ὄποιος εἶχε καὶ τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν.

Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἔδόθη εἰς τὴν Λειψίαν (16 - 19 Οκτωβρίου 1813). Ἐκεῖ 160 χιλ. Γάλλοι ἐπάλαισαν κατὰ 295 χιλιάδων συμμάχων, οἱ ὄποιοι διέθετον διπλάσιον ἵππικὸν καὶ πυροβολικόν. Ὁ γαλλικὸς στρατός, μετὰ κρατερὸν ὀγώνα, ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ἔξήντλησε τὰ πυρομαχικά του καὶ ἀφοῦ εἶδε τοὺς συμμάχους του Σάξονας καὶ Βυρτεμβεργίους νὰ προσχωροῦν εἰς τὸν ἔχ-

θρόν. Αύτή είναι ή μεγάλη μάχη τῆς Λειψίας, τὴν ὅποιαν οἱ Γερμανοὶ ὀνόμασσαν Μάχην τῶν Ἐθνῶν (Völkerschlacht).

Ο Ναπολέων ἡναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ πέραν τοῦ Ρήνου, ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ Ρήνου ἦτο ἐλευθέρα, οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες ἀπεστάτησαν, ἡ Ὀμοσπονδία τοῦ Ρήνου διελύθη.

Εἰσβολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν

Τὴν νῦκτα τῆς 1ης τοῦ νέου ἔτους 1814 ὁ Μπλύχερ διέβη τὸν Ρήνον καὶ μετ' αὐτὸν εἰσῆλθον οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἐκ διαφόρων σημείων εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἡ προσπάθεια τοῦ Ναπολέοντος νὰ δημιουργήσῃ νέον στρατὸν ἔφερε πενιχρὰ ἀποτελέσματα, διότι αἱ ὑπηρεσίαι δὲν ὑπήκουον καὶ οἱ νέοι δὲν ὑπετάσσοντο. Ἀπὸ ημέρας εἰς ημέραν στενώτερον περισφιγγόμενος ἐπάλαισεν ὡς λέων μανιώδης καὶ διέπραξε κατορθώματα οὐδενὸς τῶν προηγουμένων ὑποδεέστερα, ὀλλὰ κατώρθωσε μόνον νὰ βραδύνῃ τὸ μοιραῖον. Τὴν 31 Μαρτίου οἱ σύμμαχοι εἰσῆλθον εἰς Παρισίους. Ο Ναπολέων προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ νιοῦ του, ὀλλ' εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὑπερίσχυσαν οἱ ὀπαδοὶ τῶν Βουρβόνων καὶ ἡ Γερουσία ἐκήρυξεν ἔκπιτωτον τὸν Ναπολέοντα.

Οι σύμμαχοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' Λουδοβίκον ΙΗ', (1), ὁ ὅποιος

1. Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται ὁ υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', τὸν ὅποιον οἱ μετανάσται βασιλόφρονες ἀνεκήρυξαν βασιλέα μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ πατέρος του. Ο νεαρὸς ἡγεμονίδης ἀπέθανεν εἰς τὴν φυλακήν, ὃπου εἶχεν ἐγκλεισθῆ μετὰ τῶν γονέων του.

110. Ο Ναπολέων τὸ 1814

ύπεσχέθη ἀμέσως ὅτι θὰ παραχωρήσῃ Σύνταγμα. Μετ' αὐτοῦ συνῆψαν οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην Εἰρήνην τὴν Παρισίων (30 Μαΐου 1814), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορά του 1792, ἀνέκτα πάλιν σχεδὸν πάσας τὰς ὀποικίας τῆς καὶ δὲν ύπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα, τὰ ὄποια ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτει τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἐλγολάνδην. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐκθρονισθέντες ἡγεμόνες ἐπανήρχοντο εἰς τὸν θρόνον τῶν (παλινόρθωσις, restoration) καὶ ὥριζετο νὰ συνέλθῃ συνδιάσκεψις τῶν κρατῶν εἰς τὴν Βιέννην, διὰ νὰ κανονίσῃ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παρεχωρήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα ὡς ἡγεμονίᾳ ἡ νῆσος Ἐλβα καὶ ύπεχρεώθη ἡ Γαλλία νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν.

Τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1814 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Βιέννην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, πολλοὶ ἡγεμόνες, πολιτευταὶ καὶ στρατηγοί. Ἡ Βιέννη ἔλαβεν ἑορτάσιμον ὄψιν καὶ ἐδόθησαν ἀλλεπάλληλα συμπόσια, χοροὶ καὶ παραστάσεις, διότι μετὰ τὸν μακροχρόνιον καὶ βαρὺν πόλεμον οἱ ἀνθρώποι ἦσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἀναψυχῆς.

Μεγίστην ἐπιρροὴν ἔσκησεν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Μέττερνιχ. Μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦτο ὁ Ἑλλην Καπποδίστριας. Μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος εἰργάσθη ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν Ταλλεϋράν (Talleyrand), δόποιος κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς συμμάχους προσεταιρισθεὶς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ παρ' ὅλιγον νὰ ἔξερρηγνύετο πόλεμος μεταξὺ τοῦ νέου αὐτοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς Ρωσίας καὶ Πρωσίας. Αἱ συνενοήσεις δὲν εἶχον εἰσέτι καταλήξει εἰς ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα, ὅπότε ἐφθασεν ἡ εἰδησης ὅτι ὁ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν, Ὁ συνασπισμὸς τῶν ὀκτὼ κρατῶν ἀνενεώθη καὶ οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν Ναπολέοντα ἐχθρὸν καὶ ταραξίαν τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Β α τ ε ρ λ δ

‘Ο Ναπολέων είχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας διὰ τὰς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων εἰς τὴν Βιέννην, ἔγνώριζεν ἐπίστης καλῶς ὅτι δὲ γαλλικὸς λαός δὲν ἡγάπτα τὸν Λουδοβίκον. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ διπλωμάται συνεννοοῦντο μετ’ αὐτοῦ ὅπως παλινορθώσουν τὴν ἀρχήν του. Ἐνθαρρυνόμενος λοιπὸν ἀπ’ αὐτὰ ἀνέλαβε τὴν καταπληκτικήν ἐπιχείρησιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν 1 Μαρτίου 1815 ἀπεβιβάσθη μετὰ 1.100 ἀνδρῶν εἰς Κάννας τῆς Προβηγκίας. Λαός καὶ στρατιῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν πανταχοῦ μὲ ἐπεύφημίας «Ζήτω δὲ αὐτοκράτωρ». ‘Ο στρατηγὸς Νέευ, δὲ ὅποιος ἐστάλη κατ’ αὐτοῦ, προσεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισεν αὐτόν, ἐνῷ δὲ Λουδοβίκος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐν Βελγίῳ στρατόπεδον τῶν συμμάχων. Τοιουτορόπως ἥρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ὅποια διήρκεσεν δλίγον περισσότερον ἀπὸ τρεῖς μῆνας καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ιστορίαν ‘Ἐκ ατὸν ἡ μέρα’ (20 Μαρτίου - 22 Ιουνίου 1815).

‘Ο Ναπολέων περιεποιήθη τὸν γαλλικὸν λαόν, παρεχώρησε φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ ωμίλησε πρὸς αὐτὸν μὲ ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἥρχισε νὰ καταρτίζῃ στρατὸν καὶ κατώρθωσε ταχέως νὰ δημιουργήσῃ 208 χιλ. καλῶς ἡστημένου στρατοῦ, τὸν ὅποιον ἀπετέλεσαν οἱ ἄνδρες οἱ ἐπανελθόντες ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν. Προσεπάθησε νὰ διασπάσῃ τὸν ἐναντίον του συνασπισμὸν διὰ συνεννόησεων, ἀλλ’ ἀπέτυχε.

‘Η θέσις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο δυσχερεστάτη. Εἰς τὸ Βέλγιον ὑπῆρχον δύο στρατιαί, δὲ ἄγγλος στρατηγὸς Οὐέλλιγκτον μὲ 100 χιλ. στρατοῦ καὶ δὲ Μπλύχερ μὲ 150 χιλ. Τὸν Ρήνον κατεῖχον 350 χιλ. Αύστριακοὶ καὶ ὅπισθεν αὐτῶν ἦσαν 235 χιλ. Ρῶσσοι. Οἱ σύμμαχοι ἐδήλωσαν ὅτι δὲν θὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν Ναπολέοντα.

‘Ο Ναπολέων διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω συγκέντρωσιν τοῦ ἔχθροῦ, προήλασε μὲ 120 χιλ. ἐκλεκτοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Βέλγιον, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ χωρίσῃ μὲ ἵσχυρὸν κτύπημα τὰ στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τὸ πρῶτον κτύπημα ἐδέχθησαν οἱ Πρῶσσοι. Μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Γάλλοι διέρρηξαν τὸ κέντρον των καὶ δὲ ἴδιος δὲ Μπλύχερ ἐπεσεν ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ ἐκιν-

111. Ο Οὐέλλιγκτον

δύνευσεν. Ἀμέσως κατόπιν προσέβαλε τοὺς Ἀγγλους, οἱ ὅποιοι εἶχον ὀχυρωθῆ ἐπὶ τοῦ ὁροπέδιου Σαιν Ζάν (Saint-Jean), ἐπὶ τῆς δύο διαδρόμων ἦταν συντρίψη αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς (74 χιλ. Γάλλοι καὶ 246 τηλεβόλαι κατὰ 60 χιλ. Ἀγγλων καὶ 148 τηλεβόλων). Ἡδη εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζωνται αἱ τάξεις τῶν Ἀγγλων, ὅποτε ἐνεφανίσθη-

σαν οἱ Πρῶσσοι τοῦ Μπλύχερ. Μετὰ πάλην σῶμα πρὸς σῶμα οἱ Γάλλοι ἐτράπησαν εἰς ἀγρίαν φυγήν, ἀφοῦ τὸ ἐν τρίτον ἔξ αὐτῶν δηλ. 15 χιλιάδες νεκροὶ ἢ τραυματίαι, ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης. Τὸ πρωσσικὸν ἵππικὸν κατεδίωκεν αὐτοὺς καθ' ὅλην τὴν νύκτα, οὕτως ὥστε τὰ συντρίμματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διηλθον ἐν πανικῷ τὰ βελγικὰ σύνορα καὶ μόλις ἐπὶ τῆς δύο διαδρόμων Παρισίων κατώρθωσαν νὰ ἀνασυνταχθοῦν. Αὔτη εἶναι ἡ περίφημος ἐν Βατερλό (Waterloo) καταστροφὴ (18 Ιουν. 1815).

Μετὰ τὴν κατάρρευσιν συνῆλθον εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν αἱ δύο βουλαὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ναπολέοντος, ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ ἡνάγκασαν τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ; καὶ τὸν διέταξαν νὰ ἔγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Οἱ Ναπολέων φεύγων ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ροσφόρ (Rochefort), ἐνθα ἡ ναυγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἀγγλους, οἱ ὅποιοι τὸν μετέφερον εἰς Ἀγίαν Ελένην, μικρὰν νῆσον κειμένην εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου εἴζησεν ἔξ ἔτη ἀσθενῆς καὶ συντετριμένος καὶ ἀπέθανε (5 Μαΐου 1821).

Ἡ δευτέρα εἰρήνη τῶν Παρισίων

Μετ' ὀλίγον οἱ ἔχθροι κατέλαβον τὸ δεύτερον τὴν γαλλικὴν

πρωτεύουσαν καὶ οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν πανηγυρικῶς καὶ τούτους ἡκολούθησεν ὁ Λουδοβίκος ΙΗ'. 'Ο Λουδοβίκος ὑπέγραψε τὴν δευτέραν εἰρήνην τῶν Παρισίων (20 Νοεμβρίου 1815), διὰ τῆς ὅποιας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1790. Οὕτως ἡ περιπέτεια τῶν Ἐκατὸν ἡμερῶν ἐστοίχισεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἥμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους καὶ 700 ἑκατομμύρια πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Οἱ Γάλλοι ὑπεχρεώθησαν ἀκόμη νὰ ἐπιστρέψουν τὰ ἔργα τέχνης, τὰ ἀφαιρεθέντα παρ' αὐτῶν ἀπὸ διαφόρους χώρας.

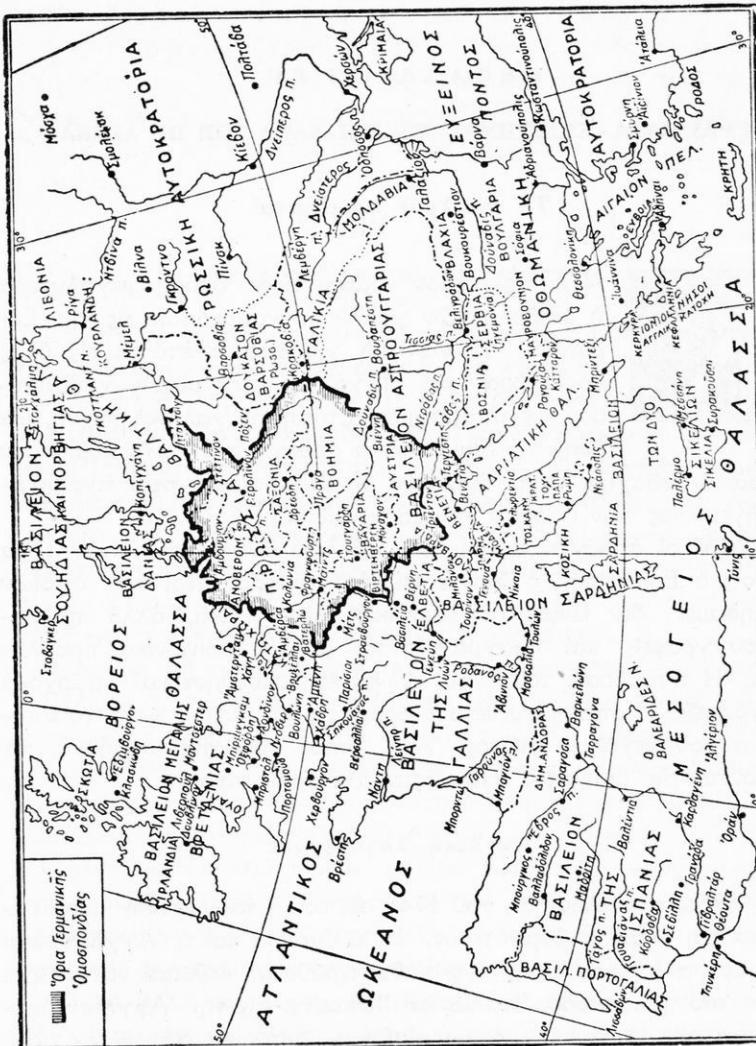
Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης συνεπλήρωσε τὰς ἔργασίας του καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις, αἱ ὅποιαι ὡρισαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάται εἰργάσθησαν ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὅχι λαῶν. Ἐστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος, τῆς ἰσοροπίας καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων καὶ διεμοίρασαν τὰς χώρας, χωρὶς νὰ ἐρωτήσουν τοὺς κατοίκους.

Ἡ Ρωσία ἔλαβε μέγα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, συνήνωσεν αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐσχημάτισεν οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τῆς ὅποιας βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ὁ Τσάρος. Ἡ Πρωσσία ἔλαβε μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Πόζεν, τὸ Θόρν καὶ τὸ Ντάντσιγκ) καὶ τρεῖς γερμανικὰς ἐπαρχίας (Σαξονίαν, Βεστφαλίαν, καὶ περιοχὴν τοῦ Ρήνου). Τοιουτοτρόπως ἐπέτυχε τὴν ἔνωσιν τῶν διεσπαρμένων τμημάτων τοῦ κράτους καὶ ἀπέκτησε μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Ρήνου μέχρι τῶν συνόρων τοῦ Βελγίου. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτησε τὴν Μάλταν, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος, τὴν Κεϋλάνην κτλ. ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης. Τοιουτοτρόπως ὁ ἀποικιακὸς ἄγων ἔληξεν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Αὐστρία ἔλαμβανε τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, τὴν Βενετίαν καὶ Λομβαρδίαν καὶ ἀπέκτα μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ παλαιοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πάπας ἐπανῆλθον εἰς τὸ θρόνον των. Τὸ Βέλγιον ἦνώθη μετὰ τῆς Ὀλλανδίας εἰς ἐν κράτος ἀνεξάρτητον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Βασίλειον τῶν 'Ἡνωμένων Κάτω Χωρῶν, ὑπὸ τὸν βασιλέα Γουλιέλμον Α' τῆς Ὀρανίας, καὶ ἡ Νορβηγία ἦνώθη μετὰ τῆς Σουηδίας.

‘Ιερὰ Συμμαχία (26 Σεπτεμβρίου 1815)

Τῇ εἰσιγήσει τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου, οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες Ρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνῆψαν τὴν λεγομένην ‘Ιερὰν Συμμαχίαν, ἡ δποία ἀρχικῶς εἶχε σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῶν δρων τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης. Συμπληρώθεισα δμως διὰ νέων συνενοήσεων ἔλαβε τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν δποίαν εἶναι γνωστή εἰς τὴν ιστορίαν. Οἱ συμβαλλόμενοι δηλαδὴ ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ κυβερνήσουν τὰ κράτη των κατὰ τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν. Αὔτὸ ἐσήμαινεν δτι θὰ κατεδίωκον πᾶσαν φιλελευθέρων κίνησιν εἰς τὴν χώραν των καὶ θὰ ὑπεστήριζον ἀλλήλους, καθὼς καὶ τοὺς ἀλλους ἡγεμόνας, διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστώς. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ ‘Ιερὰ Συμμαχία ἔξήσκησεν ἀληθῆ δεσποτείαν ἐπὶ τῆς Εύρωπης. Κατεδίωξε τοὺς φιλελευθέρους καὶ κατέπνιξε πᾶσαν προοδευτικὴν ἐκδήλωσιν τῶν λαῶν, πολλάκις διὰ βιαίων ἐπεμβάσεων. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἔξερράγη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται τῆς ‘Ιερᾶς Συμμαχίας, ίδιως τῆς Αὐστρίας, ἐπολέμησαν αὐτὴν ἀμειλίκτως.

112. Η Εύρωπη μετά την συνθήκη της Βιέννης (1815)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'

ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ - ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Τὰ γαλλικὰ γράμματα

ΑΤΑ τὸν 18ον αἰῶνα εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα ἢ ἐπιβολὴ τῶν γαλλικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα μελετᾶται εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίστης ἢ γαλλικὴ τέχνη, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς εὐρίσκουν ζωηρὰν ὑποδοχήν, ὡστε δυνάμεθα νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ πνευματικῆς ἡγεμονίας τῶν Γάλλων τὸν 18ον αἰῶνα.

‘Αλλ’ οἱ σημαντικώτεροι τῶν γάλλων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Ντιντερό, περὶ τῶν ὅποιων δωματίουσαμεν, δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς λογοτέχναι, ἀλλὰ πολιτικοὶ συγγραφεῖς, καὶ πραγματεύονται μᾶλλον κοινωνικὰ προβλήματα. Ἡ παράδοσις τοῦ 17ου αἰῶνος ἔξηκολούθησε καὶ ὑπάρχουν συγγραφεῖς, οἱ δποῖοι συνθέτουν δράματα καὶ μύθους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αἰῶνος. ‘Αλλ’ ὅπως συμβαίνει συνήθως, τὰ προϊόντα τῆς μιμήσεως στεροῦνται ἀληθινῆς πνοῆς.

‘Αγγλικὴ λογοτεχνία

‘Απὸ τὸ τέλος ἡδη τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐξαπλούται διαρκῶς βορειότερον. Ἡ ‘Ολλανδία καὶ ἡ ‘Αγγλία εἶναι ἡδη κέντρα ἐντόνου ζωῆς, ἐνῷ καθυστεροῦν αἱ παλαιαι νοτιώτεραι ἔστιαι τοῦ πολιτισμοῦ, Ἰταλία καὶ Ἰσπανία. Εἰς τὴν ‘Αγγλίαν ἀφυπνίζεται τὸ ἀληθινὸν λυρικὸν αἴσθημα, ὅπως εἰς τὰς Νύκτας τοῦ ποιητοῦ Γιούνγκ (Young, 1681 - 1765), καὶ τὸ ἡθογραφικὸν μυθιστόρημα φθάνει εἰς ἔξαιρετικὴν ἀκμὴν. ‘Ο Δανιήλ

Ντιφόδου Daniel Defoe, 1660-1731) γράφει τὸν περίφημον Ροβίνσօν Κρούσον καὶ ὁ σατυρικὸς Σουΐφτ (Swift, 1667 - 1745) τὰ Ταξίδια τοῦ Γκιούλιβερ.

‘Ο Γίββων (Gibbon, 1737 - 1796) διὰ τῆς εύρυτάτης πολυμαθείας του, τῆς ὀξυνοίας, τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς τῶν κειμένων, ἔγινεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστημονικῆς ἴστορίας εἰς τὸ ἔργον του Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

‘Ακμὴ τῆς Γερμανικῆς λογοτεχνίας

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 18ου αἰώνος ἀξιολόγους ποιητὰς καὶ ζωγράφους ἀνέδειξεν ἡ Γερμανία. Ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ὑπέστη ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλασσικούστης Γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ ἔχρειάσθη ἀγών, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν μίμησιν. Οἱ γερμανοὶ ἐστράφησαν τότε εἰς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως καὶ ἀνεκάλυψαν τοὺς θησαυροὺς τῆς μητρικῆς των γλώσσης. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰώνος ἐφάνη ὁ πρῶτος δημιουργικὸς ποιητής, ὁ Φρειδερίκος Κλόπστοκ (Klopstock, 1724 - 1803), συγγραφεὺς τῆς Μεσιάδος, ὁ δόποιος ἔδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους του τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν τῆς γερμανικῆς.

Λόγιοι καὶ τεχνοκρίται ἔζητον νὰ κατανοήσουν βαθύτερον τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Τὸ 1764 ἔξεδόθη ἡ ‘Ιστορία τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τοῦ Βίνκελμαν (Winckelmann, 1717-1768), ἡ δόποια ἔδιδε νέαν ἀντίληψιν τοῦ ἀρχαίου καλοῦ. Δύο ἔτη ἀργότερα ἐφάνη τὸ σημαντικώτατον ἔργον κριτικῆς τῶν χρόνωντούτων, ὁ Λασκόων τοῦ Λέσσινγκ (Lessing, 1729-1781). ‘Ο Λέσσινγκ ἐπολέμησε τὸν ψευδοκλασσικισμόν, ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνησίαν κλασσικήν παράδοσιν καὶ προβάλλων ὡς ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τὸν Σαίξπηρ. Ἐνῷ ὁ Λέσσινγκ ἔδιδεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἔργασίαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, ὁ Χέρντερ (Herder, 1744-1803) ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκήρυξε τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν καὶ προσεπάθησε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δημώδη ποίησιν. Τὸ δύναμαστότερον ἔργον του είναι ἡ Φιλοσοφία τῆς ιστορίας τῆς ἀνθρώπιτης.

113. Ο Γκαΐτε

λογίαν του είς τὴν ἔξοχὴν καὶ ἔξ ἀφορμῆς ἐρωτικοῦ ἐπεισοδίου θέτει τέρμα εἰς τὴν ζωήν του. Τὸ ἔργον, συντεταγμένον ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῶν καὶ εἰς γλῶσσαν ἀπλῆν, σχεδὸν οἰκογενειακήν, ἐδημιούργησε σχολήν, ἀπέκτησε πολλοὺς μιμητὰς καὶ τὸ πάθος, ὑπὸ τοῦ δόπιού ἐτήκετο ὁ νεαρὸς Βέρθερ, ὀνόμασαν πάθος τοῦ αἰῶνος (*mal du siècle*).

‘Ο Γκαΐτε ἀνεπτύχθη εἰς ἀξιολογώτατον καλλιτέχνην συνδυάζων τὴν παράδοσιν τοῦ γερμανικοῦ μεσαίωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

‘Η μεγάλη δημιουργία του είναι ὁ Φάουστ (Faust).

“Ηρως τοῦ ἔργου, τὸ δόπιον ἔχει μορφὴν δράματος, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα στηνικοῦ ἔργου, ὑποτίθεται ὁ σοφὸς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως Φάουστ, ὁ δόπιος, ἀφοῦ δι’ ὅλου τοῦ βίου ἐκοπίασε ζητῶν τὴν ὀλήθειαν καὶ προσπαθῶν νὰ ὠφελήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καταλαμβάνεται ὑπὸ μεταμελείας διὰ τὸν τρόπον κατὰ τὸν δόπιον κατηγόρωσε τὴν νεότητα, καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ζωήν, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτὴν ἀλλην κατεύθυνσιν.

Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν αὐτὴν ἡρχισεν ἡ ἀκμὴ τῶν γερμανικῶν γραφμάτων, ἡ ἐποχὴ τῆς Θυέλλης καὶ Ὁρμῆς (Sturm und Drang), ὅπως δονομάζουν αὐτὴν οἱ Γερμανοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἔξεδηλώθη ἡ ἴδιοφυῖα τοῦ Γκαΐτε (Goethe, 1749-1832). Εἰς τὸ πρῶτον ἀξιόλογον ἔργον του, τὸν Βέρθερ, εἰκονίζεται ἡ κατέχουσα τὰς νεαρὰς ψυχὰς ἀνησυχία. ‘Ο ὑπεραισθηματικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς νεαρὸς ἥρως τοῦ μυθιστορήματος, δὲν κατορθώνει νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν συνήθη πεζὸν τρόπον τοῦ βίου, μεταφέρει τὴν ἄφθονον αἰσθηματο-

‘Ο Γκαΐτε συνεδέθη διὰ στενής φιλίας μετά τοῦ Φρειδερίκου Σιλερ (Schiller, 1759-1805), τοῦ όποίου τὰ γεανικά δράματα (Οι Λησταί, Φιέσκο, Δὸν Κάρολος) διαπνέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτου. ’Αλλ’ ὁ σχετικὸς βραχὺς βίος τοῦ εὐπαθοῦς ποιητοῦ ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. Ο Βάλλενσταϊν, ἡ Μαρία Στούαρτ, ὁ Γουλιέλμος Τέλλλ εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα δραματικὰ δημιουργήματα τῆς Γερμανίας.

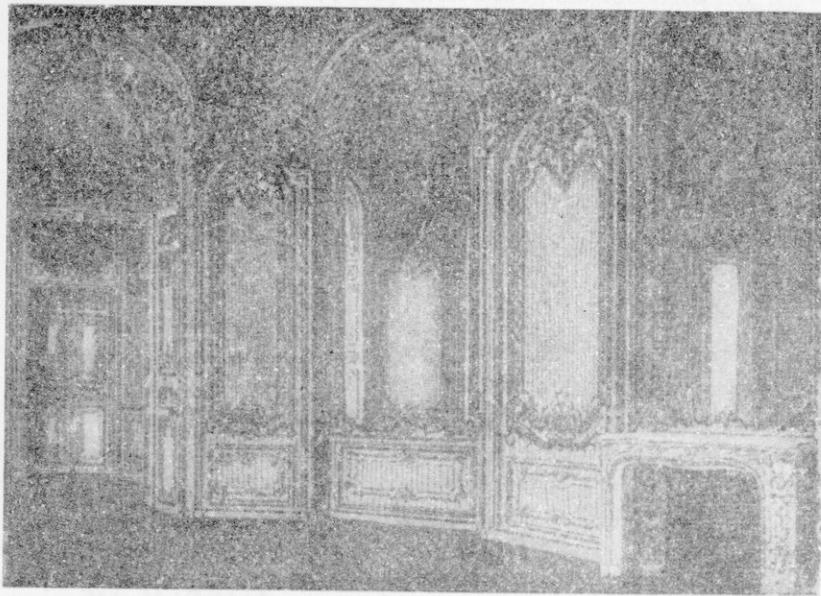
A i t é x ν α ·

Εἰς τὴν τέχνην τοῦ 18ου αἰῶνος ἔσημειώθη σημαντικὴ μεταβολή, ἀνάλογος πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ φαίνεται νὰ ἀκολουθῇ κατὰ τόπους τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τὰ καλύτερα κατασκευάσματα, ἀνάκτορα, ναοί, ἐνθυμίζουν κατὰ τὸ ἔξωτερικὸν τὰς Βερσαλλίας καὶ ἀλλα κτίσματα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. Ἐν τούτοις ἡ μεταβολὴ εἶναι αἰσθητή. Τὰ οἰκοδομήματα δὲν ἔχουν οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸν βαρὺν καὶ ψυχρὸν δύκον τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχναι ἀποφεύγουν συστηματικῶς τὴν εὐθυγραμμίαν εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ προτιμοῦν τὰς καμπύλας καὶ ἴδιορρύθμους γραμμάς. Τὰ ἀετώματα κάμπτονται καὶ ἐπικρατοῦν τὰ αὐθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμησις διὰ φανταστικῶν φυτῶν, πτηνῶν ἢ ὅστρακων. Γενικῶς ἐπιδιώκουν τὸ ἔλαφρόν, τὸ κομψόν καὶ εὔθυμον.

Σημαντικωτέρα εἶναι ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν ἔσωτερικὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν ἐπίπλωσιν. Τὰ δωμάτια γίνονται μικρότερα, κατασκευάζονται ἰδιαίτερα ἀπόκρυφα διαμερίσματα, κλίμακες, ἀπὸ τὰς ὅποιας δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ νὰ ἔξελθῃ χώρις νὰ παρατηρῆται. Εἰς τὴν ἐπίπλωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ἔσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τὸ κομψόν καὶ συγχρόνως ἀναπαυτικόν. Τὰ ἐπιπλα γίνονται μικρότερά καὶ ἀναπαυτικώτερα. Γενικῶς ἐπιζητοῦν τὸ ἀπαλόν, ὅ,τι ἡσυχάζει τὰς αἰσθήσεις.

Τὴν νοοτροπίαν ταύτην ὠνόμασσαν Ροκοκό (Rococo, ἀπὸ τὸ rocaille=ὅστρακον). Τὸ Ροκοκό εἶναι ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ’. Ἡ Στρατιωτικὴ Σχολή, τὸ Μικρὸν Τριανόν, τὰ δύο μέγαρα τῆς βορείας πλευ-

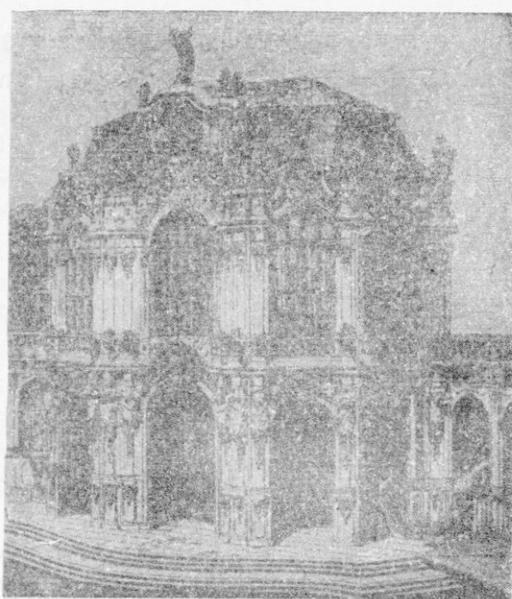

114. Αἴθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ τῶν Παρισίων.

ρᾶς εἰς τὴν Πλατεῖαν τῆς Ὄμονοίας εἶναι τὰ ὡραιότερα δείγματα τῆς τέχνης αὐτῆς. Ἡ νέα τεχνοτροπία εἰσήχθη καὶ εἰς ἄλλας χώρας τῆς Εύρωπης ὅπου γάλλοι καλλιτέχναι πολλάκις κατεσκεύασαν ὅμοια ἔργα. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια κατεσκεύασαν πολλοὶ μικροὶ τριγεμόνες τῆς Γερμανίας, ιδίως οἱ τῆς Σαξονίας εἰς τὴν Δρέσδην. Ὄμοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικήν, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα δὲν διμιλοῦν εἰς τὴν φαντασίαν ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλ᾽ ἔχουν προορισμὸν νὰ τέρψουν τοὺς ὁφθαλμούς. Πολλάκις ὅμως εἶναι πλήρη κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν γάλλων ζωγράφων τῆς περιόδου αὐτῆς Βαττώ (Watteau, 1684-1721) έζωγράφισε σκηνὰς τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, καὶ ἐορτὰς ποιμένων, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων εἶναι ἀνδρεῖς καὶ γυναῖκες τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας εἰκονιζόμενα εἰς ἀγροτικὸν περιβάλλον (ὄνομαστότερα ἔργα: Πλούσις Κύθηρα, Γεῦμα εν παίθρῳ κλπ.).

Τὸν 18ον αἰώνα ἀκμάζουν ἀξιόλογοι ζωγράφοι εἰς τὴν Ἀγ-

γλίαν, οἱ δποῖοι διακρίνονται διὰ τὴν πιστήν ἀπόδοσιν τῆς φύσεως καὶ περιγραφὴν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου (ρεαλισμὸς).⁶ Οἱ ἰδρυτὴς τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς Χόγκαρθ (Hogarth 1697-1764), ὀλλανδικῆς καταγωγῆς, παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτίας καὶ εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἡθικῆς γελοιογραφίας (ἔργα : ‘Ιστορία ὑπηρετρίας, ‘Ιστορία ἀσώτου, δγάμος κατὰ τὸν συρμὸν κτλ.). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἄγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰῶνος, δΡέϋνολδς (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ Γκέινστορ οροφοί (Gainsborough, 1727-1788) ἦσαν ἔξοχοι προσωπογράφοι καὶ ζωγράφοι τοπίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βαττώ.

115. Δυτικὸν περίπτερον τοῦ Zwinger (Δρέσδη) ἀσώτου, δγάμος κατὰ τὸν συρμὸν κτλ.). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἄγγλοι ζωγράφοι τοῦ αἰῶνος, δΡέϋνολδς (Reynolds, 1723-1792) καὶ ὁ Γκέινστορ οροφοί (Gainsborough, 1727-1788) ἦσαν ἔξοχοι προσωπογράφοι καὶ ζωγράφοι τοπίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βαττώ.

116. Κλῖμαξ τοῦ μεγάρου Μπρύλ

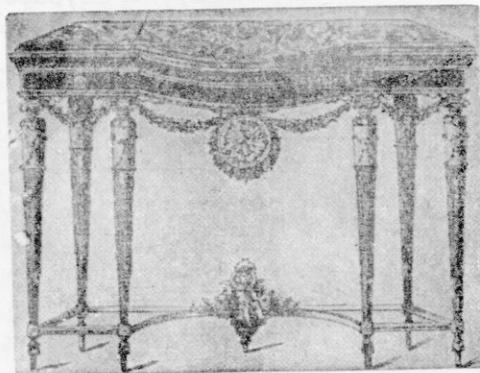
Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος ἔχομεν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ κλασσικὸν πρότυπον, ἡ δποία ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν δύο ἀρχαίων πόλεων, τῆς Πομπηΐας καὶ τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τοὺς Παρισίους καὶ ἀλλαχοῦ κτί-

ζουν ναούς καὶ μέγαρα μὲ ἀρχαῖζοντα ρυθμόν. Ὁ Ναπολέων ιδρύει θριαμβευτικὰς ἀψίδας καὶ στήλας, αἱ δποῖαι ἀπομιμοῦνται τὰς

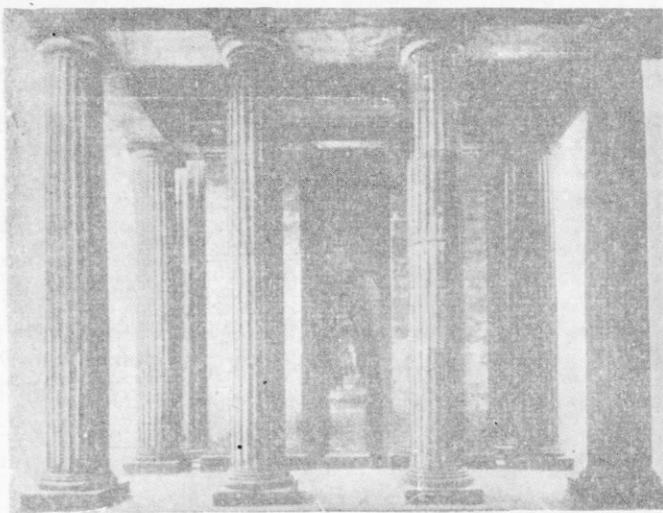
ρωμαϊκάς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας θέλει νὰ καταστήσῃ τὸ Μόναχον πόλιν τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονές του κατασκευάζουν Στοάς καὶ Προπύλαια, ἀπομιμούμενοι τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίστης ἡ διακόσμησις καὶ τὰ ἔπιπλα γίνονται ἀπλούστερα καὶ γραμμικώτερα (ρυθμὸς empire).

Οἱ γλύπται φρονοῦν δτι ἡ ὑψηλὴ τέχνη παριστάνει τὸ ἡρωϊκόν, τὸ δποῖον ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ γυμνοῦ, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Ἡ κομψὴ καὶ περίτεχνος γλυπτικὴ τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ἔκτιμᾶται πλέον καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, δτι μόνον ἀπομιμούμενοι τὰ ἀρχαῖα δγάλματα δύνανται νὰ ἐπιτύχουν τὸ ιδεῶδες ὥραῖον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος, δύο γλύπται ἀπολαύουν μεγάλης φήμης, δ Ἰταλὸς Κανόβα (Canova, 1757-1822) καὶ δανὸς Τορβάλδσεν (Thorwaldsen, 1779 - 1884), οἱ δποῖοι εἴησαν καὶ ειργάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ οἱ δύο είχον μεγάλην εύχερειαν καὶ παρήγαγον μέγα

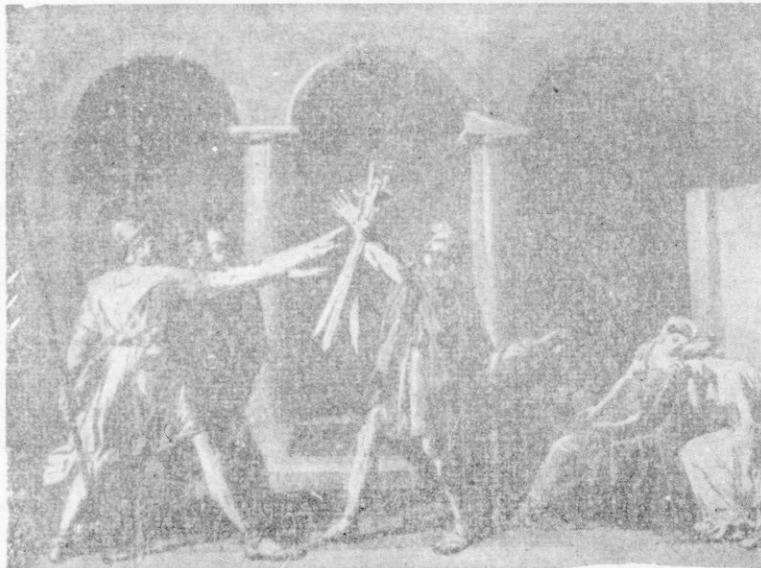
117. Τράπεζα καὶ ὥρολόγιον ροκοκό

(Thorwaldsen, 1779 - 1884), οἱ δποῖοι εἴησαν καὶ ειργάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ οἱ δύο είχον μεγάλην εύχερειαν καὶ παρήγαγον μέγα

118. Πύλη τοῦ Μιτράντεμπουργκ (Βερολίνον)

119. "Ορκος τῶν Ὀρατίων (Δαυΐδ)

πλήθισ οργανών, ἀπομιμούμενοι τὴν κανονικότητα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων.

"Ομοιαι τάσεις ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπος καὶ πλήρης ζωῆς τέχνη τοῦ 18ου αἰώνος. 'Ο νήγέτης τῆς κλασσικούσης ζωγραφικῆς, δὲ Γάλλος Δαυὶδ

(David 1748 - 1825), ὁ κατ' ἔξοχὴν ζωγράφος τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν ζωγραφικὴν ἀνακαλῶν εἰς τὴν ζωὴν τὰς συμμετρικὰς γραμμὰς καὶ τὴν ἀρμονίαν τῆς μυϊκῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων καὶ δεσπόζει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη (ἔργα : "Ορκος τῶν Ὀρατίων, Λεωνίδας εἰς τὰς Θερμοπύλας, Σαβίνια, κ.ἄ.). Οἱ ὄνομαστότεροι ζωγράφοι τῶν χρόνων τούτων είναι μαθηταὶ του.

120. Ἡ "Ἡρη (Τορβάλδσεν)

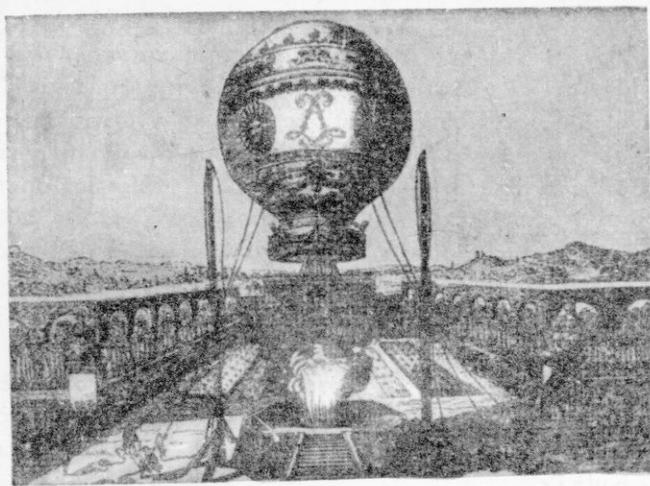
Οἱ σοφοὶ τοῦ 17ου αἰώνος, δὲ Descartes, δὲ Spinoza, δὲ Leibnitz ἔδέχοντο ἀκόμη, ὅτι δὲ ἀνθρώπος φέρει ἐκ γενετῆς μερικὰς γνώσεις, τὰς λεγομένας ἐμφύτους ἐν νοίας, ὅπως είναι ἡ ἔννυνα τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς οὐσίας, τοῦ τελείου κλπ., καὶ ὅτι ἀναλύοντες αὐτὰς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν δρθῆν ἀντίληψιν περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ κόσμου, περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν τῆς ἐμπειρίας. Γενικῶς, οἱ παλαιότεροι σοφοὶ εἶχον δώσει μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔδέχοντο ὅτι ἡ βαθυτέρα οὐσία τοῦ παντὸς είναι τὸ πνεῦμα.

Κατὰ τῆς δοξασίας αὐτῆς ἔγινε ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἵδιως τὸν

18ον αιώνα. Ο διάσημος δύγγλος φιλόσοφος Τζόν Λόκκ (John Locke, 1631 - 1704), τοῦ όποίου ἔγνωρίσαμεν τὰς πολιτικὰς ἴδεας, ὑπεστήριξεν ὅτι αἱ γνώσεις μας ἔχουν ἀρχὴν τὴν ἐμπειρίαν. Ἐμφυτοὶ ἔννοιαι δὲν ὑπάρχουν. Ἀντιθέτως, ὅλαι αἱ γνώσεις μας, ἀκόμη καὶ αἱ πλέον ἀφηρημέναι ἔννοιαι, πηγὴν ἔχουν τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν μὲ τὴν νόησιν. Οθεν ἡ περίφημος ἀρχὴ οὕδεν ἐν τῇ νοήσει, διὸ πρότερον ἐν τῇ αἰσθησει. Τοιουτορόπως ἐδίδετο πολὺ μεγάλη σημασία εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ εἰς τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον, διὸ όποῖς ἐνεργεῖ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 18ου αιώνος ἐνισχύθη ἡ δοξασία αὐτῆς καὶ οἱ γάλλοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι ἐδίδαξαν ὅτι αἱ γνώσεις μας προέρχονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις μόνον καὶ τέλος ὅτι ἡ βασικὴ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ψυχή. Τοιουτορόπως ἐπεκράτησαν, εἰς τὴν Γαλλίαν ἴδιας, αἰσθησιαρχικαὶ καὶ ψυχιστικαὶ ἀντιλήψεις.

Ἡ τάσις αὕτη δὲν ἥργησε νὰ γεννήσῃ ἀντίδρασιν. Ο γερμανὸς Ἐμμανουὴλ Κάντ (Kant, 1724 - 1804) ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εἴχον ἄδικον οἱ ὄπαδοι καὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ἀντιλήψεων. Τὸ βασικὸν σφάλμα τῶν παλαιοτέρων φιλοσόφων ἦτο, κατὰ τὸν Κάντ, ἡ πίστις ὅτι τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἦτο ἰκανὸν νὰ λύσῃ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας: θεός, προέλευσις τοῦ κόσμου, ἀρχὴ καὶ οὐσία τῆς ψυχῆς. Πρέπει κατὰ τὸν Κάντ, νὰ ἀντιστρέψωμεν τὴν ἔρευναν, νὰ ἔξετάσωμεν δηλαδή, ἀν τὸ λογικόν μας εἶναι εἰς θέσιν νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα, αὐτά. Ἡ φιλοσοφία πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ὀνομάζεται κριτικὴ φιλοσοφία καὶ τὸ κύριον ἔργον του ἐπιγράφεται: Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. Ο Κάντ φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι μάταιοιονία νὰ θέλωμεν νὰ λύσωμεν μὲ τὸ λογικὸν τὰ παλαιὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὅτι τὸ κυριώτερον ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἡθική. Ο Ἱδιος ἐδίδαξε τὴν καθαρὰν ἡθικήν, ὅτι δηλαδή ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεσιν, ἀπὸ τὴν ἡθικὴν βούλησιν.

Ο Κάντ ἔδωσε νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἡ όποια ὠνομάσθη ἴδεαλισμός, καὶ ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὸν Σωκράτην, οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰώνος ἀπὸ τὸν Κάντ, ἔξηλθεν δλόκληρος γενεά φιλοσόφων τῶν ὁ-

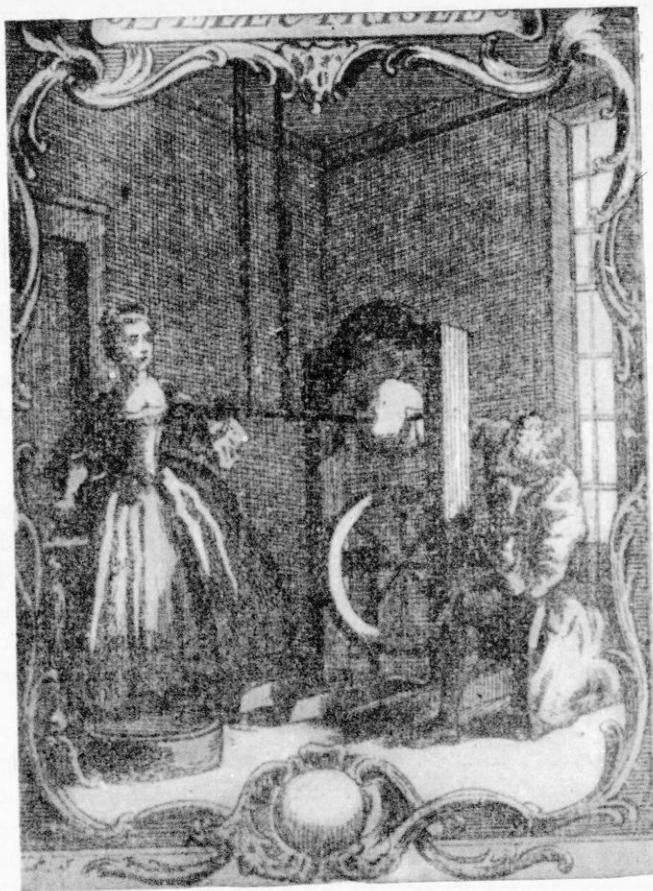
121. Δοκιμή διεροστάτου ύπό τῶν ἀδελφῶν Μονγκολφίε

ποίων οἱ σημαντικώτεροι εἰναι ὁ Φίχτε (Fichte, 1762 - 1814), ὁ Σέλλιγκ (Schelling 1775 - 1854) καὶ ὁ Χέγκελ (Hegel, 1770 - 1831).

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι

‘Η ζωηρὰ ἐπιστημονικὴ κίνησις τοῦ 17ου αἰῶνος ἔξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν 18ον. Αἱ συνθῆκαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας δὲν ἥλαξαν. Οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἰναι γενικῶς εἰδικοί, ἀλλ᾽ ἐρασιτέχναι καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας, ὅπως π.χ. ὁ Λαβουαζιέ, ὁ δημιουργὸς τῆς χημείας, εἰναι μισθωτής φόρων. Αἱ κυβερνήσεις ὅμως ὑποστηρίζουν προθυμότερα τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ιδρύουν Ἀκαδημίας καὶ διοργανώνουν ἀποστολάς.

‘Η Γαλλία ἔχει ἀξιολόγους σοφούς, ιδίως μαθηματικούς, τῶν δποίων ὁ διασημότερος Λαπλας (Laplace, 1749 - 1827) γράφει τὰ κυριώτερα ἔργα του κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὴν σημαντικωτέραν πρόοδον σημειώνει πάλιν ἡ φυσική. Κατασκεύαζουν ἀκριβέστερον μέτρον διὰ τὴν μέτρησιν τῆς θερμότητος, τὸ ὑδραργυρικὸν θέρμομέτρον, ὁ πρῶσσος Fahrenheit

122. Ήλεκτρική μηχανή

εις τὴν Ἀγγλίαν (1716), δὲ Reaumur εἰς τὴν Γαλλίαν (1713), δὲ Celsius εἰς τὴν Σουηδίαν (1742). Οἱ ἀδελφοὶ Μονγκόλφι εἰς (Montgolfier) κατασκευάζουν τὸ ἀερόστατον (1783), δὲ σκῶτος Οὐάτ (Watt) τροποποιεῖ τὴν ἀτμομηχανήν, τῆς ὁποίας τὴν πρώτην ἰδέαν εἶχε συλλάβει ὁ γάλλος Παπέν (Papin) ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', καθιστᾶς αὐτὴν παραγωγὸν κινητικῆς δυνάμεως καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ μεταλλεία καὶ εἰς τὰ ὑφαντήρια. Βραδύτερον ἔγινε προσπάθεια

νά χρησιμοποιήσουν αύτήν διὰ τὴν κίνησιν ἀμαξῶν καὶ πλοίων.
‘Αλλ’ ἡ ἔλλειψις ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῶν Κυβερνήσεων ἐπιβραδύνει τὴν ἐφαρμογήν.
‘Η μελέτη τοῦ ἡλεκτρισμοῦ φέρει εἰς διαφόρους παρατηρήσεις ιδίως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀμερικανοῦ Βενιαμίν Φραγκλίνου ἀνακάλυψιν τοῦ ἀλεξικεραυνοῦ τοῦ πρώτου πρακτικοῦ πορίσματος τῶν μελετῶν αὐτῶν.

‘Η Χριμεία ἀναπτύσσεται εἰς ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ Λαβούσιε (Lavoisier, 1743 - 1794), δόποιος ὁρίζει τὴν μέθοδόν της.
Διαπιστώσας ὅτι ἡ ὕλη δύναται νὰ ἀλλάσσῃ μορφήν, ἀλλὰ ὅτι διατηρεῖ πάντοτε τὸ βάρος, ἀποδεικνύει ὅτι διαγός εἶναι ἀλάνθαστον ὄργανον εἰς πᾶσαν χημικὴν ἔρευναν.
‘Ο Λαβούσιε ἔξικρίβωσε τὴν σύνθεσιν τοῦ ὀξυγόνου εἰς τὴν καῦσιν.
‘Ἐπίσης κατώρθωσε δι’ ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως νὰ δείξῃ τὰ συστατικὰ τοῦ ὄγκου.

Αἱ φυσιολογικαὶ ἐπιστῆμαι σημειώνουν ἐπίσης μεγάλας προόδους.
‘Ο Σουηδὸς Λιννέ (Linné, 1707 - 1778) ἐμελέτησε τὸ φυτικὸν βασίλειον καὶ εἰσήγαγε γενικὸν σύστημα ταξινομήσεως τῶν φυτῶν καὶ ὄνοματολογίαν, ἡ δόποια ἔγινε δεκτὴ γενικῶς καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη σήμερον.
Φήμην μεγάλου φυσιοδίφου ἀπέκτησε καὶ δ. Γάλλος Μπουφόν (Buffon, 1707 - 1788), τοῦ δόποίου τὰ συγγράμματα πλήν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας, εἶναι ἔξαιρετα λογοτεχνήματα.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1453 - 1821)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Αἱ κατακτήσεις Μωάμεθ Β'

ΜΩΑΜΕΘ Β' (1451 - 1481), ἀφοῦ τὸ 1453 ἐκυρίευσε τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν προμαχῶνα τῆς Βαλκανικῆς, ἐνεφανίσθη ὡς θεία μάστιξ τῶν δυναστειῶν τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετ' ὅλιγον ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

Ο Μωάμεθ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ο Θωμᾶς Παλαιολόγος ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Εύρωπην, ὃπου βραδύτερον ὁ υἱός του Ἀνδρέας ἐπώλησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματά του εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Ή', δόποιος ὠνειρεύετο σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Κατελήφθησαν συγχρόνως τὰ φραγκικὰ κράτη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, ἐνῷ ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς οἱ Τούρκοι ἀπέσπασαν τὴν Εὔβοιαν καὶ τὴν Χίον, ἀπὸ τοὺς Γενοάτας τὴν Λέσβον. Τοιουτοτρόπως τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἔλληνικῶν χωρῶν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους, ἥδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνος. Οἱ Ἐνετοὶ διετήρουν ἀκόμη τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους, καθὼς καὶ λιμένας τινὰς τῆς Πελοποννήσου, ὅπως καὶ τὴν Ναύπακτον, ἡ δὲ Ρόδος κατείχετο ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

Πρὸς δυσμάς δὲ Μωάμεθ προσέβαλε τὸ Βελιγράδιον καὶ παρὰ τὰ

άνδραγαθήματα τοῦ περιφήμου βοεβόδα τῆς Τρανσυλβανίας 'Ι α-
άν ν ου Χ ού ν υ α δ υ (Hunyady) ή Σερβία ὑπέκυψε, διότι οἱ
γαιοκτήμονες τῆς Σερβίας, οἱ βογιάροι, δρόδοξοι τὸ θρή-
σκευμα, προετίμησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Μόνον τὸ Βε-
λιγράδιον, τὸ δόπιον ὑπερήσπισεν ἡρωϊκῶς ὁ Χούνυαδος, δὲν παρε-
δόθη εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἔμεινε μέχρι τοῦ 1521 συνοριακὸν φρούριον
τῆς Ούγγαρίας. 'Η Σερβία ἔγινε τουρκική ἐπαρχία τὸ 1459 καὶ τὸ
1464 κατελήφθη ἡ Βοσνία καὶ μετ' ὀλίγον ἡ 'Ερζεγοβίνη. Εἰς τὴν βό-
ρειον 'Αλβανίαν ὁ περίφημος Σκενδέρης πειθαρέσθη τὴν
Ισχὺν τῶν 'Οθωμανῶν. 'Αλλ' ὅταν ἀπέθανε γέρων ἥδη (1468), ἡ
χώρα περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ 1481, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ὄλη ἡ Μ. 'Ασία καὶ ὄλη ἡ
χώρα μεταξύ τοῦ Σάρου, τοῦ Δὸν καὶ τοῦ Ταινάρου (ἐκτὸς τοῦ
Μαυροβουνίου, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μάνης) εἶχον γίνει τουρκικαί.

Αἱ κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος

Αἱ κατακτήσεις τῶν 'Οθωμανῶν ἔξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν
16ον αἰῶνα. Οἱ δύο οὔτοι αἰῶνες, δ 15ος καὶ δ 16ος, εἰς τὴν ιστορίαν
ὄνομάζονται αἰῶνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων. Εἰς τὸ
ύψιστον σημεῖον ἔφθασεν ἡ Ισχὺς τῶν 'Οθωμανῶν ἐπὶ τῶν δύο
Σουλτάνων Σελίμ Α' καὶ Σουλεύμάν Β'.

'Ο Σελίμ Α' (1512 - 1520) ἦτο ἄγριος καὶ αἵμοχαρής. Κατέ-
λαβε τὸν θρόνον διὰ στάσεως κατὰ τοῦ πατρός του Βαγιαζίτ, τὸν
ὅποιον πιθανῶς ἐδολοφόνησεν, ὅπις καὶ τοὺς πλησιεστέρους συ-
γενεῖς του.

Πρῶτος μεταξύ τῶν σουλτάνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἔξισλα-
μήσῃ τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διέτρε-
ξε τότε σοβαρώτατον κίνδυνον, τὸν δόπιον ἀπέτρεψεν ἡ ἐπιτήδειος
πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου.

'Ο Σελίμ κατέκτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τὰς χώρας
ταύτας ἔξουσίαζον μογγόλοι Ἰπτεῖς, οἱ καλούμενοι Μαμελούκοι
(δοῦλοι). "Οταν δὲ Σελίμ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Χαλέπιον, δὲ ιεροκήρυξ τοῦ
μεγάλου τεμένους προσεφώνησεν αὐτὸν ὑπήρετην τῶν δύο
Ιερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς. Οὕτως οἱ Σουλ-

123. Ἡ Τουρκία κατὰ τὸν 17ον αἰώνα

τάνοι τῆς Τουρκίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Χαλίφου, δηλαδὴ τοποτηρητοῦ τοῦ Προφήτου.

‘Ο Σουλέϋμαν Β’ (1520 - 1566) είναι ὁ ὀνομαστότερος τῶν Τούρκων δυναστῶν, σύγχρονος Καρόλου Ε’, Φραγκίσκου Α’, τοῦ πάπα Λέοντος Ι’ καὶ τοῦ Λουθήρου. Εύρωπαῖοι συγγραφεῖς διέλαβον ἐκτενῶς περὶ αὐτοῦ, εύρωπαῖοι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὸν καὶ σώζονται μακραὶ ἐκθέσεις τῶν βενετῶν πρεσβευτῶν περὶ αὐτοῦ. Οἱ εὐρωπαῖοι ὠνόμασαν αὐτὸν Μεγαλόπετρη (Magnifique) καὶ οἱ Τούρκοι Γιαβούς (ἄξιον) καὶ Κανούνι (νομοθέτην).

‘Ο Σουλεϋμάν διεκρίθη ὡς πολεμιστής, ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ ὡς νομοθέτης. Μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν κατέρριψε τὰ δύο προπύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ Βελιγραδίον καὶ τὴν Ρόδον. Τὸ 1521 ὁ Σουλεϋμάν μετὰ πολιορκίαν ἔξ ἐβδομάδων ἔγινε κύριος τοῦ Βελιγραδίου, τὸ ὅποιον διὰ πρώτην φορὰν ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων μετὰ μακρούς καὶ πεισματώδεις ἀγῶνας. Ἡ Ρόδος ἔπεσε μετὰ κρατερὰν ἀντίστασιν τῶν Ἰπποτῶν, οἱ ὅποιοι ἀποχωρήσαντες ὑπόστονδοι ἐκ τῆς νήσου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μάλ-

ταν (1522). 'Η δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἐπεζήτησαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Σουλεύμαν. 'Ο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α', ἡπτηθεὶς (μάχη Παυλίας, 1525) εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ Καρόλου Ε' καὶ αἰχμαλωτισθεὶς, ἔστειλεν ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἰσχυροῦ Σουλτάνου. Σφόζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλεύμαν, εἰς τὰς ὁποίας πλήρης ἀσιατικοῦ στόμφου διμιεῖ περὶ τῆς δυνάμεως του.'

'Ο Σουλτάνος προσέβαλε μετὰ ταῦτα τὴν Ούγγαριαν (1625). Μὲ τὸ Ἰσχυρὸν καὶ φιλοπόλεμον πεζικὸν τῶν Γενιτσάρων, μὲ τὸ τοξιφόρον ἵππικὸν τῶν ἀκιντζήδων, τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ σῶμα τῶν σκαπανέων, οἱ Τούρκοι ἔγιναν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν Εύρωπην. 'Ανερχόμενοι τὴν ὁδὸν τοῦ Δουνάβεως ἐζήτησαν νὰ τὴν πλήξουν εἰς τὴν καρδίαν. Εἰς τὴν περίφημον μάχην τοῦ Μοχάτης (Mohacz, πόλις τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, 1526) συνετρίβη τὸ οὐγγρικὸν ἵππικόν, ὁ βασιλεὺς τῆς Ούγγαριας Λούδοβικος Β' ἔφουνεύθη καὶ οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Βούδαν καὶ κατάσκευάσαντες πελώριαν γέφυραν διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβον τὴν Πέτραν. Μέρος ἀπὸ τοὺς οὐγγρους εὐγενεῖς, ἔδωκε τὸ στέμμα τῆς Ούγγαριας εἰς τὸν ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδον, ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου Β', ἐνῷ δὲ Σουλεύμαν ὑπεστήριζε τὸν ἀνταγωνιστὴν ἔκεινου Ἰωάννην Ζάπολυα. 'Επειδὴ δὲ ὁ ἀρχιδούξ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Σουλτάνου κατέλαβε τὴν Πέσταν, δὲ Σουλεύμαν παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ προτίλασε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Βιέννης. Μετ' δλίγον 250 χιλ. στρατοῦ μὲ 300 τηλεβόλα περιεκύλωσαν τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον 16 χιλ. στρατὸς καὶ 72 τηλεβόλα. 'Αλλ' οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ἀνωτέρας πολεμικῆς τέχνης τῶν εὐρωπαίων (1529).

'Η κατάληψις τῆς Ρόδου ἤνοιξεν εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. 'Ο Σουλτάνος διώρισε τότε ὄργανωτὴν καὶ διοικητὴν τοῦ στόλου τὸν περίφημον πειρατὴν, ἄρχοντα τοῦ Ἀλγερίου, Χαΐρεδλιν Βαρβαρόσσαν. 'Η τουρκικὴ ἀρμάδα εἶδε τότε ἡμέρας δόξης καὶ οἱ ἀλγερινοὶ πειραταὶ διέσπειραν τὸν τρόμον εἰς τὴν Μεσόγειον λαφυραγωγοῦντες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἀπάγοντες αἰχμαλώτους τοὺς ἐπιβάτας. Διὰ τοῦτο ἡ κατὰ τῆς Τύνιδος

έκστρατεία Καρολου του Ε' ἔλαβε χαρακτήρα σταυροφορίας. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, δὲ Χαῖρεδδὶν ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὴν Τύνιδα καὶ χιλιάδες αἰχμαλώτων ἦλευθερώθησαν.

Κατάληψις τῆς Κύπρου (1571)

Οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλεϋμᾶν νὰ είναι ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ 1571, ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β', υἱοῦ τοῦ Σουλεύμάν, κατέλαβον, κατόπιν αἰματηροῦ ἀγῶνος, τὴν Κύπρον.

Ἡ μεγαλόνησος, Ἑλληνικὴ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, ἔζησεν ἀτελεύτητον σειρὰν περιπετειῶν. Ἐπ' αὐτῆς διῆλθον « ὡς σκοτεινὰ κύματα εἰς ζοφερὸν ὥκεανὸν » ἐπὶ χιλιετηρίδας ἐπιδρομαῖς, λεηλασίαι, ἀλλαγὴ δεσποτῶν, τυραννίαι. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν ἀπόκεντρον καὶ μακρὰν τῆς μητρὸς θέσιν τῆς, ἔμεινεν Ἑλληνική, διατηρήσασα ζωηρὰν τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν.

Ἀπὸ τοῦ 1489 ἡ Κύπρος περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τῶν Ἐνετῶν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τουρκικῆς δυνάμεως, ἡ μεγαλόνησος ἀπέβαινεν ἀπὸ τοὺς ἀμεσωτέρους στόχους τῆς βουλιμίας τῶν σουλτάνων.

Ο Σελίμ Β' (1566 - 1574), ὑποκινούμενος ὑπὸ ἴσπανοεβραίου τυχοδιώκτου, παρεσκεύασε μεγάλην ἔκστρατείαν. Τριακόσια ἔσήκοντα ἴστιοφόρα καὶ 100.000 στρατὸς ἐκινήθησαν κατὰ τῆς νήσου. Τὴν 1ην Ἰουλίου 1570 ὁ δθωμανικὸς στόλος ἤγκυροβόλησεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Λεμεσοῦ καὶ ἀπεβίβασεν ἀκωλύτως τὸν στρατόν. Τὸ φρούριον τῆς Λεμεσοῦ παρεδόθη μετὰ τὴν πρώτην προσβολὴν καὶ ὁ τοῦρκος στρατηγὸς ἐφείσθη τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοίκων, διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὰς ἀλλας πόλεις εἰς παράδοσιν. Ο Ἑλληνικὸς λαὸς τῆς νήσου, ἔνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Λατίνους, ἔβλεπε μὲ ἀπάθειαν ἢ καὶ εὔνοιαν τὴν τουρκικὴν δύναμιν ὡς μέλλουσσαν ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν φραγκοκρατίαν. Τὰ χωρία παρεδίδοντο, ἀλλὰ ἔδοκιμάζοντο ἀπὸ τὴν ἀντεκδίκησιν τῶν Βενετῶν.

Οἱ Τοῦρκοι συνήντησαν μεγαλυτέραν ἀντίστασιν εἰς τὴν Λευκωσίαν καὶ πραγματικῶς ἥρωϊκὴν εἰς τὴν Ἀμμόχωστον, τὴν Φαμαγούσταν (Famagusta), ὅπως λέγουν οἱ Δυτικοί, τῆς ὁποίας ἡ πολιορκία ἔγινεν ὀνομαστή. Μετὰ μακρὸν ἀποκλεισμὸν καὶ ἐπανειλημ-

μένας ἐπιθέσεις ἡ οἰκτρῶς ἀποδεκατισθεῖσα φρουρά, παρεδόθη, τὴν 1ην Αὐγούστου 1571, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μεταφερθῇ δι’ ὅθωμανικῶν πλοίων εἰς τὴν Κρήτην, καὶ δὴ ἡ νῆσος περιῆλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τοῦ Σουλτάνου.

“Η τουρκικὴ ἐπιδρομὴ συνωδεύετο ἀπὸ τὰς συνήθεις φρικαλεότητας. Τὴν ἀλώσιν τῆς Λευκωσίας ἡ κολούθησεν ἀγρία σφαγὴ τῶν κατοίκων. Πολλαὶ γυναῖκες κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν, διὰ νὰ μὴ πέσουν εἰς τὰς χειρας τῶν Τούρκων. Ἀλλοι ἐφόνευσαν ιδιοχείρως τὰς θυγατέρας των. Εἴκοσι χιλιάδες ἐσφάγησαν καὶ δύο χιλιάδες νέοι καὶ νέαι ἀπήχθησαν ὡς δοῦλοι. Μία Ἑλληνίς, τὴ Μαρία Συγκλητική, ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην τῆς γαλέρας ἐφ’ ἡς ἐκρατεῖτο. Ἡ γαλέρα καὶ δύο ἀλλα πλοῖα ἡγκυροβολημένα παρ’ αὐτήν, πλήρη πολυτίμων λαφύρων, ἀνετινάχθησαν καὶ μετ’ αὐτῶν ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς χιλιαρίας αἰχμάλωτοι νεάνιδες.

Εἰς τὴν Ἀμμόχωστον οἱ Τούρκοι παρασπονθήσαντες κατέσφαξαν τοὺς ἐπὶ συμβάσει παραδοθέντας. Ὁ γενναῖος ἀρχηγὸς των ἐφονεύθη κατόπιν πολυημέρων ἀπεριγράπτων βασάνων κατ’ ἀπαίτησιν τοῦ τούρκου στρατηγοῦ. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Δύσεως δὲν εἶχον νὰ προσάψουν πολλά εἰς τοὺς Μωαμεθανούς, διότι πρὸ ἐνδεικότερος εἶχον διαδραματισθῆνει τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν τὰ ἐγκλήματα τῆς Νυκτὸς τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου.

“Ο Σελιμ διέταξε νὰ προστατεύουσιν τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμόν, διὰ νὰ ἔχῃ ὑπέρ αὐτοῦ τοὺς ραγιάδες τῆς νῆσου. Ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὰ αὐτὰ προνόμια πρὸς τοὺς ἀλλούς ὑποδούλους Ἐλληνας καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινούπολεως νὰ διορίσῃ ἐπισκόπους εἰς τὴν νῆσον. Ἡ ἔγκατάστασις τῶν Μωαμεθανῶν δὲν ἥλλοιώσεν ούσιωδῶς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς μεγαλονήσου, ἡ δποία παρέμεινε μέχρι σήμερον Ἑλληνική.

Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (7 Ὁκτωβρίου 1571)

“Ο τουρκικὸς στόλος ἤπειλει ἢδη τὴν Κρήτην καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, αἱ δὲ διαπραχθεῖσαι εἰς τὴν Κύπρον ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡμότητες ἐτάραξαν τὴν Εύρωπην. Οἱ ‘Ἐνετοὶ ἀπήθυναν ἔκκλησιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ διπέπτεις Πίος Ε’ ἥνωσεν εἰς Ἱεράνη συμμαχίαν τὴν Ἰσπανίαν, ‘Ἐνετίαν καὶ τοὺς ἵπποτας τοῦ Ἀγίου Ιωάννου.

“Ο ἥνωμένος χριστιανικὸς στόλος συνεκεντρώθη εἰς τὴν Μεσσήνην τῆς Σικελίας καὶ ἐπλευσεν εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος. Ναύαρχος αὐτοῦ ἦτο διοικητὴς πριγκιψ Δόνιος Ἰωνίας Αὐστριακὸς (Don

Juan d' Austria), υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε' καὶ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὸς τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας, νεώτατος, μόλις 24 ἔτῶν, ἐνδοξὸς ἥδη ἀπὸ τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Ἀλγερινῶν πειρατῶν καὶ τῶν Μαυριτανῶν.

Εἶχον συγκεντρωθῆ τεράστιαι δυνάμεις ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἀνὰ 250 πολεμικὰ περίπου, καὶ μέγας ἀριθμὸς στρατοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων. Οἱ δονομαστότεροι πολεμισταὶ τῆς Χριστιανωσύνης καὶ τοῦ Ἰσλάμ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην. Πολλῶν γαλερῶν τοῦ Χριστιανικοῦ στόλου κυβερνήται καὶ ἴδιοκτῆται ἡσαν Ἐλληνες ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Τὸ πλήρωμα, ἴδιως οἱ κωπηλάται καὶ τῶν δύο στόλων, ἡσαν Ἐλληνες, βισίως ἢ διὰ χρημάτων στρατολογηθέντες. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ναυμαχίαν ἔχούθη πολὺ ἐλληνικὸν αἷμα.

Ἡ σύγκρουσις ἔγινεν ἔξω τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου παρὰ τὰς Ἐχινάδας νήσους, εἰς τὰς ἑκβολὰς τοῦ Ἀχελώου τὴν 7ην Ὁκτωβρίου 1571. Ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἐπολέμησαν μὲ πεῖσμα. Ἄλλὰ ἐθριάμβευσε τὸ δινώτερον ὑλικὸν· καὶ ἡ ἀνωτέρα ναυτικὴ τέχνη τῶν Εύρωπαίων. Ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπέστη τρομερὰν καταστροφήν.

Οἱ χριστιανικὸς κόσμος ἤκουσε μὲ ἀνακούφισιν τὴν νίκην. Ὁ Πάπτας ἔχαιρέτησε τὸν Ἰωάννην Αὔστριακὸν διὰ τῶν λέξεων τοῦ Εὐαγγελίου: «Ἡν ἀνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὃ δονομα Ἰωάννης». Ἄλλὰ διχόνοιαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Εύρωπαίους νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν εὐκαιρίαν καὶ διεψεύσθησαν αἱ μεγάλαι ἐλπίδες τῶν Ἐλλήνων.

Ἀναχαίτισις τῶν κατακτήσεων

Μετὰ τοὺς μεγάλους Σουλτάνους τοῦ 16ου αἰῶνος, τὸν Σελīμ Α' καὶ τὸν Σουλεϋμᾶν Β', αἱ κατακτήσεις τῶν Τούρκων κατ' οὔσιαν ἐσταμάτησαν. Ἡ εἰρήνη τοῦ 1606 πρὸς τὴν Αὔστριαν, συναφθεῖσα ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ *status quo ante*, εἴχε θέσει τέρμα εἰς τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομήν. Οἱ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῆς ἀρχῆς διετηρήθη ἐπὶ τι διάστημα ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς δρμῆς πρὸς διαρπαγήν, ἡ δποία ὅμως ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀπολαύσεως τῶν κεκτημένων. Στάσεις τῶν Γενιτσάρων καὶ μηχανορραφίαι τοῦ χαρεμίου ὑπέσκαπτον τὴν τουρκικὴν Ισχύν, ὡστε ἥδη κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 17ου αἰ-

ώνος τὸ διορατικὸν βλέμμα τῶν Εύρωπαίων διπλωματῶν διέβλεπε τὸ σπέρμα τῆς παρακμῆς.

‘Ο περιβόητος σουλτάνος Μούράτ Δ’ (1623 - 1640), σύγχρονος τοῦ Ρισελιέ, μὲ βίαια μέσα καὶ παροδικῶς μόνον ἀνεχαίτισε τὴν προϊούσαν ἐσωτερικήν ἀποσύνθεσιν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν μεγάλων βεζυρῶν ἐπιπτον, ὅπως ἐπὶ Σελίμ τοῦ αἵμοχαροῦ, καὶ τὸ πρῶτον ἀπεκεφαλίσθη ὁ Σεΐχουλισλάμης καὶ ὁ πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρις ἐπεσε θύμα τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ρᾳδιουργιῶν τῶν Ἰησουϊτῶν τοῦ Γαλατᾶ.

‘Η εἰρήνη διετηρήθη ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη, λόγῳ τῆς ἀναρχίας εἰς τὸ κράτος καὶ τῆς ἔξασθενήσεως τοῦ πολεμικοῦ φρονήματος.

Οἱ Κιοπρουλῆδες (1656 - 1710)

Τὴν ἀναρχίαν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τινα χρόνον κατὰ τὸ δεύτερον ήμισυ τοῦ 17ου αἰώνος οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κιοπρουλῆδων μεγάλοι βεζύραι.

‘Ο ἐνεργητικὸς σουλτάνος Μωάμεθ Δ’ (1648 - 1687), ἐκάλεσεν ὡς βεζύρην τὸν πρῶτον Κιοπρουλῆν, τὸν Μεχμέτ, ὁ ὄποιος ἴδρυσεν, οὕτως εἰπεῖν, πραγματικὴν δυναστείαν, ἡ ὅποια ἔδωσε πέντε μεγάλους βεζύρας. Οἱ Κιοπρουλῆδες ἦσαν Μουσουλμάνοι Ἀλβανοί, ἔγκατεστημένοι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

‘Ο πρῶτος ἀπ’ αὐτοὺς Μεχμέτ Κιοπρούλης, πρώην βοηθὸς μαγείρου εἰς τὸ σεράϊ (ἀνάκτορον), ἐβδομηκοντούτης ἥδη, μὴ γνωρίζων γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἦτο δραστήριος μέχρις ἀγριότητος, καὶ εἶχεν ἔμφυτον εὐφύταν, ἐπεβλήθη καὶ ἤσκησε δικτατορικὴν ἔξουσίαν. Ἀπεκεφάλισεν ἡ ἔρριψεν εἰς τὸν Βόσπορον κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του 4 χιλιάδας καὶ εἰς 30 χιλιάδας ὑπολογίζουν τὰ θύματα τῆς πενταετοῦς βεζυρείας του (1656 - 1661). Μεταξύ τῶν θυμάτων ἦτο καὶ ὁ Πατριάρχης Παρθένιος.

Κατάληψις τῆς Κρήτης (1645 - 1669)

Καθ’ ὃν χρόνον ὁ τριακονταετής πόλεμος ἐμάινετο εἰς τὴν Εύρωπην, οἱ Τούρκοι παρεσκεύασαν μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κρήτης, τὴν ὄποιαν, κατεῖχον οἱ ‘Ενετοί. Ἀποβιβασθέντες τὸ 1645 εἰς τὴν νῆσον, κατέλαβον ἀμέσως τὰ Χανιά καὶ τὴν Σούδαν καὶ τὸ 1648

ηρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεγάλου Κάστρου, δηλαδή τοῦ Ἡρακλείου (Candia). Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἔθραυσθησαν πρὸ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τῶν ὑπερασπιστῶν τοῦ φρουρίου καὶ ἡ πολιορκία, διαρκέσασα ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ 25 ἔτη, ἔγινεν ὀνομαστή.

Οἱ Τούρκοι, διὰ νὰ ἐμποδίσουν πᾶσαν βοήθειαν τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τοὺς Ἐνετούς, εἰσέβαλον τὸ 1663 ὑπὸ τὸν δεύτερον Κιοπρουλῆν, τὸν Ἀχμέτ, μὲ 250.000 στρατὸν καὶ 145 τηλεβόλα εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν κατεχόμενον τμῆμα τῆς Ούγγαρίας. ‘Ο Πάπας ἐκάλεσε τὸν Χριστιανικὸν κόσμον εἰς βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Α’. Μόνος ὁ Λουδοβίκος ΙΔ’ ἔστειλεν 6.000 ἄνδρας καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐνικήθη εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην, τῆς δόποιας τὴν ἔκβασιν ἔκρινεν ἡ ἀκατάσχετος δρμὴ τῶν «κορασίδων», ὅπως ἔξελαβεν ὁ μέγας βεζύρης τοὺς περουκοφόρους ἵππεις τοῦ Λουδοβίκου. ‘Αλλ’ οὔτε τοῦτο ἔσωσε τὸ Κάστρον (‘Ηράκλειον ’).

Τὸ 1666 ἔξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ δεύτερος Κιοπρουλῆν, ὁ Ἀχμέτ, υἱὸς τοῦ πρώτου, ἀνήρ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα του, ἀνεπτυγμένος καὶ ἡπιώτερος, ἔχων μεθ’ ἑαυτοῦ ὡς διερμηνέα τὸν Ἐλληνα Παναγιώτην Νικούσιον. Τὴν ἀμυναν τῆς πτόλεως διηύθυνεν ὁ ὀνομαστὸς ἐνετὸς στρατηγὸς Φραγκίσκος Μοροζίνης. ‘Η πάλη ὑπῆρξε σκληρά.

Τὴν 27ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1669 ὁ Μοροζίνης ἡγαγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ, ἀφοῦ εἶχεν ὑποστῆ 63 ἐπιθέσεις καὶ ἐπεχείρησεν 80 ἔξοδους. Οἱ Τούρκοι ἔχασαν 100.000 ἄνδρας οἱ Ἐνετοί 30.000. Εἰς τὸ Κάστρον εἶχον ἀπομείνει μόνον 4.000. Τὰς διαπραγματεύσεις διηύθυνεν ὁ Νικούσιος. ‘Απὸ τότε ἡ Κρήτη ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους.

Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης (1683)

‘Ο νέος μέγας βεζύρης Καρά Μουσταφᾶς, γαμβρὸς ἐπ’ ἀδελφῆ τοῦ Ἀχμέτ καὶ διάδοχος ἐκείνου, ἔχρησιμοποίησε τὴν ἀναγεννηθεῖσαν δύναμιν τῆς Τουρκίας διὰ μεγάλην ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς Εύρωπης, φιλοδοξῶν νὰ ἐπιτύχῃ ὅ, τι δὲν κατώρθωσεν ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος ὁ Μεγαλοπρεπῆς Σουλεύμαν. ‘Ητο ματαιόδοξος, ἀπληστος εἰς πλοῦτον καὶ ἡ πολυτέλειά του ὑπερέβαινε τὴν σουλτανικήν.

‘Η Αὐστρία εύρισκετο εἰς ἀδυναμίαν, ἐνεκα τοῦ ἐναντίον αὐτῆς

πολέμου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Οἱ εὐγενεῖς τῆς Ούγγαριας εἴχον ἔξεγερθῆ κατὰ τοῦ Λεοπόλδου, διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰς ἐλευθερίας καὶ τὸν προτεσταντισμὸν των, καὶ ἐκάλεσαν, παρακινούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰσχυροτέρου ἔξ αὐτῶν Τέκελι (Tököly), τοὺς Ὀθωμανούς, εἰς βοήθειαν.

Οἱ Καρά Μουσταφᾶς εἰσέβαλε μὲ 200.000 εἰς τὴν Ούγγαριαν, δὲν συνήντησεν ἀντίστασιν καὶ, ὑπερήφανος διὰ τὰς ταχείας ἐπιτυχίας του, ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης, τὴν ὅποιαν ὑπερήσπιζον 10 χιλιάδες στρατὸς καὶ ὡπλισμένοι πολεῖται ὡς καὶ φοιτηταὶ (Ἰούλιος 1683). Ἐπὶ 60 ἡμέρας ἦτο ἡρωϊκὴ καὶ ἡ ἐπίθεσις μανιώδης. Σχεδὸν δὲν οἱ προμαχῶνες εἴχον κυριευθῆ ἢ ἀνατιναχθῆ μὲ ὑπονόμους. Οἱ Γενίτσαροι ἔζήτουν τὴν γενικήν ἔφοδον. Ἀλλ' ὁ Μουσταφᾶς μὴ θέλων νὰ περιέλθουν εἰς χεῖρας αὐτῶν οἱ πλούσιοι θησαυροὶ τῆς αὐστριακῆς πρωτευούσης, ἀνέβαλλε καὶ ἡ φιλαργυρία του ἐπέτρεψεν εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατόν, ἰδίως εἰς τὸ πολωνικὸν ἵππικόν, ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἰωάννην Σομπιέσκι, νὰ φθάσῃ.

Οἱ Τούρκοι ὑπερχεώθησαν ν' ἀποσυρθοῦν καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν μάχην ἐπολέμησαν κακῶς. Οἱ Γενίτσαροι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἔγκαταλείψαντες 300 τηλεβόλα (μάχη Κάλενμπεργ, Kahleberg, 1683). Πανικόβλητος ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν ἐν ἀταξίᾳ καὶ μόλις εἰς τὸ Βελιγράδιον κατώρθωσε ν' ἀνασυνταχθῇ. Τοιουτοτρόπως ἀπέτυχεν ἡ τελευταία ἀπόπειρα τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τῆς Εύρωπης καὶ ὁ χριστιανικὸς κόσμος ηὐλόγησε τὸ δόνομα τοῦ Ἰωάννου Σομπιέσκι, δῆπος πρὸ αἰώνος τοῦ δμωνύμου του νικητοῦ τῆς Ναυπάκτου.

Ο κατὰ τῆς Τουρκίας συνασπισμὸς τοῦ 1684

Μετὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς Βιέννης ἀποτυχίαν (1683), ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἥρχισε νὰ καταρρέῃ. Ἀπεδείχθη δὲν ὁ εὐρωπαϊκὸς στρατὸς εἶναι ἀνώτερος τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὸν ἔξοπλισμόν, τὴν δργάνωσιν καὶ τὸ ἥθικόν.

Ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ὁ Πάπας, ἡ Ἐνετία, ὡς καὶ οἱ Ἱππόται τῆς Μάλτας, ἐσχημάτισαν, μεσολαβήσει τοῦ Πάπα, Ἱεράνη Συμμαχίαν, δόνομασθεῖσαν Δεκάτην τετάρ-

την σταυροφορίαν, εις τὴν ὁποίαν εἰσῆλθε, τὸ 1686, καὶ ἡ ὁρθόδοξη Ρωσσία.

‘Ο πόλεμος διήρκεσε 16 ἔτη. Οι Τούρκοι προσβληθέντες ἀπὸ δλα τὰ σημεῖα ὑπέστησαν καταστροφάς. Εἰς τὴν Οὐγγαρίαν νικηθεὶς δέ Τέκελι κατέφυγεν εἰς τὴν Τουρκίαν. ‘Ο αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Βούδαν, ἡ δὲ οὐγγρικὴ βουλὴ ἐκήρυξε τὸ οὐγγρικὸν στέμμα κληρονομικὸν τοῦ ‘Αψβουργικοῦ οἴκου. Μετ’ δλίγον ἔπεισε τὸ Βελιγράδιον.

Οι ‘Ἐνετοί, ἔξήγειραν τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν, ἥρχισαν τὴν κατάκτησιν τῆς Δαλματίας καὶ ὑπὸ τὸν ἥρωα τῶν κρητικῶν πολέμων, τὸν γηραιὸν Μοροζίνην, ἐκυρίευσαν τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἔπεισε θλιβεράν καταστροφὴν ὁ Παρθενών (1687).

‘Αποφασιστικαὶ ἔπιτυχίαι. Συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (1699)

‘Η πίεσις τῶν συμμάχων ἔξησθένησεν, ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ ἦναγκάσθη νὰ στείλῃ μέρος τῶν δυνάμεών του εἰς τὸν Ρῆγον κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. ‘Ο Κιοπρούλης Μουσταφᾶς Ζαδὲ κατώρθωσε νὰ φανατίσῃ τοὺς Γενιτσάρους καὶ ἐντὸς δύο ἔτῶν ἀνέκτησε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔξεδίωξε τοὺς Αύστριακούς ἀπὸ τὴν Σερβίαν, ἀνακαταλαβὼν τὸ Βελιγράδιον. ‘Αλλ’ ἡ μεγάλη μάχη τοῦ Σλάνκαμεν (Slankamen, 1691) κατέληξεν εἰς καταστροφὴν τῶν Τούρκων. ‘Ο μέγας βεζύρης ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην.

‘Ο πόλεμος ἔχαλαρώθη ἐπὶ τὶ διάστημα. Ἀλλὰ τὸ 1696 ὁ τσάρος Μέγας Πέτρος ἐκυρίευσε τὸ ‘Αζάφι φ καὶ ἥπειλησε τὴν Κριμαίαν.

‘Επειτα, ὅταν εἰρήνευσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ’, τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ ὁ διάσημος πλέον στρατηγὸς τοῦ αὐτοκράτορος δέ Εύγένιος τῆς Σαρβίας ἐνίκησε παρὰ τὴν πόλιν τῆς Γιουκοσλαβίας Ζένταν, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Jais, εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Τούρκους (1697). ‘Εφονεύθησαν 20 χιλ. καὶ 10 χιλ. ἐπινίγησαν εἰς τὸν ποταμόν.

‘Εξηντλημένη ἡ ‘Υψηλὴ Πύλη, ἐδέχθη τὴν μεσολάβησιν τῆς Αγγλίας. Τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1699 ὑπεγράφη ἡ Εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία ἦναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὴν Αύστριαν τὴν κατοχὴν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς

Τρανσυλβανίας, εις τὴν Ρωσσίαν τοῦ Ἀζώφ, εις τὴν Ἐνετίαν τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ εἰρήνη αὕτη, εις τὸ τέρμα τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐσημείωνε τὴν δριστικὴν ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι περιωρίζοντο πρὸς βορρᾶν εἰς τὰς βαλκανικὰς χώρας, χωρὶς ἐλπίδας πλέον νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην.

‘Η κρίσις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας

Μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτς ὁ αὐτοκράτωρ ἔστειλε τὸν στρατὸν του εἰς τὸν Ρήγον καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Τούρκοι ὅμως δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναδιοργανωθοῦν κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάλειμμα τῶν δέκα ἑτῶν, ὥστε εὐρέθησαν ἀνέτοιμοι, ὅταν ἔξεργαγή ἡ πρώτη βαλκανικὴ κρίσις.

Αὕτη προεκλήθη ἀπὸ τὸν Μέγαν Πέτρον, ὁ ὅποιος ἀνέλαβε τὴν πρώτην ρωσικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου.

Οἱ πράκτορές του εἶχον ἐργασθῆ μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, παρουσιάζοντες τὸν ὄρθρόδοξον ἄρχοντα τῆς Ρωσσίας ὡς θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸν ζυγόν. Κατέπληξε τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς πομπώδους πρεσβείας, τὴν ὅποιαν ἔστειλε πρώτην φοράν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκοψεν ἐπίστης νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν « Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωσσοελάχηνων ». Μετὰ τὴν νίκην τῆς Πολτάβας (1709) ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς φιλοδοξίας του. Ἐπειδὴ ἡ Πύλη ἡρυκήθη νὰ ἐκδιώξῃ τὸν καταφυγόντα εἰς τὴν Τουρκίαν βασιλέα τῆς Σουηδίας Κάρολον ΙΒ', διέβη τὸν Προύθον, ὑπολογίζων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἄλλὰ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ 120.000 ἀπέκοψε τὴν ὑποχώρησίν του καὶ ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ. Ὁ Μέγας Βεζύρης ὅμως δελεασθεὶς ἀπὸ τὰ δῶρα, ὡς λέγεται, τῆς αὐτοκρατείρας, ἐπέτρεψε τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, λαβών ὡς ἀντάλλαγμα μόνον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἀζώφ (1711).

‘Η εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (1718)

Ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἔγινεν αἰτία καταστροφῆς διὰ τοὺς Ὀθωμανούς. Μεγαλοφρονήσαντες ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ἐνετίας, καθ' ἥν

στιγμήν διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ούτρέχτης εἶχε δαμασθῆ ἡ ὄρμὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αύστριας ἦτο ἐλεύθερος νὰ διασθέσῃ τὰ στρατεύματα. *“Εστείλε λοιπὸν τὸν Εύγένιον τῆς Σαβοΐας κατὰ τῶν Τούρκων.* ‘Ο Μέγας Βεζύρης, δὲ δποῖος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Κερκύρας, ἐστράφη πρὸς τὴν Αύστριαν, διέβη τὸν Σάβιον, ἀλλ’ αἱ δυνάμεις του συνετρίβησαν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πρὸ τῶν τειχῶν τῆς σλαβονικῆς ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πόλεως Πετροβίσα (Petervardein, 1716) καὶ ὁ πολιορκῶν τὴν Κέρκυραν τουρκικὸς στρατὸς ἀπεσύρθη ἐν ἀταξίᾳ. *‘Ο Εύγένιος μετὰ νέαν νίκην κατέλαβε τὸ Βελιγράδιον* (1717). Οἱ Αύστριακοὶ εἰσέδυσαν εἰς τὴν Βαλκανικήν καὶ ὁ Εύγένιος ὠνειρεύθη νὰ προελάσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

‘Η εἰρήνη τοῦ Πασσάροβιτς (Passarowitz, πόλεως τῆς Σερβίας ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Μοράβα, 1718) ἐπεκύρωσε τὰς ἐπιτυχίας του. *‘Η Αύστρια ἔλαβε τὸ Βανᾶτον, τὴν βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγραδίου, μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τὴν δυτικὴν Βλαχίαν.* *‘Η Ἐνετία ἐκράτησε τὴν Δαλματίαν.* *‘Η Πελοπόννησος ὅμως ἐπεστράφη εἰς τὴν Τουρκίαν.*

‘Η συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς εἰς τὴν τουρκικήν ιστορίαν, διότι σημειώνει τὴν ὄριστικήν ύποχώρησιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εύρωπην. *‘Απὸ τότε ἡ Τουρκία δὲν ἀποτελεῖ πλέον κίνδυνον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἥδη τοῦ 18ου αἰώνος εἶναι προφανής ἡ κατάρρευσις τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν της ἀρχίζει νὰ δημιουργῇ πρόβλημα, τὸ πολύπλοκον Ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦ δποίου τὴν λύσιν κατὰ διαφόρους τρόπους ἐζήτησαν αἱ εύρωπαϊκαὶ Δυνάμεις.*

•Αναστολὴ τῆς αύστριακῆς ἐπεκτάσεως. Ρωσσία

‘Η Τουρκία ὅμως οὐδέποτε ἔμεινε χωρὶς ύποστήριξιν καὶ ἀπέφυγεν ἐπὶ δύο αἰῶνας τὸν διαμελισμόν, χάρις εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν Δυνάμεων τῆς Εύρωπης.

Πρώτη προστάτριά της παρουσιάζεται ἡ Γαλλία. Εύρισκομένη εἰς πλεονεκτικήν θέσιν ἐνεκα τῆς παλαιᾶς φιλίας πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ τῶν Διομογέσων, αἱ δποῖαι παρεχωρήθησαν ἥδη ἐπὶ Φραγκίσκου Α' καὶ Σουλεύμαν τοῦ Μεγαλοπρεπούς, προνομίων

δηλαδή προστατευτικῶν τῶν Γάλλων ὑπηκόδων, ἐδέχθη τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας.

Οὐ πουργός τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καρδινάλιος Φλερύ (Fleury) ὑπεσχέθη τὴν ὑποστήριξιν του εἰς τὴν μοιρολατρικῶς ἀπογοητευμένην μετὰ τὸ Πασσάροβιτς Πύλην. Οὐ πρεσβευτής του·εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Βιλνέβ (Villeneuve) κατώρθωσε νὰ τὴν ἔξαγάγῃ ἀπὸ τὴν ἀδράνειαν, διαρῶνος Τότ (Tott) ἐδωσε κάποιαν συνοχὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ χριστιανός τις ἀρνησθήτησκος, διποννεβ (Bonneval) ἐγύμνασε τὴν πολιτοφυλακὴν καὶ ἔπεισε τοὺς Τούρκους ὅτι ὁ κύριος ἔχθρὸς τὴν στιγμὴν ἔκεινην ἦτο ἡ Αὔστρια. Χάρις εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἄνδρας καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας, ἡ Τουρκία κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν νέον συνασπισμόν.

Η Αὔστρια παρέσυρεν εὐκόλως τὴν Ρωσσίαν, ἡ ὅποια ἦθελε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν συνθήκην τοῦ 1711, καὶ αἱ δύο δυνάμεις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐπαναλαμβάνουν τὴν σταυροφορίαν κατὰ τῶν ἀπίστων, ἔζητουν ὑλικὰ κέρδη ἀπὸ τὸν πόλεμον.

Τὸ 1736 οἱ Ρῶσσοι ἀνακατέλαβον τὸ Ἀζώφ καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Κριμαίαν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Αὐστριακοὶ κατέλαβον τὴν Βοσνίαν, ἐκυρίευσαν τὸ Νισ εἰς τὴν Σερβίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Βλαχίαν, κρατοῦντες οὕτω τὰ ἐπικαιρότερα σημεῖα τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Οἱ Τούρκοι ὅμως, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὸν Βιλνέβ, ἐπετέθησαν μὲ δρμὴν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, τοὺς ἀπώθησαν μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐποιλιόρκησαν τὸ Βελιγράδιον. Ο Γάλλος πρεσβευτής, γνωρίζων ὅτι ἡ δραστηριότης τῶν Τούρκων ἦτο ἐφήμερος, ἐμεσολάβησε καί, ἐκφοβίζων τοὺς Αὐστριακοὺς δι' ἐπικειμένης ἐκρήξεως τοῦ ὀθωμανικοῦ φαντισμοῦ, ἐπέτυχε τὴν Συνθήκην τοῦ Βελιγραδίου (1739), διὰ τῆς δόποιας οἱ Τούρκοι ἀνέκτησαν τὰ μέρη τῆς Σερβίας καὶ Βλαχίας, τὰ παρασχωρηθέντα τὸ 1718. Οἱ Ρῶσσοι, ἀπομείναντες μόνοι, ἐκλειστανείψαντες τὸ Ἀζώφ.

Τοιουτοτρόπως ἐσταμάτησεν ἡ αὐστριακὴ ἔξαπλωσις. Ἐπὶ ἔνα καὶ ἥμισυ περίπου αἰῶνα, μέχρι τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου 1877 - 1878, ἡ Αὔστρια δὲν ἐσημένωσε πρόοδον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Τουρκίας. Ἐμεινεν εἰς αὐτὴν μόνον ἡ τιμή, ὅτι ἀνεχαίτισε τοὺς

Τούρκους κατά τὴν περίοδον τῆς μεγάλης δρμῆς των. Εἰς τὸ ἔξῆς, ἐνεκα ἐσωτερικῆς ἔξασθενήσεως, ὑπολογισμῶν ἡ καὶ ἐλλείψεως πρωτοβουλίας, περιωρίσθη εἰς τὴν συνετήν ἀμυναν. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰώνος δημως παρεμβαίνει ἡ Ρωσία, ἡ δποία ἐπὶ δύο αἰώνας διεξήγαγεν ἔξοντωτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων.

Παρακμὴ τῆς Τουρκίας

‘Ο κυριώτερος λόγος τῆς παρακμῆς τῶν Τούρκων εἶναι τὸ ὅτι δὲν είχον τὴν ἰκανότητα νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης. ’Ιδίως δὲν κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθοῦν τὴν ἐπιστήμην καὶ τεχνικήν, τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. ’Ηδη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰώνος ἡ Τουρκία ύστερεῖ σημαντικῶς τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἡ ἀπόστασις γίνεται διαρκῶς μεγαλύτερα, ὅσον προάγονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. ’Η θρησκεία τοῦ Κορανίου ἀποτρέπει τὸν πιστὸν νὰ καταγίνεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστήμης, ἡ δποία εἶναι ἔργον τῶν ἀπίστων χριστιανῶν.

‘Υπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς τουρκικῆς παρακμῆς.

1. ’Η ἴσχυς τῶν σουλτάνων ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἐπιληροῦτο διὰ τῶν λαφύρων τῶν νέων χωρῶν. ’Οταν λοιπὸν ἔπαινσαν αἱ κατακτήσεις, ἥρχισεν ἀμέσως κλονιζόμενον τὸ κράτος, διότι ὁ Σουλτάνος δὲν εἶχε χρήματα.

2. ’Οταν ἔπαινσαν αἱ κατακτήσεις καὶ ἥρχισε νηφαλιώτερος βίος, ταχύτατα ἔξπενευσεν ἡ δρμητικότης τῶν Τούρκων, καὶ κατέπεσε τὸ ἀγέρωχον φρόνημα. ’Ο Σουλτάνος δὲν ἦτο πλέον ὁ κρατερὸς ἡγέτης τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ ἀπὸ μακροῦ εἶχε γίνει ἀόρατος ἐγκεκλεισμένος ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων. ’Αφηνε συνήθως τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς βεζύρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ χαρεμίου. Κατ’ ἀναλογίαν εἶχε καταπέσει καὶ ἡ πολεμικότης τοῦ στρατοῦ. Τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων κακῶς διθικούμενον εἶχε παραλύσει τελείωσ.

3. Τὸ τουρκικὸν κράτος διετήρησε τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτῆρα. Οἱ ἀρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἥσαν τυραννίσκοι ἐκβιάζοντες τοὺς κατοίκους καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἴσχυροι πασᾶδες εἶχον ἀποβῆσθεδὸν ἀνεξάρτητοι, στρατολογοῦντες καὶ διεξάγοντες πολέμους δι’ ἴδιον λογαριασμόν, ὅπως π.χ. ὁ Ἀλῆς πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ. ἄ.

4. Δημόσιαι θέσεις καὶ δικαιοσύνη ἡσαν ὡνηταί. Θέσεις διοικητῶν ἐπωλοῦντο καθ' ὥρισμένον τιμολόγιον καὶ οἱ ἔξαγοράζοντες τὰς θέσεις πασᾶδες ἔξεβιάζον τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, διὰ νὰ καλύψουν τὸ τίμημα. Ἐπίσης ἐπωλοῦντο αἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Ἀπέβησαν δὲ παροιμιώδεις αἱ εἰς βάρος τοῦ Δημοσίου καταχρήσεις τῶν Τούρκων. «Τὸ ταμεῖον τοῦ Παδισάχ εἰναι θάλασσα καὶ ὅστις δὲν πίνει ἀπ' αὐτὴν εἰναι χοῖρος», ἔλεγε τουρκικὸν λόγιον.

5. Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀπετέλουν μειοψηφίαν εἰς τὸ κράτος, ἐνῷ οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, οἱ δόποιοι ἡσαν πολυάριθμοι, πλούσιοι καὶ ἀνεπτυγμένοι, ἔθεώρουν τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς ἔχθρικήν καὶ ἔζήτουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἡσαν δηλαδὴ στοιχεῖα διαλυτικὰ καὶ εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους.

--ΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ

'Αποτελέσματα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως

ΙΑ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως ἐνέσκηψεν ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν ὑπερφιάλων πολεμιστῶν, οἱ ὅπτοιοι ἐθεώρουν τὸν ἡττημένον ραγιᾶν ὡς τὸ εὐτελέστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν Τούρκων συνώδευσαν τὴν προέλασιν. "Οσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους κατώρθωσαν, ἔφυγον δρομαίως πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπτος καὶ τῆς θαλάσσης τὰ νῶτα ἐσκέπασαν πλοῖα καὶ ἀκάτια, τὰ δόποια ἔφερον τὰς γυναῖκας, τὰ παιδιά καὶ τὴν περιουσίαν τῶν 'Ἐλλήνων εἰς χώρας εὐτυχεστέρας. Οἱ Τούρκοι κατέστρεψαν τὴν βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν τιμαριωτικὴν τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ χριστιανοὶ εὐγενεῖς ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὴν Εύρωπην ἢ ἦλλαξαν πίστιν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς Ὀθωμανούς. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικὴ συνέπεια τῆς κατακτήσεως ἦτο ἡ ἐλάτωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἄλλοτε κυρίαρχος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπεχώρησε καὶ περιωρίσθη εἰς ὀλίγα ἔκατομμύρια ἀνθρώπων.

Δεύτερον κατεστράφη ἡ περιουσία τῶν 'Ἐλλήνων. 'Ο Σουλτάνος ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τὰς καλυτέρας γαίας καὶ τὰς διεμοίρασεν εἰς τοὺς τούρκους πολεμιστὰς καὶ ἀλλας ἔδωκεν εἰς τὰ τζαμιὰ ὡς βακούφια. Μόνον μικρὰ κτήματα εἰς ἀπόκεντρα καὶ δρεινὰ μέρη ἔμειναν εἰς τοὺς ὑποδούλους, οἱ ὅπτοιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰσφέρουν τὸ πέμπτον ἢ καὶ περισσότερον τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο διετηρήθησαν 'Ἐλληνες γαιοκτήμονες κυ-

ρίως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐπὶ τῶν νήσων, εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἡπειρον.

Τρίτον· κατεστράφη δὲ ἔλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἀστικὴ ἀπαιδευσία ἐκάλυψε τὰς κατακτηθείσας χώρας. "Ο, τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν κατεστράφη· τὰ γράμματα Ἑλησμονήθησαν, ἡ τέχνη παρήκμασε. Ἀκόμη καὶ δὲ χαρακτήρας τῶν ὑποδούλων ὑπέστη θλιβεράν ἀλλοίωσιν, διότι ἔξελιπε τὸ ἀνδρικὸν καὶ ἐλεύθερον φρόνημα.

"Υπὸ τὴν μακρὰν τουρκικὴν κυριαρχίαν ἦταν αὐτὴ καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας. Αἱ δοἱ παρημελήθησαν καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τὸ τέλος τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἐλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις.

"Η τεραστία αὐτὴ καταστροφὴ εἶχεν ὡς ἔμμεσον ὀντιστάθμισμα ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὅποιον εἶχε διαμελισθῆ διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνηνώθη πάλιν. Οἱ Τούρκοι καταλύσαντες τὰ ποικιλώνυμα φραγκοεντικά ἡ Ἑλληνικὰ κράτη ἐπανέδωσαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα.

•Οργάνωσις τοῦ 'Ἑλληνισμοῦ

Οἱ πιστοὶ τοῦ 'Οσμανικοῦ κράτους, ὅσοι κατέλαβον τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, ἥσαν κυρίως πολεμισταί, οἱ ὅποιοι, διπλασία στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ παραγωγούς, γεωργούς καὶ τεχνίτας. 'Ο Σουλτάνος διετήρησε τοὺς "Ἑλληνας, ἐπειδὴ ἥσαν ἔμποροι καὶ τεχνίται. "Αλλως τε ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία διηγούλενε τὴν διατήρησιν τῶν ξένων ἐθνοτήτων, ὑπὸ τὸν δρόνον νὰ πληρώνουν φόρους. 'Ο Μωάμεθ μετέφερε πολλούς "Ἑλληνας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς πόλεις, τὰς ὅποιας ἐκυρίευσεν.

•Αφοῦ διετηρήθη τοιουτοτρόπως τὸ 'Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὡργανώθη, διπλασία τὰ ὑπόδουλα ἔθνη κατά τοὺς παλαιοὺς χρόνους, διπλασία τῶν ὡργανωμένοι οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ 'Αραβικοῦ. Διετήρησε τουτέστι καὶ προστήμοσε πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκησιν

του. 'Ομοίως ώργανώθησαν καὶ ἄλλαι μὴ μωαμεθανικαὶ ἔθνοτητες ὡς οἱ Ἀρμένιοι, Ἐβραῖοι κτλ.

'Ο Μωάμεθ διετήρησε τοὺς θρησκευτικούς ἀρχηγούς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἔθνοτήτων, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς πολιτικὴν ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν ποιμνίων των καὶ καταστήσας αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐπὶ κινδύνῳ τῆς κεφαλῆς των. "Ηλπίζε δὲ δότι, ἐπιδαψιλεύων εἰς αὐτοὺς τιμᾶς καὶ πλοῦτον, θὰ εἶχεν αὐτοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἰκον τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ προθύμους νὰ ἀποκοιμίζουν τὸ ποίμνιόν των διὰ τῆς διδασκαλίας ἐλευθερίας ἐν οὐρανῷ, ὑποταγὴ ἐπὶ τῆς γῆς.

·Ο Πατριάρχης

'Η σημαντικωτέρα τῶν χριστιανικῶν ἔθνοτήτων ήτο ἡ Ἑλληνική. 'Ο Μωάμεθ διετήρησε τὸ ἐν Κωνσταντινούπολει ἐλλαγήν τον Πατριαρχεῖον. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀλωσιν, ἐπειδὴ ἔχηρευσεν δι πατριαρχικὸς θρόνος, διέταξε νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. 'Εξελέγη δὲ δι Γεώργιος Σχολάριος, ὀνομασθεὶς Γενναδίος, ἀρχηγὸς τῆς ἀνθενωτικῆς μερίδος, δι ποτοῖς ἔξησφάλισε τὸ μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως χάσμα.

'Ο νέος Πατριάρχης ἐγκαθιδρύθη εἰς τὸν θρόνον μὲ δῆμην τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λαμπρότητα. 'Απὸ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὅπου εἶχε καταφύγει τὸ Πατριαρχεῖον, μετέβη εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μωάμεθ, ὅπου παρεκάθησεν εἰς μεγαλοπρεπὲς δεῖπνον, καὶ δι Σουλτάνος προπέμπων αὐτὸν ὑπεσχέθη διτι θὰ ἔχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν εὔνοιάν του καὶ θὰ ἔξακολουθήσῃ νὰ ἀπολαύῃ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προνομίων, ὅπως ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Συνώδευσεν αὐτὸν μέχρι τῆς αὐλῆς, ἐβοήθησε νὰ ἀναβῇ ἐπὶ λευκοῦ ίππου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐν συνοδείᾳ τούρκων μεγιστάνων. Αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ὀρθοδόξων διετήρησαν μέρος τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Φανάριον ἀνεμίμησκεν ἡμέρας ἀρχαίας αἴγλης.

'Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας δόλοι οἱ ὀρθοδόξοι λαοὶ τῆς Τουρκίας, Ἑλληνες, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, ἔθεωροῦντο ὡς ἀποτελοῦντες μίαν φυλήν. Οἱ Τούρκοι δὲν ἔκαμνον διάκρισιν καὶ ὠνόμαζον ὅλους διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Ρούμ (Ρωμαίους). 'Ο Ἑλλην

Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ήτο δ' θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ὁρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀφ' ὃτου μάλιστα, τὸ 1766 - 1767, κατηργήθησαν αἱ δύο αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι, ἡ σερβικὴ τοῦ Ἰπεκίου καὶ ἡ βουλγαρικὴ τῆς Ἀχρίδος. Ἀπὸ τότε δὲ Ἑλληνικὸς κλῆρος ἀπέκτησεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰσχύν σχεδὸν ἵσην μὲ τὴν πολιτικὴν ἰσχύν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ ἔξεδιώχθη ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ἀπὸ ἄλλους μεγαλυτέρους ναούς, ἥδρευεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς τὸ Φανάριον, τὸ δόποιον εἶναι συνοικία κειμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὸ πατριαρχεῖον ἦτο τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν ὁρθοδόξων τῆς Τουρκίας· πρωτίστως ὅμως τὸ ἑθνικὸν κέντρον τῶν Ἑλλήνων, περὶ τὸ δόποιον εἶχε συσπειρωθῆ τὸ ἔθνος μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφήν. Ἐκεῖ ἐντὸς τοῦ σκιεροῦ καὶ λαβυρινθώδους πατριαρχικοῦ μεγάρου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὸν συνοικίας μὲ τὴν ἀνατολικὴν δύψιν ἔξειλίχθη δὲ ἐκκλησιαστικὸς βίος τοῦ τουρκοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ.

Αἱ Κοινότητες

Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἡσαν ὡργανωμένα ἀνέκαθεν εἰς κοινότητας. Ἐξέλεγον δηλαδὴ ἐπιτροπήν, ἡ δόποια ἐφρόντιζε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν, κρηνῶν, νεκροταφείων κλπ. Οἱ Τούρκοι ἀνεγνώρισαν καὶ διετήρησαν αὐτάς, δι' οὓς λόγους εἶχον διατηρήσει οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοί, διότι διηπούλυνον τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως, ίδιως τὴν φορολογίαν, διότι ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ ἀποτείνεται εἰς ίδιωτας εἶχεν ὑπεύθυνα σωματεῖα, μετὰ τῶν δόποιων συνεννοεῖτο διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων. Οἱ προντες ἢ προεστοὶ ἢ δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσης ἢ ἔκάστης κοινότητος ἐφρόντιζον διὰ τὴν εἰσπραξιν τοῦ δριζομένου ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν φόρου, κατανέμοντες αὐτὸν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κοινότητος, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἔκάστου.

Προελθοῦσαι ἐκ πρακτικῆς ἀνάγκης αἱ κοινότητες, ἀπέβησαν βαθμηδὸν ἴσχυραι ὀργανώσεις, εἰς τὰς δόποιας ἐκδηλώνεται δὲ πολιτικὸς βίος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ σύστασις καὶ ὀργάνωσις

·ων κοινοτήτων τῆς Τουρκοκρατίας δὲν είναι όμοιόσχημος. Κυβερνῶνται πάντοτε ύπό τῶν εὐπόρων. Ἀλλ' οἱ προεστοὶ αὐτῶν ἄλλοτε ἐπιβάλλονται ἢ διορίζονται ύπό τῶν Τούρκων, ἀλλαχοῦ ἐκλέγονται ὀμμέσως ἢ ἐμμέσως ύπό τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, πάντοτε δύμως ἀπὸ πρόσωπα ἀρεστὰ εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλαχοῦ αἱ κοινότητες ύποκεινται περισσότερον εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ἀλλαχοῦ ὀλιγώτερον. Εἰς μερικὰ μέρη πολλαὶ κοινότητες ἐνώνονται εἰς δύμαστονδίαν, ὅπως ἡ δημοκρατικὴ συμπολιτεία τοῦ Σουλίου, συσταθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνος, τῶν Ζαγοροχωρίων εἰς τὴν Ἡπειρον, τοῦ Πηλίου ἢ τῶν Μαδεμοχωρίων εἰς τὴν Χαλκιδικήν. Ἐχομεν παραδείγματα ἐνώσεως εἰς συνεργατικούς συνεταιρισμούς. Ὁνομαστὴ ύπό τὴν ἔποψιν αὐτὴν είναι ἡ κοινότης τῶν Ἀμπελακίων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Εἰς αὐτὴν ἥκμασε μεικτὴ συνεργατικὴ ἑταιρεία παραγωγῆς, καταναλώσεως καὶ ἀμοιβαίας πίστεως κατὰ τὸν 18ον αἰώνα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου.

“Ολαι αὐταὶ αἱ ὁργανώσεις ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥπτον χαρακτῆρα ἐνώσεως δι' ἀμυναν. Διαφορετικὴ είναι ἡ ὁργάνωσις καὶ ἡ λογὴ τῶν κοινοτήτων εἰς τὰς πόλεις, πολλαὶ τῶν ὅποιών, εὐποροῦσαι, είναι ἑστίαι μορφώσεως καὶ ἐθνικῆς ἀγωγῆς, ὅπως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὰς κοινότητας τῶν ναυτικῶν νήσων “Υδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, τῶν ὅποιων οἱ συνεταιρισμοὶ ναυτικῆς ἐμπορίας παρεσκεύασαν τὸν στόλον τοῦ Ἐθνικοῦ ἀγῶνος.

Μεγάλῃ ἐνίσχυσις ύλικὴ καὶ ἥμικὴ διὰ τὸν δουλεύοντα Ἑλληνισμὸν είναι αἱ κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ. Εἰς τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Τεργέστην, τοὺς Παρισίους, τὸ Λονδίνον, τὴν Ὀδησσὸν κ.ἄ., ύπαρχουν πολυάριθμοι Ἑλληνικαὶ παροικίαι, ὅπου εὐφυεῖς καὶ ἐργατικοὶ “Ἐλληνες λαμβάνουν ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν κίνησιν, ἀποκτοῦν κεφάλαια, ἰδρύουν ἐμπορικούς οἴκους, ναυτικὰς ἑταιρείας. Ἀπὸ τῆς σκοπιαῖς ἐκείνης βλέπουν καὶ ἐκτιμοῦν καλύτερον τὴν κατάστασιν τοῦ κόσμου, τὴν θέσιν τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐθνικῶν μας ὑποθέσεων. Ἡ ἀποδημία ἐβοήθησε πολὺ τὴν ἀφύπνισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπέσπευσε τὸ ἀπελευθερωτικὸν κίνημα.

Τὰ προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους

Οὕτω λοιπὸν παλαιαι συνήθειαι μᾶλλον ἢ θετικαὶ παραγωγῆσεις τῶν σουλτάνων ἐδημιούργησαν εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὴν αὐτοδιοικησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων ὡνόμασσαν βραδύτερον προνόμια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁμοία εἰχον καὶ αἱ ἄλλαι ἔθνοτητες τῆς Τουρκίας. Οὔσιαστικῶς τὰ προνόμια είναι :

1. Ἔλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσης.
  2. Προστασία καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ κλήρου.
  3. Οἱ ἐπίσκοποι ἀσκοῦν εἶδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως. Ἐδικαιοῦντο δηλαδὴ νὰ τιμωροῦν κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως χριστιανικοὺς νόμους τοὺς παρεκτρεπομένους εἰς θρησκευτικὰ ἢ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα ἀφορῶντα τὴν κοινότητα δι' ἔξω-εκκλησιασμοῦ, ἀναθέματος, ἀφορισμοῦ ἢ καὶ παραδόσεως αὐτῶν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἐδικαιοῦντο νὰ καταδίκασῃ εἰς εἰρκτήν ἢ καὶ θάνατον.
  4. Ρητῇ τοῦ Σουλτάνου ἀδείᾳ ὑπάγονται εἰς τὸν κλῆρον πᾶσαι αἱ περὶ γάμου καὶ κληρονομίας δίκαι. Τὰς δίκας ταύταις διεξάγει τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον τοῦ διποίου προεδρεύει ὁ ἐπίσκοπος. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφεστιβάλλονται μόνον ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῶν Τούρκων ἡτο διπανηρὰ καὶ δλίγην ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην, οἱ χριστιανοὶ ὑπέβαλλον εἰς τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον καὶ τὰς ἀστικὰς ὑποθέσεις. Πολλάκις Τούρκοι καὶ Ιουδαῖοι κατέφευγον εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους, διότι εἰχον μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀμεροληψίαν αὐτῶν παρὰ τοῦ Μουφτῆ.
  5. Ἔλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, τουτέστι τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν κοινοτήτων ὑπὸ δημογεροντίας ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐκλεγομένης.
- Τινὲς τῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἰχον μεγαλύτερα προνόμια, ὅπως ἡ Χίος, ἡ Τήνος, ἡ Νάξος, αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι "Υδρα, Σπέτσαι, Ψαρά, ἐξαρτώμεναι ἀμέσως ἐκ τοῦ Καππετάν πασᾶ (ναυάρχου καὶ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν), ἡ δὲ Μάνη, οὐδέποτε ὑποταγεῖσα οὔσιαστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους, ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τὸ 1770

ύποδ ἄρχοντος ἐντοπίου, διοριζομένου παρὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ μ πέτη.

Οἱ Φαναριῶται

Περὶ τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ νέα τάξις εὐγενῶν, οἵ διποῖοι ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἑκκλησίας. Εἶχον συγκεντρωθῆ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ μόνον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι εὐγενεῖς ὠνθομάσθησαν Φαναριῶτας, ἀπὸ τὴν συνοικίαν, ὅπου ἐκείτο τὸ Πατριαρχεῖον. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν εὐφυεῖς, ἐμάνθανον ξένας γλώσσας καὶ ἔγνωριζον τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα καλύτερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτάνος μετεχειρίζετο αὐτοὺς εἰς ἀνωτέρας κρατικὰς ὑπηρεσίας καὶ πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευταὶ τῆς Πύλης. Βραδύτερον ἀπ' αὐτοὺς ἔξελεγεν ὁ Σουλτάνος τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.

’Αλλ’ οἱ Φαναριῶται ζῶντες μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ μὲ τοὺς Τούρκους κυβερνήτας ἐπαφὴν εἶχον προσοικειωθῆ τοὺς τρόπους των, καθὼς καὶ τὰς ἔξεις τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Αἱ ἀνωτέραι θέσεις εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν κατέλαμβάνοντο μὲ δωροδοκίας καὶ ταπεινώσεις, πολλάκις δὲ ἐστοίχιζον τὴν κεφαλὴν τοῦ τιτλούχου ρωγιᾶ, διότι τὰ τουρκικὰ ἥθη ἦσαν τότε ἀγρια καὶ ὁ Σουλτάνος ἢ δέ μέγας βεζύρτης διὰ τὴν ἀλαχίστην αἰτίαν ἢ διαβολὴν ἔστελλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀγχόνην.

’Αρματολοὶ καὶ κλέφται

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἦδη χρόνους εἶχον σχηματισθῆ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἐλλάδος στρατιωτικὰ σώματα, διὰ νὰ ἀναχαιτίζουν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Οἱ σουλτάνοι διετήρησαν τὰ σώματα αὐτὰ καὶ ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὄρεινῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας. Ἐπειδὴ σοβαρὸς ἔξωτερικὸς κίνδυνος δὲν ἤπειλει τὸ κράτος εἰς τὰς πρὸς νότον ὄρεινὰς καὶ δυσπροσίτους αὐτὰς ἐσχατιάς τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Πύλη οὕτε στρατὸν διετήρει οὕτε ἐφρόντιζε διὰ τὸν ἔξωτερον

τῶν φρουρίων. Τὰ στρατιωτικά αὐτὰ σώματα ὡνομάσθησαν ἀρματολοί, οἱ ἀρχηγοί των καπετάνων καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐποπτευόμενα διαιμερίσματα ἀρματολίκια.

Ο Σουλτάνος δὲν ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλῃ αύστηρῶς τὰ κυριαρχικά του δικαιώματα εἰς τὴν ἄκραν αὐτῆς τῆς ἐπικρατείας του καὶ ἐκτεταμένα διαιμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τὰ "Ἀγραφα, τὸ Ἐπρόμερον, ἡ μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου χώρα κτλ., διετέλουν εἰς ἀναρχίαν. Σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων εὑρίσκετο εἰς κατάστασιν ἀνταρσίας ἢ ἡμιανταρσίας. Ὅσοι δὲν ἦδυναντο νὰ ὑποφέρουν τὸν ζυγόν, ὅσοι ἥσθάνοντο εἰς τὸ στήθος τῶν σφύζουσαν γενναιοτέραν καρδίαν, ἔσπευδον εἰς ὅρη καὶ ὁ δοῦλος τῆς χθὲς μετεβάλλετο εἰς ἐπίφοβον ἔχθρον. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων «τοῦ κάμπου» καὶ συνετηροῦντο ἀπὸ τὴν ἀρπαγήν. Αὔτοὶ ἥσαν οἱ λεγόμενοι κλέφται. «Ἄλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ κλέφτου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἔθεωρεῖτο ἀτιμωτικόν, ἀλλ' ἔνομίζετο ἔνδοξον καὶ τὰ δνόματα τῶν διαπρεψάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εὐσεβάστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν», ὅπως γράφει ὁ ἴστορικὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπ. Τρικούπης.

Η Πύλη δὲν ἔδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς μεμονωμένας αὐτὰς ἀνταρσίας, περιωρίζετο δὲ μόνον νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συλλαλητικούς. Ἄλλὰ μεταξὺ φρουροῦ καὶ ἀντάρτου ἡ ἀπόστασις δὲν ἦτο μεγάλη. Ο ἀρματολὸς τῆς χθὲς ἐγίνετο αὔριον κλέφτης καὶ πολλοὺς ὄνομαστοὺς κλέφτας ἡ Πύλη διώριζεν ἀρματολούς. Γενικῶς ὑπῆρχε βαθυτέρα συμπάθεια μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς δόποίους ἦνων τὸ κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν μῆσος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔθνικὴ συνείδησις, ἔξυψωνεν ἀμφοτέρους εἰς ἕρωας. Ο Ὀλυμπός, ή Πίνδος, τὰ "Ἀγραφα, τὸ Ἐπρόμερον, ὁ Βάλτος, εἶναι τὰ θρυλικὰ λημέρια των, ὃ δὲ βίος, τὰ κατορθώματα, καὶ τὰ παθήματά των, τὸ προσφίλες θέμα τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων.

Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

Η καταστροφὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν παρασκμὴν τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἰς τὰ παράλια. Η ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς

ναυτιλίας τῶν Ἰταλικῶν πόλεων καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔπληξαν κυρίως τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον, τὴν δὲ καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος περὶ ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου τῶν Ἐλλήνων κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἀλωσιν χρόνους. Ἀλλ’ ὅταν διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν Τούρκων ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις πραγμάτων, οἱ “Ἐλληνες ἔλαβον ὀλίγον κατ’ ὀλίγον εἰς χειράς των τὸ ἐμπόριον. Εἰς ὀλην τὴν Τουρκίαν οἱ “Ἐλληνες ἦσαν ἐμποροί, ἔξησκουν δηλαδὴ κατ’ ἀρχὰς κυρίως μικροεμπόριον καὶ ἀργότερα ἔγιναν ἀπαραίτητοι μεσίται καὶ πράκτορες τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εύρωπαίων. Κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, ὅποτε ἡκμαζε τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ “Ἐλληνες ἐπλούτισαν ὡς πράκτορες τῶν Γάλλων. Ἰδίως εἰς τὴν Σμύρνην ἀνεπτύχθησαν πλούσιοι ἐμπορικοὶ οἵκοι.

Σπουδαιότατον ὅμως γεγονός διὰ τὸν τουρκοκρατούμενον “Ἐλληνισμὸν εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νήσων. Ἡ “Υδρα πρώτη ἀπέκτησε ναυτικόν. Εἰς τὴν νῆσον, ἡ ὁποίᾳ ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶχε κατοικηθῆ ἀπὸ ἀλβανοφώνους ὀρθοδόξους, ποιμένας καὶ ἀλιεῖς, κατέφυγον κατὰ καιρούς, ἔνεκα τῶν τουρκικῶν διωγμῶν καὶ ἄλλων ἀναστατώσεων, πολλοὶ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς ‘Ἐλλάδος, οἱ ὅποιοι ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ κατέστησαν τὴν νῆσον ἀξιόλογον ἐμπορικὸν κέντρον. Κατ’ ἀρχὰς διεξῆγον τὸ ἐμπόριον μὲ μικρὰ πλοῖα, καίκια ἡ τρεχαντήρια. Ὁταν ὅμως ἐνισχύθησαν οἰκονομικῶς, κατεσκεύασαν μεγαλύτερα πλοῖα καὶ ἤρχισαν νὰ πλέουν μέχρι Τεργέστης καὶ Βενετίας. Τὸ παράδειγμα τῆς “Υδρας ἐμιμήθησαν ἄλλαι νῆσοι, αἱ Σπέτσαι, τὰ Ψαρά, ἡ Μύκονος κτλ.

Τὸν 18ον αἰῶνα οἱ “Ἐλληνες εἶχον ἀξιόλογον ναυτιλίαν. Μὲ τὰ ιστιοφόρα τῶν, πολλὰ τῶν δποίων διεκρίνοντο διὰ τὴν κομψότητα καὶ ταχύτητα, μετεκόμιζον σῖτον ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ἡ ἔγχωρια προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ παρελάμβανον ἀπ’ ἐκεῖ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικά εἰδη. Ἡ ἔλληνικὴ ναυτιλία ὡφελήθη πολὺ ἀπὸ τὴν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ - Καΐναρτζῆ (1774), ἡ ὁποίᾳ ἐπέτρεπεν εἰς τὰ ἔλληνικὰ πλοῖα νὰ πλέουν ὑπὸ ρωσικήν σημαίαν. Κατὰ τοὺς

πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμὸν οἱ Ἐλληνες ναυτικοὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ κυρίως διὰ τοῦ λαθρευτορίου. Τολμηροὶ θαλασσινοὶ περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἐκόμιζον εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λιμένας ἐμπορεύματα τῶν δποίων αἱ τιμαὶ εἶχον φθάσει εἰς μεγάλα ὑψη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν πολέμων ἔτηκολούθησε νὰ προσεύη ἡ Ἑλληνικὴ ναυτιλία καὶ ἐμπόριον. Ἡ ἀντοχή, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἴδιως τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἑλλήνων κατέστησαν αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους εἰς πολλὰ εἴδη ἐπιχειρήσεων. Συνέπεια αὐτοῦ ἦτο ὅτι εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Βενετίαν, τὴν Ἀμβέρσαν, τὸ Λονδίνον, τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθησαν παροικίαι Ἑλλήνων ἐμπόρων.

Ἡ διασπορὰ αὕτη ὠφέλησε τὸ ἔθνος, διότι οἱ Ἐλληνες ἐγνώρισαν κόσμον ἀνώτερον καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεοσθαι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἀπέβησαν ἐντριβέστεροι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικήν. Βλέποντες ἔξι ἀποστάσεως, κατενόησαν ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι κράτος καταρρέοντος καὶ ὅχι δὲ τρομερὸς καὶ ἀκαταμάχητος κατακτητής, δπως ἦσθανοντο αὐτήν, ἐφ' ὅσον διετέλουν ὑπὸ τὸ πέλμα τῆς.

Τοιουτορόπως παρεσκευάζετο σιωπηλῶς εἰς τὴν θάλασσαν σπουδαιότατον ὅπλον διὰ τὸ ἔθνος, τὸ ναυτικόν. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὡπλισμένα καὶ οἱ ναῦται των ἔξιστημένοι εἰς τὰς συμπλοκάς, διότι τὴν θάλασσαν ἐμάστιζεν ἡ πειρατεία, ἴδιως τῶν Ἀλγερινῶν. Ἡτο λοιπὸν εὔκολον εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα νὰ μεταβληθοῦν εἰς πολεμικά.

Οἱ Ἐλληνες λόγιοι ἐπὶ τουρκοκρατίας

‘Αφ’ ἡσ οἱ τελευταῖοι Ἐλληνες χουμανισταί, δ Πλάτων, δ Βησσαρίων, δ Γεώργιος Τραπεζούντιος καὶ δ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, φεύγοντες πρὸ τῆς προσεγγιζούσης τουρκικῆς λαίλαπος, μετεκόμισαν τοὺς ὥραίους θεούς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν Δύσιν, σκότος πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν ἀτυχή Ἀνατολήν.

‘Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοτάτους χρόνους τῆς δουλείας, δὲν ἔλειψαν ἀμυδρὰ φῶτα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. Ἡ ἀπὸ τῶν χρόνων δύμως τῶν Κομνηνῶν ἀρχίσασα Ἑλληνικὴ ἀναγέννησις διεκόπη ἀποτόμως, ἐκυριάρχησε δὲ πάλιν ξηρὰ γραμματικὴ

σοφία. Οι λόγιοι τοῦ 16ου αἰώνος δὲν εἶχον ἀποσείσει τὴν μεσαίωνικήν στενότητα καὶ ἔξακολουθοῦν τὴν αἰώνιαν μετὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαμάχην, προσπαθοῦντες νὰ διακριθοῦν διὰ τοῦ κατὰ τῶν παπιστῶν ζήλου. Μόλις κατὰ τὸν 17ον αἰώνα ἔγινεν ἐλαφρὰ μετατροπή, διότι οἱ λόγιοι ζωηρότερον ἀναπολοῦν τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἡ διάνοια των ἀρχίζει νὰ διαισθάνεται τὴν σημασίαν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ δόποια ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην.

‘Ο Κύριλλος Λούκαρις (1572 - 1638), σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτεσίου, ὁ ἐπανειλημμένως πατριαρχεύσας λόγιος καὶ πνευματικὸς μαχητής, εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας τάσεως. ‘Ο βίος του ήτο πλήρης ἀγώνων καὶ περιπετειῶν, διότι ἡ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ἔξήγειρε κατ’ αὐτοῦ πολλοὺς ἀντιπάλους, ἡμέτέρους καὶ ἔνοντος. ’Αλλ’ οἱ τραχεῖς ἀγῶνες ἔδωκαν εἰς τὰς συγγραφάς του δύναμιν καὶ βαθύτητα ἀγνωστον ἔως τότε. Τέλος κατίσχυσαν αἱ ρᾳδιουργίαι τῶν ἀντιπάλων του καὶ ὁ Λούκαρις καθηρέθη καὶ ἔξωρίσθη καὶ τέλος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. ’Αλλὰ τὰ διδάγματά του διέσωσαν οἱ μαθηταί του, ἐκ τῶν δοποίων ἔξεχουν ὁ Κορυδαλλεύς, ὁ Καρυοφύλλης καὶ ὁ ὀνομαστὸς πολυγράφος Λέων ‘Αλλάτιος, ὁ δόποιος ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ἀναμένει τὴν σωτηρίαν τῶν δόμογενῶν. Εἰς τὸ ποίημά του «Ελλάς» ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ καρδιναλίου Ρισελιέ ὑπὲρ τῆς ποδοπατουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πατρίδος του, εἰκονίζει τὴν παλαιὰν Ἑλληνικὴν λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν παντελῆ κατάπτωσιν καὶ τὴν περιβόλλουσαν αὐτὴν βαθεῖαν νύκτα.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰώνος ἀρχίζει ἡ δρᾶσις τῶν Μαυροκορδάτων. ‘Ο Αλέξανδρος Μαυροκόρδατος, σπουδάσας εἰς τὴν Πάδουναν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκδώσας ὀξιόλογον διατριβήν λατινιστὶ περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, ἔχρημάτισε καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς Ιατρικῆς καὶ μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Κιοπρουλῆ ‘Ἀχμέτ πασᾶ. Διορισθεὶς εἰς τὸ ὀξιώμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) ἔδειξεν ἔξαιρετον διπλωματικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε πολὺ παρὰ τοῖς ‘Οθωμανοῖς καὶ ὁ πιεζόμενος Ἑλληνικὸς λαὸς προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πατέρα. *Ἐγραψε πολυάριθμα συγγράμματα τὴν, Ρητορίκην, τὴν

Γραμματικήν, τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἰστορίαν, τὰ ὅποια ἔχουσαν φωτεινὴν ἀκτῖνα εἰς τὸ Φανάριον καὶ ἥνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς ἐλευθερωτέραν διανόησιν. ‘Ουίδες αὐτοῦ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ὁ πρῶτος Ἑλλην ὁσπιδάρος (ἥγεμών) τῆς Βλαχίας, ἔδωκε τὴν πρώτην ὀθησιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὰς παραδοναβείους ἥγεμονίας, ιδρύσας τυπογραφεῖον καὶ σχολήν, εἰς τὴν ὅποιαν ἐδιδάσκοντο ἡ ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ. ’Απὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαβία γίνονται κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας, λόγιοι δὲ καὶ διδάσκαλοι τυγχάνουν περιποιήσεως καὶ τιμῆς εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Ἐλλήνων ἥγεμόνων.

Ἡ ἀνάπτυξις ἡς ἑλληνικῆς παιδείας τὸν 18ον αἰῶνα

’Αλλὰ περὶ τῆς πραγματικῆς προόδου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δύναται νὰ γίνῃ λόγος μόνον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Διότι, ἐνῷ προηγουμένως ἡ παιδεία περιωρίζετο εἰς τὸν κλῆρον μόνον καὶ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα, σχολεῖα δὲ διετηροῦντο μακράν τοῦ βλέμματος τῆς ἀρχῆς, εἰς μοναστήρια ἢ εἰς τούς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα ἡ παιδεία τείνει νὰ γίνῃ κοσμικωτέρα, δηλαδὴ νὰ περιλάβῃ χρησίμους διὰ τὴν ζωὴν γνώσεις, διότι ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων ἔζήτει πρακτικωτέραν μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο δημιουργοῦνται ἔκπαιδευτήρια εἰς πολλὰ μέρη. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ον αἰῶνος ιδρύθη ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ τοῦ Φαναρίου, ἡ ὅποια, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ κλήρου, ἀπέκτησε μεγάλην ὑπόληψιν καὶ κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς ιδρύθησαν τὸν 18ον αἰῶνα σχολεῖα εἰς Πάτμον, Ἰωάννινα, Λάρισαν, Θεσσαλονίκην, Τύρναβον καὶ Ἀδριανούπολιν.

Τὸν 17ον, ιδίως ὅμως τὸν 18ον αἰῶνα, εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἐφθασεν ἡ ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα, τὰ Ἰωάννινα. Κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1731 ἡ πόλις ἤριθμει 40 χιλιάδας κατοίκους, ἔξ (ῶν 3)4 Ἐλληνες καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀπέβη σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον. Φιλοπάτριδες Ἰωαννίται πλουστήσαντες εἰς τὴν πόλιν, ιδίως ὅμως εἰς τὸ ἔξωτερικὸν, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των φωτοβόλων πνευματικὴν ἐστίαν. Τότε ιδρύθησαν αἱ ποικιλώνυμοι σχολαὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ τὰς ὅποιας

ξεγήλθον οι σημαντικώτεροι λόγιοι του αιώνος. Ούτω δὲν είναι ύπερ-βολή τὸ λεχθέν δότι « οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς τοῦ 18οῦ αἰῶνος ὑπῆρξαν Ἰωαννῖται ».

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους

Απὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λογίους τοῦ 18ου αἰῶνος είναι δὲκ Κεφαλληνίας Ἡλίας Μηνιάτης (1669 - 1714), ἔξαιρετος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ, δὲ δόποιος διὰ νὰ πλησιάσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μετεχειρίζετο ἀπλούστερον τύπον γλώσσης καὶ τοῦ δποίου αἱ πλήρεις ζωῆς διμιλίσια ἀναγιγνώσκονται μὲ εὐχαρίστησιν ἀκόμη καὶ σήμερον.

Αλλὰ οἱ κορυφαῖοι τῶν λογίων τοῦ 18ου αἰῶνος είναι δύο Κερκυραῖοι, δὲ Εὐγένιος Βούλγαρις (1716 - 1806) καὶ δὲ Νικηφόρος Θεοτόκης (1736 - 1805). Ο Βούλγαρις εἶχε φιλοσοφικὸν νοῦν. Σπουδάσσας εἰς τὴν Πάδουν τῆς Ἰταλίας ἐγνώρισε τὰ φιλοσοφήματα τοῦ Locke, τοῦ Leibnitz καὶ τοῦ Wolf, τῶν δποίων τὰ διδάγματα ἐπεχειρήσε νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἐλάδα. Ἡ Λογικὴ (1766) καὶ ἡ Μεταφυσικὴ του (1805) είναι ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα ἔργα τῶν Ἑλλήνων. Ο Θεοτόκης ἡγάπησε μᾶλλον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, διακριθεὶς καὶ ὡς θεολόγος καὶ ἱεροκήρυξ. Τὰ Κυριακοδρόμιά του, ἥτοι ἔρμηνειαι τῶν κυριακῶν εὔαγγελίων, χρησιμεύουν ἀκόμη σήμερον ὡς βιόθημα εἰς τοὺς ἱεροκήρυκας. Καὶ οἱ δύο ἥσσαν ἱερωμένοι καὶ ἐδίδαξαν εἰς διαφόρους σχολάς. Δὲν κατώρθωσαν δῆμος νὰ διαφύγουν τὰς προστριβάς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους. Διὰ τοῦτο ἐγκατέλειψαν τὴν Ἐλάδα καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Ρωσσίαν, δπου ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη περιεποίηθε αὐτοὺς καὶ τοὺς δύο εἰς ἀρχιεπισκόπους.

Μὲ τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει ἡ δρᾶσις ἔξαιρετικοῦ ἀνδρός, τοῦ Αίτωλοῦ Κοσμᾶ (1714 - 1779). Γεννηθεὶς εἰς τὸ Μεγάλο Δένδρο τῆς Αίτωλίας, νεώτατος ἐκάρη μοναχός. Αλλὰ διψῶν μάθησιν καὶ δρᾶσιν κατώρθωσε μετὰ περιπτετείσ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγνωρίσθη καὶ ἔξετιμήθη παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ πολλῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ὡς καταληφθεὶς ύπὸ θείας ἐμπτυνεύσεως ἥρχισε τὸ θεῖον κήρυγμα ἀπὸ τοῦ 1760. Περιῆλθε σχεδόν

δλην τὴν Ἑλλάδα τὰς νήσους τοῦ Αίγαιου, τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Στερεάν Ἑλλάδα, τὰς Ἰονίους νήσους. Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοσμᾶ γινόμενα εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, διήγειρον ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν. Ο λαὸς κατὰ χιλιάδας ἔσπευδε νὰ παρακολουθήσῃ τὸν κήρυκα. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκεῖνον πρὸς τὰ θεῖα ἐκρύπτετο τὸ βαθὺ παράπονον τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ὑποτέλειαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐλπίδες διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ γένους.

Εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη του ὁ Κοσμᾶς κέντρον τῆς δράσεώς του εἶχε ἐκλέξει τὴν Ἡπειρον. Δὲν ἔλειψαν δῆμοι οἱ φθονεροὶ καὶ ραδιοῦργοι. Οἱ Ἐβραῖοι ιδίως κατεσυκοφάντησαν αὐτὸν καὶ ἐπέτυχον νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ο Κοσμᾶς ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τὴν 24 Αὔγουστου 1779. Ἡ Ἐκκλησία ἔταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ὁγίων της.

Ἄλλα πάντας τούτους ὑπερέβη κατὰ τὴν φήμην ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833), διότι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔθνος εἶδε τὸν κατ' ἔξοχὴν σοφὸν καὶ ἔρμηνευτὴν τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων. Ο Κοραῆς ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ δξύνους μελετητής, ἔγραψε πολλά καὶ ποικίλου περιεχομένου συγγράμματα καὶ ἔξεδωκεν, ἐσχολίασε καὶ ἔξελατκευσεν ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, Ξενοφῶντα, Πλάτωνα, Ἰπποκράτην, Θεόφραστον, Πλούταρχον (Ἐλληνικὴ Βιβλιοθήκη, 1807-1825). Είναι ἀπὸ τοὺς δλίγους Ἐλληνας, οἱ ὅποιοι ἔξετιμήθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν, δθεν καὶ ἐπροτάθη ἐπανειλημένως ὡς μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων. Πρὸ παντὸς δῆμως ἦτο εὐγενής φύσις, ἥγάπτα περιπαθῶς τὴν πατρίδα του καὶ παντοιοτρόπως εἰργάσθη διὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς. Ἐγκατεστημένος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας ἔγινε μέγα «κέντρον ἔθνικῶν ὑποθέσεων καὶ παιδείας Ἑλληνικῆς». Εἰς τὰ Ἀκτα (1826-1833) καὶ τὰ Πάρεργά του (1809-1827) ἐπιχειρεῖ νὰ εύρῃ τὰς κλασσικὰς πηγὰς τῆς δημώδους γλώσσης καὶ ἀφύπνιζει τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ διὰ τὴν καταγωγήν του. Εἰς τοὺς προλόγους τῶν συγγραμμάτων εύρισκουν ἀπτήχησιν αἱ ιδέαι τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ συνδυάζονται μὲ τὰ ἀρχαῖα παραδείγματα.

Τοὺς ἀνδρας τούτους, οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας εἰργάσθησαν διὰ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡνόμασσαν Διδασκάλους τοῦ Γένους.

Δημοτική ποίησις

Πλὴν τῆς λογίας λογοτεχνίας, ἡ δποία ήτο προσιτή μόνον εἰς τοὺς δλίγους, δ ἐλληνικὸς λαὸς εἶχε δημιουργήσει ήδη κατά τοὺς μετους χρόνους δημώδη ποίησιν εἰς τὴν κοινῶς διμιουρμένην διάλεκτον. Κατ' ἀρχάς, ἡ δημώδης ποίησις ἔζησεν εἰς τὴν ἀφάνειαν παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτευούστης καὶ εἰς τὰ σκώμματα τῶν Ἰπποδρομιῶν, ἀπέκτησεν ὅμως μεγάλην λαμπρότητα εἰς τὰ ἀκριτικὰ ποιήματα τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ δποία ἔψαλλον τὰ ἐπικά κατορθώματα τῶν παραμεθορίων φρουρῶν, τῶν καλουμένων ἀκριτῶν, εἰς τοὺς διηνεκεῖς πολέμους μὲ τοὺς Ἀραβίας.

Βραδύτερον δ ἐλληνικὸς λαὸς ἔθρήνησε τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' δλην τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας ἔψαλλε τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους του. Τοιουτοτρόπως προηλθον τὰ δημώδη ἄσματα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ποιήματα αὐτὰ είναι ἀριστουργήματα διὰ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ψάλλουν δὲ συνήθως τὰ ἀπλᾶ καὶ ἴσχυρά συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν λύπην, τὸν ἔρωτα, τὴν θλίψιν τοῦ θανάτου. Ἀλλα πάλιν ὑμνοῦν τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἀνδρῶν, οἱ δποίοι ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ἢ ἔπεισαν θύματα τῆς ἀγριότητός των, Ιδίως τοὺς ἀρματολούς καὶ κλέφτας. Διαπνέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸ τὴν φύσιν, τὰ ύψηλὰ βουνά, τὸν Ὄλυμπον καὶ τὸν Κίσσαβον, πρὸς τὰ μεγάλα πτηνά, τὰ δποία ζοῦν εἰς τὴν ἔρημίαν τῶν δρέων. Ἐκδηλώνονται τὴν ἀνησυχίαν διὰ τοὺς πολεμιστάς, οἱ δποίοι ἀφήνοντες τὴν ἔστίαν των φεύγουν εἰς τὰ ὅρη. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἐποιήθησαν ἀναμφιβόλως ἀπὸ γυναικας, τὰς συζύγους καὶ μητέρας ἢ ἀδελφάς τῶν πολεμιστῶν. Τὰ δημώδη ἄσματα ἔξυψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ είναι τὰ γνησιώτερα μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς δουλείας.

Ανάπτυξις τῆς Κρήτης

Ἐπὶ 4½ αιῶνας (1210-1669) ἡ μεγαλόνησος Κρήτη διετέλεσεν ὑπὸ ἐνετικὴν κυριαρχίαν. Οἱ Ἐνετοί, παρὰ τὰς αὐθαίρεσίας των εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ παπικοῦ κλήρου, ἐκβέρη-

σαν ύποφερτά. Έπι τῶν ἡμερῶν των οἱ κάτοικοι εἰχον σχετικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ἴδιωτικὸν βίον καὶ τὸ ἐμπόριον, διετήρησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν των καὶ εἶδαν καλὰς ἡμέρας, ἴδιως ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Κρῆτες ὅλοι αὐτὸν τὸ διάστημα εἶχον τὴν ἀνάπτυξιν των, ἡγάπησαν τὰ γράμματα, τὰ τραγούδια καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ἴδιως τὴν ζωγραφικὴν καὶ ὥφελήθησαν ἀπὸ τὰς σχέσεις μὲ τὴν Δύσιν.

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τῆς Ἐνετοκρατίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κρήτην ἀξιόλογος λογοτεχνία. Ἐκαλλιεργήθη, ὅπως εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ἡ λαϊκὴ γλῶσσα, ἡ ὅποια ἔγινεν ἔξαιρετον ἐκφραστικὸν δργανον. Οἱ Κρῆτες ἔγραψαν εἰς πεζόν, διεκρίθησαν ὅμως ἴδιως ὡς ποιηταί. Ἔγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγῳδίας, κωμῳδίας, ἔπη. Ἐκαλλιεργησαν πολὺ τὸ θρησκευτικὸν δρᾶμα, τὸ λεγόμενον μυστήριον. Ἀριστον δεῖγμα τοῦ εἰδους είναι ἡ Θυσία τοῦ Αβραάμ, εἰς 1154 πολιτικούς στίχους, τὴν βιβλικὴν ὑπόθεσιν. Ἄλλα τὰ πρόσωπα είναι σύγχρονοι ἀνθρωποι, οἱ ὅποιοι μᾶς δεικνύουν εἰς πόσην εύαισθησίαν εἶχον φθάσει οἱ ἀνθρωποι τῆς ἐποχῆς.

Περὶ τὸ 1600 ὁ Ρεθύμνιος ποιητὴς Χορτάτζης ἔγραψε τὴν τραγῳδίαν «Ἐρωφίλη», ἡ ὅποια, πορὰ τὸ ἀτελεύτητον μάκρος, περιέχει ὠραῖα μέρη καὶ ἴδιως χορικά. Τὸ ἔργον μαρτυρεῖ τὴν ἐπαφὴν τῆς Κρήτης μὲ τὸν δυτικὸν κόσμον. Τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἡ «Ἐρωφίλη» ἔλαβεν ἀπὸ Ἰταλικὸν δρᾶμα τοῦ 1561, εἰς δὲ τὰ χορικά του, τὰ ὅποια θέμα ἔχουν τὴν καταστροφὴν τῆς Ιερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν Ἐλευθερωμένην Ιερουσαλήμ τοῦ Τάσσου.

Ἄλλα τὸ ἀξιολογώτερον προϊὸν τῆς κριτικῆς ποιήσεως είναι τὸ ἱπποτικὸν ἔργον τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, δ «Ἐρωτόκριτος». Εἰς τὸ μακροσκελές αὐτὸν ρωμαντικὸν ποίημα δ λαϊκὸς ποιητὴς ἔξυμνησε τὴν ἀνδρείαν, τὴν ἀδολον φιλίαν, τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Δικαίως τὸ ποίημα ἀπέβη λαϊκὸν καὶ ὑπῆρχον Κρῆτες, οἱ ὅποιοι ἔγνωριζον δλόκληρον τὸν «Ἐρωτόκριτον» ἀπὸ στήθους.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους οἱ Κρῆτες διεκρίθησαν καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἴδιως εἰς τὴν ζωγραφικήν. Τὸν 16ον αἰῶνα ἡδη ἡκμασεν ἡ ἀγιογραφικὴ βυζαντινὴ σχολὴ τοιχογραφίας, ἐλκουσα τὴν ἀρχὴν της πιθανώτατα ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Μιστρᾶ (Περίβλεπτος).

Τὰ ἔργα της διακρίνονται ἀπὸ τὰς ἀποτόμους φωτοσκιάσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγλυφον ὅψιν τῶν ἀντικειμένων διὰ βιαίων ἀντιθέσεων. Δὲν παρημελήθησαν ἐν τούτοις αἱ φορηταὶ εἰκόνες, αἱ δόποιαι ὅμως ἀκολουθοῦν τὴν ιδίαν τεχνοτροπίαν.

Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς Κρητικῆς Σχολῆς εἶναι οἱ τοιχογράφοι Θεοφάνης (1575), ζωγραφήσας τὴν Λαύραν εἰς τὸ Ἀγιον Όρος, δὲ ριζής (1517), ζωγραφήσας τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Διονυσίου, δὲ Ἀντώνιος (1545) κλπ. Εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων εἶναι οἱ Μιχαήλ Δαμασκηνὸς (1615), δὲ Βίκτωρ (τέλος τοῦ 17ου αἰώνος) κ.ἄ. Ἐκ τοῦ κλίματος αὐτοῦ ἔχηλθεν ὁ ἀξιολογώτερος καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (ἴδε σελ. 50).

Ἐπτανησιακὸς πολιτισμὸς

Ίδιαζουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔχουν αἱ νῆσοι τοῦ Ιονίου. Αἱ ἐπτὰ νῆσοι τοῦ Ιονίου πελάγους δὲν ἔγνωρισαν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ, διατελέσασαι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Γάλλων, Ρώσων καὶ Ἀγγλῶν, ἐτήρησαν ἀμεσωτέραν ἐπαφήν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Εύρωπης. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ ίδιως εἰς τὴν Κέρκυραν ἴδιος βίος καὶ πολιτισμός. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ Κερκυραῖοι διακρίνονται τῶν ἄλλων Ἑλλήνων διὰ τὴν λεπτότητα τῶν ἥθων καὶ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ὡραίου. Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦσαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐξ αὐτῶν ἀπεφοίτησαν ἀνδρες διακριθέντες εἰς τὰ γράμματα, ὡς δὲ Μηνιάτης, δὲ Θεοτόκης, δὲ Βούλγαρις κ.ἄ. Ἀξιολογώτατον γεγονός εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶναι ἡ Ἰδρυσις τῆς Ιονίου Ἀκαδημίας. Οἱ διακεκριμένοι ἄγγλοι Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφριδ, οἱόντε, τὸ 1824, ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον εἰς τὴν Κέρκυραν, δινομασθὲν Ιόνιος Ἀκαδημία, ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ ιστορία, φυσικὴ πειραματική, νομικὴ καὶ ιατρική. Εἰς αὐτὸν ἐδίδαξαν δὲ Κ. Ἀσώπιος, δὲ Ανδρέας Κάλβος κ.ἄ.

‘Η πίστις είς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἐθνους

Ἐκκλησία λοιπὸν καὶ κλῆρος, κοινοτικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἔνοπλος ἀντίστασις, ὃπου ἡτο δυνατόν, πρὸς τούτοις ἐμπόριον καὶ ναυτιλίᾳ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἡσαν τὰ κοινωνικὰ καὶ ἡθικὰ στηρίγματα τοῦ δουλεύοντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἑλληνες ὅμως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς καταστροφῆς ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία θὰ ἡτο παροδική. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἀλωσιν αἰῶνας, ἡ ἀπελευθέρωσις ἡτο ψιλὸς πόθος, διότι ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν ἡτο κραταιὰ καὶ πρὸ αὐτῆς ἐπιτησσον καὶ Εύρωπαῖοι.

Ἐξεγέρσεις ὅμως, ἀπονενοημέναι ἔστω, δὲν ἔλειψαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Παράδειγμα καταπληκτικὸν είναι τὸ κίνημα τοῦ ἐπισκόπου Διονυσίου.

Ο Διονύσιος ἡτο ἐπίσκοπος Τρίκκης τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐλθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον του, τὸν Μητροπολίτην Λαρίσης, ἔξωσθη ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του, τὸ 1611. Μετέβη εἰς τὴν Εύρωπην καὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Βενετίκης Δημοκρατίας καὶ ἐνισχυθεὶς παρ' αὐτῆς διὰ χρημάτων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἐγκατεστάθη εἰς μονὴν τῆς Θεσπρωτίας, ὡς ἀπλοῦς μοναχός, περιήρχετο τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία προετοιμάζων τὴν μελετωμένην ἔξεγερσιν. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1612 συνέλεξεν 800 περίπου χωρικούς ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Παραμυθίας, τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πίνδου, ὡπλισεν αὐτοὺς μὲ ποιμενικὰς ράβδους, ἐπειδὴ ἔλειπον τὰ ὅπλα, καὶ ἥρχισεν δρμητικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Ἐξώντωσε πολλοὺς εἰς τὰ χωρία καὶ τὰ μεσάνυκτα τῆς 11ης Σεπτεμβρίου εἰσήλασεν εἰς τὰ Ἱωάννινα, ὃπου κατέσφαξε πολλοὺς καὶ ἐπυρπόλησε τὸ μέγαρον τοῦ τούρκου δικαστοῦ. Τὸ κίνημα, ὅπως ἡτο φυσικόν, ἀπέτυχε. Ο Διονύσιος ἔφυγεν εἰς τὸ σπήλαιον ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Ἱωάννου ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἀνεκαλύφθη ὅμως, παρεδόθη εἰς τὰς τουρκικὰς ὀρχᾶς καὶ ἐφονεύθη ἀγρίως. Ο λαὸς ὠνόμασεν αὐτὸν Σκυλόσοφον, τὸ δποῖον ἐκδηλώνει τὸν πόνον του διὰ τὰς οἰκτρὰς ἀποτελέσματα τῆς παραλόγου ἀποπείρας του, ἀλλὰ συγχρόνως τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν τόλμην του.

Μόλις βραδύτερον, ὅταν ἥρχισε καταρρέουσα ἡ ἰσχὺς τοῦ Σουλτάνου, δ πόθος τῆς ἀνεξαρτησίας μετεβλήθη εἰς ἀληθινὴν πίστιν.

Κατά τὴν 15ην, 16ην καὶ 17ην ἑκατονταετηρίδα, ἐφ' ὅσον ἡ Τουρκία ἦτο ἰσχυρά, μόνον οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἤδυναντο νὰ δώσουν χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. ἘΑΛΛ' ὁ Ἑλληνικὸς λαός, καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἄρχοντές του, δὲν ηὔχοντο κατὰ βάθος τὴν ἐκ μέρους τῶν δυτικῶν σταυροφορίαν. Αἱ μεγάλαι αὐστριακαὶ νίκαι τῆς 17ης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶχον διαθέσει πολὺ θερμῶς τοὺς Ἑλληνας. ἘΑΛΛ' ὅταν κατὰ τὴν 18ην ἑκατονταετηρίδα ἡ ὁμόδοξος Ρωσσία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἔχθρων τῆς πίστεως ἀγῶνα, κλῆρος καὶ λαὸς εἶδον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τσάρου τὸν θεόπεμπτον ἐκδικητὴν καὶ λυτρωτὴν καὶ ὅλοι ἥσθάνοντο, ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ συνενώσουν τὰς προσπαθείας των μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ μοσχοβίτου βασιλέως.

Σχέσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ρωσσίαν τὸν ΙΙ' αἰῶνα

Ἡ προϊοῦσα παρακμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολιτικοὺς τῆς Ρωσσίας, ὅτι ἦτο εὔκολον νὰ διαδεχθοῦν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ Βυζαντίου, ὡς φυσικοὺς δὲ συμμάχους των εἰς τὴν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας πάλην ἔθεωρησαν τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τοῦτο, τὸ ἀνακτοριούλιον τῆς Πετρουπόλεως δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποθάλπῃ διὰ παντὸς τρόπου τὸν ιερὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀποσείσουν τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ εἰς τὴν Πετρούπολιν μεταβαίνοντες Ἑλληνες ἀπέκτων ἀμέσως τὴν ρωσσικὴν ἴθαγένειαν, ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ προήγοντο εἰς ὀξιώματα. ἘΑΦ' ἐτέρου δὲ κλῆρος τῆς Μόσχας διετέλει εἰς συνεχῇ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν τεθλιμμένων ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔστελλεν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἀγίου Ὁρους διάφορα δῶρα, ἅμφια, σκεύη πολύτιμα, εἰκόνας, σταυρούς κλπ. Ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούν Καΐναρτζῆ (1774) ἀνεγνώρισεν ὡς νόμιμον τὴν παλαιὰν ἀπαίτησιν τῆς Ρωσσίας ὅπως παρίσταται ὡς προστάτις τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν. Πάντα ταῦτα, πρὸς τούτοις δὲ πολλαὶ δημώδεις προρρήσεις, ἔξεκαιον τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων καὶ διέθετον αὐτοὺς προθύμους νὰ προσέχουν εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῆς Ρωσσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν πολέμων τῆς Ρωσσίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου

συνεδέθησαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ δόποια είναι οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ὄγωνες αὐτῶν ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1769

Μόλις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἡ Αἰκατερίνη, ὁ εὔνοούμενος αὐτῆς Γρηγόριος Ὁρλώφ ἔστειλεν εἰς τὴν Ἐλάδα τὸν Γεώργιον Παπάζολην, ἐλληνα ἀξιωματικὸν τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ προετοιμάσῃ ἔξεγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μελετώμενον ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον. Οἱ διπλαρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐφάνησαν δύσπιστοι εἰς τοὺς ὥραιούς λόγους καὶ τὰς πλουσίας προσφορὰς τοῦ Παπάζολη. Ἀλλ' ὁ ἔγκριτος προύχων τῶν Καλαμῶν Μπενάκης ἐφάνη προθυμότερος, ἐνῷ φῆμαι καὶ διαδόσεις ἔξηπτον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἐπιστεύετο, ὅτι ἡ Ἐλλὰς ἔμελλε νὰ ἐλευθερωθῇ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας. Ἐψιθυρίζετο ὅτι ἀκτινοβόλος σταυρὸς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ ὅτι μάτην οἱ Τούρκοι προσεπάθουν νὰ ἀποδιώξουν τὸ θαυμάσιον σημεῖον καὶ εἰς τὰ ἐλληνικὰ ὅρη ἀντήχησε τὸ δημῶδες ᾕσμα :

« Ἀκόμη τούτῳ τὴν ἀνοιξην ραγιᾶδες, ραγιᾶδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, δσο νάρθη δ Μόσκοβος,
Νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι, Μοριά καὶ Ρούμελη.».

Διὰ τοῦτο ἡ Πελοπόννησος καὶ μέρος τῆς Στερεάς ἐκινήθησαν, μόλις ἐφάνη εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας δραστηριότητας.

Τὴν 17ην Φεβρουαρίου δὲ οἱ Ὁρλώφοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Οίτυλον. Ἀμέσως ὥρκισεν ἐπ' ὄνόματι τῆς αὐτοκρατείρας τὸ τάγμα τοῦ Μπενάκη καὶ τῶν Μανιατῶν, ἀλλ' ἔξηντλησε τὰς μικρὰς δυνάμεις του πολιορκῶν τὴν Κορώνην. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἔφθασε μετὰ νέων πλοίων καὶ πολεμοφόδιων δὲ Ἀλέξιος Ὁρλώφ, αἱ δυνάμεις τῶν Ρώσων δὲν ἤσαν ἐπαρκεῖς διὰ τόσον μεγάλην ἐπιχείρησιν, ίδιως μετὰ τὴν φθορὰν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης. Ὁθεν ἡ κατὰ τῆς πρωτευούστης τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ἐκ παραλλήλου δὲ ἡ Υψηλὴ Πύλη ἐνήργησε δραστηρίως καὶ ἔστειλε κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἀλβανικὰς ὁρδάς. Αἱ Πάτραι κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου καὶ 3 χιλ. κάτοικοι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Παρὰ τὴν Κορώνην οἱ συνενωθέντες μετά

τῆς φρουρᾶς τῆς Τριπόλεως Ἀλαβανοὶ κατέκοψαν 400 Μανιάτας συλλαβόντες αίχμαλωτον τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἰωάννην Μαυροκούρον μὲν χαλκίνην. Ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἀπεσύρθη εἰς Ναυαρίνον, ὅθεν ἔβλεπε χυνόμενον τὸ αἷμα τῶν συμμάχων του, καὶ τέλος ἀπελπισθεὶς ἀπέπλευσεν ἐγκαταζείφας τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσσικὸς στόλος ἔκαυσε τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμὲ (1770), ἀλλὰ τὸ κίνημα τῆς Πελοποννήσου ἐπινίγη εἰς τὸ αἷμα καὶ ἡ χώρα δεινῶς ἐλεηταρίθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Φοιβεραὶ σφαγαὶ χριστιανῶν ἔγιναν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Τουρκίας.

Τότε ἐγεννήθη παρὰ τῷ Διβανίῳ ἡ σκέψις νὰ ἔξιλοθρεύσουν ἐντελῶς τοὺς Ἑλληνας τῆς Πελοποννήσου διὰ τῶν Ἀλβανῶν. Ἀλλὰ δὲ Καππετὰν πασᾶς Χασάν, τὸν δόποιὸν ἡ Πύλη ἔστειλε διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀντετάχθη εἰς τὸ σχέδιον, διότι οὕτω θὰ ἔστερείτο ἡ Πύλη τοῦ χαρωτίου καὶ ἡ χώρα ἐργαστικῶν χειρῶν. Ὁ Καππετὰν πασᾶς, θέλων νὰ ἔξιλοθρεύσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ δόποιοι ἀπέβησαν πληγὴν εἰς τὴν χώραν, ἔζητησε τὴν συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, χορηγήσας εἰς αὐτοὺς ὄπλα καὶ πολεμοφόδια καὶ ὑποσχεθεὶς ἀμνηστίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τρίπολιν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν (1779) προσέβαλε, κατὰ τὴν τουρκικὴν συνήθειαν, καὶ τοὺς συμμάχους του. Τότε θῦμα τῆς παρασπονδίας τῶν Τούρκων ἔπεσεν ὁ ἕκ Γορτυνίας ἀρμιστολὸς Κωνσταντίνος Κολοκοτρώνη, δόποιος, παιδίον τότε, μόλις διεσώθη μετὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πατρός του κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ Πύργου τῆς Καππιάνης. Ἡ Μάνη ὑπεχρεώθη εἰς ὑποτέλειαν, διοικούμενη ὑπὸ ἐγχωρίου μπέη καὶ καταβάλλουσα 30 χιλ. γροσίων ἐτήσιον φόρον. Οὕτως οἰκτρῶς διεψεύσθησαν αἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέμεινε πικρία καὶ δυσπιστία πρὸς τοὺς βορείους ἐλευθερωτάς.

Τὰ γεγονότα τῶν ἑτῶν 1787 - 1792. Λάμπρος Κατσώνης

Διὰ τοῦτο ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1787 - 1792 εὗρε τοὺς Ἑλληνας ὀλιγώτερον προθύμους. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέμενεν εἰς τὴν προγματοποίησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ σχεδίου. Ἐσκέ-

124. Λάμπρος Κατσώνης

πτετο τώρα νὰ ἀγορ-
θώσῃ τὸν θρόνον τοῦ
Βυζαντίου καὶ ν' ἀνα-
βιβάσῃ εἰς αὐτὸν τὸν
ἔγγονόν της Κωνσταν-
τίνον, κατώρθωσε δὲ νὰ
προσεταιρισθῇ τὸν Ἰ-
δεολόγον αὐτοκράτορα
τῆς Αύστριας 'Ιωσήφ
Β'. Τὸ 1787 ὑπεγράφη
μεταξὺ τῶν δύο ἱγεμό-
νων συνθήκη περὶ δια-
μελισμοῦ τῆς Τουρκίας,
είναι δὲ χαρακτηριστικὰ
τῶν διαθέσεων τοῦ 'Ιω-
σήφ ὃσα βραδύτερον
ἔγραφεν εἰς τὸν γάλλον
πρεσβευτήν: « ἐπέστη
ὁ χρόνος, καθ' ὃν, ἐμ-
φανιζόμενος ὡς ἔκδικη-
τῆς τῆς ἀνθρωπότητος,
ἀναλαμβάνω νὰ ἀπο-
ζημιώσω τὴν Εὐρώ-
πην δι' ὃσα ἔπαθεν

ἄλλοτε δεινὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων καννιβάλων ». Νέοι πράκτορες τῆς
Ρωσσίας ἐφάνησαν τότε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων μυρία ἐπαγγελλό-
μενοι καὶ ἥρχισαν νὰ πάλλουν καὶ πάλιν ζωηρῶς αἱ καρδίαι των
ἄμα τῇ ἐκρήξει τοῦ ρωσσοαυστριακοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου
καὶ ἡ φρικίασις μετεδίδετο μέχρι τῶν ὄρέων τοῦ Σουλίου. Ἐξεγέρ-
σεις ὅμως δὲν ἔγιναν.

'Αλλὰ τὸ 1788 ὁ Λάμπρος Κατσώνης (1752 - 1804),
ἴλλην λοχαγὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας, ἐξέπλευσεν ἐκ Τερ-
γέστης μετὰ μικροῦ στόλου, ἔξοπλισθέντος διὰ συνεισφορῶν με-
ταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ φέροντος τὴν ρωσσικὴν σημαίαν, καὶ ἐπέ-
δραμεν εἰς τὸ Αίγαιον. Αὔξησας δὲ διὰ τῆς συλλήψεως τουρκικῶν
πλοίων τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων εἰς 16, κατέστη τὸ φόβητρον τῶν

Τούρκων εἰς τὴν Μεσόγειον. Κατεναυμάχησεν ἐπανειλημένως την μαστα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἐπεβίβασεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸν δομαστὸν ὁπλαρχηγὸν Ἀνδρῖτσον μὲ 500 παλληκάρια, προσέβαλε τὸν τουρκικὸν στόλον μεταξὺ Ἀνδρῖτσου καὶ Εὐβοίας καὶ κατετρόπωσεν αὐτὸν. Τὴν ἐπομένην δικαιοσύνην μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ προσπλέοντος ὀλγερινοῦ στόλου δὲν κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ὑπεροχὴν εἰς ἀριθμὸν καὶ πυροβολικὸν καὶ μόλις διέφυγε μετ' ἀπελπιν ἀγῶνα ὁ περιβόητος καταδρομένus.

Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν ἡρυνήθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν οἱ ρῶσσοι πράκτορες. Ἡ δὲ τσαρίνα ἔκλεισε τὸ 1792 τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἔχθροπραξίας. Ἀλλ’ ὁ Λάμπτρος ἡρυνήθη φανερῶς νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει : «Ἄν ή αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην της, δικαίωσην, δὲν συνωμολόγησε ἀκόμη τὴν ἴδικήν του ». Καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1792 ἔξεδωκε τὴν περίφημον προκήρυξιν, τὴν «Φανέρωσιν τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου καὶ ἵππεως Λάμπτρου Κατσώνη», εἰς τὴν δόποιαν ἀφοῦ καταγγέλλει τὴν ἀχάριστον ἐκ μέρους τῆς Αἰκατερίνης ἐγκατάλειψιν τῶν Ἑλλήνων, κηρύγτει ὅτι οἱ «Ἐλληνες διὰ τῶν ἴδιων μόνον δυνάμεων θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ο Κατσώνης κατήρτισε νέον στολίσκον καί, ἀφοῦ ἀπεβίβασε τὸν Ἀνδρῖτσον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Ταινάρου, προσεκάλεσε τοὺς Λάκωνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἀλλ’ ἐκεῖνοι δὲν ἔκινήθησαν, ὁ δὲ Μπέης τῆς Μάνης Τζανέτος Γρηγοράκης, πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡπείρησεν αὐτὸν ὅτι θὰ βαδίσῃ ἐναντίον του. Τέλος προσβληθεὶς ὑπὸ Ισχυρᾶς ναυτικῆς καὶ ἵππικῆς δυνάμεως διεσώθη ἐπὶ πλοίου εἰς Ἰθάκην καὶ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Ρωσίαν.

Ο δὲ Ἀνδρῖτσος καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων διέσχισε τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τραχεῖς ἀγῶνας διεσώθη εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἀλλ’ οἱ «Ἐνετοὶ παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους, μετακομισθεὶς δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔθανατώθη οἰκτρῶς. Τὰ κατορθώματα ὅμως τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ καταδρομέως διετηρήθησαν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Η Αἰκατερίνη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἰασίου (1792) ἐγκατέλειψε μὲ ἀδιαφορίαν τοὺς «Ἐλληνας συμμάχους καὶ ἀπεψύχρανεν οὕτω τὰς ὑπολειπομένας ἀπὸ τοῦ 1770 συμπαθείας

τῶν Ἑλλήνων. Ἐπεκράτησε τότε ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ἡ γαλλικὴ ἀντίδρασις, διότι ἥδη ἐταράσσετο ἡ Εὐρώπη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστρέφετο ἀπλήστως πρὸς τὰ θαυμάσια ἀγγέλματα.

Σ ο ύ λ ι

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου οἱ θρυλικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡτο δυνατὸν νὰ ἀναμετρηθοῦν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους.

Οἱ Σουλιώται κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα φεύγοντες τοὺς Τούρκους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἄγρια Κασσιοπαῖα ὅρη τῆς νοτίου Ἡπείρου, εἰς δωδεκάωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἴδρυσαν ἐκεῖ στρατιωτικὴν κοινότητα αὐτοδιοικουμένην, ἡ ὁποία περιέλαβε κατ' ἀρχὰς τέσσαρα καὶ βραδύτερον ἔνδεκα χωρία. Ἐπλήρωνον φόρον τινὰ εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐφορολόγουν τὴν γειτονικὴν χώραν. Ἐλέγετο ὅτι ἔξήκοντα χωρία, τῶν Παρασουλιωτῶν λεγόμενα, ἐπλήρωνον φόρον εἰς τὸν Σουλιώτας.

Ἡ κυριωτάτη ἐνασχόλησις τῶν Σουλιωτῶν ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἡ δὲ φύσις τοῦ τόπου καὶ αἱ συχναὶ συμπλοκαὶ μετὰ τῶν ὁμόρων κατέστησαν αὐτοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικούς. Καὶ αὗται αἱ γυναῖκες ἐγνώριζον τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων.

Ἀλῆ πασᾶς (1744 - 1822)

Ο περίφημος πασᾶς τῆς Ἡπείρου ἦτο ἀπὸ τοὺς τρομεροὺς φεουδάρχας, οἱ ὁποῖοι ἐκμεταλλεύμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ἐσχεδίασαν τὴν ἴδρυσιν Ἰδίας ἔξουσίας. Ο Ἀλῆς, ὅπως καὶ ἀλλα δημιουργήματα τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς, ὅπως π.χ. ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ τῆς Αιγύπτου δεσπόζων Μεχμέτ Ἀλῆς, ἦτο ἐξαιρετικὴ φύσις πλήρης ἀκαταλογίστου δρμῆς καὶ ἀκάμπτου ὀμότητος. Ἐγεννήθη εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τῆς Ἀλβανίας Τεπελένι. Ἡ νεότης τοῦ Ἀλῆ διῆλθεν ἐν μέσῳ τῶν βιαίων παθῶν, τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν αἰματηρῶν προσδοκιῶν ἢ ἐκδικήσεων, τῶν ὅποιών εὐρεῖα κονίστρα ἦτο τότε ἡ Τουρκία καὶ Ἰδίως ἡ θρη-

σκευτικως και εις φατρίας διηρημένη 'Αλβανία. Ασκηθεὶς ούτως εἰς τὰς ράδιουργίας τῆς ἐποχῆς, ἀπέκτησε τὴν εὔνοιαν τῆς Πύλης διὰ προδοσίας τοῦ εὐεργέτου του πασᾶ τοῦ Δελβίνου και ἔγινε κύριος τοῦ πασαλικίου τῶν Τρικάλων. Διὰ πλαστογραφήσεως τοῦ σουλτανικοῦ φιρμανίου (διατάγματος) ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων και τῆς Ἀρτης.

'Εξεδικήθη σκληρῶς τοὺς Χορμοβίτας διὰ τὴν κατὰ τῆς μητρὸς και ἀδελφῆς του προσβολὴν. Προσελκύσας δολίως εἰς ἐνέδραν, ἔψησεν ἡ συνέτριψεν ἐντὸς χειρομύλου τοὺς πρωταιτίους και ἀμέσως ἐπετέθη κατὰ τοῦ Χορμόβου, ἐκυρίευσεν αὐτὸν και κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ἐρχεται εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα και προσλαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του γάλλους ἀξιωματικούς. Ὁργανώνει στρατὸν ἀπὸ 10 - 12 χιλ. και ἐκτείνει τὴν ἔξουσίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν και τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἐγκαθιστᾶ τοὺς υἱούς του πασᾶδες εἰς τὴν Ναύπακτον και τὴν Πελοπόννησον, στερεώνει τὴν θέσιν του διὰ τῆς τόλμης ἢ διὰ τῆς ἔξαγορᾶς τῶν ἐν τῷ Διβανίῳ ἰσχυόντων και καθιστᾶ τὸ κράτος του σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν Σουλτάνον.

Ο 'Αλῆς περιεποιεῖτο τοὺς χριστιανοὺς τρέφων μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς μουσουλμάνους μισθωτούς του, μετεχειρίζετο τὴν ἑλληνικὴν ὡς ὄργανον διπλωματικῆς συνεννοήσεως και ὑπέθαλπε τὸν πόθον τῶν Ἀλβανῶν περὶ ἀνεξαρτησίας και τὰς ἔλπιδας τῶν Ἐλλήνων περὶ ἔθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἐλλη-

125. 'Αλῆς πασᾶς

νες και Ἀλβανοὶ ὑπηρέτησαν τὸν περιβόητον σατράπην και πολλοὶ ἐκ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821 τῶν δύο ἀντιπάλων στρατοπέδων εἰχον ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ως λ.χ. ὁ οὐίος τοῦ Ἀνδρίτσου Ὅδυσσεύς, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὄμερ - Βρυώνης κ.ἄ. Ὁ Ἀλῆς δὲν ἦνειχετο πρὸ πάντων τὰς φιλελευθέρας ἐκδηλώσεις και συνέτριβε μετὰ πείσματος πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἀλβανοὶ μπέπηδες και κάτοικοι ὀλοκλήρων πόλεων ἐδοκίμασαν τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ ξίφους του, οἱ τολμηρότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, οἱ Κατσαντωναῖοι και ὁ Βλαχάρβας, ὑπέκυψαν εἰς τὴν δύναμιν ἢ τὸν δόλον του και τὰ ἔλληνικὰ ἔσματα ἔθρήνησαν τὰς 17 εὐγενεῖς γυναῖκας τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τῆς Κυρὰ Φροσύνης, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλῆς ἔπνιξεν εἰς τὴν λίμνην.

Καταστροφὴ τοῦ Σουλίου

Εις τὴν πραγματικότητα ὅμως ὁ Ἀλῆς ἦτο ὁ σοβαρώτερος κίνδυνος διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι εύρισκετο πολὺ πλησιέστερον τοῦ Σουλτάνου, ἔγνωριζε καλῶς τὴν δύναμιν και τὰς ἀδύναμίας τῆς και διὰ τῶν Ἀλβανῶν μαχητῶν του ἡδύνατο νὰ συντρίψῃ αὐτήν. Ὁταν ἔλλησεν ὁ δεύτερος ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ Ἀλῆς παρέστησε τὸ Σουλί ως φωλεάν προδοσίας και ἀρπαγῆς και κατώρθωσε νὰ ἔπιτυχῃ τὸ σουλτανικὸν φιρμάνιον πρὸς καταπολέμησιν αὐτοῦ.

Ο Ἀλῆς ἀπεφάσισε νὰ ἔξαφανίσῃ τὸν μικρὸν ὄρεινὸν λαόν, δὸποιος ἥριθμει τότε περὶ τοὺς 2.500 μαχητάς. Οἱ σκληρότατοι ἀγῶνες διήρκεσαν 15 ἔτη (1788 - 1803). Ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τὸ 1791 ἀπέτυχε τελείως, διότι οἱ Ἀλβανοὶ του δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ἀγρίαν δρεινὴν χώραν και διεσκορπίσθησαν λεηλατοῦντες τὴν πεδιάδα τῆς Παραμυθιᾶς και πολλοὶ κατεκόπτησαν ὑπὸ τῶν αἰφνιδιαστικῶν ἔπιπεσόντων Σουλιωτῶν, οἱ δποῖοι ἔπροχώρησαν μέχρι τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων.

Δύο ἔτη βραδύτερον ἐπετέθη μὲ μεγαλυτέραν παρασκευήν. Ἀλλ ἡ διὰ δόλου ἐπιχειρηθεῖσα ἐπίθεσις δὲν ἔπέτυχε, διότι οἱ Σουλιῶται συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως, ἀντέταξαν ἴσχυρὰν ἀμυναν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς των Γεώργιον Μπότσαρην και Λάμπρον Τζαβέλαν και ἤναγκασαν τὸν Ἀλῆν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰωάννινα τρίζοντα τοὺς ὁδόντας ἀπὸ ἀγανάκτησιν.

Ἐπί ὁκτώ ἔτη ἄφησεν ἡσύχους τοὺς Σουλιώτας, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μεγάλαι ἀναστροπαὶ καὶ ὁ ἴδιος εἶχεν ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη δηλαδὴ τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παρέδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀπεσταλμένος τῆς δημοκρατίας ὑψωσε τὴν τρίχρουν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας. Οὕτως ἡνοίγετο εύρυ στάδιον εἰς τὰς ρᾳδιουργίας τοῦ Ἀλῆ, ὃ ὅποιος διενοεῖτο νὰ καταλάβῃ τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένους λιμένας τῆς Ἡπείρου Πρέβεζαν καὶ Πάργαν, καὶ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Κερκύρας. Κατ’ ἀρχὰς προσεποιήθη φιλίαν πρὸς τοὺς νέους γείτονάς του, ἐδέχθη τὰς φιλικὰς ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ ἔδειξεν ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ κατηχηθῇ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν Ἱακωβίνων. Οὕτω τῇ ἀνοχῇ τοῦ γάλλου διοικητοῦ τῆς Κερκύρας παρεσκεύασε στόλον εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κατέλαβεν αἱφνιδιαστικῶς ἐλληνικὰ χωρία τῆς παραλίας καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ὁ Ναπολέων ἐκστρατεύων εἰς Αἴγυπτον ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Μάλταν τοὺς χαιρετισμούς του εἰς τὸν φίλον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἀλῆς ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀκόμη προσεποιήθη, ὅτι γοιτεύεται ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλίας, αἱφνης δῆμως ἔρριψε τὸ προσωπείον, συνέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, προσέβαλε τὴν ὑπὸ 300 γάλλων φρουρούμενην Πρέβεζαν καὶ καταλαβὼν αὐτὴν παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δῆμωσιν (1798).

Μετὰ ταῦτα ἐστράφη κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Παρεσκεύασεν εἶδος Ἱεροῦ πολέμου κατ’ αὐτῶν, προσπαθήσας νὰ ἐκκαύσῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν τουρκαλβανῶν. Οἱ δερβίσαι καὶ στίχαι (ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων) ἐξῆψαν τὸ κατὰ τῶν γκιασούρηδων μῆσος τῶν Μωαμεθανῶν. Μετ’ ἀξιόλογον λοιπὸν προπαρασκευὴν προσέβαλε τοὺς Σουλιώτας μὲ 10 χιλ. ἄνδρας, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐδιπλασιάσθησαν. Μή ἐπιτυχών δῆμως νὰ καταβάλῃ αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμὸν κατασκευάσας ὡχυρωμένους πύργους εἰς τὰς διεξόδους τῶν στενωποριῶν. Ὁ ἀνισος ἀγών διήρκεσε τρία ἔτη (1800 - 1803), κατὰ τὰ ὅποια οἱ Σουλιώται ἔδειξαν ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν. Ὁ Φῶς Τζαβέλας, ὁ ήρωικὸς υἱὸς τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγηρος Σαμούτης καὶ ἄλλοι, εἶναι οἱ ἥρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων περιπετειῶν. Οἱ Σουλιώται μολονότι ἐμαστίζοντο ἀπὸ τὴν πει-

ναν, ἔξηκολούθησαν μὲ ἀποφασιστικότητα τὴν ἀντίστασιν καὶ νέα ἐπίθεσις τοῦ Ἀλῆ ἀπέληξεν εἰς ἀποτυχίαν, ἀλλὰ 500 Ἀλβανοὶ διελθόντες δι' ἀγνώστου ἀτραποῦ κατέλαβον αἰφνιδιαστικῶς τὸ Σούλι, τὸ δποῖον εἶχον ἔγκαταλείψει οἱ κάτοικοι. Οἱ Σουλιώται ὅμως ὀχυρωθέντες εἰς τὸ Κιούγκι, ἔξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα καὶ πεντάκις ἀπέκρουσαν τοὺς ἑφορμήσαντας ἔχθρούς καταγαγόντες πολυνέκρους νίκας, ὡστε ὁ Βελῆς νίὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὁ δποῖος ὥδήγει τὴν ἐκστρατείαν, ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν τῶν Σουλιωτῶν νὰ ἔγκαταλείψουν ὑπόσπονδοι τὰ χωρία των μὲ τὰς γυναικας καὶ τὰ τέκνα των καὶ τὴν κινητὴν περιουσίαν των. Ἡ ἔξοδος ἔγινε τὴν 16ην Δεκεμβρίου 1803.

‘Ο Βελῆς ὅμως παρασπονδήσας προσέβαλε τοὺς ὑποχωροῦντας, αἱ δὲ Σουλιώτισσαι περιελθοῦσαι εἰς ἀπόγνωσιν ὑπέστησαν ἡρωϊκὴν θυσίαν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ταπείνωσιν (Κ α τ α σ τ ρ ο φ ἡ τ ο ū Ζ α λ ὁ γ γ ο u). Μόνον μέρος τῶν κατοίκων διεσώθη εἰς Πάργαν καὶ διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ιονίους Νήσους.

‘Η φιλελευθέρα οίνησις εἰς τὴν Βαλκανικὴν

Βαθυτάτη ἦτο καὶ εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἡ ἐντύπωσις ἐκ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ ὑπόδουλοι τῆς αὐτοκρατορίας ἤκουσαν τὰ κτηρύγματα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἴστητος ὡς ἐγερτήριον σάλπισμα. Καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ δὲν ἔμειναν ἀσυγκίνητοι. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κέντρον διεθνὲς τότε, διεσταυροῦντο αἱ ἰδέαι καὶ ἡσκεῖτο ζωηροτάτη προπαγάνδα παρὰ τῆς γαλλικῆς πρεσβείας.

Περισσότερον ἀπ’ δόλους συνεκινήθησαν οἱ Ἐλληνες, διότι εἶχον ἀξιόλογον τάξιν ἀνεπιτυγμένων καὶ ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν ἐνδόξου παρελθόντος. ‘Ο διαφωτισμὸς εἶχεν εἰσέλθει εἰς εὐρύτατα στρώματα καὶ τὸ ἔθνος ἀνέδειξε λογίους, ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς κατὰ τὴν γόνιμον περίοδον τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

‘Ο Ρήγας (1757 - 1798)

‘Ο ἀνὴρ ὁ δποῖος ἐντονώτερον παντὸς ἄλλου ἡσθάνθη τὴν ἐπί-δρασιν τῶν νέων Ἰδεῶν, ἦτο ὁ Ρήγας.

‘Ο Ρήγας ἐγενήθη τὸ 1757 εἰς τὸ Βελεστίνον τῆς Θεσσαλίας καὶ ὠνομάζετο κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Τουρκοκρατίας μὲ τὸ δνομα τῆς πατρίδος του Ρή-

γας Βελεστίνλης. Μὲ τὸ δνομα αὐτὸ φέρεται εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς δίκης τῆς Βιέννης. 'Αλλ' οἱ ἡμέτεροι λόγιοι ἐπειδὴ τὸ Βελεστίνον κεῖται εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων Φερῶν, ἔξελλήνισαν αὐτὸν εἰς Φεραῖον. Τὰ τῆς νεότητός του δὲν είναι γνωστά. Τὰ ἐγκύρωλια μαθήματα ἐδιδάχθη εἰς τὴν Ζαγοράν καὶ εἰργάσθη ἐπὶ τινα ἔπη ὡς διδάσκαλος εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου.

Ταχέως ἀνεπτύχθη εἰς προσωπικότητα ὁμοίαν τῆς ὁποίας ἀπὸ αἰώνων δὲν εἶχεν ᾖδει ἡ Βαλκανική. Ἡτο μεγαλόσωμος, ἐπιβλητικός, μὲ βλέψμα ἐνθαρρυντικόν καὶ ἐλκυστικήν ὁμιλίαν. Ἀκοίμητος φιλομά-

126. Ρήγας δ Φεραῖος

θεια τὸν ἑκέντριζε καὶ συγχρόνως ἤτο φύσις ἀξιαγάπητος, μὲ νεανικὴν πίστιν, ἡ ὁποία δὲν ὑπολογίζει τὰς δυσκολίας.

Ποθῶν περισσοτέρων ἐλευθερίαν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐδέχθη ζωηρὰς ἐπιδράσεις, καὶ κατόπιν εἰς τὰς παραδουναβείους ἡγεμονίας, ὅπου ἔγινε γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μαυρογένους. Ἐκεὶ ἔζησε τὸν δεύτερον πόλεμον τῆς Αϊκατερίνης κατά

τῶν Τούρκων καὶ εἶδε τὸν ἀποκεφαλισμὸν τοῦ Μαυρογένους, ἐπειδὴ δὲ ἡγεμών ̄θεωρήθη ὑπαίτιος τῆς τουρκικῆς ἀποτυχίας.

Ἐκεῖ τὸν εὐρῆκεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ἡ ἐντύπωσίς του ἐκ τοῦ γεγονότος ἦτο, καθὼς διηγεῖται ὁ βιογράφος του Πέρραβός, συγκλονιστική. Ἐμαθε τὰ γαλλικὰ διὰ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ νόημα τοῦ μεγάλου φαινομένου. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἔγινεν ἡ ἀντιπροσωπευτικωτέρα μορφὴ τῶν πόθων τοῦ ἔθνους μας. Ἐψαλεν, ωμίλησεν, ἔγραψεν, ἐδίδαξεν. Ἐμήσε προκρίτους καὶ ὀρματολούς. Λέγεται, ὅτι προσείλκυσεν ἀκόμη καὶ τὸν ντερβέναγαν τοῦ Βιδινίου. Ὁσμάν πασᾶν Πασβάνογλου, ὁ ὅποιος κατήγετο ἀπὸ παλαιάν σλαβικὴν οἰκογένειαν πλουσίων φεουδαρχῶν, καθολικὴν τὸ θρήσκευμα, προσελθοῦσαν εἰς τὸν ἴσλαμισμὸν διὰ νὰ διατηρήσῃ τὰ κτήματά της. Ἀλλοτε συμμαχῶν, ἀλλοτε πολεμῶν τὸν Σουλτάνον ἐπεχείρησεν ὁ περιφήμος ἀντάρτης περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνος νὰ ἰδρύσῃ ἵδιον ἀνεξάρτητον κράτος. Ἀμφίβολον ὅμως ἀν δὲ Πασβάνογλου ἦτο εἰλικρινής.

Τὰ σχέδια τοῦ Ρήγα

Τὴν ἐπανάστασιν ὁ Ρήγας τὴν ἐφαντάζετο ὡς γενικὴν ἔξέγερσιν ὅλων μαζὶ τῶν λαῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ Σουλτάνου.

‘Ο Ρήγας συνέθεσε τὸ θούριόν τον ὡς Μασσαλιώτιδα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως :

Ως πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά
.....
καλύτερα μιᾶς ὕρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακῆ.

Τὰ ποιήματά του διέδιδον τὴν συγκίνησιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ θιούριον τοῦ νέου Τυρταίου διατρέχει εἰς χειρόγραφα τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, αἱ στροφαί του προκαλοῦν ρίγη καὶ συγκίνησιν μέχρι δακρύων. Πολλὰ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του Εύρωπαῖοι περιηγηταὶ εύρισκουν τὸ θιούριον φυλαττόμενον ὑπὸ ὀγραμμάτων βοσκῶν ὡς ἔγκολπιον κεκρυμμένον εἰς τὸ στῆθος.

‘Απὸ τοῦ 1796 δὲ Ρήγας ἐκλέγει κέντρον τῶν ἐνεργειῶν του τὴν

Βιέννην, δπου ήκμαζε τὸ μετὰ τῆς Ρούμελης ἐμπόριον καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εὔποροι ὁμογενεῖς συμπαθοῦντες τὸ ἔργον του. Ἐκεῖ ἐκτύπωνει μὲ ἐνίσχυσίν των τὰ ἐπαναστατικά του φυλλάδια, τὴν προκήρυξίν του εἰς χιλιάδας ἀντίτυπα καὶ τὴν ὀνομασθεῖσαν Δημοκρατικὴν Προπατρίαν, δηλαδὴ καταστατικὸν χάρτην, δι’ οὗ θὰ ἐκυβερνᾶτο τὸ μέλλον νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως κράτος ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ τῇ Μ. Ἀσίᾳ. Τυπώνει ἐπίστης τὸν Χάρτην τῆς Μ. Ἐλλάδος.

Τὸ σχέδιόν του ήτο νὰ καταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ κινήσῃ εἰς ἔξεγερσιν τοὺς Μανιάτας, ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Μωριάν, νὰ εισβάλῃ ἐπειτα εἰς τὴν Ἡπειρον, νὰ συνενώσῃ τοὺς Μανιάτας μετὰ τῶν Κακοσουλιωτῶν κλπ., δπως ἀναγράφεται εἰς τὸ κατηγορητήριον τῆς δίκης του εἰς τὴν Βιέννην, ἐπὶ τῇ βάσει καταθέσεως δυστυχῶς ήμετέρων.

‘Ο Ρήγας ἔθνομάρτυς

‘Ο Ρήγας ήτο ἰδεολόγος χωρὶς μεγάλην πρακτικότητα. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου του ὀπεράσισε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1797, νὰ μεταβῇ ἀπὸ τὴν Βιέννην εἰς τὴν Τεργέστην, διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχεν ἐπίστης εἰς τὸ νοῦν νὰ περάσῃ ἀπ’ ἐκεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συνενοιθῇ μὲ τὸν Ναπολέοντα, τὸν νεαρὸν τότε στρατηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ὄποιος μὲ τοὺς περιφήμους πόλεμους τῆς Ἰταλίας ἔιχε κατανικήσει τὰ αὐστριακὰ στρατεύματα. Δὲν γνωρίζομεν μὲ ἀκρίβειαν τὰς θρυλλούμενὰς συνενκόήσεις τοῦ Ρήγα μετὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἀλλων σημανόντων προσώπων ὅπως τοῦ ‘Α β β Ἀ Σιεγές κ.ἄ. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ὁ Ναπολέων, περὶ παντὸς ἀλλου ἐσκέπτετο παρὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ραγιαῖδες.

‘Ο Ρήγας προσπέστειλεν εἰς τὴν Τεργέστην πρὸς τὸν ἐκεῖ φίλον του καὶ ὁμοϊδεάτην Ἀντώνιον Κορωνίον, ὑπάλληλον τοῦ ἐκ Κοζάνης μεγαλεμπόρου Δημητρίου Οίκονόμου, 12 κιβώτια περιέχοντα διάφορα βιβλία, πολυάριθμα ἀντίτυπα τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως, φακέλλους ἔγγραφων καὶ ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Ναπολέοντα. ‘Ἀλλ’ ἐπειδὴ, κατὰ κακὴν τύχην, ὁ Κορωνίδης ὀπουσίαζεν ἀπὸ τὴν Τεργέστην, τὰ κιβώτια ἔλαβεν ὁ Οίκονόμου, δ ὄποιος εἴτε ἐκ φόβου, εἴτε διότι ἀπεστρέφετο τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, κατήγγειλεν εἰς τὸν Νομάρχην τῆς Τεργέστης, ὡστε, ὅταν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1797 ὁ Ρήγας ἔφθασεν εἰς τὴν Τεργέστην, ἡ ἀστυνομία συνέλαβεν αὐτὸν τὴν

νύκτα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ὅπου εἶχε καταλύσει, καὶ κατέσχε τὰ κι-
βώτια.

Ἐδημιουργήθη μεγάλος θόρυβος. ‘Ο Νομάρχης τῆς Τεργέστης ἀνήγγειλε τὴν μεγάλην ἀνακάλυψιν δι’ ἐφίππου ταχυδρόμου πρὸς τὸν ὑπουργὸν εἰς τὴν Βιέννην, ὃ ὅποιος ἐνημέρωσε τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον. Αἱ αὐστριακαὶ ἀρχαὶ προέβησαν εἰς συλλήψεις ‘Ελλήνων ἐνεχομένων εἰς τὴν ὑπόθεσιν. ‘Ο Ρήγας ἀπεστάλη εἰς τὴν Βιέννην διὰ ν’ ἀνακριθῆ, ἀφοῦ ἀτέτυχε ν’ αὐτοκτονήσῃ. Τὰ ἔγγραφα του μετεφράσθησαν ἐπιμελῶς εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ δὲν ἔλειψαν “Ελληνες, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν καταθέσεών των διεφώτισαν ἀπὸ ὄλας τὰς πλευρὰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἐσχηματίσθη ὁγκώδης δικογραφία, ἡ ὅποια σώζεται καὶ ἐτυπώθη τὸ γερμανικὸν κείμενον μὲ τὴν ἐλληνι-
κὴν μετάφρασιν.

« Εὐρέθησαν ἀκόμη, γράφει ὁ Νομάρχης τῆς Τεργέστης πρὸς τὸν ὑπουρ-
γὸν του, εἰς τὰ ἀνοιχθέντα κιβώτια δύο τρεῖς χιλιάδες ἀντίτυπα ἑγκυλίου, εἰς τὴν
ἐλληνικὴν γλῶσσαν συντεταγμένης, μὲ τὰς ἐπαναστατικὰς λέξεις ἐλευθερία, ἀ-
δελφοσύνη, ἴσστης, εἰς τὴν ὅποιαν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα κατὰ τῶν μοναρ-
χῶν ἔξαρτεται ἡ δημοκρατία καὶ ὅπου περιέχονται τὰ ἐν Γαλλίᾳ κηρυχθέντα γνω-
στὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, νέοι νόμοι δημοκρατικοί, τύποι ὀρκωμοσίας,
ቅσματα ἐλευθερίας, καθὼς καὶ περικοπαί, αἵτινες δύνανται νὰ ἔχαψουν τὸ αἰ-
σθῆμα τῶν ἀνθρώπων. (Τεργέστη 20 Δεκεμβρίου 1797).

»... ‘Η ἀστυνομία ἐγνώριζεν ἡδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, γράφει ὁ ὑπουργὸς
εἰς τὸν αὐτοκράτορα, δτὶ πολλοὶ “Ελληνες ἡσαν ὄπαδοι τῶν γαλλικῶν ἐπαναστα-
τικῶν ἵδεῶν καὶ δτὶ μυστικά ἐργάζονται διὰ διαδόσεως δημοκρατικῶν συγγραμ-
μάτων νὰ συγκινήσουν διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἴστοητα τούς διεσπαρμένους εἰς
διαφόρους χώρας ὅμοδόξους των » ‘Ο αὐτοκράτωρ ἐγκρίνει διὰ σημειώματος εἰς
τὸ περιθώριον.

» Μερικοὶ “Ελληνες μὲ φουσκωμένα μυαλά, λέγεται εἰς δλλην ἔκθεσιν τοῦ
Νομάρχου πρὸς τὸ ‘Υπουργεῖον, οἱ ὅποιοι ἐσπούδασαν πρὸ πάντων ἴστρικὴν
εἰς ἔνα πανεπιστήμια, φαίνεται δτὶ ἐφεραν τὰς δηλητηριώδεις αὔτας Ἰδέας ἐν τοῦ
ἔξωτερικοῦ, ἐμόλυναν μὲ αὔτας πολλοὺς τῶν ἔδω ‘Ελλήνων καὶ ἐπειτα κατώρ-
θωσαν νὰ ἰδρύσουν ἐνταῦθα ἐν εἶδος ἐταιρείας, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἡ συνωμοσία ἦτ-
τολάμβανε τὴν κατεύθυνσίν της ».

‘Η κυριωτέρα κατηγορία κατὰ τοῦ Ρήγα καὶ τῶν διπαδῶν του
εἶναι, δτὶ παρεσκεύαζον ἐπανάστασιν εἰς φιλικὴν χώραν δηλαδὴ εἰς
τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου.

Μειὰ μακρὰς συνεννοήσεις πρὸς τὴν Πύλην, ἡ αὐστριακὴ κυ-
βέρνησις ἐξέδωσε τὸν Ρήγαν καὶ ἐπτὰ ἐκ τῶν συλληφθέντων εἰς τὸν

πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Οἱ παραδοθέντες ἐπτὰ σύντροφοι, τοῦ Ρήγα ἥσαν: 'Ο Εὐστράτιος' Ἀργέντης, ἔμπορος ἀπὸ τὴν Χίον, 'Αντώνιος Κορωνιός, ἔμπορος εἰς τὴν Τεργέστην, Δημήτριος Νικολίδης, διδάκτωρ τῆς Ιστρικῆς ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, οἱ ἀδελφοὶ Παναγιώτης καὶ Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ, ἀπὸ τὴν Καστοριάν, δεύτερος φοιτητὴς τῆς Ιστρικῆς, Θεοχάρης Τορούντζιας, ἀπὸ τὴν Σιάτισταν, καὶ ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς ἀπὸ τὴν Λευκωσίαν τῆς Κύπρου.

'Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὀλίγους προδότας καὶ οἱ ἐπτὰ ἐκράτησαν ἀνδρικὴν στάσιν, ἔδειξαν ἀφοβίαν καὶ πίστιν εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος.

Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὸ τέλος των. 'Η παράδοσις φέρει ὅτι ὁ πασᾶς τοὺς ἔπινξεν εἰς τὸν Δούναβιν. Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ ὑπερόχου ἔθνεγέρτου καὶ ἔθνομάρτυρος ἥσαν: «Ἄρκετὸν σπόρον ἔσπειρα. Τὸν καρπὸν θὰ θερίσῃ τὸ ἔθνος μου»

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ I

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
ΙΕ' ΑΙΩΝ	
1453 Ἀλωσις Κωνσταντινουπόλεως	1453 - 71 Ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος διδάσκει εἰς τὴν Φλωρεντίαν
1486 Ἀνακάλυψις ἀκρωτηρίου Καλῆς Ἐλ- πίδος	1463 - 77 Ὁ Μαρσίλιος Φικίνος μετα- φράζει τὸν Πλάτωνα
1492 Ἀνακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς	1472 Θάνατος τοῦ Βησαρίωνος
1498 Ἀνακάλυψις τῆς θαλασσίας δόδοος Ἰνδιῶν	1481 Ἰδρύεται ἡ Ἱερὰ ἔξτασις εἰς τὴν Ἰσπανίαν: Torquemada (1420 - 1498)
ΙΣΤ' ΑΙΩΝ	ΙΣΤ' ΑΙΩΝ
1512 - 1520 Σελιμ Α', κατάληψις Συ- ρίας καὶ Αιγύπτου, ὁ Σουλτάνος Χαλίφης	1501 Ἡ Πιετά τοῦ Μιχαηλαγγέλου
1517 Ἀρχὴ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐν Γερ- μανίᾳ	1506 Ἡ Τζιοκόντα τοῦ Λεονάρδο δὲ Βίντσι
1519 - 1556 Ὁ Κάρολος Ε' αὐτοκρά- τωρ τῆς Γερμανίας	1511 Ἔρασμος, Ἐπαίνοστής Μω- ρίας
1519 Ὁ Ζβίγγλιος μεταρρυθμιστής ἐν Ζυρίχῃ	1516 Μακιαβέλλι, Ἡ γεμών, Τόμας Μόρ, Ούτοπια, Ἀριόστος, Μαϊνόμενος Ρολάνδος, Ἐρασμος, Ἐκδοσις Νέας Διαθήκης, Ραφαήλ, Μα- donna Sixtina
1520 - 1566 Σουλεύμάν Β' ὁ Μεγαλο- πρεπής	1534 Ραμπελάι, Ζωὴ Γκαργκαν- τούνα τοῦ μεγάλου
1529 Ὁ Σουλεύμάν πολιορκεῖ τὴν Βι- έννην	1543 Κοτέρνικος, De Revoluti- onibus, Βεζάλ, De cor- poris humani fabrica
1534 Ἰδρυσις τοῦ τάγματος τῶν Ἰη- σουΐτῶν	1547 Ὁ Μιχαήλ Ἀγγελος ἀναλαμβά- νει τὴν διεύθυνσιν τῶν ἔργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἅγιου Πέτρου τῆς Ρώμης
1545 - 1563 Σύνοδος ἐν Τριδέντῳ	1564 - 1616 Σαΐζπηρ
1555 Θρησκευτική εἰρήνη τῆς Αύγου- στας	1564 - 1642 Γαλιλαῖος
1570 - 2 Κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων	1571 - 1630 Κέπλερ
1571 Ναυμαχία Lepanto (Ναυπάκτου)	1580 Montaigne, Essais
1572 Νύξ τοῦ Ἀγ. Βαρθολομαίου	1587 Τυπογραφία τοῦ Βατικανοῦ
1589 - 1610 Ἐρρίκος Δ' Γαλλίας, Ἀρχὴ δυναστείας Βουρβόνων	1593 Σαλέπηρ, Ριχάρδος Γ' 1597 » Ρωμαῖος καὶ Ἰ- ουλιέττα
1598 Διάταγμα τῆς Νάντης	1600 Ἐκτέλεσις τοῦ Μπροῦνο

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

IΖ' ΑΙΩΝ

- 1600 "Ιδρυσις τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὅλων (1602)
- 1618 - 1648 Τριακονταετής πόλεμος
- 1632 Ὁ Γουσταύος Ἀδόλφος φονεύεται παρὰ τὸ Lützen
- 1648 Ειρήνη Βεστφαλίας
- 1643 - 1715 Βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ'
- 1648 - 1688 Περίοδος τῶν ἀγγλικῶν ἐπαναστάσεων
- 1649 Ἡ Ἀγγλία δημοκρατία. Ὁ Κρόμβελ
- 1669 Ἀλωσις τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης
- 1683 Δευτέρα πολιορκία τῆς Βιέννης ὑπὸ τῶν Τούρκων
- 1685 - 1715 Βενετική κυριαρχία ἐν Πελοποννήσῳ
- 1687 Καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος
- 1689 - 1725 Ὁ Μέγας Πέτρος Τσάρος τῆς Ρωσίας
- 1697 Ὁ Πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας νικᾷ τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν Ζένταν

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

IΖ' ΑΙΩΝ

- 1610 Ὁ Γαλιλαῖος ἀνακαλύπτει τὸ τηλεσκόπιον
- 1614 Θεοτοκόπουλος, Κοίμησις τῆς Παρθένου
- 1616 Ἡ Ἱερά Ἐξέτασις ἀπαγορεύει εἰς τὸν Γαλιλαῖον νὰ διδάσκῃ
- 1620 Bacon, Novum Organum
- 1633 Ἡ Ἱερά Ἐξέτασις ὑποχρεώνει τὸν Γαλιλαῖον ν' ἀποκηρύξῃ «τὰς πλάνας καὶ τὰς αἱρέσεις του»
- 1635 "Ιδρυσις τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας
- 1636 Παράστασις τοῦ Cid τοῦ Κορνέτη
- 1637 Ντεκάρτ, Discours de la Méthode
- 1638 Ρούμπενς, Ἀνδρομέδα, Rémparant, Ἡ οἰκογένεια τοῦ ξυλούργοῦ
- 1640 Οἱ Ἰησουνίται ἀπαγορεύουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ καρτεσιανισμοῦ εἰς τὰ σχολεῖά των
- 1644 Ὁ Τοριτσέλλι ἐφευρίσκει τὸ βαρόμετρον
- 1662 "Ιδρυσις τῆς Βασιλικῆς Ἐταιρείας τοῦ Λουδίνου
- 1664 Μολιέρ, Ταρτούφος
- 1670 Σπινόζα, Tractatus theologicopoliticus
Πασκάλ, Pensées
- 1675 Λάζιππιτς, Ἀπειροστικὸς λογισμὸς
- 1677 Σπινόζα, Ἡ θικὴ
- 1668 - 1693 Λαφοντάνη, Μύθοι
- 1681 Μποσσούνε, Παγκόσμιος Ιστορία
- 1682 Ὁ Νεύτων ἀνακαλύπτει τὸν νόμον τῆς παγκοσμίου ἔλξεως

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
	1690 Τζών Λόκ, Δοκίμιον διά τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν 1694 Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας 1695 - 97 Bayle, Λεξικὸν Ἰστορικὸν καὶ κριτικὸν 1699 Φενελόν, Τηλέμαχος 1700 Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου
ΙΗ' ΑΙΩΝ	ΙΗ' ΑΙΩΝ
1701 - 1721 Ὁ βόρειος πόλεμος 1701 - 1713 Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Ἰστανίας 1701 Ἡ Πρωσία βασίλειον 1713 Ειρήνη Ούτρέχτης 1713 - 1740 Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' βασιλεὺς τῆς Πρωσίας 1740 - 1786 Φρειδερίκος δ' Μέγας 1740 - 1780 Μαρία Θηρεσία 1741 - 1748 Πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς Αὐστρίας 1756 - 1763 Ἐπταετής πόλεμος 1762 - 1796 Αἰκατερίνη Β' 1765 - 1790 Ἰωσήφ Β' τῆς Αὐστρίας 1770 Καταστρόφη τουρκικοῦ στόλου εἰς Τσεσμὲλ 1772 Πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας 1774 Ειρήνη τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζῆ 1783 Ἀνεξαρτησία τῶν Ἕνωμένων Πολιτειῶν 1789 Ἀρχὴ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως 1799 - 1815 Ναπολέων 1815 Συνθήκη τῆς Βιέννης	1702 Ἡ πρώτη ἀγγλικὴ ἡμερησία ἐφημερίς The Daily Courant 1703 Λαζίμπνιτς, Νέα Δοκίμια διὰ τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν 1704 Νεύτων, Ὁ πάτικη 1707 Ὁ Παπέν κατασκευάζει ὀπτικόλοιον 1710 Λαζίμπνιτς, Θεοδικία Μπέρκλεϋ, Πραγματεία διὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνθρώπην γνώσεως 1712 Βαττώ, Ὁ ἀπόπλους διὰ τὰ Κύθηρα 1719 Δανιήλ Ντιφόσου, Ροβίνσδην Κροῦσσος 1723 - 25 Μάφρες Ἰταλικὸν Θέατρον 1734 I.S. Μπάχ, Τὰ κατὰ Ἰωάννην πάθη Βολταΐρος, Ἀγγλικαὶ ἐπιστολαὶ 1739 Φρειδερίκος Β', Ἀντιμαχία-βελ Χιούμ, Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ	ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ
1746 Ντιντερώ, Φιλοσοφικαὶ σκέψεις	Κάντ, Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου
1747 Ὁ Φραγκλίνος ἀνακαλύπτει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀλεξικεραύνου	Σιλλερ, Οἱ Λησταὶ
1747-55, Τζόνσον, Λεξικὸν τῆς Ἀγγλικῆς γλώσσης	1783 Ὁ Λαβουαζίε ἀναλύει τὸ ὄδωρο
1748 Ἀνακάλυψις τῶν ἐρειπίων τῆς Πομπηίας	1785 Τὸ πρῶτον ἀτμοκίνητον κλωστήριον εἰς τὴν Ἀγγλίαν
1759 Ἰδρυσις τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου	1788 Ἰδρυσις τοῦ Χρόνου (Τάιμς τοῦ Λουδίνου)
1762 Ρουσσώ, Αἴμιλιος, Κοινωνικὸν Συμβόλαιον	1795 Βόλφ, Προλεγόμενα εἰς τὸν Ὁμηρον
1767 Ὁ Τζαΐμης Οὐάτ συμπληρώνει τὴν ἀτμομηχανήν του	1798 Ὁ Βοναπάρτης ἰδρύει τὸ Ἰνστιτούτον τοῦ Καΐρου
1773 - 79 Κατασκευὴ τῆς πρώτης σιδηροδρόμου γεφύρας	Χάσδυν, Συμφωνία τῆς δημιουργίας
1774 Πρίστλεϋ, Μελέται επὶ τοῦ ὁξυγόνου	1800 Ὁ Βόλτα ἐφευρίσκει τὴν ἡλεκτρικήν στήλην
Γκαϊτε, Ὁ Βέρθερ	1807 - 8 Φίχτε, Ὁ μιλίαι εἰς τὸν γερμανικὸν λαὸν
1776 - 88 Γίβζων, Παρακμὴ καὶ πτῶσις τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας	1809 Λαμάρκ, Ζωολογικὴ φιλοσοφία
1781 Ὁ Χέρσελ ἀνακαλύπτει τὸν πλανήτην Ούρανον	1814 Ὁ Ἀμπέρ μελετᾷ ἀτομα καὶ μόρια. Ὁ Στέφενσον ἀνακαλύπτει τὴν κινητήριον ἀτμάδαξαν

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΙΣ

Ή Βενετία εις τὴν ἀρχὴν τῶν Νεωτέρων χρόνων	Σελ. 6
Πλοϊον τοῦ τέλους τοῦ 15ου αἰώνος	» 8
Ο Κολόμβος	» 11
Μακιαβέλλι	» 23
Ο πάπας Λέων I'	» 27
Ο Ἐρασμος	» 30
Γουλιέλμος Σαΐκοπηρ	» 35
Μπρουνελέσκι, παρεκκλήσιον Pazzi	» 38
Μέγαρον Βεντραφανίν Καλέργι	» 39
Ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου Σπάντα	» 39
Ἡ ἀνοιξις τοῦ Μιτοπτισέλλι	» 40
Δὰ Βίντσι, Ἡ Παρθένος, ἡ Ἀγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστὸς	» 41
Δὰ Βίντσι, Τζιοκόντα	» 42
Μιχαήλ Ἀγγελος, Πιετά τοῦ Ἅγιου Πέτρου	» 43
Μιχαήλ Ἀγγελος, ὁ Ἀναστάς Χριστὸς	» 43
Πλατεῖα τοῦ Ἅγιου Πέτρου	» 43
Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἅγιου Πέτρου	» 44
Ραφαήλ, Σχολὴ Ἀθηνῶν	» 44
» Μία Μαντόνα	» 45
Τιτσιάνο, Τὸ νόμισμα τοῦ Κήνου	» 46
*Αλμπρεχτ Ντύρερ, Οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Μᾶρκος	» 47
» » Ὁ ἀγιος Ἱερώνυμος	» 47
Χάνς Χόλμπαϊν, ὁ Πιλάτος νίπτει τὰς χεῖρας	» 48
» » Εἰκὼν νέου	» 49
Διάκοσμον πινάκιον τοῦ 16ου αἰώνος	» 49
Θεοτοκόπουλος, Ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ δρός τῶν ἑλαῖων	» 49
» Ὁ Αἴρων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ	» 50
Ο Λούθηρος	» 5
Κατοικία γερμανοῦ εὐγενοῦς τὸν 16ον αἰῶνα	» 56
*Καθολικὴ ἐκκλησία	» 56
Λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν διαμαρτυρομένων	» 57
Ο Καλβίνος	» 60
Κάρολος Ε'	» 69
Πόλις τῆς Γαλλίας τοῦ 16ου αἰώνος	» 71
Φραγκίσκος Α'	» 72
Τὸ Ἐσκουριάλ	» 75

'Ερρίκος Η'	Σελ.	80
'Η βασιλισσάς 'Ελισάβετ	»	81
Μαρία Στούαρτ	»	82
Στρατός τοῦ πρώτου ήμισεος τοῦ 17ου αἰώνος	»	92
Μετόλλιον ἀναμνηστικὸν τῆς Νυκτὸς τοῦ 'Αγίου Βαρθολομαίου	»	94
Οἰκία Νυρεμβέργης	»	96
Στρατόπεδον τριακονταετοῦ πολέμου	»	97
Βαλλενστάϊν	»	98
Γουσταῦος 'Άδολφος	»	99
'Ο Ρισελιέ	»	104
Λουδοβίκος ΙΔ'	»	109
'Ο Μποσσούνε	»	112
'Ο δρτος τοῦ βασιλέως	»	113
Κάρολος Α'	»	117
'Ο Κρόμβελ	»	119
'Ο Κρόμβελ συνομιλῶν μὲ τοὺς δικηγόρους	»	120
Γουλιέλμος τῆς 'Ορανίας	»	128
Στρατιωτικὴ σημαία τοῦ Λουδοβίκου	»	129
Πολεμικὸν τοῦ 17ου αἰώνος « Λουδοβίκος ΙΔ' »	»	130
'Ο Μολιέρ	»	136
'Ο Ρασίν	»	138
Βερσαλλίαι	»	140
'Ανάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Αἴθουσα Κατόπτρων)	»	141
Βελάσκεθ, 'Η 'Ινφάντιν Τερέζα	»	142
Μουρίλλο, 'Αγία Σύλληψις	»	143
» Παῖδες παίζοντες κύβους	»	143
'Ο Ρούμπενς καὶ ή σύζυγός του	»	144
'Ο Βάν Ντάϊκ	»	145
Ρόϋσνταλ, 'Ανεμόμυλος	»	146
Ρέμπραντ, Αὐτοπροσωπογραφία	»	147
» Οι προσκυνηταὶ τῆς 'Εμμαούς	»	147
» Μάθημα ἀνατομίας	»	147
'Ο Γαλιλαῖος	»	153
'Ισαάκ Νεύτων	»	154
'Αγγλος εὐγενῆς μὲ στολὴν αὐλῆς	»	156
'Ο Ρόμπερ Ούάλπουλ	»	159
'Ο δεύτερος Πτ.	»	161
Μύλος χάρτου τοῦ 18ου αἰώνος	»	162
'Ατμομηχανὴ τοῦ Ούάτ τοῦ 18ου αἰώνος	»	162
'Η κυρία Πομπαντούρ	»	166
Λουδοβίκος ΙΣΤ'	»	167
Μαρία 'Αντουανέττα	»	168
'Ο Μέγας 'Εκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος	»	179

Πρώσσοι: στρατιώται τοῦ 18ου αιώνος	180
Τιμωρία εἰς τὸν πρωσσικὸν στρατὸν	181
‘Ο Μέγας Πέτρος	188
Αίκατερίνη Β'	189
Γαλλικὸν πεζικὸν κατά τὸ 2ον ἥμισυ τοῦ 18ου αιώνος	200
‘Ο λιμὴν τοῦ “Αμστερνταμ”	216
‘Ο Γεώργιος Ούάσιγκτον	224
Συνεδρίασις τῶν Γενικῶν Τάξεων	232
‘Ο Μιραμπό	233
‘Ο Μαρὰ νεκρὸς	237
Γάλλοι στρατιώται (γελοιογραφία)	240
‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ πρὸ τοῦ Κοινβάν	241
‘Ο Ρομπεσπίέρ	244
Γάλλοι στρατιώται τοῦ 1794	248
‘Ο Ναπολέων	255
‘Ο Νέλσων	259
‘Ο Ναπολέων τὸ 1814	269
‘Ο Οὐέλλιγκτον	272
‘Ο Γκαϊτε	278
Αἴθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπίζ τῶν Παρισίων	280
Δυτικὸν περίπτερον τοῦ Zwinger.	281
Κλίμαξ τοῦ μεγάρου Μπρύλ	281
Τράπεζα καὶ ώρολόγιον ροκοκό	282
Πύλη τοῦ Μπράντεμπουργκ	283
Δαυίδ, “Ορκος τῶν ‘Ορατίων	283
Τορβάλδσεν, “Ηβη	283
Δοκιμή δέροστάτου Μογκολφίε	284
‘Ηλεκτρικὴ μηχανὴ	286
Λάμπρος Κατσώνης	287
‘Αλῆ Πασᾶς	326
Ρήγας ὁ Φεραίος	329
	333

Χ ΑΡΤ Α I

Χάρτης τῶν ἀνακαλύψεων	Σελ. 9
'Η Γερμανία μετά τὴν συνθήκην τῆς Αύγουστος	» 58
'Η Εύρωπη καὶ ἡ Γερμανία ἐπὶ Καρόλου Ε'	» 70
'Η Ἰταλία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα	» 86
Χάρτης τοῦ Τριακονταετοῦ πολέμου	» 95
'Η Εύρωπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας	» 100
'Η Εύρωπη μετὰ τὴν Ειρήνην τῆς Ούτρεχτ	» 133
'Ανάπτυξις τῆς Πρωσσίας	» 178
'Εξάπλωσις τῆς Ρωσσίας	» 187
Διαμελισμοὶ τῆς Πολωνίας	» 202
Αἱ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς	» 217
Αἱ Ἰνδίαι τὸ 1750	» 221
'Η Εύρωπη τὸ 1789	» 246
Ναπολεόντειος αὐτοκρατορία	» 265
'Η Εύρωπη μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βιέννης (1815)	» 275
'Η Τουρκία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα	» 291

*Επιμελητής ἐκδόσεως : ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ ΜΙΤΣΟΣ (ἀπ. Δ.Σ. Ο.Ε.Δ.Β. 793) 19-2-63)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ
(ΙΣΤ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	'Ανακάλυψις νέων χωρῶν	5 - 20
" B'	'Η 'Αναγέννησις	21 - 37
I.	'Ανάπτυξις διανοητική-'Ανθρωπισμὸς	21 - 25
II.	'Η Κοινωνία	26 - 29
III.	Οἱ ἀνθρωπισταὶ	29 - 31
IV.	Οἱ ἔθνικοι συγγραφεῖς	31 - 37
" Γ'	'Αναγέννησις τῆς τέχνης	38 - 50
" Δ'	Θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις	51 - 63
" Ε'	'Η Πολιτικὴ ἀνάπτυξις	64 - 83
I.	Καθολικαὶ ἔξουσιαι καὶ ἔθνικὰ κράτη . . .	64 - 67
II.	Τὸ σύστημα τῶν κρατῶν	67 - 83
" ΣΤ'	Οἱ δυναστικοὶ πόλεμοι	84 - 91
" Ζ'	Θρησκευτικοὶ πόλεμοι	92 - 101

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ
(ΙΖ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'	Μεγίστη ἰσχὺς τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐν Γαλλίᾳ-Οἱ χρόνοι Λουδοβίκου ΙΔ'	102 - 114
I.	Λουδοβίκος ΙΓ', Ρισέλιέ, Μαζαρέν	102 - 108
II.	'Η βασιλεία Λουδοβίκου ΙΔ.	108 - 114
" Θ'	'Ανάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολι- τεύματος εἰς τὴν Ἀγγλίαν	115 - 124
" Ι'	Αἱ διεθνεῖς συγκρούσεις τὸν ΙΖ' αἰώνα- Οἱ πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'	125 - 132
" ΙΑ'	Διανοητικὴ ἀνάπτυξις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰώ- να. 'Ο αἰών τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'	134 - 154

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ (ΙΗ' ΑΙΩΝ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	ΙΒ'	'Η Ἀγγλία τὸν ΙΗ' αἰῶνα	155 - 162
»	ΙΓ'	'Η Γαλλικὴ μοναρχία τὸν ΙΗ' αἰῶνα	163 - 169
	I.	'Η ἀντιβασιλεία	163 - 165
	II.	Λουδοβίκος ΙΕ' καὶ ΙΣΤ'	165 - 169
»	ΙΔ'	Tὰ γερμανικὰ κράτη τὸν ΙΗ' αἰῶνα	170 - 184
	I.	'Η Γερμανία	170 - 173
	II.	'Η Αύστρια	173 - 177
	III.	'Η Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας	177 - 184
»	ΙΕ'	'Η ἀνατολικὴ Εὐρώπη τὸν ΙΗ' αἰῶνα	185 - 193
	I.	'Ανάπτυξις τῆς Ρωσσίας	185 - 190
	II.	Πολωνία	190 - 193
»	ΙΣΤ'	Αἱ διεθνεῖς συγκρούσεις τὸν ΙΗ' αἰῶνα	194 - 207
»	ΙΖ'	'Η διανοητικὴ κίνησις τὸν ΙΗ' αἰῶνα	208 - 215
»	ΙΗ'	Oἱ Εύρωπαιοι εἰς τὰς ἀποικίας	216 - 227
	I.	'Αποικιακὸς ἀνταγωνισμὸς	216 - 221
	II.	'Ανεξαρτησία τῶν Ἕνωμένων Πολιτειῶν	222 - 227
»	ΙΟ'	'Η Μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάστασις	228 - 252
	I.	Tὰ αἴτια	228 - 231
	II.	Κοτάρρευσις τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος	231 - 237
	III.	'Η Δημοκρατία	237 - 247
	IV.	Πόλεμοι τῆς Ἐπαναστάσεως	247 - 252
»	Κ'	'Η Ναπολεόντειος Αύτοκρατορία	253 - 275
	I.	'Η ἀνύψωσις τοῦ Ναπολέοντος	253 - 256
	II.	'Η στρατιωτικὴ ἐπικράτησις τοῦ Ναπολέοντος	256 - 264
	III.	Πτώσις τοῦ Ναπολέοντος	264 - 275
»	ΚΑ'	Γράμματα - Ἐπιστῆμαι - Τέχναι τὸν ΙΗ' αἰῶνα	276 - 288

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ	ΚΒ'	Μεγίστη ἵσχυς τῆς Ὁθωμανικῆς Αύτοκρατορίας	289 - 304
»	ΚΓ'	Oἱ Ἑλληνες ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν	305 - 337

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιόσημον, εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Αντίτυπον, στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου, θεωρεῖται κλεψύτυπον. Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸν διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ δρόφου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15)21 Μαρτίου 1946 ('Εφ.Κυβ. 1946, Α' 108).

024000025400

ΕΚΔΟΣΙΣ ΣΤ', 1963 (IX) — ΑΝΤΙΤΥΠΑ 35.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 1150)23-2-63

Έκτυπωσις και βιβλιοδεσία : ΦΑΝΟΣ. Ο.Ε. - Γραφικαι Τέχναι Χρυσοθέμιδος 2

